

ქეთევან ლომთათიძე

აშხარული დიალექტი და მისი ადგილი
სხვა აფხაზურ-აბაზურ დიალექტთა
შორის

ტექსტები თურთ

→ 36 Styrker, 600, 1000/1500

სარჩევი

წინასიტყვაობა — *Предисловие*
ტრანსკრიფცია — *Транскрипция* .

VII
XII

ფონეტიკა — *ФОНЕТИКА*

I. ფონეტიკური სისტემა — *Фонетическая система* . 1

§ 1. ხმოვნები — 1. § 7. წინაენისმიერი ლაბიალიზებული სპირანტები — 1. § 3. ენაკბილისმიერი ლაბიალიზებული ხშულები — 7. § 4. ლარინგალური სპირანტები — 11. § 5. ფარინგალური ხშულები — 15. § 9. კბილ-ბაგისმიერ სპირანტთა სამეული — 16. § 7. ლაბიალიზებული აფრიკატები — 17. § 8. ადილურ ენაოვან მომდინარე ბგერები — 17. § 9 ე. წ. გემინირებულ თანხმოვანთა საკითხი — 20. § 10. სხვა ენათა ბგერების გადმოცემა — 22. § 11. რას იძლევა აშხარული დიალექტი აფხაზური ენის ფონეტიკური სისტემისათვის? — 26.

II. ფონეტიკური პროცესები — *Фонетические процессы* . 30

§ 12. ხმოვანთა ასიმილაცია — 30. § 13. ხმოვანთა დაკარგვა — 35. § 14. ხმოვანთა შენაცვლება — 37. § 15. თანხმოვანთა დაკარგვა — 39. § 16. თანხმოვანთა გადასმა — 40. § 17. თანხმოვანთა დისიმილაცია — 41. § 18. თანხმოვანთა ასიმილაცია — 41. § 19. თანხმოვნის განვითარება — 42. § 20. თანხმოვანთა შენაცვლება — 43.

III. სრულხმოვნობა — *Полногласие* 48

§ 21. სრულხმოვნობა — 48.

IV. მახვილი — *Ударение* 49

§ 22. მახვილი — 49.

მორფოლოგია — *МОРФОЛОГИЯ*

V. სახელი — *Имена* 51

§ 23. სახელის ზოგადი და განსახლერული ფორმისათვის აშხარულ დიალექტში — 51. § 24. რიცხვის ფორმები სახელებში — 57. § 25. ინსტრუმენტალისის კატეგორიისათვის სახელებში — 59. § 26. სახელის ვითარებით-კარდაქცევითი ფორმა — 61. § 27. ჩვენებითი ნაცვალსახელები და ზანისათვები — 65. § 28. ოდენობითი რიცხვითი სახელები — 76. § 29. რიგითი რიცხვითი სახელები — 82. § 30. უკრობითი რიცხვითი სახელები — 84. § 31. შემკრებლობითი რიცხვითი სახელები — 84. § 32. დასაწევრებითი რიცხვითი სახელები — 85. § 33. თანდებულები — 86 § 34. სიტყვაწარმოება სახელებში — 90.

§ 35. პირისა და გრამატიკული კლასის ნიშნები — 92. §36. კუზნატივი — 95. §37. პოტენციალისი — 96. §38. ხმნის რეფლექსური ფორმები — 98. §39. მიმართულების გამომატევილი აუქსები და ხმნის ფუძეთა შემადგენელი ადგილ-მიმართულების გამომატევილი ელემენტები — 102. §40. სტატიკურ ხმნათა აწყყოს წარმოება — 109. §41. დროთა წარმოება დინამიკურ ხმნებში — 120. §42. ხმნის ინფინიტურ ფორმათა საგარემოებო ნაწილაკები — 164. §43. ხმნის კილოები — 170. §44. ხმნის უარყოფითი ფორმები — 180. §45. ხმნის კითხვითი ფორმები — 186. §46. აბსოლუტივი — 196. §47. -ხ სუფიქსი ხმნაში — 203. §48. სუბდასხვა ნაწილაკები ხმნაში — 204.

VII. *ზმნისართები — Наречия* 206

§ 49. ხმნისართები — 206.

VIII. *სინტაქსი — Синтаксис* . 212

§ 50. კავშირები — 212. § 51. სხვათა სიტყვა — 214. § 52. დადასტურებისა და უარყოფის სიტყვები — 214. § 53. შორისდებულები — 215. § 54. შეთანხმება — 215.

IX. *ლექსიკა — Лексика* . 216

§ 55. აშხარული დიალექტის ლექსიკური შემადგენლობა — 216.

X. § 56. აშხარული დიალექტისა და მისი კილოკავების ადგილი სხვა აფხაზურ-აბაზურ დიალექტთა შორის — *Место ашхарского диалекта среди других абхазско-абазинских диалектов* 225

აშხარული ტექსტები — АШХАРСКИЕ ТЕКСТЫ

კუვინსკის კილოკავი — *Кувинский говор* 3 (235)

აფხუის კილოკავი — *Апсуйский говор* . 49 (281)

ფსხუელ აშხარელთა მეტყველების ნიმუშები — *Образцы речи ипсхуйских ашхарцев* 74 (306)

რეზიუმე (რუსულ ენაზე) — *Резюме (на русском языке)* . (107) 339

წინასიტყვაობა

შემოქმედებითი მარქსიზმის კლასიკურ ნაწარმოებში „მარქსიზმი და ენათმეცნიერების საკითხები“ ი. სტალინმა მოგვცა ენათმეცნიერების ძირითადი საკითხების ღრმა მეცნიერული გაშუქება.

ენის სტალინური განსაზღვრების საფუძველზე, კერძოდ, შესაძლებელი შეიქმნა სწორი ახსნა მისცემოდა ჟარგონებს, ე. წ. კლასობრივ დიალექტებსა და ადგილობრივ (ტერიტორიულ) დიალექტებს, და გარკვეულიყო თითოეული მათგანის მიმართება საერთო სახალხო ენასთან.

ი. სტალინმა გამოავლინა სრული დაპირისპირებულობა ჟარგონსა („კლასობრივ“ დიალექტსა) და ადგილობრივ („ტერიტორიულ“) დიალექტს შორის, როგორც მათი დამახასიათებელი ნიშნების, ისე საერთო-სახალხო ენასთან მიმართების თვალსაზრისით.

ი. სტალინი აღნიშნავს: „კლასობრივი“ დიალექტები, რომლებსაც უფრო სწორი იქნება ჟარგონები ვუწოდოთ, ემსახურებიან არა ხალხის მასებს, არამედ ვიწრო სოციალურ ზედაფენას. ამასთან მათ არა აქვთ თავიანთი სპეციფიკური გრამატიკული წყობა და ძირითადი ლექსიკური ფონდი. ამის გამო ისინი ვერაზღვით ვერ განვითარდებიან დამოუკიდებელ ენებად.

ადგილობრივი („ტერიტორიული“) დიალექტები, პიოქით, ემსახურებიან ხალხის მასებს და აქვთ თავიანთი გრამატიკული წყობა და ძირითადი ლექსიკური ფონდი. ამის გამო ზოგიერთი ადგილობრივი დიალექტი ერების შექმნის პროცესში შეიძლება საფუძვლად დაედოს ეროვნულ ენას და განვითარდეს დამოუკიდებელ ეროვნულ ენად¹.

მარქსისტული ენათმეცნიერების მიხედვით ადგილობრივ დიალექტს, რომელიც ემსახურება ხალხის მასებს, აქვს თავისი გრამატიკული წყობა და ძირითადი ლექსიკური ფონდი.

ი. სტალინი მთელი სისრულით წარმოგვიდგენს ადგილობრივი დიალექტების შესწავლის მნიშვნელობასა და საკურობას ამა თუ იმ ენის ისტორიის, მისი შინაგანი განვითარების კანონთა გათვალისწინების საქმეში.

წინამდებარე ნაშრომში მოცემულია ცდა გამოავლინოს ის თავისებურებები, რაც ახასიათებს აშხარულ დიალექტს (მისი თქმებითურთ); ეს თავისებურებები განიხილოს ისტორიულ-შედარებითი თვალსაზრისით და გაარკვიოს აშხარული დიალექტის ადგილი სხვა აფხაზურ-აბაზურ დიალექტთა შორის.

ჩრდილოეთ კავკასიაში (მდინარეების: ყუბანის, გუმის და მცირე და დი-

¹ ი. სტალინი. მარქსიზმი და ენათმეცნიერების საკითხები. 1951, გვ. 41—42.

დი იენჯუვის სანაპიროებზე) მოსახლე აბაზების¹ მეტყველება იყოფა ორ, ერთ-მანეთისაგან მნიშვნელოვნად განსხვავებულ, დიალექტად: ტაპანთურ დიალექტად და აშხარულ დიალექტად.

როგორც უკვე გარკვეულია, ტაპანთური დიალექტი მთელი რიგი ენობრივი მოვლენებით უპირისპირდება აფხაზურის სხვა დიალექტებს (აბჟუურს, ბზიფურს, აშხარულს). ჩვენ წინ არის თავდაპირველად არსებული სხვაობაც და სხვაობაც, წარმოქმნილი ამ დიალექტის განვითარების შედეგად. ამ ახალ წარმოებათა ისტორიის გათვალისწინებას მივყავართ სხვა აფხაზურ დიალექტებთან საერთო გრამატიკულ მოვლენებამდე. მიუხედავად ამისა ტაპანთური დიალექტი მაინც უნდა ჩაითვალოს ყველაზე უფრო განსხვავებულ დიალექტად სხვა აფხაზურ-აბაზურ დიალექტთა შორის².

ამ სხვაობათა წარმოსაქმნელად სათანადო პირობები არსებობდა. ტაპანთელები საკმაოდ ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში მოწყვეტილი იყვნენ სხვა აფხაზ ტომებთან ენობრივ ურთიერთობას. მაგრამ იმის გამო, რომ ენას არ ახასიათებს ზედნაშენის მაგვარად ერთბაში ცვლილება, იმის გამო, რომ ენის საფუძველი მეტად ნელი ტემპით ვითარდება, ტაპანთურმა დიალექტმა აქამდე შეინარჩუნა აფხაზური ენისათვის დამახასიათებელი გრამატიკული წყობის საფუძვლები და ლექსიკის საერთო ძირითადი ფონდი.

აშხარული დიალექტი მიუხედავად ტაპანთურის ძლიერი გავლენისა მასზე, კიდევ უფრო მეტ სიახლოეს ამჟღავნებს პირაქეთა (სამხარულ) აფხაზურ დიალექტებთან.

ასე, რომ იქმნება აფხაზურ-აბაზურის დიალექტთა ორი ჯგუფი: 1. ტაპანთური და 2. აშხარული, ბზიფური, აბჟუური.

ჩრდილოეთ კავკასიაში მოსახლე აბაზების უმრავლესობას შეადგენენ ტაპანთელები, რომლებიც კომპაქტურად სახლობენ ჩერქეზთა ავტონომიურ ოლქში და მდინარე გუმის სანაპიროზე 11 ძირითად აულში.

აშხარელები სახლობენ ჩერქეზთა ავტონომიურ ოლქში მდ. იენჯუვის სანაპიროზე შეშდეგ აულებში: ძველ კუვინსკში, ახალ კუვინსკში (ადგილობრივი გამოთქმით—ჟეიჟ), აფსუაში (ყოფ. ჩეგირეჟ) და აბაზაქთში (ყოფ. გ'აბაყეიჟ)³.

ძველი და ახალი კუვინსკი ამ ბოლო ხანებში გამოიყო ერთი საერთო სოფლიდან — კუვინსკიდან. ამიტომ მეტყველების მხრივაც რაიმე სხვაობას ამ აულთა მოსახლეობა არ იძლევა.

კუვინსკთანვე ახლოს არის აული აბაზაქთი, რომელშიც აშხარელები ყაბარდოელებთან ერთად შერეულად ცხოვრობენ. მათ მეტყველებას ემჩნევა ყაბარდოულის დიდი გავლენა. ყაბარდოულ ენაზე მეტყველება მათთვის იმდენად ჩვეულებრივია, რომ ჩვენთან საუბარშიც ხშირად შეუმჩნეველად გადადიოდნენ ყაბარდოულ ენაზე.

¹ აბაზები გაფანტვით გვხვდებიან აგრეთვე ადიღეს ავტონომიურ ოლქსა და ყაბარდოს ავტონომიურ სს რესპუბლიკაში.

² ამ საკითხებზე დაწვრილებით იხ. „ტაპანთური დიალექტი აფხაზური ენისა“, 1944.

³ გაფანტვით აბაზები გვხვდებიან ადიღეს ავტონომიურ ოლქშიც.

კუენისკიდან რამდენიმე კილომეტრის დაშორებით მდებარეობს ს. აფსუა. ძირითადი მასა აშხარელებისა წარმოდგენილია კუენისკსა და აფსუაში.

მიუხედავად იმისა, რომ ეს ორი ძირითადი აშხარულა სოფელი ერთმანეთთან მეტად ახლოს მდებარეობს, მათი მეტყველება მნიშვნელოვნად განსხვავდება ერთმანეთისაგან. აბაჯათის მეტყველება ზოგ რამეში მისდევს კუენისკის მეტყველებას, ზოგ რამეში კიდევ — აფსუისას.

ამ 20—25 წლის წინათ კუენისკელი და აფსუელი აშხარელების ერთი ნაწილი (დაახლ. 60 კომლი, აქედან 10 კომლი — ს. აფსუიდან, დანარჩენი — კუენისკიდან) გადმოსახლდა საქართველოს სს რესპუბლიკაში. ისინი დასახლდნენ დაბა ფსხუში (ფსჰო) (გუდაუთის რ., აფხაზეთის ავტ. სს რესპუბლიკა). მათ აქაც შეინარჩუნეს ის ენობრივი თავისებურებები, რაც კუენისკისა და აფსუის თქმებს ახასიათებს.

გარკვეული კვალი დაუჩნევია ფსხუელ აშხარულთა მეტყველებაზე პირაქეთა აფხაზურ დიალექტებს. ამიტომ მათ მეტყველებაში უფრო მეტად იჩენს თავს სამხრული დიალექტებისათვის დამახასიათებელი მოვლენები, ვიდრე სხვა სოფლების მეტყველებაში.

როგორც ტაპანთელები, ისე აშხარელები თავიანთ თავს უწოდებენ აბაჯას. ამავე დროს პირველნი თავიანთ თავს უწოდებენ ტაპანთას, რაც დაბლობის მცხოვრებს ნიშნავს, ხოლო მეორენი აშხარულას (ანჯარულა, აშჯარაჟა), რაც მთიელს ნიშნავს. ამ სახელწოდებას ისტორიული გამართლება აქვს. ისინი დაბლობში (იენჯუგის სანაპიროზე) ჩამოსული არიან კავკასიონის ქედის ფერდობებიდან. აშხარელები თავიანთ თავს უწოდებენ აგრეთვე აფსაჟა-ს, ე. ი. აფხაზს.

ჩერკეზთა ავტონომიურ ოლქში მცხოვრებ აბაჯებს მხოლოდ საბჭოთა ხელისუფლების პირობებში მიეცათ შესაძლებლობა საკუთარ ენაზე მწერლობის შექმნისა. დამწერლობა შეიქმნა რუსული გრაფიკის საფუძველზე. სალიტერატურო ენას საფუძვლად დაედო ტაპანთური დიალექტი. გამოდის გაზეთი, სახელმძღვანელოები და სხვ.

იმის გამო, რომ ჩრდილოეთ კავკასიაში მოსახლე აფხაზურ-აბაჯურ ენაზე მეტყველ ტომებს აერთიანებს ერთი სახელწოდება აბაჯა და შექმნილი აქვთ საკუთარი სამწერლო ენა აბაჯურის სახელწოდებით, ზოგი მკვლევარი აკეთებს დასკვნას, თითქოს ლინგვისტურადაც აბაჯური მეტყველება აფხაზურისაგან არსებითად განსხვავდებოდეს.

ჯერ ერთი, ყველაზე განსხვავებული დიალექტიც კი — ტაპანთური დიალექტი — არ ქცეულა აფხაზურისაგან განსხვავებულ ენად თავისი ენობრივი საფუძელის მიხედვით. და მეორეც, აშხარული დიალექტი, რომელიც აგრეთვე წარმოუდგენიათ, როგორც აფხაზურის საპირისპირო აბაჯური ენის დიალექტი (ტაპანთურთან ერთად), მეტ სიახლოეს იჩენს თავის არსებით მომენტებში აფხაზურის პირაქეთა (სამხრულ) დიალექტებთან, როგორც ამას ნათელყოფს მათი შედარებითი ანალიზი.

აღნიშნული ვითარება გარკვეულ დაბრკოლებას უქმნის იმ აზრის მიმდევრებს, ვინც თვლის, რომ აშხარული და ტაპანთური წარმოდგენენ დიალექტებს, აფხაზურისაგან არსებითად განსხვავებული აბაჯური ენისაო.

თუ აშხარული დიალექტი შეიძლება ტაპანთურ დიალექტთან ერთ ენად-გაეერთიანოთ, შეიძლება სამხრულ აფხაზურ დიალექტებთანაც მათი გაერთიანება, რადგანაც აშხარული დიალექტი მეტ სიახლოეს ამკლავებს სწორედ ამ სამხრულ დიალექტებთან.

ანეციალურ ლიტერატურაში არ მოიპოვება აშხარული დიალექტის ენობრივ თავისებურებათა მიმოხილვა¹.

აბაზურის დიალექტების მეტყველებას აკვირდებოდა და მასალას აგროვებდა ს. ჯანაშია, მაგრამ, სამწუხაროდ, არც ეს დაკვირვებანი და არც თვით-მასალა ჯერჯერობით გამოქვეყნებული არ არის.

ასევე აშხარულ დიალექტს სწავლობდა ა. გენკო, მაგრამ არც მის მიერ ჩატარებული მუშაობის შედეგები გამოქვეყნებულია.

რომ აღარაფერი ვთქვათ აშხარული დიალექტის სრული ენობრივი მიმოხილვის არარსებობის შესახებ, არ მოიპოვება პატარა ტექსტიც კი, ამ დიალექტზე ჩაწერილი.

აშხარული დიალექტის შესწავლას ჩვენ შევეუდეთ ტაპანთური დიალექტის გაცნობის შედეგად. 1939 წლის ზამთარში და 1940 წლის ზაფხულში მოგვიხერხდა დაკვირვება გვეწარმოებინა როგორც კუვინსკის, ისე აფსუსის მეტყველებაზე. ჩაიწერეთ ფოლკლორული ტექსტები ორივე თქმაზე.

გამოვლინდა მეტად რთული ვითარება. სხვადასხვაობა გრამატიკულ მოვლენებში შეინიშნებოდა არა მარტო თქმეების მიხედვით, არამედ თვით თქმაშიც სხვადასხვა მთქმელთა მიხედვით. ერთი და იგივე გრამატიკული მოვლენა წარმოგვიდგებოდა მრავალგვარი ვარიანტით. ტექსტების ჩაწერის დროს ვცდილობდით ყველა ეს თავისებურება აღგვენიშნა, თუმცა ძნელია ვიფიქროთ, რომ ყველა შესაძლო თავისებურება ან ჩვენს მიმოხილვაში, ან ჩვენს ტექსტებში ამოწურვით იყოს წარმოდგენილი.

1941 წ. რამდენიმე დღით ვიყავით ს. აბაზაქთშიაც (რომლის მეტყველება ნარცე ხასიათს ატარებს).

1947 წ. ზაფხულში ვსწავლობდით ფსხუში გადმოსული აშხარელების ნეტყველებას.

ქვემოთ მოცემულია აშხარული დიალექტის — მისი თქმებითურთ — გრამატიკული მიმოხილვა.

გრამატიკულ მიმოხილვაში ყურადღება გამახვილებულია იმ ფაქტებზე, რომლებშიც ძირითადად შეინიშნება განსხვავება სხვა აფხაზურ კილო-

¹ ზოგ რაზეს ან მხრივ მკითხველი იპოვის ავტორის შედარებითი ხასიათის მიმოხილვებში, როგორცაა: „Об одной фонетической закономерности в абхазско-абазинских диалектах“ — Известия АН Груз. ССР, 1942 წ. ტ. II, № 8; „ტაპანთური დიალექტი“, 1944; მიზანპირობითი კილოს წარმოებისათვის აფხაზურ დიალექტებში — იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. II, 1948, და სხვ.

გ. სერდიუჩენკო სტატიაში „Об абазинских диалектах“ (კრებულში — Памяти акад. Н. Я. Марра, 1936) ცდილობს მიუთითოს ტაპანთურისაგან განსხვავებულ ენობრივ მოვლენებზე აშხარულში, მაგრამ მას სრულიად შეუძინებლად დარჩენია ყველა არსებითი მორფოლოგიური და სხვა თავისებურება, ხოლო ის თავისებურებები, რაზედაც მითითებულია (უმთავრესად ფონეტიკასა და ლექსიკაში), მოკლებულია სისრულესა და, რაც მთავარია, — სინუსტეს.

თქმათაგან. მითითებულია იმ საერთოსა და განსხვავებულზე, რაც ახასიათებს აშხარულს — თქმებითურთ ყველა სხვა აფხაზურ-აბაზურ დიალექტებთან შედარებით.

მასალად გამოყენებულია ჩვენ მიერ ჩაწერილი ტექსტები, რომელთა დიდ ნაწილს აქვე ვაქვეყნებთ.

აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ ტექსტების ჩაწერისას ვცდილობდით დაგვეცვა ინდივიდუალური თავისებურებანიც. ვაქვეყნებთ ტექსტებს ყოველგვარი შესწორების გარეშე ისე, როგორც ჩაწერის პროცესში იქნა ფიქსირებული¹.

ე და ე ხმოვნების წინ რიგი თანხმოვანი ლ, გ, ქ, კ, ხ, ყ, ლ... აფხაზურში საერთოდ მაგრად გამოითქმის, მაგრამ ჩვენ ამას საგანგებოდ არ აღვნიშნავეთ სპეციალური ნიშნით, რადგანაც განმასხვავებელ ნიშნებს ვიყენებთ მხოლოდ ფონემებისათვის.

ტექსტებში ერთგვარობა არაა დაცული, თვით კომპლექსების თავისებურების გამო, ჩვენებითი ნაცვალსახელისა (შუჲ, უჲ...) და ლაბიალიზებული ბგერების გადმოცემისას.

დასასრულ, ჩვენს მოვალეობად მიგვაჩნია მადლობით მოვიხსენიოთ ყველა ორგანიზაცია და პირი, რომლებმაც ხელი შეგვიწყო სათანადო მუშაობის ჩატარებაში.

¹ ამით აიხსნება ის გარემოება, რომ პირის ნიშანი ი- ზნაში ზოგჯერ არის წარმოდგენილი მაშინაც, როცა მის წინ უშუალოდ დგას მისი გამომწვევი სახელი. თვით ეს იმით უნდა იყოს გამოწვეული, რომ ტექსტის ჩაწერის დროს ზოგჯერ მთქმელი ცდილობდა ნელა, გარკვეული პაუზების დაცვით ელაპარაკნა.

ბ რ ა ნ ს ს კ რ ი ფ ც ი ა

ა	ა̄	ა̄	ბ	ბ	ბ̄	ბო	დ	დო	ე	ე̄	ზ
a	ā	ā	b	g	ḡ	go	d	do	e	ē	z
ა ¹	[ā]	[ā]	ბ	რ	რ̄	რვ	ღ	[ღვ]	ე	[ē]	ზ
ზ	ზო	თ	თო		ი	ი̄	ქ	ქ̄	ქო	ლ	ლ̄
z'	zo	t	to		i	ī	k	k̄	ko	l	l̄
[ზ]	[ზვ]	ტ	[ტვ]	ი	[ī]	კ	კ _ლ	კ _ლ ვ	ლ	ლ _ლ	
ლ	ლ	მ	ნ		ო	ო̄	პ	ქ	ქო	ც	ცო
l'	l'	m	n		o	ō	p	q	qo	ts	tso
ლ _ლ	ლ _ლ	მ	ნ	ი	ო	[ō]	პ	კ _ლ		კ _ლ ვ	[კ _ლ ვ] ²
რ	ს	ს	სო	ტ	ტო	უ	უ̄	ფ	ქ	ქ̄	ქო
r	s	s'	so	t	to	u	ū	p	k	k̄	ko
რ	ს	[ს]	[სვ]	ტ	[ტვ]	უ	[ū]	ფ	კ	კ _ლ	კ _ლ ვ
ღ	ღ	ღო	ყ	ყ	ყო	შ	შო	შო	შო	ჩ	
γ	γ̄	γ _ო	ყ	ყ̄	qo	შ	შ _ო	შ _ო	შ _ო	ჩ	
ღ	ღ _ლ	ღ _ლ ვ	კ _ლ	კ _ლ ვ	კ _ლ ვ	შ	შ _ლ	შ _ლ ვ	[შ _ლ ვ] ²	ჩ	
ჩ	ჩ	ც	ც	ცო	ძ	ძ	ძო	წ	წ	წო	ჭ
ch	ch	c	c'	co	dz	dz	dz _o	ch	ch'	cho	ch'
ჩ _ლ	ჩ _ლ ვ	ც	[ც]	[ცვ]	ძ	[ძ]	[ძ _ლ ვ]	წ	[წ]	[წ _ლ ვ]	ჭ
ქ	ქ	ხ	ხ	ხო	ხ	ხო	'ხ	'ხო	ქ	ქ	
ch	ch	x	x'	xo	x	xo	'x	'xv	q	qo	
ქ _ლ	ქ _ლ ვ	ხ	ხ _ლ	ხ _ლ ვ	[x]	[xo]	x(ლ)	x _ლ ვ	x _ლ	x _ლ ვ	
ჯ	ჯ	ჰ	ჰ	ჰო	ჭ	ჭ	(ჰ)	წ	ჭ	ჭ	ჭ
ch	ch	h	h	ho	ch	ch	('o)	w	f	f	v
ჯ _ლ კ	ჯ _ლ კ	ჯ _ლ კ _ლ ვ	ქ	ქ _ლ ვ	ქ	ქ _ლ ვ		ყ	ფ	ფ _ლ	ვ
ღ	ღ	ღ ^ა									
ღ	[,] ²	ღ ^ა									
ღ	ღ	ღ ^ა									

¹ რუსული ტრანსკრიფციისთვის გამოყენებულია აბაზურში ამჟამად მოქმედი გრაფიკა. კუადრატულ ფრჩხილებში ჩასმულია აბაზურ დანწყოლობაში არარსებული ნიშნები.

² მაგარი ლაბორიზებული შიშინა სპირანტები.

³ კართუ - ტრანსკრიფციაში (იხ ტექსტები) ნიშანი ' - აპოსტროფი.

⁴ ა აღნიშნავს მაგარ შემართვას ან დამართვას.

ფ ო ნ ე ტ ი კ ა

თავი I. ფონეტიკური სისტემა

§ 1. ხმოვნები. აშხარული დიალექტი ხმოვანთა მიხედვით რაიმე თავისებურსა და სხვა აფხაზურ დიალექტთაგან (პირაქეთა აფხაზურ დიალექტთაგან) განსხვავებულს არაფერს იძლევა¹. ასევე, სხვა აფხაზურ დიალექტთა მსგავსად აშხარულშიც ფონეტიკურ პროცესთა ნიადაგზე ვიღებთ ა ე ი ო უ ხმოვანთა გრძელ სახეობებსაც:

ჲ სიჲძრჲჳ! — კუფ. 17 — მო-ისმინეთ!

ჲ იზბჲტ -იჰიჲ — აფს. 39 — ის (რალაც) ვნახე-ო

რ ყაისიჰა ღჲჳჲ აჰჲ ინიტ — კუფ. 15 — დიდ მთასთან მივიდნენ

რ : აჲაჲ სცჲტ — კუფ. 10 — იქ მივდივარ

რ : აჲი აჲჲ — აფს. 43 — ეს არის (ესაა)

ოღონდ უნდა ითქვას, რომ ამ რიგის პროცესები (გარკვეულ შემთხვევებში) ფართოდაა გავრცელებული აშხარულს დიალექტში, კერძოდ, მის აფსლურს კილოკავში.

§ 2. წინანისმიერი ლაბიალიზებული სპირანტები. როგორც ცნობილია, აფხაზურ სალიტერატურო ენასა და აბჯურს დიალექტში, რომელზედაც დაფუძნებულია ეს სალიტერატურო ენა, გვაქვს ორი წინანისმიერი ლაბიალიზებული ჴი, ჴი სპირანტი. ბზიფური დიალექტი განარჩევდა და ჴოგი მისი თქმა ახლაც განარჩევს ამათ გვერდით თავისებურ წინანისმიერ ლაბიალიზებულ სპირანტებს, რომელთაც პირობით ჩვენ გადმოვცემთ სი, ჴი ნიშნებით².

თუ აბჯური დიალექტისთვის აში არის როგორც „კარი“, ისე „წიფელი“, ან აჲი — როგორც „ძველი, მოხუცი“, ისე „ძროხა“, ბზიფურისათვის (იგულისხმება ამჟამად მისი ჴოგიერთი თქმა) აში არის „კარი“, ხოლო „წიფელი“ იქნება ასი; აჲი არის „ძველი, მოხუცი“ (დაფიიტ — მოხუცდა, დაბერდა ის [აღამ.]), ხოლო „ძროხა“ იქნება აჴი.

აბჯური დიალექტისათვის ამჟამად დამახასიათებელი ვითარება მეორეული ჩანს. სი, ჴი ბგერებს დაკარგვისადმი ტენდენცია აქვს ბზიფური დიალექტის ჴოგ თქმაშიაც (მაგ., სოფ. ლიხნის მეტყველებაში).

¹ იხ. ავტორის: „აფხაზური ენის ტაპანთური დიალექტი ტექსტებითურთ“. 1944, § 3.

² იხ. ტაპ. § 5.

აფხაზური ენის ტაპანთურ დიალექტში ჩვენ დავადასტურეთ წინაენის-მიერ ლაბიალიზებულ სპირანტთა ყველა აქ წარმოდგენილი სახეობა (როგორც ხი, ში, ისე ზი, ჟი), მაგრამ ამ სახეობათა გამოყენებაში აღრევას იკვს ადგილი. კერძოდ, ხი შეიძლება ნახმარი იყოს ში-ს ადგილას და, პირიქით, ში შეიძლება ნახმარი იყოს ხი-ს ადგილას. ასევე, ზი შეიძლება შეგვხვდეს ჟი-ს ადგილას და, პირიქით, ჟი — ზი-ს ადგილას.

მაგრამ ეს ბგერები თავის დროზე ტაპანთურშიაც ბზიფურის მსგავსად რომ უნდა ყოფილიყო განსხვავებული, ნათელი გახდა ე. წ. დელაბიალიზაციის პროცესის დადგენის შედეგად ტაპანთური დიალექტის ფსიფ-კრასნოვოსტონის კილოკავში. გაირკვა, რომ სრულ დელაბიალიზაციას განიცდის ის ბგერები, რომელთათვისაც ამოსავალ სახეობად ივარაუდება ბზიფური დიალექტის ში, ჟი, ხოლო სრული დელაბიალიზაციის პროცესს არ ექვემდებარება ის ბგერები, რომელთათვისაც ამოსავალ სახეობად ივარაუდება ბზიფური დიალექტის ხი, ზი.

მაგალითად, ტაპანთურ დიალექტში ხმარებულმა სახეობებმა: აჯჷში || აჯჷხი „სარკმელი“, ზემო [„ზაისი“-]კარი*(?) ან ჷ(ო)ჷიჯ || ჷ(ო)ჷიჯ — „ახლა“ იმავე დიალექტის ფსიფ-კრასნოვოსტონის კილოკავში შეიძლება მოგვეცეს: , აჯჷში || აჯჷხ¹

ჷ(ო)ჷიჯ || ჷ(ო)ჷიჯ¹

მაშინ როდესაც იქვე ხმარებული აჷი || აჷი („ძროხა“), შიარა || ხიარა („თქვენ“) და სხვ. ასეთ რეფლექსს არ მოგვეცემს (შდრ. ბზიფ. დიალექტის ხიარა, აჷი)².

აშხარული დიალექტის კუვისის კილოკავში იგივე ვითარება დასტურდება, რაც ბზიფურ დიალექტში: გვაქვს, ერთი მხრივ, ში, ჟი, მეორე მხრივ, ხი, ზი.

მაგ.:

ში: აჷი — 2, მთქმ. 15 წ. — კარი

ამჷიჯ... — 7, მთქმ. 15 წ. — დათვიც...

შიარაცარა — 2, მთქმ. 15 წ. — ნადირობა (სანადიროდ)

დჷშიშიარაცოხ. — 11, მთქმ. 35 წ. — ის (აღამ.) რომ ნადირობდა...

შიაჷყა — 1, მთქმ. 17 წ. — წიგნი (წერილი)

აჷიჯდჷყარა — 23, მთქმ. 75 წ. — ზანდუკი

ჷარა ჷაბჷჷშიაღა — 12, მთქმ. 65 წ. — ჩვენი ენით (ჩვენებურად)... და სხვ.

ხი: თააცია ხიაუბ — 4, მთქმ. 15 წ. — შეილები (ოჯახი) შეგვიძინებათ

ხითარაჷი — 5, მთქმ. 15 წ. — თქვენი ჷიშკარი

აჩჷიჯ დჷხიი-ხიი დალაგეტ — № 4. მთქმ. 15 წ. — ბიჷმა სტვენა და-
იწყო

ხიარა ხიდჷუხატ — 1, მთქმ. 17 წ. — თქვენ დაიზარდენით (დიდები გახდით)

¹ შდრ. ბზიფ. დიალექტის აჷი (— *ა კგ-ში, ჷოჷიჯ).

² იხ. ტაბ. § 5.

აძვ ჩაალაღრხისტ — 11, მთქმ. 35 წ. — ის (დედაკ.) წყალში გადავარდა

აცქასიგ — 14, მთქმ. 64 წ. — ყინული და სხვ.

ჟი: თაჟიკჲ ლჲგაჟიკჲ (ი)ჯყან — 4, მთქმ. 15 წ. — ერთი დედაბერი და ერთი ბერიკაცი იყვნენ

ჟოჟჟ — 7, მთქმ. 15 წ. — ახლა

ჟოჟჟანძარა — 11, მთქმ. 35 წ. — აქამდე

ჯუნჯეჟა ჟაბეჟ — 14, მთქმ. 64 წ. — ორმოცდაათი

აჟილარა — 23, მთქმ. 75 წ. — ხალხი

ქოტიალი — 15, მთქმ. 75 წ. — ძველად... და სხვ.

ჴი: აჴი — 4, მთქმ. 15 წ. — ძროხა

ღჴიბარი ღჴიბღრუშობ — 2, მთქმ. 15 წ. — ის (ადამ.) რომ ნახოთ, იცნობთ

აჴიჴან — 3, მთქმ. 15 წ. — ცა

ღლაციჴაჴარნჯს ღლაგეგტ — 11, 35 წ. — მან (ადამ.) მასთან (დედაკ.) ლაპარაკი დაიწყო¹ და სხვ.

ასეთი დაყოფით აღნიშნულ ბგერათა გამოყენება კუეინსკის შეტყველებაში სისტემატურ ხასიათს ატარებს. იშვიათ შემთხვევაში თუ შეგვინიშნავს აღრევა: ერთსა და იმავე სიტყვაში ხან დაგვიდასტურებია ხი, ჴი, ხან — ჴი, ჟი.

მაგალითად:

ლჴმათჴია იზჴეგჯ ოლჴიხჯნ.. 11, მთქმ. 35 წ. — მან (დედაკ.) მთელი თავისი ტანსაცმელი (ტანთ) გაიხადა რა..

იჯამე აააჴიგჯწან... — 12, მთქმ. 65 წ. — მან. (მამაკ.). თავისი ქურკი (ტანთ) ჩაიცვა რა..

ძახხჯ იშოგლსიგჯწა... — 17, მთქმ. 75 წ. — თერძმა მას (დედაკ.) ტანთ რომ ჩააცვა...

დააჩჴეჴიგჯტ — 12, მთქმ. 65 წ. — მან (მამაკ.) ის (ადამ.) ცხენი დან ჩამოსვა

ღჩიგჴილან... 15, მთქმ. 75 წ. — იგი (ადამ), ცხენზე შეჯდა რა...

საყურადღებოა, რომ ერთ-ერთი ჩვენი 36 წლის მთქმელი აღნიშნულ ბგერათა შორის სხვაობას არ ამყარებდა. სისინა ხი, ჴი ბგერები მას სრულებითაც არ გააჩნდა და ამჟღერო ღიალექტის წარმომადგენლის მსგავსად ყვილა შემთხვევაში იყენებდა ჴი-სა და ჟი-ს.

მაგალითად:

ჴიკანჯ სანიათ დააჴიგჯ — 8 — წადით და სანიათი მოიყვანეთ

იჴიარბცონ — 8 — ისინი ნადირობდნენ

¹ თუ განსაკუთრებით გახაზვა არ გვეკრძება ამა თუ იმ გამოთქმისა, სიტყვა-სიტყვის თარგმანს არ ვიძლეოთ.

ჟააშეებთაჟუკ — 8 — ორმოცდაათი („ერგასი“) კაცი (ხალხი)
ივთაცია დრაციაჟოჟტ — 8 — ის (აღამ.) თავის შვილებს ელაპა-
რაქება

აღგაჟო — 9 — ბერიკაცი.

ასევე ჩვენი აბაზაქთელი მთქმელი ყველგან მხოლოდ შიშინა ში, ჟი ბგე-
რებს ხმარობდა.

აღნიშნული გარემოება უნდა მიუთითებდეს კუვინსკის მეტყველების
ქრელ დიალექტურ შედგენილობაზე.

თავისებური ვითარება დასტურდება აზნარული დიალექტის აფსუის კი-
ლოკავში. აქაც თავს იჩენს ფონემათა ისეთი დაყოფა, როგორც ბზიფური
დიალექტისათვის არის დამახასიათებელი. ერთი და იმავე ბგერით არც აქ
გადმოიქცემა აში („კარი“), შიარა („თქვენ“); აჟი („ძველი“), აჟი („ძროხა“). მა-
გრამ აქ პირველ შემთხვევაში (ბზიფური ში, ჟი-ს ადგილას) გამოიყენება თა-
ვისებური (ოდენ აფსუის კილოკავისათვის დამახასიათებელი) განხაკუთრე-
ბული მაგარი სახეობის შიი, ჟი ბგერები (ჩვეულებრივი ში, ჟი-ს გვერდით),
ხოლო მეორე შემთხვევაში (ბზიფური სი, ჟი-ს ადგილას) იგივე სი, ჟი.

მაგ.:

შიი: შიეებთაჟ — 38, მთქმ. 36 წ. — ორმოცდაათი (ერგასი, ნახევარ-ასი)
შიიარაცარა იცე — 37, მთქმ. 21 წ. — სანადიროდ წავიდნენ
აშიილა უნაშელ — 37, მთქმ. 21 წ. — კარით შედი შიგ (სახლში)
შენ (მამაკ.)

აშიი ააპარტენ.. — 39, მთქმ. 50 წ. — კარი გავალთ რა..
იშიიან.. — 37, 35, მთქმ. 27 წ., 22 წ. — ისინი შეშინდნენ რა..
ამეშიი — 35, მთქმ. 22 წ. — დათვი
აშიიიყა — 39, მთქმ. 50 წ. — წიგნი (წერილი)
აშიიარახქია — 35, მთქმ. 22 წ. — ნადირები
სენეშიიინთარაქიჟ — 35, მთქმ. 22 წ. — ჩემს საფლავზე
აჩიჟ ააშიიანდენ.. — 35, მთქმ. 22 წ. — ცხენმა დაილაპარაკა რა..
კატი-შიიიაკ — 35, მთქმ. 22 წ. — მსხვილი ნაწლავი.. და სხვ.

ჟიი: აჟარბჟიი — 31, მთქმ. 15 წ.; 44, მთქმ. 50 წ. — ორბი [ძველი]
ჟიჟიიან — 33, მთქმ. 19 წ. — ახლა
ჟიჟიიიწიილ — 37, მთქმ. 27 წ. — ახლავე
ჟიიი-ჟიასაკ — 33, მთქმ. 19 წ. — ათი ცხვარი
იჟიიიფშაჟან იჟიიიფშმეშახუზ... — 36, მთქმ. 43 წ. — მეთოთხმეტე
დღე-ღამეს

აღგაჟო — 35, მთქმ. 22 წ. — ბერიკაცი
აჟიიიფშ — 35, მთქმ. 22 წ. — ნადირთ ღვთაება
ჟიიილაგუ სემეჟ — 38, მთქმ. 36 წ. — გვარიც მაქვს
ანგლფაჟი — 38, მთქმ. 36 წ. — ძველი ქული...

და სხვა..

როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, ამავე შემთხვევებში, თუმცა უფრო იშვიათად, შეიძლება შევხვდეთ ჩვეულებრივ ში, ფი-საც (ერთსა და იმავე მთქმელთან).

მაგ.:

ში: ანჭში — 41, მთქმ. 50 წ. — მიწა
აშხარსცაჟქია — 38, მთქმ. 36 წ. — მონადირეები.

ფი: თაჟიჟღ ლჭაჟიჟღ — 36, მთქმ. 43 წ. — ერთი დედაბერი და ერთი ბერიკაცი

ლჭაჟიჟღ ღჯან — 31, მთქმ. 15 წ. — ერთი ბერიკაცი იყო

ჭღლჟაჟი — 38, მთქმ. 36 წ. — ძველი ქული... და სხვა.

მეორე მხრივ, სი, ზი გვხვდება შემდეგ სიტყვებში:

სი: სიჯაზ — 37, მთქმ. 27 წ. — თქვენ მართო

აჩიანჯჩა ღჯიჯი! — 35, მთქმ. 22 წ. — შეჯინიბე დაიპირეთ!

სმარა თასიაჟი ღენლაჟია... — 35, მთქმ. 22 წ. — მზემ ჩასვლა („ჩაჟარ-ღნა“) რომ დაიწყო...

ასიწამათა; ასიწა — 35, მთქმ. 22 წ. — ტანსაცმელი

ილჯისალწი — 38, მთქმ. 36 წ. — მან (დედაკ.) ტანთ ჩაიცვა

[ღ]ალხილჯი.. — 38, მთქმ. 36 წ. — მან (დედაკ.) რაც (ტანთ) გაიხალა... და სხვ.

ზი: აჩიანჯჩა იპიატია ზიჟულა! — 44, მთქმ. 50 წ. — მეჯინიბის ნათქვამი ყავით (აკეთეთ)!

აზიჯმსწყა ილე აწასი — 41, მთქმ. 50 წ. — ბეკი თვალში ჩაუჯარდა მას (მამაკ.)

ზი-გიართაჟ უსთუშა — 42, მთქმ. 50 წ. — ძროხის ჯოგს მოგცემ შენ (მამაკ.)

... აზიტ — 41, მთქმ. 50 წ. — მან (რალაცამ) დალია [ის (რალაც)]

იზიჯნ სალგე — 29, მთქმ. 13 წ. — ის (რალაც) შევსვი და გავათავე

იზიმაშ — 33, მთქმ. 19 წ. — ის (რალაც) ნეტავ მოიხარშა?

სიჟაჟიაზა — 37, მთქმ. 27 წ. — ილაპარაკეთ ერთმანეთთან (მოილაპარაკეთ)

აზია — 37, მთქმ. 27 წ. — სიტყვა

აზიჯან — 37, მთქმ. 27 წ. — ცა... და სხვ.

როგორც ამ მასალიდან ირკვევა, ბზიფური დიალექტისათვის დამახასიათებელი წინაენისმიერი ლაბიალიზებული სი, ზი ბგერები დღესაც ცოცხალია აშხარული დიალექტის ორსავე კილოკავში¹. ამასთანავე სათანადო ლექსიკურ

¹ კუინისკის კილოკავში მათ ხშირად ლაბიალობის მომენტის შესუსტება ვხვდებით (ტაპანთურის გავლენით?). აფსულურში მათ თითქოს ზოგჯერ შინის ელფერიც გადაჰრავთ.

მარაგში ბზიფური დიალექტის მსგავსად გამოიყენება განსხვავებული წინაენისმიერი ლაბიალიზებული ბგერები. თავისებურებას ოღონდ ქმნის წინაენისმიერ შავარ ლაბიალიზებულ შიი, ეს ბგერათა არსებობა აფსუის კილოკავში.

არც ერთს სხვა აფხაზურ კილო-თქმაში ჩვენ ეს ბგერები არ შეგვინიშნავს.

მართალია, აშხარული დიალექტის შესახებ თითქმის არაფერი დაწერილა, მაგრამ იმ ერთადერთ ნაშრომშიაც კი, რომელშიაც თითქოს მოცემულია ცდა აბაზურ დიალექტთა ფონეტიკური სისტემის განხილვისა¹, შენიშნულიც არ არის არც ტაპანთურისა და არც აშხარულის წინაენისმიერ ლაბიალიზებულ ბგერათა წყვილები; უკეთ, მათი სისინა სახეობები (სი, ში).

იქვე ავტორი აშხარულ დიალექტში ფონეტიკურ ნიადაგზე გამოყოფს ორ—აფსუისა და კუვინსკის—კილოკავს. საკვირველია, რომ აფსუის კილოკავის ფონეტიკური სისტემისათვის ესოდენ დამახასიათებელი ფაქტი—შიი, ეს ბგერათა არსებობა—შეუნიშნავე რჩება. ფონეტიკური სისტემის მხრივ არსებით სხვაობას აფსუისა და კუვინსკის კილოკავთა შორის სწორედ აღნიშნულ ბგერათა ქონა-არქონა ქმნის. მეტიც ითქმის, შიი, ეს ბგერათა მქონებლობით აფსუის მეტყველება უპირისპირდება აფხაზურის ყველა დანარჩენ კილო-თქმას.

აფსუის კილოკავის მონაცემთა მიხედვით აფხაზურის ფონეტიკურს სისტემაში შეიძლება გვევარაუდნა ჩვეულებრივ შ, ჟ-ს ლაბიალიზებულ სახეობათა გვერდით მაგარ ში, ეს ბგერათა ლაბიალიზებული სახეობებიც.

ამასთან დაკავშირებით ძალზე საყურადღებოა ერთი გარემოება, ტაპანთური დიალექტის ფსიჟ-კრანსოვოსტოჩნის კილოკავში სწორედ იმ შემთხვევებში, რომლებშიაც აფსუურში შიი, ეს გვაქვს, ხდება დელაბალიზაცია და ამ დელაბალიზაციის შედეგად ვიღებთ სწორედ მაგარი სახეობის ში, ეს ბგერებს. ამ ფაქტთა ერთმანეთისაგან გათიშვა ქირს.

მაგრამ ამის მიხედვით მაინც გავიკვირდებოდა საერთო აფხაზური ფონეტიკური სისტემისათვის ამოსავალში დაგვეშვა წინაენისმიერ სპირანტთა მაგარი ლაბიალიზებული სახეობების არსებობა.

ამისათვის წინასწარ რიგი საკითხის გადაწყვეტა იქნებოდა საჭირო. კერძოდ:

1. რითი აიხსნება, რომ ერთსა და იმავე მოქმელს აფსუურში შიი, ეს ბგერათა გვერდით ში, ეს ბგერებიც ახასიათებს (შიი, ეს იკარგვის და იძლევა ში, ეს-ს? სხვადასხვა დიალექტური მონაცემი ირევა ერთმანეთში?).

2. ტაპანთური დიალექტის ფსიჟ-კრანსოვოსტოჩნის კილოკავშიაც კი, რომელშიაც დელაბალიზაციის შედეგად ვიღებთ მაგარ ვარიანტებს, სათანადო ფონემათა ლაბიალიზებულად გამოთქმისას სიმაგრე არ შეინიშნება. რითი აიხსნება ეს?

¹ მედეველაბაში გვაქვს გ. სერდიუნკოს სტატია „Об абазнских диалектах“—კრებულში Сторник памяти ак. Н. Я. Марра. 1938.

3. ტაპანთური დიალექტის იმავე ფსიე-კრასნოვოსტოჩნის კილოკავში ჭი, ჯი, ჩი ლაბიალიზებული აფრიკატები, რომლებიც ტი, დი, თი ხშულთა აფრიკატიზაციის შედეგად არიან მიღებული, დელაბიალიზაციის შემთხვევაში ზემოგანხილულ ში, ში-ს მსგავსად მაგარ ჭი, ჯი, ჩი-ს გვაძლევენ. კითხვა დგას აქაც ამოსაყალიბო მაგარი სახეობები უნდა დაეუშვათ? და სხვ.

ჩვენთვის უდავო ფაქტია აშხარული დიალექტის აფსუის კილოკავისა და ტაპანთური დიალექტის ფსიე-კრასნოვოსტოჩნის კილოკავის სათანადო მოვლენათა შორის კავშირი. აფსუური კილოკავისათვის დამახასიათებელი შიი, შიი ბგერათა გენეზისის საკითხი კი ჯერჯერობით გადაუწყვეტელი რჩება.

§ 3. ენაკბილისმიერი ლაბიალიზებული ხშულები. აფხაზური ენის პირაქეთა დიალექტებს აქვთ ტი დი თი ენაკბილისმიერ ლაბიალიზებულ ხშულთა სამეული. ასეთი სამეული დღეს აფხაზური ენის ტაპანთურ დიალექტში აღარ ჩანს. ტი დი თი ტაპანთურსაც უნდა ჰქონოდა. ისინი აფრიკატიზაციის გზით ცვლილან ჭი ჯი ჩი || წი ძი ცი-დ, რომელთაც შემდეგ ფსიე-კრასნოვოსტოჩნის კილოკავში უკვე დელაბიალიზაციის შედეგად მოუციათ ჭი ჯი ჩი (ან უფრო იშვიათად — წი ძი ცი)¹.

ზემოთ დასახელებულ წერილში გ. სერდიუჩენკო აშხარული დიალექტის ორ, აფსუისა და კუვინსკის კილოკავს სწორედ ამ ბგერათა ქონა-არქონის მიხედვით უპირისპირებს ერთმანეთს. აფსუის კილოკავს ტი დი თი ახასიათებს, კუვინსკის კილოკავში კი ტი დი თი არა გვაქვს, მათ მოუციათ ტ დ თ-ო².

აშხარული დიალექტის კილოკავთა ამ ნიშნით დაპირისპირება არ ხერხდება. როგორც გამოიკვია, წინაენისმიერ ლაბიალიზებულ ხშულთა სამეული — ტი დი თი დღესაც დაცულია როგორც აფსუის, ისე კუვინსკის კილოკავში. პარალელურად ასევე, ორსავე კილოკავში აღგილი აქვს აღნიშნული სამეულის დელაბიალიზაციის პროცესს, რის შედეგადაც ვიღებთ ჩვეულებრივ ტ, დ, თ-ს. კილოკავური სხვაობა იქმნება მიოლოდ ამ ბგერათა დელაბიალიზაციის პროცესის გავრცელების მასშტაბის მიხედვით. კუვინსკის კილოკავში იგი უფროა გავრცელებული, აფსუისაში კი — ნაკლებად. აღნიშნული პროცესის მეტნაკლებად გავრცელებულობას ორსავე კილოკავში განსაზღვრავს მთქმელთა ასაკი.

კუვინსკის კილოკავში ტი დი თი დღესაც ცოცხალია უფროსი თაობის მეტყველებაში (ასე 60—70 წლის ასაკში და ზემოთ). უმცროსი თაობის ენაში (ე. ი. 60 წლის ასაკამდე)³ გაბატონებულია მათი დელაბიალიზებული სახეობები.

¹ იხ. ტაბ. § 5, § 12.

² იხ. მისი „Оп абазинских диалектах“, გვ. 250.

³ ცნობები განეუთვნება 1940 წ.

აფსუის კილოკავშიც ტი დი თი-ს დელაბიალიზაცია ფექტია, ოღონდ დელაბიალიზაცია აქ უკვე ახასიათებს მთქმელებს მხოლოდ 25—30 წლის ასაკამდე. უფროსი ასაკის მთქმელები კი სისტემატურად ტი დი თი-ს იცავენ¹.

მაგ.:

კუვინსკის კილოკავი

1. ტი დი თი დაცულია

- ტი: აჭატია — 12, მთქმ. 65 წ. — საქმელი
 ეოტალა — 12, მთქმ. 65 წ. — ძველად
 იპაიტრა გჯდღრამ, ანბგსთიტრა გჯდღრამ ილჭგიტრა გჯდღრამ — 21, მთქმ. 75 წ. — მან (მამაკ.) რომელი თავადისად აქციოს, არ იცის, რომელი აზნაურისად აქციოს, არ იცის, რომელი გლეხისად აქციოს, არ იცის.
 დქიტეიერ — 14, მთქმ. 64 წ. — იგი (აღამ.) მასზე რალაცაზე შეჯღადა სხე.
 დი: დადილწღერ — 12, მთქმ. 65 წ. — ის (აღამ.) გარეთ გამოვიდა უდიღღზგადა ჟარა? — 12, მთქმ. 65 წ. — შენ (მამაკ.). ვინ გაგიყვანა გარეთ?
 დღღქილახტ — 15, მთქმ. 75 წ. — ის (აღამ.) კვლავ გაემართა... და სხე.
 თი: უმათია აასტო! — 12, მთქმ. 65 წ. — შენ (მამაკ.) მომეც შენი ტანსაცმელი!
 სა მათია ლესესწღერ — 17, მთქმ. 75 წ. — მე მას (დედაკ.) ტანსაცმელი ჩავაცვი... და სხე.

2. ტი დი თი → ტ დ თ

- ტი → ტ: აბლტა — 7, მთქმ. 15 წ. — (და)საწეავი
 იქლთა დლოჯრტან — 4, მთქმ. 15 წ. — მან. (მამაკ.) ის (აღამ.) თავის ქულში ჩაისვა
 იტან იშაძან — 1, მთქმ. 17 წ. — ისინი ისხდნენ და საუბრობდნენ
 აგიბჟანტ — 1, მთქმ. 17 წ. — საშუალო, შუათანა
 იღემჟიერტ ხიენტაგჯ ეანტაგჯ — 8, მთქმ. 36 წ. — მას (დედაკ.) უთხრა მან (მამაკ.) ხუთჯერაც, ათჯერაც
 აბჯარ ეოტა იშემჟე — 10, მთქმ. 36 წ. — ძველი იარაღი რა გაქვთ?
 დჯდტალან ააჟიერტ — 11, მთქმ. 35 წ. — იგი (აღამ.) მას (მამაკ.) მიუჯღა და უთხრა... და სხე.
 დი → დ: ღჯრა იღქილიერტ — 5, მთქმ. 15 წ. — ისინი საქურღღლად გაემართნენ
 აპა ნეჟიარა დღჯილან. დღმიღქიეზ... — 1, მთქმ. 17 წ. — თავადი (მთავარი) სასიარულოდ გაემართა. რომ მიდიოდა (გზაში რომ იყო)..

¹ ცნობები განეკუთვნება 1940 წ.

იდელწა დედგლსიგმშთინ! — 11, მთქმ. 35 წ. — ეინც გარეთ გადის,
(გარეთ) არ გაუშვავთ!
ფშაარე დაადქილეფტ — 8, მთქმ. 36 წ. — საძებრად გამოემარ-
თნენ
დელქიელწიფტ — 9, მთქმ. 36 წ. — მან (დედაკ.) ის (ადამ.) გაუშვა,
გაგზავნა... და სხვ.

თი → თ: თაკ დქწალეფტ — 4, მთქმ. 15 წ. — იგი (ადამ.) თივაში შეძვრა
ასპართ აქვართან.. — 10, მთქმ. 36 წ. — შიგ (რალაცაში) სპირტი
ჩაასხეს რა..
ჰამათაქია ჰათსახუშოტ — 8, მთქმ. 36 წ. — ჩვენი ტანსაცმელები გავ-
ცვალთ
ლმათაქია — 11, მთქმ. 35 წ. — მისი (დედაკ.) ტანსაცმელები... და
სხვ.

დელაბილიზებულ სისტემასვე უქერდა მხარს ჩვენი 69 წლის მთქმე-
ლიც სოფ. აბაზაქთიდან.

მაგ.:

ტი → ტ: დტატ — 27 — იგი (ადამ.) დაჯდა

დი → დ: დდქიუმგალატ — 27 (მამაკ.) ის (ადამ.) გარეთ გამოი-
ყვანა
ამ მხრივ მისი მეტყველება უფრო კუვინსკის კილოკავისკენ იხრება.

აფსუის კილოკავი

1. ტი დი თი დაცულია

ტი: დაქიტიამთა დდებტ — 37, მთქმ. 27 წ. — იგი (ადამ.) ზედ (რალა-
ცაზე) იჯდა რა, დაინახა მან (მამაკ.)

სიტია! — 36, მთქმ. 43 წ. — დასხელით!

აჩანგიართა ზტიზ.. — 36, მთქმ. 43 წ. — რემა ვისაც ეკუთვნოდა..

ამაეი დქიტიან — 44, მთქმ. 50 წ. — ის (ადამ.) ტოტზე იჯდა... და სხვ.

დი: ჰადიქიუმწე — 38, მთქმ. 35, წ. — ჩვენ მან (მამაკ.) გაგვიშვა

სიდეილუმწენ! 39, მთქმ. 36 წ. — არ გახვიდეთ გარეთ!

ადიუნგ — 38, მთქმ. 36 წ. — გარეთ

დანდიულწებ. — 36, მთქმ. 43 წ. — ის (ადამ.) როცა გარეთ გა-
გავიდა..

იდიქილახ — 36, მთქმ. 43 წ. — ისინი გაემართნენ (გაემგზავრნენ)

აქიტალქია აადილავან.. — 39, მთქმ. 50 წ. — კვრცხები (გარეთ)
გამოვიტანეთ რა.. და სხვ.

ათი: სგმათაქია — 38, მთქმ. 36 წ. — ჩემი ტანსაცმელები... და სხვ.

2. ტი დი თი → ტ დ თ

ტი → ტ: დეკაქიტან — 32, მთქმ. 12 წ. — იგი (აღამ.) ზედ იჯდა
 დაქიტან — 31, მთქმ. 15 წ. — იგი (აღამ.) მასზე (რაღაცაზე) იჯდა
 აგიუბენტ — 31, მთქმ. 15 წ. — საშუალო, შუათანა
 უტა!.. საგუტუმ — 33, 19 წ. — დაჯექ (მამაკ.)!.. არ დაეჯდები
 სარა სტ — 33, მთქმ. 19 წ. — ჩემი (ჩემი კუთვნილი)
 დეტან — 35, მთქმ. 22 წ. — იგი (აღამ.) იჯდა
 დაქიტო — 37, მთქმ. 27 წ. — ვინც მასზე (რაღაც.) ზის.. და სხვა

დი → დ: დღქილენ(ა) — 32, მთქმ. 12 წ. — იგი (აღამ.) გაემართა, გა-
 ემგზავრა
 დჰადღწლზხზ.. — 32, მთქმ. 12 წ. — იგი (აღამ.) გარეთ გამოვი-
 და რა...

იღქიღწენ — 31, მთქმ. 15 წ. — მან (მამაკ.) ისინი გაუშვა
 დღღქილან.. — 33, მთქმ. 19 წ. — იგი (აღამ.) გაემართა რა..
 დადღღღრგან — 35, მთქმ. 22 წ. — იგი (აღამ.) გარეთ გამოიყვანეს
 რა..

დღუზადღღზგაპ — 37, მთქმ. 27 წ. — მას (აღამ.) გამოიყვან შენ
 (მამაკ.)... და სხვ.

თი → თ: დაქითან... — 32, მთქმ. 12 წ. — მას (რაღაცას) მიესხა..
 თათაკ — 33, მთქმ. 19 წ. — ერთი ბარძაყი
 ასიწამათა — 35, მთქმ. 22 წ. — ტანსაცმელი... და სხვ.

აქა-იქ ორსავე კილოკავში შესაძლოა დავადასტუროთ ერთისა და იმავე
 მთქმელის ენაში ტი დი თი სამეულის როგორც ლაბიალიზებული, ისე დე-
 ლაბიალიზებული სახეობები (ესეც თავის მხრივ იმას მოწმობს, რომ ტი დი
 თი-ს დელაბიალიზაციის პროცესი ერთდროულად მიმდინარეობს ორსავე კი-
 ლოკავში. იგი არცერთ მათგანში დამთავრებული არაა).

მაგ.:

დღღქილახტ — კუვ. 14, მთქმელი 64 წ. — იგი (აღამ.) გაემართა.

შღრ. ამავე მთქმელის ენაში:

დააქითიფტ — კუვ. 14, მთქმელი 64 წ. — იგი (აღამ.) წამოჯდა

დაქითიფტ — კუვ. 14, მთქმელი 64 წ. — იგი (აღამ.) ზედ (რაღაცაზე)
 დაჯდა.. და სხვ.

ჯტოღს ბზია — კუვ. 8, მთქმ. 36 წ. — კარგი აღამიანი.

შღრ. ამავე მთქმელის ენაში:

აბჯარ ჟიტა — კუვ. 10, მთქმ. 36 წ. — ძველი იარაღი

ხიენტაგუ, ჟიანტაგუ — კუვ. 8, მთქმ. 36 წ. — ხუთჯერაც, ათჯერაც

პაშათაქი — კუვ. 8, მთქმ. 36 წ. — ჩემი ტანსაცმელები... და სხვ.

აშა ააკათიქა — აფს. 33, მთქმ. 19 წ. — სისხლი გადმოიღვარა
შღრ. ამავე მთქმელის ენაში:

ჟითაქ — აფს. 33, მთქმ. 19 წ. — ერთი ბარძაყი

უტბ — აფს. 33, მთქმ. 19 წ. — დაჯექ (ნამაკ.)

დღღქილან... — 33, მთქმ. 19 წ. — იგი(ადამ.) გაემგზავრა რა.. და სხვ.

სა დღტოუბ — აფს. 37, მთქმ. 27 წ. — იგი (ადამ.) მე მეკუთვნის

აჯღთჟს — აფს. 37, მთქმ. 27 წ. — ადამიანი.

დაადიღლწ — აფს. 37, მთქმ. 27 წ. — ის (ადამ.) გარეთ გამოვი
და.. და სხვ.

შღრ. ამავე მთქმელის ენაში:

დადტალოპ — აფს. 37, მთქმ. 27 წ. — იგი (ადამ.) მას (რალაცას)
უზის

აგებქანტ — აფს. 37, მთქმ. 27 წ. — საშუალო, შუათანა

დღღქილემტ — აფს. 37, მთქმ. 27 წ. — იგი (ადამ.) გაემართა.
და სხვ.¹

როგორც აქ წარმოდგენილი მასალიდან ირკვევა, აფსუსისა და კუვინსკის კილოკავთა არა თუ დაპირისპირება შეიძლება ტი და თი სამეულის მიხედვით, არამედ, პირიქით, მათში დადასტურებული ტი და თი-ს დელაბიალიზაციის პროცესი ის არსებითი ნიშანთაგანია, რომლითაც ერთ დიალექტად ერთიანდება ეს ორი მრავალ მომენტში მნიშვნელოვნად განსხვავებული მეტყველება.

საერთოდ საყურადღებოა ტი და თი-ს დელაბიალიზაციისა და დაკარგვის ტენდენციის არსებობა აშხარულ დიალექტში. ტაპანთურშიაც ამ სამეულმა განიცადა ცვლილება. ტი და თი იქაც დაიკარგა, ოღონდ იქ აფრიკატად ქცევის შემდეგ მივიღეთ გარკვეულ კილოკავში დელაბიალიზებული სახეობები (ქჷ, ჯჷ, ჩჷ).

§ 4. ლარინგალური სპირანტები. ფშვინვიერი ჰ, ჰი — ლარინგალური სპირანტების მყდერი ჰ, ჰი წყვილეულები¹ აფხაზურის პირაქეთა დიალექტებში ცვლილან: პირველს მოუცია აა || ა, მეორეს — ჯ². ტაპანთურს დიალექტში დღემდე დაცულია მათი ძველი სახეობა. აქა-იქ ტაპანთურშიაც განუცდიათ მათ ცვლილება, მაგრამ აქ ამ ცვლილების შედეგად უმთავრესად ლ, ლი რეფლექსს ვიღებთ³.

¹ თუ სხვა მთქმელებთან ამ ბგერათა გამოყენებაში აღრევას მხოლოდ თითო-ორთა შემთხვევაში ვადასტურებდით, ამ მთქმელის ენაში მას სისტემატურად ვამჩნევდით.

² აღნიშნული ბგერები სპეციალურ ლიტერატურაში წინხეული იყო ფარინგალურ სპირანტებად. ა. ჩარგინიშვილის ექსპერიმენტულმა გამოკვლევამ ნათქვამი, რომ ისინი იწარმოებიან ზორობში და ამდენადვე, როგორც ა. ჩარგინიშვილი ფიქრობს, უფრო უხსტი იქნება მათ ლარინგალური (ზორობისმიერი) ბგერები ეწოდოთ.

³ იხ. ტაპ. § 5.

⁴ იხ. ტაპ. § 5: § 23. ე: 64—65.

აშხარულს დიალექტში ზ-ს შესახებ გ. სერდიუჩენკო წერს: აფხაზური ენის დიალექტების მსგავსად აშხარულშიაც ზ-ს აა მოუციოა¹. ეს მტკიცება ზუსტად არ გამოხატავს არსებულ ვითარებას. გამოდის, რომ, ჯერ ერთი, აშხარულს დიალექტში ზ სრულებით არა გვაქვს. მეორეც, აშხარული დიალექტის ორსავე კილოკავში ამ მხრივ აბსოლუტურად ერთნაირი მდგომარეობაა.

აშხარულს დიალექტში სპირანტული ელემენტის შესუსტება ეტყობა როგორც ზ-ს, ისე მის მელერ ზი-სახეობასაც.

აფხაზურის პირაქეთა დიალექტთა მსგავსად ზ(ა)-ს გარკვეულ შემთხვევებში მოუციოა აა || ა, ზი-ს — ა².

კუენისკის კილოკავში ზ(ა)-ს აა || ა-დ და ზი-ს ა-დ ქცევის პროცესი თითქმის დამთავრებულია. აქა-იქ-ლა თუ შეენიშნავთ ზი-ს არსებობას, ისიც უფროსი თაობის მეტყველებაში.

მაგ.:

ჰა → აა || ა:

საამანწიკ — კუე. 2, მთქმ. 15 წ. — ჩემ მოსვლამდე

ნაურკ... ააშებლემტ — კუე. 2, მთქმ. 15 წ. — სინათლე... შემოვი-
და (სახლში)

აქვია ათებხენ.. — კუე. 2, მთქმ. 15 წ. — მან (მამაკ.) თავისი ხმა-
ლი ამოილო (ამოაგო) რა..

ითააცაქიაგჯ მარგჯ — კუე. 1, მთქმ. 17 წ. — მისი (მამაკ.) შეი-
ლები და (ოჯახი და) თვითონ

ქუეინანძარა — კუე. 11, მთქმ. 35 წ. — აქამდე (ამ დრომდე)

დანაადგლწ.. — კუე. 10, მთქმ. 36 წ. — იგი (აღამ.) როცა გარეთ
გამოვიდა..

ჰაბა დააგლარი.. — კუე. 14, მთქმ. 64 წ. — მამაჩენი რომ აღგეს...

აზუდტ — კუე. 15, მთქმ. 75 წ. — იგი (რალაც) ჩვენ მოეხარშეთ

უფსაადტ! — კუე. 20, მთქმ. 75 წ. — შენ (მამაკ.) მოკვდი!

დაადიღლწდტ მარგჯ — კუე. 12, მთქმ. 65 წ. — იგი (აღამ.) გარეთ
გამოვიდა.. და სხვ.

ჰი → ა:

აჰაგჯ იკლსტ — კუე. 6, მთქმ. 15 წ. — ორიენი გაძვრენ (გავი
დნენ) შიგ

აჰგჯ შააყ იზჯჯტ — კუე. 1, მთქმ. 17 წ. — ბატონსაც (მთავარსაც)
წერილი მისწერეს.

აჯჯა — კუე. 1, მთქმ. 17 წ. — ორი (აღამიანი)

რჯხაცა — კუე. 11, მთქმ. 35 წ. — მისი (მამაკ.) ამხანაგები

ჯტაეს-პჯია — კუე. 8, მთქმ. 35 წ. — კარგი აღამიანი

¹ იხ. მისი Об афх. диалектах, გვ. გვ. 249, 251.

² შერ. ტპ. § 6, გვ. 23; § 23, ვვ. 64

იჯუცია ღრაციაჟიოჲტ — კუჟ. 8, მთქმ. 35 წ. — თავის ორ ვაჟს
ელაპარაკება (ესაუბრება) ის (მამაკ.)

ჯნჯეჟა ეჟაბეჟ — კუჟ. 14, მთქმ. 64 წ. — ორმოცდაათი

ჯნჯეჟა — კუჟ. 15, 75 წ. — ორმოცი

სეცი ჩმაზავუბ — 20, მთქმ. 75 წ. — ჩემი ხარი ავალაა

აბლ'აჟს — 23, მთქმ. 75 წ. — გველეშაპი

იფრუჯტახზ — კუჟ. 17, მთქმ. 75 წ. — მეოთხე (ადამიანი).

ამ უკანასკნელ ორ მთქმელთან ზი-ც შეგვხვდა. და სხვ.

მაგ.:

ბმჟია — 15, მთქმ. 75 წ. — გზა

ჰიადღტ — 23, მთქმ. 75 წ. — ორმო (უფსკრული)

უჲ დჰიგციგ'ადრუბ — 14, მთქმ. 64 წ. — ის ძალზე ცუდი ადა-
მიანია

ჰიეტეჰიეტსკ — 14, მთქმ. 64 წ. — ერთი ადამიანი

ეს მთქმელი (64 წ.) აწიჟან-სიტყვაში („სარი“) ამბობდა აწილჯან-ს
(იხ. 14).

ათსუის კილოკაეშიაც ჰ(ა)-ს აა || ა-დ და ჰი-ს ჯ-დ ქცევის პროცესი პი-
რაქეთა აფხაზური დიალექტების მსგავსად უკვე დაწყებულა, მაგრამ ერთი
და იმავე მთქმელის მეტყველებაში მეტ-ნაკლები სისტემატურობით დასტურ-
დება ჰ და ჰი-ც.

მაგ.:

ჰ(ა) → აა || ა:

ლაბა ღტუჟ ააჲხიან.. — აფს. 32, მთქმ. 12 წ. — მან (მამაკ.) დიდი
ჯოხი აილო რა..

დააგლარი იჟუშინ — აფს. 32, მთქმ. 12 წ. — იგი (ადამ.) რომ
ამღვარიყო, შეჰამდა მას (რაღაც.)

..ააჲტ(ა) — აფს. 31, მთქმ. 15 წ. — მან (მამაკ.) (რაღაც) მოი-
ტანა

..ააჲაუნ — აფს. 33, მთქმ. 19 წ. — მან (მამაკ.) (რაღაც) იშოვა

ღგტ'ზმაჲტ — აფს. 35, მთქმ. 22 წ. — იგი (ადამ.) ვერ მოვიდა

ჲშოტ'ჲხუნ.. — აფს. 35, მთქმ. 22 წ. — მან (მამაკ.) ის (რაღაც) აი-
ლო რა..

ლაარ'შოჲტ — აფს. 35, მთქმ. 22 წ. — მან (მამაკ.) ის (ადამ.) გა-
მოუშვა

ჲარ'ჰჰეტოტ — აფს. 37, მთქმ. 27 წ. — მან (მამაკ.) მათ დაუძახა

დაადიგლწ — აფს. 37, მთქმ. 27 წ. — იგი (ადამ.) გარეთ გამოვიდა

..აალსიღხუნ.. — აფს. 38, მთქმ. 36 წ. — მან (დედაკ.) რაც ტანთ
ვაიხალა..

ღრააზუნ — აფს. 36, მთქმ. 43 წ. — მას (ადამ.) ისინი ზრდიდნენ.

აჩარა-ზირა ნელგარააკ.. — აფს. 36, მთქმ. 43 წ. — ქამა-სმას რომ მორ-
ჩებიან...
დააკაძგლუტ — 44, მთქმ. 50 წ. — იგი (აღამ.) მას (მამაკ.) თავს წა-
მოდგა... და სხვ.

ჭა → ჯ:

ბბაჯქაგ² — აფს. 29, მთქმ. 13 წ. — ძვლებიც
აღგ²ა ჯნ² — აფს. 34, მთქმ. 19 წ. — „ადილეური“ სახლი
იჯნაცია — აფს. 35, მთქმ. 22 წ. — მისი (მამაკ.) ამხანაგები
ღჯმაზაჯხ² — აფს. 35, მთქმ. 22 წ. — იგი (აღამ.) ავად გახდა
აიჯ — 37, მთქმ. 27, წ. — ცხენოსანი
სიჯჯჯა — აფს. 37, მთქმ. 27 წ. — თქვენ ორთავე
რჯნაქ² — აფს. 37, მთქმ. 27 წ. — მათ სახლში
ხჯფაცია — აფს. 37, მთქმ. 27 წ. — სამი ვაქ(ებ)ი
ბჯჯნტა — აფს. 36, 43 წ. — საგზალი
ბეჯან-ბეჯმ²მ² ეყჯმჯმსჯ.. — აფს. 36, მთქმ. 43 წ. — შეიდი დღე-
ღამე სადაც იარეს (რომ გაიარეს)...
ღმჯმჯმსან — აფს. 44, მთქმ. 50 წ. — ის (აღამ.) მგზავრობდა..
და სხვ.

ამავე მთქმელთა ენაში დასტულოდება ჯ(ა), ჯი(ი).

მაგ.:

ჯ(ა):

ღჯადღწჯხჯ.. — აფს. 32, მთქმ. 12 წ. — იგი (აღამ.) (კვლავ) გა-
რეთ გამოვიდა რა..
ღანჯათშ²ჯ.. — აფს. 31, მთქმ. 15 წ. — მან (აღამ.) რომ გამო-
იხედა..
ღჯანჯან.. — აფს. 31, მთქმ. 15 წ. — მან (მამაკ.) ის (რაღაც) მოი-
ტანა რა..
ღჯამღან.. — აფს. 33, მთქმ. 19 წ. — მან (მამაკ.) შემოიარა (ძებ-
ნა) რა..
იჯჯამან? — აფს. 33, მთქმ. 19 წ. — გესმა, გაიგონე შენ (მამაკ.)?
ღჯანხ² — აფს. 35, მთქმ. 22 წ. — იგი (აღამ.) დარჩა
ღჯალბე — აფს. 35, მთქმ. 22 წ. მან (ღელაკ.) იგი (აღამ.) (მო)-
ღანინახა
ღჯბბჯან — აფს. 37, მთქმ. 27 წ. — იგი (აღამ.) თავდაპირველი (ქე-
ციანი) იყო
..სჯჯჯა! — აფს. 38, მთქმ. 36 წ. — მომიტანე (რამე)!
აჩანგაირთა ჯჯარცან.. — აფს. 36, მთქმ. 48 წ. — რემა მორეკეს რა..
ღჯარულღარი.. — აფს. 36, მთქმ. 48 წ. — იგი (აღამ.) მათში რომ
გაერიოს..
აჯჯაქია — აფს. 36, მთქმ. 48 წ. — ხალხი („ხალხები“)
ჯათუნ ჯან ჯჯბ² — აფს. 39, მთქმ. 50 წ. — გაზაფხულის ქამს ვნა-
ხეთ (რაღაც)..
და სხვ.

ჭი:

- მჭიაკ — აფს. 32, მთქმ. 12 წ. — ერთი გზა
დაყჭიანლაზ.. — აფს. 32, მთქმ. 12 წ. — იგი (აღამ.) სადაც
ცხოვრობდა („სახლობდა“)...
იჭიანახუზ... — აფს. 35, მთქმ. 22 წ. — მეორედ...
აჭიჭიკჯ — აფს. 27, წ. — ექვსივენი
ჩიჭიკ — აფს. 37, მთქმ. 27 წ. — ერთი ცხენოსანი
სუჩიანაჭიხ — აფს. 37, მთქმ. 27 წ. — ავად გაეხდი
ბუჭიენჯ — აფს. 36, მთქმ. 43 წ. — საგზალი
ჭიჭიანთა ინაარხიაზ — აფს. 36, მთქმ. 43 წ. — ეინც ამხანაგიდ
აიყვანეს...
ჭიჭიანჯ — აფს. 44, მთქმ. 50 წ. — შემდეგ, კვლავ, მერე..
და სხვ.

აშხარულს დიალექტში (განსაკუთრებით მის აფსუურს კილოკავში) დღესაც დაცულია ჭ, ჭი ბგერები. მათ ცვლილება აქაც განუცდიდათ, ოღონდ საყურადღებოა, რომ ეს ცვლილება იმავე გზით მიდის, რა გზითაც იგი წავიდა აფხაზური ენის პირაქეთა დიალექტებში (შდრ. საწინააღმდეგო რეფლექსი ტაპანთური დიალექტის ფსიე-კრასნოვოსტოჩნის კილოკავში: ჭ → ღ; ჭი → ღი)¹.

§ 5. ფარინგალური ხშულები. აფხაზურის პირაქეთა დიალექტებში ჯ (და მისი ლაბიალიზებული ჯა სახეობა) დღეს აღარ მოგვეპოვება. ბზიფურ დიალექტში იგი ჯ (ჯი) ბგერით შეცვლილა. აბუურში კი ჯ (ჯი) ბგერას დამთხვევია. აშხარულის ორსავე კილოკავში, ტაპანთურის მსგავსად², ჯ, ჯი დაცულია.

მაგ.:

- დჯალახტ — კუვ. 4, მთქმ. 15 წ. — ზედ (ზემოთ) ავიდა ის (აღამ.)
ჭოჯკ — კუვ. 2, მთქმ. 15 წ. — ერთ ღამეს
იჯამჯ — კუვ. 12, მთქმ. 65 წ. — მისი (მამაკ.) ქურჭი
რაციან იჯაჟ! — კუვ. 1, მთქმ. 17 წ. — რაოდენ ტკბილია!
დაჯენაჟ.. — კუვ. 10, მთქმ. 36 წ. — იგი (აღამ.) მობრუნდა რა..
აჯჯა — აფს. 32, მთქმ. 12 წ. — საბანი
დჯაგან — აფს. 31, მთქმ. 15 წ. — იგი (აღამ.) გიყი იყო
..რჯაჯ.. — აფს. 35, მთქმ. 22 წ. — ისინი ცალკე (მარტო)..
სიჯაჯ — აფს. 37, მთქმ. 27 წ. — თქვენ მარტო..
დააჯაქგელეტ — აფს. 44, მთქმ. 50 წ. — იგი (აღამ.) მას (მამაკ.)
თავს წაადგა...
აჯიში — კუვ. 2, მთქმ. 15 წ. — წამალი
.რჯიდა — კუვ. 3, მთქმ. 15 წ. — მისი (მამაკ.) კისერი

¹ იხ. ტაპ. § 23, გვ. 64 — 65.

² იხ. ტაპ. § 7; § 23 (გვ. 63).

ჰაჯაჯ შტან — კუვ. 10, მთქმ. 36 წ. — (ძირს) ერთი ქვა ეგლო...
და სხვ.

აქა-იქ ჯ, ჯი ბგერებმა აზხარულს დიალექტშიაც შეიძლება მოგვეცეს იგივე რეფლექსი, რაც გვაქვს ბზიფურს დიალექტში (ზ, ზი). ასეთი მათი შენაცვლება უფრო დამახასიათებელია კუენისკის კილოკავისათვის, აფსუის კილოკავში ჩვენ ის შევნიშნეთ მხოლოდ ერთი მთქმელის მეტყველებაში.

ზემოდასახელებულ მთქმელთა ენაში ჯ, ჯი-ს პარალელურად გვხვდება ზ, ზი-ც.

მაგ.:

იხენპიენ.. — კუვ. 8, მთქმ. 36 წ. — ისინი დაბრუნდნენ რა..

იხიდა — „ 3, 15 წ. — მისი (მამაკ.) კისერი

იხაზუ — აფს. 37, „ 27 წ. — იგი (მამაკ.) მარტო..

ახაბეჯ — „ — ქეციანი... („თავ-წამხდარი“)
და სხვ.

ჯ, ჯი-ს ასეთი ცვლილება შეინიშნებოდა ტაპანთური დიალექტის კრასნოვოსტოჩნის თქმაშიაც¹.

ამ რიგის მკვეთრი ყ, ყი ბგერები, ისე როგორც აფხაზურის პირაქეთა დიალექტებში, არავითარ ცვლილებას არ განიცდიან აზხარული დიალექტის არცერთ კილოკავში. ტაპანთურს დიალექტში კი, როგორც ცნობილია, გარკვეულ შემთხვევაში ყ შეცვლილა ც- ბგერით².

§ 6. კბილ-ბაგისმიერ სპირანტთა ხამეული. კბილ-ბაგისმიერ სპირანტთა ხამეული ვ ჭ ჭ, როგორც უკვე აღნიშნული გვაქვს სათანადო ადგილას³, ახასიათებს აზხარული დიალექტის ორსავე კილოკავს.

არის:

ღღვატან — კუვ. 2, მთქმ. 15 წ. — იგი (ადამ.) მის (მამაკ.) გვერდით იჯდა

აწლა დავაგლან დჷანბნე — აფს. 35, მთქმ. 22 წ. — იგი (ადამ.) ხის გვერდით მდგომარე დარჩა

ეიფა — კუვ. 2, მთქმ. 15 წ. — თექვისმეტი

ჟ-მეწე — აბაზაქთი, 27, მთქმ. 69 წ. — ექვისი დღე

უა ეფში ააზხბესა ჟუპ — კუვ. 25, მთქმ. 75 წ. — ასეთი რომ ის-როლა, (ის) მეხია

აჟ რან დეზ-აცაფჰაუპ — კუვ. 25, მთქმ. 75 წ. — ქექა-ქუხილის (ელვა-ქუხილის) ღვთაება რცხილის ასულია. და სხვ.

ის ერთადერთი სიტყვაა („წერილი“), რომელშიაც ჭ ბგერა დასტურდება. ხოლმე აფხაზურში, აზხარულის ორსავე კილოკავშიაც ა-ჟა-ს სახეს ატარებს.

¹ იხ. ტაბ. § 7, § 23 (გვ. 63). იქ ზ, ზი — გადმოცემულია ასე: ხი, ხიი.

² იხ. ტაბ. §. 7, § 23 (გვ. 62—63).

³ იხ. „Об одной фонетической закономерности в абхазско-абазинских диалектах“ — Сообщения АН Груз. ССР, т. III, № 8, 1942 г.

ამ მხრივ აშხარული დიალექტი ტაპანთური დიალექტის საწინააღმდეგოდ მისდევს აფხაზური ენის პირაქეთა დიალექტებს.

როგორც ირკვევა, ვ ჭ ჭ სპირანტთა სამეული აშხარულსა და აფხაზურის პირაქეთა დიალექტებში ჩამოყალიბებულა ლაბიალიზებულ ძი ცი წი აფრიკატთა ცვლის შედეგად. იმავე აფრიკატთა დელაბიალიზაციის შედეგად სხვა რეფლექსი მიგვიღია ტაპანთურს დიალექტში (ძ ც წ) ¹.

§ 7. ლაბიალიზებული აფრიკატები. აშხარული დიალექტის ორსავე კილოკავში პირაქეთა დიალექტების მსგავსად გვხვდება მხოლოდ ს ი ს ი ნ ა ლ ა ბ ი ა ლ ი ზ ე ბ უ ლ ი ა ფ რ ი კ ა ტ ე ბ ი — ძ ი ც ი წ ი (შდრ. ტაპანთურ დიალექტში ამათ გვერდით ჯი ჩი ჭი -ც) ².

აღსანიშნავია ოლონდ ერთი: კუენისკის კილოკავში დასახელებულ ბგერებს (ძი ცი წი) ტაპანთური დიალექტის მსგავსად ზოგჯერ ემჩნევათ ლაბიალობის ოდნავ შესუსტებაც. სოფ. აბაზაქთისა და სოფ. აფსუის მეტყველებაში ამ მხრივ მეტ სიმტკიცეს აქვს ადგილი.

§ 8. ადიღურ ენათაგან მომდინარე ბგერები. ტაპანთური დიალექტის მსგავსად აშხარულშიაც გვხვდება რიგი ადიღური ბგერა³. ისინი იხმარებიან ადიღურ ენათაგან ნასესხებ სიტყვებში (თავად სიტყვა შეიძლება ზოგჯერ ადიღური წარმოშობისა არც იყოს).

ასეთი ბგერებია:

1. ლატერალურ სპირანტთა სამეული ლ ლ ლ'.

მაგ.:

ლ:

აბლ'აზა—კუვ. 2, მთქმ. 75 წ.—გველეშაბი

ამალ—კუვ. 2, მთქმ. 75 წ.—საშუელი

ჰალ'აქ—აფს. 35, მთქმ. 22 წ.—განადგურება... და სხვ.⁴

ლ':

ლ'აპუ: ჯტკგს ლ'აპუ—აფს. 37, მთქმ. 27 წ.—ტომი: ადამიანის ტომი

ლ'აჩა: დაგ'ლაჩო — აფს. 43, მთქმ. 50 წ. — კოქლი: იგი (ადამ.)
კოქლიც არის

ქანაკალ'ა—აფს. 43, მთქმ. 50 წ.—სასაცილო

ალ'ანჯია: რლ'ანჯიაქა -- კუვ. 1, მთქმ. 17 წ. — მხარე: მათი
მხარეები (გვერდები)... და სხვ.

¹ ამის შესახებ დაწვრილებით იხ. ზემოთ აღნიშნულ სტატიაში.

² იხ. ტაპ. § 7.

³ იხ. ტაპ. § 9.

⁴ იმავე მთქმელთა ენაში პარალელურად ვხვდებით ჩვეულებრივ აფხაზურ ლ-საც. მაგ.: ჰაჰლა — კუვ. 21, მთქმ. 75 წ.—ენმაკობა (შდრ. ყაბ. ჰილ'ა).

ალამათ: ალამათნე იბემტ—კუვ. 8, მთქმ. 36 წ.—საოცრება: საოცრებად ნახა (ეჩვენა). შდრ. ყაბ. (ფ)ალ'ამშთ.

აყაბლა: არი აყ:ბლ'ალა რყოქ.—კუვ. 23, მთქმ. 75 წ.—მხარე: ამ მხარეზეა ის (ჩა-ლაც).. (შდრ. ყაბ. ჰა:ბლ'ან).. და სხვ.

შ.:

ლ'ზხიფაგია — კუვ. 11, მთქმ. 35 წ. — (გმირის სახელია)
 აბუბექ'ტრ დან დღღზძრჯენ, (|| ღადააჰილეგტ) — კუვ. 18, მთქმ.
 ბზარა აჩხილეგტ... 75 წ. — აბუბექირმა დედას დაუ-
 ჯერა (გაუგონა) და იხიერა (სი-
 კეთე გამოილო, ისარგებლა)
 (ადილ. გეხილ'ან — შემთხვევა)... და სხვ.

2. შუაენის მიერი სპირანტები 'ხ 'ხი.

აშხარულშიაც ტაპანთურის მსგავსად ადილურ 'ხ ბგერას 'ხ-ს სახე
 მიუღია¹.

გვხვდება შემდეგ შემთხვევებში:

ა'ხ'აკიაგ'ჯ — კუვ. 11, მთქმ. 35 წ. — ვაყა ცხენი (კვიცი) [შდრ.
 ადილ. 'ხაკიან]

აჟუჟ ზაკი-ხ'ახიჟ აკამბუშ-დღუ — კუვ. 7, მთქმ. 15 წ. — ეს რა გო-
 შტაგაიანგ იზღ'რ?
 ლიათია (ძლიერია), დიდი კამეჩი რომ
 წაუქცევია და ქამს?

აჟუჟ (ა)პკუბ დღზრ'ხ'ახიჟ — აფს. 34, მთქმ. 27 წ. — ესაა, რაც
 აძლიერებს მას (ადამ)...
 აარე ი'ხ'ახი (!?) — კუვ. 12, მთქმ. 65 წ. — მისი (მამაკ.) სამშობლო
 [შდრ. ადილ 'ხაკი]

ბანა'ხ'ას — კუვ. 2, მთქმ. 15 წ. — (საკუთარი სახელია)
 აფჰიგსთა ინგლბა დღმ'ხ'ჯენ — კუვ. 2, მთქმ. 15 წ. — ქალიშვილმა ის (რალაც)
 რომ დანიხა, დაიბნია. ამა'ხ'რა — დაბნედა [შდრ. ადილ. მა'ხ'ჯენ]

სალამ ჟედბურ'ხ'ჯტ — კუვ. 12, მთქმ. 65 წ. — ერთმანეთს მიესალმნენ
 [შდრ. ყაბ. სალ'ამ ამა'ხ'ჯენ]... და სხვ.

რუსულ „პატრონ“ (ХОЗЯИН) სიტყვაში აშხარულშიაც ტაპანთურის
 მსგავსად ისეთივე ბგერა ისმის, როგორიცაა ადილ. 'ხ': ა'ხაზენ (კუვ. 16,
 მთქმ. 75 წ.)

ყაბ. 'ხი — ზემოგანხილული ყაბარლოული ბგერის ლაბიალიზებული სახე-
 ობა — 'ხი-დვე რჩება აშხარულშიაც².

მაგ.:

'ხითინღა — კუვ. 23, მთქმ. 75 წ. — თავისუფლება
 აჟრ პარა პა'ხითთმ აძ' ააგარნჯს — კუვ. 75 წ. — წყალი რომ წავილოთ.
 ამის უფლება არა გვაქვს
 ი'ხირთხეგტ — კუვ. 10, მთქმ. 36 წ. — ის (რალაც) გათავისუფლდა
 ა'ხაიმე'ხიჟია — აფს. 37, მთქმ. 27 წ. — ზარმაცები

¹ იხ. ამის შესახებ ღაბ. § 9.
² შდრ. პირაქეთა დიალექტების აქ'აკია. (Д. Гулия, Материалы по абхазской грам-
 матике, 1927 წ. გ. 19).
³ იხ. ღაბ. § 9.
⁴ იხ. იქვე.

ბზლ'ხილა¹—აფს. 38, მოქმ. 36 წ.—ქალიშვილი

ნა'ხილა—აფს. 36, მოქმ. 43 წ.—გამომქლავნება.. და სხვ.

'ხი, ისევე როგორც დანარჩენი ადილურ ენათაგან შეთვისებული ბგერები, გვხვდება ამავე ენათაგან შემოსულ ლექსიკურ მასალაში. ოღონდ ამ შემთხვევაში შეიმჩნევა გამონაკლისიც. აფხაზურში გავრცელებული სიტყვა ხუჰგ („პატარა, მცირე“) კუვინსკის კილოკავში ზოგჯერ დავადასტურეთ 'ხიგჰგ-ს სახითაც².

მაგ.:

ლა 'ხიჰჰგჰგ აბჰატ — კუვ. 10, მოქმ. 36 წ.—მან (რალაცამ) პა-

ტარა ძალღიკ დანახა

იფპა 'ხიჰჰგ—კუვ. 11, მოქმ. 35 წ.—მისი (მამაკ.) პატარა ქალი-
შვილი

აჩიენ 'ხიჰჰგ— „ 2, „ 15 წ.—პატარა ბიჭი

აჩონ 'ხიჰჰგ— „ 23, „ 75 წ.—პატარა ქვაბი

ასგს 'ხიჰჰგ— „ 21, „ „ პატარა ბატკანი... და სხვ.

იქვე არა იშვიათად გვხვდება ამ სიტყვის პირაქეთა აფხაზური დიალექტებისათვის ცნობილი ხუჰგ (ხიგჰგ) სახეობა. იგივე 75 წლის მოქმელი სოფ. კუვინსკიდან (იხ. ზემოთ მაგალითები) უფრო ხშირად სწორედ ხუჰგ-ს ამბობდა.

მაგ.:

ალს ჟაყა იშტალან აფაცია ხუჰჰია — კუვ. 15, მოქმ. 75 წ.—ძალღი
კკა ღუნარციონ იქვე დაწვა და თავის პატარა

შვილებს ძუძუს აწოვებდა

ასგს ხუჰგ—კუვ. 15, მოქმ. 75 წ.—პატარა ბატკანი... და სხვ.

ძნელია იმის თქმა, რომ ეს ხუჰგ სახეობა დასდებოდეს საფუძვლად 'ხიგჰგ-ს. ამ მხრივ ყურადღებას იქცევს ის ვარიანტი, რომელიც ჩვენ დავადასტურეთ ერთ-ერთ ჩვენ კუვინსკელ მოქმელთან. მან იხმარა ეს სიტყვა ქუჰგ-ს სახითაც. მაგ.:

ამცა ქუჰგ ააიბეჰტ — კუვ. 14, მოქმ. 64 წ. — მან (მამაკ.) პატარა
ცეცხლი დანახა

ჯჰჰ-ქუჰგ ააიბეჰტ — „ „ — მან (მამაკ.) იყიდა
ორი პატარა ცხენი.

• ქუჰგ (ქიგჰგ) სახეობით ეს სიტყვა გაგვიგონია ბზიფურ დიალექტშიაც³. აღნიშნული 'ხი ბგერის საფუძველიც ამ სიტყვაში ქი (ქუ) ბგერა უნდა იყოს (შდრ. იგივე 'ხი ი თ—(„უფლება“) და აფხაზ. ახა-ქიითრა „თავისუფლება“⁴).

¹ სხვა მოქმელთა ენაში ისმოდა ბზლ'ულა (კუვ. 8, მოქმ. 36 წ., კუვ. 14, მოქმ. 64 წ.) 'ხ აქ ლ'-სთან მებოლობაში თუ დიკარგა.

² აფსუის კილოკავში ხუჰგ-ს ნაცვლად ვხვდებოდით ან ხუც-ს ან კიკენ—სიტყვას

³ რა კავშირშია მასთან თურქული ენების ქუჩუკ („პატარა“)?

⁴ იხ. ტაბ. § 9.

ყურადღებას იქცევს ერთი ფაქტიც. აშხარად აფხაზური წარმოშობის აჯაგოჭქითა — („თავის კორტოხი“) სიტყვაში, რომელიც შედგება ჯა- („თავი“) გოზ- („გული“) და ქი- („წვერო, ზემო, ამალღებული ნაწილი“) ელემენტებისაგან, ერთ-ერთმა ფსხუელმა მოქმედმა ქი აქცია ‘ხი-ღ. ამ სიტყვას გამოთქვამდა ასე: აჯაგუ‘ხითა, მაგ.. იფჰიჯს კლათ ლგჯაგუ‘ხითა რქიგვლანჯ.. დაადტ—ფსხუ, კუვ. 14 — მისი ცოლი თავის კორტოხზე კალათ-დადგმული მოვიდა... და სხვ. (შღრ. იქვე იგივე ქი უცვლელად რქიგვლანჯ- ზმნის ფორმაში).

§ 9. ე- წ. გემინირებულ თანხმოვანთა საკითხი. გ. სერდიუჩენკომ აბაზურში აღნიშნა „ფონემატური მნიშვნელობის“ თორმეტიოდ გემინირებული თანხმოვნის არსებობა¹. აბაზურში იგი აშხარულსაც გულისხმობს; ამდენადვე ისინი ნაგარაუდგეია აშხარულშიაც.

ჩვენ სათანადო აღგილას საქმაოდ შევჩერდით ამ საკითხზე². აღნიშნული გეკონდა, რომ არაერთად გემინირებული ფონემები არა გვაქვს აფხაზურში (და მცხ დიალექტებში), არამედ ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს ძირთა (ან ფუძის რომელიმე ნაწილის) გაორკეცებასთან სიხშირე-სიმრავლე-ინტენსივობის გაზოხატვის ფუნქციით.

თუ გარკვეულს შემთხვევებში (ბჭობიარა — „ყვირილი“, ბძობიარა — „რეცხა“ და სხვ.) ორი ერთგვარი თანხმოვანი იყრის თავს, ეს გამოწვეულია მახვილის მოქმედებით (სიტყვაში ინტენსიური მახვილის არსებობის პირობებში უმახვილო ფუძისეული ხმოვანი დაიკარგა).

ამდენადვე ამ საკითხზე აქ შეჩერება აღარც ღირს. ამიტომვე საკითხის ამ მხარეს აქ არც მივაქცევთ ყურადღებას. დავკმაყოფილდებით ოდენ იმის აღნიშვნით, რომ გ. სერდიუჩენკოს ზემოთ მოყვანილი დებულება აშხარული დიალექტის მიმართ ფაქტობრივ ვითარებას არ შეეფერება. აქ ერთგვარ თანხმოვანთა თავმოყრაც არა გვაქვს.

აშხარული დიალექტის ორსავე კილოკავში სათანადო შემთხვევებში ორ თანხმოვანს ერთად იშვიათად თუ სადმე ვხვდებით. მათ შორის ფუძეს ხმოვანი დღევანდლამდე შემორჩენია.

მაგ.:

რჯაქია კვწიგწიარა ათაჯუბ — კუვ. 2, მოქმ. 15 წ. — მათ თავების დაქრა (მოქრა) უნდა

აფშაბიქია ფჯწიგწიეადტ. აფშაბი — კუვ. 10, მოქმ. 36 წ. — ჯაქვები ანფჯწიგწიეა აბლაჯა ი‘ხითხეადტ დაწყვიტა მან (მამაქ.). ჯაქვი რომ დაწყვიტა, გველეშაპი გათავისუფლდა

აწჯაბაჯ არსიგხირნ — კუვ. 7, მოქმ. 15 წ. — ის (რალაც) კულსაც აქნეგდა

¹ იხ დასახ. წერალი, გვ. 249.

² იხ. ტაბ. § 10 და ჩვენვე რეცენზია „Некоторые замечания на работы проф. Г П. Сердюченко по абазинскому диалекту, აფხაზეთის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის შრომები, XXIII, 1949, გვ. 171.

აჰა დაარშიაშინი (sic!) დააკაფს! — 9, მთქმ. 36 წ. — მსხალი დაბერტყე და ლაქიფტ. ირშიეშეფეტ, ირშიეშეფეტ ჩამოყარე!-ო თქვა მან. (დედაკ.) დაბერ-აბზრაქია გაკამფსეფეტ. სარს სწალანე დაასგრეშეშეშეტ — კარგები არ ჩამოცვივდა. მე ავალ და დაბერტყე

ჩო ძეძია! — კუე. 4, მთქმ. 15 წ. — ტანი დაიბანე!

ბზიან უმპე ძეძიანე... — კუე. 21, მთქმ. 75 წ. — შენ (მამაკ.) კარგად ხელი დაიბანე და...

ილძიეძიან... — აფს. 41, მთქმ. 50 წ. — მან (დედაკ.) დაიბანა რა...

დახშაგე ალაქია დღღგრეფეფიან. — კუე. 2, მთქმ. 15 წ. — თავისი და მან (მამაკ.) ძალლებს დააფლეოინა რა...

ათქქია ფენაჩეჩეძეტ — კუე. 23, მთქმ. 75 წ. — მან (რალიცამ) სახლები დაამსხვრია

აწიეძიეფეტ, აწკკეტ — კუე. 21, მთქმ. 75 წ. — დაიყვირეს, „დაიხვი-ხინეს“

უშეძიან! — აფს. 37, მთქმ. 27 წ. — დაიყვირე (მამაკ.)!

დუეძიეფი... დანეძიეფი... — აფს. 37, მთქმ. 24 წ. — მან (მამაკ.) დაი-ყვირა... რომ დაიყვირა...

ჩაგეშეშეშეტ — აფს. 31, მთქმ. 12 წ. — იგი (მამაკ.) თავს იღებავდა („იღებებოდა“)...

ულაღიან — ფსხუ, 10. — შენ ძლიერი (მაგარი) იყავ (შღრ. პირაქეთ. დიალექტ. ულიღიან, ქართ. ღონე!) და სხე.

აშხარულში ამ თანხმოვანთა შორის გ ხმოვანი ზოგჯერ იქაც იჩენს თავს. სადაც თითქოს ფუძის მიხედვით ხმოვანი არც იყო მოსალოდნელი (მაგ.; ფენაჩეჩეძეტ).

მთელ რიგ შემთხვევებში აფხაზურში აღნიშნულ თანხმოვანთა შორის ხმოვანი და კერძოდ ა ხმოვანი რომ უნდა ყოფილიყო, ამას გვიდასტურებდა განმეორებული ელემენტის ბოლო ხმოვანი. აშხარულს დიალექტში ამ ა-ს ნაცვლად სისტემატურად გ ხმოვანი გვევლინება, თუმცა აქა-იქ ა-ც დასტურ-დება. მაგალითად, „აჰა დაარშიაშინი დააკაფს!“ (იხ. ზემოთ). ასევე რამდენიმე აქ წარმოდგენილი ზმნის მასდარის ფორმაში დავისახელეს ა-ნიანი სახეობები: არშიაშარა („დაბერტყვა“, „დაქნევა“), აჩეძიანარა („დაბანა“, „ბანობა“). ეს ის სახეობებია, რომელთაც თეორიულად აღვადგენდით ხოლმე¹.

აშხარული დიალექტის მონაცემები სავსებით ხსნიან ე. წ. გემინირებულ თანხმოვანთა საკითხს. ამ მონაცემებსვე გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭებათ აფხაზურ ენაში არსებულ გაორკეცებულ ფუძეთა დასრულხმოვნობა-მახვილის ისტორიის რკვევის საკმეში.

¹ იხ. ჩენი: „რედუალიკაციის ფუნქციებისათვის აფხაზურში“. ენიმკის მოამბე ტ. VI—VII, 1940 წ.

სრულხმოვნობა აღნიშნულ შემთხვევებში არ ახასიათებს არც ერთ სხვა აფხაზურ დიალექტს.

§ 10. სხვა ენათა ბგერების გადმოცემა. რუსული ენის k m n აშხარულშია ცვხვდება ჩვეულებრივ ქ თ ფ-ს სახით:

сентимѣри—სენთაბრ || სენთაბრ—კუვ. 22, მთქმ. 75 წ.—სექტემბერი
 стакан—სთაქან—კუვ. 15, მთქმ. 75 წ.—ქიქა
 десятина—დესეთინა || დესთოგნა—კუვ. 23, მთქმ. 75 წ.—დესეტინა.
 спирт—ასპირთ—კუვ. 10, მთქმ. 36—სპირტი
 совет—ასავეთ—აფს. 33, მთქმ. 19 წ.—საბჟო
 тачанка—ათაჩანკა—აფს. 37, მთქმ. 27 წ.—საზიდი
 подвал—ფადვალკ—კუვ. 10, მთქმ. 36 წ.—(ერთი) სარდაფი
 под—ფოფკ—კუვ. 4, მთქმ. 15 წ.—(ერთი) მღვდელი
 кило—ქ-ხ-ქ ჯ ლა -კ-აფს. 40, მთქმ. 50 წ.—სამი კილო ხორცი
 мешок—მეშოქი || მეშაქი¹—კუვ. 26, მთქმ. 75 წ.—ტომარა
 платок—ბლათიქი¹—აფს. 35, მთქმ. 28 წ.—ცხვირსახოცი
 кучер—ი-ქიჯრავჯ—კუვ. 12, მთქმ. 65 წ.—მისი (მამაკ.) მეეტლეც...
 და სხვ.

აუსლატში k ერთ შემთხვევაში ყ-ს სახითაც გადმოიცემა:

საგ²მეგ³ჟეჟალაშაამ—კუვ. 12, მთქმ. 65 წ.—მე გლეხის ცხენი
 არა ვარ. შდრ. რუსული мужик—ამჟეჟ—გლეხი.

რუსული ენის ж, ш გადმოცემულია მაგარი ჟ, შ ბგერებით:

იგივე: мужик—ამჟეჟ.

мешок—მეშაქი

вершок—ჟიფ-ვერშოკ—კუვ. 23, მთქმ. 75 წ.—თქქვსმეტი გოჯი

аршин—არშინ—კუვ. 9, მთქმ. 36 წ.—არშინი²... და სხვ.

რუსული ენის в გადმოიცემა ვ-თი:

договор—დაგოვორ—კუვ. 21, მთქმ. 75 წ.—ხელშეკრულება

часовой—აჩასავოჟია—კუვ. 4, მთქმ. 15 წ.—მცველები

ერთხელ — ჟ-თიც:

садовник—ასადოვნიკ || ასადოქნიკ—კუვ. 12, მთქმ. 75 წ.—მებაღე

რუსული ენის ბგერათა გადმოცემის წესები ისეთივეა, როგორც ადილურ ენებში.

ძალზე საყურადღებოა აშხარული დიალექტის მონაცემები ადილურ ენათა ბგერების გადმოცემის მხრივ.

ზოგად-ადილური ზ, ს, ს, ბგერები აშხარულშია ც (ისევე, როგორც ტაბანთურში) გადმოცემულია ლაბიალიზებული ზი სი წი-თი³.

¹ ქი-ს ლაბიალიზაცია აქ მიღებულია წინამავალი ლაბიალური ც(ო) ხმოვნის (платок) გაღასის შედეგად.

² იხ. ტაბ., § 11.

³ იქვე.

მაგ.:

- ინგჷიკ — კუვ. 23, მთქმ. 75 წ. — ერთი მღვეი (შდრ. აღილ. ინგჷ)
 ანგჷიკი — აფს. 36, მთქმ. 43 წ. — მღვეები
 იგოგჷიკ — კუვ. 7, მთქმ. 15 წ. — ძალიან გაწყრა (შდრ. აღილ.
 გიგჷ — ძველი შეურაცხყოფა, ბრაზი, „ძველი გული“).
 ხიპჷიკი:.. იხასიპჷიკიან. — კუვ. 23, მთქმ. 75 წ. — საწყენი: მას (მამაკ.)
 ეწყენა რა... (შდრ. აღილ. ხიპჷიკი)
 აფასიპა: ავტოტლჷ ემბასტჷ უფასიპა (|| უმწაყა) აიაგტლაპ — კუვ. 23,
 მთქმ. 75 წ. — წინ: ორი ვაცი რკენით შენ წინ (მამაკ.) გაჩერ-
 ლებიან (შდრ. აღილ. ფა-სპა — „წინ“ („წინ თავი“))
 აეჯეხია — კუვ. 15, მთქმ. 75 წ. — ქვაბი
 აწაალა || ყაწაალა — კუვ. 17, მთქმ. 75 წ. — სპეციალობა, ხელობა
 (შდრ. აღილ. ყასალა)... და სხვ.

მაგრამ იგივე ბგერები, ოდენ ყაბარდოულში არსებული, ასევე აღარ გადმოიცემა. სათანადო შემთხვევებში ის ბგერებია წარმოდგენილი, რაც დღეს ადიღეურს ახსიათებს და რაც საერთოდ უნდა ჰქონოდა ადიღეურს.

მაგ.:

- ითუშაა-მაშაა — კუვ. 16, მთქმ. 75 წ. — მისი (მამაკ.) ფაფუკი საწოლი
 (შდრ. ყაბ. თოხ, მგხ)
 აჰაჰა || აჰაჰა — კუვ. 23, მთქმ. 75 წ. — ადგილი (შდრ. ყაბ. სჰჰჰ,
 ქე- აღილ., ჰეჰჰ)
 აჰაჰა — კუვ. 9, მთქმ. 36 წ. — ორმო (შდრ. ყაბ. სჰჰჰ)
 ჰაჰა — კუვ. 10, მთქმ. 35 წ. — ჰური (შდრ. ყაბ. სჰჰჰ (ქე-ადიღეურ-
 ში აღარ არის)... და სხვ.

ამ მხრივ აშხარული დიალექტიც ყაბარდოულთან შედარებით უფრო ძველ ვითარებას იცავს და მიჰყვება (ქვემო-)ადიღეურს.

შეიძლება გვეფიქრა, თუ აშხარულში დაცულია ქვემო-ადიღეურისთვის შესაფერი ვითარება, ეს ეგებ აშხარულთა ქვემო-ადიღეულთან ურთიერთობისა და უშუალო კავშირის მომასწავებელი კი არ იყოს, არამედ ტაპანთურის აშხარულზე გავლენის შედეგით, რადგანაც ტაპანთურში ასეა შესული ეს სიტყვები. ტაპანთურიდან კი აშხარულში ისინი, რა თქმა უნდა, ამ სახითვე გადავიდოდნენ.

თუმცა უნდა ვიფიქროთ, რომ აშხარელებს უშუალო ურთიერთობა უნდა ჰქონოდათ ადიღელ ტომებთან და საკუთარ ნიადაგზე უნდა გადმოეღოთ აღნიშნული ბგერები.

ამას გვაფიქრებინებს (როგორც ქვემოთ დავინახავთ) ზოგი ფაქტი. დასტურდება იმის შემთხვევებით, რომ ერთი და იგივე ბგერა სხვანაირად გადმოდის ტაპანთურში და სხვანაირად კიდევ აშხარულში (იხ. აქვე, ქვემოთ).

ქვემო-ადილეური სი-ს ნაცვლად ყაბარდოულში არის **ჟ**. აშხარული დიალექტი, ტაპანთურის მსგავსად, მხარს უჭერს ქვემო-ადილურს—იცავს სი-ს¹.

მაგ.:

უნასია—კუე. 17, მთქმ. 75 წ.; აფს. 36, მთქმ. 43 წ.—დადგენილება, პირობა, დებულება, ბრძანება (შდრ. ქვ.-ადილ. უნასი, ყაბ. უნაჟა).

სხვა შემთხვევაში შეგვხვდა ყაბარდოულისათვის დამახასიათებელი ფორმაც. ყაბ „ჟადნ“ („კასრი“) აშხარულში წარმოდგენილია აჟანდრა-ს სახით.

მაგ.

აჟანდრაჟია—კუე. 23, მთქმ. 75 წ.—„კასრები“

აღინგ ძე-ჟანდრაჟ გლან—აფს. 43, მთქმ. 50 წ.—გარეთ ერთი კასრი წყალი იღვა. შდრ. იგივე სიტყვა ტაპანთურში შიანდრია-ს სახით.

იქ, სადაც ქვემო-ადილეურში **ჟ** გვაქვს, ყაბარდოულში არის **ხი**. ყაბარდოული **ხიაბხი** („ზიანის მიყენება დარტყმით“) ქვ.-ადილეურში გვაპარაუდებინებს **ჟაბჟ-ს**. საყურადღებოა, რომ როგორც ტაპანთურში, ისე აშხარულშიც გვხვდება, ერთი მხრივ, **ხიაბჟ**, ხოლო, მეორე მხრივ, **ხიაბჟე** („ძლიერი“).

მაგ.:

ჟეპაჯღ **ხიაბჟ-შთა** დგვგზიკენ — აფს. 35, მთქმ. 22 წ.—იგი (აღამ.) უფრო ძლიერად გაბრაზდა

ხიაბჟე—აფს. 36, მთქმ. 43 წ.—ძლიერ

ამ ფაქტს გარკვეული მნიშვნელობა აქვს ადილურ ენათა სათანადო ბეგრების ისტორიისათვის.

ადილეურის შიშინა აფრიკატები ყაბარდოულში ქცეულან სპირანტებად. აშხარულში (ტაპანთურის მსგავსად) დატულია მათი აფრიკატული სახეობა.

მაგ.:

ლ'აჩ: დგჯლ'აჩო — აფს. 43, მთქმ. 50 წ.—იგი (აღამ.) კოქლიც არის (შდრ. ყაბ. ლ'აშა)

ჩნაბჯაჯ — კუე. 11, მთქმ. 35 წ.—მისი (მამაკ.) ამხანაგი (შდრ. ყაბ. ნებჟალი).. და სხვ.

იშვიათად გვხვდება აშხარულში ყაბარდოულიდან შესული სახეობაც. მაგ., თურქ. ახჩა ყაბარდოულში გვაძლევს ახშა-ს („ფული“). ასევეა აშხარულშიაც (იხ. 15, მთქმ. 75 წ.)

გარკვეულ შემთხვევებში ადილურში ყ იძლევა **ც-ს**. მსგავს მოვლენას ადგილი აქვს აფხაზური ენის ტაპანთურს დიალექტშიაც. აქ ჩვენ **ც-ს** ცალკე ფონემის როლში ვხვდებით. სათანადო ადილური სიტყვებიც ტაპანთურად. გადმოცემისას **ც-ს** ინარჩუნებენ².

¹ იმ პირთა მეტყველებაში, რომელთაც საერთოდ გარჩეული აქვთ ხი, ში და ხი, ჟი ბეგრები (იხ. აქვე § 1), ადილურ ენათა შესატყვის მასალაში გვაქვს სისინა ხი, ზი სახეობები.

² იხ. ტაპ § 7. § 23 (გვ. 62).

აშხარულს კი ყ ბგერა არ მოეპოვება და საყურადღებოა ის გარემოება, რომ ეს ბგერა არ მოეპოვება მას არც ადილურ მასალაში.

სხვა შემთხვევაში ადილურ სიტყვებს შემოაკვეთბოდა ხოლმე სპეციფიკური ადილური ბგერები (მაგ. 'ხ, 'ხი, ლ', ლ', ლ'). ამ შემთხვევაში კი ეს არ მოხდა. უნდა ვითქვით იმის გამო, რომ თვით ადილურ ენებში ყ ბგერა დიდი ხნიერობის მქონე არ უნდა იყოს და აღნიშნული სიტყვები აშხარულ დიალექტს უნდა სცნობოდა უფრო ძველი ყ სახეობით.

ამასთან დაკავშირებით ვიღებთ ხოლმე ორგვარ რეფლექსს.

1. სიტყვის, ძველი, ყ-ს მქონე სახეობაა დატული:

მაგ.:

ყაზალია—აფს. 35, მთქმ. 22 წ.—წაშალი (შდრ. ადილ. ყაზალია — წაშალი)

ყაწია ღა—კუე. 17, —სპეციალობა, ხელობა (შდრ. ადილ. ყაწიაღა)

ასევე ადილ. ყალ'ჯნ-ს („ბეკელი“) გამოთქვამდნენ ასე: აყ ალ'ჯნ¹.

2. ან არადა, სათანადო სიტყვა ადილურიდან აშხარულში შედის ამჟამად (ყაბარდოულის გზით), რის შედეგადაც ყ სრულიად გაუჩინარებულია.

მაგ.:

..აწიაღა — კუე. 17, მთქმ. 75 წ. — ხელობა, სპეციალობა (შდრ. ზემოთ).

..ანიატა: უდ ჟა უსა ანატან იმან—კუე. 14, მთქმ. 64 წ.—... ის იქ ასე ჩვეულებად, სპეციალობად ჰქონდა (შდრ. ყაბ. ყანატ — ხელობა, საქმე).

ერთი რიგის ადილური ღ და მისი ლაბიალიზებული სახეობა ღი, რომლებიც მომდინარეობენ ჟ, ზი ბგერათაგან, სხვადასხვა სახეს იღებენ აშხარულ დიალექტში იმისდა მიხედვით, თუ რომელ კილოკავთან გვაქვს საქმე, ან უკეთ, რომელ მთქმელთან.

1. თუ მთქმელს ჟ, ზი ახასიათებს (რაც ჩვეულებრივი მოვლენაა აფსუსის კილოკავში), სათანადო ადილურ ბგერებს გადმოსცემს ჟ, ზი-თი.

მაგ.:

აქეთ რადაქიჟ—აფს. 35, მთქმ. 22 წ.—სოფლის განაპირას (მხარეს) (შდრ. ადილ. ღადწი)

ფჩაჟი—აფს. 39, მთქმ. 50 წ.—მოკავშირე (შდრ. ყაბ. ფწილი)

2. სათანადო აფხაზური ბგერების რეფლექსთა მსგავსად შეიძლება იყოს აა (←ჟა), ჯ (←ჟი):

მაგ.:

აბნა აადაქიჟ—აფს. 36, მთქმ. 43 წ.—ტყის განაპირას

გიჟქაჟ—კუე. 23, მთქმ. 75 წ.—შებრალება, შეწყალება

ბბლაჟა—კუე. 2, მთქმ. 15 წ.—გველეშაპი (შდრ. ყაბ. ბლ'ალია)

¹ ერთმა მთქმელმა იხპარა ყალ'ჯნ (11, მთქმ. 35 წ.). რაც ტაანთური დიალექტის გავლენის შედეგი უნდა იყოს (მთქმელი რედაქციის მუშაკი იყო და ტაანთურ დიალექტზე კარგად ლაპარაკობდა).

3. ან არადა, შეიძლება გადმოღებულ იქნეს ის სახეობა, რაც უკვე თანამედროვე ადილურ ენებს ახასიათებს.

მაგ.:

'ხიეთნალა—კუე. 12, მთქმ. 65 წ. — თავისუფლება (შდრ. ადილ. 'ხითნელა)

ნა'ხილა—აფს. 36, მთქმ. 43 წ.—გამომქლავნება

აწიალა—კუე. 17, მთქმ. 75 წ.—სპეციალობა, ხელობა (შდრ. ადილ. ცასალა)

უოლგრლგლა—კუე. 15, მთქმ. 75 წ.—ბედი, ხვედრი

ყახალა—აფს. 35, მთქმ. 22 წ.—წამალი

აუნაღა—კუე. 23, მთქმ. 75 წ.—ოჯახი (შდრ. ადილ. უნაღა)

ინბაჯალიგ'კ—კუე. 14, მთქმ. 64 წ.—მისი (მამაკ.) მეგობარიც (შდრ. ყაბ. ნებქაღი) და სხვ.

§ 11. რას იძლევა აშხარული დიალექტი აფხაზური ენის ფონეტიკური ხისტემისათვის?

ა) აშხარულში ისევე, როგორც არც სხვა აფხაზურ დიალექტებში, არა ჩანს ბზიფურისათვის ნიშანდობლივი ე. წ. სისინ-შიშინა ზ, ხ, ძ, ც, წ; ბგერები.

ბ) ტაპანთურის მსგავსად აშხარულსაც დაუტავს ჯ ჯე ზ ზი ბგერები, რომლებიც ამ სახით აღარ გვხვდება დღეს აფხაზურის პირაქეთა დიალექტებში და რომლებიც თავის დროზე მათშიაც უნდა ყოფილიყო, აქვე ჩასახულა იგივე პროცესები (ჯ→ხ, ჯი→ხი; ზ(ა)→აა, ზი→ჯ), რომელთა ნიადაგზედაც აღნიშნული ბგერები დაკარგულა პირაქეთა დიალექტებში. მათ ისტორიას ამდენადვე შეიძლება თვალი გავადევნოთ აშხარული დიალექტის მასალის მიხედვით.

გ) წინაენისმიერ ლაბიალიზებულ სპირანტებში ბზიფური დიალექტის მსგავსად ორკვარი ფონემატური დაყოფა (და ამავე დროს — ხი, ზი ბგერები) დაუტავს აშხარულსაც (ერთი მხრივ — ხი ზი, მეორე მხრივ — ში, ჟი). ამ მასალითაც ნტკიცდება, რომ ისეთი დაყოფა სხვა აფხაზურ დიალექტებშიაც უნდა ყოფილიყო გატარებული. აბჟური დიალექტის ვითარება კი მეორეულია.

სათანადო ბზიფურ ში, ჟი ბგერათა ნაცვლად და მათ პარალელურად აშხარული დიალექტის აფსუის კილოკაეში თავს იჩენს განსაკუთრებული სიპაკრით გამოთქმული შიი,ჟიი-ც.

ამ მხრივ აფსუის კილოკაეი განსაკუთრებულ ადგილს იკერს აფხაზურ კილო-თქმითა შორის. ამ ფაქტის მიხედვით მას კავშირი თუ აქვს მხოლოდ ტაპანთური დიალექტის ფსიჟ-კრანსროგსტროჩნის კილოკაეში მიმდინარე ში, ჟი ბგერათა დელაბიალიზაციის პროცესთან, რომლის შედეგადაც ვიღებთ აგრეთვე მაგარ ში, ჟი-ს (იმავე შემთხვევებში).

დ) ტი დი თი ბგერები ისევე, როგორც აფხაზურის პირაქეთა დიალექტებში, გვხვდება აშხარულის ორსავე კილოკაეში. მაგრამ ტაპანთურის მსგავსად აქაც დაწეებულა ტი დი თი ბგერათა დაკარგვა. იმ განსხვავებით, რომ, თუ ტაპანთურში ისინი აფრიკატებად ქცეულან (ტი დი თი→ქი ჯი ჩი ზი წი

ძი ცი. ფსიე-კრასნოვოსტოჩნის კილოკაეში ამის შემდეგ დელაბიალიზაციასაც განიცდიან—ქი ჯი ჩი→ქი ჯა ჩა...), აქ უშუალოდ მიმდინარეობს ტი დი-ს დელაბიალიზაციის პროცესი. მათ აღვიღას ვიღებთ ტ დ თ-ს¹.

კითხვა იბადება: რა წილი უნდა ედოს ადილურ ენებს აბაზურ დიალექტებში (ტაპანთური, აშხარული) ტი დი თი ბგერათა დაკარგვის ტენდენციის ჩასახვაში?

ე) ლაბიალიზებულ აფრიკატებში იგივე ვითარება დასტურდება, რაც პირაქეთა დიალექტებში: არის ოდენ სისინა ლაბიალიზებული—ძი ცი წი აფრიკატები.

ვ) ვ ჭ ჭ სპირანტთა სამეული პირაქეთა დიალექტების მსგავსად შემდეგში ჩამოყალიბებულა აშხარულშიაც (აფრიკატთაგან).

პირაქეთა დიალექტებთან შედარებით არც დანარჩენ თანხმოვანთა მხრივ ახასიათებს აშხარულს რაიმე სხვაობა. ფონეტიკური სისტემით იგი არსებითად მათ მიჰყვება.

აშხარულის კილოკაეებს 70—73-მდე თანხმოვანი მოეპოვება (აბათშევ შემოდის ნასესხებ სიტყვებს შემოყოლილი ბგერებიც ადილურ ენათაგან).

¹ ამ პროცესთან დამოკიდებულების მხრივ ორსავე კილოკაეში თავს იჩენს მთქმულთა ასაკის მიხედვით დაყუთვა.

კუეინსკის კილოკაეის თანხმოვანთა ტაბულა

	ბაგისმიერნი			წინაენისმიერნი			შუაენის- მიერნი	უკანა- ენის- მიერნი	ფარინ- გალურნი	ლარინგა- ლურნი			
	წყვილბა- გისმიერნი		კბილბა- გისმიერნი	კბილისმიერნი		მაგარ- სასისმიერნი							
	მკვ.	ფშვ.	მკვ.	ფშვ.	მკვ.	ფშვ.					მკვ.	ფშვ.	მკვ.
ი		მ			ნ								
ე		პ	ფ	ბ	ტ	თ	ღ		კ	ქ	გ	ყ	1
უ					წ	ც	ძ		კ	ჩ	ჯ		
ო	რბილნი									ჭ	ჭ	ჭ	
ა	მაგარნი						კე	ჩე	ჯე				
ბ	ლაბიალიზებ.				(ტი თი დი) 1				კი	კი	გი	ყი	(კი) 1
					წი	ცი	ძი						

	რბილნი	მაგარნი	ლაბიალიზებ. მაგარი	რბილნი	მაგარი	მთრთ.	ფ	ც	ძ	ს	ხ	შ	ჩ	[ʰ]	ხ	ლ	პ	(ჭ) 1
ი														[ʰ]	ხ	ლ		
ე												ში	ჩი		ხ			
უ												ში	ჩი	[ʰი]	ხი	ლი		პი (ჭი) 1,2
ო															ხი			
ა	რბილნი											[ლ, ლ', ლ''] 2						
ბ	მაგარი											ლ						
გ	მთრთ.											რ						

1 მრგვალ ფრჩხილებში ჩასმული ნიშნებით გამოხატული ბგერები განიცდიან ცვლილებებს (იკარგვიან).

2 კუადრატულ ფრჩხილებში ჩასმული ნიშნებით გამოხატული ბგერები იხმარებიან ადგილურ ენათაგან შეთვისებულ სიტყვებში.

აფსუსის კილოკავის თანხმოვანთა ტაბულა

	ბაგისმიერნი		წინაენისმიერნი			შუა-ენის-მიერნი		უკანაენის-მიერნი		ფარინგალური	ლარინგალური
	წყვიტბა-გისმიერნი	კბიღბა-გისმიერნი	კბილისმიერნი			მაგარსასის-მიერნი			მყ. ფშვ. მულ.	მყ. ფშვ. მულ.	მყ. ფშვ. მულ.
	მყ. ფშვ. მულ.	მყ. ფშვ. მულ.	მყ. ფშვ. მულ.	მყ. ფშვ. მულ.	მყ. ფშვ. მულ.	მყ. ფშვ. მულ.	მყ. ფშვ. მულ.				
ა	ა		ნ								
ბ	ა ფ ბ		ტ თ ღ					ა კ ზ		ყ (კ) ¹	
გ			ყ ტ ძ		კ ჩ ჯ						
დ	რბილნი							კ' კ' ზ'		ყ'	
ე	მაგარნი				კო ჩო ჯო						
ვ	ლაბიალიზებ.		(ტი თი დი) ¹ წი ცი ძი					კი კი ზი		ყი (კი)	

ა		ჟ ჟ ვ	ს ზ	შ ე	[¹ ხ] ²	ხ ზ		ჭ (ჭ') ¹
ბ	რბილნი				[¹ ხ'] ²	ხ' ზ'		
გ	მაგარნი			შო ეო		ხ		
დ	ლაბიალიზებ.		სი ზი	ში ეი	[¹ ხი] ²	ხი ზი		ჭი(ჭი) ¹ ჯ
ე	მაგარნი			შოი ეოი		ხი		
ვ	რბილნი			[¹ ლ' ლ' ლ'] ²				
ზ	მაგარნი							
თ	მთრთ.			რ				

1) მრგვალ ფრჩხილებში ჩასმული ნიშნებით გამოხატული ბგერები განიცილიან ცვლილებებს.
 2) კვადრატულ ფრჩხილებში ჩასმული ნიშნებით გამოხატული ბგერები იხმარებიან ადრელურ ენათაგან შეთვისებულ სიტყვებში.

თავი II. ფონეტიკური პროცესები

§ 12. ხმოვანთა ასიმილაცია. აზნარულის ორსავე კილოკავში თართოდაა ვაერცვლებული ხმოვანთა ასიმილაცია.

პროგრესული კონტაქტური ასიმილაცია

ა) ნაწილობრივი:

აა→აე || →ე

აეყნგზ (\leftarrow აყნგზ) \rightarrow აფს. 33—სადაც ისინი წავიდნენ, მივიდნენ...

აზგემთა ენააზა.. (\leftarrow აანააზა) \rightarrow კუე. 12—დილა როცა გათენდა...

აენალაგა (\leftarrow აანლაგა) \rightarrow აფს. 35—როცა დაიწყეს...

აენგაფა.. (\leftarrow აანგაფა) \rightarrow „ 35 — მან (მამაკ.) როცა ის (რალაც) შექამა...

აერე იგერგან.. (\leftarrow არა...) \rightarrow კუე. 16 — მას (მამაკ.) ის (რალაც) ააშორეს, ააცილეს რა...

ე (\leftarrow || ა) \rightarrow კუე. 23—ან

აერგ² (\leftarrow არგ²) \rightarrow აფს. 32—ისიც

ეზა (\leftarrow აზა) \rightarrow „ 37 — მისი (მამაკ.) და

ეპა (\leftarrow აპა) \rightarrow კუე 21 — უფრო და სხვ. ¹...

ა ე-ღვე შეიძლება იცვალოს პალატალიზებულ თანხმოვანთან მეზობლობაშიაც:

აჟ უგ²ეშუშამ (\leftarrow .. უგ²აშუშამ) \rightarrow კუე. 25 — მეხი არ მოგკლავს შენ (მამაკ.)

ჟა (ან ლაბიალიზებული თანხმოვანი + ა) \rightarrow ჟო \rightarrow || ო

ჟოჯა (\leftarrow ჟაჯა) \rightarrow კუე. 19, — ამაღამ

ჟორო უნაშელანე.. (\leftarrow ჟარა..) \rightarrow კუე. 12—შენ (მამაკ.) სახლში შესვლით...

ღოჯბზიადან (\leftarrow ღოჯბზიადან \leftarrow ღჟაჯბზიადან) \rightarrow კუე. 12 — (ის) ძალიან კარგი კაცი იყო

ხიოჯა (\leftarrow || ხიჯა) \rightarrow აფს. 32, — ხოჯა

ჟობანანაგა (\leftarrow ჟაბანანაგა) \rightarrow აფს. 37 — შენ (მამაკ.) ხაიდან მოხვედი? (რამ მოგიყვანა?)

ააზგაჟოგტ (\leftarrow *ააზგაჟაგტ) \rightarrow კუე. 23 — ის (რალაც) მომაქვეს

ბ) სრული:

გვხვდება სრული პროგრესული ასიმილაციის თითო-ოროლა შემთხვევა:

¹. ერთხელ აა...საგან აე (|| ე)-ს ნაცვლად შეგვხვდა ეა: ეაზ²კ² სემცაია! (\leftarrow ააზ²კ²..)
—კუე. 10—სადაც ისინი მიდიან, მე თუ არ წავიდი!

და → დე → დი → ნ → ი

დარა ასია ბზნ იპიუნ. აუტუდსისა ბზრე იზუჰიოუზ... — აფს. 36. — ის
(მამაკ.) კარგად მღეროდა.

ეს კარგად რომ მღეროდა...

იბზიდრბ (← იბზიე ძობ ← იბზია ძობ) აფს. 37, — ის (რალაც) ძალიან
კარგია

ირ' იგ'დმუდტ (← დარს იგ'დმუდტ) — კუე. 4 — მან

(მამაკ.) არ ქნა..

ჴე → ჴუ

ჴუჴიის (← || ჴუჴიის ← ჴუჴიის) — აფს. 33 — ახლა

აუჴე (← || აუჴე...) — აფს. 31 — ეს

ჴუჴუკიან (← || ჴუჴუკიან): — კუე. 17 — შემდეგ, ზერე, ბოლოს...
და სხვ.

უფრო ხშირია რეგრესული ასიმილაცია.

რეგრესული კონტაქტური ასიმილაცია

ა) ნაწილობრივი:

აე → ეე → ე

ლარეე სარეე (← ლარაე სარაე) — კუე. 8 — ის (დედაკ.) და მე

სინეე! (← სინაე) — კუე. 15 — მილით!

იშუეეფა.. (← იშუაეფა..) — კუე. 17 — მან (მამაკ.) ის (რალაც) რომ
გააკეთა..

აქიეეჴე ამშიი (← აქიეეჴეე ამშიი) — კუე. 7 — მგელი და დათვი

ჴარგ' სარგ' ჴეეშე (← .. ჴაეშე)¹ — კუე. 4 — შენ (მამაკ.) და ნე
ერთმანეთს მოვკლავთ

აუჴე ჴარეე იჴედ'ეჴი იჴეეჴიოჴი¹ იბჴარდ'ტრბ — აფს. 36 — ჩვენში
(ისა და ჩვენ) რომელია უკეთესი და რომელია უარესი

შენ (დედაკ.) გაგაგებინებ... და სხვ.

• აშეითად შეიძლება შევხედეთ უასიმილაციო ფორმებსაც.

მაგ.:

დარჴეეჴე — კუე. 10 — მან (მამაკ.) უთხრა მას (მამაკ.)

უნაეხ, ბაგა! — კუე. 6 — შიდი (წადი), მელაე!

ა ე-დ უნდა იქცეოდეს პალატალიზებულ თანხმოვანთა მეზობლობაშიაც.

მაგ.:

სეგ'გ'ბზახემ (← საგ'გ'ბზახემ) — კუე. 2 — აღარ ვარ ცოცხალი

არახი რებგ'შეეგ' იდტ'რან (← .. რებგ'შეეგ'..) — კუე. 22 — მან (მამაკ.)

ცხოველთა (საქონლის) ენაც იცოდა

¹) ჰ-სთან ა ხმოვანს აფხაზურში ასიმილაცია ჩვეულებრივ არ მოხდის. აქ, როგორც ვხედავთ, ა ე-დ ასიმილაციით ჰ-სთანაც იქცა. აქვე არსებობს უასიმილაციო ფორმებიც:

ჴაეხგა — აფს. 35 — ჩვენ (ვიჩხუბოთ) ვიჩხუბებთ (ვიბრძოლებთ).

ჴაემდაა — აფს. 37 — მოვებნოთ

• მაპიტარა გ'დდგრამ — კუე. 21 — მან (მამაკ.) თავადისად რომელი აქციოს, არ იცის.

ამავე ნიდაგზე უნდა იყოს ე-მიღებული ა-საგან აფხაზურის პირაქეთა დიალექტების ზეგ' (ჰეველა“) სიტყვაში. ტაპანთურში ეს სიტყვა არ გვხვდება. აშხარული დიალექტის ორსავე კილოკავში წარმოდგენილია ჩვეულებრივ იზზეგ' ან იზზეგ'-ს სახით.

მაგ.:

იზზეგ'—აფს. 35; || იზზეგ'—აფს. 35, იზზეგ'—კუფ. 22... და სხვ.

ე ხმოვანი აფხაზურისთვის ფონემად არ ივარაუდება. ის სხვა ხმოვნიდან (ან ხმოვნებიდან) უნდა მომდინარეობდეს. აშხარულში იზზეგ'—სიტყვაში ე ხმოვანის დადასტურება საყურადღებო ფაქტია, იგი ე-ს ბგერინაცვალი არ შეიძლება იყოს, უნდა გვეფიქრა რომ ამოსავალში აქ იყო ა ხმოვანი. მან პალატალიზებული გ'-ს გავლენით მოგვცა ე.

საყურადღებოა, რომ იმავე აშხარულში დასტურდება ამ სიტყვის იზზა-გ' სახეობაც:

ასასცა იზზაგ' კაკა თეურაბ ანგრაბა...—კუფ. 11—ყველა სტუმარმა თითო ამბავი (არაკი, ისტორია) რომ აქვეს*..

აუ→ოუ (→ო)

არბ სარბ იზზაგ' რაფუმიან! (←...რაფუმიან)—კუფ. 2—ეს მე რომ მოვკალი, შენ (მამაკ.) მათ არ უთხრა!

სას ღღუმოუპ (←...ღღუმაუპ)—კუფ. 12—შენ (მამაკ.) სტუმარი გყავს იყოუწაუტა?—აფს. 43—შენ (მამაკ.) რას იზამ (რას შერები)?

ღღციოპ (←...ღღციოუპ—ღღციოუპ)—აფს. 37—მას (აღამ.) სძინავს... და სხვ.

ნაწილობრივი რეგრესული ასიმილაცია ჩვეულებრივი მოვლენაა მეზობელ სიტყვათა კიდურ ხმოვანთა შორის.

ი.....→ი ი.....

სე ისთაჟუ, დგაროუპ (←...სა ისთაჟუ...), 15—მე რაც მინდა, ცოდნა უსგს აქეჯმე აგაბზ (←...აქეჯმა აგაბზ) კუფ. 21—შენი (მამაკ.) ბატკანი, რომელიც მგელმა წაიყვანა...

გეხ'ტიე აქეარგისინე (←...გეხ'ტია აქეარგისინე)...—კუფ. 18—დღეიდან მოკიდებული...

ბზიე იხ'ჩუმ (←...ბზია იხ'ჩუმა)—აფს. 35—ის (მამაკ.) კარგად მწყისის? აბნე ილო (←...აბნა ილო)—აფს. 35—ის რაც ტყეშია...

ხჯფაცე იმან (←...ხჯფაცე იმან)—აფს. 31—მას (მამაკ.) ხუთი ვაჟი ჰყავდა

არი სა სზჰაე იზზეგმა? (←...სზჰა იზზეგმა)?—აფს. 15—ეს ჩემთვის მოხარშეთ?

აზიკმსსყა ილე ააწასიე (←...ილა ააწასიე)—აფს. 41—ბეჭი მას (მამაკ.) თვალში ჩაუვიარდა... და სხვ.¹

¹ უნდა აღინიშნოს, რომ ასეთი ასიმილაცია ზოგ მოქმედს უფრო მეტად ახასიათებს. ზოგს უფრო ნაკლებად.

...ა	უ... —→ ...ო	უ...
ქარო უნაშელანგ... (—ქარა უნაშელანგ)...	—კუვ. 12 —	შენ (მამაკ.) შიგ (სახლში) შესვლით...
ქარო უტეგ ² ქარო უს- რტყარი (—ქარა...)	—კუვ. 20—	შენი (მამაკ.) კერძი რომ შენ გაქამო...
ქარო უტკ ² რგალარგმ... (—უარა...)	—კუვ. 23—	შენ (მამაკ.) ზევით არ ავიყვანენ
ქარო უტკ ² ა (—ქარა...)	—კუვ. 10—	შენთვის (მამაკ.)
აბზარო უბანტ! (—აბზი- არა...)	—კუვ. 8—	შენ (მამაკ.) სიკეთე ნახე!..
აბზარა ქარო უტკ ² ა	—აფს. 35—	სიკეთე შენთვის (მამაკ.) არ მიყვია გ ² ესგ ² ხე

ბ) სრული:

აჲ—ეჲ—ე—ი(ღჲ)

უნნ, ჰცაპ! (—უნეჲ —აფს. 37— —უნაჲ!...)	—აფს. 37—	შენ (მამაკ.) მიდი (წადი), წავიდეთ!
სა სნარი... (—სა სნეჲ- რი, —სა სნაჲრი...)	—კუვ. 15—	მე რომ მივიდე (მოვიდე)...

აჲ—უჲ

იშაჲუჲუჲ? (—იშაჲა- უჲუჲ)	—კუვ. 23—	შენ (მამაკ.) ის (რალაღ) როგორ მო- კალ?... და სხე. ¹
-----------------------------	-----------	---

სრული რეგრესული ასიმილაცია ძალზე გავრცელებულია მეზობელ სიტყ-
ვათა კიდურ ხმოვნებში.

...ა ი... — ...ო ი...

ნეყიარი იცან აჲი ეფჲჲ —კუვ. 15 — ამცი აბლიტი	—კუვ. 15 —	ისინი სამგზაეროდ წავიდნენ რა, ასეთ- მა ცუცხლმა დაწვა
აწლაჩი აბანტ —კუვ. 19 —	—კუვ. 19 —	მებაღემ („ხის მცველმა“) გაიგონა
უტეგ ² ქარო იუსთახტ —კუვ. 20 —	—კუვ. 20 —	შენს კერძსაც შენ (მამაკ.) მოგცემ
დარი იბზროჲ! —კუვ. 22 —	—კუვ. 22 —	ძალიან კარგია!
კვაჲე ფხი იმანგ... —კუვ. 26 —	—კუვ. 26 —	მას (მამაკ.) თბელი (ცხელი) პური ჰქონ- და რა...
ქარო იულშახაშაჲა ჲა- რე (NB) იულტრბ —კუვ. 14 —	—კუვ. 14 —	შენ (მამაკ.) რაც შეგეძლება, შენ(ვე) გეცოდინება
ამათ აფქალი იღტქი- ლემტ —კუვ. 15 —	—კუვ. 15 —	გველი წინ გაეპართა
სი ისშემტ-ჰაჲ! —კუვ. 2 —	—კუვ. 2 —	ის (რალაღ) მე მოკალი-თქო!
ქარო იუთაჲტ ბყარა —აფს. 42—	—აფს. 42—	შენ (მამაკ.) რომ გინდა, იმდენ ფულს მოგცემ
ახაჲ უსთუჲჲ ახაჲგ ² აბნი ილგჲ- წან... —აფს. 35—	—აფს. 35—	ზან (მამაკ.) სამივე ცხენი ტყეში შეუშვა (შერეკა) რა...

¹ იხ. აქვე, ქვემოთ.

აქუსი იშეკაზ...—აფს. 37 — ასე რომ იყო...
ჯაონ ო(ც)ა — აფს. 30 — ისინი შორს წავიდნენ... და სხვ.

უ... → ...უ უ...

ჭარუ უზგჳია აზიგჳტ — კუვ. 15 — შენთვის (მამაკ.) მოვხარშეთ ის (რა-
ლაც)
სარუ უსფრჳ — „ „ 4 — შენ (მამაკ.) ჩემი შვილი ხარ
ჭარუ უქასაქი — აფს. 45 — შენი (მამაკ.) ცხერები
ჭარუ უჩიგჳ — „ „ 36 — შენი (მამაკ.) ცხენი
მჭიუ უქი — „ „ — შენ (მამაკ.) გზაზე ხარ
ჭარუ ურახხანწჳ — „ „ 43 — შენ (მამაკ.) „კმაყოფილებამდე“
ჭარუ უწი — „ „ — შენი (მამაკ.) ვაშლი
ბზრუ უიბანჳ — კუვ. 14 — შენ (მამაკ.) მან (მამაკ.) კარგად გნა-
ხოს

...2 უ... → ...უ უ...

აჭუ უგჳეშეშამ — კუვ. 25 — შენ (მამაკ.) მეხი არ მოგკლავს

...2 ა... → ...ა ა...

ანი იჭკჳ აქასენ იფ- — კუვ. 23 — იმის (მამაკ.) სუნი ეცა რა, მას (რაღა-
შეაჭეტ
ანაპ ახნაშენ... (—ანა- — კუვ. 23 — თავისი ხელი მან (რაღაცამ) წაუსვა
პგ ახნაშენ)
უჯაა აგახტ (—უჯამგ — კუვ. 21 — შენი (მამაკ.) ქურქი მოვიტანეთ
აგახტ)
ჩა-ახგჳდოქო... — კუვ. 4 — ის (მამაკ.) საღაც ბანაობდა...
(—ჩიგჳახგჳდოქო)
ჯამია ააგარქ(!)უცა! — კუვ. 9 — შენ (მამაკ.) წაშლის მოსატანად წა-
(—ჯაშვი ააგარა უცა!)

...2 ი... — ...ი ი...

აზიან ოგემაპჳაზ — კუვ. 19 — სიტყვად რაც ვუთხარით ერთმანეთს
(—აზიანგ ოგემაპჳაზ)
რჯენ იცახტ (—რჯენგ — კუვ. 15 — ისინი თავიანთ სახლში (შინ) წავიდნენ
ოცახტ)
ამიარაბ შარდან ირ- — კუვ. 23 — ნადირს ბლომად კლავენ
შეჯ (— ...შარდანგ ირშეჯ)
აღლაჯა ლას იმააჭაზა- — კუვ. 23 — გველეშაში ჩქარა თუ არ მოვა...
რი... (←ლასგ იმააჭაზარი)
უგან იუსერბუშეჯ — კუვ. 15 — შენ (მამაკ.) წაგიყვან და მათ გიჩვენებ
(—უგანგ იუსერბუშეჯ)

¹ შდო. იქვე: მან, ზქკგ ბქანსხ...—„დედა, შენ ვისი სუნიც გეცა...“

- აჩიბ აქჯერწეტი... —კუე. 16 — ის (რაღაც) ცხენს დაადეს
 (← აჩიბ აქიჯერწეტი)
 აძღლუ აქიბ იგვი (←...აქიბ —აფს. 39 — წისქვილში წაიღო მან (მამაკ.) ის (რა-
 იგვი) ლაც)
 აძაქიბ ჟეშეარცეზუხ... —აფს. 41 — მდინარეზე (წყალზე) მათ რომ მირე-
 (←აძაქიბ...) კავდნენ...
 აწჯაქიბი აქქატიო... —აფს. 41 — ბოლოს რომელიც აზის მას (რაღაცას)...
 (←აწჯაქიბ...) და სხვ.

ამ წიადაგზე ზოგჯერ ხმოვნები შეირწყმიან და მეზობელი სიტყვებში გაერთიანდებიან ხოლმე.

მაგ.:

- ჟეტგე ჟარტაშციოლჰ —კუე. 15 — ისინიც შენი ძნები არიან
 (← ჟეტგე ჟარ იტაშციოლჰ
 ← ჟეტგე ჟარ ატაშციოლჰ)
 ახჩილთაგზარა... —აფს. 42 — შენ (მამაკ.) ფულა თუ გინდა...
 (← ახჩა ილთაგზარი)
 აქაბუ შნიარგუშტ —კუე. 16 — ქათამი დაკლული მოაქეთ
 (←აქაბუ შნგ აარგუშტ) (ქათამს დაკლავენ და მოიტანენ)
 იცანრაგლაქაიხტ —კუე. 23 — მათ ეძინათ და წაპოღნენ
 (← იცანგ ააგლაქაიხტ)
 აძიბჰე ინი... (←აძიბ —კუე. 6 — ისინი ერთ ვიღაცასთან მივიდნენ რა...
 იბჰ...) იბჰ...
 აძავე სგაიაქერწან... —კუე. 2 — ქვა გულზე დამადეს რა... და სხვ.
 (←...სგაიბ აქიჯერწან)

§ 13. ხმოვანთა დაკარგვა. აჰ, აჟ კომპლექსში (სიტყვის შიგნით) ა ხმოვანი ხშირად ვიწროვდება გ-დ (და სულაც იკარგვის):

- მურადნე იუგმწედტ —კუე. 23 — მან (მამაკ.) მიზნად დაისახა (გააკეთა)
 (←...იუამწედტ)
 იგლუა დეტოგოტან... —კუე. 4 — მან (მამაკ.) ის (აღამ.) თავის ქელში
 (← ...დეთოგოტან) ჩაისვა
 აბნა დღღეგალან დ. —კუე. 11 — მან (მამაკ.) ის (აღამ.) ტყეში შეიყვანა
 უდშტ (←...დღღაგალან) და გაუწვა
 დგგგალედტ (←დგგა —კუე. 23 — მან (მამაკ.) ის (აღამ.) ზეით აიყვანა
 გალედტ)
 ალაპ ბჰჰგაოედტ —კუე. 19 — შენი თავი (დედაკ.) ლმერთმა მოგვცა
 (←...ბჰჰგაოედტ)
 დნგნ... (←დნან) —კუე. 2 — ის (აღამ.) მივიდა რა...
 აზგუშსან აქიბ ილგა —კუე. 5 — ბევი მან (მამაკ.) ნაცარში შედო
 წედტ (←...ილაგაწედტ)
 აძგ კვითაუნ (←...კაგ —აფს. 43 — ის (მამაკ.) წყალს ღვრიდა, ასხამდა
 თიბ)

- აჩუანგე იგჯგალან... —აფს. 32— მან (მამაკ.) ქვაბი ზემოთ აიტანა რა...
(←...იჯგალან)
- უარს სუქმჰუჰ. იჯუ- —კუე. 11 — მე შენი (მამაკ.) სიძე ვარ. თუ არ გჯე-
მწოზარი... (←...იჯაუნწოზარი) რა...
- ამალ იუჟუნწუშა აბ- —კუე. 23 — შენ (მამაკ.) რა საშუელიც უნდა ქნა
არ რუჰ (←...იუაუნწუშა) (ყო), ესაა...
- აძგ სემამ სეზლუჯგმა- —კუე. 23 — წყალი არა მაქვს, რითაც მოგემსახუ-
წაუა (←...სეზლუჯგმაწაუა) რო („გემზარეულო“)
- ჰანთჟუჟლარ უურდრგჰ —კუე. 14— შენ (მამაკ.) შიგ თუ ჩა(მო)გვიშვებ, გაი-
(←ჰანთაჟუჟლარ...) გებ¹
- სარა სეუმჰიან! —კუე. 23 — შენ (მამაკ.) მე [ის] არ მითხრა!
(←...ისაუმჰიან)
- ჟარა ციქარა ძანჯუჟ- —კუე. 9 — შენ (მამაკ.) ცუდს („სიავეს“) როცა
წააკ... (←ძანჯუჟაჟაჟ) იზამ... და სხვ.

იგივე პროცესი დასტურდება მეზობელ სიტყვათა კიდურ ხმოვნებშიაც:
შარდ ზზანუსშოტ —კუე. 9 — შენ (მამაკ.) ბევრი დაგიომე... და სხვ.
(←შარდა ზზანუსშოტ)

აღნიშნულს შემთხვევებში სხვა დიალექტებში სისტემატურად (და აზ-
ნარულშიაც ზოგჯერ) ვხვდებით ასიმილაციას (ნაწილობრივს ან სრულს).

... საგულისხმოა, რომ აზნარულში ზოგ შემთხვევაში ასიმილაცია კარბობს
(მაგ. აორისტის დაბოლოებაში და სხვ.), ზოგ შემთხვევაში კი—ზემოგანხი-
ლული ცვლილებები (შდრ. ქვემოთ).

ხმოვანთა დაკარგვას ადგილი აქვს მეზობელ სიტყვათა კიდური ხმოვნე-
ბის ურთიერთ შეხვედრისას.

ბოლოკიდური გ იკარგვის მომდევნო სიტყვის თავკიდურ ა-სთან შეხ-
ვედრისას:

დ(ან იჩა) პტიშთინ... —აფს. 31— ის (აღამ.) წავიდა და ცხენი (გა)უშვა.
(←...იჩაჰ პტიშთინ) რა...

იჩა' აქიჯგმა დაჭწ(ა) —აფს. 31 — მისი (მამაკ.) ცხენი მგელმა შექამა
(←იჩაჰ აქიჯგმა...)

აჩა' ააუგამა? (←აჩაჰ —კუე. 12— შენ (მამაკ.) ცხენი მოიყვანე?

ააუგამა)

ძ აასერეთ! (←ძე აა- —კუე. 10— წყალი დამალევიანე!²

სერეთ!)

აბჟ' ანრაან... (←აბჟგ 21 — მათ როცა ხმა გაიგონეს... და სხვ.
ანრაან)

¹ შდრ. იქვე: ჰანთა-უ-მელოზარი...—შენ (მამაკ.) ჩვენ თუ არ ჩამოგვიშვებ...

² შდრ. საწინააღმდეგო შემთხვევა: აძგ 'ნსჰარაკ... (←აძგ ანსჰარაკ...)—კუე. 2 —
წყალი როცა ვიტყვი...—

ბოლოკიდური **ი** იკარგვის მომდევნო სიტყვის თავკიდურ **ა**-სთან შეხვედრისას:

- არ' ავანა (←არ არა) — კუვ. 19 — ეს კაცი
- არ' აწლა (←არ აწლა) — „ 4 — ეს ხე
- აჲ' ამავე (←აჲ არა) — აფს. 44 — ეს (ის) ტოტი
- ჲ' აკეზრი (← Ⴆ აკეზარი) — აფს. 33 — თუ ესაა... და სხვ.

ბოლოკიდური **ა** იკვეცება მომდევნო სიტყვის თავკიდურ **ი**-სთან შეხვედრისას:

- აზი' იპეტუხტ (←აზი — კუვ. 20 — ის (მამაკ.) სიტყვას იტყვის აპეტუხტ)
- ჲაკ' იპან (←ჲაკ — კუვ. 21 — მას (მამაკ.) წვერი ჰქონდა იპან)
- აგეპარაქია აბლაჯ' მს. — კუვ. 23 — წიწილებს გველეშაპი ჰმან ჭოტ (←...აბლაჯა აჭოტ)
- აბლაჯაჯ ს' ისშეიტ — კუვ. 23 — გველეშაპიც მე მოვკალ... და სხვ. (←...სა ისშეიტ)

ბოლოკიდური **ა**-ს მომდევნო სიტყვის თავკიდურ **ა**-სთან შეხვედრისას ერთი მათგანი იკარგვის (ზემოვანხილული საერთო ტენდენციის მახელაოთ შეიძლება გვეუქიჲა, აქაც წინაპევალი **ა** იკარგვის, თუმცა საწინააღმდეგო შეთხვევეაც არ უნდა იყოს გამორიცხული).

- ალს ხტოიხ... (←ალს — კუვ. 20 — სადაც ძალი იჯდა... ახტოიხ...)
- ჲარსცი! (←ჲარს აცი) — კუვ. 20 — შენ, ხარო!
- ალსყაზ... (←ალს აყაზ) — „ 15 — ძალი სადაც წავიდა...
- სარგჯ აკყასწარათაჯტ — კუვ. 17 — მეც რამე უნდა გვაკეთო (←...ყასწარათაჯტ)
- სარს ჰიეიტ (←სარს — კუვ. 5 — მე, თქვა მან (რალაცამ) აჰიეიტ)
- ამში ამგი აზნა იყანა — კუვ. 5 — დათემა მუცელი გაივსო (თავისი მუცელი წეიტ (←...ამგია აზნა...))
- აბაგაზწანაიტ (←აბაგა — კუვ. 5 — მელა შეეკითხა მას (რალაცას)... აზწანაიტ)
- სელაკწასიე (←სელა — აფს. 41 — თვალში რალაც ჩამივარდა აკწასიე)
- აკათაფენწალა — აფს. 35 — ხმლის წვერით...და სხვ. (შდრ. იქვე: აგათა აფენწალა)

§ 14. ხმოვანთა შენაცვლება.

ჲას არბა ბაქჯრ დანერ — კუვ. 20 — ^{ა → ჲ¹} ასე მამალმა ბაქირი გააუქვაცა რა, ჲანწან აყულ დანთეიტ
 [შდრ... დან-ჯ-რგანწან, დან-წ-თეიტ!]

¹ შდრ. აქვე, § 13.

- რინ ჴეს აპიერტ—კუე. 15— მათმა (ცხოველთა) დედამ ასე თქვა. [შდრ. აქვე ზემოთ: ჴანს]
- იშუაქაპაზ ედუშინგ აწკჳიან —კუე. 10— ბოლოს მან (მამაკ.) როგორც თქია ისე დააქარგელტ პლაში. დანაქარგაზლა... ამოიყვანეს ბრმი. როცა ამოიყვანის... [შდრ. დააქარგელტ, დანააქარგაზლა]
- არ ნქილუშეიტ-შოგნ — კუე. 15— ჯარი შემოვა (თავს დაესხმის [სოფელა]) და ცხვარს გარეკავს
- იქარ.:
...ისჭახუპ-შოანუ მუჴი —კუე. 20— მას (რალაცას) შევეპ და, ის (მამაკ.) ნვარას სკიცაპ შეშის მოსატანად წაპიყვანს (გამრეკავს)
- დჭაშელუგუზ... დანჭა- —აფს. 33— ის (ადამ.) შიგ შემოვ-და რა... როცა შელახ... შენოვიდა...
- ჴოყიანწიგლდა —აფს. 33— ახლავე [შდრ. ჴოყიანწიგლდა—აფს. 37]
- დგნააჲ... —კუე. 2— ის (ადამ.) როცა მოვიდა... [შდრ. დანა-აჲ—კუე. 4]
- დღეშურნგს დგნალაგა... —კუე. 2— მან (მამაკ.) მისი (ადამ.) მოკვლა რომ დაიწყო... [შდრ. დანალაგა—კუე. 11]
- პბღღ... —კუე. 21— ვაციც [შდრ. პირაქეთა დიალექტ. პბღღ].
- აგეზებენტ —აფს. 31— შუათანა, საშუალო [შდრ. პირაქ. დი-ალექტ. აგეზებენტ]
- რმჴიციი — „ 35— მისი (მამაკ.) სიძეეები [შდრ. პირაქ. დი-ალექტ. რმჴიციი]... და სხვ.

მიუხედავად ამისა, ა ხმოვანი ხშირად სწორედ ისეთ შემთხვევებშია დაცული აშხარულში, რომლებშიაც პირაქეთა დიალექტებში გ ხმოვანი მიგვილია:

- ჴოყიან —კუე. 18—ახლა [შდრ. პირაქ. დიალექტ. ჴოყიანგ]
- პლაჴა — „ 24—კვამლი [„ „ „ პლაჴა]
- ლალირას — „ „ —ქერი [„ „ „ ალგლირას]
- აჴაჴ — „ 17—ლაჴე [„ „ „ აჴაჴა]...
- იჴიბიტი —აფს. 44—მისი (მამაკ.) ნათქვამი [შდრ. პირაქ. დიალექტ. იჴიბიტი].. და სხვ.

ზოგჯერ ისეთ ადგილასაც ვადასტურებთ გ-ს ნაცვლად ა ხმოვანს, სადაც თითქოს ამოსავალში ა ირ ივარაუდება.

მაგ.:

- ხუჯახუციი აჴან (—... ჴჴან) —კუე. 1— სამნი ძმანი იყენენ
- არა ვინაგარდნუ ჴჴყო აჴოუჴ —კუე. 6— ყურძნად რაც არის, აქ არის
- ტაკი ნაწკ...—ტაკი *ნწკ —კუე. 2— ცოტა [დრო] რომ გავიდა...
- ტაკი 'ნწკ—ტაკი ანწკ(?)
- ...აჩაანწკ'ჩა დადქეილახტ — აფს. 35 — ცხენის მწყემსი გაემგზავრა (გაგ-მართა)
- (—დ(გ)დქეილახტ)

აწახ—კუვ. 23 — ლამე; აწუჯ წახ-ქითანძი დეტან—ათს. 35—ის (აღამ.) ლამე (იმ ლამეს) შუალამემდე იჯდა [შდრ. პირაქ. დიალექტ. აწჯხ]¹.

დუნეა რქიჯხ, იხზგჯ დრუფადშაპან—კუვ. 22—ქვეყანაზე რაც იყო, ის (აღამ.) ყველაფრის ხელშეწყვე იყო. [— დრუფადშაპ[ქ]ნ. შდრ., ერთი მხრივ, ფადშაპ და, მეორე მხრივ, —აფუქსი ნ]²... და სხვ.

ჯ → ი

აწრ აწიქიან — აფს. 33—ამის შემდეგ [შდრ. იქვე: აწრ აწტანგჯ] უსყარატიქ [— უსყარატ(ი)ჯქ?—აფს. 33 (ყერძო საუბრიდან)—ამოდენა უნასრშამაღან [— უნასტშამაღან]—კუვ. 2 — შენ (მამაქ.) არ გამომეღეღენო!

უნასრშთალ! (— უნასტშთალ)— — შენ (მამაქ.) გამომეღეღენე!

აწრ აწკიენ მურანდი-შთა — აფს. 43 — აწ ყმაწვილს მიზნად აქონდა... (შდრ. რმან... (— მურად[ქ] შთა...)) მურად—მიზანი

ასევე ჯ-საგან ხოპ არ მოღის ო სიტყვაში აგინაჰ—(კუვ. 23; აფს. 38)— „სოღვა, ბრალა“ — *აგინაჰ? (შდრ. პირაქეთა დიალექტ. აგინაჰა)

აშხარულშივე დასტურდება სიტყვა მიქ („სოტა“). ეს იგივე სიტყვა უნდა იყოს, რაც პირაქეთა დიალექტებში არსებული მაქ. მაქ აშხარულშიაც გვხვდება (მაგ., 36). ა — ი, თუ: ა — ჯ — ი?³

ჯ → უ

აშუეგოთა—კუვ. 23—დილა (დილით). შდრ. პირაქ. დიალექტ. აშუეგოთა.

აქ წარმოდგენილთა გარდა დრო-კილოთა წარმოებისას აშხარულს კილოკაეებში თავს იჩენს მთელი რიგი ახალი ფონეტიკური პროცესები. ჩვენც მათ განვიხილავთ დრო-კილოთა წარმოებასთან დაკავშირებით.

§ 15. თანხმობანთა დაკარგვა. შთ კომპლექსში იკარგვის თ ბგერა.

მაგ.:

ასყათ-შა იხტსთგა—აფს. 39 — ის (რალაც) მოწყალეზად გავეცი

¹ აქ ისიც შეიძლება გვეფიქრა, რომ აზოსავალი ა ხმოვანთა, ნაგრამ საერთო ჩნდება ამ სიტყვის ქართულ წუხელ-თან ურთიერთობისა (ს. ჯანაშიას აფხ. აწჯხ და ქართ. წუხელ საერთო ძირის მქონე სიტყვებზე მაჩვენა).

² ა ბგერა საერთოდ აფხაზურში თავის მებრალად ვერ ითუნის ჯ ხმოვანს იგი ჩვეულებრივ ა-ს სახით წარმოვადგინა. ამ ნივთზე უნდა აიხსნოდეს ა ხმოვანის არსებობა როგორც ხემოთ აღნიშნულს, ისე ქვემოთ ჩამოთვლილ შემხვედ ბნიატ:

იხაპრუხუ, ჟჰა ირუხუ (— იხპარუხუ ..)—აფს 39—ვისც ვაქვეთ, უფრო ყყოფათ რქაშთგრადა?—კუვ 4—ვინ გადავეშეთ? [შდრ. მასდ. აჯშთგრა]

ძაპნათოფტ (— ძე პნათოფტ)—კუვ. 23—ის (რალაც) წყალს გავტლევს... და სხვ.

(ამ შემთხვევებში ძნელი საფიქრებელია, რომ ძველი ვითარება გაქონდეს დაცული).

³ აქ წარმოდგენილ რიგ შემთხვევაში ჯ — ი პროცესს ხელს უწდა უწყობდეს ფუძეში რბილი თანხმობის არსებობა.

მარა აწიგ იკგზ მაფშო — აფს. 43 — მას (მამაკ.) რომ ვაშლი ექირა, წიღლ-ა-შა... სწორედ ისეთად... და სხვ.

იქვე ჩვეულებრივია შოა:

წა-წლაჲ ინჭა-შოა, ატი აძე ჩიკენ მაჯაგჭლაშთი იბე — აფს. 43 — ვაშლის ხე გადახრით (გადახრილი), ამ პატარა წყალზე წადგომით, დინახა მან (მამაკ.) და სხვ.

საყურადღებოა, რომ ტაპანთურ დიალექტში იგვევ კომპლექსი გვაძლიედა თა.ს (შოა — თა) ¹.

იკარგვის ფ შ-სთან შეზობლობაში: ჯმსარგა — კუე. 26 — „ოცხი“ („სახლის საგველი იარაღი“). შღრ. პირაქეთ. დიალექტ. აჯმფსაგ (|| აჯმსაგ) და ზმნა აფსარა „გვა“.

სისტემატური მოვლენაა ფინიტობის აფიქსის ტ (← იტ)-ს დაკარგვა აუსლაუტში ².

§ 16. თანზმოვანთა გადახმა. აღვილს უცვლიან ერთმანეთს. რ ნ ბგერები: რ ნ ~ ნ რ:

აუნდღრ — კუე. 13, აფს. 44 — ურემი

შანდღრკ — კუე. 1 — ერთი ურემი

პირაქეთა დიალექტებში გვაქვს აჭარღნ. აჭარღნ პარალელურად გვხვდება აზნარულშიაც:

ბეჭ:არღნკ — კუე. 23, მთქმ. 75 წ. — შეიდი ურემი.

ჩუნჯა:

ურუნჯანჯ ტა უგღლარი... — კუე. 26 — შენ (მამაკ.) მსახურად („მოჯა-მაგირედ“) რომ იქ დადგე...

ჯა ჩუნჯრა დადგუედტ — კუე. 10, აფს. 30 -ის (ადამ.) ერთ ადგილას მსახურად (მოსამსახურედ) მივიდა („მიდგა“, დადგა).

ეს სიტყვა შემოსულია ადილურ ენააზგან (ადილ. ჩ გ რ ა ნ — „მოჯამაგირეობა“). ტაპანთურში გვხვდება ჩუნჯ ³.

ქიმ → მჭი

ჯუმარარა დღუ (|| ჯაჯმარარა დღუ) — კუე. 12 — დიდი თამაშობა (გართობა) არის

აჯუმარარა (|| აჯეჯმარარა) — კუე. 12 — თამაშობა, გართობა

იქვეა:

აშჯარარა ყარწეგტ — კუე. 12 — თამაშობა მოაწყვეს (ქნეს)

აწჯარარა ბცა — კუე. 12 — შენ (დედაკ.) გასართობში წადი (შღრ. ქართ. ხ უ მ რ ო ბ ა)

¹ იხ. ტაბ. § 21.

² იხ. აქვე, ქვემოთ.

³ იხ. ტაბ. § 59.

§ 17. თანხმოდანთა დისიმილაცია. ძალზე იშვიათად, მაგრამ მაინც უნდა გვხვდებოდეს თანხმოდანთა დიახიმილაციის შემთხვევები. მაგ.:

ჯაბაგ² დღვსგ² იჯაზგ² — აფს. 35 — ზისი (მაზაკ.) ნამაც მოკვდა და ის მარ-
დაცხან... ტო დარჩა რა...

ამ შემთხვევაში უნდა გვქონდეს თითქოს იგივე ა/აქა-ხა-რა - ზმნა, რაც ბირაქეთა დიალექტებში აღნიშნავს დარჩენას ზედ („ქვეყანაზე“). ქი-„ზევით, ზემოთ“-ის გამომაატველი წინდებულა.

ასეთსავე შთაბეჭდილებას ახდენს შემდეგი შემთხვევები:

აჩიჯნგ² — კუფ. 23 — ბიქიც

ქიტუ-ჩიჯნგ² — აფს. 39 — პატარა ქათამი

ქიტუქ — კუფ. 5 — ერთი ქათამი

ქიტუთარაკ — „ „ — ერთი საქათამე

აგაქარაკა — „ 15 — წიწილები (შდრ. პირაქ დიალექტ. აკიქარაკა
← *აკიქარაკა)

შდრ. იქვე: ქიტუქ — კუფ. 5 — წიწილა (რომელიც, რაღაც „წიწი-
პკუნკ — კუფ. 18 — ერთი ბიჭი ლები“)

ქიტუქუნკ — აფს. 29

კუტუქ — კუფ. 15

აკიქუ — აფს. 29

აკიქუთარა — კუფ. 20¹... და სხვ.

§ 18. თანხმოდანთა ასიმილაცია. გავრცელებულია თანხმოდანთა როგორც პროგრესული, ისე რეგრესული კონტაქტური ასიმილაცია. ასიმილაციას ადგილი აქვს ჩვეულებრივ ფსიხინგიერებთან, ამის შედეგად ვიღებთ გაფშინიერებებს.

პროგრესული ასიმილაცია:

აღსაფაქა — კუფ. 1 — ლე:ვები (შდრ. პირაქ. დიალექტ. აღსაზა)

ფაქსა — ფსკ — აფს. 33 — ერთი მკდარი ქალიშვილი

ფაქსა-ზინაძა — აფს. 35 — ერთი კარგი ქალიშვილი

დფაქსაზა — კუფ. 17 — იგი (აღამ.) გაქალიშვილდა (შდრ. პირაქ.
დიალექტ. აფაქსა — *აფაქსა)

ჭათუქ (← ჭათუგ) — კუფ. 19 — ისინი (იმათაც)

ლა-ციქაქა (← ლა-ციგაქა) — კუფ. 6 — ცუდი ძაღლები

აღგაფა-ციქა — აფს. 35 — ცუდი ბერიკაცი

აუუგ² დაუუკ² ქაქან — აფს. 36 — ისიც (აღამ.) ცუდად დაბერდა რა...
(შდრ. პირაქ. დიალექტ. ა-ციგა)¹.

¹ იხ. ტაბ § 19.

² აქა-იქ აცოკა გვხვდება აშხარულშიც. მაგ.:
ყიფი იფა ციგა — აბაზაქი, 27 — ყუყის ცუდი შვილი (ყაქი); საბ იქა ციგაზაქ —
ყუ. 10 — მამაჩემის აქმე ცუდად წავიდა (წახდა).

აშუმგთა¹ (← || აშუმგთა—4)—აფს. 33—დილა (დილით)

რეგრესული ასიმილაცია:

- აჭუაჯ წახ-კითანდა² —აფს. 35— იგი (ადამ.) (იმ ლამეს) შუალაშემდეგ ღეტან(←... წახ-გითანდა...) იჯღა
- იხერ გ[~]უჭარბარგ[~]მ —აფს. 36— მის (მამაკ.) ხეირს არ გიჩვენებთ შენ (დელაკ.)
- (←... გ[~]უჭარბარგ[~]მ)
- თსკაგუ თჰანა-შთა... —აფს. 37— პატარძალიც გეყავდა.რა... (← დჰანა-შრა)
- დაყუმუქსუშაზ იჟარო...—აფს. 38— მას (ადამ.) სადაც უნდა ემგზავრა, შორ- იჟარან აზჰპია... (←... იჟარან...) საა... შორს რომ იყო ამისთვის...

შეგვხვდა დისტანციური ასიმილაცია:

ღჷათქილახტ — აბაზაქ. 27— იგი (ადამ.) გამოემართა (← || ღჷადღქილახტ)

(იქვე: დგშოთქიებ (← დგშოდღქიებ)—აბაზაქ. 27 — იგი (ადამ.) რომ მიდიოდა...

ასევე, ასიმილაციის ნიადაგზე შეიძლება აღვიღოთ ექნეს ბგერის გაბაგის- მიერებას:

- დგჩოუტეილან || დცოიგ- —აბაზაქ. 27— ის (ადამ.) ცხენზე შეჯდა და წაიღა ეილან³ დცახტ (← დგჩოუტეილან...)
- იცოტეიწუტ. იცოტეიწუნ...³ — იქვე — ისინი ცხენიდან ჩამოხტნენ. ჩამოხტნენ. (← იჩოტეიწუტ. იჩოტეიწუნ) რა...

შა → ჩო ასიმილაციის ნიადაგზე (?)

- აჯწაგ[~] არახი იხ[~]ჩუნ... —აფს. 30— კაციც საქონელს მწყსიდა. საქონელს ს(რახი იჩოტეიწუნ) მიცარა... რომ (როგორც) მწყსიდა...
- (←... იწაგ[~]ჩუნმიცარა)

§ 19. თანხმოვნის განვითარება.

ვითარდება მ (?)

პირაქეთა დიალექტებში ჩვეულებრივ ვხვდებით აეიჯმშიაყ[~]-ს („ბეკი“ (ბზოფ. აზიუგსიაყ[~]ა). აშხარულში არის აზიუგსიაყ[~]ა—აფს. 41. აზიუგური დიალექტის სოფ. ჯგერდეს კილოკავშიაც ვადასტურებდით ერთ მთქმელთან აეიჯმშიაყ[~]-ს.

ვითარდება ზ მს-ს შორის.

პირაქეთა დიალექტებში ააგსთა („ანანური“), აშხარული—აამგსთ (21).

¹ აქედან უნდა იყოს შემდეგ აშუმგთან (იხ. აფს. 41).

² ამ შენობებში შექმნილი გავლენა მოხდინა წინამდებელ ს-საც.

³ სათანადო ლაბიალიზებული ბგერის უკონკრეტული განო მან (ჩა-ბგერა) ერთი დამატებული მთქმელის ენაში ხან ჩაბ. კომპლექსის სახე მიიღო, ხანაც ცი-ბგერის სახით წარმოვიდგა.

§ 20. თანხმოდანთა შენაცვლება.

შთ → შტ

პირაქეთა დიალექტებში გვაქვს წინდებული შთა-, იგი გამოიყენება ზმნებში ორი მნიშვნელობით: 1 კვალზე, უკან; 2 ძირს, (ქვემოთ). ტაპანთურს დიალექტში პირველ შემთხვევაში არის შთა-, მეორეში კი—შტა-¹. ამ მნიშვნელობათა განსხვავებული წინდებულებით გადმოცემა კაცს აფიქრებინებდა ტაპანთურის ვითარება უფრო ძველია და აქ საქმე უნდა გექონდეს წარმოშობით სხვადასხვა წინდებულთანო.

პირაქეთა დიალექტების შთა-ს ნაცვლად აშხარულშიაც ვხვდებით ტაპანთურის მსგავსად შთა-, შტა-ს. მაგრამ აქ უკვე აღრევით: როგორც შთა-, ისე შტა- შეიძლება მოგველინოს ორივე მნიშვნელობით.

მაგ.:

დღშტან—კუე. 12—იგი (აღამ.) იწუა [ძირს]

ჩივწაჭ ღღშტაშთა ღღციაან—აფს. 37—ის (აღამ.) პირქვე (დაწოლით) იწუა და ეძინა [ძირს]

მაგრამ:

აგათათუნწალა აააშთხზნ...— აფს. 35—(ზან) იგი (ჩალაც) ხმლის წვერით აიღო [ძირიდან] რა...

ასევე:

აბლაჯა ღღშთოუპ—კუე. 10—იგი (აღამ.) გველემშაჰს მისდევს (მის კვალზეა)

მაგრამ:

ლღშტახ ღღკღღნ—აფს. 37—იგი (აღამ.) მის (ღედაკ.) უკან იყო „მოიდებული“-...და სხვ.

აშხარული მასალის მიხედვით შეიძლება ვიფიქროთ, რომ აქ მართლაც ერთი წინდებული შთა- გექონია (←ა.შთა „კვალი“). შთ კომპლექსში ცვლილა ტღ. ამის შემდეგ კი ტაპანთურს განსხვავებული მნიშვნელობისათვის მიუკუთვნებია წინდებულის განსხვავებული სახეობაც.

შთ → ჩ

უქლაჰჩიპ (← უქლაჰშითი)—კუე. 4—შენ (მამაკ.) გადაგიშვებ შიგ (მსდ. აკლშორა).

მ || ბ

ბჰჰიენჭტა, ბჰჰენჭტა—აფს. 36; კუე. 23—საგზალი (შდრ. პირაქ. დიალექტების აშჰანჭტა— იმჰა— „გზა“, ა-ტა-რა— „ქამა“)².

¹ იხ ტაპ. § 45, გვ. 137² იხ. ტაპ. § 23, გვ. 61.

ჟ → მ

მაჟამეტ (— მაჟუშეტ) — აფს. 38 — კარგი! შეიძლება! მომდინარეობს აურა („ქმნა“) სიტყვისაგან = „იქმს ის (რალაჟ) მას (რალაცას)“. იქვე ამ ფორმაში შეკვებულა მაშაშ(ტ).

მ || ნ

„ხელი“ აფხაზურში არის „ანაპტ“. პირაქეთა დიალექტებშიაც ზოგჯერ ამ სიტყვაში: ვადასტურებთ ნ-ს ნაცვლად მ-ს (მაგ., აშახანშტ „ხელსახოცი“ და სხვ).

აშხარულშიაც შეიძლება შეკვებულეს ანაპტ (მაგ.: უნაპტ — კუე. 21 — შენი (მამაკ.) ხელი), მაგრამ უფრო ხშირად ვხვდებით ამპტ-ს, მაგ.:

უმპტ ძიეძინანტ... — კუე. 21 — შენი (მამაკ.)... ხელის დაბანით აბურს ზე-პპტ იჯა- — კუე. 23 — ის, ვინც (თავის) ხელში მორგვს ატრამ-ზგრგაეხ... ალებდა...

იმპტ — აფს. 37 — მისი (მამაკ.) ხელი
 ლარგტ „საშა“ - ლპიან — აფს. 37 — იმანაც (დედაკ.) „ჩემო ძმავ!“-ო, თქვა მპტგეგლგრშე რა, ხელი მოივია მას (მამაკ.)... და სხვ.

შესაძლოა ვიფიქროთ, რომ ნ-ს მ-დ ქცევას ამ შემთხვევაში ხელი შეუწყო. პ-სთან მეზობლობამ (ფუძისეულია ხმოვნის დაკარგვის შემდეგ), თუმცა გამორიცხული არაა შესაძლებლობა სწორედ ამოსავალი სახეობა იყოს *ამაპტ.

ნ → ლ

სიტყვა ნამაზი ერთხელ ჩავწერეთ ლამაზის სახით:

შემთა ლამაზ აფშანე — კუე. 14 — დილის „ლოცვისად“ (ცისკრად).

ზ || ძ

პირაქეთა დიალექტებშია ააძარა („აღზრდა-პატრონობა“), აშხარულში — ააზარა:

ღრააზენ — აფს. 36 — ისინი მას (აღამ.) ზრდიდნენ, უვლიდნენ.

პირაქეთა დიალექტების აზტ („სახელი“) აშხარულში ტაპანთურის მსგავსად არის აზტ:

დაჩა ბემაკ ტაპირ იზტუგ-შთა... აფს. 42 — ერთი(ც) სხვა მდიდარი სახელად ტაპირი

პირაქეთა დიალექტებშია ამტ („თვე“), აშხარულში — ამტ:

კმტკ ანტ... — კუე. 10 — ორი თვე რომ გავიდა...

მტკ აპაჟ — „ 23 — ერთ თვეში

მტკ ყიომკ — „ 11 — მრავალი თვე... და სხვ.

პირაქეთა დიალექტებშია აფტტ („თვეზი“), აშხარულშია აფტტ — ფსხუ, 10.

¹ შღრ. უბიხურშიაც — მტა.

ზ II გ (?)

აფხაზურშიაც აღიღურ ენათა მსგაესად „ერთი“ რიცხვითი სახელის ძირად ივარაუდება ზა. ეს ელემენტი გვევლინება სიტყვაში ზაწიჯე (ტაპ. ზა-ძიჯე)—ერთად ერთი, მარტოდ. მარტო, პიოლოდ, ოდენა.

ამხარულ დიალექტში შეიძლება ერთი და იმავე პირის შეტყველებაში. დავადასტუროთ როგორც ზა აწიჯე, ისე ვაწიჯე.

მაგ.:

ბაქურ ფჰიჯს-ზაწიჯე — კუფ. 20 — ბაქირს მხოლოდ ერთი (ერთად-ერთი).
ღღმემეტ ცოლი ჰყავს

შდრ. იქვე:

არს ფჰიჯს-ვაწიჯე ღღმ — კუფ. 20 — ამას მხოლოდ ერთი (ერთად-ერთი) ცო-
მემეტ ლი ჰყავს

სარა მლქინე იფა-ვა — კუფ. 26 — მე ქონებად მხოლოდ ერთი აბაზი
წიჯე სგმემეტ ნაქეს

ჰაბა აწმთენხაზ აწლა- — კუფ. 3 — შენ (მამაკ.) მამას რომ ერთად-ერთი
გაძიჯე ნტუმგან, — უნემხ! ხე ღარჩა, არ წაილო, წალი!

გასარკვევია აქ გ(ა) მნიშვნელობით ფარავს ზ(ა)-ს და სხვა ელემენტია. თუ — ზ-ს ბგერინაცვალი.

ს II (სი)ში

„ბეკი“ პირაქეთა დიალექტებში ჩვეულებრივ არის აეიჯეშიაყა (ბზიფ. აზიჯესიაყა), ამხარულში კი — აზიჯესიაყა — კუფ. 15.

ცა II ში (შიი)

აფხაზურის პირაქეთა დიალექტებსა და ტაპანთურში „ლაპარაკი“ არის აციაჟიარა (ბზიფ. აციაზიარა). ამ სახით ეს სიტყვა შეიძლება შეგვხვდეს ამხარულშიაც, მაგ.:

ვაციაჟიორ — კუფ. 10 — ისინი ურთიერთშორის ღაპარაკობენ, საუბ-
რობენ

მაგრამ იქ ჩვეულებრივ არის აშიაძრა, მაგ.:

აჩო ააშიაძენ... — აფს. 35 — ცხენმა დაილაპარაკა რა...

აჭარო ზანჯ იტან იშიაძან — კუფ. 1 — ესენი ერთხელ ისხდნენ, საუბრობდნენ

დაგემამაშიაძრ — კუფ. 12 — იგი (აღამ.) მას (მამაკ.) არ დაელაპარაკა...
და სხე.

ჟი (ბზიფ. ზი) II ძ

იგივე აციაჟიარა (ბზიფ. აციაზიარა) ამხარული აშიაძრა (იხ. წინამა-
ვალი მაგალითი).

ცი → || სი

აშაციფენწა || აშასიფენწა—ფსხუ, კუე. 14—ფეხის (თითის) წვერი

ჩ → შ

სიტყვა აქციენ („ბიქი“) აზხარულში ხშირად წარმოდგენილია აჩციენ-ის სახით (მაგ., 2; 10 და სხვ.)¹. ამ უკანასკნელიდან უნდა მომდინარეობდეს მთელ რიგ შემთხვევებში დადასტურებული მისი აშციენ-სახეობა, მაგ.:

აშციენ-ხიქე—კუე. 4—პატარა ბიქი

აშციენ—კუე. 2, 14... კმაწვილი, ბიქი... და სხვ.

ჩ || შ

პირაქეთა დიალექტების შებენ („შუადლე, შუადლისას“) აზხარულში ერთხელ დაედასტურეთ ჭებენ-ის სახით (იხ. 4).

პირაქეთა დიალექტებში „ფუტკარი“ არის აშხა, აზხარულში—აჩხა:

ჩხა-ჯენჯეია—კუე. 18—ორმოცდაათი ფუტკარი.

წ || ც (ბზიფ. ც')

„ნაცვლად“ პირაქეთა დიალექტებშია აცენხირას (ბზიფ. აცენხირას), აზხარულში—აწენჯიჭ (33).

წ || ც

პირაქეთა დიალექტებშია აცაფხა („გასაღები“), ტაპანთურსა და აზხარულში—აწაყხა (იხ. 22).

წი || ცი

ინტენსივობის შინაარსით პირაქეთა დიალექტებში გვხვდება -წია ნაწილაკი, აზხარულში კი—ცია.

მაგ.:

ენეშეწა დეგოტრლა-ციან რქადა ჩააკალგრესით—აუს. 37—მის (მამაკ.) დას ძალიან გაუხარდა რა, კისერზე ჩამოეკიდა. შდრ. პირაქ. დიალექტ. დეგოტრლაწიან.

ქ || ხ

პირაქეთა დიალექტებში არსებული ქჯ წინდებული აზხარულში წარმოგვიდგა ხჯ სსახით.

მაგ.:

...იტიქმ იმჭარაშთა დახჯმსურაშთა...—აფს. 43.—რაც მას (მამაკ.) არ ეყუთენის, ის რომ არ კამოს და მას (ხელი არ ახლოს) არ შეეხოს... (შდრ. პირაქეთა დიალექტების აქჯსრა—„შეხება“).

¹ იხ. აქვე, § 17.

გ² → ჯ

-გ² („კიდეც“) ნაწილაკი ორჯერ დაედასტურეთ -ჯგ-ს სახით: დახ²ჯაზაარაჯგ ღპურა —კუვ. 14— ის (აღამ.), სადაც უნდა იქოს კიდეც ათაქუპ უნდა ვიშოვოთ (ვიპოვოთ)

აქისაჯგ დაღგღ¹—აფს. 39—ქოსაც თანახმა გახდა.

გ² → დი

აჯაპიდი—ფსხუ, კუვ. 1 —ქეაც

გმმათაქიადი —ფსხუ, კუვ. 4—მისი (მამაკ.) ტანსაცმელიც

რ → ყ

აშხარულშიაც ისევე, როგორც ყველა სხვა აფხაზურ დიალექტში, კაუზა-ტივის აფიქსად გამოდის რ, მაგრამ ერთხელ მის ნაცვლად მოგვევლინა ყ-ც-მაგ.:

ღტქიჯფწიან—კუვ. 3, მთქმ. 15 წ. —ნან (მამაკ.) ის (აღამ.) დასვა.

ამ მთქმელმა ტაპანთურის გავლენით (იგი მოწაფე იყო და სკოლაში ტაპანთურად სწავლობდა) აშხარული ტ-ს ნაცვლად (ღტქიჯრტიან) იმმარა წი (ასეთი აღრევის სხვა შემთხვევა არა გვექონია). მაგრამ აქ საყურადღებო ის იყო, რომ მან რ შეცვალა ყ-თი. ამ შემთხვევაში რ-ს მონაცვლე ბგერის სიმკვეთრე შეიძლებოდა მომდევნო წი-სთვის (ან ტა სთვის) მიგვეწერა, მაგრამ რომ აქ პოზიტიური ცვლილება არა გვაქვს და რომ საქმე გვაქვს რ ბგერის ყ-დ ცვლასთან, ნათელი გახდა სხვა შე:თხვევამაც: ნაცვლად ი რ ა ე ჰ ი ე რ თ ისა მანვე თქვა: იყამჰიერტ—იქვე—„მათ უთხრა მან (მამაკ.) ის (რაღაც)“.

ყ || ჯ

ჩიჯწაჯა ღშტაშთი ღჯცან—იფს. 3?—„ის (აღამ.) პირქვე იწვა და ეძინა“. შდრ. პირაქ. დიალექტ. წაყა—„ქვევით“ (?)

ყო || ყ

პირაქეთა დიალექტების აშეუიგ ს („წიგნი, წერილი“) ნაცვლად აშხარულშია აშაყა (18). აშაყა გვესმოდა ჯგერდეს კილოკავის (აბეუური დიალექტი) ერთ-ერთი წარმომადგენლის მეტყველებაშიც¹.

ჰ || ხ

პირაქ. დიალექტ. ახაპი, ტაპანთური და აშხარული აჰაჯე (1)—ქეა

ჰი || ეო

პირაქ. დიალექტ. ახაპი, ტაპანთური და აშხარული აჰაჯე (1)—ქეა

¹ იხ. ტა. § 20, გვ. 56.

ჰა || (ჰა→) აა

პირაქეთა დიალექტების აზნარა -ზნა („სენა, გაგონება“) ტაპანთურში ვეაძლევს აჭარა-ს, აზნარულში აქედან უნდა მომდინარეობდეს აარა: ისლამ ჯაჯატ—კუვ. 15—ისლამმა გაიგონა (ისლამს ესმა).

ბგერათა წენაცვლების მთელი რიგი შემთხვევები განხილულ იყო ფონეტიკურ სისტემასთან დაკავშირებით და მათზე აქ აღარ შეეჩერდებით.

თავი III. სრულხმოვნობა

§ 21. სრულხმოვნობა. იშვიათად აზნარულშიაც შეიძლება შევხედეთ ხმოვან-მოკვეცილ ან შეკუმშულ ფუძეებს, როგორცაა მაგ.:

აამბუსთ	—	კუვ. 21—აზნარული	(შდრ. პირაქ. დიალექტ. აამუსთა)
აგინაპ	—	„ 23—ცოდვა, ბრალი	(„ „ „ აგინაპა)
აჯჯ	—	„ „—ორნი	(„ „ „ აჯჯა.
			აჯჯა პარალელურად აზნარულშიაცაა)
კუნკ	—	„ 18—ერთი ბიქი	(შდრ. პირაქ. დიალექტ. კუნაკ)
სუშპიუპ	—	„ 11—მე შენი (მამაკ.)	სიძე ვარ [პირაქ. დიალექტ.—სუშპიუპ]... და სხვ. ¹

მაგრამ აზნარულს მეტად, ვინემ რომელიმე სხვა დიალექტს, ახასიათებს სრულხმოვნობის დაცვა².

ჭატია	—	კუვ. 12—საქმელი	(შდრ. პირაქ. დიალექტ. ჭატი)
ხიზტაგ	—	„ 8—ხუთჯერაც, ათჯერაც	(შდრ. პირაქ. დიალექტ. ხიზტაგ, ჟიანტაგ)
რაბა	—	კუვ. 1—მათი მამა	(შდრ. პირაქ. დიალექტ. რაბ)
უტალა!	—	კუვ. 9—შენ (მამაკ.) ადი ზემოთ	(შდრ. პირაქ. დიალექტ. უტალა!)
ჯემსარგა	—	კუვ. 26—ცოცხი	(შდრ. პირაქ. დიალექტ. აჯემსარგ)
ალასკიგა	—	კუვ. (კერძო საუბრიდან)—საჩეჩელი	(შდრ. პირაქ. დიალექტ. ალასკიგ)
მანჩა-გ	—	კუვ. 21—აქლემიც	(შდრ. პირაქ. დიალექტ. (ა)-მანჩაგ)
აქელარა	—	„ 23—ხალხი	(„ „ „ აქელარ)
აქჯა	—	„ 5—სოფელი	(შდრ. აქჯ; ტაპანთ. დიალექტ. აქჯთ)
ყამჩლა	—	დასა-მაცარა...კუვ. 2—მათარხით იგი (აღამ.)	მას (რალაცას) სცემს-რა... შდრ. ტაპანთ. დიალექტ.—მცკრა, მცრა
(ა)ჩაფარა	—	კუვ. 4—კეთება	(შდრ. ტაპ. დიალექტ...ა-ჩაფარა)
ამლა	—	აფს. 36—სინშილი	(შდრ. პირაქ. დიალექტ. ამლა)
ათარა	—	კუვ. 7—სადგომი, სათავსი	(შდრ. პირაქ. დიალექტ.—ათარა)
აბაგა	—	აფს. 41—მელა, მგელი	(„ „ აბგა)

¹ იხ. აგრეთვე ხმოვანთა პოზიციური რედუქცია. აქვე, § 13.

² შდრ. ტაპ. § 24.

აშოყა—აფს. 39—წიგნი, წერილი (შდრ. პირაქ. დიალექტ.—აშოყა)
 ჟოჟიაწილ—აფს. 37—ახლავე („ „ ჟოჟიეწიყა)
 აშარა — „ „ აბაზაქ. 27—მზე („ „ აშრა)
 ზანე —კუვ. 1—ერთხელ („ „ ზნე)
 აბარირუბ — „ 21—ესაა („ „ აბარირუბ)
 ჭზაციაგ² —აფს. 36—მისი (მამაკ.) ამხანაგებიც (შდრ. პირაქ. დიალექტ. ოვსტიაგ²)
 იხვახტუბ—აფს. 38—მესამე (ადამ.) (შდრ. ტაპ. იხვახტუბ)
 კარა ძემა? — „ 35—რამე (ბევრი) დაიკარგა? (შდრ. პირაქ. დიალექტ. (ა)კრუ ძემა?)... და სხვ.

„ხე“ აშხარულშიაც სხვა აფხაზურ დიალექტთა მსგავსად არის აწლა (იხ. 35), მაგრამ ერთხელ ჩაიწერეთ:

აწლაქი-ღუქ 'აზივან იქიენ—აფს. 37—ერთი დიდი ძველი ხე (შეშა) მას (მამაკ.) მხარზე ელა

თითქოს ეს წაცდენის შედეგი არ უნდა იყოს, ასეთი რამ მოსალოდნელი ჩანს.

აშხარული დიალექტისთვის დამახასიათებელი სრულხმოვნობის თვალსაზრისით საყურადღებოა გაორკეცებულ ძირთა შორის ხმოვნის დაცვა (იხ. § 9), აღნიშნულ ადგილას განხილულ შემთხვევებში ხმოვანი არ გვხვდება აფხაზურის არცერთ დიალექტში.

თავი IV. მახვილი

§ 22. მახვილი. ზოგჯერ აშხარულში სიტყვას (ან ფორმას) მახვილი აქვს პირაქეთა დიალექტებისაგან განსხვავებულ ადგილას. მაგ.:

იწაბზრგუმა?—კუვ. 23—ის (რალაც) მართალია? (შდრ. პირაქ. დიალექტ. იწაბზრგუმა?)

აზიანი დემაბჰჰიბ გ²უმდ—კუვ. 19—რაც ჩვენ ერთმანეთს სიტყვად ვუთხარით, შენ (მამაკ.) არ იცი? (შდრ. პირაქ. დიალექტ. იუმდგრუმა?)

შეგმთან ნამზ ანყალარააკ...—კუვ. 15—დილის ლოცვა რომ იქნება... (შდრ. პირაქ. დიალექტ. ანყალარაკ.)

აცგვიგ² —კუვ. 16—კატაც (შდრ. პირაქ. დიალექტ. აციგვიგ²).

ემმაქრა რუმან. ემმაქრან ირგმაზ...—კუვ. 10—მათ დავა (ჩხუბი) ჰქონდათ. საჩხუბრად რაც ჰქონდათ... (შდრ. პირაქ. დიალექტ. ამაქრა...)

ღარუზ²მეტ¹—კუვ. 11; აფს. 36. — ის (ადამ.) მათ დავწია (შდრ. პირაქ. დიალექტ. ღარუზ²მეტ)

¹ შდრ. ტაპ. § 25

ისტეიტ¹—კუვ. 8—ის (რალაც) დავლიე (შდრ. პირაქ. დიალექტ. იზ-
ეიგმტ²)

იფა დაადღმრგახტ—კუვ. 11—მან (მამაკ.) თავისი ვაფი მოაყვანინა
მათ (შდრ. პირაქ. დიალექტ. დაადღმრგემტ, დაადღმრგახტი)

ავიინაჰ—კუვ. 23—ცოდვა, ბრალი—(შდრ. პირაქ. დიალექტ. აგა-
ნაჰა) და სხვ.

განსხვავებულ ადგილას მახვილი შეინიშნება ზოგჯერ ზმნის კითხვითს
ფორმებშიაც³.

¹ შდრ. ტაბ. § 25.

² მახვილთან დაკავშირებით სათანადო ცელილებაც მოხდა პირის ნიშანში: პირაქეთა
დიალექტებში იგა უშუალოდ შეხედა ფუძის თანხმოვანს და გამჟღერდა. აშხარულში (და ტა-
ბანთურში)—კი არა.

³ ამის შეახებ იხ. აქვე, ქვემოთ.

მ ო რ ფ ო ლ ო გ ი ა

თავი V. სახელი

§ 23. სახელის ზოგადი და განსაზღვრული ფორმისათვის აშხარულ დიალექტში. აფხაზური ენის პირაქეთა დიალექტებს ახასიათებს ა პრეფიქსით გამოხატული სახელის ე. წ. ზოგადი ფორმა. მაგ., ანაპკ — ხელი (საერთოდ), აშა — კარი (საერთოდ). ყოველი საზოგადო სახელი დაირთავს ამ ა პრეფიქსს¹.

ტაპანთურ დიალექტში მკვეთრად ჩამოყალიბებულა საზოგადო სახელის განსაზღვრული და განუსაზღვრელი ფორმები. იგივე ა-პრეფიქსი, რაც პირაქეთა დიალექტებში გვევლინება ზოგადი ფორმის აფიქსად, ტაპანთურში გამოყენებულია განსაზღვრული ფორმისთვის. ანაპკ, აში აქ არის „ხელი“, „კარი“ (განსაზღვრული), ხოლო განუსაზღვრელი ფორმა პირაქეთა დიალექტების შესაფერი საერთო მნიშვნელობით არის — ნაპკ, შიკ „ხელი“, „კარი“ (საერთოდ)².

ეს უკანასკნელი სახეობები აქა-იქ გვხვდება პირაქეთა დიალექტებშიაც. უფრო ხშირად მას ადგილი აქვს აშხარულ დიალექტში.

მაგ.:

- | | |
|---|--------------------------|
| ზანჯ ტანდრკ შოლა — კუვ. 1 — ერთხელ ერთ ურემზე ფქვილი იდო აქინჯ აძიჯ იგონ | რა, ერთ ვილაცას მიჰქონდა |
| აპკჯ ში აყა იზტრჯტ — კუვ. 1 — მთავარს (კი) წერილი მისწერეს | |
| ჩიჯ გჯუსთუშამ-იჰიფი — აფს. 42 — ცხენს შენ (მამაკ.) არ მოგცემო, თქვა მან (მამაკ.) | |
| თაცა დებჯაზან დღსჯქიჯახჯ ჩაჯშაპკ აქიტო — აფს. 37 — პატარძალი (რძალი) შენთვის (დედაკ.) მომყავდა რა, სამუხეხა ცხენზე მჯდომმა მომტაცა (წამართვა)...და სხვ. | |

მაგრამ ის გარკვეულობა, რაც ამ მხრივ ახასიათებს ტაპანთურს, აშხარულში არ შეინიშნება. სრულიად ერთნაირს შემთხვევებში შეიძლება იყოს როგორც უ-ანი, ისე ა-ნიანი ფორმები. მაგ.:

ნქიფალა-აქიფალა — აფს. 28 — სკუპ-სკუპ ბოლოცანცარა (= ყვავი) წკვი რუსიესი (= ყანჯა)

¹ იხ. ტაპ. § 26.

იხ. ტაპ. § 27.

ძღდაყა ცჳა (= ლალი - აფს. 28 — უწყლოდ ხიდი (= სხეენი, ქერი) რა, ჳიღბლღ)

მაგრამ:

აჰ იყამიჯ ამჯა იქიჯრ- — აფს. 28 — ბატონის მათრახი გზაზე გაგდებულსეუ (= მათგ)

ძღდაყა ჰაყიარს — აფს. 28 — უწყლოდ ქერეხი (= კბილები) (= აფჯცჳია)

ცეღმლდაყა ლალირს — აფს. 28 — უკიბოდ სხეენზე აღის (= კვამლი) ჳალა (= ჳლაჯა) ... და სხე.¹

სახელის განსაზღვრული ფორმა ჩამოყალიბებულა აზნარულშიაც, ოღონდ აზნარულ დიალექტში განსაზღვრულობის აფიქსად გამოდის არა იგივე ა, რაც ტაპანთურში გვაქვს, არამედ სხვა ელემენტი. ესაა -ჴ სუფიქსი.

იგი დაერთვის როგორც ა-პრეფიქსის მქონე, ისე ა-პრეფიქსის არმქონე სახელის ფუძეებს.

მაგ.:

აბარი აჩეჯ მამა, ათა- — აფს. 37 — ეს ცხენოსანი, რომელიც მოდის, ჩემს ჩანკა (განუსაზღვრ.) სესციამნჯამბჳ. [ჩეზშაპკ] „ჰამა!“ — იმან მაიორჯჯნჳინ ათაჩანკაჴ (განსაზღვრ.) მაიორსტ

„არაყა ამოიარბ შარ- — აფს. 37 — „აქნადირი ბლომად არისო“ — თქვეს რა, ლოპ“ — რჳიან, აჳთაშცია: — „ჴარბ ჰამწბბ აჯაბეჯ, (განუსაზღვრ.) ამცა ჰაზჯყაწა, ჰარბ შიარბ ჰშჳა-შთა რჳაგამ“ — რჳიან აჳბაშცია ბბნა რლაღმტ. აჯაბეჯჴ (განსაზღვრულ.) ამცაგჯ იყჯმწან ღბტლალოპ

ამარა ქწლღ მანწწ, — აფს. 37 — მზემ რომ დასაეალს მიღწია, ამ დროს აურ, ასაპათ აჴი იჳიშციაჳ მათლაბტ რჯადღჳი აჳიგ. აჳიგინჯ (განუსაზღვრელი) ინაშიღლან რჯჯჯაშციაჳ იჳიანბჳიკია ირბჳტ. მანჯრბაბ, „ართ ჰაბშცია აბაყა?“ — რჳიწ. ჳაბეჯჴ (გან-

ეს ცხენოსანი, რომელიც მოდის, ჩემს თავს ურმიდან (განუსაზღვრ.) ჩამოვისუამთ... [სამფეხა ცხენზე (მჯღომმა)]. „ჰე“-ო თქვა, [ცხენი] უჳან შობარუნა და ურემს (განსაზღვრ.) დაიტაკო

„აქნადირი ბლომად არისო“ — თქვეს რა, (ორმა ძმამ) ძმებმა: — „შენ ჩვენო უმცროსო, ქეციანიო (განსაზღვრ.), ცეცხლი მოგვიზადე (დაგვინთე), ჩვენ ნადირს მოვკლავთ და მოვიტანთ“-ო — თქვეს რა, ორივე ძმა ტყეში წავიდა. ქეციანმა (განსაზღვრ.) ცეცხლიც დაანთო და მის მიუჯდა (მიმჯდარიო)

მზემ რომ დასაეალს მიღწია, ამ დროს მისი (მაშაჳ.) ორი ძმა ეზოში ჩამოვიდა. სახლში (განსაზღვრ.) შევიდწენ რა, თაფიანთი სამი და ველარ ნახეს. რომვერ ნახეს, „ეს ჩვენი დები სად წავიდწენ?“ — ო, თქვეს. ქეციანი (განსაზღვრ.) ტყიდან რომ გამობრუნდა და სახლში

¹ ეს ა აფიქსი აზნარულში დაერთო ზოგ ისეთ ზნისართსაც, რომლებშიც ა არ შეგვეხედრია არც ერთ სხვა აფსაზურ დიალექტში. მაგ.: ზნისართი ნას („მერე“) დეადასტურეთანას (ქუე. 12) სახეობითაც; ზნისართი დარა („ძალიან“) კი — დარა — სახით: სარს სტჯსკია — დარა იბროპ — აფს. 37, (ფსხუ. კ. 1) — „ჩემი საქმეები ძალიან კარგადაა“.

მსაზღვრა.) აბნა დაალესხენ აჭა-
 ზღუ (განსაზღვრა.) დანნაშოლა
 აშშცაქა აპბაცა იბეგრ

(განსაზღვრა.) შევიდა, თავისი უფროსი
 ძმები დაინახა

...აუთო იზზეგჯ მეცეშთა — აფს. 37 —
 ეშინააშუბ რუწკეალა ჩაჯკკ
 დაადაშთა ღვრბეგრ. ლარა
 დანნაფშო, დღღღღღ... აჩო-
 ჯღუ მირა დღუქეიტაზ აჩოქო
 ეგრგსტ

...ესენი ყველანი ერთად რომ მოდიოდ-
 ნენ, მათ უკან ერთი ცხენოსანი
 მოდიოდა რა, დაინახეს. მან (ღედაკ.)
 რომ მოიხედა, იცნო ის (აღამ.)... ცხე-
 ნოსანი (განსაზღვრა.), მირა რომ იჯდა,
 [იმ] კვიცს დაეტაკა (დაატაკა)

ბოჯა-პა დეკან. აბნა — აფს. 44 —
 დცან, წლაკ დცალან, ამაქი დქე-
 ტიან. იფგყა დალაგე. აიქი მა-
 ალალა დემუქესან ბოჯაჟ
 დემბეგრ

ბოჯა (ვინმე) იყო. ტყეში წავიდა, ხეზე
 ავიდა, ტოტზე იჯდა. მოკრა დაიწყო
 [ტოტისა]. ვილაც გზად მიდიოდა. [მან]
 ბოჯა (განსაზღვრა.) დაინახა

...აუთოაფიოდრა არი — აფს. 34 —
 აუარჯაყ აქოქ სომ-შეაკ აქოქ
 სომქ აგბუ-შა იჭაკაპირი, გჭაშ-
 ტესხერემ — იპან ხეიჯა რჯჯა
 დემპი(მ)ა. აურ ასაპათ რჯჯაჟ
 (განსაზღვრა.) დღღღღღ, აუა-
 რჯაყ აქოქ იჭაკემდ სომ-შეაკ
 აქოქ სომქ აგბუშთა

...ახლა ამ ბუხარში ასი მანეთი ერთ
 მანეთ ნაკლებ რომ ჩამოვარდეს, არ
 ავიღებ“-ო, ხოჯამ უთხრა თავის ამხა-
 ნაგს. ამ დროს მისი ამხანაგი
 (განსაზღვრა.) გავიდა და ბუხარში ჩა-
 მოაგდო ასი მანეთი მანეთ ნაკლებ...

სომკაპიკა-პა ვაწაკ — ფსხუ, კ. 11 —
 დჯან. ნას აუღ აქუ აქუ აპაკ
 დღღღღღ. აუღ აპაკ პიესთაკ
 იმან. აპიესთა იპან დანცარა-
 აკ ანასუღ მაქან. ნას აუღ იგაქ-
 თეგრ აუღ სომკაპიკაჟ. ნას
 უაპიესთა აასტ!-იპიეგრ, ჯარა
 სკუშიტ!-იპიეგრ, ნას აპიესთა-
 ზი ითეგრ ანგ. აპიესთაჟ
 ითან დცეგრ

სომკაპიკა კაცი ვინმე იყო. (მერე) იმ
 სოფელში ის ერთ ბატონთან (გა-
 ნუსაზღვრა.) მსახურად იყო. ამ ბა-
 ტონს (განსაზღვრა.) ერთი დანა
 (განუსაზღვრა.) ჰქონდა. დანით (დანის
 თან ქონით), სადაც წავიდიოდა, ბელი
 მოსდიოდა (შოულობდა). მერე ეს შე-
 ამჩნია (შენიშნა) ამ სომკაპიკამ
 (განსაზღვრა.). [მერე] შენი დანა მომე-
 ციო, სხვაგან (ერთგან) მივლივარო! —
 თქვა. [მერე] ამან მისცა დანა (გან-
 საზღვრა.). დანა (განსაზღვრა.) მისცა
 რა, ის (აღამ.) წავიდა...

იგი შეიძლება შეგვხვდეს საკუთარ სახელთანაც, მაგრამ ეს საკუთარი სა-
 ხელი ნაწარმოები ჩანს ზოგადი სახელისაგან. მაგ.:

...ანართუქა მირა სკიპ- — აფს. 37 —
 აუა დაქეიტაშთა დემბეგრ ჩიგშა-

...ნართების ასული მირა სკიკაქევა
 ზედ [ურემზე] იჯდა რა, დაინახა სამ-

პეკ. „ჰაე“! იპიან, დაიარჯუნჰიენ
ათაჩანკაზ დაიარჯსტ. დაქიტია-
ქაზ ახუჯუჯუ იჯღლუდჰსუ. ანა-
რთუჯუჰა მირა სკიოჰიოაჰ
დააშტუდჰიან ღეჰმაშთა ღღქუ-
ლეღტ

... დაქაშთოუ დაჰ — აბაზაქთი, 27 —
ბოლუჰ. დაქაშთი იფა დეჰმბრუჰ.
დაქაშთუ აჰამდარა (რახი-
ააცარა) დეჰატ

სომეჰპაკა, კრუ ღეჰაზარი, — ფსხუ —
იჯუხაცია ირჯმთეღტ... სო მ-
კაპიკაჰ (განსაზღვრ.) ღეჰა-
ცოზ ბეჯჰიხეციაჰ დრჯქისიღტ

ფეხა ცხენზე [მჯღლომმა]. „ჰეი!“-ო თქე-
რა, მოაბრუნა [ცხენი] და ურემს და-
ტაკა. ზედ ვინც იხსდა, სპანივე გად-
მოყარა. ნართების ასული მირა-
სკეაჰევა (განსაზღვრ.) აიტაცა, წაი-
ყვანა და გაემართა

... დაქაშთი უფროსია. დაქაშთის ძე
უმცროსია. დაქაშთი (განსაზღვრ.)
საქონლის მოსარეკად წავიდა... და სხე.

სომეჰპაკამ, რაც მას (დედაქ.) ჰქონდა
(ებადა), თავის ამხანაგებს მისცა (დაუ-
რიგა)... სომეჰპაკა (განსაზღვრ.)
მიდიოდა რა, შეხედა შვილ ცხენოსანს.

კითხვა დგება: რას უნდა წარმოადგენდეს ეს .ჰ სუფიქსი? ვფიქრობთ,
იგი სხვა არაფერია თუ არ ნამყო დროის (ნამყო განუსაზღვრელის).
ინფინიტური ფორმის აფიქსი.

აფხაზურ ენაში ზნები განარჩევენ ფინიტურსა და ინფინიტურ ფორმებს.
ფინიტურ-ფორმიანი ზმნა გამოხატავს წინადადების სისრულე-
დამთავრებულობას. ინფინიტურ-ფორმიანი ზმნა კი—წინადა-
დების დაუმთავრებულობას და უღრის სხვა ენათა დამოკიდებულ წინა-
დადებას.

ზღრ.:

ფინიტური

ინფინიტური

სარა სცეღტ—მე წაველი

სარა სახცა(ზ)—მე სადაც—წაველი... და სხე-

აფხაზურში არა გვაქვს ქართველური, ევროპული თუ სხვა ენებისათვის
დამახასიათებელი სათანადო კავშირებით (სადაც, როგორც, რომ, ვინც...) გა-
მოხატული დამოკიდებული წინადადება. ამდენადვე თავისებურია აფხაზური
რთული წინადადების სინტაქსიკი.

ზემოხსენებულ მოვლენასთან არის მკვიდროდ დაკავშირებული აფხაზური
ზნის ძირითადი მორფოლოგიურ-სინტაქსური კატეგორიის ფინიტობა-ინ-
ფინიტობის რაობის საკითხიკი.

აფხაზური ზმნის ინფინიტურ ფორმებში იყრის თავს ის ნაწილაკები,
რაც შეეფერება სხვა ენების დამოკიდებული წინადადების კავშირებს. ამ ნა-
წილაკთა (ახ—„სადაც“, ან—„როცა“, შა—„როგორც“...) დართვისას ზმნას
ფინიტობის აფიქსი აღარ ექნება. ინფინიტურ ფორმაში კიდეც დროისათვის
ახალი აფიქსი გამოვლინდება. ნამყოში ასეთი სუფიქსია -ჰ. იგი ცვლის ფი-

ნიტური ფორმის ნაწყობის -ნ სუფიქსს (შდრ. ჯაარგონ—ის (რალაც) მათ მოჰქონდათ, მაგრამ: ჯანაარგოზ—ის (რალაც) მათ, როცა მოჰქონდათ“).

ზმნის ინფინიტურ ფორმას ჩვეულებრივ ახლავს ესა თუ ის საგარე-მოებო აფიქსიც.

მაგ.:

ს-ახ-ცა-ზ —სადაც-წავედი (რომ წავედი)

ს-ან-ცა-ზ —როცა-წავედი („ „)

სგ-შა-ცა-ზ —როგორც-წავედი („ „)

ამათთანავეა გათანაბრებული ე. წ. ზმნის მიმართებით ნაცვალსახელიანი ფორმები. პირის მიმართებითობა ამდენადვე ანალოგიური წესით გამოიხატება ზმნის ინფინიტურ ფორმაში. სათანადო ნიშნად დ-ს რიგის პირის აფიქსებში გვევლინება ი-, ლ-ს რიგისაში კი—ზ- პრეფიქსი.

ი-ცა-ზ—ის, რომელიც (ვინც, რაც) წავიდა..

სგ-ზ-ბა-ზ—ის, რომელმაც (ვინც, რამაც) დამინახა... და სხვ.

ბშირად კიდევ შესაძლოა, საგარემოებო აფიქსი ან პირის მიმართებითობის გამომხატველი (ი-, ზ-) პრეფიქსები არ იყოს ზმნაში წარმოღვენილი, მაგრამ ინფინიტური ფორმა მაინც გვექონდეს. ასეთ შემთხვევაში ამ ფორმით ზოგადი, ქართული რომ-კავშირის შესაღარი შინაარსი გადმოიცემა:

მაგ.:

სცა-ზ ჯღსშან—„რომ წავედი-მეგონა“ (მეგონა, რომ წავედი), ე. ი. საქმე გვაქვს კვლავ იმავე დამოკიდებულ წინადადებასთან (სხვა ენებისა). საყურადღებოა, რომ ზემოთყვანილ საგარემოებო ნაწილაკიანი ინფინიტური ფორმებიც ბშირად ასეთ ზოგად („რომ“-ის) მნიშვნელობას ატარებენ (იხ. აქვე, ზემოთ).

აქ ზმნაზე თქმული ვრცელდება სახელის ფუძეზედაც. რამდენადაც აფხა-ზურში ყოველი სახელის ფუძე შეიძლება ზმნად (კერძოდ, სტატიკურ ზმნად თავისი მარტივი სახელური ფუძით) იქნეს გამოყენებული.

მაგ.:

დგჷოჯ-ნ—ის კაცი, ადამიანი იყო

ი-ჷოჯ-ზ—ის, ვინც ადამიანი იყო

ჷოჯ-ზ—ჯღსშან—ადამიანი, კაცი რომ იყო, მეგონა (მეგონა, რომ ადამიანი, კაცი იყო)... და სხვ.

აფსუსის კილოკავისათვის დამახასიათებელი წარმოება ჯგნგ-ზ „სახლი“ (განსახლურული) წარმოადგენს თავის მხრივ სახელის ფუძისაგან ნაწარმოებ ზმნის ინფინიტურ ფორმას ნაშუთ განუსაზღვრელში. აქედან უკვე ჯგნგ-ზ ნიშნავს: „სახლი-რომ-იყო“, ხოლო შემდეგ მასზე ჩვეულებრივ დართუ-ლია სახელის ა- აფიქსიც და ვიღებთ: „აჯგნგ-ზ“-ს.

განსაზღვრულობის გამოხატვის ეს წესი გირკვეულ კავშირში უნდა იყოს ტაპანთურსა და აშხარულ დიალექტებში გავრცელებულ რიგეითი რიცხვითი სახელის ამა თუ იმ დროის მიმლეობით გადმოცემის წესთან¹.

შდრ.:

პირაქეთა აფხაზ. დიალექტების	პირიქითა აფხაზ. დიალექტების
ა ხ ფ ა, ა ხ ფ ა ტ ი ი — „მესამე“.	ი-ხ ფ ა ხ ჯ უ; ი-ხ ფ ა ხ უ - ზ — „მესამე“, (ის, რომელიც მესამევედებდა; ის, რომელიც მესამევედებოდა) ² .

ამ ნიადაგზე სახელის განსაზღვრულ ფორმაში მოსალოდნელია სტატიკური ზმნის აწმყოს ინფინიტური ფორმაც შეგვხვდეს (მაგ., „[ა]კუნჯ-უ“) ³ მაგრამ გაბატონებულია ნაშუა განუსაზღვრელის ფუძე ([ა]კუნჯ-ზ).

ძალზე საყურადღებოა თვით ხერხი სახელის განსაზღვრულობის ამ წესით გამოხატვისა. როგორც ვნახეთ, ამ მიზნით გამოყენებულ იქნა ზმნის ინფინიტური ფორმა, აფხაზური ზმნის ინფინიტური ფორმა კი შესაფერია სხვა ენათა დამოკიდებული წინადადებისა.

ამ მხრივ ყურადღებას იქცევს ზოგ ქართულ დიალექტში დადასტურებული დამოკიდებული წინადადების გამოხატვის წესი, რომლითაც ხაზი ესმის ამგვარი წინადადების განსაზღვრულ ბუნებას⁴.

აფხაზური ენის აშხარულმა დიალექტმა სახელის განსაზღვრულ ფორმას საფუძვლად დაუდო ზმნის ინფინიტური ფორმა, რაც სხვა ენების დამოკიდებულ წინადადებას ეთანაბრება და განსაზღვრულ შინაარსს ატარებს.

სახელის განსაზღვრული ფორმისა და დამოკიდებული წინადადების წარშობებაში ერთი და იმავე ელემენტის გამოყენება დასტურდება ძველ ქართულშიაც. ორსავე შემთხვევაში ნაწვეარი „ი გ ი“ უნდა გამოხატავდეს განსაზღვრულობას.

¹ იხ. ტაპ. § 34.

² პირაქეთა დიალექტებში ამისათვის გვაქვს იგივე ა-პრეფიქტი (შდრ. ა-პრეფიქტის განსაზღვრ. ფუნქცია ტაპანთურში), პირიქითა დიალექტებში კი—ზმნის ინფინიტური ფორმა (ი-ხფაჯუ...), ე. ი. ზმნის ფორმა ექვეუალენტი სხვა ენების დამოკიდებული წინადადებისა.

³ ამ მხრივ საგულისხმოა ჩვენ მიერ ზემოთ მოყვანილ ნაწვეებში (სოფ. ა ბ ა ზ ა ქ თ შ ი ჩაწერილი ტექსტიდან) საკეთარი სახელის ფორმა: ა ა ქ ა შ თ ო უ:

— ა ა ქ ა შ თ ო უ დაპბოუპ.

—27— ... ა ა ქ ა შ თ ი (= ა ა ქ ა შ თ ი - რ ო მ ა ა) უფ-
როსია. ა ა ქ ა შ თ ი ს ძე უმცროსია. ა ა ქ ი ა შ თ ი
(განსაზღვრ. = ა ა ქ ა შ თ ი - რ ო მ ი ყ ო) სა-
ქონლის მოსარგელ წაყიდა.

ა ა ქ ა შ თ ო უ — ა ა ქ ა შ თ ო ჯ —
ა ა ქ ა შ თ ო უ დაფუნებელი. ა ა ქ ა შ თ ო ჯ —
ა ა ქ ა შ თ ო უ დაფუნებელი.

⁴ იხ. ჩენენ: „დამოკიდებულ წინადადების ერთი თავისებურება ზოგ ქართულ დიალექტში“. იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. I, 1946 წ.

შდრ. ი გ ი

სახელთან

დამოკიდებულ წინადადებაში

და სხუად დაეარდა ეკალთა შორის
და ეკალნი ი გ ი აღმოსცენ-
დეს და შეაშთეეს ი გ ი¹.

მაშინ იწყო იესუ ყუედრებად ქალაქები-
სა მის, სა და - ი გ ი ექმნეს უმრავლესნი
ძალნი მისნი².

ამგვარად, აფხაზური ენის აშხარულ დიალექტში სახელის განსაზღვრული ფორმის საწარმოებლად გამოყენებული ზ აფიქსი ი გ ივე - ზ აფიქსია, რაც ზმნის ინფინიტური ფორმის ნამყო დროის - ზ აფიქსი.

თვით აფიქსის წარმოქმნის ისტორიისათვის საყურადღებოა, რომ არა ყველა შესაძლო ინფინიტური ფორმის აფიქსი გაბატონდა სახელში განსაზღვრულობის ფუნქციით, არამედ ერთი მათგანი, სახელდობრ ნამყოობის (ნამყო განუსაზღვრელის) ინფინიტური ფორმის - ზ აფიქსი.

§ 24. რიცხვის ფორმები სახელებში. მრავლობითის საწარმოებელ აფიქსთა მხრივ აშხარულში ისეთივე ვითარება გვაქვს, რაც სხვა აფხაზურ დიალექტებში³.

-რა კრებითი მრავლობითის მაწარმოებელი აქაც ახასიათებს მხოლოობითის ფუძის -ს სუფიქსით გაფორმებულ სახელებს.

მაგ.:

ჟათ აწგ-რა ედფშანჯ —კუვ. 10— ისინი ჩიტები ერთ არიან შივ (შდრ. მხოლოობ. აწგს—ჩიტი)
აქიქპ-რა-გ-ჯ აპინ ანჭედტ—კუვ. 5— წიწილებიც ღორმა შექამა (მხოლოობ. აქიქქეს)
აგიქპ-რა-ჩხიქქიაგ-ჯ —კუვ. 23— პატარა წიწილებიც... და სხვ.

იქვე ჩვეულებრივია -ქია აფიქსდართული მრავლობითის ორმაგი წარმოებაც.

მაგ.:

აწგ-რა-ქია ააგტ —ფსხუ, 15— ჩიტები მოვიდნენ
აგიქპ-რა-ქია —კუვ. 15, 23— წიწილები
ასან-რა-ქია —კუვ. 5— ხბოები...და სხვ.

იმევე შემთხვევებში ხშირი მოვლენაა მხოლოობითის ფუძეზე უშუალოდ -ქია აფიქსის დართვაც:

ასგს-ქია—კუვ. 5—ხბოები... და სხვ.

ტაპანთურში შემკრებლობითის საკუთარ სახელთა, გვართა, ზოგჯერ ტომთა და სხვა სახელებში -რა კრებითობის აფიქსის მქონე ფუძეს სისტემა-

¹ იხ. ქართული ოთხთავის ორი ძველი რედაქცია, გამოსცა აკ. შანიძემ. 1945 წ. მათე. 13,7 დე.

² იქვე, მათე 11,20 დე.

³ იხ. ტაპ. § 29.

ტურად დაერთვის ადამიანთა მრავლობითის -ჭა სუფიქსიც (პირაქეთა დიალექტების აა). ასეთი წარმოება არც პირაქეთა დიალექტებშია უცხო, მაგრამ აქ უფრო გავრცელებულია ოდენ -აა (←ჭა) აფიქსიანი მრავლობითი სათანადო შემთხვევებში¹.

აზნარულში პირაქეთა დიალექტების მსგავსად მარტო -აა (|| ჭა) გვხვდებოდა... მაგალითად, გვისახელებდნენ გეარებს: ახაა (=ახბები, ახბაანი), აშაა (აშბებები, აშბაანი), ხრაჩაა (=ხრაჩები, ხრაჩაანი) და სხვა. გვხვდება რთული -რაა (= -რა+ -აა)-ც. ქალის (ცოლის) მამის ოჯახს მაგალითად, იქაც უწოდებენ აბ-რაა (აბა-რაა)-ს — „მამაანთი“ (გურ. „თავის სახლი“).

აღნიშნულ შემთხვევებშიაც მრავლობითის ორმაგი წარმოებისას გამოყენებულია იგივე -ქა სუფიქსი.

მაგ.:

ხრაჩ-აა-ქა —კუე. 10— ხრაჩები, ხრაჩაანი
აჭ-აა-ქა —კუე. 21, 23— ხალხი...და სხვ.

ნითთა კლასის მრავლობითს აქაც მხოლოდ -ქა აწარმოებს.

მაგ.:

ლთქ-ქა —კუე. 22— მისი (დედაკ.) სახლები
სეჭეს-ქა —აფს. 37— ჩემი საქმეები
აფც-ქა — „ 28— კბილები
ასიჭა-ქა — „ 35— ტანსაცმელები
აშა-ქა — „ 36— სისხლები... და სხვ.

ადამიანთა მრავლობითში აქაც -ცია გვაქვს:

მაგ.:

აღჯ-ცია —აფს. 85— ქურდები
აჭ იფა-ცია — „ „ — ბატონის, მთავრის ქალიშვილები
ჩუზა-ცია-გჯ — „ 36— მისი (მამაკ.) ამხანაგები
ქამა-ცია —კუე. 17— მოღაფეები
აჭკუნ ცია — „ 8— ბიჭები, ყმაწვილები
აბილა ცია — „ „ — მეზობლები... და სხვ.

მაგრამ არც თუ იშვიათი მოვლენაა იმავე შემთხვევებში -ქა აფიქსის ქონაც.

მაგ.:

ჯუნბჯალი-ქა —კუე. 12— ორი მეგობარ(ებ)ი
აბილა-ქა — „ 16— მეზობლები
აშოარაცა-ქა —აფს. 38— მონადირეები... და სხვ.

¹ იხ. ტაბ. § 29.

² იქვე.

უფრო დამახასიათებელია ტაპანთური დიალექტის მსგავსად, მრავლობითის უკვე -ცია-თი ნაწარმოებ ფუძეზე განმეორებით -ქა აფიქსის დართვა.

მაგ.:

აწა-ცია-ქა	— კუვ. 19—	კაცები
უფა-ცია-ქა	— „ 5—	შენი (მამაკ.) ვაჟები
ბჭუნ-ცია-ქა	— „ 8—	ბიჭები, ყმაწვილები
აჩა ცია-ქა	— „ 10—	ცხენოსნები
სას-ცია-ქა-კ სმემტ	— „ 9—	(ვილაც) სტუმრები მყავს ¹
სახშ-ცია-ქა	— აფს. 36—	ჩემი დები
ლგსაბი-ცია-ქა-გ ²	— „ 38—	მისი (დედაკ.) ბალები... და სხვ. ³

„ქალ“- (აფჰცეს) სიტყვის მრავლობითი აფხაზურში ბოლო ნაწილის გაორკეცვით იწარმოება და გვაქვს აჭის(ს)ა („ქალები“). ასეთი წარმოება დისტურდება აშხარულშიაც.

სართოდ აფხაზურში ამ ფუძეს -ქა აფიქსიც ახლავს. ასევეა აშხარულშიაც:

აქტ რჰა სს ა - ქ ა ა — აფს. 36 — სოფლის ქალები.

ოლონდ აშხარულში უფრო ხშირად ეხედებით მხოლოდითი რიცხვის ფუძეზე -ქა ან -ცია მრავლობითის აფიქსთა დართვის შემთხვევებსაც.

მაგ.:

აფჰიცს-ქა	— კუვ. 9—	ქალები
იჯფჰიცს-ცია-გ ²	— „ 10—	მისი (მამაკ.) ორივე ცოლ(ებ)ი... და სხვ. ³

აფჰიცსა („ქალიშვილი“, „პატარა ქალი“) — სიტყვის მრავლობითად გვხვდება აფჰიცს ფა-ქა-ს (კუვ. 19) გვერდით აჭისსგსა („პატარა ქალები“, „წერილი ქალები“).

§ 25. ინსტრუმენტალის კატეგორიისათვის სახელებში. ბრუნვათა მიხედვით საერთოდ აშხარულშიაც ისეთივე ვითარება გვაქვს, როგორც სხვა აფხაზურ დიალექტებში. ამდენადვე აქ ე. წ. ძირითად ბრუნვებზე აღარ შევჩერდებით ⁴.

როგორც ვნახეთ, ტაპანთურ დიალექტს სახელთან დაკავშირებული ინსტრუმენტალის კატეგორიისაგან ჩამოუყალიბებია ბრუნვის ფორმა და გაუფართოებია ამ კატეგორიის გამოყენების არე და ფუნქციები ⁵.

¹ ასეთ შემთხვევაში ორმაგი სუფიქსაცია მრავლობითში ყველა დიალექტში ჩვეულებრივი მოვლენაა.

² იხ. ამ საკითხების შესახებ ტაპ. § 29.

³ შდრ. ტაპ. § 29.

⁴ იხ. ტაპ. § 30.

⁵ იქვე.

აზნარულშიაც ტაპანთურის მსგავსად მეტად გავრცელებულა ინსტრუმენტალისის გამოყენების ირე შედარებით აფხაზურის პირაქეთა დიალექტებთან.

მაგ.:

- ყილაჩ ჯეიიყიბაბე უზ- — კუვ. 23 — ოცდაათი მხარი (ოცდაათი მხარის სიგ-
გარნჯ ყარკუ სემოუპ, აჭა- რძეზე) რომ ავიყვანო, (ისეთი) ძალა
ტეალი ისგამ მამქეს. საკმლით არა მამქეს (=საქ-
მელი არა მამქეს)
- ადგრა-ლა იზზეგ — კუვ. 15 — მან (მამაკ.) ცოდნით ყველა შეიძინა
ძუტ (=ყოველგვარი ცოდნა შეეძინა)
- აქე ჰარს ყარკუ ჰამამ უდ — კუვ. 28 — ჩენ იმით ძალა არა გვამქეს (=ჩენ
ძალა იმის ძალა არა გვამქეს)
- აბრი ეფშე უს-ლა საადტ — კუვ. 12 — ასეთი საქმით მოვედი (=ასეთ საქ-
მეზე მოვედი...) და სხვ.

ასევე ხშირ გამოყენებაშია ინსტრუმენტალისის -ლა აფიქსი ზნისარ-
თებში.

მაგ.:

- აფგზ-ლა — კუვ. 10 — უწინ
- სარა საწგჯი ძალა სა — კუვ. 11 — ჩემ შემდგომად ჩემს ადგილს შენ
რა სოფე ჰმთაგვლუმეტ (მამაკ.) დადგები
- ჯარგ — აქეთახ — ლა — კუვ. 2. — ისიც (აღამ.) სოფლისკენ გაემართა
დღეილიდ
- ეცტა-ლა ისლამ-ჰია — კუვ. 15 — ძველად ვინმე ისლამი იყო
აძიგ დჯან
- ჩიკენ-ვაგაჯარს ლა — აფს. 31 — ვიქი ბიქი ერთგან (საღლა) წავიდა
დცე(ა)
- ლაბა მანგზბ აბლათქქია, — აფს. 35 — მისმა (დღედაკ.) მამამ ცხვირსახოცები
ზენტალა დაამწანს... რომ დაინახა, ერთბაშად დასტაცა რა
(ხელი)... და სხვ.

აზნარულში უფრო ხშირად, ვინემ აფხაზურის პირაქეთა დიალექტებში, ინსტრუმენტალისის -ლა მაწარმოებელი უშუალოდ, ჩვეულებრივ კუთვნილებითი (ა) აფიქსის გარეშე, მიერთვის (ნივთთა კლასის) სახელს მხოლოდობითს რიცხვში.

მაგ.:

- ჭარბი-ლა, ბეკნჯა-ლა — კუვ. 23 — საკმლით, საგვლით თუ მომე-
სიასსტკრაარი, საგახუმეტ ველებით (დამეხმარებით), ის (რალაც)
წამიყვანს
- მანჩი ძაბე ილჭეკრთ — კუვ. 12 — მისმა (მამაკ.) დედ-მამამ დაუძახა სახ-
აჯნ-ლა კუბან იფკიუს ლიდან კუბანის ცოლს

- „დუნქე-ლა-გ² ახრათ- — აფს. 38 — „(ამ)ქეყენადაც და სამოთხეშიაც ჩემი-
ლა-გ² უსამ. რტ-ლჰიე“... ძმა ხარ შენ (მამაკ.)“ — თქვა მან (დედაკ.).
აფშარპაქია ჯება ყან. აკლა — კუფ. 10 — კოკა ორი იყო. ერთი თ მან (მამაკ.).
ქ' აათეხტ, იჯბახაზ აათეხტ- წყალი ამოიღო. მეორით რომ იღებდა...
რნგს ღეშაქაჯეზ... და სხვ.¹

მიუხედავად ამისა აშხარულში ჯერ-ჯერობით მაინც არ ჩამოყალიბებულა ინსტრუმენტალისი ბრუნვის ფორმად. — ლა აფიქსი არ ქცეულა ბრუნვისთვის დამახასიათებელ ზოგად აფიქსად და ნაცვალსახელებთან და მრავლობით რიცხვთან დაკავშირებით, ტაპანტურში არსებული ვითარების წინააღმდეგ, ფორმდება დამოუკიდებელ ელემენტად, საკუთარი კუთვნილებითი აფიქსებით ისევე, როგორც ეს გვაქვს აფხაზურის პირაქეთა დიალექტებში.

მაგ.:

- აჟუქ ე - ლა (— ა-ლა) — აფს. 36 — შენ (მამაკ.) ამით იმწყეებ (ამას-
უხჩახუშა მომწყისი)
აუჟ ა-ლა დღეწაარა — კუფ. 22 — მას (დედაკ.) უნდოდა რომ მისთვის
ილთაქენ (დედაკ.) ამით (=ეს) ეკითხა
რყაზშაქია რუ-ლა დღეღერ — აფს. 36 — მან (დედაკ.) ის (მამაკ.) თავისი „საქ-
ციელებით, თვისებებით“ იცნო
სღლაქია რგ-ლა იზბაზ... — კუფ. 8 — ის, რაც ჩემი „თვალებით“ ვნახე
აჟათქია რუ-ლა აფჰიე — კუფ. 23 — ამავეთ ის (მამაკ.) ქალიშვილს რომ
სფა დეშუჯებუხო... არიგებდა... და სხვ.²

§ 26. სახელის ვითარებით-გარდაქცევითი ფორმა. სახელის ვითარებით-გარდაქცევითი ფორმის წარმოების მხრივ აშხარული დიალექტის კილოკავებში სხვაობას ვადასტურებთ.

პირაქეთა დიალექტებში, როგორც ცნობილია, ვითარებით-გარდაქცევითი ფორმისათვის გამოიყენება -ს სუფიქსი³. იგი შეთვისებული უნდა იყოს ქართველურ ენათაგან⁴. აქა-იქ ამ ფუნქციით იქვე საკუთარი -ნ(ჯ) სუფიქსის არსებობაც შეინიშნება⁵. ეგევი -ნჯ სუფიქსი აწარმოებს ზმნაში აბსოლუტივებს და გამოიყენება „და“ კავშირის ფუნქციითაც⁶.

¹ შდრ. ჩენი: „ბრუნვის საკითხისათვის აფხაზურში“. ენიშის მოამბე, ტ. XII, 1942 წ.

² შდრ. იქვე ერთხელ დადასტურებული: ბჯეჯმძე -ლა ღეზიფაგია დაჯყაზ დნეგტ — კუფ. 11 — „შვიდი თვით“ (შვიდ თვეში) იგი (აღამ.) სადაც ტლუხუფაგვა იყო, იქ მივიდა...
³ პ. უსლარი. Этн. Кавказ. I. Абхазский язык. § 76.

⁴ იხ. არნ. ჩიქობავა. Морфолог. встречи абхазск. яз. с картвельск. яз. ენიშის მოამბე, ტ. XII, 1942.

⁵ იხ. ტაბ. § 30, გვ. 79—80.

⁶ იქვე.

ტაპანთურ დიალექტში როგორც სახელის ვითარებით-გარდაქცევითი ფორმისათვის, ისე აბსოლუტივისათვის (და აქედან კავშირისთვისაც) იხმარება ახალი -შთა II -თა სუფიქსი¹. -შთა II -თა თავისი ფუნქციებით ფარავს პირაქეთა დიალექტების -ნჷ სუფიქსს (პირაქეთა დიალექტების მეორე -ს სუფიქსის სამოქმედო არე შეზღუდულია).

მართალია, დღეს ტაპანთურს სულ სხვა აფიქსი მოეპოვება აღნიშნული ფუნქციით, მაგრამ ზოგი ზმნისართის წარმოებაში იქაც დასტურდება იგივე საერთო აფხაზური -ნჷ (— II ნა)².

აშხარული დიალექტის არცერთ კილოკავში (ისევე, როგორც არც ტაპანთურში) კვლი არ ჩანს პირაქეთა დიალექტებში არსებული ვითარებით-გარდაქცევითი ფორმის საწარმოებელი -ს აფიქსისა (აბჷ-ს—, მამად‘, ნაპჷ-ს—, ხელად- და სხვა).³ იგი შედარებით ახალი შენაძენია აფხაზურის პირაქეთა დიალექტებში.

აშხარული დიალექტის კუვინსკის კილოკავში როგორც სახელთა ვითარებით-გარდაქცევით ფორმაში, ისევე აბსოლუტივში მაწარმოებლად გვევლინება -ნჷ სუფიქსი.

მაგ.:

- | | |
|---|--|
| მძჷ აქჷ ფჷპჷფჷაჷკ ჳა- —კუე. 39—
ტი ა-ნჷ დაჷთარი... | ერთ თვეში მას (რალაცას) ერთი ქალიშვილი საქმელად რომ მივცეთ... |
| აღაბჷ ნირხან ახჩა-ნჷ —კუე. 18.—
აბჷჷ გეად | მან (მამაკ.) ჯოხი მოიქნია რა, ფულად ხმა გაიღო |
| თღურაჷხ-ნჷ ისჷტჷშჷ —კუე. 8—
სელაქარღლა იზბაჷ, სეზნიზჷ
ოჷპ | ამბად (არაკად) რასაც ვიტყვი, რაც ჩემი თვლით ვნახე, რაც მე შემემთხვა, ისაა |
| ჯტეღს- სურათ-ნჷ, —კუე. 17—
ფჷტიღსფა-ნჷ დყედწედტ. ლარა
დემჷჷ-ნჷ | ის (დედაკ.) [თვით] ხედ (შეშად) იყო რა, მან (მამაკ.) ის (აღამ.) აღამიანის სახედ, ქალიშვილად აქცია (გააკეთა) |
| არი აფჷტიღსფა-ნი —კუე. 17—
იზაჷოჷჷ, აბრი ამჷჷჷჷჷჷჷჷჷ
ჷტიღს-სურათ ნ იყედწედტ | ამას, ქალიშვილად ვისაც ხედავთ, ამ ხელოსანმა (ხის მოხელემ) აღამიანის სახედ აქცია (გააკეთა) |
| ეჷჷანდ იყუნჷ დტან, —კუე. 23—
ფა-ნჷ დღნეაბიტ | ის (აღამ.) ეფენდისთან მივიდა რა, მან შვილად აიყვანა |
| სიარა, ჯამათ-ნჷ არა—კუე. 17—
იგტლო სიამჷრჷ! | თქვენ, ხალხად აქვინც დგებართ, მო-ისმინეთ! |

¹ იხ. ტაპ. § 30, გვ. 79—80.

² მაგ., ხანჷ—„ერთხელ“, აწჷჷა-ნ—ბოლოს და სხვ.

³ იგი აქა-იქ ამ ფუნქციით შეიძლება შეგვხვდეს ფსხუელ აშხარულთა მეტყველებაში პირაქეთა დიალექტების გავლენით.

- აწუჟ აზი ა-ნი მაამალ- —კუვ. 23.— ეს მან (დედაკ.) მან (მამაკ.) სიტყვად უთხრა რა, თვითონ ზემოთ ავიდა'
- ჯჯ ა-ნჯ სარა უსტყაამ!—23— შენ (მამაკ.) შე ამხანაგად წამომყვი!
- მეშე-ჯგნვეთა პალ 'ა-ნჯ—კუვ. 19— ორმოცდაათი დღე ვადად მომეცი!
- ჟარა იუთაჯი ბზიარა-ნჯ—კუვ. 23— შენ (მამაკ.) რა გინდა, სიკეთედ რომ გიყო?
- აჟ შა-ნჯ სუბჯყალაპ—კუვ. 2— შენ (დედაკ.) ძმად გაგიხდები
- არა აჟტს-ნჯ იუმეა? —კუვ. 9— შენ (მამაკ.) აქ საქმედ რა გვაქვს-ო იპედტ.—უსნის სგმოუ უდ.ოუპ თქვა მან (მამაკ.). საქმედ რაც მაქვს, ესაა
- აჯანდრაქია შარდა-ნი—კუვ. 23— ვისაც ვედრო ბლომად აქვს, ბევრი წყალი მოაქვს (მოაქვთ)
- დუნდე-ნჯ ბზიარა—კუვ. 15— შენ (მამაკ.) ქვეყნად სიკეთედ რა გინდა?
- ...იითრ ფულ-ნჯ—კუვ. 16— მან (მამაკ.) ის (რალაც) იაფად გაყიდა
- იფსნჯწკ ედგია ცია-ნჯ—კუვ. 12— ისინი მის (მამაკ.) სიცოცხლეში მოკეთებდად (მახლობლებად) დარჩნენ
- უთჯაცია-ნჯ ანაყალაპ...—კუვ. 14— ისინი კაცებად რომ გახდებიან...
- ჩაცია-ნჯ შიჯჯჩაჯიჯორ—კუვ. 8— ცხენოსნებად ასი სული ჩამოხტა ცხენიდან
- აჯჯაგჯჯჯჯაბედტ. ძაჯჯ.—კუვ. 23— ორნივე დაამხანაგდნენ. ამხანაგებდად რომ მოლიოდნენ, მღევს შებედნენ... და სხვ.

აბსოლუტივიში:

- აბა დჯბჯმა-ნჯ ჟოეთა- —კუვ. 23— შენ (დედაკ.) მამა გყავდა რა, აქამდე რად არ მითხარი?
- ...ბზი იჯბო-ნჯ. სემპჯ. —კუვ. 21— მიყვარდა რა, ჩემი ხელით გავ- ზარდე რა, [ისეთი] ბატკანი ერია მათში
- სკანჯ, ჩაძიძია-ნჯ სააჟუშიტ . მე წავალ რა, ვიბანავებ რა, მოვალ... და სხვ.

როგორც ამ მაგალითებიდან ჩანს, კუეინსკისთვის დამახასიათებელი ვითარება ემთხვევა იმ ვითარებას, რაც აფხაზურის პირაქეთა დიალექტებში ჯერ კიდევ დატულია -ნჯ აფიქსის გამოყენების მხრივ.

ოლონდ აშხარული დიალექტის კუვინსკის კილოკავში აღნიშნული აფიქსის გამოყენებაში მეტ სისტემატურობას აქვს ადგილი. აშხარული დიალექტის კუვინსკის კილოკავისათვის ის ძირითადი მახასიათებელია.

ამის გვერდით იმავე კუვინსკის კილოკავში, უნდა ვიფიქროთ, ტაპანთური დიალექტიდან შემოსულა -შთა აფიქსიც. მაგრამ იგი იხმარება მხოლოდ და მხოლოდ ზმნათა ე. წ. აბსოლუტივების წარმოებისას და ისეც ჩვეულებრივ ფინიტურს ფორმებში („და“ კავშირის ფუნქციით).

მაგ.:

ჰაბა, სა სცაპ-შთა —კუვ. 14— მამა, მე წავალ რა, (წავალ და) მკცა აბზაბ იბიეძტ ცეცხლს მოვიტან-ო, თქვა მან (მამაკ.)
 ბლაჯა ააუშთა ეტ-შთა —კუვ. 3— გველემაპი მოვა რა, (მოვა და), მას დაჭუმეტ (აღამ.) შექამს... და სხვ.

ამასთანავე იმავე -შთა-ზე ჩვეულებრივ -ნე -ც არის დართული.

მაგ.:

ანჩ ამაზარა შარდა იტ. —კუვ. 23— იმათ დიდი ქონება გაიტაცებთ, და შენ ნახკპ-შთანგ, შარო უგჯარ- (მამაკ.) აღარ აგიყვანენ
 გალარემ

სან, სკბტეშაიტ —კუვ. 23— დედა, შეგხედე-და პატარა ხარ, მამა-შთა-ნე ბეხეკეკ, საბა სკა- მას შეგხედე-და, დიღია, ჩემს თავს ფშაიტ-შთა-ნე დღღუპ, სა სჯა ვუყურებ-და, დიდი ვარ... და სხვ.
 საფშეხეიტ-შთა-ნე სღღუპ

აშხარული დიალექტის აფსუის კილოკავში კი სახელის ვითარებით გარდაქცევით ფორმაში -ნე ჩვეულებრივად გვხვდება. მის ნაცვლად ყველა შემომოყვანილს შემთხვევაში გამოყენებულია იგივე -შთა აფიქსი. ამ მხრივ აფსუის კილოკავი მისდევს ტაპანთურ დიალექტს.

მაგ.:

ათინგჯბ ძკ-შთა ითაზ, —აფს. 41— ზღვაში წყლად რაც იყო, მან (რალა-
 თხეგჯ აბიტ ცამ) ყველა (სულ) შესვა

შუნასიო-შთა იყარწაზ —აფს. 36— ბრძანებად (განკარგულებად, დავა-
 ფჩეხუნ, უნასიო ჰუც ყარწაზ ლებად, პირობად) რაც ყვეს, მისი
 დარღვევით (ის დაარღვეეს რა), ახლო
 ბრძანება ყვეს

შარა ჯგზა-შთა უპაც- —აფს. 36— შენ (მამაკ.) ჩვენთან ერთად რომ ამ-
 დიტქილარი, აპკიანთო ხანაგად წამოხვიდე, მოგვწონს

აბაჟქიგჯ თკძ-შთა —აფს. 29— ძვლებიც სახლად გააკეთეს
 თყარწეა...

- აქირ მ ა ყ ა - შთა უნწრას — აფს. 35 — ეს ქ ა მ რ ა დ შენს სი ცო ცხ ლე ში (მა მ ა ყ .) იუზნტუშატ გეყოფა
- აქთაქიჭ აჭ ა . შთა ირგნახ... — აფს. 35 — სოფელში ბ ა ტ რ ა ნ ა დ ვინც ჰყავდათ...
- ჩაგზჩა - შთა დეკუდწი — აფს. 36 — ის (მა მ ა ყ .) ცხენის მწყემსად გახადა
- მარა რტკიკიზნი რიბა - — აფს. 36 — ის იმათი ბიჭი ო ბ ლ ა დ დარჩა შთა დაანახ(ა)
- ტია - შთა იყოგ... — აფს. 37 — ხალხად ვინც არის...
- აჭგ ბ ა მ ა ც ა - შთა — აფს. 35 — მდიდარ ბატონებად (ბატონ მდიდრებად) ვინც იყვნენ...
- წიგმელ იღტქა - შთა — აფს. 37 — ის (რალაც) დიდრონ ლურსმნებად (ლურსმან დიდრონებად) გამოიკეთეთ!... და სხვ.

აბსოლუტივში:

- ჩაწაწა დეშტა - შთა — აფს. 37 — მის (აღამ.) პირქვე იწვარა, (იწვად) ექინა

სათანადო შექთხევეებში სოფ. აფსუის მეტყველებების მსგავსად აბაზაქთის მეტყველებაშიაც - შთა აფიქსი გვაქვს.

მაგ.:

- დტქიტან დეკიატ. — აბაზაქ. 27 — ის (აღამ.) დაჯდა რა, დაიძინა. ს ი ზ მ ფ ხ გ ზ . წთე იბატ... რად ნახა...
- ... დეკიატ. დეკია - შთა — აბაზაქ. 27 — ... იგი (აღამ.) წავიდა. წავიდა რა (წასვლით) რომ მიემგზავრებოდა, თავისი ძმის სული გამოეცხადა („ეშოვა“)... და სხვ.

საყურადღებოა აშხარული დიალექტის მონაცემები თვით ამ - შთა აფიქსის შემდგომი ფონეტიკური ცვლილების თვალსაზრისით.

ტაპანაურში, როგორც უკვე აღნიშნული იყო, - შთა-ს გვერდით გვხვდება - თა-ც. ჩვენ ეს მიგვაჩნია არა დამოუკიდებელ აფიქსად, არანედ - შთ კომპლექსის გამარტივების ნიადაგზე იმავე - შთა-საგან მოძღინარედ¹.

აშხარულში კი - შთა-ს გვერდით დასტურდება - შა-ც.

მაგ.:

- აბაჯქიაგ ბ დე - შთა - — აფს. 29 — ძვლებიც სახლად გააკეთეს (ააშეიყარწყმა... თუქშთა იყარწან, ნეს)... სახლად გააკეთეს რა, თავიც აჯიგჭ ჯგზ - შა აქიჯრწია... სახურავად დაადგეს.

¹ იხ. ტაპ. § 31.

- ...დაშეცუხ, მჭად —აფს. 33— ის (ადამ.) რომ მიდიოდა, ამბად გა-
ხაბარ-შა ფაქსფა-ფსკუ იგონა, ერთი მკედარი ქალიშვილი მოჭ-
ღარგუნ ღჭარკარნს ყვადათ, რათა დაესაფლაეებინათ.
- კიქენკ იფპიეს ააგაა-შა —აფს. 43— ერთი ყმაწვილი ცოლის მოყვანის
ღჷან დროდ იყო
- დ(კააეტ-შა-ნე ჴაბ —კუფ. 9— ის (ადამ) წავიდეს და იქ ჩაჯდეს
ღჭლარაატ! (ტყეში)... და სხვ.

-შ(ა)-ც მიღებულია იმავე -შთ(ა) კომპლექსის გამარტივების ნიდაგზე.
-შთ(ა) კომპლექსში ტაპანთურში დაიკარგა შ- (მივიღეთ თა), აშხარულში კი
დაიკარგა თ (მივიღეთ შა)¹.

აფსუის კილოკავში, მართალია, საერთოდ გამოყენებულია -შთა (→ || შა)²
აფიქსი, მაგრამ -ნე-ც არ უნდა იყოს მისთვის სრულიად უცხო. მეტად იშვია-
თად ზოგი ზმნისართის წარმოებაში კუენისკის კილოკავისა და პირაქეთა დია-
ლექტების მსგავსად აფსუის კილოკავშიაც შეიძლება შევხვდეთ -ნე აფიქსს.

მაგ.:

- იბზრა-ნე —აფს. 35— კარგად
ღჯჯჯკ-ნე —აფს. 17— მესამე ადამიანად³... და სხვ.

ჩვენებით ნაცვალსახელთაგან მომდინარე ზმნისართებში ვითარებითობის
ფუნქციით სხვა აფხაზურ დიალექტთა მსგავსად აშხარულის ორსავე კილოკავში
გვაქვს იგივე -ს (შდრ. ბზიფ. დიალექტის —ს).

მაგ.:

- აჴე-ხა იშეკაზ... —აფს. 37— ასე (ამგვარად) რომ იყო...
ღარგ'ე აჴე-სა ედციტ —კუფ. 5— ისინიც ასე (ამგვარად) ერთმანეთს
დაეკარგენ⁴...და სხვ.

§ 27. ჩვენებითი ნაცვალსახელები და ზმნისართები. აშხარულის კილო-
კავებში ჩვენებითი ნაცვალსახელების აგებულების მხრივ ის ვითარებაც და-
ქტურდება, რაც აფხაზურის პირაქეთა დიალექტებისათვისაა დამახასიათე-
ბელი და ისიც, რაც ტაპანთურისთვის. ზოგჯერ შეინიშნება თავისებურე-
ბენიც. ამის გამო იძულებული ვართ თვალი გადავავლოთ აღნიშნულ დია-
ლექტთა მასალასაც.

¹ ერთხელ საუბარში -შა ტაპანთელისაგანაც გავიგონეთ.

² იმავე -ნე აფიქსს სხვა მრავალი ფუნქციაც ეკისრება აფხაზურში. სათანადო შემთხვე-
ვებში როგორც ტაპანთურში, ისე აფსუის მეტყველებაშიაც -ნე (— || ნა) გვხვდება.

³ შდრ. ტაპანთური დღჯუფიკ-შთა (მე საძე ადამიანად...),

⁴ იხ. „მიზან-პირობითი კილოს წარმოებისათვის აფხაზურ დიალექტებში“. იბერ.-კავკ.
ენათმეცნ., 1941, ტ. II, გვ. 21.

საერთოდ აფხაზურში ჩვენებით ნაცვალსახელებში გატარებულია სამგვა-რი დაყოფა: I პირველ პირთან ახლო მყოფი (ხილული), II მოშორებით მყოფი (ხილული), III შორს მყოფი.

ამის მიხედვით:

პირაქეთა დიალექტებშია:

მხოლოდ.	მრავლობ.
I არი აბრი	ართ აბართ
II ანი აბნი	ანთ აბანთ
III უი უბრი	ურათ უბართ

ტაპანთურ დიალექტშია:

მხოლოდ.	მრავლობ.
I არი აბარი	ართთ აბართთ
II ანი აბანრ	ანანთ აბანანთ
III აჟი აბაჟი	აჟანთთ აბაჟანთთ

პირაქეთა დიალექტებში I და II ერთიანდება ა- პრეფიქსული ელემენტით (ა-რი, ა-ბრი; ა-ნი, ა-ბნი), III კი (რომელსაც პარალელურ ფორმებში იგივე რ ახასიათებს, რაც I-ს)—დანარჩენ ორს უპირისპირდება ა- ელემენტის უქონლობით. ტაპანთურში კი, პირიქით, საწივე მათგანს ა- ახასიათებს. ერთმანეთს კი ისინი უპირისპირდებიან რ ნ ყ ელემენტთა მიხედვით. ამბაი მიხედვით მიტომ, რომ -რ- ელემენტი, რომელიც აფხაზურის პირაქეთა დიალექტებს, როგორც I რიგის, ისე III რიგის ნაცვალსახელებში აქვს (შდრ. აბრი, არი, ართ, აბართ და უბრი, ურთ, უბართ), ტაპანთურში გვხვდება მხოლოდ და მხოლოდ I-ში (არი, აბრა, არანთ, აბანანთ, მაგრამ: აჟრ, აბაჟი, აჟანთ, აბაჟანთ). საყურადღებოა აგრეთვე სხვაობა ბ (ბა) ელემენტის ადგილ-მდებარეობის მხრივ. III რიგის ნაცვალსახელებში იგი პირაქეთა დიალექტებში უ-ს შემდეგაა (მაგ. უ-ბ-რი), ტაპანთურში კი უ-ს წინ (ა-ბან-უ-ი).

არსებით სხვაობას ამ დიალექტთა შორის ქმნის III რიგის ჩვენებითი ნაცვალსახელი.

ამხარულშიაც აღნიშნული ვითარება დასტურდება I და II რიგის ჩვენებით ნაცვალსახელთა მიხედვით.

მაგ.:

არი:

- არი ზაკი იჟმო? —კუე. 4— ეს რა არის შენ (მამაკ.) რომ გაქვს?
 არი სა სხტჰე იზიზეგზ?—კუე. 15— ეს ჩემთვის მოხარშეთ?
 ქარბმ იჟო არ რ ირჰე—აფს. 35— ქარიშთან ეს თქვეს

ა ბ რ ი, ა ბ ა რ ი:

- ა ბ რ ი აჩაჩან რულანე — კუვ. 12 — ამ ჩაჩანის მხარეზე ერთი ცხენია ყოალა ჩუკ რუეცტ
- ა ბ რ ი ეფუშ აწაბლურა — კუვ. 15 — ამ ის თ ან ა ცეცხლიდან დაუწვევლად სუამერბლანუ საალეგეცტ გამომიყვანა მან (მამაკ.)
- იზმგდა? — ჰა მალეზნა — კუვ. 23 — ვინ მოკლა ის (რალაც) — ო ჰკითხეს მას. ატ. — ა ბ რ ი ეფუშ ისუაფანთენ, არ'ეფუშ ისურბთენ ჯანა... (დედაკ.) — ასეთი გარეგნობის, ასეთი სახის კაცმა... მოკლა(ო)
- ა ბ ა რ ი ოპ, აბლაჟა ზმუზ — კუვ. 23 — ეს აა, ვინც გველეშაპი მოკლა
- ა ბ ა რ ა აკაძა — აფს. 44 — ეს ფერდობი... და სხე.

ა რ თ:

- აფანდ, ა რ თ აბეჟარულენ — კუვ. 23 — ეფენდი, ეს (=ე ს ე ნ ი) შეიდი ურემი ირუგუგეალეა? რად გინდა?
- სიარა ანთ აჩქია სიემა — აფს. 36 — თქვენ ეს (=ე ს ე ნ ი) ცხენები გყავდეთ შთა... და...

ა ბ ა რ თ:

- ა ბ ა რ თ აბშეგ' ირფა — აფს. 35 — (ე ს ე ნ ი) ეს თბილი რძე, მოხარული ხორცი წაიღე!
- ა ბ ა რ თ ავგ'ა ხაბარლა — კუვ. 12 — ეს ენ ი ორივენი ერთმანეთს გაგონებით (გაღმოცემით) იცნობდნენ... და სხე.
- ა ნ ი, ა ბ ა ნ ი:
- ა ნ ი აბლემ სშოარი, ა რ ი — კუვ. 9 — ეს კედელი რომ გაეზომო (ამ კედელს რომ გაეზომაე), ეს კედელი დამავიწყდება¹

- ა ნ ი რუმა იზგუჰაო? — კუვ. 10 — ეს აა, რომელსაც ამბობთ?
- ა ნ რ აწაა აზიგუსაყ — კუვ. 15 — ამ ნაცრიდან მათ ბეჭი ამოიღეს რა... პალერხენ...
- აწი აკეპ-შთა რუეფია — აფს. 37 — ეს არის და, შენ (მამაკ.) ახლავე წადი წილან ტუა აბანახნა ა ბ ა ნ ი (იქით) ამ (იქ) სახლში
- ათუშ აჯა
- სარა ანენ ისტეს ხუქტ — კუვ. 15 — მე ეს (ა გ ე ის) პატარა ბატკანი მოაესტე!

ა ნ თ:

- ა ნ თ ინაშელაქაზ... — აფს. 36 — ეს ენ ი, რომლებიც შიგ (სახლში) შევიდნენ...

¹ აღნიშნულ ნაცვალსახელთა ნიუანსის გადმოცემა თარგმანში ჰირს.

ანთ იგეპარა 'ხეკქაა- —კუე. 23— ამ პატარა წიწილებმაც „გველეშაპი გ'ჯ „აბლაჟა პანჟუშოტ“-ჰიან შეგვეპანსო“, ტირილი დაიწყეს... და სხვ. აწიგტარა ძალაგეცტ

III რიგის ჩვენებითი ნაცვალსახელის მიხედვით დიდ სიკრელეს აქეს ადგილი. პირაქეთა დიალექტების მსგავსად არის უფ, ურთ.

მაგ.:

- ისტაჟუ, უფ რპ —კუე. 15— რაც მინდა, ესაა (ისაა)
 ძაარპუხუშა უფ რპ —კუე. 15— მას (მამაკ.) რაც უნდა გამოართვა, ესაა (ისაა)
 უფ-გ'ჯ წაბზრგხრზარი, —კუე. 21— ისიც თუ მართლდება (სწორი გამოდის) ანრ'გ'ჯ წაბზრგხარს ათაჟტპ (ამასაც გამართლება უნდა) ესეც უნდა გამართლდეს
 მათკ შტან... მათჲ —კუე. 10— ერთი გველი იწვა... ის მკვდარი გველი იყო
 უფა ძეძიეძტ —კუე. 4— მას (მამაკ.) ეს (ის) უთხრა მან (მამაკ.)
 ურთ გ'ჯ უარ' იტა- —კუე. 15— ისინიც შენი (მამაკ.) ძმები არიან, (ნუ შციოუპ, უკრწიგტჰან ატირებ) არ ატირო!
 ურთ ახეჯაცია —კუე. 19— ის სამი კაცი...

სამაგიეროდ იქვე არის ამ შემთხვევაშიაც ა-ნიანი ფორმა ტაპანთურის მსგავსად.

მაგ.:

- აჟტჲ სა დღსფოპ —კუე. 4— ეს (ის) ჩემი ვაჟია
 აჟტჲ ამით აჯნ' დაგეძტ —კუე. 15— ამ (იმ) გველმა შინ წაიყვანა ისლამი ისლამ
 „იფა დღაშტბ“-ჰია —კუე. 23— „მან (მამაკ.) თავისი ვაჟი მოკლა“-ო პტაა-ჰია აჟრ ირჰპარაზჲ ეს (ის) რათა ხალხს არ ეთქვა...
 ...დცან იჯნუა დღშტა- —კუე. 12— ...ის (აღამ.) შინ წავიდა და დაწვა. ის ლეძტ. აჟოა დაყშტბლაზ... სადაც დაწვა...
 აგეძტუნტ დღშტონ —აფს. 36— შუათანა გაუშვა მან (მამაკ.) რა, იმა- აჟტჲ-გ'ჯ გ'ჯაზტჰხე ნაც ვერ მომწყა
 აჟრ ანუძა... —აფს. 35— მან (მამაკ.) ეს (ის) რომ ნახა...
 აჟათ (აჯლაკ) ირპიბ... —კუე. 15— მათ (ორმა ძაღლმა) რაც თქვეს...
 აჟტთ გ'ჯ აბრაზ ანხარ- —კუე. 8— ისინიც აქეთ სამუშაოზე (სამუშაო ადგილზე) არიან

აქვთ აასახურასთაგან(ტ) — აფს. 35 — ისინი უნდა ვიშოვო

შთა. აქვთ რაბა დანფსუ... — აფს. 37 — მერე, იმათი (ამათი) მამა რომ მოკე-
და... და სხე.

ამათ გვერდით აზნარულში ვხედებით თავისებურ სახეობებსაც ჩვენებით ნაცვალსახელთა მრავლობითში. თუ აზნარულში, ერთი მხრივ, არის პირაქეთა დიალექტებისათვის დამახასიათებელი ურთ (ისინი) და ტაპანათურისთვის დამახასიათებელი აქათ, მეორე მხრივ, იქ ვხვდებით, ამათი შერწყმული (კონტამინირებული) სახეობაც აქართ (|| აქართ, აქრთ). ამ უკანასკნელ სახეობაში ა-გვაქვს ტაპანათურის მსგავსად და -რ- აფხაზურის პირაქეთა დიალექტების მსგავსად.

მაგ.:

ხვანხუცია აყან აქართ — კუფ. 1 — სამნი ძმანი იყენენ. ისინი (ესენი);
ხანგ იტან იშობან ერთხელ ისხდენ და საუბრობდენ

თაქიკუ ლგაქეკუ აყან. — კუფ. 4 — ერთი დედაბერი და ერთი ბერიკაცი
აქრთ თაიცან გზრემამუტ იყო. მათ შვილები (ოჯახი) არ ჰყავდათ

ჰანკუ ბაკუკუ დენახანა — კუფ. 5 — ერთი ღორი და ერთი მელა დამეგობრ-
ხედტ. აქვრთ ამალა დანაგან, დნენ. მათ რომ მოშვიდათ, სოფელში
აქვთა რქვ ღვრა იღვქაღედ საქურღლად გაემართენ

სტეინანჰ ზუქისან იყანა — აფს. 38 — ჩემი ცოდვა ვისაც ადევს (... მოხვდა);
ქარ აქაქა აქვრთ რაქვ ლქიფ სახლში რომ ხალხია, ისინი არიანო...
და სხე.

აზნარულში გარდა ამისა ვხვდებით თავისებური უათ (უქვთ, უთ) სახეობაც იმივე ჩვენებითი ნაცვალსახელისა. ამ უკანასკნელს აკლია როგორც პირაქეთა დიალექტებისათვის დამახასიათებელი რ. (შღრ. უ-რ-თ), ისე ტაპანათურისათვის დამახასიათებელი ა- (შღრ. აუთ).

მაგ.:

ქვთ აჭაჯა ზაყარა — აფს. 45 — იმათ ორთავეს რამდენ-რამდენი ცხვარი
ზაყარა უასან რემან?

უთ ახუა ზანგ აართედ — კუფ. 26 — მან (მამაკ.) სამი დარიგება (სამ-სიტყ-
ვად) მისცა მას (მამაკ.)

ქუიგ... იკვცი ფსტუ — კუფ. 16 — ხვალ მისი (მამაკ.) ორივე ხარი დაიხო-
შედტ. უათ ფსტრი, უარა ცემა. ისინი რომ დაიხოცებიან, შენ
ფლა უთხანგ ხორცილ დანაყრდები (გაძლები)

-ქვთ გვ უარ იშან — კუფ. 15 — „ისინი ც შენი (მამაკ.) ძმები არიან“
ცაოუპ — „სან, უათ საგ-
რეღუშემ“ — „დღედი, მათ მე არ ვგავარ“

შტთი იზზეგ² (— შტთა — აფს. 41 — მათში ყველაზე უფროსი რომელი იზზეგ²) ირემაზი? იყო?.. და სხვ.

ამ ნაცვალსახელის მხოლოდობითი ფუძეზე (შ-ი) დადგმებით შრავლობითში შთ, შტთ (შათ) სახეობის არსებობა თითქოს ბუნებრივიც ჩანს (მრავლობითს თ აწარმოებს)¹.

ძალზე საყურადღებოა, რომ ასეთი ზ აფიქს-ჩამოშორებული ფორმა აშხარულში გვხვდება] რრგის ჩვენებით ნაცვალსახელშიაც ართ, აბართ-ის გვერდით. ესაა: ათ (ესენი).

მაგ.:

აა აბეჯჯახკ² სა ისშ- — კუვ. 14 — ეს (ესენი) შეიდი თაიცი მე მოვკალი: ხეატ შკვე

შთა, ათ აქთ რულაქი — კუვ. 21 — მერე, ეს (ესენი) ამ სოფლის ძალღ- ზისშეა? ბი რად მოკალით?

ათ სირუმზარი, ტაქი — კუვ. 21 — თქვენ, ესენი, რომ არ ყოფილიყავით. დღღშუმა დგღშმრუშაშა? ცოტა უფრო დიდი მას (შამაკ.) აო ეშოვებოდა... და სხვ.

III რიგის ჩვენებით ნაცვალსახელში ზ(ა) აფიქსიან პარალელურ ფორმებში ჩვენ აშხარულში არ შეგვეცედრია პირაქეთა დიალექტების დამახასიათებელი — შბრი, უბართ, და არც ტაპანთურისათვის დამახასიათებელი აბაჟს, აბაჟათ.

აშხარულშივე დავადასტურეთ ჩვენებითი ნაცვალსახელის თავისებური რთული შედგენილობის ფორმებიც.

მაგ.:

ანას აბრიჟეა აფჰიგსფა, — კუვ. 12 — მერე, ეს (ის?) ქალიშვილი, ვისაც არ დღღშემააჟუაზ, დცეატ აჩა აჟუჯ მოჰყვებოდა (ცოლად), წავიდა სხვაგან

ნას აბრჯუათ დარა — კუვ. 12 — მერე მათი ცოლის თხოვის დრომ მო- (რზამან) რუჰისააგ ანაქეატ აღწია

აბრიჟეა უნდა წარმოადგენდეს აბრი (I) და ჟეა — ჟეა (III) ჩვენებით ნაცვალსახელთა შეერთებას. მისი მრავლობითი უნდა იყოს აბრჯუათ (— აბრიჟეაი?)².

ჩვენი მასალის მიხედვით ჩვენებითი ნაცვალსახელები აშხარულში წარმოგვიდგება შემდეგი სახით:

¹ ასეთ მრავლობითს ფორმას ჩვეულებრივი მრავლობითობის -ქა აფიქსიც შეიძლება დავართოს: შ-თ-ქაა მანუეაწა ბაქუო დრგუჰახაჟტ — კუვ. 26 — ისინი („ისინ-ები“) რომ გააყვთა, ბაქირი „დაგლახაჟა“.

² შეიძლებაოდა ისიც ვეფიქრა, რომ აქა გვაქვს III რიგის ნაცვალსახელის სხვადასხვა დიალექტთა სახეობების გაერთიანებული ფორმები (მაგ., პირაქეთა დიალექტ. უბრი და ტაპანთ. აბაჟი; პირაქეთა დიალექტ. უბართ და ტაპანთ. აბაჟათ), მაგრამ მაშინ ასახსნელი იქნებოდა. ერთი მხრივ, ა-ს საკითხი (აბრიჟეა) და მეორე მხრივ -რ-ს ადგილმდებარეობის საკითხი.

მ ხ ო ლ ო ბ ი თ ი რ ი ც ხ ვ ი

I არი	აპარი ¹	} აბრიტეა
II ანი	აბანი	
III უე, ატი	[*აბატი...] ²	

მ რ ა ე ლ ო ბ ი თ ი რ ი ც ხ ვ ი

I ათ,	ართ აბართ	} აბრეტათ
II ანთ	[*აბანთ] ² ...	
III უთ, ურთ, ატათ, ატართ	[*აბატათ...] ²	

აფხაზურში საერთოდ ჩვენებით ნაცვალსახელთა პრინციპზე და იმავე მახალის საფუძველზეა აგებული ვითარებისა და ადგილის ზმნისართები. ჩვენებით ნაცვალსახელთა სისრულით წარმოდგენისათვის აქვე განვიხილავთ სათანადო ზმნისართებსაც აშხარულში³.

აშხარულში ისინი (ჩვენი მასალის მიხედვით) ასეთ სურათს იძლევიან:

ვ ი თ ა რ ე ბ ი ს ზ მ ნ ი ს ა რ თ ე ბ ი

I არსა, (არას, არს)	აბარსა
II [ანსა]	აბანსა
III ტასა (უს, ტეს) ატასა (ატეს, ატესა) ატესა	[აბ(ა)ტასა]

ა დ გ ი ლ ი ს ზ მ ნ ი ს ა რ თ ე ბ ი

I არა	არაბ არაყა არაა [*აბ(ა)რა]; აბარაბ; აბარაყა...	} აბრეტეა
II [*ანა]	ანაბ [*ანაყა] ანჭა(ანაა) აბანა; აბანაბ(ბა); აბანაყა...	
III [*ატა] ტა; ატაბ [*ტაბ], ატაყა, ტაყა; ატაა, ტაა [*აბ(ა)ტა...][*აბატაბ...]	აბტაყა...	

მაგ.: (ვითარებითი ზმნისართები)

არს (|| არას, არსა)—კუვ. 11— მან (მამაკ.) ასე თქვა

იპიედტ

არსა აშვალა უშაცრა... —კუვ. 26— ასე (ამ) გზით რომ წახვალ შენ (მამაკ.)...

¹ ფონეტიკურად განსხვავებულ სახეობებს (ა ბ რ ი, ა ბ ნ ი, ტ ჯ ა, ა ტ ო ა და სხვათ) აქ აღარ ვიძლევი. იხ. ზემოთ მკვლევარები.

² აქ: ც და ქვემოთაც კვადრატულ ფრჩხილებში ჩანს მულია ის სახეობები, რომლებიც ამ სახით ჩვენ არ შეგვხვდნენ, მაგრამ აშხარულშივე არსებულ წარმოებათა მიხედვით მოსალოდნელია (შდრ. ა ბ ტ ა ყ ა. იხ. ქვემოთ). აქვე მოსალოდნელია სხვა ფორმებიც, მაგრამ ჩვენ ისინი არ დავიდასტურებთა ჩვენს მასალაში, მათ ადგილას წინწყლებს ვესვამთ.

³ იხ. აგრეთვე ქვემოთ.

⁴ შეგვხვდა აგრეთვე უ ბ რ ა ტ ა: „სინენგ უ ბ რ ა ტ ა ს ი ა ა ნ გ ჯ ლ!—ფსხუ. კ. 2— წაღით და იქ გაჩერდით!“

- ა რ ს შიფაყო ან რ ღუჯი — კუვ. 23 — ასე როგორაა, ეს (აღამ.) ტირის, შენ ჟოტ, ჟარა ჟარად ჟიბორტ (მამაკ.) მღერი?
- ა რ ს იზკეე? — კუვ. 23 — ასე რად არის?
- ბეშაზგუშა ა ბ ა რ ს ა აკიპ — კუვ. 22 — შენ (ღედაკ.) როგორც წაგიყვან, ასე ა (ამგვარადაა)
- ა ბ ა ნ ს ა აქტკააუბონჯ იყან — კუვ. 10 — ესე (აე გე იქითად) ერთ სოფელს დანახავდი (სოფელი დანახვად იყო)
- დააგტლან, უს იპიქ — აფს. 39 — ის (აღამ.) აღვა რა, ასე (ისე) თქვა
- ათაეი ჟტსა ღმეპიქ — კუვ. 10 — მან (მამაკ.) დედაბერს ასე (ისე) უთხრა
- ა რ ი აფიპტსა ჟტსა რიპიქ — კუვ. 19 — იმ ქალიშვილმა მათ ასე (ისე) უთხრა
- აქიქმა ა რ ა ს აპიქ — კუვ. 15 — მგელმა ასე (ისე) თქვა
- ა რ ს ა დაშეშტაზ აჩა- ნგზა დააქაძკელტ — აფს. 44 — ის (აღამ.) ასე (ისე) რომ იწვა, თავს ცხენის მწყემსი წამოადგა
- ა რ ს ა ღმეშტ — ფსხუ, კუვ. 13 — ასე (ისე) მოკლა მან (მამაკ.) ის (აღამ.)
- არი აფიპტსა ა რ ა ღმეპიქ(ა)? — კუვ. 2 — ეს ქალიშვილი აქ რად ზის?
- ... დააქდგლან. ა რ ა ს ა ბ გ ჯ ღმეშტ ღარა — კუვ. 9 — ... ის (აღამ.) [იქიდან] მოადგა. აქეთ-კენ ქალი მიდგა
- ა რ ა ს ა აჯნა უს აპიქ — კუვ. 15 — აქეთკენ (აქედან) სახლის ძალმა ასე თქვა
- ა რ ა ყ ა ააგეაიო... — აფს. 36 — აქ ვინც ერთმანეთის მოკეთებია...
- ა ბ ა რ ა ს ა იჩა ქტკ — კუვ. 14 — ის (აღამ.) აქეთკენ სხვა სოფელში წავიდა
- ა ბ ა რ ა ყ ა უგტლათა... — აფს. 37 — შენ (მამაკ.) აქ იდექი და...
- ა ნ ა ს ა ღმეშტ იყაზ... — კუვ. 12 — იქით (ეგე იქით) საქურღლად ვინც წავიდა...
- ა ნ ა ს ა სანფიქტაზ აზი- ან რ ემბაპიპა, გ ჯ მღრტა? — კუვ. 19 — იქით (ეგე იქით = წინათ) როცა ქალიშვილი ვაყავი, ერთმანეთს რომ სიტყვა მივეცი, შენ (მამაკ.) არ იცი?
- სუქიქსგ ჯ ა ნ შ ა ღმეშტ — აფს. 33 — ჩემი ცოლიც აგე იქ(ით) დგას
- დაბაყოქ — ა ბ ა ნ ა ბტარი — კუვ. 23 — ის (რალაც) სადაა? — აგე იქით თუ წახვალ, ნახავ შენ (ღედაკ.)

- აჭრ აკეკ-შთა ქლვაიწია- —აფს. 37— ეს არის რა (რაკი ასეა), ახლავე წადი
 ღს ჟს აბანანხნ აბანრ შენ (მამაკ.) ეგე იქითკენ, იმ სახლში
 ათმ ანაგ
- აბანანყა სგათა აათგ- —აფს. 35— ეგე იქითკენ ჩემი ხმალი ამოიღე
 ხნე სტა თუასნუ... შენ (მამაკ.) და თავზე დამარტყი!...
- აბანანყა დჭინრბ აბა- —აფს. 37— ევე იქით იმ სახლში ცხოვრობს ის
 ნრ ათედაგუა (ადამ.)
- აბ იცდტ. აბ იხტანხ... —კუფ. 14— ისინი იქ წავიდნენ. იქ, სადაც წავიდ-
 ნენ...
- აბანხ... ჟე აბნგეგ ეგხანგ —კუფ. 10— იქეთ იმ ტყეში რკინის სახლი (ა)...
 თეგე... აბა სტრტ... იქ მივდივარ
- აბარბ აბაყა დტან —აფს. 35— ქერიმი იქ (იქვე) იჯდა
- აბაყა ჯარბ ჩენგრა —აფს. 30— იქ ერთგან მოჯამაგირედ მდიდართან
 ცდაყ იგაგ მდდგკლე(მ) აბაყა დადგნენ. იქ რომ მოჯამაგირობდნენ
 იმანგრაი-მაცარა... (მსახურობდნენ)...
- აბაყა მშაგეასთ — აბახაქ. 27— იქ (იქვე) გაჩერდნენ
- აბრმგა აბა ადშენან —კუფ. 2— მღვეი იქ (იქვე) რომ ცხოვრობდა (შინ
 დგკგრაგრამტ ბიყო), ის (მამაკ.) მას (დედაკ.) არ აგე-
 ბინებდა
- აბრგ აბა ადტანტ —კუფ. 2— ისიც (მამაკ.) იქ დაჯდა
- აბრგ აბა დგუსგ —აფს. 35— ისიც (მამაკ.) იქ (იქვე) მოკვდა
- ... აბა იშთეწი —აფს. 39— მან (მამაკ.) ის (რალაც) იქვე ძირს
 დალო
- აბაყა —აფს. (საუბრიდან)— იქ
- აბწინა —კუფ. 12; (ფსხუ, კ. 1.)— ზეგ დიდი გართობა იქნება (არის). იქ
 კლმარბ-დგუ ყეგტ. აბრაბტ ქალიშვილებს შეკრებენ (თავს მოუყ-
 აბანსაა დეგტგგეშტ რიან)... და სხე.

ამისდა მიხედვით აზნარულში დასტურდება ჩვენებით ნაცვალსახელთა ნეტად ქრელი სახეობები: ხან პირაქეთა დიალექტების მსგავსი, ხან ტაპანთურის მსგავსი, ხან მათი ნარევი და ხანაც—ყველა მათგან სრულიად განსხვავებული.

ტაპანთურში შენიშნულ იქნა ჩვენებით ნაცვალსახელთა დართვა აბელემენტით გაფორმებულ სათანადო ადგილის წმინისართებზე. ვილებდით რთული ფორმის ჩვენებით ნაცვალსახელებს: არ ახნ-არი (აქეთ ეს), ანახნ-ანნი (იქით ის, „მანდეთ-“ის), აბახნ-აბტი (იქით ის) და სხვა¹.

¹ იხ. ტაპან. § 33, გვ. 9ა.

ამიარულშიაც იგივე (ა)ზღ ვლემენტით გაფორმებული ადგილის ზანი-სართები გამოიყენება ამ მნიშვნელობით, ოღონდ განმეორებით სათანადო ჩვენებითი ნაცვალსახელი მათ ჩვეულებრივ არ ერთვის. ანახტე იქნება იქითა (იქითთუ ი), სხვა; მრავლ.: ანახტე—იქითანი (იქითჯრნი), სხვანი, დანარჩენნი.. და სხვ.

ისინი გვხვდებიან პირაქეთა დიალექტების აგტე (ეგტე) („სხვა, მეორე, დანარჩენი“), აგტრთ (ეგტრთ)—„სხვანი, მეორენი, დანარჩენნი“-ს ნაცვალად (შდრ. ტაპ. ანთახტე, ანთაგტე)¹.

მაგ.:

ბტე ჯტევეთა აართეგტ. — კუე. 18 — ორმოცდაათი ოქრო მისცა მას (მამაკ.) ანახტე ნხხაგტე მლქქა... მან (დედაკ.). იქით(ა), სხვა, რაც კონება დარჩა...

აზადი დააგტლან ტესი — აფს. 45² — ერთი (ვინმე) ადგა და ასე თქვა... სხვა (ერთი) ვინმე ადგა და ასე თქვა...

იქიქ... ანახტე აზადიგტე დააგტლახტენ ატესა იქიქა

აზაკთა პრტლმხტენ, ანა — კუე. 11 — მან (მამაკ.) მათგან კვიცი ამოარჩია რა, ბტე აზაკთა ნხხაზ, აჩკიქენ ნთან. სხვა (დანარჩენნი, სხვანი) ცხენები, რომლებიც დარჩა, ყმაწვილს მისცა რა, „წადი!“-ო უთხრა და გალშვა

საადწიკ იწკთახო აზი — კუე. 2 — შენ (დედაკ.) ჩემ მოსელამდე ბოლო კარი არ გაალო, დანარჩენებს (სხვათ) რაც გინდა, ის უყავი!

... ანახტე აქეთა — კუე. 23 — ის (რალაც) დანარჩენ (სხვათ) იშარტმეშეშე ანაბა... ხორცებს რომ არ გავდა, მან (მამაკ.) რომ ნახა...

ად-ლუ იშაპტე იქაკლახ — კუე. 23 — ვისაც წისკვილის ქვა ფეხზე ჰქონდა, დაანრტეგტე იშაწკუნტე. ანახტე ავტკვა იცეგტე აზნა შიარსტარა ის დატოვეს (შინ) მსახურად (მზარტულად). დანარჩენნი (სხვანი) ორნი ტყეში წავიდნენ სანადიროდ

აქტედ რტკუნა ზყარტუ — აფს. 36 — მათი დაუძლურებული ამხანაგი იქ დარჩარა, დანარჩენნი (აქეთანი) სხვანი ორნი ვზას გაუდგნენ და რომ მოდიოდნენ... და სხვ.

¹ იხ. ტაპ. § 33.

² ერთხელ შევხვდა ანახტე: ლტაწა დანტყამუხ, ანახტე, ლტბიხაბარა ჰკიქენ იქუე აგი-ლაფტის დლუშთით—კუე. 9—მისი (დედაკ.) ქმარი რომ არ იყო [წინ]. მან იქითა(ა) თავის სატრფო ყმაწვილთან მეზობელი ქალი გაგზავნა.

აზნარულში I და II რიგის ჩვენებითი ზმნისართები გვხვდება კლასნიშნებით გაფორმებულიც.

მაგ.:

ბნ, იბსკრბაპ. აბარ —აუს. 37— სხ ^ა ფუშ, ა ბ ბ არ სხ ^ა ჩა, ა ბ ბ არ სკმათაქია	შენ (დედაქ.) მიდი, გიჩვენებ. აგე(რ) ჩემი ოქრო, ა გ ე(რ) ჩემი ფული, ა გ ე(რ) ჩემ ტანსაცმელები
ა ე ბ ბ რ სკუასა სიკუა- —აუს. 33— საქიბ ირში	ა გ ე(რ) ჩემი ცხვარი თქვენმა ცხვრებმა მოკლეს
და ბ ბ რ დაყსკეაგლო —აუს. 37— სარა გ ^ა სთიამ. ა ბ ბ ან —აფხ. 35— დაყთაქუ აზითარაქუ, ისიქ ¹	ა გ ე(რ) ის (აღამ.) სად მიდგას გვერდით! მას (რაოაცას) მე არ ვიძლევი. ე გ ე რ (ა გ ე ი ქ) სადაა შემწყვედული საძრო- ხეში... დაიჭირეთ!

პირაქეთა დიალექტებში ჩვეულებრივია ა ბ ბ რ, ა ბ ბ ან!

აზნარული მასალა ზმირ შემთხვევაში საყურადღებოა სრულხმოვნობის თვალსაზრისითაც (მაგ.: ა ტ ა რ თ, ა ტ ო ჯ ← ა ტ ა ჯ, ა ბ რ ი ტ ე ჯ ← ა ბ რ ი ტ ა ჯ, ტ ე ჯ თ, ა რ ა ხ^ა ტ ა და სხვ.).

§ 28. ოდენობითი რიცხვითი სახელები. სანამ რიცხვითს სახელებში არსებულ რაიმე თავისებურებას შევჩებოდეთ, მანამ აქ მოვიყვანთ ოდენობითს რიცხვითს სახელებს იმ სახით, რა სახითაც ისინი ჩვენ ჩავიწერეთ ერთ-ერთი კუვინსკელი მთქმელისაგან².

ნივთთა კლასი		აღამიანთა კლასი
ერთი	აკქ	აძიქ
ორი	კბა	კჯჯა
სამი	ხლა	ხჯჯ
ოთხი	ფშბა	ფშჯჯ
ხუთი	ხიბა	ხიჯჯ (-ქ)
ექვსი	ჭბა	ჭჯჯ
შვიდი	ბეება	ბეჯჯ
რვა	ააბა	ააჯჯ
ცხრა	ზიბა	ზიჯჯ
ათი	ჟიბბ	ჟიჯჯ
თერთმეტი	ჟიბზა	ჟიზაჯჯ
თორმეტი	ჟიჯჯ	ჟიჯჯჯჯ

¹ ასეთი ფორმები გაგვიგონია ტაპანთურშიაც.

² ზოგჯერ ამ მთქმელის მიერ მოწოდებულ მასალაში არ გვხვდება ის სახეობები, რომლებიც დასტურდება ჩვენს ტექსტებში. მათ შესახებ იხ. კვემთ, თავისებურებათა განხილვისას.

ნივთთა კლასი		ადამიანთა კლასი
ცამეტი	ჟაახ	ჟაახაჯ
ათონმეტი	ჟიფჷ	ჟიფჷჯ
თხუთმეტი	ჟიჷხა	ჟიჷხაჯ
თექვსმეტი	ჟიაფ	ჟიაფჯ
ჩვიდმეტი	ჟიბე	ჟიბეჯ
თერამეტი	ჟაა	ჯააჯ
ცხრამეტი	ჟარეზი	ჟარეზიჯ
ოცი	ჟაჟა	ჟაჟაჯ
ოცდაერთი	ჟეჟი აკე	ჟა ჟეჟი აძი ჟა ჟეჟაჯი აკე
ოცდაორი	ჟეჟიჯ	ჟა ჟეჟი ჟი ჟა ჟეჟაჯი ჟეჟე ჟა ჟეჟე ჟეჟე
ოცდასამი	ჟეჟიხთა	ჟა ჟეჟაჯიხჯი ჟა ჟეჟეხჯი
ოცდაოთხი	ჟეჟიფჷმა	ჟა ჟეჟი ფჷჯი ჟა ჟეჟაჯი ფჷჯი და ასე შემდეგ
ოცდაათი	ჟეჟი ჟაბ	ჟა ჟეჟი ჟაბა ჟა ჟეჟაჯი ჟაჯი
ორმოცი	ჟენჯეა	ჟა ჟენჯეა
ორმოცდაათი	ჟენჯეი ჟაბა	ჟა ჟენჯეი ჟაბა ჟა ჟენჯეი ჟაჯი ჟა ჟენჯეაჯი ჟაჯი ¹
ასი	შაკ	ჟა შაკ
ორასი	ჯეშა	ჟა ჯეშა
სამასი	ხეშა	ჟა ხეშა
ოთხასი	ფეშა	ჟა ფეშა
ხუთასი	ხეშა	ჟა ხეშა
ექვსასი	ფეშა	ჟა ფეშა
შვიდასი	ბეშა	ჟა ბეშა
რვაასი	ააშა	ჟა ააშა
ცხრაასი	ხეშა	ჟა ხეშა
ათასი	ხეშა	ჟა ხეშა
ორი ათასი	ხეშა	ჟა ხეშა
სამი ათასი	ხეშა	ჟა ხეშა

და ასე შემდეგ.

ერთი ნივთთა კლასში პირაქეთა დიადეგტებშია აკე (აკე), ადამიანთა კლასში—აძე. ტაბანთურში პირველ შემთხვევაშია—ჯაკე, მეორეში—ხაძე

¹ როგორც ამ შემთხვევებიდან ჩანს, ყველა შესაძლებელი სახეობა აქ არ უნდა იყოს მოცემული.

(ა ძე). ახსარულ კილოკაეებში ყველა ისინი გვხვდება. უფრო ჩვეულებრივია აკე, აძე, პარალელურად არის ზაკე, ზაძიძეც.

მაგ.:

- აძა ღეცაიანი ღმებრეტ —კუე. 11— ერთი მძინარე ვილაც დაინახა მან (მამაკ.)
- აძიღ ღეყან —კუე. 15— ერთი ვილაც იყო
- არი სათარაშიგე აძი-
გე ოგნიზარტამეზტ —კუე. 11— ამ ჩემ კიშკარს ვერავინ (ერთი ვინ-
მეც) ვერ ალებდა
- აძა იქეზნიენ —კუე. 6— ისინი ერთი ვილაც ისას მოვიდნენ
- აუბან აძიღ ღაქან —კუე. 12— ერთი ვილაც ყუბანიდან იყო (ყუ-
ბანელი იყო)
- აძიღ —აფს. 37. 36— ერთი ვილაც
- აძიღ ღანდალა ღმეჭეხან —აფს. 44— ერთმა ვილაცამ გვერდით ჩაუარა მას
(მიემგზავრებოდა)
- აძიგე ჰაგეზეზმძეღტ, —აფს. 37— ერთი ვინმეც ვერ ღავეწიეთ მას
აკეგე გეპანზეზმძეღტ (მამაკ.), (ერთი) რამეც ვერ ვუყავით
- ზაძიღ იმე —აფს. 41— (ერთმა) ვილაცამ დაინახა...
- ზაძიღ ღეხეკეღაქ იხიან, —აფს. 40— (ერთმა) ვილაცამ სამი კილო ხორ-
ცი იყიდარა, თავის ცოლს უთხრა: მო-
ხარშე-ო ღა მისცა
- ...ღარა დეკუმზარი, ზა-
ძიგე გეღანარტამეზტ —კუე. 11— ის (მამაკ.) რომ არა (რომ არ ყოფილ-
იყო), ვერავინაც (ერთი ვინმეც)
ვერ ვალებდა
- აქუღ ზეღეღაქე იმან. —აფს. 31— იმას (მამაკ.) სამი ვაჟი ჰყავდა. ერთი
ა.ზაძი, აქუბაძი ღეგან (მთავანი) უმცროსი, გიჟი იყო...
- ...აკე ღეღეღტ —კუე. 8— მან (ღეღაკ.) (ერთი) რაღაც თქვა
- სარგე აკე ყასწარს —კუე. 17— მეც (ერთი) რამე უნდა ვქნა
(ა)თაქუბ
- აფნარპაქეა ზუბა ყან. —კუე. 10— ორი კოკა იყო. ერთი თ წყალი ანო-
აკ-ლა ძააოჯეღტ. ილო მან (მამაკ.)
- აკეგე გეღსთაქემ —აფს. 42— (ერთი) რამეც არ მინდა (არაფერი
მინდა)
- აქრ გეღსემ აკე აზაძაძ —აფს. 37— ეს არაფერია, რასმე ვეუყოფთ (ვეუზამთ)
- აქსენა შიკაზ ზაკეგე —კუე. 12— საქმეები როგორც წავიდა, [ამის შესა-
ბეღეღმძეღტ აქუღ მან (მამაკ.) მას (ღეღაკ.) არაფერი
უთხრა (რამეც არ უთხრა)

იჭაქოჯე ირზჭტუხაზ —აფს. 35— მისი (მამაკ.) ორი ცხენი რასაც ასწევდა,
 ა-ზ აკ ეღშთა, ა-ზ აკ გჯ ხშეშთა [მისი] ნახევეარი (ერთი [ნაწილი])
 დაქიეღწან... ხორცად, [მისი] ნახევეარი (ერთი
 [ნაწილი]) რძედ ზედ დადო რა... და სხე.

მართალია, პირაქეთა დიალექტების მსგავსად აქაც ჩვეულებრივია ამ სიტყვათა ერთეულის გამომხატველ ელემენტში ზ-ს ჩამოცლა (ზაკ — აკ; ზადი — აძი)¹, მაგრამ მთელ რიგ სხვა რთული ფუძის მქონე სიტყვებში ერთეულის გამომხატველი ზ(ა) ელემენტი აქაც არის დაცული.

მაგ.:

ეი ა ზ ა კოტუკ —აფს. 20— თ ერთმეტი ქათამი

... აქიეჯმაქია დასჯშთა- —აფს. 37— მგლები გამომედენენ რა, მისი (რალა-
 ლან ა-ზ შ აპკ ესცეპერხტ ცის) ერთი ფეხი მომიძერეს

ფა-ზაწიკკ —აფს. 30— ერთად-ერთი ვაფი... და სხე.

აქ შენიშვნას მოითხოვს ოლონდ ზოგი გარემოება:

1. აშხარულ დიალექტში სხვა აფხაზურ დიალექტთან განსხვავებით გარკვეულ შემთხვევებში იგივე ფუძეები გვხვდება თავიიღური ა ხმოვნის გარეშეც. მაგ.: თჰამადა ბზია ძიერჯუაზარი—ფსხუ 10—კარგი მოხუცი თუ ვინმე არის... ძიერაჯ—(36)—ვი ნ მ ე (ვი ნ მ ე ე ბი)², შდრ. პირაქეთა დიალექტების ა ძიერ, ტაპანთურის: ზა ძიერა, აძიერაჟი და სხე.³; კაკაკ—(35)—თითო-თითო(დ)⁴, შდრ. პირაქეთა დიალექტების აკაკალა, ტაპანთურის —ზ აკ-ზ აკ და სხე.³

2. ზაწიკკ („ერთად-ერთი“)—სიტყვაში ერთეულის აღმნიშვნელი ზა ელემენტი გვაქვს აშხარულშიაც სხვა აფხაზურ დიალექტთა მსგავსად, მაგრამ აშხარულში ამის პარალელურად გვხვდება გაწიეკ-სახეობაც⁴.

მაგ.:

აკჯ გრისთაქგმ. აჭი —აფს. 42— არაფერი მინდა. ეს ერთად-ერთი
 აჩო გაწიეკ ეგაღ-ასშუე ცხენი მიჩვენია...

აჩანჩჩა რყაზ ფა-გა- —აფს. 35— ცხენის მწყემსი რომ იყო, მას ერთად-
 ძიეკ ღემაინ ერთი ვაფი ჰყავდა

იგაზ გაწიეკ —აფს. 36 ის (მამაკ.) მარტოღ-მარტოთა-
 ვისთვის... და სხე.

¹ იხ. ტაბ. § 33.

² იხ. ტაბ. § 33, გვ. 99—100.

³ იხ. ტაბ. § 37.

⁴ იხ. აქვე, § 20.

ორი როგორც სხვა აფხაზურ დიალექტებში არის ჯგბა („ორი რამ“), ჯგჯა („ორი ვინმე“).

მაგ.:

აფშარპაქა ჯგბა ყან	—კლვ. 10—	კოკები ორი იყო
ჯგჯა	—აფს. 36—	ორი ვინმე
ა-ჭ-ღ-ჯა	—აფს. 35—	ორნი ივე
საა სავჭაჯა	—აფს. 37—	თქვენ ორნი ივე.. და სხვ.

ექვესი პირაქეთა დიალექტების მსგავსად არის ჭბა (ნივთთა კლასში), ჭჯჯ (ადამიანთა კლასში), შდრ. ტაპანთ. ცბა, ცჯჯ.

ცხრა რიცხვით სახელში ძირეული თანხმოვანია ზი (ზიბა, ზიჯჯ).

ათ რიცხვით სახელში ძირეული თანხმოვანია ფი [ფიი] (ფიბა, ფიჯჯ)

თერთმეტი რიცხვითი სახელი აზნარულშიაც შედგენილია ათ და ერთ რიცხვით სახელთაგან, ოღონდ კავშირის გარეშე: ფიბა (ფიბა კატუა—აფს. 20—თერთმეტი ქათამი). შდრ. პირაქეთა დიალექტების ფიფა, ტაპანთურის—ფიფ.

თექვსმეტი. პირაქეთა დიალექტების მსგავსად კავშირის გარეშეა შედგენილი ათ და ექვს რიცხვით სახელთაგან ფიფა. შდრ. ტაპანთურის ფიფ.

ცხრამეტი აფხაზურში შედგენილია ათისა და ცხრისაგან. უნდა გვეტონოდ ამისდა მიხედვით ფიბ-ი-ზი. ტაპანთურში, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ საერთოდ ფონეტიკურ სისტემაში ზი, ფი-ის აღრევის ფაქტს, ეს სახეობა დაცულია¹. პირაქეთა დიალექტებში კი მას ზეფი (ბხიფ. ზეფი) სახე მიწვლია, ე. ი. ათის გამოხატველი ფი თანხმოვანი ქცეულა ზ-დ. აზნარულში, ტაპანთურის მსგავსად, დაცულია ძველი ვითარება. არის: ფიფი, ოღონდ ადგილი აქვს ხმოვნების გადანაცვლებას, ფირეზი ← ფიფ-ბ-ზი ← ფიბ-ბ-ზი.

საერთოდ აზნარულშიაც ისევეა აგებული ოდენობითი რიცხვითი სახელები, როგორც სხვა აფხაზურ დიალექტებში, ოღონდ აზნარულში ყურადღებას იტყვეს ზოგი ფაქტი:

1. აფხაზურში რთული შედგენილობის ოდენობითი რიცხვითი სახელების შემადგენელი ელემენტები ერთმანეთს ჩვეულებრივ ი ელემენტითაა დაკავშირებული. ოცდაერთ—რიცხვითი სახელიდან მოკიდებული ეს სისტემატურადაა გატარებული (მაგ., ჰეფი აკ—ოცდაერთი, ჰეფი ჯბა—ოცდაორი.. და სხვ).

აფხაზურში ჩვეულებრივ კავშირი ყველა დასაკავშირებელ წევრს ერთვის ხოლმე. რიცხვით სახელებში (და ზოგ კომპოზიტში) კი იგი (ი კავშირი) მხოლოდ ერთხელ გვხვდება (მაგ., ჰეფი აკ).

¹ ტაპ. § 33, გვ. 105

საყურადღებოა, რომ აშხარულში, კავშირის გამოხატვის საერთო წესის მსგავსად, აღნიშნულ რიცხვითს სახელებში ო კავშირი შეიძლება დაერთოს ორსავე დასაკავშირებელ წევრს. მაგ.: შაკეას ჯეჟი ხბჟჟ (||...ჯეჟიხბჟჟ) — კუფ. 10 — ო ც და ხ უ თ ი წელი (წელი ო ც ი-და ხ უ თ ი-და); ან იხ. აქვე ზემოთ (გვ. 77) უაა ჯეჟი აძიი — ოცდა ერთი სული (ხალხი, ადამიანები ოცი-და ერთი ვინმე -და)... და სხვ. (იხ. აქვე გვ. 77).

2. აშხარულშიაც გატარებულია რიცხვით სახელებში კლასთა მიხედვით დაყოფა. სამიდან მოკიდებული ადამიანთა კლასში იქაც გვაქვს ადამიანის აღმნიშვნელი ჯ (ჰი) ელემენტი, მაგრამ აქა-იქ შეინიშნება ნივთთა კლასის რიცხვითი სახელის ხმარება გარკვეულს შემთხვევებში ადამიანთა კლასის რიცხვითი სახელის პარალელურად. შდრ. რიცხვით სახელებში აღნიშნული შემთხვევები უაა ჯეჟი აძიი-სა და უაა ჯეჟი ე ჯ ჯ ჯ ე მ-ს გვერდით: უაა ჯეჟი ა ჯ ი ა კ ჯ და უაა ჯეჟი რ ჯ ბ ა (გვ. 77) ¹.

3. ო ც და ერთი დან მოყოლებული ადამიანთა კლასის რიცხვითს სახელებში ჩვეულებრივ უაა სიტყვა („ხალხი“) გამოყენებული. იგი შეიძლება დაერთოს როგორც ნივთთა კლასის შესაფერ რიცხვით სახელს ადამიანთა კლასის გამოსახატავად მრავლობითის შინაარსით (მაგ. უაა ჯეჟი რ ჯ ბ ა, უაა ში ჯ ჯ, უაა ჯ ჯ შ და სხვ.), ისე ადამიანთა კლასის გამომხატველ რიცხვით სახელებსაც (მაგ., უაა ჯეჟი რ ი ძი ი, უაა ჯეჟი ა ჯ რ ჯ ჯ ჯ ე მ. უაა ჯეჟი ა ჯ ი ხ ჯ ი და სხვ.).

უაა-ს ასეთი სისტემატური ხმარება შეიძლება იმით იყოს გამოწვეული, რომ თვით რიცხვით სახელში გაჩნდა ტენდენცია ერთმა ფორმამ, კერძოდ ნივთთა კლასის ფორმამ, გამოხატოს ადამიანთა კლასის რიცხვიც. გაჩნდა ტენდენცია განზოგადდეს ერთ-ერთი აფიქსი, რაც დამახასიათებელი მხარეა სწორედ გრამატიკული კატეგორიისა. ლექსიკურად კი მათი გარჩევის საჭიროება მაინც შერჩა ენას.

4. აშხარულში ისიც იქცევეს ყურადღებას, რომ (უაა-ს ხმარებას რომ თავი დავანებოთ) რთული შედგენილობის ადამიანთა რიცხვით სახელებში ადამიანთა კლასის გამომხატველი ჯ ელემენტი შესაძლოა დაერთოს რთული რიცხვითი სახელის შემადგენელ ორსავე წევრს. მაგ.: უაა ჯეჟი ა ჯ ჯ ჯ რ; უაა ჯეჟი ა ჯ ფ შ ჯ რ და სხვ. (იხ. გვ. 77) ². ასე, რომ ადამიანთა კლასის გამომხატველად ერთ რომელიმე რთულ რიცხვით სახელში შესაძლოა იყოს ს ა მ ა მ დ ე ელემენტი (მაგ. უაა ჯენჯეჟი ა ჯ ი ა ჯ რ).

¹ იხ. აგრეთვე § 29.

² შესაძლოა აგრეთვე ადამიანთა კლასის ჯ აფიქსი განმეორებით დაერთოს ადამიანთა კლასის რიცხვით სიტყვასაც. ჩვენ შენთავებუა გეჰონდა ჩაგვეწერა ასეთი ფორმები: ჯ-ღი რ ა ძ ი ბ - ჯ ჯ — „ოცდაერთი ვინმე“, ჯაჟი რ ჯ ჯ ა ჯ ჯ — „ოცდაორი ვინმე“.

§ 29. რიგითი რიცხვითი სახელები. რიგითი რიცხვითი სახელების წარმოების მხრივ აშხარული დიალექტის კილოკაეები მიჰყვებიან ტაპანთურ დიალექტს. აქაც რიგითი რიცხვითი სახელები წარმოდგენილია სხვადასხვა დროის მიმღობათა ფორმით¹.

მაგ.:

ი ზ ბ ა ხ ა ზ აჩუნჯ —კუე. 16—	მეორე („ის, რომელიც ორი გახდა“) დღეს
ი ზ ბ ა ხ ა ზ აჟაჯ—კუე. 9—	მეორე ღამეს
ი ზ ბ ა ხ ა ზ უ ა ს ი ა თ —აფს. 35—	მეორე („ის, რომელიც ორი ხდება“) ანდერძი
ი ზ ი ა - ჯ ა - ხ ჯ უ ზ გ ო ..., —აფს. 35— ი ხ ა ჯ ა ხ ჯ უ ზ გ ო	მეორე ღამეს, მესამე ღამეს („ის, რომელიც მეორე ღამედ ხდებოდა“, „ის, რომელიც მესამე ღამედ ხდებოდა“)
ი ხ თ ა ხ ა ზ უ ფ ს ჯ კ —აფს. 44—	შენი (მამაკ.) მესამე სული („ის რომელიც სამი ხდება“...)
ი ხ თ ა ხ ა ზ ა მ შ ა —კუე. 16—	მესამე დღეს („ის, რომელიც სამი გახდა“...)
ი თ შ ე მ ე შ ა ხ ო ზ —კუე. 11—	მეოთხე დღეს („ის, რომელიც ოთხ დღედ ხდებოდა“)
ი ე თ ი ი თ შ ა ჯ ა - ი ე თ ი ი თ შ - —აფს. 36— მ ე შ ა ხ უ ზ ე მ ჰ ა ხ ზ ნ ...	მეოთხე მეტე დღე-ღამეს („ის, რომელიც თოთხმეტი ღამე-თოთხმეტი დღე ხდებოდა“) შეჩერდნენ რა... და სხე.

ეგვევი წარმოება გვხვდება ჯერობითი შინაარსითაც; მაგ.:

აჟჟა აზიანი დააჯალჰიანი —კუე. 23— ლარგჯ ღჯალღიტ. — ი ზ ბ ა ხ ა ზ, აშაჯა ააჯტ	ეს მან (დედაკ.) მას (მამაკ.) სიტყვად უთხრა რა, თვითონ ავიდა ზემოთ. მეორედ, თოკი მოვიდა
ი ხ თ ა ხ ა ზ ა ბ ლ ა ჯ ა —კუე. 2.— ააან აძჯ აკჯბტ	მესამედ (მესამეჯერ) გველესაპი მოვიდა და წყალი დაიქირა (დააკავა)
ი ხ თ ა ხ ა ზ ა ძ ჯ ლ უ ა ჰ ე ჯ —აფს. 39— ღეთაცაბ	მესამედ (მესამეჯერ) წისკვილზე კვლავ წავიდა ის (აღამე).. და სხე.

ამათ გვერდით, ჩვეულებრივ, პირაქეთა დიალექტებისათვის ცნობილი რიგითი რიცხვითი სახელისაგანაც შეიძლება იქნეს ნაწარმოები აღნიშნული მიმღობური ფორმები. მაგ.:

¹ ერთლად ამ საკითხის შესახებ იხ. ტაანთ. § 34.

აპ იჭიანახტუზ და. —აფს. 35— ბატონმა მეორედ (მეორეჯერ) გა-
ახსენს ისროლა.. და სხვა.

ადამიანთა კლასში რიგითი რიცხვითი სახელისათვის აქაც მსგავსივე
წარმოება დაფუძნებული გვაქვს ადამიანთა კლასის ოდენობით რიცხვით სა-
ხელზე.
მაგ.:

აღსაბი იჭიგჯახტუზ¹—აფს. 38— მისი (დედაკ.) მეორე („ორ ვინმედ
რომ ხდებოდა“) ბავშვი, ჩვილი

აღსაბი იხკჯახტუზ —აფს. 38— მისი (დედაკ.) მესამე ბავშვი

აფშკჯახაზ დაგტლემტ—კუფ. 17— მეოთხე (აღამ.) დაღვა.. და სხვ.

მაგრამ აშხარულში ნივთთა კლასის რიგითი რიცხვითი სახელიც არა
აწვიათად შეიძლება შეგვხედეს ადამიანთა რიგითი რიცხვითი სახელის როლში.
მაგ.:

აბუთ აფჰაგსქე ირემაბაზ —კუფ. 23— ამ ქალებში, რომელიც უფროსი იყო,
აბნუხი ღუთ, „წარა ღუთიუბ“,
არი დგთან შაწალა დგჰგვა-
ლემტ. იკბახაზ აფჰიგსგჯ
ინუბჰკიუნ, წარა ღუთჰაგსუბ“
— იპიან... იხფახაზ
აფჰგსგჯ...

ამ შემთხვევაშიაც ჩანს ტენდენცია ნივთთა კლასის რიცხვითი სახელის
განზოგადებისა და ადამიანთა კლასზე გავრცელებისა.

მიუხედავად იმისა, რომ რიგით რიცხვით სახელთა აღნიშნული წარმოება
დანახასიათებლად უნდა მივიჩნიოთ აშხარული დიალექტისთვისაც, პირაქეთა
დიალექტებში გავრცელებული რიგითი რიცხვითი სახელის წარმოებასთან
ურთიერთობის თვალსაზრისით² ყურადღებას იქცევს ზოგი ფორმა იმავე აშ-
ხარულში. მაგ., იკბახაზ აჩხნჯ-ს გვერდით არის აღკრჯან აჩხნჯ (9) —
„მეორე დღეს“.

სნემპ მაა ს-ვაჟი რქე—კუფ. 22— მოვალ (მივალ) ოც მაისს („მეოცე“
მაისს?)

სენტაბრ ა-ჟიბა —კუფ. 22— მოვალ (მივალ) ათ (მეთექვსე?) სექტემ-
ბერს.. და სხვ.

პირაქეთა დიალექტებში აღნიშნული ფუნქციით გვხვდება ა. პრეფიქსი.
აქვე პარალელურად -ტ(ი) სუფიქსიცერთვის სათანადო ფორმებს (ნივთთა კლას-
ში). ეს უკანასკნელი მეორეული დანართია. აშხარულში მას ვერსად ვადას-
ტურებთ.

¹ პირველი ასეც შეიძლება იყოს გამოხატული: აფჯაძა იფჰიგსხოზ—კუფ. 10—
მისი (მამაკ.) პირველი ცოლი („სულ წინ რომელიც ქალი ხდებოდა“).

² ამის შესახებ იხ. ტაბ. § 34.

რიგითი რიცხვითი სახელი, სხვა აფხაზურ დიალექტთა მსგავსად, აქაც შეიძლება გეზიდებოდეს აბსოლუტიურად-ადეერბალური ფორმით.

მაგ.:

უღ დღ-ხუჯჯკ-ნჯ — აფს. 17— ის (ადამ.) მეხუთედ (ხუთ ადამიანად).. და სხვ.¹

§ 30. ჯერობითი რიცხვითი სახელები. ჯერობითი რიცხვითი სახელების მაწარმოებელი საერთოდ აფხაზურში უნდა ყოფილიყო -ნა — -ნ სუფიქსი. ტაპანთურს დიალექტში მხოლოდ ეს აფიქსი გვხვდება დღესაც. აფხაზურის პირაქეთა დიალექტებშიაც აქა-იქ დასტურდება ოდენ -ნა — -ნ სუფიქსი ჯერობის მაწარმოებლად, მაგრამ ჩვეულებრივ იგი გართულებულია ახალი ტი ელემენტით და დღეს მოქმედ ცოცხალ აფიქსად გვევლინება რთული -ნტა².

პირაქეთა დიალექტების ვითარებას იზიარებს ანხარული დიალექტიც (ოღონდ აქ ეს აფიქსი ზოგჯერ უფრო ხშირადაც გვხვდება). ანხარულში დაცულია -ტი აფიქსის სრულხმოვნისანი სახეობა -ტა. ტა-ბგერის დელაბიალიზაციის გამო იგი შეიძლება წარმოგვიდგეს -ტას სახით.

მაგ.:

სჯჯნ-ტა ცუჯჯა, საბ — კუვ. 8— ჩემი ერთ(ი)ხელი (ერთი ჯერი) ტან-
იჯჯნ-ტა ცუჯჯა, უარო — საცმელი, მამაჩემის ერთ(ი)ხელი ტან-
უჯჯნტა ცუჯჯა — საცმელი, შენი (მამაკ.) ერთ(ი)ხელი ტანსაცმელი

მარაზნტა — აფს. 35— ერთბაშად („იმ-ერთჯერად“) (შდრ.. პირაქეთა დიალექტ. მარაზნაკ)

იღმამიედტ... ხიჯნ-ტა- — კუვ. 8— მან (მამაკ.) მას (დედაკ.) უთხრა... ხუთ-
ჯჯჯ, უსან-ტა-ჯჯჯ... გჯჯმუედტ — ჯერაც, ათჯერაც... მან (დედაკ.)
არქნა... და სხვ.

§ 31. შემკრებლობითი რიცხვითი სახელები. შემკრებლობითი რიცხვითი სახელების მხრივ რაიმე არსებით სხვაობას სხვა აფხაზური დიალექტების მასალასთან შედარებით ვერ ვადასტურებთ. ოდენობითს რიცხვით სახელს მიერთვის იგივე ა- პრეფიქსი და გვაძლევს იმავე ფორმებს, რასაც სხვა აფხაზური დიალექტები (უმთავრესად ტაპანთური)³.

მაგ.:

ამში მაკლნაწიან აჯბა — კუვ. 6— დათემა ის (რალაც) გახვრიტა რა,
გჯჯ იკლსტ — ორიენი (რალაცეები) გაძვრნენ შიჯ.

¹ შდრ. ტაპ. დღხუჯჯკ-შთა, პირაქეთა დიალექტების იგივე — დღხუჯჯკნჯ.

² იხ. ტაპ. § 35

³ იხ. ტაპ. § 36.

- მარა აწოგ², აცო აწოგ² აჯ — კუვ. 20 — მისი (რაღაც) ულუფაც და ხარის
ბ ა გ² აჩადად აწყმეტ ულუფაც ო რ ი ე ვ ი რ მ ა შეკვაძა
- აბათ (ა ზ ჯ ლ ა კ) ირპიახ... — კუვ. 15 — ამით (ო რ ი ე ვ ე ძ ა ლ ლ მ ა) რაც თქვეს...
- ა - ხ - ჩაჯკ რყარაშაგ² — კუვ. 21 — სამივე ცხენი თავიანთი სიდიდითაც
ეფეშაუბ ერთნაირი არიან
- მარ² ღარგ² ახ ჯ ჯ გ² — კუვ. 19 — ესეც და ისინიც სამივენი (აღამ.)
იწარცხ... რომ ახლდნენ მას (მამაკ.)...
- მეტ ა ფ შ ჯ ჯ კ — კუვ. 17 — ისინი ო თ ხ ნ ი ე ვ ე ... და სხე.

§ 32. დანაწევრებითი რიცხვითი სახელები. თუ პირაქეთა დილაექტებში დანაწევრებითი რიცხვითი სახელების საწარმოებლად იიღება ფუძეგაორკეცებული ოდენობითი რიცხვითი სახელი ინსტრუმენტალისის -ლა აფიქსის (არათეთ (ა ძ მ - ა ძ მ ა ლ ა — თითო-თითოდ (აღამ.); ა კ - ა კ ა ლ ა თითო-თითოდ (რაღაც), ტაპანთურშია მარტო გაორკეცებული ფუძე ოდენობითი რიცხვითი სახელისა ა ძ მ - ა ძ მ , თითო-თითოდ (აღამ.), ზ ა კ - ზ ა კ — თითო-თითოდ) (რაღაც) ¹.

ამხარულშიაც ტაპანთურის მსგავსად ოდენ გაორკეცებული ფუძეა: მაგ.. ღარა ა ძ მ - ა ძ მ ფჰესცა რუმან — ფხუ, ნ — მათ თითო-თითოდ ცოლი ჰყავდათ; მუშჯჯატა ზ ა კ - ზ ა კ ჯმსარგა რუმან — კუვ 9 — „ოთხ კაცს თითო-თითოდ ცოცი ჰქონდა“, მაგრამ აქვე შეინიშნება სრულიად თავისებური წარმოება: ოდენობითი რიცხვითი სახელის ფუძე დანაწევრებულად გამოხატვისას აღებულია სა მ მ ა გ ა დ , ამასთანავე, რაც ძალზე საყურადღებოა, ერთის გამოწეატველ რიცხვითს სახელებში ის თავიიდური ა - ხმოვანიც არა ჩანს (პირველ წევრში), რაც ამ ფუძეს ახლავს ხოლმე. ²

მაგ.:

- ასასცა იზაგ² კაკაკ — კუვ. 11 — სტუმრებმა ყველამ თითო-თითოდ
ეურახ ანგრჰა, აწგ²ან პურუს არაკი რომ თქვეს, მერე რუსმა ბატონმა
აჰ ს²ზ²ჩა ფეთკა დააზიგ²! — ჩემი მწყემსი პეტრე მოიყვანეთო თქვა
იზანგ, დაადმარგმეტ და მოაყვანინა
- ...ღენაწარაკ, აქტო კ ა - ' — კუვ. 2 — ის (რაღაც) მას (აღამ.) რომ შეკვამს,
კაკ ძე ფურჰა პრნათუშატ სოჟელს (სოფელში ხალხს) თითო-
თითო კოკა წყალს მისცემს
- ახჩაქ იქიაზ კაკაკ — აფს. 35 — ის (მამაკ.) სამივე ცხენს, რომელიც დაი-
ღრგ²იტა... კირა, სათითაოდ შეაჯდა რა...
- აწიშცია აჯახშცია ძი ა - — აფს. 37 — ორივე ძმამ (ძმებმა) ორივე და (ღები)
აწიშ ინარხიეტ ფჰესშთა სათითაოდ ცოლებად წაიყვანეს... და
სხე.

¹ იხ. ტაბ. § 27.

² შდრ. აქვე: § 28.

დანარჩენ რიცხვით სახელებში არის: ჰჰჰ-ჰჰჰა, ჰებ-ჰება — „ორ-ორი“ - ხფა-ხფა, ხჰჰ-ხჰჰ — „სამ-სამი“ და ა. შ.

§ 33. თანდებულები. აფხაზური ენის პირაქეთა დიალექტებში არსებული ადგილმომართულების გამომატეულ -აზ, -ყა, -შე-ყა, -ყ-ნე, -ჰე თანდებულთა ნაცვლად ტაპანთურ დიალექტში გამოიყენება ერთი -ფნე თანდებული. -ჰეჰ და რთული -შე-ყა, -ყ-ნე თანდებულები ტაპანთურმა სრულებით ან იცის-აზ, -ყა კი შეიძლება შეგვხვდეს მხოლოდ ზმნისართებში, სხვაგან—არსად¹.

აშხარული დიალექტის კილოკავებში ამ მხრივ მთლად ერთნაირი ვითარება არ არის.

კუეინსკის კილოკავში დასტურდება თითქმის ყველა ეს ზემოხსენებულ თანდებული².

მაგ.:

-ყა:

დცან ი ვნგ-ყა დეშტა- — კუე. 12 — ის (აღამ.) წავიდა და თავის სახლში დაწვა

ისლამ დეჩაჰილან გო- — კუე. 15 — ისლამი შეჯდა ცხენზე ქალაკში წასვლელად როდ-ყა³ დცარნეს

-ყენე:

ბაან სასრა ხენე! — კუე. 22 — შენ (დედაკ.) მოდი სტუმრად ჩემთან (ჩემსა)

ჰარგ-გ ჰაან ხ-ყენე! — კუე. 23 — შენაც (მამაკ.) მოდი ჩემთან (ჩემსა). ანაზილიქეძა ლეჰენ უცანგ... ანაზილუქიძასთან წადი და...

ეჰანდ იყენე დცან... — კუე. 23 — ის (აღამ.) ეფენ დისთან წავიდა რა...

ბან, ბაბ რეყენე ბეზეშატ — კუე. 23 — შენ (დედაკ.) შენს დედ-მამასთან წავიყვან

-(ა)ზნე:

აგოართაზნე დეჰეშტ — კუე. 14 — მან (მამაკ.) ის (აღამ.) სადგომისკენ წაიყვანა

ათეძაზნე იგეშტ რაბა — კუე. 14 — სახლში (სახლისკენ) წაიყვანა მამამისინი

მაკრამ გარკეული შენიშვნა იქნებოდა საკირო: -ყა, -(ა)ზნე (|| ა) თანდებულები ჩვეულებრივია ზმნისართებში⁴. ისე კი მათი (-ყა, -(ა)ზნა, -ყენე) გამო-

¹ იხ. ტაბ. § 38.

² არ შეგვიჩინავენს ოლონდ -შე-ყა.

³ შდრ. აგოართოდ აფზარა დცარნეს დიქილიქეშტ — კუე. 18 — ის (აღამ.) ქალაკ (ს) სწავლისათვის წასვლელად გაემართა.

⁴ მაგ.: იკეშტ ათა-ყა — კუე. 14 — ისინი წაიღიდნენ იქ; ათა-ყა... ითარუსი! — კუე. 26 — იქ ჩაყარე; აშვეშთა აუბან იფიიგს აფაზ (ამწა-ყა) დენჯიონ — კუე. 12 — დილით ყუბანის.

ყენება ძალზე შეზღუდულია. თუ მათ ვადასტურებდით, უმთავრესად მოხუცთა მეტყველებაში.

ძალზე გათართოებულია -ქიჯ თანდებულის გავრცელების არე.

მაგ.:

- საბ იჰიჯ სცახეიტ —კუვ. 10— მამაჩემთან მივდივარ
 ამათ აჯნჯჰი იჯნა- —კუვ. 15— გველი სახლში შევიდა
 'შეღამტ
 აქეთ რჰიჯ ღჯრა იღჯჰი- —კუვ. 5— სოფელში საქურღლად გაემართნენ
 ლეიტ
 დაახტ ლაბ იჰიჯ —კუვ. 8— მოვიდნენ მის (დედაკ.) მამასთან
 არი აძაჩეჯ აჰიჯ ჰანა- —კუვ. 11— ამ მდინარის ნაპირს(ში) რომ მივალ-
 ძარი.. წიოთ...
 დაჩაა ფეშე აჰიჯ —კუვ. 2— სხვა ოთახში
 დაახტ დან ღ(გ)ჰიჯ —კუვ. 23— მოვიდა ის(აღამ.) თავის დედასთან
 სანი საბე რჰიჯ უჯანი —კუვ. 15— ჩემ დედ-მამასთან წაგიყვან და გირ-
 იუსგრბუშატ ევნებ მათ... და სხვა.

აფსუსის კილოკავში ზემოდასახელებული -ყა, -ყნჯ, -ახ(ა) თან-
 დებულები ჩვეულებრივ არ გვხვდება. მათ ნაცვლად გამოიყენება მხოლოდ ერთი
 -ქიჯ თანდებული.

მაგ.:

- აჯნჯ აჰიჯ... ღჯჩინრპ —აფს. 37— ის (აღამ.) სახლში... ცხოვრობს
 (შიგაა)
 სუმჰიჯრ სიჯჯაჰი ა- —აფს. 22— ჩემი ბეჭედი თქვენ მხრებზე რომ
 ჰიჯ აქისგრწარი, ისიჯსთაბ დაგასვათ, მოგცემთ მას (რაღაც.)
 რჯჯნჯეი აჰიჯ —აფს. 35— მათ ძველ სახლში
 ქარიმ იჰიჯ არი ირჰიჯ —აფს. 35— ქერიმთან ეს თქვენს
 სტეჯუფაცია რჰიჯ ჯაწარა —აფს. 37— ჩემს სამვაჟ(ებ)ში ი, რომელსაც ვაჟ-
 ზლო... კაცობა აქვს... და სხვა.

-ყა, -(ა)ჩა თანდებულები გვხვდება მხოლოდ ზმნისართებში.

მაგ.:

- დარა იწათაჯჯ აჰიჯ ყა —აფს. 33— მან (მამაკ.) თავისი ბარკალიც იქ(იქ-
 ღერჯლჯმწმწ
 აჯაწარაჰია აჰიჯ ყა და- —აფს. 33— ეაჟაკობანი იქვე გამომჟღავნდა
 ანა'ხიახნ

ცოლი წინ (ეზოში) დადიოდა; არახ ჟანა!—აქეთ(ყნ) მოდი შენ (მამაკ.)! ძაჯახ წიჯალა
 იჯალწახტ—კუვ. 2—მდინარის თავზე (მდინარის თავი) მან (დედაკ.) შუწით გააკეთა; აჟაა
 რაჯხა ღჯგლა ღერჯჯ აჰიჯ ღწათაღეიტ—კუვ. 2—ის (აღამ.) ხალხის წინ ღჯომით
 მთავართან შემოვიდა... და სხვა.

არს ჩკუნ აკუმე არა- —აფს. 41— ეს ყმაწვილია. აქამომ დე შენ (მამაკ.)
 ყა-კაუნდაგ-ჯ¹ უზჭანზ?—ლჰსჷ
 ლჯშტახ² დჯღღენ... —აფს. 37— ის (ადამ.) მის (დედაკ.) უკან იყო და-
 კიდებული
 აპანახ³-ხ⁴ ა⁵ბანი ათჲ —აფს. 37— ეგე იქითკენ იმ სახლში... და სხვ.⁶
 აქაჲ

-(ა)ხ⁷ „თანდებული“ აფსუერშიაც შეიძლება გამოჩნდეს, მაგრამ ტაპან-
 თურის მსგავსად მას ინსტრუმენტალისის -ლა-ც ახლავს ხოლმე.

მაგ.:

აძ⁸ აყადაზ ახ⁹ ჯლა —აფს. 43— სადაც წყალი მოდიოდა (იქით)კენ(ით)
 დღღაქჷლღღ
 აჯშა¹⁰ ახ¹¹ ჯლა ჩაახჯკტ—აფს. 37— ფანჯრისკენ(ით) გაემართა ის (მამაკ.)

ასე, რომ პირაქეთა დიალექტების ზემოხსენებულ თანდებულთა ადგილას
 აშხარულს დიალექტში ბატონდება ერთი (-ჰჲ) თანდებული. აფსუის კილო-
 კავში ეს პროცესი დამთავრებული ჩანს. კუვინსკის კილოკავში თუ დღესაც
 შეიძლება აქა-იქ დავადასტუროთ -ყა, -ყუნჯ, -ახ¹²(ა) თანდებულები, აფსუის კი-
 ლოკავში სახლებთან ისინი უკვე აღარ გვხვდებიან. -ყა, -ახ¹³(ა) ტაპანთურის
 მსგავსად მხოლოდ ზმნისართებში თუ შეინიშნება.

სათანადო შემთხვევებში ერთი (-ჰჲ) თანდებულის გაბატონება იმ ვითარ-
 რების გამოხატულებაა, რასაც ადგილი აქვს ტაპანთურში (იქაც მხოლოდ
 ერთი— ფუნჯ—თანდებული გვაქვს), ოღონდ ამ თანდებულის როლში აქ გა-
 ნოდის არა-ფუნჯ, არამედ პირაქეთა დიალექტებისათვის დამახასიათებელი
 -ჰჲ თანდებული, რომელსაც სრულებით არ იცნობს ტაპანთური.

გამომდინარეობას... პირაქეთა დიალექტებში გამოხატავს ...-ტჷ:
 (-ნ-ტჷ, -ყუნ-ნ-ტჷ, -ხ¹⁴-ტჷ.) თანდებული (მაგ., აჯუნ აყუნ-ტჷ—სახლიდან და სხვ.)¹⁵.
 ტაპანთური დიალექტის მსგავსად იგი არც აშხარულს მოეპოვება. სათა-
 ნადო შემთხვევები გადმოიცემა უთანდებულად.

ქართული -მ დე თანდებულის ფუნქციით პირაქეთა დიალექტებში
 გვხვდება -ნძა, იშვიათად -ძა-ც (რთულ შემადღენლობაში: -აა-ნ-ძა, -ყუნ-ნძა,
 ყ-ნჯ-ნძა). ტაპანთურში იგი სისტემატურად ძა ს სახეს ატარებს

აშხარულს დიალექტში იგი გვხვდება ჩვეულებრივ -ნძა-ს სახით. იშვიათი
 არაა არც -ძა.

მაგ.:

მჯძკჯ-ნძა —კუფ. 11— ერთ თეემ დე

წეჯკისჯკჯ-ნძა —კუფ. 14— ერთ წლამ დე

¹ საგულისხმოა, რომ აქ -ყა-ს -ჰჲ-ც დაერთო.

² აქ ორმაგადაა ეს თანდებული განოქნებული.

³ იხ. აქვე, ქვემოთ.

⁴ იხ. ტაპ. § 38, გვ. 115.

⁵ იხ. ტაპ. § 38, გვ. 116.

- ახ შეამღ-ნდა —კუვ. 14— საღამომდე (საღამოს ლოცვამდე)
- ჯბა-ხუა შეჯქსა-ნდა —კუვ. 8— ორ-სამ წლამდე არმოვიდაის (აღამ.)
დაგჯმანტ
- ყოწაგ-ნდა-გჯ —კუვ. 23— ხეღამდეც
- იწიღა-ნდა იშამგა- —აფს. 35— მის (მამაკ.)კისრამდე,... მუხღამ-
ნგ-ნდა (მუხღამდე)
- აჩენ ჯუღლ-ნდა-კ-გჯ —აფს. 35— ისღესულ დაღამებამდე უცა-
ღჯუღმეგტ
- ბარა ჟოჟია-ნდა-რა¹ —კუვ. 12— შენ (დედაკ.)აქამომდე მხიარულობდი
ბჯუგტრღაჟან
- ხშაამ-დაღჯაგტლა- —კუვ. 14— საღამომდე (საღამოს ლოცვამდე) არ
წამ
- ჯარა-დაღანდა.. —აფს. 36— მათ შორს (-შორამდე) რომ მიღ-
წიეს...
- აწი ჟოჟიაწიღღა- —აფს. 37— ისახლავე (ახლავე-მდე) მოვა
-დაღამაშა

შეიძლება შეგვხედეს სხვა თანდებულთან ერთადაც:

მაგ.:

- არს აჩკუნ აკუმა არა- —აფს. 41— ეს ყმაწვილია აქამომდე ვისთვისაც
ყა-კაგ-ნდაგჯ უსჯანჯ?—ლჰი მოხვედრიო? და სხვ.

„თვის“ თანდებულად პირაქეთა დიალექტებში გამოიყენება: -ჯგ (ჟ-ჯგ-ნ, -ჯგ-ჰა-ნ). ..ტპანთურში იგივე -ჯგ დაერთვის -ჯა („თავ“) სიტყვას და „თვის“ თანდებული გვევლინება -ჯაჯ-ის სახით² (ან ა-ჯაჯ-ლა-ს სახით, როცა ინსტრუმენტალისის -ლა-ც ერთვის).

აშხარულს კილოკავებში პირაქეთა დიალექტების მსგავსად არის -ჯგ³, -ჯგჰა.

მაგ.:

- სიარა სიგ-ჯგ სარა ბზარა—კუვ. 23— თქვენთვის შე სიკეთის განწარახ-
სჯეგლოჟ ველი ვარ
- აწი აჯგ —აფს. 39— იმისთვის
- აწუღ აჯგჰიავჯ აკქემარ- —კუვ. 2— ამისთვის ბატონმამას (მამაკ.) გარ-
რა იბჯეგწე(მ) თობა მოუწყო (გაუწყეთა)

¹ ტპანთურშიაც არის ჟოჟიანდარა (იხ. ტპა. გვ. 117). შღრ. პირაქეთა დიალექტების ჟოჟიარა-ნდა.

² იხ. ტპა. § 38 გვ. 120...

³ შღრ. იქვე ზნაში: ... იჯუგწეგტ—კუვ. 2—მან (მამაკ.)—ის (რადაც)—მისთვის (მამაკ.) გააკეთა; იფს ღჯუგტ-ჰა აჟა-ჰა აწი ირემიარაჯგ... სარა ჩგსჯუგა—კუვ. 23—მან (მამაკ.) თავისი ვაჟი მოკლა ეს ხალხმა რომ არ თქვას, იმისთვის... მე თავს მოვიკლა.

- არს სა ხუჭჳიე იზიზიმბა? — კუფ. 15 — ეს ჩემთვის მოხარშეთ?
 უარუ უხუჭჳია მახუჭდტ — იქვე — შენთვის (მამაკ.) მოხარშეთ
 ში-უბთაჳ უბჳთაჳ უბთაჳ — აფს. 33 — ორ ბარკალნ მოგცემთ შენ (მამაკ.)
 ახუჭჳია ერთი ბარკლისათვის
 აბზარა უარო უხუჭჳია — აფს. 35 — სიკეთე შენთვის (მამაკ.) არ გაში —
 გჯღსმხე კეთებია (არ გავაკეთე)... და სხყ.

თუმცა იქვე შეიძლება შეგვხვდეს ტაპანთური აჯაზლა (ა-ჯაზ).

მაგ.:

- აჟრ აჯაზლა აჟტო და — აფს. 43 — ამისათვის (ამის გამო) მათ ნე ის-
 გჯღსმხრბჳე (აღამ.) არ ვუჩვენე
 დაჳბბ იჳიაზ აზი აჯაზლა... — აფს. 37 — უფროსმა რომ სიტყვა თქვა, იმის-
 თვის... და სხყ.

აშხარულ დიალექტში (მხოლოდ აფსუის კილოკავში?) ურადლებას იქცევს. ქიელემენტის გამოყენება (თუმცა, იგი ჯერჯერობით თანდებულად არ უნდა იყოს ჩამოყალიბებული). ა-ჳი აფხაზურში აღნიშნავს ზევითა ნაწილს, მწვერვალს, სახურავს. იგივეა გამოყენებული წინდებულად ზმნებში მნიშვნელობით - ზე(დ); მაგ., დაქითოუპ — „ის (აღამ.) მასზე (რალაცაზე) ზის“

აშხარულში მას ვხვდებით სახელთან.

მაგ.:

- უქეის უანუსგ სჳინ — აფს. 35 — ეხლა შენ (მამაკ.) როცა მოკვდი, მო-
 უნე შიჯთაჳი სჳიაჳარნგს ვედი შენ საფლავზე დასატკენად
 (შენი საფლავის თავის დასატკენად)

- ხიჯა ათძ-აჳი ღკაჳი- — აფს. 32 — ხოჯა სახლის თავზე (ქერზე) იჯდა-
 ტიან¹

§ 34. სიტყვაწარმოება სახელებში. აფხაზურში სახელთა აბსტრაქტული ცნებისა და აგრეთვე მასდარის მაწარმოებლად გვხვდება -რა სუფიქსი. აშხარულშიაც იგივეა, ოღონდ აქ იგი გვხვდება ზოგ ისეთ სახელთან, რომელთანაც პირაქეთა დიალექტებში ჩვეულებრივ მას არ მოველით.

მაგ.:

- ფანჯ უყასწაბ (|| უსთა- — კუფ. 26 — შენ (მამაკ.) ჩემ შეილაღ გაგხდი (გიშ-
 ხაბ)...ბაქჯრ აფარა იჯღმუჭტ ვილებ)... ჰაქირმა შეილობა არ ქნა-
 ითაა ცოი-რა-ქაჯ — კუფ. 14 — ის (აღამ.) თავის ოჯახში („ოჯახობა-
 ში“) არ მოვიდა

¹ შღრ. ხმნაშიც ქი: ღკა-ჳი-ტიან.

შარდა-რა ღჭამდნან... — აფს. 33 — მან (აღამ.) ბეერი მოიარა, მოძია რა...
ზაყა-რა-ზაყა-რა უსა — აფს. 45 — მათ რამდენ რამდენი ცხვარი ჰყავდათ?
რგმაჴი? და სხვ.

ადილურ ენათაგან აშხარულშიაც¹ შემოჰყოლია სიტყვას -რა-ს მორ-
ფოლოგიური შესატყვისი -და აფიქსი, მაგ., ზალგმგ-ღა — აფს. 43 — ძალდა-
ტანება, სიმკაცრე (უწყესობა, უკანონობა).

ზოგჯერ ისინი (ღა-ც და რა-ც) ორივე ერთად გვხვდება ნასესხებ სიტყვა-
ში, მაგ., ღენრტცჰახა როუნა-ღ-რა რთუძრე იკარჯენ, იღჯჰაღე — აფს.
30 — ისინი როცა დაგლახაკდნენ, მათი კარმიდამო, სახლობა დააგდეს და
გაემართნენ (შღრ. ადილ. უნა-ღჴ — სახლობა).

უქონლობის გამოსახატავად სახელებში სხვა აფხაზურ დიალექტთა
მსგავსად აშხარულშიაც არის -ღა ნაწილაკი.

მაგ.:

უო უარს რა ზყგ-ღა! — კუვ. 15 — ეგ, შენ (ზამაკ.) უბედურო!
უოუა ა-ღა ღგ ჴმბატ — კუვ. 23 — ის (აღამ.) ამის გარდა (ახლას გარდა
აქამდე) არ მინახავს

ლ'აპყგ-ღა — აფს. 38 — უთვისტომო... და სხვ.

მაგრამ ტაპანთურის მსგავსად იქვეა — ღაყა (შღრ. ტაპ. დაყა)².

მაგ.:

ციზლან-ღაყა ლალირს — კუვ. 24 — უკიბოდ სხვენზე მცოცავი, ამსვლელი
წალა (ალაჯა) (კვამლი)

ძგ-ღაყა ცვა (ლალირს, — აფს. 28 — უწყლოდ ხილი (სხენი)...

ძგ-ღაყა ჰაყიარა || ჰაყი- — აფს. 28 — უწყლოდ ქერები (კბილები).. და სხვ.
რანშა (აფცქია)

ამ შემთხვევაში ის -ყა → ჴა ელემენტი, რომელიც ამ ნაწილაკს დაერ-
თვის ტაპანთურსა და აშხარულში, მომდინარე უნდა იყოს -ყა „ყოფნა“, „არსებო-
ბა“. ჴმნიდან. -ღაყა — ნიშნავს „არ-ყოფნით“, „არ არსებობით“ — უყოფნე-
ლად“.

ხეთა სახელებში აშხარულშიაც შეიძლება შეგვხვდეს კუთვნილების -ტა-
აფიქსი (პროტოტიპი ტაპანთური წი || კი-სი)

მაგ.:

(აფ) რან ღგნაცა ფჰანუჰ. — კუვ. 25 — კეჰა-ქუხილის ღეთება რცხილის ასუ-
აჴჴა ბნაც-ტია იზღუბანჴა: ანჴაჴ ლია. მას რცხილისას რისთვისაც

¹ იხ. ტაპ. § 39, გვ. 120—121.

² იხ. ტაპ. § 30, გვ. 86—87.

აჭრე ატა ჩუტუ უკე ითა-ზარი...
ანა აჭუ უგეშუშაამ

უწოდებენ ესაა: ამ ხისეული ცოტა,
უბეში გედოს..., მეხი არ მოგ-
კლავს

ა-ა-ც-ტა-წლა ღბუკ — აუფ. 23 — ერთი დიდი რცხილის ხე

სხვა ხეთა სახელებში ეს აფიქსი ჩვენ არ შეგვინიშნავს.¹

„ყოველთვის“, „მუდამ“-ის გამომხატველ ელემენტად პირაქეთა დიალექტებში გვხვდება აახგ, ეხგ; ტაპანთურში--ანს; აშხარულში—ას || ახ(ი).

მაგ.:

აჭრ აპ იპგე ჩაან იხჩუნ — აფს. 35 — ის (მამაკ.) იმ ბატონთან მუდამ ცხენს
ასქუნგე მწყსილა

ასიმეხე — აფს. 33 — ყოველ დღე

აუტო ხაფშ-წლა რგმან: — აფს. 31 — მათ ოქროს ხე (ბალი?) ჰქონდათ. ყო-
ახრეაგე აკ' ალდაუნ გელ-ლამე ერთი (თითო) იკარგოდა
(მათგან)... და სხვ.

„ყოველ“-ი პირაქეთა დიალექტებში გამოიხატება -ცფხა — ნაწილ-
ლაკით. ტაპანთურის მსგავსად აშხარულშია ფხაძა.

აუი აჩაან მკჩა აშა — აფს. 37 — ეს ქაკი ყოველ კვირას იგებს (კვიცს)
ფხაძა იხუნტ

ჩეგუმთა-ფხაძა — აფს. 35 — ყოველ-დღით.. და სხვ.

„ოდენ“, „მარტო“ ტაპანთურის მსგავსად აშხარულშიაც გამოიხატულია
ნაწილაკით -ჯაცა².

მაგ.:

აპა იგამე წაკა-ჯაცო — აფს. 28 — ბატონის ქურქი ოდენ წილი(ა) (ვარ-
სკვლავი).. და სხვ.³

თავი VI. ზგნა

§ 35. პირისა და გრამატიკული კლასის ნიშნები. პირისა და კლასის ნიშ-
ნებისა და სათანადო ნაცვალსახელთა მხრივ აშხარულშიაც იმავე ვითარებას
აქვს ადგილი, რასაც სხვა აფხაზურ დიალექტებში.

¹ ეგვე სუფიქსი შეიძლება შეგვხვდეს პირაქეთა დიალექტებშიაც. შდრ. მაგ., აბრა-
10 — „კონის (ბიის) ხე“.

² იხ. ტა. § 53, გვ. 191.

³ ეს უკანასკნელები ზნებშიაც ჩვეულებრივია.

აქ ჩვენ ყურადღებას მივაქცევთ მხოლოდ აღნიშნულ ნიშანთა გამოყენებასთან დაკავშირებულ ზოგ ფაქტს.

1. ზოგჯერ ა- კლას-ნიშნის ნაცვლად შეგვხვდებოდა ი. მაგ.:
 აღს აუნაჲ იჲბ იტან. —კუვ. 16— ძალი სახლის კართან იწვა (იჯდა).
 აცგგაზ ინგან უმ ალტალემტ კატაც მივიდა და მას მიუჯდა
 აშ, იჲჲ ანახტ —კუვ. 20— კართან მოვიდა...

აქ, ორსავე შემთხვევაში, მოველოდით ა- კ ა გ-ს (ნივთთა კლასის კუთვნილებითი აფიქსია ა-).¹

ნათელი არაა ოა ნიადაგზე უნდა მომხდარიყო ასეთი შეცვლა². (ფონეტიკურ ნიადაგზე: ა — გ — ი; ადილურ ენათა გავლენის ნიადაგზე, თუ სხვა?).

2. ზოგჯერ უნდა შეინიშნებოდეს ი კლას-ნიშნის ზედმეტად დართვა ანა თუ იმ ფორმაზე: მაგ., ლარეჲ სარეჲ ააჰჰაზუნ —კუვ. 8—ისა (დედაკ.) და მე მარტო, ცალკე („ჩვენთვის“) ვიყავით“. -ჰაზუნ-ს („თავისთვის, მარტო ცალკე“) შეიძლება დაერთოს მხოლოდ ერთა პირის (კლასის) ნიშანი. უნდა ყოფილიყო ჰჰაზუნ—ჩვენ მარტო, ცალკე, ვიყავით“. ა ამ შემთხვევაში გაუმართლებელი ჩანს.

შეგვხვდა: ართ იგჰჰკუმ —კუვ. 19—„ესენი ჩვენ არა ვართ“. თითქოს საკმარისი უნდა ყოფილიყო -გჰჰკუმ („ჩვენ არა ვართ“).³

ასევე კლას-ნიშნიდან ხომარ მომდინარეობს იზებგჰ („ყველა“) სიტყვაში ი ელემენტი? შდრ. პირაქეთა დიალექტების ზ ეგჰგჰ.

3. „სხვა“ სიტყვა ყველა აფხაზურს დიალექტში წარმოდგენილია აჩა-სა- და დაჩა-ს სახით. ამ სახეობათა გამოყენებაში რაიმე კანონზომიერების არსებობა ჩვენ არ შეგვიჩინა. თანაბარს პირობებში შეიძლება ორივე მათგანი შეგვხვდეს. ასევეა აშხარულშიაც.

მაგ.:

აბარახ აჩაჲ ქტაჲ აჰეჲ —კუვ. 15— აქეთენ სხვა (მეორე) სოფელში

დაჩაჲ ქტაჲ აჰეჲ —იქვე— სხვა (მეორე) სოფელში.. და სხვ.

ამათ გვერდით აშხარულში ერთხელ იგი დავადასტურეთ რ აფიქსითაც: მაქნავაზ აყარა (ი)ბეუსტ. „საბ იჲჲ სცახეგტ“—იჲეგტ, რუბზიარა, აჩაჲ ეცაჲეგტ. დღჰჰილეგტ—კუვ. 10—„რაც (რამდენიც) საჭირო იყო, იმდენი (დრო) გავიდა. „მამასთან წავალ, დავბრუნდებიო“ თქვა, მან (მამაკ.). თავიანთი სიკეთე (შეშელობა), სხვა უთხრეს ერთმანეთს. ის (აღამ.) გაემართა“.

რ აფიქსის არსებობა ამ ფორმაში უეჭველს ხდის დ აფიქსის გრამატიკულ კლას-ნიშნად კვალიფიკაციას დაჩა სიტყვაში.

¹ კუთვნილებითი აფიქსები მკიდრო კავშირში არიან გრამატიკული კლასისა და პირის ნიშნებთან. ამიტომაც ჩვენ აქ მათ განვიხილავთ ერთად.

² შდრ. ტაბ. § 41, გვ. 127.

³ შდრ. აკუ- ხმის შესახებ. ტაბ. § 40, გვ. 125—126.

4. როგორც ცნობილია, გარდამავალს ზმნებში სუბიექტად გამოყენებულნი პირველი პირისა (როგორც მხოლოობითის, ისე მრავლობითისა) და მეორე პირის მრავლობითი რიცხვის ნიშანი ზმნის დასაწყისს მელერ თანხმობითან უშუალოდ შეხვედრისას მელერდება. პირვ. პირის მხოლოობ. რიცხვის ხ ნიშანი იძლევა ზ-ს, პირველი პირის მრავლ. რიცხვის ჰა-ნიშანი იძლევა აა (—ჰა)-ს, მეორე პირის მრავლ. რიცხვის ში—ჟი-ს.

ასევეა აშხარულშიაც. ოლონდ აშხარულში ერთხელ დავადასტურეთ პირველი პირის მრავლობით რიცხვში სუბიექტის ნიშნის უასიმლაციო ფორმაც. ზაგ., არი აძ' აჩაფე აქეჟ ჰანაძარი, ჰაქეჰასდუშთანი იჰა ზიჯა—კუფ. 11—„ამ ჰლინარის (წყლის) ნაპირას რომ მივალწვეთ, შეეჩერდებით და დავლევთ“.

პირველი პირის მრავლობითის რიცხვში ასეთი უასიმლაციო ფორმები გვხვდება ბზიფურ დიალექტშიაც¹, მაგრამ პირობები პირის ნიშნის უასიმლაციოდ დარჩენისა სხვადასხვა უნდა იყოს ბზიფურსა და აშხარულში. ბზიფურში მას ხელს უწყობს ჰ-ს მელერი ვარიანტის არ ქონა, აშხარულში კი—ზბევილის განსხვავებულ ადგილას დასმით ჰ-სა და ზ-ს შორის ა ხმოვნის არსებობა: იჰაზეჟა (შდრ. მხოლოობითშიაც პირაქეთა დიალექტების იჰეიჟა და ანხარულის—ისეზეჟა!)².

სათანადო შემთხვევებში უარყოფით ფორმათა წარმოებისას, როცა უარყოფის მ აფიქსი მოექცევა სუბიექტის ნიშანსა და ზმნის დასაწყისს თანხმობითან პირის, მოისპობა გამელერების პირობაც. პირაქეთა დიალექტებში გვექნება ისეშეჟატ—„შე არ ვნახე ის (რაღაც)“, ისეშეჟატ—„შე არ წავიდე ის (რაღაც)“ და სხვ., თუმცა პარალელურად დადებით და ზოგ უარყოფით ფორმათა ანალოგიით შეიძლება გვექონდეს: იჰეშეჟატ, იჰეშეჟატ და სხვა.

აშხარულში ტაპანთურის მსგავსად³ ასეთ შემთხვევებში სისტემატურად გვხვდებოდა ეს უკანასკნელი (მელერი) სახეობები.

მაგ.:

- სეგ² ზიჟმე, სიგ² ზიჟმე — აფს. 36 — თქვენ მე არ მნახეთ (გინახვართ), მე თქვენ არ გნახეთ (მინახვებართ)
- ზეჰეშეჟატ — კუფ. 26 — მე შენ (დედაკ.) სრულებით არ გნახე (არ მინახვებარ)
- ჟოჟა ანა დეგ² ზიჟმეატ — კუფ. 23 — აქამდე, ამ დრომდე („ახლას გარდა“) ის (აღამ.) არ მინახავს
- ნეჰეშეჟატა ჟაჰეშეჟატ... — კუფ. 23 — შენ (მამაკ.) შეშის მოსატანად რომ არ წამოგიყვანო კიდევ... და სხვა.

5. პირაქეთა დიალექტებში აწაარა („კითხვა“) ზმნა ერთპირიანია, როცა ორი (ან სამი) პირია გამოსახატავი, მას ერთევის ზ- („თვის“) ელემენტი.

¹ იხ. ანგარიში ბზიფურ კილოზე მუშაობისა. ენიშის მოამბე, ტ. IV, გვ. 238.

² იხ. აქვე, § 22.

³ იხ. ტაპ. § 40, გვ. 124.

დწააჲტ — „მან (აღამ.) იკითხა (საერთოდ)“, ღჯჴწააჲტ — „ის (აღამ.) მას (მამაკ.) შეეკითხა“ და სხვ.

ტაპანთურში ეს ზმნა ორპირიანობის შემთხვევაში შეიძლება იყოს ზ-ს გარეშეც (ღჯჴწააჲტ)¹.

აშხარულში პირაქეთა დიალექტების მსგავსად ჩვეულებრივ ზ გვაქვს ორპირიან ფორმებში.

მაგ.:

აჲჴანდ ღნააჲდ ღჯჴწაა - —კუვ. 4— ეფენდი როცა მოვიდა, ის (აღამ.) მას (მამაკ.) შეეკითხა

აიჲჯ ღაწააჲტ —კუვ. 4— ის (აღამ.) ცხენს შეეკითხა

ღღჯწააჲტ —კუვ. 10— ის (აღამ.) მას (ღელაკ.) შეეკითხა.. და სხვ.

იშვითად შეიძლება შეგვხვდეს ტაპანთურის მსგავსი ფორმაც. მაგ.: ღჯჴწააჲტ —კუვ. 27— „იგი (აღამ.) მათ შეეკითხა“.

აკჲჴთრა („ძახება“) — ზმნა პირაქეთა დიალექტებში ერთ — სუბიექტის — პირის ნიშანს გვიჩვენებს. ამ პირის ნიშნის ადგილმდებარეობის მიხედვით ეს ზმნა გარდამავალი ჩანს, თუმცა მას ე. წ. პირდაპირი ობიექტის ნიშანი არა აქვს.

აშხარულს დიალექტში ღღემღე დაცულია როგორც სუბიექტის, ისე ობიექტის ნიშანი.

მაგ.:

აკჲჴჴმაჲააჲდ ჲ-აა-კჲ- —კუვ. 15— მგელი მოვიდა და დაიძახა ის (რა- ჲა- თჲჲტ ღაკ)

ავგაშითა ღჯგჴლან ი-კჲჯჲ- —კუვ. 15— ის (მამაკ.) კიშკართან დადგა ჲა დაი- ძახა ის (რაღაკ)

აჲნი აჲბჲ ი-ღჯ- —კუვ. 12— მისმა (მამაკ.) ღღელ-მამამ დაუძახა მას (ღელაკ.) ის (რაღაკ).. და სხვ.²

§ 36. კაუზატივი. კაუზატივის წარმოების მხრივ ძირითადად აშხარულ- შიაც ისეთივე ვითარება გვაქვს, რაც პირაქეთა დიალექტებში. (აქ მის აღწე- რილობას აღარ გამოყოფდებით.)³ უნდა შევნიშნოთ, ოღონდ, რომ აშხარულში იგი უფრო ხშირად გამოიყენება. რიგს შემთხვევებში თუ პირაქეთა დიალექ- ტებში გარდამავლობის შინაარსის გამოსახატავად აღწერილი წარმოება ან განსხვავებული ფუძის ზმნა იქნებოდა აღებული, აშხარულში, ტაპანთურის მსგავსად, გვექნება კაუზატიური ფორმები. ასე, კაუზატიური ფორმები გა-

¹ იხ. ტაპ. § 41 გვ. 129.

² შდრ. ნაწილობრივ განსხვავებული ვითარება ტაპანთურში. ტაპ. § 43, გვ. 129—130.

³ იხ. ჩვენი: „კაუზატივის კატეგორია აფხაზურში“. საქ. მეცნ. აკად. შრომებ, ტ. VI, № 1,

ვრცელებულია შემდეგ ზმნებში: ა-ი-რა—დაბადება, გაჩენა, კაუზ. ა-რ-ი-რა: ა დრ-რა—ცოდნა, კაუზ. ა-რ-დგრ-რა; ა-ფს-რა—სიკვდილი, კედომა, კაუზ. ა-რ-ფს-რა; აუ-რა—შოვნა, რგება, კაუზ. ა-რ-აუ-რა და სხვა.¹

მაგ.:

აბზიარა ჟარო უზგჳა —აფს. 35— სიკეთე შენთვის (მამაკ.) არ მიყვია.
გ-ჯგჳჳჳ. იხგჳჳჳ ვისაც (სიკეთე) ვუყავი, ჩემი გამჩენი
აქეთ—სააზრგჳზ—რაკჳ. (მე რომ დამბადა, გამაჩინა) სოფელია
იხ-აფჳ აყუკო მაასსგ- —აფს. 37— გავიგებ („გავიგებინებ“) მისი ფულიც.
რ-დგრ-რა, ააზჩაგ-ჯ იჩაგზზრა მისი (მამაკ.) ოქრო, სადაცაა. მან (მამაკ.)
აყააგაგაზ ისსგ-რ-დგრ-რა თავისი ფული, თავისი კარგი ცხენი სა-
ილან მოყვანა, გავიგებ („გავიგებინებ“).
დგ-რ-ფსგ-დრ —კუვ. 2— მან (მამაკ.) ის (აღამ.) მოკლა, მოაყვდინა.
იყამჩჳ აა-ა-რ-აჳჳ... —კუვ. 15— მან (მამაკ.) თავისი მათრაბი „აილო-
იშოვა რა... და სხვა

აშხარულში ყურადღებას იქცევს ზოგი რთული ფუძის მქონე ზმნაში-კაუზატივის რ აფიქსის ადგილმდებარეობის საკითხი.

პირაქეთა დიალექტებში ზოგ ასეთ ზმნას კაუზატივის აფიქსი დაესძინა ფუძის გარეთ. მაგ., აყა-წარა—„კეთება“, კაუზ. ა-რ-ყაწარა; ალა-წარა „თვისა“—კაუზ. ა-რ-ლაწარა და სხვა.

აშხარულში კი პირადიგმების შედგენისას გვიდასტურებდნენ აყა-რ-წარა, ალა-რ-წარა ფორმებს (ი-ყა-დ-სგ-რ-წოტ—„მე მათ რალაცას ვაკეთებინებ“—ი-ლა-ბ-სგ-რ-წოტ—„მე შენ (დედაკ.) რალაცას გათვისინებ“ და სხვა).

აშხარულის ეს ვითარება უფრო თანამიმდევრული ჩანს. პირაქეთა დიალექტებში, უნდა ვიფიქროთ, საქმე გვაქვს მეორეულ მოვლენასთან².

ტაპანთურს დიალექტში ჩამოყალიბებულა კაუზატივის ორმაგი წარმოება³. აშხარულში ჩვენ კაუზატივის ასეთი ორმაგი ფორმები არ შეგვიჩინებია.

§ 37. პოტენციალისი. პოტენციალისის წარმოების მხრივ ისეთივე მდგომარეობა გვაქვს აშხარულში, როგორც სხვა აფხაზურ დიალექტებში⁴.

როგორც უკვე აღნიშნულია, პირაქეთა დიალექტებში პოტენციალისის წარმოება სისტემატურად დასტურდება უარყოფითსა და პირობითი შინაარსის როგორც უარყოფითის, ისე დადებითს ფორმებში, ზმნის ინფინიტურს წარმოებებში. ამავე შემთხვევებში დამახასიათებელი ჩანს იგი აშხარულისთვისაც—

¹ იხ. ტაპ. § 42, გვ. 130—131.

² იხ. „კაუზ. ტ. კატეგორ. აფხაზ.“

³ იხ. ტაპ. § 42, გვ. 131.

⁴ იხ. ტაპ. § 43.

იგი მუდამ ქართ. ვერ ნაწილაკის შინაარსს ატარებს. აზნარულში იგ^სზდგ^ტ-რამ (კუვ. 10—„არ ვიცი“=ვერ ..ვიცი“)-ის გვერდით ჩვეულებრივი მოვლენა ამ ზმნაში უარყოფითი ფორმა პოტენცილისის აფიქსის გარეშე. მაგ.: დზგ^ტ-რ დტრამტ^ტ-კუვ. 2—„ისინი მას (ადამ.) არ იცნობდნენ“ და სხვა.

§ 38. ზმნის რეფლექსური ფორმები. რეფლექსურობის გამომხატველი ჩი ელემენტი (-თავი“ ცენა) აფხაზურის პირაქეთა დიალექტებში მუდამ კუთვნილებით აფიქსს დაირთავს: ხ-ჩიგ^ტ-ს-შ-ტემტ—„თავს ვიკლავ“ („მეს-თავს-მე-ვკლავ“).

ტაპანთურში მას კუთვნილებითობის აფიქსი ჩამოშორებია და გვაქვს ჩიგსშიტ—„თავს ვიკლავ“ („თავს-მე-ვკლავ“) ასევე მომხდარა აზნარულშიაც: არც აქ სათანადო ელემენტს კუთვნილებითი აფიქსი არ ახლავს.

მაგ.:

- ბბჳი ჩი თ ს ლ ჳ ტ, —კუვ. 8— მან (დედაკ.)კლდიდან თავი გადაიგდო, ჩიგლ ჳ რ ჳ ტ ტ თავი დაკარგა (დაიკარგა)
- არას აძ^ტ აჳიგ^ტ სცანგ^ტ ჩიგ. —კუვ. 8— ამ მდინარეზე წავალ, დავიბან და დიდიან ჳ სააფუშიტ („თავ“ დაბანით) მოვალ
- ამჳიგ^ტ ჩიგ ა ჳ ნ ს ბ ჳ ნ... —კუვ. 17— ხემ თავი შუაზე გაიყო რა...
- „სარას ჩიგს შ ჳ ბ ჳ ტ“ —კუვ. 23— „მე თავს მოვიკლავ“—ო თქვა მან, (მამაკ.) რა, უფსკრულში გადავაოდა (თავი გადააგდო)
- ჩიგლ შ ჳ ტ —კუვ. 11— მან (დედაკ.) თავი მოიკლა
- აჩიგენგ^ტ ჩიგ ა არ რ ჳ ს —კუვ. 23— ყმაწვილმაც მოიწია რა („თავი“ მოიწია რა), დაჯდა
- ბაჳრ ჩიგ ა ი რ ჳ წ ა ნ... —კუვ. 20— ბაჳირმა თავი გაიფატკაცა რა...
- ჩიგ ა კარ ჳ ე ნ... —კუვ. 7— „მათ თავი“ ჩამოყარეს რა... ისინი ჩამოცვივდნენ რა...
- ჩიგ ჳ ბ ი გ ბ ი ტ შ ა ტ... —კუვ. 4— დავიბან („თავს“ დავიბან)
- ჩიგ ა გ კ ი ა ბ ჳ ტ —კუვ. 4— მან (მამაკ.) წიბანავა („თავი“—ტანი დაიბანა)
- აჳიგენწიგ^ტ ჩიგ ჳ ჳ რ ბ ჳ ჳ ტ —კუვ. 4— ის (მამაკ.) ტალახში ამოისვარა („თავი“ აგორავა)
- ჳაჳიგაზაგ^ტ ჩიგ ა რ ჳ ჳ ა —კუვ. 2— ჳეგაზაშიც მოემზადა („თავი“ მოამზადა)
- დღნაშოულა, ჩიგ ა მ რ ჳ ჳ რ —კუვ. 2— ის (ადამ.) რომ შემოვიდა, „თავი გაუცნობებლად“ ბრძოლა დაიწყეს

- ჩოღს გრ შან... — კუვ. 11— მათ დაისვენეს რა... („თავი“ დაასვენეს რა...)
- ჩხაჭყაძე, ჩოღს აპ შაპ! — აფს. 36— ჩამოვხტეთ ცხენ(ებ)იდან, დავისვენოთ („თავი“ დავისვენოთ)!
- ..სარს სუტსიტ“ — იპიან — აფს. 44— „მე მოგვკვდი“-ო, თქვა მან (მამაკ.) რა. ჩოკტაჟღღტ დავარდა („თავი“ დააგლო)
- ჩოღა შიოღ შიოუნ — აფს. 32— მან (მამაკ.) თავი გაიბერტყა
- ჩააზღვტ — აფს. 37— ის (მამაკ.) გაემართა („თავი“ მისკენ დაიქირა)
- „სახშა“-! — იპიან ნაბეჭ — აფს. 37— „ჩემო დო“- თქვა ქეციანმა და მას (დედაკ.) კისერზე ჩამოეკიდა (...მის კისერს თავი ზე-დააგლო)
- აბნაჟოღ ღლატე ჩოღა — აფს. 42— ის (მამაკ.) ტყეში დაჯდა თავ-გა-საცოლად ვებით (...თავი გაისაწყლა რა)... და სხე.

აქა-იქ მოხუცთა მეტყველებაში პარალელურად გამოვლინდება პირაქეთა დიალექტებისათვის დამახასიათებელი კუთვნილებით აფიქსიანი ფორმებიც.

მაგ.:

- სნაშინ! სარს სნუშინ — კუვ. 15— შემომიშვი! მე თუ შემომიშვებ, მეც ჩემს თავს დაეანაყრებ (დაენაყრდები), შენც (მამაკ.) დაგანაყრებ
- როი, სარგჯ სჩოღს რჯთხა-ჯჯა¹, ჟარგჯ უსჯრჯთხაჯჯა
- შთა, ჟმათთა აასტ, — კუვ. 12— ახლა, შენ (მამაკ.) შენი ტანსაცმელი მომეცი, ტანთ გაიხადე! („შენი თავი გახსენი“)... და სხე.

პირაქეთა დიალექტებში ეს ჩო ელემენტი თავისი კუთვნილებითი ნაწილაკით მეტ დამოუკიდებლობას ინარჩუნებს. იგი თითქოს ზმნის დამატების როლში გვევლინება (სჩოღ [ი] ს ჟუეჯტ). აშხარულის შემთხვევაში კი იგი უფრო მკიდროდაა დაკავშირებული ზმნის ფუძეს. ეს ნათელი ხდება ე. წ. საგარემოებო ფორმათა წარმოებისას.

საგარემოებო ფორმათა აფიქსები ([ა]შო, ან...) აფხაზურში რიგით პირველი პირის შემდეგ დაისმის ზოლმე. ამ ნიადაგზე პირაქეთა დიალექტებში ვიღებთ; სჩა-ანჯ-ს-შუა -მეს თავს როცა ვკლაფ- და სხვა.

¹ ახალგაზრდა მთქმელმა, რომელიც ამ ტექსტის ჩაწერის მომენტს დავსწრო, ეს ფაზა გაასწორა და თქვა: ჩოჯჯრჯთხაჯჯა.

აშხარულში კი, პირიქით, ჩხ ელემენტი საგარემოებო აფიქსების შემდეგ მოხვედრილა.

მაგ.:

მეჰაკ აძე ჩიკენ ჯჷაზაზ — აფს. 43— ერთ დღეს ის (მამაკ.) პატარა მდინარე
აქუ აშხ-ჩხ ჯ-ღ - ძი გძი უ ზ... ში რომ ბანაობდა (როგორც ბანა-
ობდა)...

სარგჯ ღჯორა შუგჯმოუ — კუე. 17— მეც რომ ცოდნა მაქვს, მათ როგორც
შოგ-ჩოგ - ღ - სჯრ ღჯორა! თავი გავაცნო!... და სხვ.

ამაზე შორსაც წასულა ამ რიგის ზმნებში ცვლილებები. მის შემდეგ, რაც ჩხ ელემენტმა დაკარგა, თავისი დამოუკიდებელი მნიშვნელობა და დაუკავშირდა. უშუალოდ ზმნის ფუძეს, ზმნაში თითქოს აღარ გამოიხატა ობიექტის პირი. გარდამავალი ზმნა დაიწყო ობიექტის ნიშნის გარეშე (მაგ., აშხ-ჩოგ-ღ-ძიგძიუ ზ და სხვ.).

ეს კი აუხაზური ზმნისთვის დამახასიათებელ პირთა გამოხატვის სისტემისათვის შეუფერებელი აღმოჩნდა. ენამ სათანადო ზმნებს პირდაპირი ობიექტის ნიშანი გაუჩინა. ამ ნიადაგზე ზემოგანხილულ ფორმათა გვერდით ჩამოყალიბდა ასეთი წარმოებებიც:

ჩჩაგჯიშჷ, ჩაჯჯსაჷ — აფს. 36— ჩამოვბტეთ ცხენიდან, დავისვენოთ!... ის
შაჷ!... ჯ-ა შაფა-ჩაჯ- ჩვენ როგორ დავისვენოთ? (-ის-
ჯსა-ჷ-შუ შაა? როგორ-თავი-ჩვენ დავასვენ-
ნოთ?)

ჯ-ან-ჩაჯ-ჯსჯ-რ - — აფს. 36— როცა ისინი ისვენებდნენ... (-ის-რო-
შუ ზ... ცა“ თავს-ისინი ასვენებდნენ)

ჩაზჯჯტ. ი-ნ-ჩაჯ- — აფს. 37— ის (მამაკ.) გაემართა. როცა გაემართა...
ზჯ-ღ-კ... (-ის-როცა-თავი-მისკენ-მან
დაიჭირა“)

აჭუქეჷ აკჯჯ იმჷშო — აფს. 36— ის (მამაკ.) ამის მეტის უთქმელად რომ
ჯ-ენ-ჩაჯ-ყე-ღ-წა... მოიქცა (...თავი რომ გააკეთა = ...ის-
როცა-თავი-მან-გაკეთა“)...
და სხვ.

ამ შემთხვევებში ი-კუთვნილებითი აფიქსი არაა. იგი კლასის ნიშანია. ასეთ ობიექტის ნიშნად შეგვხვედრია როგორც ი, ისე ღ.

მაგ.:

აყიასიჷ ი-ჩა-აა-ნა - — კუე. 15— მთა გაიხსნა კარად. (ის-თავი-მან
რ-ტიტ შინჯ გახსნა“...)

1 პარალელურად შეგვხვდა ჩუტშარა: ჩუტშაჷა. — აფს. 38— დავისვენოთ.

ინგზიკცია აშინდღცყარა — კუვ. 23—
 ითალწახ ღვ-ჩ-ე-ა-ა-ე-რ-ჩქ-ღ-ტ
 ყარუნ რმაზლა. აშინდღცყარა
 აშტღებენ...

ინიზუყვა, რომელიც მან (ღედაკ.) ზან-
 ღუქში ჩასვა, რაც ძალა ჰქონდა, მით
 გაიბერა (-ის (აღამ.) „თავი-გაბე-
 რა, გაასივია“). ზანღუქი ასწია...
 და სხვ.

ასე, რომ აღნიშნულ ფორმათა წარმოებისას სამი საფეხური დასტურ-
 დება აშხარულში:

1. ჩე ელემენტთან რეფლექსურ ზმნას ახლავს კუთვნილებითი აფიქსი (მაგ., უჩიჯრტლა!).
2. კუთვნილებითი აფიქსი ჩამოშორებულია (ჩიჯლშტ).
3. კუთვნილებითი აფიქსი ჩამოშორებულია და ზმნას უჩნდება ობიექტის ნიშანი (ა-ანჩიჯსჯრშუჯ, ღ-ჩაააჯრჩჯტ).

რეფლექსურობის ჩე ელემენტის პირობებში აღმოჩნდა აშხარულში აფს-
 შარა („დასვენება“) ზმნის ფს- ელემენტიც. ფს- აქუნდა აღნიშნავდეს სულს.
 შა-ს დამოუკიდებელი მნიშვნელობა არა აქვს. ა-ფს-შა-რა — „დასვენება“
 (სიტყვა-სიტყვით: „სულის-მოტმა“, „სულის-გაშეება“?).

პირაქეთა დიალექტებში ფს-ს კუთვნილებითი აფიქსი ახლავს და ვიღებთ
 ასეთ ფორმებს: სჯ-ფსჯ-ს-შოჯტ — „ვისვენებ“ (მეს-სულს-მე...); ე-ფსჯ
 -ა-შოჯტ — „ის (მამაკ.) ისვენებს“ და სხვ.

აშხარულში კი კუთვნილების აფიქსები აქაც ჩამოშორებულია.

არის:

შთა, დაბგაა რქეჯ იჯჰიგ-ჯ — კუვ. 10—
 სგ-ჩიჯგაჯ რმაჯ ღცეჯტ. დანცა,
 ღცჯან. ფსჯ-ე-შეჯტ

ვერე, ის (მამაკ.) თავისი ცხენითა და
 ცოლითურთ სიმამრისას წავიდა. რომ
 წავიდა, (იქ) იყო. დაისვენა

აფსჯ-რ-შანჯს¹ დააჯ კჰანჯტ — კუვ. 10— ისინი დასასვენებლად შეჩერდნენ.

საყურადღებოა ისიც, რომ იმავე აშხარულში ზოგჯერ ამ ზმნას რეფლექს-
 სურობის ჩე ელემენტიც დაურთავს. შდრ. ზემოთ: ჩიჯფსაჰშაჰ, დაშათა-
 ჩიჯ-ფსა-ჰშუშა... და სხვ.

პირაქეთა დიალექტთაგან განსხვავებით და ტაპანთურის მსგავსად საკუ-
 თარი თავისადმი მიტყეული მოქმედება შეიძლება გამოხატული იყოს სუბიექტ-
 ტური პირის ნიშან-გაორკეცებული ზმნის კაუზატიური ფორმით².

მაგ.:

ინათშე დაყყყო დაასჯრღჯრბ — აფს. 37— მისი (მამაკ.) ოქრო სადაა, გავიგებ
 („შე“-ს, ჩემს-თავს გავაგებინებ)

¹ ერთმა დამსწრეთაგანმა პირაქეთა დიალექტების მსგავსად ამ შემთხვევაში თქვა: რე-ფსჯ-რ-შარჯს.

² ამის შესახებ იხ. ტაპ. § 44. გვ. 133.

დაყუკო¹ აუურღტ² — კუე. 11 — ის (აღამ.) სადაც არის შენ (მამაკ.) გაიგებ (შენს [თავს]-გ ა ა გ ე ბ ი ნ ე ბ)... და სხე.

§ 39. მიმართულების გამომხატველი აფიქსები და ზმნის ფუძეთა შემადგენელი ადგილ-მიმართულების გამომხატველი ელემენტები. ზმნის ფუძეთა შემადგენელი ელემენტებისა და მიმართულების აფიქსთა მხრივ აშხარულშიაც არსებითად ისეთივე მდგომარეობაა, რაც სხვა აფხაზურ დიალექტებში¹.

აქ შევჩერდებით ზოგ თავისებურებაზე აღნიშნულ ელემენტთა გამოყენებასთან დაკავშირებით.

აფხაზურის პირაქეთა დიალექტთაგან განსხვავებით და ტაპანთური დიალექტის მსგავსად აშხარულში ძალზე ხშირ ხმარებაშია ჭა || აა- || ზ- („მო-“) უინდებული.

მაგ.:

- იშიარ³ცონ. იშეშიარ³ცოზ, — კუე. 8 — ისინი ნადირობდნენ. ნადირობისას სასანი⁴თ დააროუტ
- ფაკ დლ⁵აუტ — კუე. 4 — მას (ღელაკ.) ვაჭი (შო) - შეეძინა
- აააააააააა... — აფს. 35 — შენ (მამაკ.) ის (რალაკ.) (შო) შეგეძინება
- აააააააააა დააააააა — კუე. 9 — ბერიკაცმა (შო) - დაიყვირა
- ბნაცა ეუა ბნაზი ხშირ — აფს. 35 — გარეული (ტყიური) ხარის ხორცი და გარეული (ტყიური) ძროხის რძე მოგვეცი ცოტა
- აააააააააააააააააა... — კუე. 2 — მან (მამაკ.) მას (ღელაკ.) გასაღებები მისცა (შო-სცა) რა...
- აააააააააააააააააა — კუე. 14 — მან (მამაკ.) პატარა ცეცხლი (შო) დაინახა
- აააააააააააააააააა — კუე. 5 — შენ (მამაკ.) წყალს შორის „კუნძულებს“ (შო) დაინახავდა
- აააააააააა — აფს. 35 — მან (ღელაკ.) ის (აღამ.) (შო) - დაინახა
- აააააააააააააააააა — კუე. 2 — მან (აღამ.) მას (შო) - ესროლა რა, იმანაც მის (მამაკ.) ხელს (შო) - უკბინა რა... მან (მამაკ.) გველეშაპი მოკლა

¹ ამ საკითხის შესახებ სპეციალურად საუბარია ნაშრომში „რთულფუძიან ზმნათა აგებულება აფხაზურში“. იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება. ტ. IV. იპ. აგრეთვე ტაპ. § 45.

- უნდარნი აჰის! — კუფ. 5 — შენ (მამაკ.) როდისაც გაგაჩინეს (მო-
დაგბადეს), (მო-)გვეთხარ!..
- ამჟანდ დენცა აჩკონ — კუფ. 4 — ეფენდი რომ წავიდა [და], ყმაწვილი
აწლა დენნაქეს, მკაჰაძე ბეს რომ შეეხო, [ხე] (მო-) წაიქცა
- აშიი ააჰარტენ აქიტაღ — აფს. 39 — კარი (მო)-გავალეთ რა, კვერცხები
ქია აადღლაავან... გა(მო)-ვიტანეთ რა...
- ფუგუგაჰა აადუნა — აფს. 35 — მან (მამაკ.) ოხხი კაცი მო-კლა¹
და სხე.

აშხარულში ხშირად გვხვდება კა-წინდებულიც. სხვა აფხაზურ დიალექტ-
თაგან განსხვავებით იგი იხმარება ქა-(-ზედ“, „ზე“) წინდებულთან ერთად.

მაგ.:

აჰ იჰუგუგაჰა აკასკა — აფს. 35 — ბატონის ორივე სიძე ზემოთ სასახ-
იკა-ქო-ტან. ატუტ აბააძენ ლეში ის ხ დ ნ ე ნ. მან (მამაკ.) ისინი ძირს
დღრფუენ... ჩამოიყვანა და დაათვალერა რა...

ხაჯ ათ-აქი დ-კა- — აფს. 32 — ხოჯა სახლის თავზე იჯდა
ქო-ტან

აჰის აჰაქი ატენა ი-კა-ქო- — კუფ. 7 — ღორი ბუხრის თავზე დაჯდა, დათვი
ტეტ, აში აწლა ი-კა-ქო-ტეტ, ხეზე დაჯდა, მგელიც იმ ხეზე
აქუგუმაგუ მერა ატუტ აწლა ი-კა- დაჯდა
ქო-ტეტ

აწლა ი-კა-ქო-ფალეღ — კუფ. 7 — ის (რალაც.) ხეზე შეხტა.. და სხვა-
სხვა დიალექტებში აქ მხოლოდ ქა- წინდებულს მოველოდით.

აფხაზურის პირაქეთა დიალექტებში ცხენზე შეჯდომა-ჩამოხტომისა-
თვის გვაქვს-ჩაჯე- წინდებული. ჩაჯე- წინდებული აშხარულშიაც გვხვდება
(მაგ., ი-ჩაჯე-ლახენ დანცუზ... — აფს. 36 — ისინი ცხენ(ებ)ზე შესხდნენ
და რომ მიდიოდნენ“... და სხვ.). ჰვარამ იქვე ამ მნიშვნელობისათვის გამოყე-
ნებულ იქნა, ერთი მხრივ, ჩაჯ-რ- და მეორე მხრივ, ქა- („ზევით“, „ზედ“)
წინდებულებიც².

მაგ.:

დაადეახსენ, ალფ დ ა - აფს. 36 — მან (ადამ.) მას (მამაკ.) ესროლა რა,
ჩაჯრ-ჯღუ

აწუტე იგტას დ-ქა-ჯ- — აფს. 36 — მან (მამაკ.) ის.რომელიც ბოლოს იდგა,
ხხ³ ალფ. დ-ა-ქა-ჯ-ხენ... ჩამოსვა რაში დან. [ცხენიდან]
ჩამოსვა რა...

¹ აღნიშნულ შემთხვევებში აა წინდებული შეუძლებელი არაა არც პირაქეთა დიალექ-
ტებში. მაგრამ ჩვეულებრივ წინდებულთა ფორმები გვხვდება.

დღო ტაპ. § 45. სვ. 35.

² პირაქეთა დიალექტებში იქნებოდა დგ-ჩაჯე-ჯაღტ.

ჩოგრ- წინდებულში ჩოგ იგივე ცხენის გამომხატველი ელემენტი. რ შე-
საძლოა დეტერმინანტისეული ელემენტი იყოს ამ შემთხვევაში შემორჩენილი.

აშხარულ დიალექტშივე გვხვდება რთული ჩოკგრ- წინდებული. ჩვენს
მაგალითებში იგი შიგნიდან დაფარულის გამოსვლა-გამოჩენასთან დაკავშირე-
ბით იხმარება. მაგ.:

აჩკენ დაა-ჩოკგრ-მწუნჯ — ფსხუ. ნ— მისი (დედაკ.) დედა კვლავ წავიდა (ისე
ლარა ლან დცახტ რომ) ყმაწვილი არ გამოსულა, არ გა-
მოჩენილა (გამოუსვლელად, გამოუჩენე-
ლად)

აფჰაგსთა აჩკენ დაა -ჩოკგრ— იქვე— ქალიშვილმა ყმაწვილი (დამალული) გა-
ვლ- გაბტ მოიყვანა (გამოაჩინა)

საყურადღებოა, რომ მის პარალელურ სახეობად უნდა დასტურდებო-
დეს ცოკგრ-. იგი გვხვდება „აღმოსავლეთის“ სახელწოდებაში: ამარა
ააცოკგრ-წკრთა (ლა)— ფსხუ 7— „მზის აღმოსავლეთით“.

ტაპანთურში ამ შემთხვევაში გვაქვს ჭოკარგ- წინდებული (— ჩოკარგ(?))
(ამარა ჭაჭოკარგწმთა— „მზის ამოსავალი“)².

ჩოკგრ- ! ცოკგრ- აშხარულისა (და ჩოკარა-, ჭოკარგ- ტაპანთურისა) უნდა
უღრიდეს პირაქეთა დიალექტების ცოგრ- წინდებულს. შდრ. ა-ცოგრ-წრა—
-გამოჩენა“.

თითთან, ხელთან დაკავშირებული მოქმედებისათვის ბზიფურ დია-
ლექტში გვაქვს ზა- (— ჯა-) წინდებული, ტაპანთურშიაც— ჯა,³ აბუურს
დიალექტში კი— მლა. აშხარულში გვხვდება რთული მა-ჯ(ა)- წინდებული:
ლზ-აფჰ კალ'გნ ლ ჯ' მანგ-ლზნ ლჯაწა ილთეფტ— კუფ. 11 — „მან (დედაკ.) თა-
ვისი ოქროს ბეჭედი (ხელიდან, თითიდან) წაიძრო და თავის ქმარს მისცა“.
(მასდ. ა მკჯ ხ რ ა— „თითიდან წაძრობა“).

საყურადღებოა აშხარული მაჯ(ა)- წინდებულის აბუურს მლ(ა)- წინდებ-
ულთან დამოკიდებულების საკითხი.

ზლა- წინდებულით აფხაზურში გამოიხატება წელთან დაკავშირებული
მოქმედება. აშხარულშიაც გვხვდება ზლა-, თუმცა ზმნაში იგი შეიძლება ჯა- წინ-
დებულმა შეცვალოს.

მაგ.:

აქაბარკჯაა ზბლ ა და-ჯა- — კუფ. 10— თოკს შენს (მამაკ.) წელს ზიღ-მ-ო-ე-
სწაბ (|| იუ-ზლა-ს-წაბ) ბამ (|| მას (რალაკ.)- შენ (მამაკ.)-წელს
[მო]-გაბამ)

¹ შდრ. ტაპ. § 48, გვ. 139.

² იხ. ტაპ. § 58, გვ. 206.

³ იხ. ტაპ. § 45, გვ. 137.

გვხვდება, ტაპანთურის მსგავსად, კისრის გამოხატველი ჯიდა-წინდებული¹, იგი ჩვეულებრივ ქი-წინდებულთან ერთად იხმარება.

მაგ.:

აჟრ აუსლა უსტკრაა! — აფს. 37 — შენ (მამაკ.) დამეხმარე ამ საქმეში! — ამ — აჟრ აუსლა სარა გ'სღუჭმე-ჯი-და-ქიგ-შთაშაამ. აჟრ ზ'სღუჭმე-ჯი-და-ქიგ-შთაშაა ანან'გ'დ უმაჰს მ'კჟ უნ (მამაკ.) და მეხმარე ამ საქმეში! — ამ საქმეს მე ვერ ვიკისრებ (კისერზე ვერ შევ[ი]ვლებ?). მას ვინც შეიძლებს იკისროს, მეორე (სხვა, იქითა) შენი სიძეა

იუზმან-ჯიდა-ქიგ-წაზარი... — კუვ. 23 — შენ (მამაკ.) მას (რალაც.) თუ შეიძლება და იკისრებ (კისერზე და[ი]ლებ) დაივალე... და სხვ.

აფხაზურში საერთოდ ა ხმოვნის მქონე წინდებულები (მაგ., ჰა - „შიგ“ წა-„ქვეშ“, ლა-„შორის“ და სხვ.) აღნიშნულ ხმოვანს ინარჩუნებენ, როცა გადმოცემულ უნდა იქნეს მიმართულება იქითური („მიქცევით“ ქართ. -ჩა, -ში, -ქენ, -ზე და სხვ. თანდებულთა შესაფერი (მაგ., აშაკოლ ს-თა-ლომტ—„სკოლაში შეედივარ“). ა ხმოვანი იკვეცება (თუ იცვლება ზ ხმოვნით), როცა იგივე წინდებულები გამოხატავენ „უკუქცევას“ ანუ მიმართულები ს აქეთურობას („მოქცევილობას“), რაც ქართ. -გან თანდებულისთვის არის შესაფერი (მაგ., აშაკოლ ს-თგ-წუქმეტ—„სკოლიდან გამოვდივარ“).

აშხარულშიაც ასეთი ვითარება დასტურდება, მაგ., ხჯ ინ-თა-ს, ხჯშიკ თ-ნაცეტ—აფს. 28 — ერთი რამ რომ ჩავეიდა, ჩავეარდა (შიგ), მან (რალაცამ) სამასი ამოაგდო (შიგნიდან)² და სხვ.

მაგრამ აშხარულში პირველ შემთხვევაშიაც, ე. ი. როცა წინდებულის ხმოვნიანი სახეობა უნდა გვქონდეს, პრევერბისეული ა- ხმოვანი აღარ ჩანს. იგი ჩამოშორებულია (ან შეცვლილია ზ ხმოვნით). ამ მხრივ (ხმოვნის მიხედვით) ზემოვანხილულ მიმართულებათა დაპირისპირება აშხარულში თითქოს მოშლილია. მაგრამ ეს ხდება ფონეტიკურ ნიადაგზე: ა- ხმოვანთან დაკავშირებული ცვლილება ჩვეულებრივ მაშინ იჩენს თავს, როცა მას მოსდევს ი ან უ ხმოვნები (პირისა და გრამატიკული კლასის აფიქსები).

მაგ.:

აზიუშსასყ აჯირ ილჯაწმეტ — კუვ. 5 — ბეჭი მან (მამაკ.) ნაცარში შედო ენჯი ღჯუ ღქაგაჰიეტ — კუვ. 23 — მან (მამაკ.) დიდი მღვევი დააბა (ნიაბა)

ქუთ...ითგაქტ — კუვ. 19 — მან (მამაკ.) ისინი ჩაამწყვიდია, შეამწყვიდია (შეკეტა)

¹ იხ. ტაპ. § 45, გვ. 137
² იხ. აქვე, § 20, გვ. 84—85.
³ იხ. ტაპ. § 45, გვ. 140
⁴ იხ. აქვე, § 13.

- იკლუთა დღოტარტან... — კუფ. 4 — მან (მამაკ.) ის (ადამ.) ქულწი ჩა (ი) სვა
 უარა სუღმშიჟი. იკლუწოწო — კუფ. 11 — მე შენი (მამაკ.) სიძე ვარ. შენ (მამაკ.)
 ზარი... მას თუ არ იჯერებ (სიტყვა-სიტყვით:
 „თავზე არ იღებ“)...
- იჩაღ აჩათარა ითგარგე. — კუფ. 11 — მან (მამაკ.) თავის ცხენიც საჯინიბოში
 ლატ¹ შეაყენა, დააყენა
- იშინგანგნა დღუგაღალე — აფს. 35 — მან (მამაკ.) ის (ადამ.) მუხლამდე [მი-
 წაში] ჩაუშვა, ჩააგდო (ჩაასო)
- აჩუბანგ იკლგალან, — აფს. 32 — მან (მამაკ.) ქვაბიც ზემოთ აიტანა
 ძინიკჟ შაკგთოტ(ა) რა, ცოტა წყალი დაღვარა
- აპ აკუნა შადღღგან აჟა — აფს. 32 — ბატონა საბანი გარეთ გაციოტანა რა,
 კგაჟ გადააგდო
- იკლუწოწა! — აფს. 37 — შენ (მამაკ.) ის (რალაც) არ ქნა!
- ავაღღგ ითგეტ² — კუფ. 10 — მან (მამაკ.) ისინი უფსკრულში ჩაყარა
 და სხვ.

ეს რომ ფონეტიკურ ნიადაგზე ხდება, ნათლად ჩანს თუნდაც იმ ფაქ-
 ტიდან, რომ აღნიშნულ ზნებში წინდებულის ა ხმოვანი სხვა შემთხვევაში
 ჩვეულებრივ დაცულია. მაგალითად, ამავე ზნათა მასდარებს შემდეგი სახით
 გვაწერინებდნენ: ალაწარა, აქაპაპარა, ათაკრა, ათარტარა, ავაწარა, ათარგ-
 ლარა, აწაწალარა, ავაგალარა, აკათარა, აკაჟარა, აყაწარა, ათაჟრა³ და სხვ.

მაგრამ ისიც საყურადღებოა, რომ აღნიშნული პროცესი სათანადო კომ-
 პლექსებში (აი, აუ) ყველგან ასეთ გავრცელებას როდი პოულობს (შდრ. მაგ.
 დროთა სუფიქსაცია და სხვ.⁴).

მართალია, აქ წარმოდგენილი ცვლილება ფონეტიკური ხასიათისა არის,
 მაგრამ იგი გარკვეული მნიშვნელობის მქონეა წინდებულთა ხმოვნიან და უხ-
 ნოვნო სახეობათა ისტორიის თვალსაზრისით.

აფხაზურში ზოგ ზმნას, რომელსაც ა ხმოვნიანი, ან ისეთი წინდებულნი
 ახლავს, რაც ა ხმოვნიან წინდებულს შეეფერება (წინდებულები „იქითური“,
 „იქითენი“, მიქცევითი მიმართულებისა), ერთვის -ლა მიმართულების ელემ-
 მენტი სუფიქსად (მაგ. ა-თა-გა-ლა-რა „შეტანა“)⁵.

ანბარულში ტაპანთური დიალექტის მსგავსად⁶ ეს -ლა ელემენტი უფრო
 ხშირად გამოიყენება და გვხვდება ზოგ ახალ ზმნასთანაც.

¹ მაგრამ სხვა შემთხვევაში იქვე გვხვდება: ჩიჯ თა-გლან იბეტ — კუფ. 11 — „მან (მამაკ.)
 დაინაბა ცხენი შიგ იღვარა“.

² შდრ. იქვე: რლაქა ბთარეჯბ — მისი (მამაკ.) თვალები სადაც ჩაყარეს; დთარტეტ —
 იქვე — მათ ის (ადამ.) ჩაგდეს“.

³ იხ. აგრეთვე, ზემოთ შენიშვნა 1, 2.

⁴ იხ. აქვე, ქვემოთ.

⁵ იხ. ტაპ. § 45, გვ. 140

⁶ იხ. ტაპ. § 45, გვ. 141.

მაგ.:

არჩ... ხიაშაფხუბა ი ვან-რ- — კუფ. 2 — სიკ ლა-ლა!

იუ. ვან-ნათ-ლუ-ხინაჲ... იუ — კუფ. 9 — ვა-მღუთ ლა-ზარ აკ' ტასპოჲნა...

საგ-თა-რუ-ღ-ლა-მ — კუფ. 6 —



ასევე, ტაპანთურის შესავსად „ვარდნა“-ზნას „უკუქცევიითი“ მიმართულების გამოხატვისას სისტემატურად ერთვის -თ მიმართულების სუფიქსი¹.

მაგ.:

ბაქრ იმღუკი ათენგ-ზ — კუფ. 26 — თჯარ ოსო-თ-ტ

აკრუჩოკ... დასმგსოთ-ტ — კუფ. 23 —

კარტი შიპაკ აათგსო — აფს. 35 — თ-აშატ... აქატი აათგსო-თგზ...

იტიდა ჩაააჯალა-რ ოსო-თ-ტ — აფს. 37 —

აცაა გვრბერგან დალაგან — აფს. 41 — აბუა გვრს. აბუა ნაგვრს ქულაგ-გ გ-რ ზეცა მგ-სო-თ-ბ

ეს... ყოველ ხუთშაბათს ზევით აის-როლე ხოლმე! [მასლ. ა-ვა-რ-სო-ლარა¹—„ზე აგდება“]

შენ (მამაკ.) ის (რალაც) დაგავიწყ-დაჲ... შენ (მამაკ.) ის (რალაც) თუ არ დაგავიწყდებ, რასმე გეტყვი. [მასლ. ა-ვა-ნათ-ლა-რა „დავიწყება“]²

მე ისინი შიგ არ ჩამიშვებენ [მასლ. ა-თა-ღ-ლა-რა „ჩაშვება“³] და სხვ.

ბაქრმა თავისი ქონება ზღვიდან ამოაგდო [მასლ. ათჯრსო-თ-რა]

„კრუჩოკი“ მას (რალაცას.) მოსძვრა, „მოკვეარდა“ [მასლ. აამგსო-თ-რა]

მსხვილი ნაწლავი ამოვარდება... ნაწლავი რომ (ჯა) ამოვარდა... [მასლ. ათჯსო-თ-რა].

ის (ღედაკ.) მას (მამაკ.) კისერზე ჩამოევიდა („გადმოოჲვარდა“, „გადმოექცა“) [მასლ. ავარჯსო-თ-რა]

მისი (რალაცის) ტყავის გახდა დაიწყეს რა, ნახევარი გახადეს. ნახევარი რომ გახადეს, [მთელმა] სოფელმაც ვერ ვადმოაბრუნა („ვერ ვადმოაგდო“). [მასლ. ადცარსო-თ-რა].

¹ იმავე ზნას სავა წინდებულებით ეს -ლა არ ახლავს. მაგ., ანუ ზაა-ლა-ლ-რუ-სო-ტ — კუფ. 11 — „მან (ღედაკ.) მდინარეში თავი ჩაიგდო“, „მდინარეში გადავარდა“ და სხვ.

² საგულისხმოა, რომ პირაქეთა დიალექტების შესავსად იქვეა ა-ვა-ნათ-რა „დავიწყება“ მაგ.: ივ-გ-ს-კ-მ-შ-ათ-ი-ჭ-ი-ე-ტ — კუფ. 9 — „ის (რალაც) არ დამავიწყდა“.

³ იგივე ზნა აშხარულში -ლა-ს გარეშე ცოტა სხვა ნიშნეულობას ატარებს: ათაჲრა „ჩ.გდება“: ჟა-ა-თა-რუ-გ-კ — კუფ. 10 — „შენ (მამაკ.) შიგ (მო)-ჩაგავადებენ“.

⁴ იხ ტაპ. § 45, გვ 141—142.

- შაპლა დანძისენ იკე - აფს. 41 — მან (მამაკ.) ფეხი ჰკრა და გადმოაბრუნა („გადმოაქცია, გადმოაგლო“) [მასდ. აჯერესი-თ-რა]
- აწანდრა აწსე ლეცი — აფს. 43 — მას (დედაკ.) კასრიდან ჩხირი (საცობი) ამოუვარდა, ამოუძვრა რა, ბევრი წყალი დაეღვარა [მასდ. ამე-სო-თ-რა]
- შარდა უმპოშ-შთა უჯე — აფს. 35 — შენ (მამაკ.) ბევრს ნუ ლაპარაკობ, მობრუნდი და წადი სანამ ცოცხალი ხარ!.. თუ გინდა, შენც „გადაგაქცე“ „გადაგაყირავე“ [მასდ. აჯერე-სო-თ-რა]. და სხვ.

იგივე ზმნის ფუძეები ამის საწინააღმდეგო, მიქცევითი, მიმართულების განოხარვისას თ-ს არ დაირთავენ. შდრ. იქვე:

- ათენგზხ ალარე-სა! — კუე. 26 — ის (რალაც.) ზღვაში [შორის] ჩააგდე! იქ (შიგ.) მთლიანად ჩააგდე! [მასდ. ალარ-სი-რა; ათარ-სი-რა]
- ამლა დაჰზნარ-სო-უშე... — აფს. 36 — მას (ადამ.) სიმშილი უკან ჩამოგვირჩენს (უკან „ჩამოგვიგდე პს“ [მასდ. ახჯერ-სო-რა])... და სხვ.²

ზმნის ფუძეთა შედგენილობისა და პრევერბთა ისტორიის თვალსაზრისით საყურადღებოა ერთი ფაქტიც.

აფააზურში გვაქვს ზმნა აგიათარა — „გასინჯვა, შენიშვნა“: იგი უნდა შედგებოდეს ორი ნაწილისაგან: აგიე (* — აგია) „გული“ და ათარა — (მი)ცემა“ = „გულის მიცემა“ — „შენიშვნა“. იგია-ს-თოფტ „ესინჯავ, შევნიშნავ, ვამჩნევ“.

პირაქეთა დიალექტებში ამ ელემენტთა მნიშვნელობა დაბნელებულია. მართალია, ზმნის რთული შედგენილობა ჩანს, მაგრამ მის შემადგენელ ელემენტებს დამოუკიდებლობა ალარ ახასიათებს. აგიათა — ერთი რთული ფუძეა. საგარემოებო აფიქსიან ინფინიტურ ფორმაში, მაგალითად, საგარემოებო აფიქსი ამ მთლიანი ფუძის წინ დაისმის და გვაქვს: ა-ან-გიე-ე-თა (← ა-ან-გია-ე-თა) — „მან (მამაკ.) ის (რალაც.) როცა შენიშნა“ და სხვ.

ახარულში კი გი(ა) ელემენტს დამოუკიდებლობა დღემდე შეუნარჩუნებია და ზემომოყვანილი ფორმის ნაცვლად გვაქვს გი-ან-ე-თა, ე. ი. საგარემოებო აფიქსი (ან-) დასმულია გი-ს შემდეგ³.

¹ ამ შემთხვევაში პ-სთან მეზობლობით თ ქცეულია ტ-დ.

² ამ საკითხის შესახებ იხ. ტაპ. § 45, გვ. 141—142.

³ შდრ. საწინააღმდეგო მდგომარეობა რეფლექსურობის ელემენტთან დაკავშირებით (იხ. აქვე, § 38, გვ. 100...).

მაგ.:

აჩქია შაგზ-ჩუბ აჯაწარა — აფს. 36— მან (მამაკ.), ცხენებს რომ მწყსიდა, აარლა! სუ ღალაგე. აჟუბ იჯაწარა დაარლასსუბ დაპ გი-ან-გა-თა, იჩაზ-ჩაცაა დრეგაპაბ-შთა

ღაგაგაწე

§ 40. სტატიკურ ზმნათა აწმყოს წარმოება. პირაქეთა დიალექტებში სტატიკურ ზმნათა აწმყოს ფინიტურს ფორმაში გვაქვს რთული უპ სუფიქსი (სუა-უპ „ვარ, ვარსებობ“). ეს სუფიქსი იშლება უ და ე ელემენტებად. პირველი სტატიკურს ზმნებში აწმყოს გამოხატავს. პ-ს კი დაკისრებული აქვს ფინიტობის გადმოცემა.

აწმყოს ინფინიტურ ფორმაში ამდენადვე მარტოოდენ უ გვაქვს ხოლმე: სახ-ჯო-უ — სახ-ჯა-უ — „სადაც ვარ“... და სხვ. ასევეა ტაპანთურ დიალექტშიაც¹, ასევეა აშხარულ დიალექტშიაც.

მაგ.:

წაბრგგლა ჰადციახიარა — კუფ. 23— მართლად (სიმართლით) უნდა მოვილა-ათაჯუპ. უთაჯ-უ ააპიპ!

ჰარა ჰშაგ-ო-უ, უდოპ... — კუფ. 23— ჩვენ როგორც ვართ, ესაა

სარა ისთაჯ-უ, აუდოუპ... — კუფ. 23— მე რაც მინდა, ესაა

ზაზა-წაბ-გ-გ-უ... — კუფ. 19— ვისიც სიტყვა მართალია...

აჟუბ ატუბ დ-ზ-გ-ჩა- — აფს. 37— ესაა, რაც აძლიერებს მას (ადამ.) 'ხა-უ...

დაბან, დაყთაკ-უ... — აფს. 35— აგე, სადაცაა დამწყვედელი!

ბოლოკიდური ფუძისეულ ა ხმოვანთან უ-ს შერწყმის ნიადაგზე ინფინიტურ ფორმაში ხშირად გამოვლინდება ო || ო:

არი ზაკირ, იჟმო? — კუფ. 4— ეს რა არის, შენ (მამაკ.) რაც გაქვს?

დახ-ტო... — კუფ. 18— ის (ადამ.) სადაც ზის...

იგ-ლო... — კუფ. 17— რომლებიც დგანან...

საყყო... — კუფ. 15— სადაც ვარ, ვიმყოფები...

აბნე-ლო... — აფს. 35— რაც ტყეშია...

... უაშა-ტი-ო... — აფს. 44— შენ (მამაკ.) მასზე (რალა-ცაზე) როგორც ზიხარ...

¹ იხ. § 46, გვ. 143.

- აბნა ღუ ზემკჭწო... —აფს. 35— ვის ხელში ია ც დიდი ტყეა...
 რ ყ რ ატრ აკიჯბ —აფს. 44— რ ა ც ა რ ი ს, ესაა
 ზაკიი, რ ყ რ ? —აფს. 37— რ აა, რ ა ც ა რ ი ს?
 იჩუ ანშაპკ ი ზ წ რ... —აფს. 37— მისი (მამაკ.) ცხენი, რ ო მ ე ლ ს ა ც სამი
 ფეხი ა ქ ე ს (მისი სამფეხა ცხენი) და სხე.

აფხაზურში ზმნის ინფინიტურ სახეობებზედგეა დაფუძნებული კითხვითი ფორმების წარმოებაც. მაგალითები აშხარულიდან:

- და ბ ა ც ყ ა - რ ? —კუე. 23— ის (რალაც) სადაა?
 ...შე ფ ა ყ ო ? —კუე. 23— ... რ ო გ ო რ ა ა ?
 ლ'აპე ბ ე მ ჯ - უ - მ ა ? -ჰია—აფს. 38— შენ (დედაკ.) გვარი გ ა ქ ე ს ო ? მითხრა
 სემაჲ მან (მამაკ.)
 ატუთ რეცეკე ტეფეცორ-უ- —აფს. 37— შენ (მამაკ.) მათზე უ ა რ ე ს ი ხ ა რ ?... და
 მა? სხე.

ოლონდ ერთიანობას ვერ ვადასტურებთ აფხაზურ დიალექტთა შორის ე. წ. ნაცვალსახელოვან-კითხვითი ფორმების წარმოებისას.

პირაქეთა დიალექტებში თუ კითხვა ეხება ადამიანთა კლასს¹, ზემოაღნიშნული ინფინიტური ფორმის უ სუფიქსი არ ჩანს: იყა-და „ვინ არის?“, ხოლო თუ კითხვა ეხება ნიეთთა კლასს, ეს უ გამოჩნდება: იყო (— იყა-უ-ა) ო იყოზი (— იყა-უ-ზი) „რა არის?“.

შექცეული ვითარებაა ტაპანთურს დიალექტში: თუ კითხვა ეხება ადამიანთა კლასს, უ აფიქსი დაცულია: იყ-უ-და (— *იყა-უ-და), („ვინ არის“), ხოლო თუ ნიეთთა კლასს— უ აღარ გვექნება: იყა-ა („რა არის?“).

აშხარული დიალექტის ორსავე კილოკაეში ამ რიგის კითხვითი ფორმები როგორც ნიეთთა კლასში, ისე ადამიანთა კლასში გვეხდება უ-ს გარეშე.

მაგ.:

- ტარა ი უ თ ა ე კ ე - ა ბ ზ ი ა - —კუე. 23— შენ (მამაკ.) რ ა გ ი ნ და ს ი კ ე თ ე დ გ ი ყ ო ?
 რ ა ნ ე უ ზ ე ს ხ ე უ შ ი ა ? (რა სიკეთე გინდა გიყო?)
 ი ს თ ა ე რ ? —აფს. 33— თქვენ რ ა გ ი ნ და თ ?
 ზ ე ა ფ შ ი რ ? — აფს. 23 — ის (რალაც) რ ო გ ო რ ი ა ?
 რ ყ ე - ა (— იყა-ა)? — აფს. 44— რ ა ა რ ი ს ?
 ხაბარ-ჩაბარ რ ყ ე ა ? —კუე. 2— ა მ ბ ა ვ ი რ ა ა რ ი ს ?

¹ მხედველობაში გვაქვს ორგანული წარმოების კითხვითი ფორმები.

- არა დ ზ გ ჰ ი ტ ე (მ) — კუვ. 2 — აქ რად ზ ი ს ი ა (აღამ.)
- არი აპიენწი ზ გ უ მ ე (— ზუმა-მ) — კუვ. 4 — შენ (მამაკ.) ეს ტალახი რად გაქვს?
- არს უსნ ე ი უ მ ე - მ ? — კუვ. 9 — შენ (მამაკ.) აქ საქმედ რა გაქვს?
- არი დ ზ ხ ა ხ შ ა - დ ა ? — კუვ. 12 — ეს ვისი და არის?
- ჰე, უარა ათარაში აქვებ ინდგგლა, ზ ა კ ი - თ ა ა ქ ი ა - დ ა ? უ ჯ თ ხ ა ა ი ზ ზ ა კ ი - ქ ი ა - დ ა — ი პ ე დ ე ჯ
- ე, შენ (მამაკ.) ეიშვარს რომ მოაღვა, რა ხალხია? ისინი რომ მოვიდნენ, ვინანი არიან? — თქვა მან (მამაკ.)
- იუთახებუ ზ ე დ ფ შ ე ჯ - დ ა — კუვ. 23 — ის ვინც შენ (მამაკ.) გინდა, როგორია?
- აჭიენ ზ ზ ი ნ ა - დ ა ? — აფს. 37 — სახლში ვინაა (ვინ ცხოვრობს)?.. და სხე.

თუმცა იმავე აშხარული დიალექტის კუვენისკის კილოკავში პარადიგმების შედგენისას პარალელურად უ აფიქსიან ფორმებსაც გვიდასტურებდნენ ადამიანთა კლასში.

მაგ.:

იზმადა || იზმრდა (— იზმაუდა) (ქალწერთად: იზმოდზოდა (— იზმაუ ღზაუდა) = ის (რალაც.) ვის აქვს? — ის [რალაც] ვისაც აქვს, ვინაა? [შდრ. ნამყო განუსაზღვრ. იზმაზდა — „ვის ჰქონდა“]

თუმცა შენიშნავდნენ უფრო ხშირიაო აღწერითი წარმოება — იზმრ ღზოდა „ვისაც აქვს, ვინ არის?“

აფხაზური ენის არც ერთ დიალექტში აწმყოსეული უ არ ჩანს უარყოფითს ფორმებში.

მაგალითები აშხარულიდან:

- დაგ²სთაჟ²-მ — კუვ. 2 — ის (აღამ.) არ მინდა
- დღ²ჯა²-მ — „ 14 — ის (აღამ.) არ ირის... და სხე.

კითხვა დგება, აღნიშნულს შემთხვევებში ფონეტიკურ ნიადაგზე აიხსნება აწმყოსეული უ-ს არარსებობა, თუ იგი ამ ფორმებს არც ჰქონდა?

აშხარულ დიალექტში სტატიკურ ზმნათა აწმყოს წარმოების მხრივ განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს ფინიტურ ფორმები.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, სტატიკური ზმნების აწმყოს ფინიტურს ფორმის პირაქეთა დიალექტებში ახასიათებს -უპ სუფიქსი. უ აწმყო დროს გადმოსცემს პ — ფინიტობას. ეგვევ პ აფიქსი მყოფად ის ფინიტურს ფორმაშიაც გვხვდება (სცა-პ- „წივალ“) ... ფინიტობის აფიქსი სხეცა გააჩნია აფხაზურს. ჩვენ ასეთი ოდენ ფინიტობის გამომხატველი სუფიქსი ვიცით - (ი)ტ. იგი ჩვეულებრივ დინამიკურ ზმნებს ახლავს. მართალია, პ-ც შეიძლება

¹ იხ. აქვე, § 48.

შეგვხვდეს ფინიტურ ფორმისათვის დინამიკურ ზმნებთან (მაგ. სცა-პ- „წავალ“)- და ტ-ც-სტატიკურ ზმნებთან (მაგ., უარყოფითი ფორმა ნაშყო განუსაზღვრე-ლისა: სუამგზ-ტ-„მე არ ვიყავ“), მაგრამ როგორც პირაქეთა დიალექტებში, ისე ტაპანთურშიაც-(ი)ტ თითქოს უფრო დინამიკურობას უკავშირდება, პ-კი სტატიკურობას.

როგორც სათანადო ადგილას უკვე იყო აღნიშნული, ტაპანთურს დიალექტში სტატიკური ზმნის აწმყოს ფინიტური ფორმა წარმოდგენილია ოდენ პ ან ბ აფიქსით პირაქეთა დიალექტების -უმ სუფიქსის ნაცვლად. თუ პირაქეთა დიალექტებშია: სუა-უმ, იქ არის: სუა-ბ ო სტა-პ („ვარ, ვიმყოფები, ვარსებობ“). ინფინიტურს ფორმაში კი აწმყოს უ ისევე აღდგება ტაპანთურში, როგორადაც სხვა აფხაზურ დიალექტებში.

ქრელ ვითარებას აქვს ადგილი აშხარულ დიალექტში. იქ, ერთი მხრივ, ჩვეულებრივია პირაქეთა აფხაზურ დიალექტთა მსგავსად -უმ სუფიქსიანი. სტატიკური ზმნის აწმყოს ფინიტური ფორმები.

მაგ.:

დგრა დუ ი რ გ მო-უმ	—აფს. 37—	მათ დიდი ცოდნა აქეთ
სე იც(ა)რარ სგმო-უმ	—კუვ. 15—	მე პირობა მაქვს
ბბნა დუო-უმ	—აფს. 37—	ის (აღამ.) ტყეშია
ანახ ² აქეთ აჟაჟ დუომ ¹	—აფს. 37—	იქითა სოფელშია შენი (მამაკ.) და ტახწა
აჩიან აწა აზიან ალომ	—აფს. 37—	ცხენის (ქაკის) თავი ცაშია
დუციომ	—აფს. 37—	მას (აღამ.) სძინავს
აბუთ რ ა კი გ ბ (← რაკა- ტუბ)	—აფს. 38—	ისინი არიან
სჩეანქია არკა რკაზუ	—აფს. 35—	ჩემი რემა ბარში ცალკეა
იქი გ ბ (← იქიტუბ)		
არბ აფბიგსტა აპ დუტუბრ-უმ		ეს ქალიშვილი მთვარის, ბატონის ასუ- ლია
იენაპა-უმ	—კუვ. 10—	ის (რალაც) ჰკილია
დრტკპა-უმ	—აფს. 37—	ის (აღამ.) საცოდავია
დურტი-უმ	—კუვ. 17—	ის (აღამ.) ჩემია, მე შეკუთვნის
არბ სა დესთაცო-უმ	—კუვ. 17—	ეს ჩემი პატარძალია და სხვ.

მაგრამ ამ ფორმათა გვერდით აშხარული დიალექტის ორსავე კილოკავში გვხვდება სტატიკურ ზმნათა აწმყოს სრულიად თავისებური წარმოებაც: ზემო-

¹ აქაც და ქვემოთაც ო მომდინარეობს ა-უ-საგან: დუა-უმ.

განხილული .პ აფიქსი აქ აღარ ჩანს, მის ადგილას გამოიყენება -იტ სუფიქსი. მაგ., დღეე ჰტ - კუე. 12 —ის (ადამ.) არის, იმყოფება“; შდრ. პირაქ. დიალექტებისა და იმავე აშხარული დიალექტის დღეყოუპ, ტაპანთური დიალექტის დღეცაბ || (დღეცაპ) და სხვ.

აღნიშნულ ფორმათა წარმოებისას ადგილი აქვს ზოგ თავისებურებასაც როგორც ამა თუ იმ სტატიკურ ზმნათა, ისე კილოკავთა მიხედვითაც.

აფსუის კილოკავში ოდენ -იტ სუფიქსის გვერდით სტატიკური ზმნის აწმყოს ფინიტურს ფორმაში გვხვდება -უტ რთული სუფიქსიც. იგი ისეთივე შედგენილობისა უნდა იყოს, როგორისაც უპ, ოლონდ პ-ს ადგილას გვაქვს იგივე [ი]ტ.

აფსუის კილოკავში, ერთი მხრივ, -იტ სუფიქსის გამოყენებისა და მეორე მხრივ, -უტ სუფიქსის გამოყენების თვალსაზრისით შეინიშნება სტატიკურ ზმნათა ორ ჯგუფად დაყოფა. ერთ მათგანს -იტ ახასიათებს, მეორეს — უტ.

-იტ → -ჰტ სუფიქსიანი სტატიკური ზმნები აფსუის კილოკავში:

აბან რათქაჲ უნაშაგლა! — აფს. 37 — ავე იმ სახლში შედი! იქ ცხოვრობს აუწყა დღენჲ-ჰტ მირა სკაჲთა სახლობს (სახლშია) მირა სკვაჲვა

სარა ფჰაკ დღსგმჲ-ჰტ — აფს. 43 — მე ერთი ქალიშვილი მყავსო, თქვა მან (მამაკ.)

ჟიოლაგჯ სგმე-ჰ¹-ლჰი, — აფს. 38 — გვარიც მაკვსო, -თქვა მან (დედაკ.), აბაგჯ დღსგმე-ჰ¹ მამაც მყავს

ლჰის ლგმე-ჰ¹ — აფს. 43 — მას (დედაკ.) პირი აქვს

აბაგ დღსგმეტ¹-სჰიე — აფს. 38 — მამაც მყავს-(მეთქი), ვთქვი

აჲყა, აჲრბაჲე დღუ აჲგ — აფს. 37 — იქ, იმ მთის (კლდის) ძირას ერთი ცხენი არის. ის ცხენი დღეს მოიგებს. ის არისა ც მოიგებს, შვიდი დათვი არის მის ქვეშ და, შექამენ

ჲახშანეწბან ჲყაყ დღეჲ — აფს. 37 — შენი (მამაკ.) უმცროსი და იქ არის (იმყოფება)

აბა დღახხეზარგჯ, იფან — აფს. 35 — მისი (მამაკ.) მამა თუ არ არის, მისი შვილი (ვაჟიშვილი) არის

¹ აქაც და ამ რიგის შემთხვევებშიაც იმავე -იტ სუფიქსის მქონე ისგმე-იტ, დგყე-იტ იწე-იტ და სხვ. ფორმები ივარაუდება, ოლონდ ფონეტიკურ ნიადაგზე გაუჩინარებულა ტ-სუფიქსი. აუსლაურში ტ აფიქსის დაკარგვა სისტემატურად ახასიათებს აფსუის კილოკავს. ზოგჯერ ი-ც მოიკვეცება, მაგრამ იგი რომ უნდა არსებულებოდა, ჩანს ფუძისეული ბოლოკიდური ა ხმოვნის ვ-დ ქვევით (მაგ., დღსმეგტ ← დღსმე-ჰტ), ხშირად ამ ნიადაგზე აღნიშნული ხმოვანი გრძლადაც გამოითქმის.

² საყურადღებოა ის ჯარგმობა, რომ მთქმელმა აქ ორივე ფორმა იხმარა როგორც იწოპ, ისე იწე[იტ].

- სუჭაქჳჭუნცია მჭადქე- —აფს. 35— ჩემი ორი მსახური გამოემართა რა, ლან უქჭიუნციაქია ი რ გ ლ ე შენს (მამაკ.) მსახურებში არიან გარეულნი
- უმპკლა ილქეუწალარა —აფს. 43— შენი (მამაკ.) ხელით უნდა აქამო მას ათაქე-მ, ჭარბ დღურჩალარა (დედაკ.), შენ (მამაკ.) უნდა გამოკეც- ათაქე-მ ბო ის (ადამ.)
- აუტთ ასააუხრა —აფს. 35— ესენი უნდა (მინდა) შევიძინო, მო- სთაქე-მ(ტ) ვიპოვო
- ჭარბ ჯარაკ ჰადიქილა- —აფს. 36— ჩვენ შორს უნდა გავემგზავროთ რა ათაქე-ნ
- შტიაკე-გ მანერკელან —აფს. 36— ერთი საკლავი დაიქირეს რა, მათ დაუქ- ირზერშ... აჩაა შტიაკე-გ მანერ- ლეს. მეორე (სხვა) საკლავი დაიქირეს კელან: „მჭიუ უ ქე-ნ, ჭარბნჭიოხ- რა: „გზაზედ ხარ (მემგზავრე- ნაწუკ, იუზარფეშაშე“ —რ ჰიან... ბი), შენ მობრუნებამდე დავალოდი- მაურგშთიბ ნებთ“-ო, თქვეს რა... გაუშვეს... და სხვ.
- აქ მოყვანილს ზმნებში აწმყოს ფინიტური ფორმის საეცებით ანალო- გიური წარმოება დასტურდება აშხარული დიალექტის მეორე—კუენისკის— კილოკეშიაც.
- მაგ.:
- ლქე ცქეა დეყე-მტ —კუე. 12— დიდი (ცუდი) ქურდი არის, არსებობს
- თათე დეყე-მტ —კუე. 10— ერთი დედაბერი არის
- ჩეკე იყე-მტ —კუე. 12— ერთი ცხენი არის (იმყოფება)
- ჭოწიწთა ჯემარბ დღე —კუე. 12— ზეგ დიდი გართობა არის, იქ ქალიშვი- ყე-მტ. აბრაჲს აპისსესა ლებს შეკრებენ...
- მეზზერგუშტ
- ჭიგა ლქმე-მტ —ფსხუ, კუე. 13— მას (დედაკ.) სარკე აქვს
- აჩასაერქეა.რმე-მტ მარა —კუე. 4— მცველები ჰყავს იმ ეფენდის ეჭენდ
- კელწიარა ‘ხიქქიაკე-გ —კუე. 4— მას (რალაცას) პატარა ქუქრუტანებიც მასმე-მტ აქვს
- სარა მლქინე აუას გაწიქე —კუე. 26— მე ქონებად ოდენ ერთი აბაზი მ აქვს სქმე-მტ
- სასციაქიანე სქმე-მტ —კუე. 9— სტუმრები მყავს
- ლა ცქეაქია რქმე-მტ —კუე. 6— იმათ ცუდი ძალები ჰყავთ
- ფიქსე გაწიქე დქმე-მტ —კუე. 20— მას (მამაკ.) მხოლოდ ერთი ცოლი ჰყავს...

სარა სეწიჭქარა ათ აჯგ-ჲტ — კუე. 12— მე უნდა ვიტყვო...

სარა სტკკეს ეპა — ფსხუ. კუე. 14— ჩემზე უფრო ძლიერი ხალხია ქვეყანაზე იბრა'ხიო აღუნეე ჟია ქი-იტ (ზე არის)... და სხვ.

მაგრამ, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, აფსუის კილოკავში მთელი რიგი ხტატისტიკური წმნების აწმყოს წარმოებისას გამოიყენება -უტ¹ ხუფიქსიც.

მაგ.:

ისღამამ იქ-უტ აჭიფუთყ. — აფს. 39— ორი ფუთი (რაღაც) მეცოტავება. ჟარგ- სარგ- ჯააგანგ- იმრქ-უტ-იპიე შენცა (მამაკ.) და მეც რაც მოვიტანეთ, ცოტააო, თქვა მან (მამაკ.)

ჟარგ- სუ უს ჰქკ უნ-უტ — აფს. 43— შენც (მამაკ.) ჩემი ბიჭი (შვილი) ხარ ჟირა დუუტი-უტ — აფს. 43 — ის (ალამ.) შენი (მამაკ.) კუთვნილებათაა, შენია

„სარა ისთაჟუ, სარა სუტათა — აფს. 33— მე რაც მინდა, ჩემი ბარძაყი არისო, აკუტ² — იპიე თქვა მან (მამაკ.)

სარა ტაპირ საკუტ² — აფს. 42— მე ტაპირი ვარ

ისმაჟა ჟე აკოტ² — იპიე — აფს. 43— შენ (მამაკ.) ისა ხარ, ვისაც ვერ ვშოულობ, ვერ ვპოულობ

არი ლაკო³ სუტა — აფს. 43— ეს არის ჩემი ქალიშვილი

აბზარა ჟარო უზჭია — აფს. 35— სიკეთე შენთვის (მამაკ.) არ მიყვია. ვი- გ-სუტხე. იზხნაზ, აქტ სააზრგზ რაკუ⁴ — სიყვითლე შენთვის (მამაკ.) არ მიყვია. ვისაც ვუყავ, ჩემი გამზრდელი სოფელია

სუხუფაცობ რქე ჟარა — აფს. 37— ჩემს სამ ვაჟში ვაჟაკობა რომა აქეს, ზლო ჯაბბე ავუბეანტირ აქუ⁴. უფროსი და საშუალო არიან. უმცროსი ქეციანიია, საბრალოა რეაჟბე დეკბეჟ, დრკტაუბ... — რეაჟბე დეკბეჟ, დრკტაუბ...

აჟუჟ იმჭანუ, აჟრ აკუ...⁴ — აფს. 37— ეს რასაც ნიშნავს, ეს არის...

აჟი აკუ⁴, სარა ისიასპიუშეა — აფს. 38— ეს არის, მე რაც უნდა გითხრათ სუტა დუხესთუშეა, ჟირა — აფს. 43— ვისაც ჩემს ქალს მივსცემ, შენ (მამაკ.) დეჟეფეჟეა გგავს

¹ ისევე, როგორც სხვა შემთხვევაში, აქაც მოსალოდნელი და ჩვეულებრივია ფონეტიკურ ნიადაგზე აუსლაუტში ტ-ს დაკარგვა; ხმნის ფუძისეული ბოლოკიდური ა ხმოვნის უ-აფიქსის უ-სთან შერწყმა და ხმოვნის გაგრძელება.

² [ა] აკუტ, საკუტ, ჟაკოტ და სხვ. ფორმებში ფუძისეულ ლაბალიზებულ ბგერასთან შერწყმულია აფიქსისეული -უტ || -უტ. უნდა ყოფილიყო საკუტ-ჟეტ მივიღეთ საკოტ (საკუტ), საკუტ და სხვ.

³ ლაკო — ფორმაში ჯერ დაკარგულა ტ, შემდეგ კიდევ ჟ-სთან (ლაბიალიზაციასთან) არ ჰანს აღარც აფიქსისეული ჟ (ჟუ || უ). უნდა ყოფილიყო ლაკო-ჟეტ → ლაკოჟეტ → ლაკოჟე → ლაკო.

⁴ მითითებულ ფორმებში ტ ფონეტიკურ ნიადაგზე დაკარგულა, გაგრძელებულა უ.

- შარა ურცკაჲ — აფს. 43 — შენ (მამაკ.) ცოდვა, საბრალო ხარ
 სარს სრგცკაჲ — აფს. 42 — მე საბრალო, ცოდვა ვარ
 სიაშა რეწბა, ავაბეგ სია — აფს. 37 — თქვენი უმცროსი, ქეციანი ძმა თქვენი-
 დ სიბოროჩ-უ, დუხიბალს! — სავალდებულოა, მიხედეთ ხოლმე!
 აციჭიგჩაგჯ ბჩჩაგჯ — აფს. 33 — ტანსაცმელიცა და ფულიც შენ (მამაკ.)
 შარს იუტ-უ გეკუთვნის (შენი კუთვნილია)
 სუფა დელასი-უტ — აფს. 43 — ჩემი ქალი ბრმაა
 ფხაშაროტ (←*ფხაშარა-უტ) — კერძო საუბრიდან — სირცხვილია
 სჯუაშოტ (←*სჯუა — აფს. 37 — მე შენი ძმა ვარ
 შა-უტ)
 უსაშრტ (←*უსაშა-უტ) — აფს. 38 — შენ ჩემი ძმა ხარ
 არს აწიბებია შარუ უწია — აფს. 43 — ეს ნახევარი ვაშლი შენი (მამაკ.) ვაშ-
 ძაჲ შა? იპიან დუგწაძ. — ლის ნაქერიცა, შენი „ვაშლისთა-
 — აჲოტ (|| აწუ) ¹ არს-წილდა. — განია?“ ის (აღამ.) შეეკითხა მას (მა-
 უხლაზბეიე, ვერე დაჲაზა- მამაკ.) — მისთაგანია, მისი ნაქერიცა, მისი
 რი? — ჯიშია სწორედ. რად გინდა, „რას
 აქნევ“, თუ იმისნაირიცა, იმის ჯი-
 შია?
 დაყმეგმსუშაზ, იჯარო — აფს. 38 — მას (აღამ.) საღაცუნდა ევლო, შორ-
 საა
 (|| იჯაროტ) ²
 არი აწაწა დჯაგო — აფს. 33 — ეს კაცი გიჟია
 (← დჯაგოტ — დჯაგა-უტ)
 აჲრ ეწხე ჰახსციიქია — აფს. 37 — ამას ჯობია ჩვენი დები მოგძებნოთ-
 ჰარხუშაარო, ეელო —
 (* — ეელოტ* — ეელა-უტ)
 სუფა დელასი-უტ — აფს. 43 — ჩემი ქალი ბრმაა, თქვა მან (მამაკ.) —
 იპი. დედანგო (← *დელა- ყრუა, ... და კოქლიცაა
 გოტ* — დელაგა-უტ), დუა-
 ჩო (← დუაჩოტ — *დუაჩა-
 უტ), დჯგლ'აჩო (← დჯგლ'ა-
 ჩოტ — *დჯგლ'აჩა-უტ)

¹ ფუძეა სიტყვისა აჲა: ააჲრტ || აწუ ← *ააჲაჲტ

² იჯარო || იჯაროტ ← *იჯარა-უტ.

ანჯიარაგ² ექვა იმე- —აფს. 42— სიარულიც უფრო აღვილია... და სხვ.
რო (— იმეროტ —*იმე-
რა-უტ)

აღნიშნულ შემთხვევებში სტატიკური ზმნის აწმყოს ფინიტური ფორმის ამგვარი წარმოება აშხარული დიალექტის კუენისკის კილოკავში აღარ დაგვი-
დასტურებია. იგი სპეციფიკური აფსურული კილოკავის მოვლენაა. კუენისკის კი-
ლოკავში ამ შემთხვევაში გვექნება ჩვეულებრივი -უტ სუფიქსი.

მაშასადამე, ერთი მხრივ, როგორც აფსუსის, ისე კუენისკის კილოკავში
შეიძლება გვექნეს: ისჯმეატ—მაქეს (რაღაც)“, სჯყეატ—ვარ, ვიმყოფე-
ბი“, მეორე მხრივ, აფსუსის კილოკავში გვექნება: დჯაბტუტ—ქეციანიია“,
საკუტ—ვარ“, კუენისკისაში კი—მიოლოდ: დჯაბტუტ, საკუტ¹.

მიუხედავად იმისა, რომ აშხარული დიალექტის კუენისკის კილოკავში
დჯაბტუტ, უსაშოტ და მსგავსი ფორმები არ გვხვდება, სტატიკურ ზმნა-
თა ორ ჯგუფად დაყოფა აწმყო დროში ფინიტური ფორმის წარმოების მი-
ხედვით იქაც არის გატარებული.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, აფსუსის კილოკავშიაც და კუენისკის კილო-
კავშიაც ჩვეულებრივი აფხაზური -უტ სუფიქსი ყველა სტატიკურ ზმნასთან
გვხვდება. ამ სუფიქსით წარმოებისას სტატიკურ ზმნათა რაიმე ჯგუფებად
დაყოფა არ შეინიშნება, ისევე როგორც არ შეინიშნებოდა ეს არც სხვა აფ-
ხაზურ დიალექტებში. იქაც არის ისგმოუბ—მაქეს (რაღაც)“ და დჯუტი-უტ
—„შენია ის (ვიღაც)“

მაგრამ ამის პარალელურად

აფსურურშია: { ისჯმეატ კუენისკურშია: { ისჯმეატ —მაქეს (რაღაც)
{ დჯუტი-უტ { დჯუტი-უტ —შენია (შენ გე-
კუთვნის) ის (ვიღაც)

მართალია დჯუტიუტ ფორმა არ არის კუენისკურში, მაგრამ არც ისჯ-
მეატ-ის შესაფერი ფორმა შეიძლება გავრცელდეს დჯუტიუტ ზმნაზე.
კუენისკურში იტ დაბოლოება გარკვეულ ზმნებს აქვთ და ისევე გამოიყენება,
როგორც აფსურურში. სხვა ზმნებში კი გვექნება იგივე -უტ.

ამ ფორმათა მიხედვით სტატიკურ ზმნათა ორ ჯგუფად დაყოფა აშხა-
რულს დიალექტში ფაქტია.

კითხვა დგება: რა საფუძველი უნდა გააჩნდეს სტატიკურ ზმნათა ორ
ჯგუფად დაყოფას?

წარმოდგენილი მასალის ანალიზის საფუძველზე შეინიშნება სტატიკურ
ზმნათა ასეთი დაჯგუფება:

1. თუ ე. წ. სტატიკური ზმნა იძლევა „სახელურ“ (სახელის) გაგებას,
რაც შეეფერება, ვთქვათ, ქართულის შედგენილ შემასმენელს, მაშინ აწმყოს
ფინიტური ფორმა კუენისკის კილოკავში ნაწარმოები იქნება -უტ სუფიქსით,
ხოლო აფსურურს კილოკავში— უტ სუფიქსით.

¹ ს. აბაჯაქის მტყვევლებაში ჩვენ ჩავიწერეთ „საჟი აკუტ“—ესაა“. ამდენადვე იგი
აფსუსის კილოკავს უნდა მისდევდეს. თუმცა უნდა ითქვას, რომ სხვა ზმნათა მიხედვით აბაჯაქ-
ის მტყვევლებაზე ცნობები გვაკლია. მოულოდნელი არაა ცოტა განსხვავებული ვითარებაც.

ამ ნიადაგზე აფსუურში გვაქვს ფორმები:

დ ჯ ა წოტ — ... დ ჯ ა-წ ა-უტ—კ ა ც ი ა
 ს ა ზ რ ა ზ უტ—თ ა ნ ა ხ მ ა ვ ა რ
 დ რ გ ც კ ა-უტ—ც ო დ ვ ა ა
 ი ბ ზ ი ო ტ — ი ბ ზ ი ა-უტ—კ ა რ გ ი ა
 დ ჯ რ ო ჟ ო ო ს ო რ-უტ—ის (აღამ.) პ რ ო ფ ე ს ო რ ი ა
 ს ჯ კ უ ნ-უტ—ბ ი კ ი ვ ა რ
 დ ლ უ ტ ო-უტ—ის (აღამ.) შ ე ნ ი კ უ თ ე ნ ი ლ ი ა, შ ე ნ ი ს ა კ უ თ რ ე ბ ა ა
 დ ჯ ა ბ ე-უტ—ქ ე ც ი ა ნ ი ა ის (აღამ.)... და ს ხ ე.

2. თუ ე. წ. სტატიკური ფორმა იძლევა ზ მ ნ უ რ ი ფუძის გაგებას, რაც: ჩვეულებრივ შეეფერება ქართულის ე. წ. საშუალო გვარის ზმნას, მაშინ აწმყოფს ფინიტური ფორმა აშხარული დიალექტის ორსავე კილოკავში ნაწარ-მოები იქნება -იტ სუფიქსით.

ამ ნიადაგზე გვაქვს:

ის ჯ შ ე-ა ტ—მ ა ქ ე ს (რ ა ლ ა ც)
 ს ჯ ე-ა ტ—ვ ა რ, ვ ი მ ყ ო ფ ე ბ ი
 ის თ ა ჯ ე-ა ტ—მ ი ნ დ ა, მ ს უ რ ს (რ ა ლ ა ც)
 ა ლ ე-ა ტ—შ ი გ ა რ ის (რ ა ლ ა ც), შ ი გ მ ყ ო ფ ბ ს („შ ი გ ო ბ ს“)
 ი წ ე-ა ტ—ქ ე ვ შ ა რ ის (რ ა ლ ა ც), ქ ე ვ შ მ ყ ო ფ ო ბ ს („ქ ე ვ შ ო ბ ს“)
 უ ქ ი-ი ტ—ზ ე დ ხ ა რ, ზ ე დ ი მ ყ ო ფ ე ბ ი („ზ ე დ ო ბ ს“)
 ის კ ნ-ი ტ—მ ც ხ ი ა (ჩ ე მ ზ ზ ე ა რ ა ლ ა ც)
 ს ჯ შ ტ ე-ა ტ¹—ვ წ ე ვ ა რ... და ს ხ ე.

ასეთი დაპირისპირება ნათელი ხდება ისეთი ფუძეების მაგალითზე, რომლებიც იძლევიან ორსავე გაგებას.

მაგ., ა ჯ ნ გ ო ო ა ჯ ნ ა—„ს ა ხ ლ“—ს ი ტ ყ ვ ი დ ა ნ გ ვ ა ქ ე ს ო რ ი ვ ე ფ ო რ მ ა:

1. ჯ ნ-უტ ო ო ა ჯ ნ ო-უტ (ო ო ა ჯ ნ ო ტ)—ს ა ხ ლ ი ა.

2. დ ჯ ჯ ნ ე-ა ტ—ის (აღამ.) „ს ა ხ ლ ს ა ა“, ს ა ხ ლ ო ბ ს, ც ხ ო ვ რ ო ბ ს.

თითქოს ერთადერთ გამონაკლისს ქმნის აკუ-ზმნა: ხ ა კ ი უ ტ—„ვ ა რ“—მაგრამ არც აქ გამონაკლისთან არ უნდა გვქონდეს საქმე. ეს არ ნიშნავს: „ვიმყოფები“, „ვარსებობ“.

პირიქით, ამ ზმნაში აღნიშნული ფორმის არსებობა ძალზე საყურადღებოა მისი ფუძის ისტორიის გარკვევის თვალსაზრისით. იგი ვათანაბრებულა ჩანს ე. წ. ს ა ხ ე ლ უ რ ფორმებთან.

აქ ყურადღებას იქცევს ერთი გარემოებაც. აფხაზურში სტატიკური ფორმები მოეპოვება დინამიკური ფუძის ზმნებსაც: მაგ., ა გ ჯ ლ ა რ ა (ა'დგომა).

¹ ზმნები, რომლებიც ზემოთ არ ყოფილა მოყვანილი და ტექსტებში არ გვხვდება, ჩაწერილი გვაქვს პარადიგმების შედგენისას.

ა ტ ი ა რ ა ('დაჯღომა) ზნებს ახასიათებს როგორც დინამიკური, ისე სტატიკური ფორმები:

დინამიკ.	{	დგლომტ—ის (აღამ.) დგება
	{	დტიომტ — „ „ „ ჯდება
სტატიკ.	{	დგლო უპ—ის (აღამ.) დგას
	{	დ ტ ი ო უპ—„ „ „ ზის

რა ვითარებაა ამ მხრივ აშხარული დიალექტის კილოკავებში? კუვინსკის კილოკავში აღნიშნული ტიპის ზმნებში არავითარ სხვაობას არა აქვს აღვლილი აქ წარმოდგენილ სისტემასთან შედარებით. სტატიკურ ფორმებში პირველი რიგის ზმნების მსგავსად გვხვდებოდა მხოლოდ და მხოლოდ დგლო უპ, დ ტ ი ო უ პ.

აფსუის კილოკავში იმავე პირველი რიგის ზმნათა მსგავსად -უტ დაბოლოება იჩენდა თავს.

მაგ.:

... საგ²ტუმ. სუტჰიგ² —აფს. 33 — არ დავჯდება. ჩემი ცოლიც აგე იქ ანჭა დგლოტ (— *დგლა-უტ)- დგასო—თქვა ხოჯამ იპიჲ ხიაჯა

...დენაშელახენ, დგლო —აფს. 33— ის (აღამ.) შემოვიდა რა, დგახ. დგახ (←*დგლა-უტ)! დგლოტ-2— რა, ვერ ამბობს, ის (აღამ.) რომ წააქ- შთა გ²ლ ზელოჰომ ანრ დგმა- ცია აკალეჯზ

აშხარული დიალექტის აქ წარმოდგენილი მასალა მრავალმხრივ იქცევა ყურადღებას:

1. თავისებური პოზიცია უჭირავს აფხაზურ დიალექტთა შორის აშხარულ დიალექტს სტატიკურ ზმნათა ნაცვალსახელოვან კითხვითი ფორმების წარმოების მხრივ. იგი მხარს უჭერს სათანადო ფორმათა აწმყოში -უ- სუფიქსის გარეშე ნაწარმოებ ფორმებს როგორც ნივთთა კლასში, ისე ადამიანთა კლასში.

2. ასევე თავისებური პოზიცია უჭირავს აფხაზურ დიალექტთა შორის აშხარულ დიალექტს სტატიკურ ზმნათა ორ ჯგუფად დაყოფის მხრივ: სუყეტ და საკიეტ—*ვიმყოფები* და *ვარ*. ამას ორ იცნობს სხვა აფხაზური დიალექტები.

რალაც *გადინამიკურების* ელემენტი უნდა იყოს წარმოდგენილი აშხარული დიალექტის -იტ აფიქსით ნაწარმოებ ფორმებში.

3. მიუხედავად იმისა, რომ სტატიკურ ზმნათა წარმოების მხრივ აშხარული დიალექტის კილოკავები ერთიანდებიან და უპირისპირდებიან სხვა დიალექტებს, სხვაობა თავს იჩენს მათ შორისაც: -ტ სუფიქსი აფსუის კილოკავში გამოყენებულია აშკარად სტატიკური შინაარსის მქონე ფუძეებთანაც (მაგ., სუკუნ-უტ „ბიკი ვარ“), კუვინსკში კი გვაქვს -უ პ,

4. სხვა აფხაზურ დიალექტთა საწინააღმდეგოდ საყურადღებოა ის გარემოება, რომ ფინიტური ფორმის პ-აფიქსი აშხარულს დიალექტში, განსაკუთ-

რებით მის აფსუის კილოკავში, შეცვლილი იქნა მეორე ფინიტობის-(ი)ტ-აფიქსით.¹

5. მართალია, ტაპანთური და აშხარული დიალექტები არსებითად უპირისპირდებიან ერთმანეთს სტატიკურ ზმნათა ფინიტური ფორმის წარმოებაში, მაგრამ ძნელი გასათიშავია ერთმანეთისაგან ორი ფაქტი: აშხარული დიალექტის „ისგმედტ“-ის ტიპის ზმნათა წარმოებისას ისევე არ გვაქვს აწმყოსთვის -უ- სუფიქსი, როგორც იგი არა გვაქვს არც ტაპანთურში (შდრ. ისკვამ || პ). იმ განსხვავებით, რომ აშხარულში ეს ვრცელდება გარკვეული რიგის ზმნებზე (და ამავე დროს ტაპანთური ბ || პ-ს ნაცვლად გვაქვს -იტ).

სტატიკურ ზმნათა აწმყოს ძირითადი ფორმების ტაბულა აფხაზურის დიალექტთა მიხედვით

	დადებით-ფინიტური ფ.	ინფინიტ. ფ.	ნაცვალსახელოვან-კითხვითი ფ. ²	უარყოფ. ფ.
პირაქ. დიალექტ.	იყო-უბ	იყო-უ	იყა-და იყო(ზ)ი (←იყა-უ-ა)	იყა-მ
	იბზიო-უბ	იბზიო-უ	იბზია-და იბზიო(ზ)-ი (←იბზია-უ(ზ)-ი)	იბზია-მ
აშხარული დიალექტ.	იყუ. კოლოქ.	იყო-უბ იყუ-აბ	იყა-და იყა-ა	იგ ² ყა-მ
		იბზიო-უბ იბზიო-უბ	იბზია-და იბზია-ა	იგ ² ბზია-მ
		იყო-უბ იყუ-აბ	იყო-უ	იყა-და იყა-ა
	იბზიო-უბ	იბზიო-უ	იბზია-და იბზია-ა	იგ ² ბზია-მ
ტაპანთ. დიალექტ.	იყა-ბ (პ)	იყ(ა)-უ	იყ(ა)-უ-და იყა-ა	იგ ² ყა-მ
	იბზი-ბ (პ)	იბზი-უ	იბზი-უ-და იბზი(ა)-ა	იგ ² ბზი მ

შენი შენა: აქ არაა წარმოდგენილი არაძირითადი ფორმები და ფონეტიკურად განსხვავებული ვარიანტები.

§ 41. დროთა წარმოება დინამიკურ ზმნებში. აწმყო. აწმყოს წარმოებაში, ზოგიერთი ფონეტიკური ხასიათის ცვლილებას თუ არ მივიღებთ მხედ-

¹ ამ მხრივ ყურადღებას იქცევს პირაქეთა დიალექტებში არსებული გამოთქმა -უი აკუო ტ.პაა, რაც „მაგრამ, ხოლო-ს“ ნიშნავს და სისტემატურად გვხვდება ოთხთავის ენაში.
² იხ. აგრეთვე აქვე, გვ. 111.

ველობაში, ისეთივე ვითარება გვაქვს აშხარულ დიალექტშიაც, რაც აფხაზურის პირაქეთა დიალექტებში: აწყოს ფუძის სუფიქსი ჩანს აქაც -**ტა**, ფინიტურს ფორმაში მას ერთვის -**იტ**¹.

ფონეტიკური ხასიათის ცვლილებები კი მრავალფეროვან სახეს იღებს აშხარულში კილოკაეების მიხედვით.

აწყოს ფინიტურს ფორმაში ***-ტა+ატ** → **-ტეატ** || **-ტო(ატ)** სუფიქსი შეიძლება დავადასტუროთ აშხარული დიალექტის ორსავე კილოკაეში პირაქეთა დიალექტების მსგავსად.

მაგ.:

უჲ ქუმეგ² ყალა-**ტეატ** —კუვ. 2-- ისეთიც (იმისთანაც) ხდება (იქნება, შეიძლება)

იფშააა-**ტეატ** —კუვ. 23— ის (მამაკ.) მას (რალაც.) მოძებნის (ქძებს)

აბეჯ³ სა-**ტეატ** —კუვ. 4— ხმა მესმის

აძი დაა-**ტეატ** —აფს. 37— (ერთი) ვილაც მოდის

პარა არა ჰალა-**ტეატ** —კუვ. 23— ჩვენ ეს (დედაკ.) (შე) გეკამს

ინარააკ² დედა-**ტეატ** —აფს. 37— ის (მამაკ.) ვისაც ნახავს, (ყველას) კამს

...ბეჯეჯმაკ. ირჱა-**ტეატ** —აფს. 37— მას (რალაცას) შეიდი მგელი კამს

ქარა, ცგეზ, სნაჰლა-**ტეატ** —კუვ. 16— შენ კატავ, შეგნატრი

პა-**ტოტ**

სენტაბრ აეაბა რჱა² —კუვ. 22— ათ სექტემბერს მოვალ

სნეა-**ტოტ**

დააზა-**ტოტ** —კუვ. 23— ის (რალაც) მომაქვს

აძი იხაბარ გა-**ტოტ** —კუვ. 23— ერთი ვილაცის ამბავი ისმის... და სხვ.

ასეთი სახეობები არ შეიძლება ჩაითვალოს შინცა და შინც გავრცელებულ სახეობებად.

ა ხმოვანზე დაბოლოებულს ფუძეებში² ფონეტიკურად განსხვავებულ ფორმებს ვიღებთ კუენისკისა და აფსუსის კილოკაეებში.

კუენისკის კილოკაეში პირაქეთა დიალექტების მსგავსად ფუძისეული ა-სა და აფიქსის შერწყმის ნიადაგზე ვიღებთ **რჱტ** → **რტ** → **ოტ** დაბოლოებას.

მაგ.:

სცრ¹ **ჱტ** —კუვ. 14— მიედივარ

ქესა **ლჱრჱტ** —კუვ. 14— ის (დედაკ.) ასე ამბობს

ინზიყა მჱა **რჱტ** —კუვ. 23— ინუყუყა შეშას მოიტანს

აგროდ დ **ცრჱტ** —კუვ. 19— ის (ადამ.) ქალაქში მიდის

არბა და **ჱრჱტ** —კუვ. 20— მაწალი ამბობს (რალაცას)

ალბე ითან¹ ი **ცრჱტ** —კუვ. 26— ისინი გემში არიან (სხედან) და მიდიან

¹ იხ. ძირით. დრ.-წარმ. აფხაზ.-ენიმის შოამზე, ტ. II. 1939; ტაპ., § 46. გვ. 144.

² აქ არ შემოდის ჱ(ა)-სა და ჰა-ზე დაბოლოებული ფუძეები. ამის მაგალითები იხ. აქვე, ხემოთ.

იღქქილ ოტ	—კუვ. 10—	ისინი მიემართებოან
ფსგარ შოტ, აჩაქია	—კუვ. 8—	ისინი ისვენებენ. ცხენებს რასმე აქ- მევენ
კკრდჯრჭრტ		
აგეპირაქია აბლაჯ	—კუვ. 23—	წიწილებს გველეშაბი კამს
აჭოტ		
შა ცკეზ, მკე უჭოტ	—კუვ. 16—	ეჲ, კატავ, შენ ტყუილს ამბობ. „ხოცსა შექამა“-ო, რომ მითხარი, ტყუილი გა- მოდგა
შარა, „ეკუჭრტ“-ჰია სრ- უჰიან იმცხეგტ		
ბა იბჰიოტ	—კუვ. 9—	შენ (დედაქ.) მას (რაღაც.) ამბობ
ანი დჯწიჭოტ, შარა	—კუვ. 23—	ის (აღამ.) ტირის, შენ (მამაკ.) სიმ- ღერას ამბობ (მღერი)
შარად უჭოტ		
ძე შარდა აარგოტ	—კუვ. 23—	მათ ბევრი წყალი მოაქვთ
ბბჯა ეურთოტ	—კუვ. 15—	შენ (მამაკ.) ძვალს მოგცემენ
წოწიჭ თძე ყაწარა	—კუვ. 9—	ხვალ სახლის კეთებას (შენებას) დავიწყ- ებ
სსლაგოტ		
აჩაქია არკციალუოტ	—კუვ. 4—	ის (რაღაც.) ცხენებს ახნევენებს და სხვ.

ამავე კილოკავში იშვიათად ფუძისეულ -ა ხმოვნის *-ჰაგტ აფიქსთან.
შერწყმამ შეიძლება მოგვეცეს ოატ.

იპირატ ჰოქიბ —კუვ. 21— ის (მამაკ.) ამბობს ახლა... და სხვ.

იმავე -ა-ზე დაბოლოებულ ზმნებში ფუძის ბოლოკიდური ხმოვნისა და
აფიქსის შერწყმისა და რედუქციის ნიადაგზე აფსუსის კილოკავში გვაქვს უატ.
(*ჯჰგტ ← .. ა+ჰაგტ).

მაგ.:

უჩაღან აქრჯმალაქია	—აფს. 44—	შენს (მამაკ.) ვირს მგელძაღლები კამენ
ირჭჰგტ		
კარა ჰჭუგტ-რჰიან	—აფს. 38—	რაიმე შეექამოთ-ო, თქვეს.რა, შეჩერ- დნენ
აააქიანსხ		
აჭრ აჩან მჩააჩა-ფხა-	—აფს. 37—	ეს კაკი ყოველ კვირა დღეს იგებს. (კვიცს)
ძა იხუგტ		
აჰაყა დჯზახუგტ	—აფს. 37—	იქ ცხოვრობს ის (აღამ.)
აჭრ ჰასიათქ-შოა ჰს-	—აფს. 35—	მას ანდერძად გაძღვევ შენ (მამაკ.)
თუოტ		
სარა სცუგტ	—აფს. 37—	მე მივდივარ
ბჯფჯგალუგტ-	—აფს. 38—	შენ (დედაქ.) მასთან (მამაკ.) წაგიყ- ვან-ო
იჰიან		
ბბნა სკალ-უოტ	—აფს. 37—	ტყეში შევალ... და სხვ.

აფსუსის კილოკავში ჩვეულებრივი მოვლენაა აუსლაუტში -ტ-ს დაკარგვა.
რის გამოც აღნიშნულს შემთხვევებში გვექნება აგრეთვე უატ:

აკვღ გვსთავებ. აურ —აფს. 42— არაფერი მინდა. ის ერთად-ერთი ცხე-
აჩაგაწიჭე დედლას შუა ნი მი რ ჩ ე ვ ე ნ ი ა (... ცხენს ვ ი რ ჩ ე ვ ე)
ჩა ზ ე ჰ ა შ უ ი -რჰიან —აფს. 38— დავისვენოთ (და ვ ი ს ვ ე ნ ე ბ თ) -ო-
დააჰკაასხ თქვეს რა, შეჩერდნენ (შედგნენ)... და სხვ.

ჟ-სა, ჯ-სა და თანხმოვანზე დაბოლოებულს ფუძეებში აშხარულის არც-
ერთ კილოკავში აწმყოს ფინიტური ფორმის საწარმოებლად უ (ჟ) აღარ ჩანს.
-ჟიჟტ აფიქსის ნაცვლად მიიღება -ჟიჟტ → -შტ → ეტ¹.

მაგ.:

- ზულწება და ფ შ ი - ე ჟ ტ - —კუვ. 22— ზულეხიხა უ ყ უ რ ე ბ ს -რა, ყველაფერი,
შთანჯ... იზხეგვ ი შ ი ე ჟ ბ გ ო მ თლიანად მისია
- ლა ლტიოპ
- ჟაბ ქალა ყარწეჟტ. —კუვ. 23— იქ კარავი გააკეთეს. ნადირობენ, ბევრ-
იშაარსკოტ, აშაარსხ შარ- ნადირს კლავენ
- დანი ი რ შ - ე ჟ ტ
- იხასჰიარი, დაჟამ. ობს- —კუვ. 20— შენ (დედაკ.) ის (რალაც.) რომ გითხრა, არ.
ჰიარი, სა ს ზ ე ს - ე ჟ ტ შეიძლება. რომ გითხრა, მოგვკვდები..
- დე მ შ ა ჰ კ - ე ჟ ტ —კუვ. 17— მასზე (ადამ.) ვ და ო ბ თ
- ი რ გ ა ხ - ე ჟ ტ —კუვ. 21— მათ ის (რალაც.) უკან მიიქვთ
- ისლამ, ჟას ჯნჯეჟი —კუვ. 15— ისლამს ორმოცი ცხვარი მისცეს რა,
წირთან დ წ რ ხ - ე ჟ ტ; ჟას ჯნ- უკან მო დ ის. ორმოცი ცხვარი ჰყავს
ჯეჟია იმანჯ დააჟ-ეჟტ და მო დ ის
- „ფუჟეჟშოია აკირე —კუვ. 24— „ოთხნი ძმანი ლელეში ის ვ რ ი ა ნ“
ი თ ა ხ ზ ს - ე ჟ ტ“
- იფა დ ზ ნ ა დ ჰ ი ჰ ე ჟ ე ჟ ა ლ ა ზ —კუვ. 10— თავისი ვაჟი მან (მამაკ.) რომ განაძევა,
აზჰია დ ზ რ შ - ე ჟ ტ, დ ზ რ კ - ე ჟ ტ ამისთვის კლავენ, იქვე რენ
- აჟტ ირბაკვღ ი რ შ - —კუვ. 10— ისინი ვისაც ნახავენ, კლავენ, შენც
ე ჟ ტ, ჟარგვ ჟ რ შ ე ჟ (მამაკ.) მოგკლავენ
- აჟჟჟ ილბაბ დანჯეჟეჟტ: —კუვ. 3— მან (მამაკ.) თავის ჯოხზე დააწერა:
„მეჟე აჟე ბეჟე-ლომბეჟეჟაოია „ლელეში შეიდ მღვეს ვ კლავე“-ო
ს შ - ე ჟ ტ“-იჰიეჟტ
- ანი აბლემ სშაარი, არი —კუვ. 9— ის კედელი რომ გავზომო, ეს კედელი
ა ბ ლ ე მ ს ჯ ა შ თ - ე ჟ ტ მ ა ვ ი წ ყ დ ე ბ ა
- სარა შაჟისა ხენჯეჟია —კუვ. 11— მე სამოცი წლისა ვარ (სამოცი წელი..
ს ჯ ე ვ - ე ჟ ტ გა დ ა მ დ ის თ ა ე ზ ე)
- სენთაბრ აჟიაბა რჰაჟ —კუვ. 22— ათ სექტემბერს მოვალ
ს ნ ე ე - ე ჟ ტ
- ასად ზტუ და ა ე - ე ჟ ტ —კუვ. 6— ბალის პატრონი მო დ ის

¹ თითო-ორიოლა გამოჩანისი შემთხვევა ამ რიგის ზმნებშიაც სრული -ჟიჟტ, -ჟიჟტ, აფიქსის არსებობისა (მაგ, დაა-ჟიჟტ, სნე-ჟოტ) ნაჩვენები იყო ზემოთ.

საყურადღებოა, რომ ა-ხმოვანზე დაბოლოებულ ხმებში უგადარჩა (ზღრ. აფსუის კილოკავის სცუჲტ ← სცა-ჲა-ჲტ) და დაიკარგა ა, სხვა შემთხვევაში კი ჴ დაიკარგა და გადარჩა ა → ე: იზღჯრ-ე-ჲტ (← იზღჯრ-ჲ-ე-ჲტ) — იციცი (რაღაც) ¹.

აშხარულ დიალექტში დადასტურებულ ფაქტს აწმყოში უაფიქსის ფონეტიკურ ნიადაგზე დაკარგვის (იზღჯრეჲტ ← იზღჯრ-ჲ-ეჲტ) გარკვეული მნიშვნელობა შეიძლება ენიჭებოდეს დინამიკური ხმის აწმყოს ფინიტური ფორმის ისტორიის თვალსაზრისით ტაპანთურ დიალექტში.

ტაპანთურ დიალექტში -ჲა აფიქსი აწმყოს ფინიტურს ფორმაში არცერთ ხმნასთან აღარ გვხვდება (აცარა: სც-იტ — წასვლა: მივლივარ; აღჯრრა: იზღჯრ-იტ — ცოდნა: ვიცი...).

დგება კითხვა: ამ მხრივ ტაპანთურმა დიალექტმა ცხომ არ განვლო იგივე გზა, რაც დღეს აშხარულ დიალექტში და განსაკუთრებით მის აფსუის კილოკავში დასტურდება?

შეიძლებოდა გვეფიქრა, რომ ჲა აფიქსში ფონეტიკურ ნიადაგზე ჲ(უ)-ს დაკარგვის ტენდენცია, რაც გარკვეულ შემთხვევებში დადგენილ იქნა ზემოთ აშხარული დიალექტის ორსავე კილოკავში, ტაპანთურში გავრცელდა აწმყოში ყველა ხმნაზე. ამის საფუძველი მოსალოდნელია ყოფილიყო აწმყოს წარმოების ის-ჴიჲ (მაგ., სცუიტ) სახეობა, რომელიც აფსუის კილოკავში დაცულია დღემდე. აფსუური: სცუიტ — *სცჴიტ — ტაპ.: სციტ (?) ¹.

ამ ნიადაგზე გასაგები იქნებოდა ის გარემოება, რომ, აშხარულის საწინააღმდეგოდ, ტაპანთურში აწმყოს ფინიტურს ფორმაში ე-(resp. ა-) ხმოვანიც არ შემორჩენილა. იგი რედუქციის ნიადაგზე შერწყმული უნდა ყოფილიყო უხმოვანში (სცუიტ — *სცჴეჲტ — სცაჴაიტ) ².

აწმყოს ფუძის მაწარმოებელ ჲა აფიქსთან დაკავშირებული ფონეტიკური ცვლილებები, რომელთა შესახებაც ზემოთ გვქონდა საუბარი, აშხარული დიალექტის ორსავე კილოკავში გატარებულია როგორც აწმყოს სხვა ფორმებშიც (ინფინიტური ფორმები, უარყოფითი ფორმები...), ისე აწმყოს ჯგუფის სხვა დროებშიც (მყოფადი განუსაზღვრელი, ნამყო უსრული) ³.

ა-ხმოვანზე დაბოლოებულ ხმებში აწმყოს ინფინიტურ ფორმაში გვხვდება იგივე ფორმებიც, რაც დამახასიათებელია პირაქეთა დიალექტებისა (და ტაპანთურისათვის).

¹ ჩვენს ტექსტებში ასეთი ადგილი გვხვდება: „ჴი აკიზხარი, ბაბ იკჲ ბესშოჲ“ — იჲჲ ლჯაწა — აფს. 38. „ბჯსშოჲ“ ფორმის მიხედვით აორისტსა ჰგავს (ბესშოჲ ← ბესშოჲტ), შინაარსით კი თითქოს აწმყოს უფრო უდგება (= „თუ ასეა, შენ (დვდაჲ.) მამაშენთან გავგიშვებ“ — თქვა მისმა (დვდაჲ.) კმარამა“). ხომ არ გვაქვს აქ შემთხვევა აწმყოს ტაპანთურის მსგავსად წარმოება ჲ(ა) აფიქსის სრული გაუჩინარებით?

² ასეთი ტენდენცია აჲა → უ-დ ქვეყნისა გარკვეულს კონტექსტებში დამახასიათებელია ტაპანთურისათვის. იხ. ტაპ. § 46 გვ. 148.

³ იხ. ქვემოთ.

...ა+თა:

- ამარა თასია-თა —აფს. 35— მზემ ჩასელა (ჩავარდნა) რომ დაიწყო (მზე შიგ ვარდება რა, რომ დაიწყო)
- ამ ღვეგზიკენ ღვეგცი- —აფს. 35— ბატონი გაწყრა რა, მას (მამაკ.) ლან-
ჰა-თა ღწლაგატ ძღვა ღაუწყო (... ღანძღავს რა, და-
იწყო)
- ღვეგწაა-თა-შთა —აფს. 37— იგი (აღამ.) მამას ა რ ე კ ი თ ხ ე ბ ა რა,
მაბა იჰაჰაშ ღწნაშაღღან... (შეუკითხავად), მის სასტუმრო ოთახში
შევიღა
- ღვეგა-თა ღწწლაგა —კუე. 10— იგი (აღამ.) ყვირის რა (ყვირილი),
დაიწყო (ყვირილად იწყო)
- ... ღვეგნიეტ: აფჰიგსთა —კუე. 23— ... იგი (აღამ.) მათ [ასე] შეხვდა: ქალი-
ღვეგწანუ, აჩიკენ თა- შვილი მტირალია(მტირლად), ვაჟისიმ-
რად იჰია-თა ღწს ღერას ამბობს რა
- სიღვეგბზახა-თა? —კუე. 23— როგორ ცხოვრობთ?
- მაწხა-თა... —კუე. 20— რომლებიც რჩებიან...
- თურახ რჰია-თა —კუე. 11— ამბის, ისტორიის თქმა (თქმად, ამ-
მაღვეგწეღტ
- ითააციჰიგაღწეგ ვარგე —კუე. 1— მისი ოჯახი და ის (მამაკ.) ცხოვრებად
იბზახა-თა... იტახტ...

კუეინსკის კილოკავში ა ხმოვანზე დაბოლოებული ფუძე აწმყოს თა სუფიქსის დართვით უმთავრესად იძლევა ო-თა-ს

... ა+თა — ... ო+თა:

- ინხო-თა... იტახტ —კუე. 1— ცხოვრება დაიწყეს (ცხოვრებად დასხ-
დნენ; ცხოვრობენ რა, დასხდნენ)
- არი აფჰიგსთანი იზი- —კუე. 17— ამას, ქალიშვილად რომ ხედავთ...
ბო-თა!...
- იცო-თა ყიასაჰა ღვეგ —კუე. 15— ისინი მიღიან რა (სიარულით), ღიღ
აჰე ინტ მთასთან მივიღნენ... და სხე.

იმავე შემთხვევაში ჩვეულებრივია... ა+თა → ...ა+თა:

- ღღღღღღღღღღ... ბემ- —კუე. 23— ის (აღამ.) მას (ღღღაკ.) მიუჯდა... ნუ
წიგწინ!-იჰია-თა ტირი-[ო]—ამბობს რა (ნუ ტირიო—
თქმით)...

აბზა ხ ა-ჟრ იღქილახტ —კუფ. 2— ისინი ცხოვრობენ რა, გაემართნენ
(=ცხოვრობდნენ)

იგივე ... ა+ჟა → ... ო+ჟო-ს:

...კ²ტუ ჯ²ში, ჟ²თ —კუფ. 15— ორასი ქათამი (ისინი) ბარში რომ გავ-
არჯა იკასცო-ჟო... უს რეკო (გარეკეთ, მივრეკავ რა),
ჯაწარა დ²უ სლოოჟ ისეთი ვაჟაკობა მაქვს (შემიძლია)

ფუძისეული ა ხმოვანისა და ჟა აფიქსის შერწყმის ნიადაგზე ვიღებთ
რ || ო-ს

... ა+ჟა -- [ო+ჟო] — რ — || ო:

ჭაშაგზახაჩ რ, უდ რუბ —კუფ. 23— როგორც ცხოვრობთ, ესაა...

ბარა ბაბაც რ? —კუფ. 10— შენ (დედაკ.) სად მიდიხარ?

იკაზც რ ზაკიჯდა? —კუფ. 14— ის, ვინც მას (რალაცას) მირეკავს,
ვინაა?

შეკვთა ლამაზ იყალ რ —კუფ. 14— ცისკარი (დილის ლოცვის ქამი) ხდებდა
ინალაგა... ოა, რომ დაიწყო

მერგ² დგზახაჩ რ, დ- —კუფ. 10— მანაც (მამაკ.) ცხოვრება[დ], სახ-
ნხ რ დალაგედ ლობა[დ] (ცხოვრობს რა, სახლობს
რა) დაიწყო

„ყზრა“ აპიარი, ეჯ ჩუტკ —კუფ. 23— მან (რალაცამ) „ყზრა“ თუ თქვა, პა-
ბათო, ძეკიბ² ბათო რ; „ყზრა“ ტარა ხორცის ნაჭერს აძლევს რა ის
აპიარი, ეჯ ჩუტკ ბათო, (მამაკ.), წყალს (პატარა კურკლით)
ძეკიბი ბათო რ-მაცარა და აძლევს რა; „ყზრა“ თუ თქვა, პა-
აჯანაგარნუს ივარამკია, აეჯ ტარა ხორცის ნაჭერს აძლევს რა,
აძლგედ წყალს აძლევს რა, რომ ამოიყვანოს
მან (რალაცამ) ის (აღამ.), ცოტალა დარ-
ჩა რა, ხორცი გაუთავდა

ხარა საყცო... —კუფ. 11— მე სადაც მივიდივარ...

აღგაჟიგ² დგგ²რ —კუფ. 4— მოხუციც სიხარულით (მას უხა-
ლო აჯნ² დაამტ რია რა) შინ მივიდა... და სხვ.

ზემოჩამოთვლილი ფორმები, როგორც ვხედავთ, გავრცელებულია კუვისნ-
კის კილოკავში.

კუვისნკის კილოკავშივე ბზიფური დიალექტის მსგავსად ა-ზე დაბოლო-
ვბული ხმები ინფინიტურ ფორმებში ისეთ სახეს ატარებენ, როგორიც თანხ-

მოვანზე დაბოლოებული ზმნებისათვის იქნებოდა შესაფერი: ზმნის ფუძისეული ა ალარ ჩანს. არის: ჟა (→ ჟო → ჟ) აფიქსი.

ა+ჟა → ზჟა → (გ)ჟა → (გ)ჟო → (გ)ო:

- აწლაქა¹ დაღჯაჰალ-ჟა — კუვ. 3 — მან (მამაკ.) ხეების მიბმალ (მიბამს რა) იწყო
- ღც-ჟა² დაღაგეტ... — კუვ. 15 — მან (ადამ.) წასვლალ (მიდის რა) იწყო
- აწგუზთ-ჟა... — კუვ. 11 — ვინც მას (რაღაცას) მომცემს..
- ჟაბ³ ც-ჟა ჰნეჟაშეტ — კუვ. 23 — შენ (მამაკ.) საღაც მიღიხარ, ჩვენ(ც) მოვდივართ
- ააააააა-ჟა ანანლაგა... — კუვ. 2 — მათსულ მოსვლალ(დ) რომ დაიწყეს...
- არ იუბ-ჟა... — კუვ. 20 — ამას შენ (მამაკ.) რასაც ხედავ...
- ალაშანრაგ⁴ ცგო, მარგ⁵ — კუვ. 12 — სინათლე მიღის რა, ისიც (ადამ.) მიღის რა, ერთ დიდ სახლში შევიდნენ
- ჟაბ⁶ ც(ჟ)ო აშში ღუ? — კუვ. 6 — საღ მიღიხარ, დიღო დათო?
- ყამქლა... იფყ⁷ — კუვ. 2 — მათრახით სცემს რა (ცემით), მისი(ცარა) აქა დაბ⁸ ჯაშ ღენანგაღაგეტ — კუვ. 2 — მათრახით სცემს რა (ცემით), მისი(ცარა) აქა დაბ⁸ ჯაშ ღენანგაღაგეტ

კუვინკის კილოკავში ფონეტიკური თვალსაზრისით სხვა საყურადღებო ფორმებიც დადასტურდა ა-ზე დაბოლოებულ ფუძეებში. -ჟა სუფიქსის დართვისას ჟ ელემენტი შეერწყა ფუძისეულ ა-ს და მივიღეთ ო; აფიქსისეული ა ხმოვანი კი უსიმილაციოდ გადაარჩა: ... ა+ჟა → ოა:

- ... ფჰიუს დააამგოა — კუვ. 14 — მას (მამაკ.) ცოლი არ მოჰყავს-რა. მაცარა შექისა ჯნეჟეა ეიბეჟა დაღაგეტ (ცოლის მოუყვანლად), ორმოცდაათ წელს მიაღწია
- ინუზჟაა⁹ ანანდ იჟასაჟე — კუვ. 23 — ინუჟუჟა ევენდის ცხერებს მწყისის რა, ევენდისას იყო
- „ათურმა ღეჰაპტ“ — კუვ. 23 — ის (ადამ.) ციხეში მიგყავს. რაა, რისთვისაც მიგყავთ (რისთვის მიგყავთ?), მირეკავთ?

¹ შდრ. ანალოგიური შემთხვევები ბზიფურს დიალექტში. იხ. შდრ. დრ. შარბ. აფხა-ზურში“.

² ერთმა დამსწრეთაგანმა გაასწორა — დცა - ჟა — უნდაო.

³ მასდარია: აფხა რა.

- არსა ანალოგია უშეცდოა, --კუე. 26— შენ (მამაკ.) ასე გზით რომ მიდიხარ, არაზე ჰაზგერ ჟანდიანტ მზა საქმელს შეხედლები რა, „მობრძანდი“—ო, თუ ვითხრან...
- იციოა იშეშტანტ, აპის —კუე. 5— იმათ სძინავთ რა (ძილით, ძილად), აფეშანტ, აქირტუ ატან, იშტანტლანტ რომ იწვნენ, ღორმა გამოიხედა, ქათამი შექამი და დაწვა
- უფაციაქის რთუღრანტ უჰირა —კუე. 5— შენ (მამაკ.) შენი შვილების ისტორიის უნაღა... თხრობა(დ) (ამბობ რა), რომ დაიწყო
- ასტესქია ზინტ ისზანტგოა —კუე. 5— მათ ჩემთვის მოხარული ბატკნები მოაქვთ რა (მოტანით), ექამლი და სხე.

ეს სახეობები აწმყოს ინფინიტური ფორმისა -ა ხმოვანზე დაბოლოებულ ზმნებში აფსუის კილოკავში ჩვეულებრივ არ გვხვდება. იქ ან სრული უასიმილაციო სახეობაა (თასია-ჟა და სხვ.), როგორც უკვე ზემოთ აღვნიშნეთ, ან ...ა ხმოვანზე დაბოლოებულ ფუძეებში ჟა აფიქსის დართვისას წინამაველ და მომდევნო ა ხმოვანთა რედუქციით (ან უ-სთან შერწყმით) ვიღებთ -უ-ს: ... ა+ჟა → [→ *ჯჟ →] უ:

მაგ.:

- ჟანტანტეი-უ?—სარა —აფს. 34— შენ (მამაკ.) სად მოგზაურობ, დადიხარ?—მე სადაც დავდივარ...
- აფტა უნაზდგტლ-უ —აფს. 37— შენ (მამაკ.) პირველად (უწინ) რომ აკნტ... სახლს მიადგები...
- იზბ-უ —აფს. 33— რასაც ვხედავ...
- ატი შიგჰი-უ... —აფს. 33— ის (მამაკ.) ამას რომ ამბობს...
- დტც-უ დტც-ჟ-მაცარა, —აფს. 32— ის (ადამ.) მიდის, მიდის რა, ერთი სახლი ნახა
- სიაცც-უ სარგტ სნტაშე —აფს. 37— თქვენ სადაც მიდიხართ, მეც (წა)მოვალ
- უასინთ იზტყეფუ-უ დალაგე —აფს. 35— ანდერძის მისთვის (მამაკ.) ქმნა(დ) იწყო მან (მამაკ.)
- იზაპარტტ-უ გეჰა ირტუნაბ —აფს. 39— ვისაც ვაქმევთ, უფრო ცუდა(თ)
- რწიზაცია იდტკჰი-უ —აფს. 36— მისმა (მამაკ.) ამხანაგებმა თქმევი-ნება(დ), (მას ათქმევიანებენ რა) რომ დაიწყეს...
- ატიუდ ტა ატგტ იმჰი-ჟ- —აფს. 36-- იმის შეტის არ მთქმელად (არ მთქმალ, არ ამბობს რა) თავი რომ მოიქცია...

- აფუბ-ე იგვლაზ იპუბ — აფს. 36 — მან (აღამ.), წინ რომ იდგა, იმასთან მიღწევა(დ), მიახლოება(დ) რომ დაიწყო...
 სუფუ-უ-მაცარა — აფს. 44 — ის (მამაკ.) მცემს-რა (მან ცემით), სასათუჯტე ახრათ მოთხიდან გამომაგლო
 აუბი ილქაუწ-უ-მაცარა — აფს. 43 — მას (დედაკ.) შენ (მამაკ.) მის (რისამე) დურჩანლარი, უსტან სურაზხუში პირში დებით, კმევით თუ დაარჩენ, გამოკვებავ, მაშინ თანახმა გავხდები
 მუშაგუგუ ზიგუშაგუ — აფს. 42 — მას (მამაკ.) ის (აღამ.) ერთ ორ დღეს დეზაწი-უ¹ დღემან მოვლა-პატივისცემით ჰყავდა
 აცი ამ აპი ენკარტ-უ, — აფს. 41 — ხარ წყლის პირას რომ მირეკავენ, ზუგუ პქიტა-შთა იკარცენ სამნი სხდომით მირეკავდნენ
 იხუზუბ-უ — აფს. 37 — შესამე (ის რომელიც მესამე დედა) აღამიანი
 აქუთ აპუ უაყნურტლალ-უ — აფს. 37 — სოფელში რომ შეხვალ...
 იზუჭა-უ² ანლგე — აფს. 36 — მისთვის (მამაკ.) შეეკითხვა(დ) (ეკითხებიან რა) დაიწყეს

წარმოდგენილი მასალის მიხედვით ირკვევა, რომ აჭა-ს-უ-დ ქცევა სათანადო ფორმებში სისტემატურ ხასიათს ატარებს აფსუის კილოკავში. ტაპანთურიდანაც ვიცნობთ ასეთ ცვლილებებს, მაგრამ იქ ჩვეულებრივ მას აღვილი ღია მარცვალში არა აქვს³.

რაც შეეხება ჯ, ჟ-სა და თანხმოვანზე დაბოლოებულს ფუძეებს, აქაც ინფინიტური ფორმის წარმოებისას სხვა დიალექტთა მსგავსად ერთვის იგივე -ჭა აფიქსი.

მაგ.:

- აგო'აპი ინტე-ჭა... — კუე. 21 — ის (რალაც) შუა ადგილას რომ მივა...
 აკუტლქ ემბანს-ჭა... — კუე. 23 — ორივე ვაცი ერთმანეთს ექიდებიან რა...
 ზემგია სუბ-ჭა სუჩმაზაგუ — კუე. 23 — მუცლის ტკივილით (მუცელი მტკივა რა) ავად ვიყავ...
 დანბაციახ-ჭო?-ჰია — კუე. 14 — ის (აღამ) როლის-ლა იძინებსო?

¹ მასდარია: არჭაწი-რა.

² როგორც ამ მაგალითიდან ეხედავთ, აქა-იქ შეიძლება წინამავალი ა-ც შერჩეს ამ ფორმას. ეს მაშინ ხდება, როცა ზ-ს ფონეტიკური ცვლილება სათანადო კონტექსტში (ჭა, ჰა...) შეხლულდულია საერთოდ. იხ. ძირ. დრ. წარმ.²

³ შდრ. ტაბ. § 46... გვ. 146, შდრ. აგრეთვე, აქვე, ხემოთ.

- აბნა ფეფ-ჭა-მაცარა¹, —კუფ. 23— შეშას (ტყეს) კ რ ი ს რ ა, შვიდი ურმის
 აბუჭარდენ რუშანჯა დაქაზ, თოკი რასაც დაიტყვედა (შეკრავდა), იმ-
 ფეფუჭტო დენი მოსკრა
- ლუმაცაზა... მეფხს-ჭა იკ. —აფს. 33— მის (დედაკ.) ბეჭედს... ეს ვ რ ი ა ნ -რა
 ნაპან (სროლით), ეკილა
- იშაიძე-ჭა² ალაგ(მე) —აფს. 33— მათ ლ ა პ ა რ ა კ ა დ (ლაპარაკობენ რა)
 დაიწყეს
- ხუაკე ე რუნი-ჭა იბე —აფს. 33— ვილატეები ხორცს ხ ა რ შ ა ე ე ნ რ ა
 (ხორცის ხარშვით), დაინახა მან (მამაკ.)
 და სხე.

მაგრამ ამ რიგის ფორმები აშხარული დიალექტისათვის არ არის ჩვეუ-
 ლებრივი. განსაკუთრებით ეს ითქმის აფსუსის კილოკავზე. აღნიშნულს შემთხვე-
 ვებში უ დაკარგულა ფონეტიკურ ნიადაგზე და შემოგვრჩენია ოდენ ა.

მაგ.:

- აწბერგ ზღრა-ა, აფიკის- —კუფ. 23— სიმართლე ვ ი ნ ც ი ც ი ს, ქალიშვილია
 ფა ლ რ უ ბ
- დაალტს-ა დალაგან... —კუფ. 20— მან (ადამ.) მის (დედაკ.) ც ე მ ა დ (ც ე მ ს
 რა) დაიწყო..
- წაბლრს იბლ-ა დაადან —კუფ. 15— ხანძარი წ ვ ი თ (წ ვ ა ე ს - რ ა) მოდიოდა
- აფიკისფა ემბარკ-ა-გ², —კუფ. 17— ქალიშვილი, რომელზედაც ისინი და ო-
 დაადან... ბ ე ნ, მან (მამაკ.) მოიყვანა რა...
- ალაქია რშ-ა აყალმხან —კუფ. 21— ძაღლების კ ე ლ ი თ (კ ე ლ ე ნ რ ა)
 იქე იცემტ ყალიმხანთან წავიდნენ
- არს ზაკირ ყურგმ-ფადშაპ —კუფ. 21— ეს რაა ყირიმ-ფადიშაპო, რაოდენ მო-
 ჭაბაძანაშხირაუ, ჭაბაძაგ²ეიკ-ა? წყენილი ხარ, „რაოდენ-ლა ფიქრობ“
 (რაოდენ ჩაფიქრებული ხარ)?
- აუმ დღზღმრშ-ა... —კუფ. 8— ის (მამაკ.) მას (ადამ.) რისთვისაც
 ა კ ე ლ ე ვ ი ნ ე ბ ს...
- სუზრშ-ა ზაკირ? —კუფ. 10— რ ი ს თ ე ი ს ა ც მ კ ლ ა ე ე ნ, რაა? (რის-
 თვის მკლავენ?)
- ივიმარ-ა იღჭქილახტ —კუფ. 6— ისინი თ ა მ ა შ ი თ (თ ა მ ა შ ო ბ ე ნ რ ა)
 გაემართნენ

¹ მასდარია: აფუ-რა

² მასდარია: აშაიძე-რა

- ყამჩღლა დანს-ა (|| იფუჯრ) — კუვ. 2 — მათრახით ის (აღამ.) მას (რაღაცას) მაცარა ღეშბ დახჯყახ, სცემს რა, მისი (მამაკ.) ძმა საღაც დღნანაგაღღერ იყო, [იქ] მიიყვანა მან (რაღაცამ)
- აჩიენ ღღსინ-სინ-ა დღლაკეღტ — კუვ. 4 — ბიქმა სტვენა(ღ) (სტვენს რა) იწყო
- ღაღ-ა, ღაღ-ა ღაღჯყო. — კუვ. 10 — ის (აღამ.) მოღის, მოღის რა, მაცარა, ღაღაღ სიარულით მოღოღა
- აჩიუგს დანარჩ-ა, აბლაჯა — კუვ. 23 — ქაკი კეიცს რომ მოიგებს, გველე- იუმერჯღონე, აჩიან ააც! შაბს არ შეაკამო რა, შორევე!
- იზიზარი?-ღჰიან, ღაფ- — აფს. 40 — „მოხარული თუა“-ო, იგი (აღამ.) მას შე-ა-მაცარა, იღღმაჯღწფ სინჯავს, უყურებს-რა, შე- მოეკამა
- ამაჯი ღღქიტიან, იფჯყ-ა — აფს. 44 — ის (აღამ.) ტოტზე იჯღარა, მიქრა(ღ) დღლაგე იწყო
- აღღღ წღს-ა აღლაგე — აფს. 41 — მიწამ (აღგიღმა) ნძრევა(ღ) იწყო
- აქუტ რჯისსაქია ძაბგარა — აფს. 36 — სოფლის ქაღები წყლის მოსატანად სა- ეყაბა-ა.. დაც-მოღიან..
- აჭრ იჭანარჩ-ა ბეჯიეჯჯ- — აფს. 37 — იმას, რასაც ის რაღაც) მოიგებს მაქ... ირჭაჭეღტ (დაბადებს), შეიღი მგელი... ქამს
- ამარა ააციბრწ-ა ენღა- — აფს. 35 — მზე ამოსვლას (ამოღის-რა) გარააკ... რომ დაიწყებს... ღა სხვ.

აწმყოსეული ჭა აფიქსის ფონეტიკური ცვლიღების თვალსაზრისით ანა- ლოგიური ვითარება დასტურღება უარყოფით ფორმეღშიც. თუ ზმნის ფუძე ა ხმოვანზე ბოლოღება უარყოფით ფორმაში გვექნება ... ა + ჭაშ (ასიმილა- ციით: ...ო + ტომ → ომ), აფსუის კილოკავში პარალელურად ხმოვანთა შერ- წყმის ნიადაგზე ვიღებთ ... უმ-საც, ხოლო თუ ზმნის ფუძე ჯ, ჭ, ან თანხმო- ვანზე ბოლოღება, აფიქსისეული ჭ- დაიკარგება და გვექნება ოღენ ... ა-შ.

მაგ.:

ა ხმოვანზე დაბოლოებული ფუძეები:

- ისჯჰიბ-ჭა-შ — კუვ. — მას (რაღაცას) ვერ ვამბოზ
- ღჯციოზ. ბეჯან-ბეჯეშა — აფს. 37 — მას (აღამ.) სძინავს. შეიღ ღღე-ღამეს ღაჯაქეჯხა-ჭა-შ არ გაიღვიღებს
- იჩქსთო-ჭო-შ — კუვ. 23 — შენ (მამაკ.) მას (რაღაცას) არ მოგ- ცემ

- დაწინათომ — კუფ. 23— ის (რალაც) ჩვენ მას (რალაცას) არ გვადლებს და სხვ.
 ... ა+ჟამ → ... უმ:
- სარა ისტიკმ, გ²სფ-უმ — აფს. 43— რაც ჩემი არაა, [ისეთს] არ ვქამ
- მარა მაქიტო ჟაპკა ხეჭიკკ რაპა გ²ნად-უმ — აფს. 37— მასზე (რალაცაზე) ვინც ზის, [მისი] წვე-
 რი სამ ლერზე მეტს არ აღწევს
- ჟუტს!—საგ²ტ-უმ — აფს. 33— შენ (მამაკ.) დაჯექ!—არ დავჯდები
 და სხვ.

მ, უ და თანხმოვანზე დაბოლოებულს ფუძეებში -ჟამ — ამ:

- იგ²სჯღღრ-ამ¹ — კუფ. 10— ის (რალაც) არ ვიცო
- ამჟიგ² სჯღღრ-ამ — აფს. 42 — გზაც აღარ ვიცო
- ეწობ დგ²პაშ-ამ, ემაპაბ — კუფ. 8— უმცროსს ნუ მოვკლავთ, უფროსი
 დაძვებ!—იჟიედტ
- დგ²ს²რუხ-ამ — კუფ. 17— მას (აღამ.) ველარ ვპოულობ
 (ეშოულობ)
- აქტ რუდგ ბლანჯაკ მკენ — კუფ. 2— სოფლის წყალი გველეშაპმა დაიქირა.
 გ²არნათახ-ამ მათ აღარ აძლებს
- ბაგ²სუთი-ამ — აფს. 38— შენ (დედაკ.) არ გაგიშვებ
- დგ²ას²შიაძ-ამ — აფს. 33— ის (აღამ.) არ მელაპარაკებია... და
 სხვ².

საყურადღებოა, რომ ამ ზნოვანზე დაბოლოებულ ფუძეებშიაც შეგვხვდა მსგავსი ფორმები კუვინსკის კილოკავში: ² ...ა+ჟამ → ...გ-ჟამ → ... ამ

მაგ.:

- დგ²აბამ — კუფ. 23— მას (აღამ.) ის (რალაც.) არ ხედავს
- მღუგ გ²რუტს სპიამ — კუფ. 16— შენ (მამაკ.) ტყუილს არ გეტყვი
- სუშაზარგ² უა ეფუშ — კუფ. 8— შენ (მამაკ.) რომ მომკლა კიდეც, მაგის-
 ჟეს გ²ყას წამ თანა საქმეს არ ვიზამ

¹ საყურადღებოა, რომ ამ ზნაში ასეთი ფორმა ჩვეულებრივია სხვა აფხაზური დია-
 ლექტებისთვისაც (კერძოდ აბუჟურისთვის).

² აქა-იქ მოსალოდნელი -ჟამ სახეობაც შეიძლება შეგვხვდეს; მაგ., სნემ-ჟამ—კუფ. 23—
 „არ მივიღივარ“.

ზოგჯერ ეს უა ო-საც იძლევა კუვინსკის კილოკავში. მაგ.:

უიშუ. უმცან ამცაჟებ!—იჟიედტ.—კუფ. 14— ის (მამაკ.) შენ (მამაკ.) მოგკლავს, ცეცხლთან
 —სუგ²მშომ არ ღიხვიდე!—ო.—არ მომკლავს.

³ აფსუის კილოკავში თითქოს ასეთი რამ არ გვხვდებოდა.

- აბლაჯა აძგ გქანათამ — კუვ. 10— გველეშაპი წყალს არ გეაძლევს
- აქუძ ატა სენჯაკია, — კუვ. 9— იმისთანა თუ არ ვქამე (უქმელად), არ
საგზბზიასამ გამოვკეთდები
- დღგ უსთამ — კუვ. 12— მას (აღამ.) შენ (მამაკ.) არ მოგცემ
- აშაყაგზ საგთფხამ — კუვ. 9— წიგნსაც არ ვკითხულობ (არ წა-
ვიკითხავ)
- დღგ უცთამ¹ — კუვ. 11— ის (აღამ.) არ ლაპარაკობს
- ათარაშლა საგთარგ — კუვ. 6— ისინი კიშკრით არ შემიშვებენ...
ეღამ და სხვ.

კუვინსკის კილოკავში ამის საფუძველი უნდა იყოს ის გარემოება, რომ ბზიფური დიალექტის მსგავსად აქა-იქ კუვინსკშიაც შეინიშნება ა-ხმოვანზე დაბოლოებულ ზმნებში ა-ხმოვნის ჩამოშორება. კერძოდ, არც თუ იშვიათია ამის შემთხვევები აწმყოს ინფინიტურ ფორმებში (იხ. აქვე, გვ. 127—128). ამრიგად, ა ხმოვანზე დაბოლოებული ზმნები, უნდა ვიფიქროთ, კუვინსკის კილოკავში ზოგჯერ გაუთანაბრდა თანხმოვანზე დაბოლოებულ ზმნებს და ამის შემდეგ განიცადა ის ცვლილებაც, რაც ამას მოჰყვებოდა ხოლმე უარყოფითს ფორმაში ...ჟამ — ...ამ².

-მა სუფიქსით ნაწარმოებ კითხვითს ფორმებში აწმყოს -ჟა სუფიქსი ზმნის ფუძისა-და მიუხედავად აზნარულ დიალექტში ტაპანთური დიალექტის მსგავსად წარმოდგენილია უ-ს სახით: ... + ჟამა — ... უმა; ... + ჟამა — ... უმა:

- ღესთნ-უ-მამ? — კუვ. 4— მას (აღამ.) ვცილი?
- აპაი დღუ სი ისზუქუქიხ-უ-მამ? — კუვ. 2— შენ (მამაკ.) შეიძლება ჩემგან დიდი
ქვა აიღო?
- ანაინ ძეგბჰპპაზ, გუღმ-ღრ-ჟ-მამ? — კუვ. 19— ერთბაშის სიტყვად რაც ვუთხარით,
შენ (მამაკ.) არ იცი?
- დასრგჳ-უ-მამ? — კუვ. 2— მას (აღამ.) მას (რად.) შევაქმევ?
- უჯაწარა, სჯაწარა“ იგრემჰო-უ-მამ? — კუვ. 10— „შენი (მამაკ.) ვაქვაცობა, ჩემი ვაქვა-
ცობა“-[ო], არ ამბობენ?
- იყანს-უ-მამ? — კუვ. 10— მას (რალაც.) გავაკეთებ? და სხვ.

¹ მანდარია: აციაჯია-რა.

² საგულისხმოა, რომ ასეთი ცვლილება არ ჩატარდა დადებით-ინფინიტურ ფორმაში-მაგ., დც(ქან-საგან არ მივიღეთ *დჯა-ა.

ასე, რომ აშხარულ დიალექტში როგორც ინფინიტურს, ისე ფინიტურს ფორმაში აწმყოს აფიქსად -ჟა გვევლინება დინამიკურ ხმებში პირაქეთა დიალექტების მსგავსად. ფონეტიკურ ცვლილებათა ნიადაგზე მასში ხან ა ელე-მენტი დაიჩრდილება, ხან—ჟ. მაგრამ ამის აღდგენა ხერხდება. თავად ფონეტიკური ცვლილებები მრავალფეროვანია. ხშირად ეს ცვლილებები სხვადასხვა-ნაირად მიმდინარეობს სხვადასხვა კილოკაეში (კუენინსკის კილოკაეს უფრო ისეთი ცვლილებები ახასიათებს, როგორც პირაქეთა დიალექტებში იჩენს თავს, აფსუის კილოკაეს კი უფრო ისეთები, რომლებიც უფრო ტაპანთურისათვის ჩანს ამოსავალი), თუმცა საერთო ტენდენციებიც შეინიშნება¹.

ნ ა მ ყ ო უ ს რ უ ლ ი

აწმყოს ფუძიდანევა ნაწარმოები ნამყო უსრული აფხაზურში. აშხარულ დიალექტშიაც მის აფიქსად გვევლინება -ჟა-ნ სუფიქსი ფინიტურ ფორმაში, -ჟა-ზ—ინფინიტურ ფორმაში. ჟა აფიქსთან და ზნის ფუძესთან დაკავშირებული ფონეტიკური პროცესები ისეთსავე სახეს იღებს, როგორსაც უკვე გავეცანით აწმყოში (იხ. ზემოთ).

შეიძლება შეგვხვდეს სხვა აფხაზურ დიალექტთა მსგავსად უასიმილაციო სახეობები; მაგ.:

ფინიტური ფორმები:

სარა აზაბ ჟასპაა-ჟან	—კუე. 12—	ნე შენ (მამაკ.) სიტყვას გ ე უ ბ ნ ე ბ ო დ ი
ბარა ჟოყაბანძარა ბგოჲ-	—კუე. 12—	შენ (დედაკ.) აქამდე მ ხ ი ა რ უ ლ ო ბ დ ი
რლა-ჟან (ბგოჲრლოჟან)		
აფპიგს დძაბჲ-ჟან	—აფს. 30—	ქალი კ ე რ ა ვ დ ა, ქ ს ო ვ დ ა
დღსა-ჟან		
ჩაუკჲ. დჭა მ-ჟან...	—აფს. 37—	ერთი ცხენოსანი მ ო დ ი ო დ ა
დჷნ-ჟან	—კუე. 4—	ის (ადამ.) ყ ე ი ო რ ო დ ა
იხნე მარნე ახშანძა	—კუე. 14—	ისა (მამაკ.) და მისი თავი საღამომდე
ეგს-ჟან		(მზის ჩასვლამდე) ე ბ რ ძ ო დ ნ ე ნ ერთ-მანეთს... და სხე.

ინფინიტური ფორმები:

აჷთ იზზეგჲ დეცუშთა	—აფს. 37—	ესენი ყველანი ერთად რომ მოდი-
ეშაან-ჟაზ, რუწკიალა		ოდნენ, უკან ერთი მხედარი დაინა-
ჩაუკჲ დაამაშთა დლოზეტ		ხეს მომავალი

¹ იგივე შეიძლება ითქვას იმ დროთა ფორმებზედაც, რომლებშიც მონაწილეობს აწმყო-სეული სუფიქსი-ჟა.

- იშინაა-ჭაზ... —აფს. 37— მას (მამაკ.) ის (რალაც) რომ (როგორც) ეს მოდაა...
- ინხა-ჭაზ... —აფს. 37— ისინი, რომლებიც მუშაობდნენ...
- ამუა ღეშინცა-ჭაზ... —კუვ. 15— ის (აღამ.) გზაზე რომ მიდიოდა...
- უა ღეშინცა-ჭაზ... —კუვ. 23— ვინც მას (აღამ.) „მირეკავდა“...
- ღეზლაა-ჭაზ ანუა, ინუ- —კუვ. 23— ის (აღამ.) რომ გზით მოდიოდა, ინუ-
ზიგაა ღეშინცა ღეშინცა ღეშინცა შეხვდა მას... და სხვ.

ზოგჯერ ჟ-ს მეზობლობაში მომდევნო ა ხმოვანი ქცეულია ო-დ:

- ამათგ ო იცა-ჟონ —კუვ. 15— გველიც თან მიჰყვებოდა მას(მამაკ.)
- ღეშინცა-ჟონ აძგ ღეშინცა- —კუვ. 23— მას (აღამ.) როგორც ხედავდნენ,
თეშინცა მან (მამაკ.) ის (აღამ.) წყალში ჩააგლო (წყალს მისცა)
- აჟი ანაგა-ჟონ... —კუვ. 21— მას (რალაცას) ის (რალაც) რომ მიჰ-
ქონდა... და სხვ.

ამათ გვერდით კუვინსკის კილოკავში პირაქეთა დიალექტების, განსაკუთრებით აბუღური დიალექტის, მსგავსად ა ხმოვანზე დამთავრებულ ფუძეებში ხშირად ადგილი აქვს ფუძისეული ა-ხმოვნის ჟა-აფიქსთან შერწყმას.

... ა+ჟან, (... ა+ჟან) — ... ონ (... ონ) — ... ონ (... ონ)

მაგ.:

- აჟანხა ჩან იჟანჟონ —კუვ. 14— იმ ღამეს ის (მამაკ.) რემას მწყსიდა (ღამეს უთევდა)
- პზილა უა რპიონ —კუვ. 21— სიტყვიერად (სიტყვით, გადმოცემით) (ა)მას ამბობდნენ
- ჟანს სეზჩონ —კუვ. 21— ცხვარს ვ მწყსიდი
- პზანჟან იფჩონჯ... —კუვ. 19— ტყეში ათევენენ (ღამეს) რა...
- აგროოდ ღეშინცა —კუვ. 26— ის (აღამ.) ქალაქში მიდიოდა
- ზზია ეგბაბონ —კუვ. 9— მათ ერთმანეთი უყვარდათ
- ... ინეჩიონჯ... —კუვ. 1— ისინი მას (რალაცას) როცა ამბობდნენ...
- იშინცაჟონ... —კუვ. 6— ისინი მას (რალაცას) რომ ქამდნენ...
- იშინცაჟონ —კუვ. 8— ისინი ნადირობდნენ

აზი იხჩრნ	—კუვ. 3—	ისინი ძროხას მწყსიდნენ
დცოალირნ	—კუვ. 4—	ის (აღამ.) ხნავდა
იბზახონ	—კუვ. 11—	ცხოვრობდნენ
იყარწაქიუმე რუპირნ	—კუვ. 1—	ისინი რასაც (რავბსაც) გააკეთებდნენ, ამბობდნენ
მატონ	—კუვ. 7—	ის (რალაც) მას (რალაცას) ჭამდა
იგვრნ	—ფსხუ, კუვ. 14—	მას (მამაკ.) ის (რალ.) მიჰყავდა
დშეცოვ... აწოა შაჰავისირზ...	—კუვ. 23— —კუვ. 7—	ის (აღამ.) რომ მიდიოდა... ვაშლს რომ ვაგროვებდი თ...
იშეშარსცოვ...	—კუვ. 8—	ისინი რომ ნადირობდნენ...
დშეშეცოვ...	—კუვ. 3—	მას (აღამ.) რომ ეძინა...
დახრნძარხოვ	—კუვ. 4—	ის (აღამ.) სანამ ჭამდა... და სხვა მრავალი ¹ .

აფსუის კილოკავში კი, პირიქით, ახმოვანზე დაბოლოებულს ფუძეებში იმავე -ჟან, -ჟაზ აფიქსთა დართვისას ტაპანთური დიალექტის მსგავსად² (და აფსუის კილოკავში აწმყოს წარმოების მსგავსადღე)³ ...ა+ჟან, ...ა+ჟაზ-ისაგან მიიღება ...უნ, ...უზ⁴.

მაგ.:

ჰიჭჯა ჟასა რუხჩრნ	—აფს. 45—	ორნი ცხვარს მწყსიდნენ
აძე კვთოთნ	—აფს. 43—	ის (მამაკ.) წყალს ასხამდა
იყალწუნ	—აფს. 36—	ის (დელაკ.) მას (რალაცას) აკეთებდა
მარა ასია ბზრ იპოუნ	—აფს. 36—	ის (მამაკ.) კარგად მღეროდა (კარგ სიმღერას ამბობდა)
აპ იფპაცი ვაწე ირუთუნ	—აფს. 35—	ბატონი თავის ქალებს ათხოვებდა (ქმარს აძლევდა)
იკარც-უნ	—აფს. 41—	ისინი მას (რალაცას) მირუქავდნენ

¹ ხოჯჯერ ბზიფური დიალექტის მსგავსად კუვინსკში შესაძლოა შეგვხვდეს ფუძისფულ ა ხმოვან-მოკვეცილი სახეობა ნამყო უსრულის წარმოებისას; მაგ.:

მარა ავჯ'გ აამგ-ჟანგ... დაიბტ—კუვ. 14— მას (მამაკ.) რამეც არ მოჰქონდა რა, მოვიდა...

დანც(უ)ტოხ —კუვ. 2— ის (აღამ.) რომ მიდიოდა... და სხვ.

² იხ. ტაპ. § 46, გვ. 148

³ იხ. აქვე, ზემოთ.

⁴ იშვიათად ასეთი ფორმები კუვინსკშიაც შეიძლება შეგვხვდეს (მაგ., ასაბრქია იხაახუხ—კუვ. 1— „ბავშვებს (ჩვილებს) ვინც ზრდიდა“), მაგრამ იქ ეს დამახასიათებელი არაა.

დაშაცუზ...	—აფს. 41—	ის (ადამ.) რომ მიდიოდა...
ფეშეკარცუზ...	—აფს. 41—	ისინი მას (რალაც.) რომ მირეკავდნენ...
ჩარა-ზირა ზნჯარწუზ...	—აფს. 36—	კუმა-სმას ვისაც უმართავდნენ...
ღეშელბუზ...	—აფს. 36—	ის(ღედაკ.)მას (ადამ.) რომ ხედავდა...
იშეჯგუზ...	—აფს. 32—	მას (მამაკ.) ის (რალაც) რომ ძიჰქონდა...
იფჰიკს დაანხუზ...	—აფს. 32—	მისი (მამაკ.) ცოლი, რომელიც რჩებოდა...
ღეშაციჰუზ...	—აფს. 35—	ის (ადამ.) რომ ილანძლებოდა...

ამ უკანასკნელი რიგის შემთხვევებში (იგულისხმება ჰა-სა და ჰა (→აა)-ზე დაბოლოებული ზმნები) ხშირად ფუძისეული ა-ც არის დაცული და აფიქსადაც გვაქვს -უნ, -უზ (-ჲუნ, -ჲუზ).

მაგ.:

ისრტაჲკ აკ ალძ-ჲუნ	—აფს. 31—	ყოველ ღამე თითო იკარგვოდა
დან ილაჰა-უნ	—აფს. 33—	მის (მამაკ.) ღედას ესმოდა
აჲრუ'ახაბარ ლაა-ჲუნ, მარა—	აფს 36—	მისი (მამაკ.) ამბავი ესმოდა მას (ღედაკ.), თავად ვერ ხედავდა რა... და სხვ.

ისევე, როგორც ეს იშვიათად შეიძლება შეგვხვდეს არა ა-ხმოვანზე დაბოლოებულ ფუძეშიაც.

აზნარული დიალექტის ორსავე კილოკავში არა ა-ხმოვანზე დაბოლოებულ ფუძეებში ნამყო უსრულის წარმოებისას -ჲან, -ჲაჲ აფიქსისეული უელემენტი დაკარგულია¹.

მაგ.:

ამჲა ღეშაცაჲჲ, აწაბლ-რა იბლან მააჲ-ან	—კუვ. 15—	ის (ადამ.) გზაზე რომ მიდიოდა, ხანძარი წვით მოდიოდა
ამათ ააჲნ იმჲა აჲჲჲ ააგჲლან, ღამეშთი-ანჲ	—კუვ. 15—	გველი მოვიდა და მისი (მამაკ.) გზის წინ გაჩერდა, მას (ადამ.) არ უშევებდა რა...
ღააჲ-ან	—კუვ. 10—	ის (ადამ.) მოდიოდა
ჰაჲაჲჲჲ ალა ჩაჲჲჲ ღჲან-ან	—აფს. 37—	ჩვენ წინ ერთი ცხენოსანი მოდიოდა

¹ ზღრ. აქვე, ზემოთ.

- ... დღეებარ-ან-შთა, ანარა—აფს. 35 — ის (ადამ.) თ ა მ ა შ ო ბ დ ა რ ა, მ ზ ე რ ო მ
 ააციურწა ენა-ლაგარაკა,
 მსუღმთუგბ-ან-შთა, რუგნტუაი
 აქაჲ დაბახ-ან
- რზუგუკრბტუზუთა იღტრ ან—კუე. 22— მან (მამაკ.) ყველაფრის ენა ი ც ო ლ ა
 ატართ ზანტ იტან იშაბ-ან—კუე. 1— ისინი ერთხელ ისხდნენ (და) ს ა უ ბ -
 რ ო ბ დ ნ ე ნ (ლაპარაკობდნენ)
- იშაბაა-აზ მახშა ლქეჲ —აფს. 37— ისინი რომ მ ო ლ ი ო ლ ნ ე ნ, მის (მამაკ.)
 მათალან ... დისას ჩამოვიდნენ რა...
- აჟადა დაშ-აზ-შთა... —აფს. 42— თითქოს მას (ადამ.) ავღარი (ცუდი
 ამინდი) კ ლ ა ვ დ ა..
- ქარი იცა(ტ), ეყრემდტრ-აზ—აფს. 30-- ისინი შორს წავიდნენ, სადაც არ ი ც ო ლ -
 ნ ე ნ (იქ წავიდნენ)
- ჟანდა იუმშ-აზ, ებტობ —კუე. 23 — მანამდე რომ ვერ კ ლ ა ვ დ ი შ ე ნ (მა-
 იშაფუტუშ?
 მამაკ.) მას (რალაცას), დღეს როგორ მო-
 კალ?
- დშინათუშა-აფშა-აზ... — კუე. 17— ის (ადამ.) რომ ი ყ უ რ ე ბ ო ლ ა იქით-
 აქეთ...
- ზმბტ ივანტრგ-აფ-აზ... —კუე. 23— ვინც თავის ხელზე ა ტ რ ი ა ლ ე ბ დ ა
 მას (რალაცას)... და სხვ. მრავალი.

ასევეა უარყოფითის (და სხვა ფორმათა) წარმოებისასაც.

მაგ.:

- ანთ ავუჯა გტრდტრ-ა-მგ-ზ —აფს. 36— ეს ორნი არ ი ც ნ ო ბ დ ნ ე ნ
- გტზტტს-ა-მ-ზ-ტ —კუე. 4— ისინი ზედ (რალაცაზე) ვერ გ ა და დ ი -
 ო ლ ნ ე ნ
- ფშოეს დაადტუშან, აფჰიგ- —კუე. 12 — ის (მამაკ.) ცოლს ითხოვდა (მოიყვანდა),
 სტა დზუშთაზ, დაგტცმააა-აზტ
 [მაგრამ] ქალიშვილი, რომელსაც ის მის-
 დევდა, მას არ მოჰყვებოდა... და
 სხვ.¹

¹ კუენისკის კილოკაუმი ასეთი ფორმები ზოგჯერ შეიძლება ა ხმოვანზე დაბოლოებულ ფორმებშიც შევხვდეთ (მაგ. მახა აპრა ბხრე იბრნ, იფა ჯუგბამჰტ აპრა—კუე. 10 — მის (მამაკ.) მამას ბატონობა უყვარდა (კარგად ხ ე დ ა ვ დ ა), მას (შვილს) არ უყვარდა (იგი არ ხ ე დ ა ვ დ ა) ბატონობას). შდრ. აქვე, ზემოთ.

ე. წ. განუსაზღვრელი მყოფადი

პირაქეთა დიალექტთაგან განსხვავებით აშხარული დიალექტის ორსავე კილოკავში ტაპანთურის მსგავსად ე. წ. განუსაზღვრელი მყოფადი დაფუძნებულია აწმყოზე. ამ ფორმის ისეთივე გამოყენება აქვს აშხარულშიაც, როგორც ტაპანთურში¹.

პირაქეთა დიალექტების ჰნეჲ-შოტ—მ ი ვ ა ლ თ, წ ა (მ ო) ე ა ლ თ (აღბათ)—ფორმის ნაცვლად აქ მოველით ჰნეჲ-ჟაშოტ და სხვ.

მაგ.:

- ჟახ²ც(ღ)ჟ³, ჰნეჲ-ჟაშოტ —კუე. 23— შენ (მამაკ.) სადაც მოდიხარ, [იქ] ჩვენც წამოვალთ
- ჟაშ-ჟაშოტ —აფს. 44— შენ (მამაკ.) ის (რალაც.) მოგკლავს
- უფსკ ულწ(ღ)-ჟაშოტ —აფს. 44— შენ (მამაკ.) სული ამოგძვრება
- ზანჟ ჟახ(ღ)-ჟაშოტ —აფს. 44— ერთხელ შენ (მამაკ.) მას (რალაც.) დაარტყამ
- აბარაყა უგჯლამთა უნაფ—აფს. 37— აქ (იქ.) რომ დადგე შენ (მამაკ.) და შეხედო, დაინახავ სახლს, სადაც ის (აღამ.) ცხოვრობს და სხვ.

აწმყოფულ-ჟა-სუფიქსს, როგორც ვხედავთ, აქ დართულია -შოტ-აფიქსი. იგი რთული შედგენილობისაა. ერთი მხრივ, მასში ივარაუდება-შოა-აფიქსი (ამ აფიქსში ა ხმოვანი გამომჟღავნდება როგორც პირაქეთა დიალექტებში, ისე ზოგჯერ აშხარულშიც ინფინიტიურ ფორმათა წარმოებისას—მაგ., პირაქ. დიალექტების სახ²ცა-შოა „სადაც უნდა წავიდე“, უარყოფით ფორმაში სცა-შოამ—„არ წავალ“ და სხვ.); ხოლო, მეორე მხრივ, ფინიტობის (ი)-ტ სუფიქსი.

საგულისხმოა, რომ სხვა აფხაზურ დიალექტთაგან განსხვავებით აშხარული დიალექტის ორსავე კილოკავში, განსაკუთრებით კი კუვინსკურში, დღემდე სისტემატურადაა დაცული ამ ორივე აფიქსის მოსალოდნელი ქსრულ-ხმოვნიანი სახეობებიც... *შოა-ჲტ → ... შიე-ჲტ → ... შიე-ტ.

მაგ.:

- ბრჯოს-უშეჲტ —აფს. 37— შენს თავს (დედაკ.) მათ მივსცემ
- აჰ იჟაჰ სც-უშეჲტ —კუე. 14— ბატონთან წავალ („მივალ“)
- აბლაჟა დანჟ-უშეჲტ —კუე. 23— მას (აღამ.) გველემშაპი შექამს
- აბლაჟა აჲ-უშეჲტ-შთა, —კუე. 2— გველემშაპი მოვა და მას (აღამ.) შე-დაჭუშოტ
- არი ლჟეს სისპი-უშეჲტ —კუე. 17— ამ (ქალის) საქმეს გეტყვით
- სჯანწარალა რახიჟ აასც- —კუე. 14— მე ჩემი ვაჟაკობით საქონელს მოვ-რეკავ

¹ შდრ. ტაბ. § 46, გვ. 149...

სუციანახ-უშეფტ	—კუფ. 4—	მას (მამაკ.) მე უკან წამოუვალ (გამოვექცევი)
ჰიბა დააგტლარი, უს-ციტგშ უშეფ(ა)ტ	—კუფ. 14—	მამა ჩვენი რომ ადგეს, შენ თავს (მამაკ.) მომიკლავს
სარა ჯუფაციან სრუშეფტ	—კუფ. 14—	მე ორი ვაფი შემეძინება
საანარქიჭებ-უშეფტ	—კუფ. 23—	ის (რაღაც) გამომალვინებდა... და სხე.

ათსუის კილოკავში ძალზე გავრცელებულია აუსლაუტში ტ-ს დაკარგვა. ამ ნიადაგზე შეიძლება გვექონდეს აღნიშნულ ფორმაში მხოლოდ-(ტ)აში || -უში.

მაგ :

ჰ'ტასაქიე დეყარახ-უში	—ათს. 45—	ჩვენი ცხვარი თანაბარი (ოღენობისა) გახდება
ტასნან სკრახხ-უში	—ათს. 43—	მამინ თანახმა ვიქნები, გავხდები
ტაყა დუბ-უში	—ათს. 37—	იქვე ნახავ შენ (მამაკ.) მას (აღამ.).
სარა აფტხა სგტლ-უში	—ათს. 36—	მე წინ დავდგები
დაან-ტაში	—ათს. 37—	ის (აღამ.) მოვა
სარაგ'ტ სნი-ტაში	—ათს. 37—	მეც მოვალ... და სხვა მრავალი.

საყურადღებოა ფონეტიკური ცვლილებების მხრივ ამ ფორმაში აწმყო-სეული -ტა-სუფიქსის სახეობები კილოკავთა მიხედვით.

ახმოვანზე დაბოლოებულ ფუძეებში იმავე აწმყოსეულ -ტა-აფიქსს აღნიშნულ ფორმაში მოუცია უ (← ა+ტა) როგორც ათსუის, ისე კუვინის კილოკავში.

... *ა+ტა-შა+ტ → უში(ეა)ტ.

მაგ.:

სანი საბე რქოე უგანი, იუსტრბ-უშიტ	—კუფ. 15—	შენ (მამაკ.) ჩემ დედ-მამასთან წაგყვანდა, მათ გიჩვენებ
ტოწიგეკე'ადესტრგ-უშიტ	—კუფ. 23—	ხვალ მათ შეშას მოვატანინებ
აზი' იპი-ტაშიტ	—კუფ. 20—	სიტყვას იტყვის ის (აღამ.).
ჰკ-უშიტ	—კუფ. 9—	წავალთ
კაკაკ ძე ფშრპა არნათ-უშიტ	—კუფ. 2—	თითო კოკა წყალს მისცემს ის (რაღაც) ნათ
ამლკეი აბეა ტსთ-უშიტ	—ათს. 35—	ნახევარ ქონებას მოგცემ შენ (მამაკ.).
იუზგ-უშიტ	—ათს. 35—	შენ (მამაკ.) ის (რაღაც.) გეყოფა

დაჰჭ-უშით-იჰიჲ —აფს. 40— ის (რალაც) ჩვენ შე გეკამს-ო
 ... ბუჟან-ბემუჲშო —აფს. 37— შეიდღღე-ღამეს იძინებ სის (აღამ.)...
 ღღუიან-უშოტ? —აფს. 37— და სხე.

ასეთსავე მოვლენას ვადასტურებთ სათანადო ინფინიტურს, უარყოფითსა და სხვა ფორმებშიც.

მაგ.:

ჴარს იუთაჲნი ბზარანუ —კუფ. 23— შენ (მამაკ.) რა გინდა, სიკეთეღ გიყო?
 უზეს-უშოა?

იჴაჰთ-უშოა, ჰჰჰჰი! —კუფ. 15— შენ (მამაკ.) რა (ც) მოგცეთ, გვითხარ!

სარს სუზლაბურჴიჲ ბ-უშოა...—კუფ. 23— მე შენ(ღღედაკ.)რითიც გამაღვიძებ...

ბუშან-გუშოა, აბარსა აჴიჲ —კუფ. 22— შენ (ღღედაკ.) როგორც მოგიყვან, ასეა

იბჰი-უშო, ზაკიი?... უღ ოჰ—კუფ. 9— შენ (ღღედაკ.) რასაც იტყვი, რაა? ესაა, რასაც ვიტყვი

იყუჴ-უშოა აბრი ოუჲ —კუფ. 23— შენ (მამაკ.) რაც უნდა გააკეთო, ესაა
 ბაბაც-უშო? —აფს. 38— შენ (ღღედაკ.) საღ მიდიხარ (წახეღლ)?

სუჴაჲ ღღუესთ-უშოა —აფს. 43— ჩემი ქალი ვისაც (უნდა) მივცე...

აჴრ აჴუ, სარს ისიანჰი-უშოა —აფს. 38— ესაა, მე თქვენ რასაც გეტყვით

სარს აჴლაგ-ღ სუგ-რაზ- —აფს. 43— მე არაფერზე (რამეზე) თანახმა არ
 ბ-უშოაჲ —აფს. 43— გავხდები

ჩიგ გ-ღუსთ-უშოაჲ -იჰიჲ —აფს. 42— შენ (მამაკ.) ცხენს არ მოგცემ

ჴარს სარჲ ჰაგ-ღც-უშოაჲ —აფს. 3— მე და შენ ვერ წავალთ

თუღრანს გ-ღსიანჰი-უშოაჲ —კუფ. 11— ამბავს არ მოგითხრობთ

სუგ-ღუგ-ღუგ-ღუგ-უშოაჲ —კუფ. 23— შენ (ღღედაკ.) ვერ გამომაღვიძებ

ისბურჰი-უშო-მა? —კუფ. 20— მათქმევი ნებ შენ (ღღედაკ.)? და სხე.

სხვა შემთხვევაში კუფინსკის კილოკავში აწმყოსეული -ჴა აფიქსი ფუძისეულ ბოლოკიდურ -ა ხმოვანთან შეხვედრისას გვაძლევდა ო-ს (მაგ., სკოტ ← სკაჴა(ჰ)ტ, სკონ ← სკაჴან) პირაქეთა აფხაზური დიალექტების მსგავსად¹.

ამ შემთხვევაში იგივე ჴა აფიქსი ანალოგიურ პირობებში გვაძლევს უ-ს. უკი აღნიშნულს შემთხვევებში დამახასიათებელია აფსუის კილოკავისათვის. (მაგ.: სკუღტ ← სკაჴაღტ, სკუნ ← სკაჴან)². ხომ არ შეიძლება ვიფიქროთ,

¹ შდრ. აქვე, აწმყოსა და ნამყო უსრულის წარმოება კუფინსკის კილოკავში.

² შდრ. აქვე, აწმყოსა და ნამყო უსრულის წარმოება აფსუის კილოკავში.

რომ მთლიანად ამ ფორმის წარმოება აწმყოს ფუძეზე დაყრდნობით—სცა-
 ჭაშატ—კუეინსკის კილოკავს შეუთვისებია აფსუსის კილოკავიდან. კუეინსკის კი-
 ლოკავისათვის კი ის ვითარება უნდა ყოფილიყო დამახასიათებელი, რაც პირა-
 ქეთა დიალექტებში გვხვდება, ე. ი. მყოფადის სათანადო ფორმის მაწარმოე-
 ბელი -შატ — -შაეატ (— * -შაა-ატ) აფიქსი დართული უნდა ყოფილიყო მას-
 შიაც უშუალოდ ზმნის ფუძეზე (*სცა-შაე-ატ).

საწინააღმდეგო შემთხვევაში იგივე ფონეტიკური პროცესები უნდა ჩა-
 ტარებულიყო კუეინსკის კილოკავში, რაც მისთვის იქნებოდა დამახასიათებელი,
 ე. ი. უნდა მიგველო *ს ც ო შ ა ე ა ტ.

ეს კი შესაძლოა არ მოხდა მიტომ, რომ მან მიიღო აფსუსის კილოკა-
 ვის მზამზარეული ფორმა ს ც უ შ ა (ე ა) ტ.¹

საყურადღებოა ამ ფორმის სახეობები არა ა ხმოვანზე დაბლოებული
 ფუძეებში.

ასეთ შემთხვევებში, როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული, აწმყოს -ჭა-აფიქ-
 სისეული ჭ ელემენტი იკარგვის ამზარული დიალექტის ორსავე კილოკავში
 (მაგ., იზღრ-ეატ — იზღრ-ჭ-ეატ—„ვიცი“ (რალაც); იზღრ-ან ← იზღრ-ჭ-ან
 „ვიციოდი“ და სხვ.).

აფსუსის კილოკავს ასეთი ცვლილება გა უ ტ ა რ ე ბ ი ა მყოფადშიც.

ჭაშ(ტ)... → ... აშ(ტ)...

მაგ.:

სცბხ-აშატ	—აფს. 38—	მე (უკან) წ ა ვ ა ლ
ლარს დჭა-აშა	—აფს. 33—	ის (აღამ.) მო ვ ა
სარგ ² სნეა-აშა	—აფს. 37—	მეც მი ვ ა ლ
სა სეშ-აშა	—აფს. 38—	ის(მამაკ.) მე მომ ³ კლავს
ბძ-აშა	—აფს. 36—	ის (რალაც.) და იკ ა რ გ ე ბ ა
ჭააგენჭიუხნაწკა, იუზპარტშა-აშა	—აფს. 36—	შენ (მამაკ.) მოსვლამდე მას (რალაც.) „ღ ა გ ი ლ ო დ ი ნ ე ბ თ“ (შეგინახავთ)
სანტს-აშა-გ ² , იუღკრუატ	—აფს. 44—	შენ (მამაკ.) მე როცა მო ვ კ ე დ ე ბ ი, (ისიც) იცი
ისრუმჭიაკია უგ ² სტშთ- აშა-ამ	—აფს. 44—	შენ (მამაკ.) (სანამ) მას (რასმე) არ მეტყვი, არ გაგიშვებ... და სხვ.

¹ თუმცა აღსანიშნავია, რომ ანალოგიური სახეობა (უ-) კუეინსკში გაბატონებულია უარ-
 ყოფით წარმოებებშიაც. იხ. ზემოთ.

მაგ.:

- ააუშდა-ბ — კუფ. 15 — ის (მამაკ.) შენ (მამაკ.) (რალაცას) მოგცემს
- იბპარღერ-ბ — აფს. 36 — შენ (დედაკ.) მას (რალაცას) გაგაციონობთ (გაგაგებინებთ)
- აჟრ მასპიაბ-შთა, ღუზუა-ბ — აფს. 37 — მას (რალაცას) ვეტყვი მას (მამაკ.) დამოვტყუებ
- ჟასაკ ჟაპთახე-ბ — აფს. 33 — შენ (მამაკ.) ერთი ცხვარს მოგცემთ უკან (დაგიბრუნებთ)
- პარს შთიარახ ჰშუბ-შთა, — აფს. 37 — ჩვენ ნადირს მოვკლავთ და მოვიტანთ
- ჰჩაღუწ-ბ, ჩიფესაპშან-ბ — აფს. 36 — ცხენიდან ჩამოვხტეთ (ჩამოვხტებით), დავისვენოთ (დავისვენებთ)... და სხვ.

შედარებით უფრო რთულად არის წარმოდგენილი მყოფადის ინფინიტური ფორმები.

პირაქეთა აფხაზურ დიალექტებში ამ შემთხვევაში გავრცელებულია -რა და -ლაკ (|| -ლაგ) სუფიქსები¹.

-რა და -ლაკ-გუ გვაქვს ტაპანთურ დიალექტშიაც, ოღონდ თითოეული მათგანის გამოყენებაში აღნიშნული დიალექტებში გვაქვს სხვაობაც: -რა უფრო გავრცელებულია ტაპანთურში; -ლაკ-გუ-ის გამოყენების არეკი მეტად შეზღუდულია. პირაქეთა დიალექტებში კი საწინააღმდეგო ვითარებაა: -ლაკ (|| -ლაგ) აქ უფროა გავრცელებული.

-რა აფიქსი აღნიშნული ფუნქციით გვხვდება აშხარულის კილოკავებშიაც, მაგრამ მეტის-მეტი შეზღუდვით.

მაგ.:

- მაპაიტო-რა, გუდღერამ, — კუფ. 21 — მან (მამაკ.) ის, რომელიც თევადისად აქციოს (აქციეს), არ იცის; ის, რომელიც აზნაურისად აქციოს, არ იცის; ის, რომელიც გლეხისად აქციოს, არ იცის
- მაშფანუ-რა ხიაჯა, ჟასაკ — აფს. 33 — როგორ ვქნათ ხოჯავ, ერთ თხანათი თხაროგორ მოგცე-ო?
- აგაიქი მქეტიო მაპი: — აფს. 41 — შუა (ადგილას) ვინც ზის, (ინას) უთხარი: ამ ხარს რომ (როგორც) დაარტყას!

¹. ივ. ტაბ. § 46. გვ. 151...

- მანჯრა-რა, იყარწაქიუშო, — კუვ. 1 — მათ რომ წაიყვანებენ, რასაც იზარკიონ მენ, (იმას) ამბობდნენ
- ჰაქაზაშეღ ჩხეღრკჰაზრტ, — კუვ. 2 — ჰავეზაშიც მოეზადა, მას რომებრ-ღოლოს (იმგევარად)
- სარგჯ ღერრა შხეღმოუ — კუვ. 17 — მეც რომ ცოდნა მაქვს, მას (მამაკ.) რომ შიხსერღერ-რა! (როგორც) გავეაგებინო (გავეაგებინებ)!
- ჰედა ბეზეზაზ საბ, — კუვ. 23 — მამაჩემს, რომელმაც შენ (დედაკ.) სიავე იხეღსერკა-რა! გიყო, როგორც არ ვაპატიო (არ ვაპატიებ)! და სხვ.

უარყოფითსა და კითხვით ფორმებში, რომლებიც დაფუძნებულია ხოლმე ზმნის ინფინიტურ სახეობაზე, მყოფადის ფუძეში გვექნება იგივე -რა — რ(ჲ) სუფიქსი ყველა აფხაზურ დიალექტში. ასევეა აშხარულშიც.

მაგ.:

- სე იყ(ა)რარ სემოუპ, — კუვ 15 — მე პირობა მაქვს, შენ (მამაკ.) არ გაულგანსეშთინ-რგ-მ გიშვებ
- სარას საყცრ, ჰარას უგჯზ- — კუვ. 11 — მე საღაც მივდივარ (წავალ), შენ (მამაკ.) ნგმ-რგ-მ [იქ] ვერ მიხვალ
- ფჰსესნე სგჯუხეჯალა-რგ-მ — კუვ. 8 — შენ (მამაკ.) ცოლად არ გაგიხდები
- ალღფ ახაბარ სა გჯსიას- — აფს. 36 — რაშის ამბავს თქვენ არ გეტყვი
- ჰია-რგ მ
- იხერ გჯუჰარბა-რგ-მ — აფს. 36 — შენ (დედაკ.) მის (მამაკ.) სიკეთეს არ გიჩვენებ
- შთა, იყაჰა-რ-ი? — აფს. 33 — აწ რა გივაკეთოთ? და სხვ.

აღნიშნული -რა აფიქსი იგივე ელენტი ჩანს, რაც მასდარისა და პირობითი კილოს მაწარმოებელი -რა → -რ (შდრ. აცა-რა — წასვლა, სცა-რ — რომ წავიდე...)¹.

ეგივე ფუძე აქვს განოყენებული მეშველი ზმნით ნაწარმოებ გარკვეული კატეგორიული შინაარსის მქონე ფორმებს აფხაზურში. მაგ.: „უნდა წავიდე“ ან „უნდა წავსულიყავ“ აფხაზურის პირაქეთა დიალექტებში გადმოცეწული იქნება სათანადო ზმნის პირობითი კილოს (!) ფორმით პლუს მეშველი ჰუზ („არის“) ზმნა აწმყოში, ან ნამყოში იგივე მეშველი „აკუნ“ -ზმნა (ან არადა ნამყოობის -ნ-აფიქსი).

¹ იხ. ტა. § 46. გვ. 152—153.

მაგ.:

ს(ცარო)უბ (ს(ცარ ა)უბ — *ს(ცარა(ა)უბ) = რომ წავიდე არის = უნდა წავიდე
 ს(ცარ)უნ (← *ს(ცარა-უნ) || ს(ცარ ა)უბ ← ს(ცარა ა)უბ = რომ წავიდე
 „იყო“ = უნდა წავსულიყავ.

ტაპანთურ დიალექტში აღებულია იგივე ფორმა სრულხმოვნისანი საბე-
 რით (რაც ემთხვევა მასდარსა და მყოფადის ინფინიტურ ფორმას) და ერ-
 თვის მას მემველ ზმნად „ათაჯრა“ — „ნდომა“ — ზმნის ა წ მ ყ ო ს ა ნ ნამყო განუ-
 საზღვრელის ფორმები.

მაგ.:

ს(ცარა ა)თაჯრუბ — რომ წავიდე (= ჩემი წასვლა) უნდა = „უნდა წავიდე“
 ს(ცარა ა)თაჯუნ — რომ წავიდე (= ჩემი წასვლა) უნდოდა = „უნდა წავსულიყავ“.

აშხარული დიალექტის კილოკავებშიაც გაბატონებულია მემველ („ათაჯ-
 რა“ — „ნდომა“) ზმნიანი წარმოება ტაპანთური დიალექტის მსგავსად. იგი
 ერთვის ჩვეულებრივ სათანადო ზმნის მყოფადის ინფინიტურ ფორმას.

მაგ.:

- სარგჯ აჯგ ყა ს წ ა - — კუვ. 17 — მეც რამე უნდა გავაკეთო („რომ
 რს (ა. თ აჯტუბ გავაკეთო, უნდა“)
- რუჯაქია ეჯუ წი გ წი ა - რს — კუვ. 2 — შენ (მამაკ.) მათ თავები უნდა დაკ-
 ათ აჯტუბ ვეთო („რომ დაკვეთო, უნდა“)
- აღამთნჯ რყოუ, (ა) ა - — კუვ. 10 — საოცრებად რაც არის, უნდა გავი-
 აღტრ-რა ათ აჯტუბ გოთ („რომ გავიგოთ, უნდა“)
- ს(ცა)ხ-რა ათ ახტუბ — კუვ. 23 — უნდა უკან წავიდე (...რომ წა-
 ვიდე, უნდა“)
- წაბჯრგლა ჰა დ ცი ა - — კუვ. 23 — ნამდვილად უნდა მოვილაპარა-
 ზი ა-რა ათაჯტუბ კოთ (...რომ მოვილაპარაკოთ, უნდა“)
- დჰაუ-რა ათ აჯტუბ — კუვ. 14 — ის (აღამ.) უნდა ვიპოვოთ, ვიშო-
 ვოთ (...რომ ვიპოვოთ, უნდა“)
- ფჰსჯ დჯუ ზა ა გ ა - რა — კუვ. 6 — შენ (მამაკ.) ცოლი უნდა მოგიყ-
 ათ აჯტუბ ვანოთ (...რომ მოგიყვანოთ, უნდა“)
- იუფა-რს ათ აჯტუბ — კუვ. 6 — შენ (მამაკ.) ის (რალაც.) უნდა შექამო
 (...რომ შექამო, უნდა“)
- ჰაყტუ იჰა ცა ა გ ა - რს — აფს. 3 — სადაც მივდივართ, ისინიც თან უნდა
 დათ აჯტუბ წავიყვანოთ (...რომ წავიყვანოთ, უნდა“)
- უმბლა ილკოტუ წა - — აფს. 43 — შენი (მამაკ.) ხელით უნდა ჩაუდო
 ლა-რა ათ აჯტუბ ხოლმე მას (დღდაკ.) პირში
 (საქმელი)

წვაშთა ინჯუა არა — აფს. 36 — ისინი მთად უნდა წასულიყვნენ.
ათაჯხან... რა... და სხვ.

იქვე შეგვხვდა აღნიშნული წარმოება აშქარად მასდარის ფორმაზე და-
ფუძნებულიც; მაგ.:

ქოჭა, ზულეხა ლუნჯ — კუვ. 22 — ახლა, ზულეხა თავის სახლში უნდა
ლცახ-რა ათაჯუბ წავიდეს (... „მისი (დედაკ.) წას-
ვლა უნდა“)¹

მართალია, აშხარულ დიალექტში ამ ფორმებში ტაპანთორის მსგავსად
ათაჯრა („ნდომა“) ზნა გამოიყენება, მაგრამ კუვისნის კილოკავში შეგვხვდა
პირაქეთა დიალექტების მსგავსად ოუპ←(აუპ), აკეპ მემშელი ზნა(კ).

მაგ.:

შთა არი ტახზ დაა — კუვ. 12 — ახლა, ეს შენი (მამაკ.) და უნდა
სტუთა-რი ოუპ მომცე (=... რომ მომცე, არის)².

ღჯღჯ-რი აკეპ — ფსხუ, კუვ. 15 — ის (ადამ.) უნდა გავიდეს (შიგნიდან)

ამ ფაქტში სხვა გარემოებაც იქცევეს ყურადღებას. როგორც ზემოთ
ვთქვეთ, აღნიშნულ წარმოებაში გამოიყენება როგორც პირობითი
კილოს ფორმა, ისე მყოფადის ინფინიტური ფორმა და ასევე
მასდარის ფორმა. ეს შესაძლებელია იმდენად, რამდენადაც ანოსავალ-
ში სათანადო ფორმათა ერთიანობა იგულისხმება².

პირაქეთა დიალექტებში არსებული -რ-თი ნაწარმოები პირობითი კილოს
ფორმა იგივეა, რაც მყოფადის ინფინიტური ფორმა ა-სმოვან-მოკვეცილი.

ეს უკანასკნელი ხმოვან-მოკვეცილი (resp. პირობითი კილოს) ფორმა
აქვს საფუძვლად დადებული ზემოხსენებულ წარმოებებსაც აფხაზურის პირა-
ქეთა დიალექტებში.

აშხარულ დიალექტს მყოფადის ინფინიტური ფორმა და პირობითი
კილოს ფორმა სხვა ნიშნითაც დაუშორებია ერთმანეთისთვის. თუ მყოფადის
ინფინიტურ ფორმაში გვაქვს -რა სუფიქსი, პირობით კილოში გვევლინება
-რი³. -ი ამ შემთხვევაში ახალი მოვლენა ჩანს.

¹ მყოფადის ინფინიტური ფორმა მოველიდათ „ღ-ცახრა“-ს.

² ია. ტაპ. წ. 46. გვ. 153.

³ ერთნელე ჩვენ ჩავიწყრეთ მყოფადის ინფინიტურს ფორმაში ასეი სახეობაც: ქოჯუბ,
არი ღჯღჯ მან-ბეღლა-რი, ართ აქუთ ლაქიან, მანსეშთალო, ისიშქ—კუვ. 21—„ახლა, ამ გზას
(როცა) რომ გავყვებით, ამ სოფლის ძაღლები რომ დაგვედევნებთ, მოკალით!“ აქ თუ პირო-
ბითი კილო გვაქვს. რახედაც თითქოს -რი სუფიქსი მიუთითებს. მაშინ ან („როცა“) უადგი-
ლად დგას. ან-საუა წარმოშობის არაა; თუ ინფინიტური ფორმა მყოფადისა—ცა ამას
გულისხმობს იგივე ან-მანში უნდა გვეჩვენოს —რა სუფიქსი.

თუ აქ მოყვანილი მაგალითი შემთხვევითი წაყდენის ამბავი არაა, საფუძლისმათა, რომ
იგივე -რი პირობითის აფიქსი შეაღწაღა შეგვხვდეს მყოფადის ინფინიტური ფორმის გამო-
სატყუარად (ქ).

ეს პირობითი კილოს ფორმა აიღო პირაქეთა დიალექტების მსგავსად აშხარულმა, როცა იმავე პირაქეთა დიალექტების მსგავსად აუშ, აყიშ („არის“) შემველი ზმნით გამოხატა კატეგორიული შინაარსის მქონე წარმოება (... და ასე უთარო უპ...).

როგორც ამ მასალიდან ირკვევა, -რან აფიქსი მყოფადის ზოგ ინფინიტურ ფორმაში ერთადერთი აფიქსია აფხაზურის ყველა დიალექტში. მაგრამ, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, აფხაზურის როგორც პირაქეთა დიალექტებში, ისე ტაბანთურშიაც მყოფადის ინფინიტურ ფორმაში რიგ შემთხვევაში გვხვდება აფიქსი -ლაკ-, -ლაგ (პირაქ. დიალექტ.), -ლაკ-გ (ტაბ.).

აშხარული დიალექტის კილოკავებში -ლაკ აფიქსი ჩვეულებრივ არ გვხვდება. მხოლოდ ერთ შემთხვევაში დავადასტურეთ ჩვენ იგი კუვიდის კილოკავში (იქიკ პარალელურ სახეობად).

მაგ.:

ბარბ სარბ ცესუტჰესესუტ. --- აფს. 12 — შენ (დედაკ.) ჩემი ცოლი ხარ. შენ გაბესუტჰინეს ი ბ ს ს ჰ ა - ცემად (შენი თავის გაცხმაზე, გაყიდვაზე) რომ გეტყვი (რასაც გეტყვი), ნებას მომცემ?

აფსუის კილოკავისათვის სათანადო შენთხვევებში დანახისათვის -რააკ (-რააკ-გ) სუფიქსი.

მაგ.:

დან რე ეს-რააკ... --- აფს. 36 — როცა ივი (ადამ.) მათ შეებრძოლებდა...

აჭრ აჩან მენაშა-ფხაძა — აფს. 37 — ეს უკი ყოველ კვირას იგებს. შვიდი იხუშუტ. ბეჟ-ქუქმაკ და ჯალოპ. მგელი უხის (ახლოს). როცა კი მოიგებს, ჰმენ მას (რალაცას)

ამარა ააცურწა ენ სლა — აფს. 35 — მზე ამოსვლას რომ (როცა) დაიწყებდა...

ამაწი (ანანათუტუტ-რააკ... — აფს. 44 — ტოტს რომ (როცა) მოქრი შინ (მამაკ.)...

სასანტეს-რააკ... — აფს. 37 — მე როცა მოვევლები...

არბ აბაწი დეუ იწალა-რააკ-გ, ილშა-მაცარა დრტლგეშ — აფს. 37 — ამ დიდ მთაზე (კლდეზე) ვინც ავა, კვლით გაათავა (მოსპო) მან (ადამ.)

იბან-რააკ-გ, დეფაშუტ — აფს. 37 — ის (მამაკ.) ვინც ანახავს, ჰმენ

იშა ტყა ა-რააკ-გ, ანტუშ ბჟურტსან, მანახ — აფს. 41 — როგორც იქნება (როგორც იქნა), მიწა მოაყარეს რა, მოვიდნენ

დაყტყაზა-რააკ-გ². —აფს. 37—
ღესმრუთა, გ²აშაშაძე

ის(აღამ.)სადაც(უნდა)იყო,რომ
არვიპოვო,არიქნება

იშაუეწაზა-რააკ-გ²,
გ²ენუა —აფს. 42—

როგორც(კიუნდა)ქნას,არქნამან
(მამაკ.)ის(რალაც)(=არანგზითარ
ქნა)

უზაკუზა-რააკ-გ², —აფს. 42—
შაპუზანშთა, შაპუზანსკრპის!
—იპენე

ვინც(უნდა)იყო,შეჩერდიდა
ორისიტყვამათქმევინი-ო

სარს..გ²სთაგ²მ-ანგს- —აფს. 33—
ზის-რააკ, გ²სთაგ²მ

შე„არმინდა“-თქო,როცავი-
ტყვი,არმინდა...დასხვ.

ერთხელ იმავე აფსუის მეტყველებაში დავადასტურეთ იგივე აფიქსი
-კ-ს გარეშე—რაა:

ან ძ²გავარადანცა-რაა... —აფს. 33—

მისი(მამაკ.)ღედაწყლის მოსატანად
რომ(როცა)წავა...

-რააკ სუფიქსი დამახასიათებელია აშხარული დიალექტის კუეინსკის კი-
ლოკავისთვისაც.

მაგ.:

სგ²კეინცა ანყალა- —კუე. 14—
რააკ, უთ ირტუბ

ჩემი ბიჭები(ბავშვები)რომ(როცა)
იქნებიან,მათეკუთენისის(რალაც)

აქტუ შანცა-რააკ, აქტუ —კუე. 23—
შანს რაპი!

შენ(მამაკ.)სოფელშირომ(როცა)
წახვალ,სოფელსასეუთხარ!

ანან დახზ-რააკ... —კუე. 23—

ქაკიროცამოიგებს...

სარსსანფსგ²-რააკ... —კუე. 26—

შეროცამოეყვდები...დასხვ.¹

თუმცა კუეინსკის კილოკავშივე საკმაოდ გახშირებულია იგივე აფიქსი-
რ ელემენტის გარეშე: ააკ(-გ²):

მაგ.:

შარს ცინარს დაანგ- —კუე. 10—
ყტწააკ, სარგ² იყაწუშუშტ

შენ(მამაკ.)სიყვესროცავაკე-
თებ,მეცვიზამ(გავაკეთებ)...

დარს შანს-რააკ. რაბზარქია—კუე. 10—
სწიანგ²

ისინირომ(როცა)მოგლენ,მათ
აბჯარს შევინახავ

¹ შენიღობა პარალელურად შევხვდეს აგრეთვე -ლააკგ²:

იყადაზა-ლააკგ²
იყარწა-ლააკგ²
იღთაწა-ლააკგ²

-ღსხუ. 10—
—უ²ბუ. 10—
—ღსხუ. 10—

მან(მამაკ.)რაუუნდაქნა...
რაუუნდაქნან...
შენ(მამაკ.)რაუუნდაგინდოდეს...დასხვ.

- ბესტდერნს ი ბ ს ს კ ო აკ — კუვ. 12 — შენ გაცემად (შენი თავის გაცემ.ზე, გაყიდვაზე) რო მ გ ე ტ ყ ვ ი (რას.ც გეტყვი), ნებას მომცემ?
- უს ა ა ნ გ ყ ა ზ-აკ, აკ — კუვ. 8 — ასე რაკია (როცა იქნება), ყმაწვი-ლები გამოუფვი ჩემთან!
- სტაწა ჯარს დ ა ნ ც ა-აკ, — კუვ. 9 — ჩემი ქმარი საღმე როცა წავა, შენ არა ბააახ!
- აუტთ ი რ ბ აკ-გ ო, კუვ. 10 — ისინი რასაც დაინახავენ, კლავენ (ხოცავენ)
- დ ა ნ ა ფ ხ ა-აკ, ... — კუვ. 9 — ის (აღამ.) მას (რალაც.) როცა წაი-კითხავს...
- ჟათ ვაცთან ო ნ ა ყ ა ლ. — კუვ. 14 — ისინი კაცებად რომ (როცა) გახ-დებიან... და სხვ.

კუვენსკის კილოკავნიეე პარალელურად გამოიყენება -რაკ სუფიქსი.

მაგ.:

- აბლაჯა აააა ინლაჯა-რაკ, — კუვ. 2 — გველესაპი მოსვლას რომ (როცა და იწყებებს, შენ არ შეშინდე, განო-მალვიძე!
- დენაწა-რაკ, ... — კუვ. 2 — როცა ის (რალაც) მას (აღამ.) შე-ქამს...
- „აძე“!, ნს ჰია-რაკ, აძე — კუვ. 2 — „წყალი“!, როცა ვიტყვი, წყალი მომასხი!
- ახშა (ნვათა-რაკ) ნთუე — კუვ. 2 — რქე როცა (გადმოიღვრება) გამოიჭონება, შენ (მაპაკ.) არ გამომიდგე! და სხვ.

ერთხელ იმავე კუვენსკში დავადსტურეთ -რაჯგ სუფიქსიც. მაგ.: და-ხჯეაა-რაჯგ, დპურა ათაჯუ — კუვ. 14 — „ის (აღამ.) საღაც უნდა იყოს, უნდა ვიპოვოთ (ვიშოვოთ)“. იგი მომდინარე უნდა იყოს -რაჯგ სახეობისაგან, რომელიც წებაფერი ჩანს პირაქეთა დიალექტების -ლაგ სუფიქსისა (შდრ. პირაქეთ. დიალექტებში — დახჯეაა-ლაგ). პირაქეთა დიალექტებისა და ტაბან-თურის და-ს ადგილას აქ მოგვევლინა -რა (-ჯგ კი იგივე პალატალიზებული გ აფიქსია აღროკატიზაციით ცვლილი).

როგორც აქ წარმოდგენილი მასალის მიხედვით ირკვევა, ე. წ. განსაზღ-ვრული მყოფადის ინფინიტურ ფორმათა საწარმოებელ სუფიქსად აშხარული დიალექტის კილოკავებში გვხვდება: -რა; -რაკ (| * -რაგ →) -რაჯგ, -რაა, -რააკ, -აკ (-ლააკ-გჯ).

ამათგან, -რა-ს ისეთივე გამოყენება აქვს, როგორც ცნობილია სხვა აფხა-
-რ დიალექტთაგან.

დანაოჩენი სახეობები კი გვხვდება პირაქეთა დიალექტების -ლაჯ¹
(-ლაჯ) სუფიქსის ადგილას.

აღნიშნულ სუფიქსთა მიხედვით აშხარულს თავისებური პოზიცია უქი-
-რავს. პირაქეთა დიალექტებისა და ნაწილობრივ ტაპანთურის საწინააღმდე-
-გოდ აშხარულისათვის დამახასიათებელი არ ჩანს -ლაჯ² (-ლაჯ) სუფიქსი.
იგი იშვიათად გვხვდება³. აქ მთლიანად გაბატონებულია -რა- აფიქსი.

აფიქსები -რაჯ (*რაჯ), -რაა, -რააკ, -ააკ სხვა აფხაზურ დიალექტებში
არა გვხვდება. საგულისხმოა, რომ გარკვეული ხასიათის სხვაობა თავს იჩენს
თვით აშხარულის კილოკავთა შორის. მაგალითად, აფსუის კილოკაეისათვის
არაა დამახასიათებელი აღნიშნულ შემთხვევებში -ააკ, -რაჯ სახეობები, მაშინ
როცა კუეინსკის კილოკავში ისინი მეტად ჩვეულებრივნი არიან.

-კ აფიქსი დასახელებულ წარმოებაში შესაძლოა იგივე -კ ← -ჯ ელემ-
-ენტის იყოს, რომელსაც ადგილი აქვს პირაქეთა დიალექტების იმავე -ლაჯ²-
სუფიქსში და რომელიც წარმოშობით, მოსალოდნელია, უკავშირდებოდეს
-ჯჯ (კიდევ⁴) ნაწილს.

-აა- ელემენტით ეს სუფიქსი (-რააკ, -ააკ, -რაა) უნდა უკავშირდებო-
-დეს კონიუნქტივის საწარმოებელ აფიქსს. მაგალითად, პირაქეთა დიალექტებში
გვაქვს დც-აა-ჯტ-ის (აღამ.) წაედეს⁵. საგულისხმოა, რომ როგორც ტა-
-პანთურში, ისე აშხარულში სათანადო შემთხვევაში -რ!-| გვხვდება: დც-რაა-
-ჯტ ← || დც-რჟა-ჯტ („წაედეს!“)⁶.

საგულისხმო აქ ისიც არის, რომ მყოფადის ინფინიტური ფორმის წარ-
-მოებისას უ-რაეო ფორმამ (დანც-ააკ—როცა ის (აღამ.) წაეა...) თავი იჩინა
კუეინსკის კილოკავში, რომელსაც საერთოდ უფრო მეტი სიახლოე ახასიათებს
პირაქეთა დიალექტებთან, ვინემ აფსუის კილოკავს (შდრ. პირაქეთა დიალექტ.
დც-ააჯტ და ტაპანთურის დც-არ-ჟაჯტ).

აო რ ი ს ტ ი

როგორც სხვა აფხაზურ დიალექტებში, ასევე აშხარულშიაც ფონეტი-
-კურ ცვლილებათა თვალსაზრისით ყურადღებას იქცევს აორისტის ფინიტური
ფორმები.

ფინიტური ფორმის აფიქსად იქაც პირაქეთა დიალექტების მსგავსად
გვაქვს -იტ სუფიქსი. ტაპანთურში ტ-ს ადგილას დ-ც გვევლინება. საყურადღე-
-ბოა ისიც, რომ ტაპანთურში -ი- ხმოვანი -იტ (-იდ) სუფიქსისა აორისტში
ჩვეულებრივ აღარ ჩანს⁷.

ფინიტობის -იტ (-ჯტ) აფიქსი აორისტში შეიძლება შეგვხვდეს პირაქეთა
დიალექტების მსგავსად აშხარულის ორსავე კილოკავში.

¹ იხ. აქვე, ზემოთ.

² ამის შესახებ, მსჯელობა გვაქვს სხვაგან („აფხაზურ ზნნათა ძირითად დრო-კილოთა
სიატემა“—ეფლნაწერად).

³ იხ. ტა¹, § 46, გვ. 153—154.

მაგ.:

ჰაბა დღეს-იტ-ჰა...	—კუვ. 14—	მამაჩვენი მოკედაო
ამცი დაბლ-იტ	—კუვ. 15—	ცეცხლმა დაწეა (ისინი)
ისტეი-იტ	—კუვ. 8—	მეის (რალაც) დავლიე
რშე-იტ	—კუვ. 2—	მან (მამაკ.) ის (რალაც) მოკლა
იჩაქ-იტ	—აფს. 40—	მან (მამაკ.) ის (რალაც) იწონა
ილდახტ-იტ	—აფს. 35—	მან (დედაკ.) ის (რალაც) შეკერა

წინამავალ ი-ხმოვანთან შერწყმისას -იტ-აფიქსის ხმოვანი გრძლად ისმის.

მაგ.:

ყიასიჰა დღუკ აქეჟ ინტ	—კუვ. 15—	დიდ მთასთან მივიდნენ
დაანტ	—კუვ. 23—	ის (ადამ.) მოვიდა
ითნტ	—კუვ. 16—	მან (მამაკ.) ის (რალაც) გაყიდა

ხშირად სხვა აფხაზურ დიალექტთა მსგავსად აშხარულშიაც გვხვდება ი-ხმოვან-მოკვეცილი ფორმები: -გტ ო -ტ:

მაგ.:

ამთ. აწუჯია... აყიასიჰა	—კუვ. 15—	გველმა კუდი მთას მიარტყა
დასკ-ტ		
იბზახო იდტქილახტ-ტ	—კუვ. 2—	ისინი ცხოვრებით კვლავ გაემართნენ (ცხოვრება განაგრძეს)
დგუფშეგ-ტ	—აფს. 35—	მან (ადამ.) ილოდინა
იყო-ტ	—კუვ. 8—	მან (მამაკ.) ის (რალაც) დალია
დამუჯუჯუ-ტ	—კუვ. 4—	მან (ადამ.) გზად გადმოიარა
ისციტრლტრ-ტ	—კუვ. 19—	მათ ის (რალაც) მომპარეს
იჩაჟ რაჰქიჟუ-ტ	—აფს. 35—	ის (ადამ.) თავის ცხენიდან ჩამოხტა
ლასტშოა მჰარაჟ-ტ	—აფს. 35—	მათ ის (რალაც) სწრაფად იშოვეს
დგუზიხახ-ტ	—აფს. 35—	ის (ადამ.) კვლავ კარგად გახდა
იმჰიგმს-ტ	—აფს. 36—	მათ გზა გაიარეს
დგუზანტჟ-ტ	—აფს. 38—	მან (მამაკ.) ის (ადამ.) მას (მამაკ.) დაუტოვა... და სხვ.

თანხმოვანზე დაბოლოებულ ფუძეებში ასეთი ფორმები ყველა აფხაზურ დიალექტში ჩვეულებრივია, ოღონდ ტაპანთურს -იტ-აფიქსის ი-ხმოვნის მოკვეცა ახასიათებს ა-ხმოვანზე დაბოლოებულ ფუძეებშიაც, სამაგიეროდ ფუძისეული ა ხმოვანი შენარჩუნებულია.

ასეთი ტაპანთური დიალექტისათვის დამახასიათებელი წარმოება თავს იჩენს აზნარულს დიალექტშიც¹.

მაგ.:

ინახალაღია ააზზბა-ტ	—კუვ. 14—	მისი (მამაკ.) ტოლები (ამხანაგები) შეიკრიბნენ
ირალჭა-ტ	—კუვ. 19—	მან (დედაკ.) მათ უთხრა ის (რალაც)
აშიაყა... დავამფხა-ტ	—კუვ. 9—	მან (ადამ.) წერილი (წიგნი) არ წაიკითხა
ანრლა-ტ	—კუვ. 11—	მან (დედაკ.) მას (მამაკ.) ის (რალაც) მისცა
დალაგა-ტ	—კუვ. 1—	მან (ადამ.) ის (რალაც) დაიწყო
აპ დუგოზიკენ; დუდციაჭაბა—აფს. 35—		ბატონი გაწყრა რა, მისი (მამაკ.) ლანძღვა(დ) დაიწყო
დარუნია-ტ	—კუვ. 1—	ის (ადამ.) მათ შემოხვდა
დუგა-ტ ფჭიხსუ	—კუვ. 1—	მან (მამაკ.) ის (ადამ.) ცოლად წაიყვანა
ირფა-ტ	—კუვ. 1—	მათ ის (რალაც) შექამეს
დნნა-ტ	—კუვ. 2—	ის (ადამ.) დარჩა
დუგბა-ტ	—კუვ. 2—	მან (მამაკ.) ის (ადამ.) დაინახა
აპაწი რქელწა-ტ	—კუვ. 1—	მან (დედაკ.) ის (რალაც) ქვაზე დადო
ჭანასუ დალეწა-ტ	—აფს. 37—	მან (მამაკ.) ჩვენი ბედი შეაერთა
დუშტაცისან, გრზგმ-ხჩა-(ტ)	—აფს. 31—	მას (ადამ.) ჩაეძინა რა, ვერ მომწყსა...
დუცა-ტ	—აპაზაქთ. 27—	ის (ადამ.) წავიდა... და სხვ.

მაგრამ იმავე აზნარულში (ძირითადად კუვინსკის კილოკავში) შეინიშნება ბზიფური დიალექტისათვის დამახასიათებელი² ფუძისეულ -ა-ხმოვან-მოკვეცილი წარმოებაც აორისტის ფინიტური ფორმისა. ე. ი. ა-ხმოვანზე დამთავრებული ფუძეები გათანაბრებულია თანხმოვანზე დაბოლოებულ ფუძეებთან.

¹ ვარკვეულ შემთხვევაში ასეთი ფორმები შეგვხვედრია ბზიფურ დიალექტშიც.

² ია. ჩვენი ძირითად. დრ. წარმ. აფხაზ.

მაგ

მ ა რ პ ი-ი ტ	— კუე. 3 —	მათ მას (მამაკ.) უთხრეს ის (რალაც)
უე მ დ ლ-ა ტ	— აფს. 35 —	შენ (მამაკ.) ნოიარე (მოძებნე)
მ ა ა მ დ ე ლ ლ-ა ტ	23 —	ისინი ერთმანეთს შეხედნენ
უ მ ა ს ა ა მ ა რ პ ი-ე ტ	23 —	ასე უთხრეს მათ მას (მამაკ.) ის (რალაც)
ა ა ზ-ტ	კუე. 26 —	მან (რალაცამ) ის (რალაც) შეჰამა...და სხე.

ა-ზე დაბოლოებულ ფუძეებში პირაქეთა დიალექტებში (კერძოდ აბეჟურს დიალექტში) დანაპასიათებელია ფუძისეული ა-ხმოვნას ნაწილობრივი ასინი-ლაცია -ი ტ ფინიტობის აფიქსის -ი-ხმოვანთან და ვილებთ ს ც ე ა ტ (-წავე-დი“) და მსგავს ფორმებს.

ანალოგიური მოვლენა დამახასიათებელი ჩანს აშხარული დიალექტის ორივე კილოკავისათვის.

მაგ.:

ი ხ ა ხ ე შ ი ე -ა ტ	— კუე. 14 —	მან (მამაკ.) მას (მამაკ.) თავი მოჰკეთა.
ის ლ ა ნ ა ლ ა დ ა ც ც ე -ა ტ	— კუე. 15 —	ისლამი ძალს გაჰყვა, გაედევნა
და პ ც ი ც ე -ა ტ	— აფს. 37 —	ის (ადამ.) წაგვივიდა, გაგვექცა
ა უ რ ა ი ლ ა ბ ა მ ა ნ გ მ რ ე -ა ტ	— კუე. 3 —	მან (მამაკ.) თავის ჯოხს ეს დააწერა
მ ა გ ა მ ხ ე ზ ბ ე -ა ტ	— კუე. 9 —	წუხელ სიზმარი ვნახე
დ ე ბ ე -ა ტ	— აფს. 44 —	მან (მამაკ.) ის (ადამ.) ნახა
ქ ე ზ კ დ ა რ გ ლ ა ლ ე -ა ტ	— კუე. 15 —	ის (ადამ.) სოფელში შემოვიდა
ბ ბ ნ ა რ ლ ა ლ ე -ა ტ	— აფს. 37 —	ისინი ტყეში შევიდნენ
ი ჰ ი ე -ა ტ	— აფს. 39 —	მან (მამაკ.) თქვა ის (რალაც)
დ ა ვ ე მ ა ტ	— კუე. 11 —	მან (მამაკ.) ის (ადამ.) მოიყვანა
დ ე ნ ა შ ა ზ ე ლ ე -ა ტ	— აფს. 57 —	ის (ადამ.) შიგ (სახლში) შევიდა
ი ყ ა ლ ე -ა ტ	— აფს. 37 —	ის (რალაც) მოხდა
ჭ ე ჯ ე ც ი ქ ა ე მ ბ ე ა ნ ე -ა ტ		შენ (დედაკ.) ცუდი სუნი ამოგივიდა [პირიდან]... და სხვა მრავალი.

ასეთ ფორმებში ხმოვ. დ -ი ტ სუფიქსის -ი (-ა) ხმოვანი სულაც აღარა ჩანს, მაგრამ მისი აოსებობას კვალი შევინახულა ფუძისეული ბოლოკიდური ა ხმოვნის ე-დ ქცეულ სახეობაში¹. (ზოგჯერ ეს ასინილაციის შედეგად მიღებული ე-ხმოვანი კრძალადაც გამოითქმის აფსუის კილოკავში.)

¹ ასეთი ფორმები უცხო არაა არც პირაქეთა აფხაზურ დიალექტისათვის. იმ. კირ. დრ. წარმ.

მაგ.:

აკეტალ აწმტ	--ათს. 39—	მან (რალაცამ) კვერცხი დადო
აგმაწმტ	—ათს. 41—	მან (მამაკ.) მას (მამაკ.) ის (რალაც) უთხრა
ღვაწმტ	—ათს. 37	მან (მამაკ.) ის (ადამ.) დანინახა
აუგსა დაწმტაზ, აჩა- ნეჩა დააწმტგელმტ	—ათს. 44—	ასე რომ იწვა ის (ადამ.), მეგინიბე თავს წამოადგა
სააუბეტ	—ათს. 38—	დავილაღე
მაღაგეტ	—ათს. 44—	მათ ის (რალაც) დაიწყეს
სგდუნემა სლგეტ	—კუე. 23—	ჩემი ქვეყანა (ცხოვრება) გავათავე (პოვათავე)
იუარლეტ	—კუე. 7—	გაიქცნენ
ღვაწგეტ	—კუე. 4—	ის (ადამ.) მას (მამაკ.) მიუყვანეს
მააწგეტ	—ათს. 37—	მე ის (რალაც) მოვიტანე
დააწგეტ, იწმტა აქიგარ- სიეტ	—ათს. 35—	მან (ადამ.) ისროლა რა, მას (მამაკ.) მუხლში მოახვედრა
ჰაწაწმტ იწრწმტ	—კუე. 2—	მას (მამაკ.) ჰაწაწმტში დაარქვეს
იწმტაწმტ	—კუე. 2—	მას (მამაკ.) მან (მამაკ.) ის (რალაც) გაუკეთა... და სხვ.

ასეთ ასინილირებულ ფორმათა გვერდით არა იშვიათია მოსალოდნელი უასინილაციო, სრული ფორმებიც.

მაგ.:

ამათ ავწმტ იწმტაწმტ	—კუე. 15—	გველი სახლში შემოვიდა
ამაწმტ		
ამაწმტაწმტ ავწმტაწმტ-ამაწმტ	—კუე. 15—	სამნივე დაამბანაგდნენ
იწმტაწმტ	—კუე. 19; 23—	მან (მამაკ.) თქვა
იწმტარწმტ-ამაწმტ	—ათს. 37—	მათ ის (რალაც) დადეს
ათაწმტაწმტ იწმტაწმტ-ამაწმტ	—ათს. 37—	საზილი („ტაჩანკა“) შეუბეს

თუმცა ზედა ასეთი უასინილაციო ფორმები უფრო დამახასიათებელია ჰა-სა და -ჭა → -აა-ზე დაბოლოებული ზნნური ფუძეებისათვის 1.

მაგ.:

ამწმტაწმტაწმტ	—კუე. 19—	მეტაღმ გაიგონა
ამაწმტაწმტაწმტ აწმტაწმტაწმტ-ამაწმტ	—კუე. 14—	მან (მამაკ.) იყიდა ორი კვიცი (პატარა ცხენი)

1 შდრ. „იჩი, დრ. წარმ.“

ის ხიჭა - ლტ	— აფს. 39—	მე ვიყიდე ის (რალაც)
დღგ ² ზმაპ - ლტ	— აფს. 35—	ის (ადამ.) ვერ მოვიდა
ღჭა ლტ	— აფს. 35—	ის (ადამ.) მოვიდა
შარდა იფ შიჭა - ლტ	— აფს. 35—	მან (მამაკ.) ის (რალაც) ბევრი ეძება
ილ წაპ - ლტ	— აფს. 36—	მას (დედაკ.) ჰკითხეს
ააშციო იკგაშაა - ლტ	— აფს. 35—	ძმები ამოწვევითა მან (მამაკ.)
ააქაპა - ლტ	— კუფ. 4—	ისინი გადმოცვივდნენ
დალ ე ი ნაპა - ლტ	— კუფ. 23—	მან (მამაკ.) ის (ადამ.) მით (რალაცით) შეკრა
დლქაღლაპა - ლტ	— კუფ. 11—	მას (ადამ.) ის (დედაკ.) მოეწონა... და სხე.

გარდა ამისა აშხარულ დიალექტში შეინიშნება აღნიშნული ფინიტობის ტ აფიქსის დაკარგვაც. თითო-ორიოლა მაგალითი გვექონდა ამისა კუვინსკის კილოკავში.

მაგ.:

დცე - ლ	— კუფ. 14; 10—	ის (ადამ.) წავიდა
„შარდა მწანჯ, სააშე - ლ“	— კუფ. 10—	„მალე შემოგბრუნდები“-ო, თქვა ქალახუპა“- ლ ჰიე - ლ აბზღლულ
		ლიშვილი

აფსუს კილოკავში კი ეს მოვლენა სისტემატურ ხასიათს ატარებს და ნეტის-სეტად თვალში საცემი ხდება. ყველა შემთხვევა დასახელებულ ფორმაში გაბატონებულია ტ-აფიქს-ჩამოცლილი სახეობები.

მაგ.:

ის ქეი - იტ (იხ. ზემოთ, გვ. 153)		ტიპის ფორმებში დაკარგულია ტ:
ღჭადღლწ	— აფს. 33—	ის (ადამ.) გარეთ გამოვიდა
დღფსგა	— აფს. 30—	ის (ადამ.) მოკვდა
იწნდრპინ	— აფს. 35—	მან (მამაკ.) ისინი უკან მიიბრუნა
დღაშთნ აწლაქია იხ - ლ	— აფს. 31—	მან (მამაკ.) ის (ადამ.) გაუშვა ხეების ჩარნეს (ბალის) დასაცავად
მგრზაბაქ გ ² გამუ - ლ	— აფს. 42—	მურზაბაქმა არ ქნა (რალაც)
აკიტალ აათგწე - ლ	— აფს. 39—	კვერცხი გამოვიდა (შიგნიდან)
ილშენ, ილზან	— აფს. 29—	მან (დედაკ.) ის (რალაც) დაკლა რა, მოხარშა... და სხე.

იჟი - ტ (იხ. გვ. 153) ტიპის ფორმებში დაკარგულია ტ:

იქეჯ ღგგან, დჯჯრჯ — აფს. 42— მან (მამაკ.) ის (ადამ.) თავისთან წაი-
სასს ყვანა რა, ისტუმრა

ჯააჯ ჰქჟრთ — აფს. 36— მათ მოუწოდეს, მოუხმეს იმათ

ხვჯ-თააცია ლოუ — აფს. 38— მას (დედაკ.) სამი „შვილი“ შეეძინა

რყახშაქია რჯლა — აფს. 35— მისი (მამაკ.) საქციელ[ებ]-ით (ხასია-
დგლდჯრ აქქჟ შიიქჟგზ თით) გაიგო მან (დედაკ.), ის რომ
იყო

დაადიჯ ლჯწ — აფს. 37— ის (ადამ.) გარეთ გამოვიდა

შტიიკჯჯ ჯანჯრჯლან, — აფს. 36— საკლავი დაიჭირეს და მათ დაუკლეს
ირჯჯრშ

დარა გჯმძ — აფს. 36— ისინი არ დაიკარგენ

აქრ ხიჯჯ იდჯრ — აფს. 33— ეს ხოჯამ გაიგო... და სხვ.

იჟია - ჟტ (იხ. გვ. 156) ტიპის ფორმებში დაკარგულია ტ:

დჯაკაპა-ჯ — აფს. 33— ის (ადამ.) დაეარდა

აბნა სკლახა-ჯ — აფს. 42— ტყეში ჩავარჩი... და სხვ.

იჟიე - ჟტ (იხ. გვ. 155) ტიპის ფორმებში დაკარგულია ტ:

... ააზგე-ჯ — აფს. 39— მე (რალაკ) მოვიტანე

ქნ იშთუჯწე-ჯ — აფს. 39— მან (მამაკ.) ის (რალაკ) იქვე დადო

სათუჯღე-ჯ — აფს. 44— მან (მამაკ.) მე გამომავლო (შიგნიდან)

იფეე ითაცეე აანხე-ჯ — აფს. 30— მისი (მამაკ.) შვილი დარძალი დარჩნენ

იფა ფჟიეს ღჯჯანჯგე-ჯ — აფს. 30— თავის შვილს მან (მამაკ.) ცოლი მო-
უყვანა

დჯღბქ-ჯ — აფს. 36— მან (დედაკ.) ის (ადამ.) დაინახა

აქჯსა იჟიქ-ჯ — აფს. 45— მან (მამაკ.) ასე თქვა... და სხვ.

იჟიქტ || იჟიქტ (იხ. გვ. 156) ტიპის ფორმებში დაკარგულია ტ:

რჯი იგქ — აფს. 32— მან (მამაკ.) ის თავიანთ სახლში წაი-
ყვანა

დჯარქ — აფს. 36— მათ ის (ადამ.) მოიყვანეს

სჯჯჯ ზიგმბქ, — აფს. 36— არც თქვენ მნახეთ, არც მე გნახეთ

სიჯჯჯ მბქ

- აჟაჟიბ ი ჯ არ შ ო —აფს. 36— ხალხმა გაივირვა ის (რალაც)
- ფერგ² ი ფ ე, ანთგ² —აფს. 36— მანაც (მანაკ.) კამა ის (რალაც), ამა-
ი დ გ მ რ ო ზ ე
- „ლაპყ ბემუმა“?—ჰია —აფს. 36— „შენ (დედაკ.) გვარი გაქვსო? მითხრა
ს ე მ ჰ ი ე
- დ გ ჰ ი ჰ ი ე —აფს. 38— მან (ადამ.) დაიყვირა
- ილმაჟაჟი —აფს. 40— მას (დედაკ.) ის (რალაც) შემოეჟამა
- სმჟიან სტეი —აფს. 39— გზაზე დავიძინე
- ი ლ გ მ თ ე —აფს. 40— მან (მანაკ.) მას (დედაკ.) მისცა ის (რა-
ლაც)
- უ ს ე გ რ ი ე... სტ²უ- —აფს. 43— შენ (მამაკ.) მე დამცინე... შე შენ არ
კემჩეჩე
- ს ა ლ გ ე —აფს. 29— ის (რალაც) გავათავე
- მ ა ა რ ო მ თ ე —აფს. 35— ის (რალაც) მან (მამაკ.) მათ მისცა
- ჰ ა დ ო ჰ ი ე მ ფ ი ე —აფს. 38— ჩვენ მან (მამაკ.) გამოგვიშვა¹...და სხვ.
მრავალი.

როგორც ამ მაგალითებიდან ჩანს, ტ-აფიქსის დაკარგვა აფსუის კილო-
კავში მეტად გავრცელებული მოვლენაა, თანაც ადგილი აქვს წინამდებელი ე
ხმოვნის გაგრძელებას.

აფსუის კილოკავისათვის დამახასიათებელ ტ-
აფიქსის დაკარგვას აორისტიის ფინიტიურ ფორმაში
გამოლუწვევია ა-ხმოვანზე დაბოლოებულ ფუძეებში
მეტად თავისებური ფონეტიკური პროცესები.

ტ-აფიქსის დაკარგვის შედეგად ა-ხმოვანზე და-
ბოლოებულ ფუძეებში ვიღებთ რამდენსამე სახე-
ობას.

... ა+იბ → (... ე+ბ →) → -ჟე || ... ჟე

ი ც ე მ ტ (აწავიდენნ²) ფორმის ადგილას გეაქვს „იცჟე“, იცჟე:

- ზჯაკე რქე დტალჟე... —აფს. 33— ის (ადამ.) ერთგან (ვილაცის ოჯახში)
იჟასაგ² აუთ აუასაჟია შვეიდა, ჩაეიდა... თავისი ცხვარიც ამათ
ირგლარწჟე ცხვარს გაურიეს

¹ თუ ასეთ ფორმას მოსდევს უშუალოდ რაიმე მასთან მკიდრო კავშირში მყოფი ელემენტი (თუნდაც ხმის ფორმა), ტ დაკარგვას გადაურჩება ხოლმე. მაგალითად, მშირად გვესმოდა იჰიე-ბტ -ი ჰიე—„მან (მამაკ.) თქვა-მან (მამაკ.) თქვა“=„თქვა-ო“ (შდრ. 39). რა თქმაუნდა, არის ორსავე შემთხვევაში ტ ჩანოცლილი ფორმატ.

- ქეტყ აჰუღ ღენაძეჲ —აფს. 33— მან (აღამ.) ერთ სოფელს. მიაღწია
- ირგძიჲჲ —აფს. 33— მან (მამაკ.) მათ უთხრა ის (რალაც)
- ღენაწიჲლჲჲ —აფს. 32— ის (აღამ.) შიგ (სახლში) შევიდა
- აარა იტნათაგჲ აჰყა —აფს. 33— მან (მამაკ.) თავისი ბარკალიც იქვე გა-
ფერგლგჲჲჲ. ფერგლგჲჲჲ, ურია (შეურთო სხვებს), თვითონ ბა-
ზარში შევიდა (გაერია)
- აარა აბაზარ ღერგლალჲჲ
- იღესიალჲჲჲ —აფს. 38— მან (ღედაკ.) ტანთ ჩაიცვა
- იბჲჲ —აფს. 33— მან (მამაკ.) ის (რალაც) დაინახა
- იწიანძეჲჲ ანლაგჲჲ —აფს. 33— ლაპარაკი დაიწყეს
- ხიჯაზ ღდღგჲჲლჲჲ —აფს. 33— ხოჯა გაემართა
- ღეღგლჲჲჲ —აფს. 33— ის (აღამ.) გარეთ გამოვიდა
- იგზაზ... მგძიჲჲჲ —აფს. 33— მან (მამაკ.) თავის ამხანაგს უთხრა
- აჰანაჰია რჰჲ იცჲჲ —აფს. 33— ცხვრებში წავიდნენ
- მჰართ(ა)ჲ —აფს. 33— მან (მამაკ.) მას (მამაკ.) მისცა ისინი...
და სხვ.

... ა+იტ → (... ე+მტ →) → ... მჲ (|| ... მჲ)

- ღეღგე-მტ („მან (მამაკ.) ის (აღამ.) ნახა“) ფორმის ადგილას გვაქვს ღეღგეჲ ა:
- ღენწაღგლჲჲ ღეღგეჲ —აფს. 33— ის (აღამ.) რომ გაოვიდა გარეთ, მან
(მამაკ.) დაინახა
- ღეღგეჲჲჲჲჲჲჲჲ —აფს. 33— მან (მამაკ.) ის (აღამ.) მოიყვანა ცო-
ლად
- იზხანაჲჲ —აფს. 33— მათ იცხოვრეს
- ანსაზღ ღდღგლჲჲჲჲჲ —აფს. 33— ჩვილი (ბავშვი) გაიზარდა
- აჰრ მგძიჲჲჲჲ... —აფს. 33— მან (მამაკ.) მას (მამაკ.) ეს უთხრა...
- აჰრ იპაჲჲ —აფს. 33— მან (მამაკ.) ეს თქვა... და სხვ.

... ა+იტ → (... ე+მტ →) → ... მჲ (# ... მჲ)

- ღეღგე ე . მტ („მან (აღამ.) დაიძინა“) ფორმის ნაცვლად გვაქვს
ღეღგეჲ ა:
- აჲჲ ა:კათიჲჲ —აფს. 33— სისხლი გაღმოიღვარა
- ღეღგეჲჲ —აფს. 31— ის (აღამ.) მას (მამაკ.) წაუვიდა, გაეცა

დღღჭჭილჭა	—აფს. 31—	ის (აღამ.) გაემართა (გაემგზავრა)
ღცნა	—აფს. 31—	ის (აღამ.) წავიდა
ღტციწა	—აფს. 31—	მან (აღამ.) დაიძინა
მაჭჭა	—აფს. 31—	მან (რალაცამ) ისინი შექამა
იბჭა	—აფს. 31—	მან (მამაკ.) ის (რალაც) დაინახა
ძ' მიქქ ჭაკჭთა	—აფს. 32—	ცოტა წყალი გადმოღვარა მან (მამაკ.)
ღენწაშაგლეა	—აფს. 32—	ის (აღამ.) შიგ (სახლში) შევიდა... და სხვ.

... ა + იტ → (... ე + მტ →) → ... ეა:

ღაღგე-მტ („მან (აღამ.) რალაც გაათავა“) ფორმის ნაცვლად გვაქვს
ღაღ გქაა:

ღაღგეა	—აფს. 29—	მან (მამაკ.) ის (რალაც) გაათავა
აბაჯქიაგჯ თტჯშთა რყარ- წქაა	—აფს. 29—	მან (მამაკ.) ძვლები სახლად გააკეთა (ააშენა).

აქიდან უკვე ვიღებთ -ია (აა) სახეობას ... ა + მტ → ... ე + მტ →
ეა → ია (აა).

მაგ.:

შთა, იყარწახაზი ღჭარჩ- თაა რთუჭა	—აფს. 33—	მერე, რალას იქმოდნენ, მას (მამაკ.) მისცეს თავიანთი ქალიშვილი
მაქიგარწია	—აფს. 29—	მათ ის (რალაც.) მას (რალაცას) ზედ დაადეს... და სხვ.

საეულისხმოა, რომ აქ წარმოდგენილი (უქანასკნელი) ფორმებმა ჩვენ
მხოლოდ უმცროსი თაობის მეტყველებასში დავადასტ-
ურეთ. ჩვენი ყველაზე უფრო ხნიერი მთქმელი, რომლის ენაშიაც ეს ფორ-
მები შევნიშნეთ, 35 წლისა იყო. და აღნიშვნის ღირსია ის გარემოება, რომ
მისთვისაც იგი დამახასიათებელი არ იყო.

ზემომოყვანილ მაგალითებში ზედმეტად გვევლინება ი (ა) და ა. ი-ზე
კიდევ შეიძლებოდა გვეთქვა იგი აფიქსისეულიაო (გადასმული?!), მაგრამ ა-ს
შესახებ გაკვირდებოდა იმის თქმა, რომ იგი რაიმე მორფოლოგიური დანიშ-
ნულების ელემენტი იყოს. გამორიცხული, მართალია, არ არის ის შესაძლ-
ლობა, რომ ტ-აფიქსს ა-ხმოვანიც ჰქონოდა, მაგრამ ახალი თაობის მეტყვე-
ლებასში ამის გამოვლენა საეჭვოა.

ვფიქრობთ, აქ მინც ფონეტიკური ხასიათის მოვლენასთან უნდა გვქონ-
დეს საქმე.

უნდა აღენიშნოთ, რომ ა-ხმოვანი ამ ფორმებში გამოითქმის მეტის-
 მეტად „მოკვეთილად“ (დღეს). საგულისხმოა ამ მხრივ ერთი შემთხვევა: იმ
 მოქმელმა, რომელიც აღნიშნულ ფორმებს ხმარობდა, ერთხელ ძალგემტ →
 ძალგ(მ)წა ფორმის მაგიერ გამოთქვა ბოლოს აშკარად ე-ბგერა: ძალგმ¹:
 იშაფშაზ, იშაფშაზ- —აფს. 33— ისინი, რომ სინჯავდენ, სინჯავდენ, მი-
 მატარა, იწათა ძალგმ¹:
 სი (მამაკ.) ბარკალი გ ა ა თ ა ე ე ს

მათ შორის გარკვეული კავშირი უნდა იყოს¹.

როგორც ვხედავთ, აორისტის ფინიტური ფორმის წარმოების მიხედვით
 ა შ ხ ა რ უ ლ შ ი დ ა დ ა ს ტ უ რ დ ა ყ ვ ე ლ ა ი ს ფ ო ნ ე ტ ი კ უ რ ი
 ს ა ხ ე ო ბ ა, რ ო მ ლ ე ბ ი ც გ ვ ხ ვ დ ე ბ ა ყ ვ ე ლ ა დ ა ნ ა რ ჩ ე ნ ა ფ ხ ა
 ზ უ რ დ ი ა ლ ე ქ ტ შ ი ე რ თ ა დ, რ ა ც გ ა რ კ ე ვ უ ლ ა დ მ ის ნ ა რ ე ვ ბ უ ნ ე ბ ა ზ ე
 უ ნ დ ა მი უ თ ი თ ე ბ დ ე ს. ფუძისეული ბოლოკიდური ა ხ მო ვ ნ ის ა ფ ი ქ ს ის ე უ ლ - ი ტ - თ ა ნ
 ასიმილაციის-მიხედვით აზნარული დიალექტის ორივე კილოკავი უფრო ემ-
 ხრობა აფხაზურის პირაქეთა დიალექტებს, განსაკუთრებით კი—აბჟურს.

გარდა ამისა აფსუსის კილოკავში ძალზე გავრცელებულია აუსლაჟტში
 მოხვედრილი -ტ სუფიქსის დაკარგვა. კუვინსკის კილოკავში მას სპორადული
 ხასიათი აქვს. იგი მხოლოდ ა ფ ს უ უ რ ი მოვლენაა. ამ ტ-ს დაკარგვის ნია-
 დაგზე კი ჩასახულა ახალი ფონეტიკური მოვლენები, რომლებიც აგრეთვე ოდენ
 აფსუსისთვისაა დამახასიათებელი და ისიც მხოლოდ ახლა იკიდებს ფეხს—მარტო
 უმცროსი თაობის მეტყველებაში შეინიშნება.

აღნიშნულ გარემოებათა საფუძველზე აფსუსის კილოკავში ერთ ზმნის
 ფორმას, მაგ., „მან (აღამ.) გაათავა ის (რაღაც)“ შეიძლება ჰქონდეს შემდეგი
 სახეობები:

დალგაატ	დალგაა	დალგაშა
დალგეატ	დალგეა	დალგაშ, დალგაე
დალგმ ¹ ტ, დალგეატ	დალგმ, დალგე	დალგაშა, დალგეა
დალგაატ	დალგა(ტ)	დალგეაა,
დალგგატ	დალგგა	დალგაი
დალგტ	დალგ	დალგმ ¹ : დალგაა

(თუ მხედველობაში არ მივიღებთ აგრეთვე ზოგ მცირეოდენ ფონეტიკურ
 ცვლილებას)

ნ ა მ ყ ო უ ქ ვ ე ო ბ ი თ ი

უ ქ ვ ე ო ბ ი თ ი ს დადებით ფინიტურ ფორმებში აზნარულშიაც გვაქვს
 -ხ-ა-ს-უ-უ-ქ-ს-ი, ოღონდ მისი ფინიტობის -იტ-აფიქსთან შეხვედრა პირაქეთა
 დიალექტების მსგავსად იწვევს აფიქსისეული ა-ხმოვნის ასიმილაციას².

¹ აქვე ყუზაღღებს იქვეს თითქმის ანალოგიური პროცესები რუსულში „ჩრ!“—ხში-
 რად გამოთქმაში ისეთ როგორც: „ჩრ!“—მაგარი დამარ.თგით.

² შდრ. ტაპ. § 46, გვ. 155.

მაგ.:

- ათ აბეჟეჯტაქ² სა ისშ- — კუვ. 14 — ეს შვიდი (ადამიანის) თავიც მე მოე-
ხ¹ეფტ კალი უკვე
- ისშქიაზ, იზზგ² სსკრგ² — კუვ. 2 — ვინც („ვინეებიც“) მოკვალი, უკვე
ლი-ხ¹ეფტ ყველა აღე აღგინე
- აფტალა ჟიღხი — კუვ. 23 — ჯერ (პირველად) თხუთმეტი [მხარის
სიგრძე] ჩასულიყო, შემდეგ კიდევ
„ეიღხი ღებანსტ“ თხუთმეტი [მხარის სიგრძე] ჩავიდა
- აწლახჩა აბრი ეფშა — კუვ. 19 — მებაღეს ასეთი სიტყვა ვუთხარი
აზია დასპია-ხ¹ეფტ. აზია უკვე. სიტყვა თუ უკვე უთხარი
აბბპია-ხ¹ა ჩარი, ბეჟა! (გითქვამს), წადი შენ (ღელაქ.)!

ინფინიტურსა და უარყოფით ფორმებში, ასევე პირაქეთა დიალექტების მსგავსად, გვაქვს -ც აფიქსი (ტაპანთურში გვხვდება სათანადო ფორმებში -ხ) ¹.

მაგ.:

- აბართ აჯჯა ემბაღტრან, — კუვ. 12 — ესენი ორივენი ერთმანეთს იცნობდნენ,
აუასა ეგ²ემბამბა-ც²-ზტ მაგრამ ჯერ ერთმანერთი არ ენახათ
- ლბა ღემანდ-ც-კი ა... — აფს. 38 — მისი (ღელაქ.) მამის ჯერ მოუსვლე-
ლად... და სხვ.

თურმეობითი

თურმეობითის წარმოების მხრივ ისეთი ვითარება გვაქვს აშხარულში, როგორიც ტაპანთურში ².

იშვიათად აშხარულშიაც გვხვდება თურმეობითის მნიშვნელობით -ჴა.პ აფიქსდართული ფორმები. მაგ.:

- რჯჯა ღტ²-ჴაპ, ღარა — აფს. 35 — მათი ამხანაგი (ღაქარგულა, ისინი
გ²ემმ არ დაიქარგნენ
- ღქშაფტკაჴოზ? — ფსხუ. კ. 17 — როგორ წაიქცეოდა¹ის (ადამ.)? (ალბათ)
ღქსიშ²-ჴაპ თქვენ მოგიკლავთ

თუმცა სათანადო შინაარსის გადმოსაცემად ჩვეულებრივ გამოიყენება აღწერითი წარმოება აქიგ („ყოფნა“)-ზმნის (ან სხვა ზმნის) აბსოლუტივის ფორმისა და აწვჭ - რა, ათწრა („გამოსვლა“)-ზმნის საშუალებით.

მაგ.:

- აპ რაბა ღ²კიღ² — კუვ. 1 — ბატონი მათი მამა ყოფილა, ყო-
ღააწწწ ფილიყო (მათი მამა „არისად-
გამოვიდა)

¹ იხ. ტაპ. § 46, გვ. 155.² იხ. ტაპ. § 46, გვ. 155-156

- დღრტშეზნ აქტთ აჭიჯჯა — აფს. 35 — მათ მან (აღამ.) შეხედა რა, ეს ორივე
 რ ს კ ი ე - შ თ ა მ ა ა ს წ ე წ ი ტ უ ო ფ ი ლ ა, გ ა მ ო დ გ ა (...არისაღ-
 გამოვიდა)
- დ ჯ უ ო ჯ ტ ი გ ს ნ ე... — კუე. 15 — ... ის „აღამიანად გამოვიდა“ = ის ადა-
 დ ა თ გ წ ი ტ მიანი გამოდგა = ის ადამიანი ყოფილა,
 ყოფილიყო და... სხე.

§ 42. ზმნის ინფინიტურ ფორმათა საგარეშოებო ნაწილაკები. ზმნის ინ-
 ფინიტურ ფორმებში ა დ გ ი ლ ი ს გამომხატველ ნაწილაკად გვხვდება რო-
 გორც -ან, ისე -აყ.

ახ უმთავრესად გვხვდება აშხარული დიალექტის კუენისკის კილოკაეში.

მაგ.:

- აჯალღგ ანჯკახ, უა დაამტ — კუე. 23 — ის (აღამ.) უფსკრული ს ა დ ა ც ი ყ ო,
 იქ მოვიდა
- აქოტუ ანცა, დაშთაიან... — კუე. 15 — ქათამი ს ა დ ა ც-წავიდა, ის (აღამ.) გა
 მოედევნა რა...
- უა იცეღტ. უა ისცახ...¹... — კუე. 14 — იქ წავიდნენ ისინი. იქ ს ა დ ა ც-წა-
 ვიდნენ...
- ეხთაღბ...² — კუე. 14 — ისინი ს ა დ ა ც-ჩავიდნენ...
- აქეთკ აქაღ დახცახ, ნაბ- — კუე. 14 — სოფელში ს ა დ ა ც-წავიდა ის (აღამ.),
 ჯალი ღღმან მეგობარი (ამხანაგი) ჰკავდა
- ილაქა ახთარეზ, ღერგტ — კუე. 10 — მისი (მამაკ.) თვალები ს ა დ ა ც-ჩაყარეს,
 ღღთარეზ ისიც (მამაკ.) ჩაადგეს
- დახჩურღნუ მამატ — კუე. 8 — ის (აღამ.) ს ა დ ა ც-იყო მსახურად, [იქ]
 მოვიდნენ
- ანრ ახ-თანარუშეაზ, — კუე. 10 — ის (რალაც) მას (რალაცას) ს ა დ ა ც-
 ადგებდა, დაინახეს ირბეღტ²
- აჩიენ დახაამუშეზ, — კუე. 2 — გზა ს ა დ ა ც [საიდანაც] უნდა ბოსულ-
 ამვა... იყო ყმაწვილი...
- ათძღ დახნაშეღაზ... — კუე. 2 — ის (აღამ.) სახლ(ში) ს ა დ ა ც-შევიდა..
- ჰანჯნტეიო ატუღ სკიეზ — კუე. 14 — ჩვენ ს ა დ ა ც-ვმგზავრობთ, ესაა
- ჩია ახგდოიძო... — კუე. 4 — ის (მამაკ.) ს ა დ ა ც-ბანაობს... და სხე.

¹ ფონეტიკურ ნიადაგზე ზოგჯერ ა ხმოვანი ახ-აფიქსისა ცვლილია ე-დ ან სულაც
 არ ჩანს.

² ზოგჯერ ბზიფური დიალექტის მსგავსად ისმის არა პალატალიზებული ს.

აფსუსის კილოკავში ... ახ¹ იშვიათად თუ სადმე შეგვხვებდრია, თითო-
ორიოლა მაგალითი თუ დაიძებნება მისი გამოყენებისა. მაგ.: დ-ახ²-წაბერგზ³-
აფს. 43— „ის (აღამ.) ს ა დ ა ც-მართალი იყო“ (= „რაკი მართალი იყო“).

სიგულისხმოა, რომ არც ტაპანთურ დიალექტში ახ¹ დამოუკიდებლად
ასეთ ფორმებში არ გვხვდება. მის ფუნქციას იქ ასრულებს -ყა- (← -ყა-) ელე-
მენტი¹.

-ახ¹ - იქ გამოაყენება ყა-სთან ერთად და მი მ ა რ თ უ ლ ე ბ ი ს შინა-
არსს გადმოგვცემს. ახ¹-ე გვახდება ზმნისართებში².

აფსუსის კილოკავში ა დ გ ი ლ ი ს გაზოსახატავად გაბატონებულია აყ-
ნაწილაკი³.

მაგ.:

- აბან, ა-ყ-თაკუ —აფს. 35— აგე ის (რალაც), ს ა დ ა ც ა ა ჩამწყე-
დესული
- ა-ყ-სითაქოგ², ჭაზიგ! —აფს. 33— ს ა დ ა ც - (საიდანაც) - გინდათ, მოი-
ტანეთ!
- დვთაღე. დ-აყ-თალაზ... —აფს. 33— ის (აღამ.) შიგ შევიდა (ჩავიდა), ს ა
დ ა ც-ჩავიდა...
- დვჭინალაზ. დყუშინა- —აფს. 37— ის (აღამ.) სახლში შევიდა. ს ა დ ა ც-
ლახზ... შევიდა..
- ისაპი უხ¹ფუ დაყუო, —აფს. 37— მითხარ შენი (მამაკ.) ოქრო ს ა დ ა ც-
ქანჩყუო-შითა არის, შენი ფული ს ა დ ა ც-არის რა..
- აბაზარ დვრ²ლაღეა. —აფს. 33— ის (აღამ.) ბაზარში შევიდა (გაერია).
დაყუოლალაზ... ს ა დ ა ც-შევიდა...
- ჩარა-ზირა დუ აყ- —აფს. 36— დიდ ქამა-სმის ს ა დ ა ც-(რ ო მ, რ ა-
რზყარუშ... კ ი) უწყობდნენ (უკეთებდნენ) მათ
ისინი...
- რ²ზა დაყუ²იზ აყ²ა —აფს. 36— მათი ამხანაგი ს ა დ ა ც - იყო, იქ
აგისართაკუ... ეზოში..
- აძ² აყანაზ ახ²ლა —აფს. 43— წყალი ს ა დ ა ც - მოდიოდა, იქითკენ
დვდ²ილენ გაემართა ის (აღამ.)
- ქერამ დვ²მცენ. დაყმ- —აფს. 35— ქერიმი არ წავიდა. ს ა დ ა ც- (რ ო მ)-
ლაზ... არ წავიდა... და სხვ.

¹ იხ. ტაბ. § 48 გვ. 161—163.

² იხ. ტაბ. § 54.

³ ფონეტიკუო ცვლილებათა ნიადაგზე აქაც შეიძლება ა-საგან მივიღოთ ე- ან ა-სულაც
დაიკარგოს.

იგივე აუ- ჩვეულებრივ გამოიყენება კუვინსკის კილოკავშიაც.

მაგ.:

- საუბიშთია, ისპიუშია? —კუვ. 9— შენ (დედაკ.) ს ა დ ა ც-გამიშვებ, რა უნდა ვთქვა?
- აქტ დაყარკლალაზ... —კუვ. 23— სოფელ(ში) ს ა დ ა ც- შემოვიდა ის (აღამ.)...
- ღ'ხიფთაგია დაყუყო, —კუვ. 11— ტლიხეფაგვა ს ა დ ა ც-არის, შენ (მამაკ.) აუურდგრკ გაიგებ
- იგ'შნრტ. ვუგშნრტ უუუ —კუვ. 21— ისინი არ მივიდნენ. ს ა დ ა ც-(რ ა კ ი, რ ო მ) არ მივიდნენ, ამისთვის ვკლავ
- სერბა აქტ აყა- ათუხუზ... —კუვ. 23— შენ (მამაკ.)... მიჩვენე ხორცი ს ა დ ა ც- მოაძრე
- აგოროდ დაყცაზ —კუვ. 26— ქალაქ(ში) ს ა დ ა ც-წავიდნენ...
- აჩქია აუგუზჩრზ... —კუვ. 11— ის (მამაკ.) ცხენებს ს ა დ ა ც-შწყსიდა..
- დაყნაშეულაზ, თაეიკ —კუვ. 10— ის (აღამ.) ს ა დ ა ც-შევიდა [იქ], ერთი დედაბერი არის
- აჭაქია ფსაყერშრზ... —კუვ. 8— ხალხი ს ა დ ა ც-ისვენებდა
- აბნაქიუ საყცალრზ... —კუვ. 9— ტყეში ს ა დ ა ც-დავდიოდი... და სხე-
ერთი და იმავე პირის მეტყველებაში შესაძლოა შეგვხვდეს როგორც აზ, ისე აუ.

მაგ.:

- ივტ ძ'ააგარა დ-აზ-ცაზ —კუვ. 17— ის (აღამ.) გუშინ წყლის მოსატანად ს ა დ ა ც-წავიდა, ველარ „ეპოულობ“... და სხე.

როგორც აქედან ჩანს, აუ- ადგილის გარემოების გამომხატველი ელემენტი აშხარულისთვის დამახასიათებელია. აფსუსის კილოკავში იგი თითქმის ერთადერთია (აზ-აფსურში სპორადულად თუ სადმე გვხვდება). ამ მხრივ აფსუსის მეტყველება კვლავ ტაპანთური დიალექტისკენ იხრება (იქ გვაქვს ცა-), თუმცა აზ-ტაპანთურშიაც უფრო ხშირად დასტურდება, ვინემ აფსურში იმის გამო, რომ იმავე ცა-ელემენტზე დართვით მას ეკისრება მი მ ა რ თ უ ლ ე ბ ის გამოხატვა. კუვინსკის მეტყველებაში -აუ- ფართოდ გამოიყენება, თუმცა არც -აზ- ელემენტი არის უცხო და იშვიათი. -აზ- ნაწილაკის მქონებლობით კუვინსკის კილოკავი მხარს უჭერს პირაქეთა დიალექტებს¹.

¹ აუ- შეუძლებელი არც პირაქეთა დიალექტებშია!

იგივე აფიქსები -ნძა („მდე“) ელემენტით გართულებულიც გვხვდება.

მაგ.:

- დ-ახ²ენძა-ჩოზ —კუფ. 4— ის (აღამ.) ს ა ნ ა მ დ ე ც-ქამდა...
 დ-აყენძა-ქაუშოზ... —კუფ. 17— ის (აღამ.) ს ა ნ ა მ ლამეს ათევედა (ღა-
 რაჯობდა)...
 ტ-აყენძა-ბზაზ... —აფს. 35— შენ (მამაკ.) ს ა ნ ა მ-ცოცხალი იყავ...
 და სხვ.

სათანადო კითხვით ფორმებში არის -ა-ბა-ძა-

მაგ.:

- არრ ზაკირ... ტ-აბაძა- —კუფ. 21— ეს რა არის... რ ა ო დ ე ნ (ს ა ნ ა მ დ ე)
 ნაშხირაუ, ტა-ბა-ძა-გ²- —კუფ. 21— მოწყენილი, დადარდიანებული ხარ შენ
 ქიკცა? (მამაკ.), რ ა ო დ ე ნ ს (ს ა ნ ა მ დ ე) ფიქრობ?
 არი ა-ბა-ძა-ბზიო?! —კუფ. 26— ეს რ ა ო დ ე ნ (ს ა ნ ა მ დ ე) კარგია?!
 ტ-აბა-ძა-ზ²აზიო? —კუფ. 23— შენ (მამაკ.) რ ა ო დ ე ნ (ს ა ნ ა მ დ ე) ძლი-
 ერი ხარ?

კითხვითი შინაარსი („სად“) იქაც სხვა დიალექტთა მსგავსად გადმოი-
 ცემა -ა-ბა- ელემენტით.

დ რ ო ის გარემოება სხვა აფხაზურ დიალექტთა მსგავსად გადმოცემა
 -ან- (-ენ → ნ-) ელემენტით.

მაგ.:

- ბზიბარა ანპამაზ აან —კუფ. 9— სიყვარული რ ო ც ა - გეჭონდა [იმ]
 დროს
 ა.ან-ჯილს... —აფს. 35— რ ო ც ა დაღამდა..
 ახ²აფშქია ან-გუბა... —კუფ. 4— მან (მამაკ.) ოქროები რომ (რ ო ც ა)
 ნახა...
 ატეტ ენუსთაჟტ.. —აფს. 35— ისინი რ ო ც ა-მინდა...
 სენფსტრააკ.. —აფს. 39— მე რ ო ც ა-მოვეკვდები..
 დენააჟ.. —კუფ. 2— ის (აღამ.) რ ო ც ა-მოვიდა..
 „სუზჭაჟ!“-ნუჟიბი.. —აფს. 33— „[ის (რადაც)] მომიტანე!“-ო, რ ო ც ა მან
 (მამაკ.) თქვა..
 აჟრ ნუდღტრ.. —კუფ. 4— ეს მან (მამაკ.) რ ო ც ა-გაიგო..
 ჯარა ი-ნ-ტა.. —კუფ. 4— ისინი ერთვან რ ო ც ა-დასხლენენ.. და
 სხვ.¹

¹ ერთ-ერთი ჩვენი ფსხველი მთქმელის ენაში სისტემატურად გვესმოდა აცარა („ძილ“) ხმნაში ფორმები: დანაყია—13—, მან (აღამ.) როცა დიძინა“, დანაყიარაჟ—13—, ის (აღამ.)

ვითარების გამოსახატავად კუეინსკის კილოკავში, ისევე როგორც ყველა სხვა აფხაზურ დიალექტში, გამოიყენება -შე-ელემენტი¹.

მაგ.:

- დღშაღგოზ.. —კუე. 4 — ის (აღამ.) მას (მამაკ.) როგორც-
მიჰყავდა..
ი-შე-გძიბზ ეფთშინუ.. —კუე. 10— მან (მამაკ.) როგორც-თქვა, იმგვარად
აგიარა დღშააკდღგგლარა, —კუე. 9— ის (აღამ.) ლობეს როგორც-(რომ)
ააპი! შოადგეს, უთხარი და სხვ.

აფსუსის კილოკავში დანარჩენ აფხაზურ კილო-თქმათვან განსხვავებით იმავე შემდეგნის წინ ა-ბმოვანი მიუძღვის და გვაქვს -აშე-²; ისევე როგორც ეს გვქონდა ადგილისა და დროის საგარემოებო ელემენტებში (მღრ. ახ³; აყ³; ან³).

მაგ.:

- ახარბზ ს-აშე-ალათ. —აფს. 39— საზამთროს როგორც-ვათვალე-
შააზ..
მეშეკ, აძე ჩიბენ მჭააზ —აფს. 43— ერთ დღეს პატარა (გამდინარე წყალში
აქე აშე-ჩივძიძიძიუზ.. ის (მამაკ.) როგორც-ბანაობდა..
აქთ აშე-გქიტიაზ... —აფს. 41— სოფელი როგორც-ისხდა (ცხოვ-
რობდა)..
და-აშე-ცუზ... —აფს. 41— ის (აღამ.) როგორც-მიდიოდა...
აძ³ აშეღზიუზ... —აფს. 43— ის (დღედაკ.) წყალს როგორც-სეამ-
და..
აჩუა და-აშე-შტაზ... —აფს. 44— ის (აღამ.) ასე როგორც-იჯდა..
ეფინდღრ და-აშე-წაპიაზ... —აფს. 44— ურემი როგორც-იყო შებმული..
ჩ-აშე-აქითო, ჩააკაპუ- —აფს. 44— შენ (მამაკ.) მასზე (რალაცაზე) რო-
შააშთა ჩაშეაშტ გორც-უხიხარ, ჩამოვარდები და მოვ-
კლავს
ჭაფუნ ჭან მჭაბენ აკი- —აფს. 39— ზოფულში ვნახეთ, კვერცხი მან (რა-
ტალ აშე-აანაწაზ... ლაცაბ) როგორც-დადო
და-აშე-მცპიაზ.. —აფს. 40— ის (აღამ.) როგორც-(რომ) მატ-
ყუარა იყო...

როცა დიძინებ³, დარა ნნაცია—16—, როცა მათ დიძინეს³, ანნაცია—17—, როცა მათ დი-
ძინეს³. იმავე მოქმედის ენაში შეგვხვდა აგრეთვე: აძ³ ანნაგზი.—13—, როცა მან (მამაკ.) წყალი
დალია...³

¹ ბზიფურ დიალექტში დასტურდება ს, (— ზ.)

² ა-ბმოვანი სახეობა აღნიშნული აფიქსისა შეგვხვდრი პირაქეთა დიალექტებშიაც, ჟმთეერესად ბზიფელთა მეტყველებაში.

- ავიაქი დაქოტო დაჰო: —აფს. 41— შუაზე ვინც ხის, [იმას] უთხარ: ამ ხარს არი აცი ღ-აშაასლარა რ ო გ ო რ ც-დაარტყას
- აძაქი მ-ეშე-კარცტუბ¹... --აფს. 41— მღინარეზე რ ო გ ო რ ც- მირეკავდენ ისინი მას (რალაცას)
- მ-ეშე-ნუიუბ, ჯარე დაად- —აფს. 38— ისინი რ ო გ ო რ ც- მგზავრობდენ, ერთგან შეჩერდენ
- ღ-აშე-გემბ... —აფს. 36— ის (ადამ.) მას (მამაკ.) რ ო გ ო რ ც- ჰყავდა...
- ღ-აშე-გეიან... --აფს. 32— მას (ადამ.) რ ო გ ო რ ც-ერინა..
- ღ-აშე-გზგუბ... —აფს. 37— ის (ადამ.) რ ო გ ო რ ც-მიმყავდა...
- ატი აშე-გლჰიუბ... —აფს. 37— ის (დედაკ.) მას როგორც-ამბობდა...
- მ-ეშე-ცუბ... —აფს. 37— ისინი რ ო გ ო რ ც-მიდიოდენ.

ასევეა კითხვით ფორმებშიაც.

მაგ.:

- მ-აშეფჰურა?... —აფს. 33— ჩენ ის (რალაც) რ ო გ ო რ ც-ექნათ?
- მ-აშეფაკე? —აფს. 37— ის (რალაც) რ ო გ ო რ ც-აა?
- მ-აშეფა-ჩეკუსაჰშეშა? —აფს. 36— რ ო გ ო რ ც-დავისვენებთ? და სხვ.
- აფსუის კილოკავშიაც შეიძლება შეგვხვდეს მართო -შე-.

მაგ.:

- ი-შე-ცტუბ-მაცარა.. --აფს. 37— ისინი რ ო გ ო რ ც-მიდიოდენ..
- ატი აკუბ ატეს შოტყო.. --აფს. 37— ესაა, საქმე რ ო გ ო რ ც-აა
- ი-შე-აადაგაზ, ატი აკიბ —აფს. 37— მან (მამაკ.) ის (რალაც) რ ო გ ო რ ც- მოიტანა, ესაა
- ი-შე-გაცტუბ-ჩეზი... —აფს. 38— ისინი რ ო გ ო რ ც-ერთად მწყსიდენ მას (რალაცას).. და სხვ.

მაგრამ აქაც ამოსავალ სახეობაში აშე- უნდა ვივარაუდოთ, რომლის ბმოვანიც ფონეტიკურ ნიდაგზე გაუჩინარებულა. ისევე როგორც ამას ადგილი აქვს აზ-, აუ- და ან- ელემენტთა შემთხვევაში².

უნდა ვიფიქროთ, რომ აფსუის კილოკავს ამ მხრივ (-აშე-აფიქსში ა-ბმოენის დაცვით) შემოუნახავს ძველი ვითარება.

სხვა აფხაზურ დიალექტთა მაგაყსად აშაარულშიც მთელი რიგი ნაწილაკები საგარემოებო აფიქსთა მნიშვნელობით გვხვდება სუფიქსალაც.

¹ ე ასეთ შემთხვევებში მიღებულია ა-სთან ასიმილაციით.

² შღრ. აქვე, ზეოთ, სათანადო მაგალითები.

მაგ.:

-შია (აფს. -შია):

აქუთ უაშოქუქი: ირუამ-შია — კუე. 21 — ეს ასი კაცი ხალხი-არაა-თითქოს იზან, „ათ სირუმზარი ტაკს ღელქუშია დაგჯდმრუაზმა?“
[ისე] ჩათვალა რა, ჟესენი არ ყოფილ-იყავით, ცოტა დიდ-სავეით (ის (აღამ.) დიდი არის-თითქოს) მას (მამაკ.) არ ეშოვებოდა?

აქადა დაშაზ-შია... — აფს. 42 — მას (აღამ.) სიცივე კლავდა-თითქოს...

-ეფუშა:

აქურთ ირფრ-ეფუშა ბეუბ — კუე. 2 — ესენი რომ კამენ-ისეთს (მსგავსს), სჭონ შვიდს ვკამდი

-ნწიკ:

საადა-ნწიკ... (← საადა — კუე. 2 — ვიდრე-მე მოვალ... ნწიკ)

-მაცა(რა):

აჩაგ-ბზიაკია დრჯქიტუ — აფს. 43 — კარგ ცხენებზე ის (აღამ.) ჯდება-მაცარა ივანწარა იწაპრ (ი)წაპე რა, (-ოდენ), მის ვაჟეცობას თანდა-იჭჯცალე თან მოემატა

დრააზრ-მაცა — კუე. 2 — მას (აღამ.) ისინი ზრდიან-ოდენ ღელქუხეატ (რა), გაიზარდა

-იწეშთარა (შდრ. ტაპ. -იშთარა; პირაქეთა დიალექტ. -იქთე, -იშთე)

უხაბარ რპირ-იწეშთა — კუე. 11 — შენს (მამაკ.) ამბავს ამბობენ- (მის) რა კარწანი ისაათან, აჭარსა შემდეგ, დიდი ხანი(ა) მესმოდა, მაგ-საგჯზააამეზტ რამ ვერ მოვიდიოდი... და სხე.

§ 43. ზმნის კილოები. პირობითი კილო. აზნარული დიალექტის ორსავე კილოვებში პირობითი კილოს აფიქსად გავრცელებულია სუფიქსი -რი. სტატიკურ ზმნებსა და ნამყოს ფუძიდან ნაწარმოებ დინამიკურ ზმნებში სუფიქსი -ზა-რი. ეს უკანასკნელი სახეობა (-ზარი) გამოიყენება სხვადასხვა დროის ფორმათა პირობითი კილოს საწარმოებლად¹. პირობითობის შინა-არსს მეორე (ზა-რი-ს) შემთხვევაშიაც -რი ელემენტი გადმოსცემს.

¹ დროთა სუფიქსაციასთან დაკავშირებულ ფონეტიკურ ცვლილებებს აქ აღარ მოვიგონებთ. ამისთვის იხ. § 41

მაგ.:

- არ' აწლა ჟაკემსენ! — კუვ. 4 — ამ ხეს არ შეეხო შენ (მამაკ.) (ხელი არ ახლო)! რომ შეეხო (თუ შეეხები), წაიქცევა
- აჩო ადღენჯ ააუგა-რი, სუტენჯ დაჟემტ-ლჰიმეტ — კუვ. 12 — შენ (მამაკ.) ცხენს მოპარვით თუ მოიყვან, შეიძლება გამოგყვე
- დააჟსგ-რი უიშტპ — კუვ. 15 — ის (ადამ.) შენ (მამაკ.) თუ დაგართყამს (რომ დაგართყას), მოგკლავს
- ბარა ბეწი გჟა-რი, სარა — კუვ. 23 — შენ (დედაკ.) თუ იტირებ, ჩემი მკლავი დასუსტდება
- აჟე რჟა-რი, აბჟა პუ-რთოდტ — კუვ. 15 — ისინი ხორცს რომ შექამენ (მათ ხორცი თუ შექამეს), ძვალს შენ (მამაკ.) მოგცემენ
- ანი აბლემ სჟოა-რი, არი აბლემ სჯაშთიმეტ — კუვ. 9 — ის კედელი თუ გავზომე (ამ კედელს რომ გავზომავ), ეს კედელი მაიწყდება
- დგზსბ ა-რი, დგზიდგ-რუშეტ — კუვ. 2 — თქვენ მას (ადამ.) თუ ნახავთ, იცნობთ
- ბზიარანჯ ისზგზხაბ — კუვ. 15 — მე მან (მამაკ.) რა სიკეთეც მიყო, რომ გავიგო (რომ იცოდე)...
- ჟაზსტ საბა იქსტ ჰცა-რი, დაარმუხჟშა, უდობ. — კუვ. 15 — ახლა მამაჩემთან რომ წავალთ (თუ წავალთ), რაც არ უნდა გამოართვა, ესაა..
- ჟასაკ აასტოთ ა-რი, — იფს. 45 — შენ (მამაკ.) ერთ ცხვარს თუ მომცემ (რომ „მომცემდე“), ჩვენი ცხვრები თანაბარი იქნება, გახდება
- უნათჟგ-რი, იუბა-ჟაშეტ — იფს. 37 — შენ (მამაკ.) თუ შეხედავ, გაიხედავ, (რომ გახედავ), დაინახავ მას (რალაცას.)
- აჟი ილჟელუწუ-მაცარა — იფს. 43 — შენ (მამაკ.) მას (დედაკ.) მის (რალიცის) ჰმევიით თუ გამოკვებავ, მაშინ თანაბმა გავხდები
- ჟარა ჯზაშთა უჰაც - დიგქილ ა-რი, დაპგიაფო — იფს. 35 — შენ (მამაკ.) ამხანაგად რომ გამოგვყვებოდე (თუ გამოგვეყვები) მოგვწონს, გესურს
- ჟარა უხაწა-ზა-რი, — კუვ. 14 — შენ (მამაკ.) თუ კაცი (მამაკაცი) ხარ, მე ქალი ვარ

- აჭუქა აკუმ-ზა-რი. —ათს. 37— ის (რალაც) თუ (რომ) არ ყოფილიყო, ჰადააძნისან მოვიდოდით
- ი ს ი თ ა ვ გ - ზ ა - რ ი . . . —ათს. 35— ის (რალაც) თქვენ თუ გინდათ, მოგცემ
- აჭუქა აკუმ-ზა-რი, —ათს. 37— თუ ის არა (არ იქნება), ასე მოსულს ამიგჯ აჭუქა დააძნისან სისხშვიცა ირგისმთან!
- აჭუქა აკუმ-ზა-რი, —ათს. 14— მას (ადამ.) თავისივე ხმლით თუ არ მოკლავ, [ისე] ვერ მოკლავ შენ (მამაკ.).
- აჭუქა აკუმ-ზა-რი, —ათს. 23— ეს გველესაპი მალე თუ არ მოვა (რომ არ მოვიდოდეს), წავიძინებ (თვალს მოეხუჭავ)
- აჭუქა აკუმ-ზა-რი, —ათს. 33— მერე (პო), თუ მე შენ (მამაკ.) ის (რალაც) არ მოგეცო (თუ არ მოგცემ), წამოდი (წადი) საბუკოში
- „ი ს ი ზ - ზ ა - რ ი“ - ლქიან —ათს. 40— „ის (რალაც) თუ მოიხარშაო“, ის (დედაკ.) სინჯავდა რა, შემოეკამა
- აჭუქა აკუმ-ზა-რი, —ათს. 23— სიმართლე რომ გითხრა შენ (მამაკ.), ის სხვა ხორცს არ ერია (სხვა ხორცის მსგავსი არ იყო)
- აჭუქა აკუმ-ზა-რი, —ათს. 21— ის (რალაც) თუ მართლდებდა, ესეც უნდა გამართლდეს
- „აჭუქა აკუმ-ზა-რი“ —ათს. 19— „მას (მამაკ.) უკვე სიტყვა ვუთხარი“ — „სიტყვა თუ უკვე ვუთხარი შენ (დედაკ.), წადი“!
- აჭუქა აკუმ-ზა-რი, —ათს. 37— შენ (მამაკ.) რა გინდა, თქვი! რომ არ გჯერდეს დააძნისან — ის გჯერდეს თუ შენ (მამაკ.) — თუ გჯერდეს, სიყვარულს გსმარებდა აჭუქა აკუმ-ზა-რი... მ ი კ ე თ ე ბ (მ ი ყ ო თ), ჩემო ორო სიძეე, ესა... და სხვ.

იგივე პირობითი კილოს ფორმები აშხარულში გვხვდება - გჯ (აქ) ნაწილაკის დართვითა¹ და საყურადღებოა, რომ მაშინ პირობითობის აფიქსიზაცია ხშირად არ ჩანს.

მაგ.:

- აჭუქა აკუმ-ზა-რი —ათს. 35— მისი (მამაკ.) მამა თუ არ არის (კირგჯ, ითაძნისან) დედა, მისი შვილი არის

¹ ეს ჩვეულებრივია სხვა აფხაზურ დიალექტებშიც.

- პზიქია ა ა უ მ თ ა - რ-გ², —კუფ. 15 — მან (მამაკ.) შენ (მამაკ.) ძროხები თ უ
იმეუმხენ!
- ინგზი დ ჯ ს გ ზ ა-რ-გ², —კუფ. 23 — მღევი თ უ შ ო კ ე დ ე ბ ა (-კიდეც),
ინგზი დ ჯ ს რ უ ბ მ მღევს (კელავ) ვიშოვი
- სფა დ ჯ უ შ ა - ზ ა-რ-გ², —კუფ. 23 — ჩემს შეილს (ვაეს) თ უ შ ო კ ლ ო ე (კი-
ფიქსენ ს გ გ უ ზ ზ ა ლ არ გ მ დ ე ც), ცოლად არ გაგინდები
- ს ჯ უ შ ა ზ ა-რ-გ², უდ —კუფ. 8 — შენ (მამაკ.) რ ო მ შ ო მ კ ლ ა კ ი დ ე ც,
ფეში უ ჯ ს გ უ ა ს წ ა მ მაგისტანა საქმეს არ ექმ (არ გეაკეთებ).
- ზ ბ ი ა დ ბ ბ უ ზ ა-რ-გ², იხერ — აფს. 36 — შენ (დედაკ.) ის (იღამ.) თ უ გ ი ყ ვ ა რ ს
გ ჯ უ ჰ ა რ ბ ა რ გ მ (კიდეც), მის სიკეთეს არ გიჩვენებთ-
და სხვ.

აქა-იქ კუფინსკელ მოხუცთა მეტყველებაში პირობითი კილოს აფიქსად მარტო -რ (-ზა-რ) სუფიქსიც დავადანტურეთ პირაქეთა აფხაზურ დიალექტთა მსგავსად.

მაგ.:

- სარა კ ა ნ ლ ა ს ჩ ა - რ, —კუფ. 15 — მე რომ დღემით ვიკებო, შენ (მამაკ.)
უსქიარენ დაგალჩობდი
- ჰ ა ზ ა კ ი უ , ჰ ა ნ თ ე უ ლ ა-რ, —კუფ. 14 — ჩვენ ვინცა ვართ, თუ ჩ ა მ ო გ ვ ი შ-
უ უ რ დ რ გ ზ ვ ე ბ, გაიგებ შენ (მამაკ.)
- „რა ხიჭ-ჰია, უადა-ზა-რ... —კუფ. 14 — „საქონელი“-ო (-საქონელი მინდაო*)
შენ (მამაკ.) თ უ შ ო ხ ვ ა ლ... და სხვ.

სათანადო ადგილას გამოგვითქვამს მოსაზრება იმის შესახებ, რომ პირობითი კილოს ფორმა კავშირში უნდა იყოს ზანდართან და მყოფადის ინფინიტურ ფორმასთან¹. მის მაწარმოებლადაც -რა-სუფიქსი უნდა ვიგულოთ. შემდეგ მას ა ხმოვანი უნდა ჩამოცლოდეს შესაძლოა გ (ე. ი. -რე) საფეხურის განვლითაც.

ტაპანთურს დიალექტში -გ² ნაწილაკ დართულ პირობითი კილოს ფორმაში რ-ს შემდეგ ა ხმოვანიც ხშირად არის დაცული. მაგ., იუჰია-რ-გ²... „თუ იტყვი კიდეც“ და სხვ. ზოგჯერ ტაპანთურში ამ გ-ს (ჩვეულებრივ მახელის მქონე გ-ს) ადგილას ი-ც გვაქვს, მაგ., ურბა-რ-გ² — „შენ (მამაკ.) მით რომ ვნახონ“... და სხვ.²

კითხვა დგება, თუ პირობითი კილოს წარმოება ეყრდნობა მ ა ს დ ა რ ი-ს ა და მყოფადის ინფინიტურ ფორმის წარმოებას და აქაც უნდა გვექონოდა -რა სუფიქსი, რაღაა ის ი, რომელიც აშხარულ დიალექტს მოეპოვება პირობითი კილოს ფორმაში სხვა აფხაზურ დიალექტთაგან განსხვავებით?

¹ იხ. ტაპ. § 46, გვ. გვ. 151-153; აქვე, § 41.

² იხ. ტაპ. § 49, გვ. 167-168.

ბუნებრივია, აქვე მოგვეგონდეს სათანადო ფაქტი ტაპანთური დიალექტისა (ურბა-რგ²). იქაც გარკვეულ შემთხვევაში ო მოგვევლინა პირობით კილოში. მაგრამ საყურადღებოა ის გარემოება, რომ ტაპანთურში პირობით კილოში ო გვევლინება სწორედ მაშინ, როცა -გ² ნაწილაკი დაერთვის მას, აშხარულში კი სწორედ -გ² ნაწილაკდართულ ფორმებში არ ჩანს იგი.

ტაპანთურში ი-ს გამოვლენა აშკარად ფონეტიკური ხასიათის მოვლენა უნდა იყოს. წინამდებელი ჯ ბგერა პალატალიზებულ გ²-სთან ი-დ იქცა¹.

აშხარულშიაც პირობითი კილოს წარმოებაში ო აფიქსი მეორეული მოვლენა უნდა იყოს. შესაძლოა აქაც ფონეტიკურ ნიადაგზე -გ² ნაწილაკისაგან გ²-თანხმოვნის დაკარგვის ნიადაგზე ვიღებდეთ ო (← აჟ)-ს.

ტაპანთურ დიალექტში პირობითი კილოს სხვა აფიქსებიც (-რგ-ქიჟნ-რგ-ქიჟნ-ზ, ... ზა-ქიჟნ-, რგ-ქიჟნ...; ზ-აჟნ-, -ოჟნ...) იქნა შენიშნული². ისინი აშხარულში არ გვხვდება.³ ამ მხრივ აშხარული დიალექტის კილოკავები მხარს უჭერენ აფხაზურის პირაქეთა დიალექტებს.

მ ი ზ ა ნ - პ ი რ ო ბ ი თ ი კ ი ლ ო . ე . წ . მიზან-პირობითი კილოს წარმოების მხრივ აშხარული დიალექტის კილოკავები იყენებენ იმავე აფიქსს, რაც ტაპანთურს დიალექტში გვაქვს: -რ-ნჯს, -ნჯს:

მაგ.:

ღეშა დ გ ღ ღ ღ ღ ა-რ-ნჯს, —კუე. 8— ის (აღამ.) თავის ძმას რათა შეხვდეს (თავისი ძმის შე - ს ა - ხ ე ე დ რ ა დ), წავიდა

უოპიჟ სჯუჯნაზ, ვაწა- —კუე. 11— ახლა შენ (მამაკ.) რისთვისაც მოგივედ, რანი იულო, ს გ უ რ ბ ა-რ-ნჯს, შენი ვაჟკაცობა (რაც შენ ვაჟკაცობა აქვს) რათა მიჩვენო (შენ მე ის 'სა'- აქიჟ ჩვენებ-რაიდ), არის

დ ა ჭ ა-რ ნჯს ილზააჟან —კუე. 2— ის (რალაც) მასთან (დედაკ.) მოდიოდა, რათა შექამოს (შე-ისა-ქმ'ელ-აიდ) ის (აღამ.)

რაბჯარქია სწიახჯ აშრა —კუე. 10— მათს აბჯრებს შევინახავ, რ ა თ ა კ ე ლ ა ყ ა მ ზ ა-რ-ნჯს ა რ იქნეს

¹ შდრ. აქვე, § 14.

² იხ. ტაპ. § 49.

³ ურთულ საუბარში მთქმელმა სოფ. აბაბაქთიდან იხმარა ფორმა „ი ბ ჯ ი ჟ - ხ ა - ქ ი ჟ ნ“ — „შენ (დედაკ.) ის (რალაც) თუ დასწერე...“, რაც ტაპანთურის გავლენას უნდა მიეწეროს.

ასევე ურთულ შეგვებდა ფსაუშიაც: სნეჟ-რუქიჟნ. სუფიჟს ილსპიოზი-ფსუჟ 1— „(შინ) რომ მივალ, ცოლს რა უნდა ვუთხრა (რას ვეტყვი)“?

- აქმაჰა ნთგზხენ დ ჯ ა შ გ — კუვ. 2 — მან (მამაკ.) თავისი ხმილი ამოაგო და რ-ნგს ღუნაღაგა... იგი (აღამ.) რათა მოკლას (მოკვლად), რომ დაიწყოს...
- ხოჯა მეშეჯ აბაზარ — აფს. 33 — ხოჯა ერთ ღღეს ბაზარში რათა წავი- დ ც ა - რ-ნგს ღღღქილან... დეს (წასვლად), გაემართა რა...
- სჭინ უნუშოინთაქი სკია — აფს. 35 — მოვედი, შენი (მამაკ.) საფლავის თავი პა-რ-ნგს რათა დაეზილო, დაეტკეპნო (დატკეპ- ნად)
- ა ფ ს გ რ შ ა-ნგს, აააჰჰ — კუვ. 10 — ისინი რათა დაისვენონ (დასვენებად), სეტ შეჩერდნენ
- ბნა აარგა-ნგს, იკატ — კუვ. 26 — ისინი შეშა (ტყე) რათა მოიტანონ (მო- ტანად), წავიდნენ
- ყიიე იფა ყურმან — აბაზაქთი 23 — ყვიევის ძე მსხვერპლი რათა მოიტანოს ჭ ა ა გ ა-ნს ღკატ (მოტანად), წავიდა... და სხვ.

პირაქეთა დიალექტებში ასეთ შემთხვევებში გვაქვს -რ-ცგ || -რა-ცგ (ბზიფ. -რ-ც'გ, -რა-ც'გ).

აღნიშნული ფორმა თავისი შინაარსითა და წარმოებით უღრის ძველი ქართულის ვითარებით ბრუნვაში დასმულ მასდარის ფორმას „დაჯდა წე რ ა დ წერილი“.

თუ გავითვალისწინებთ იმასაც, რომ პირობითი კილო და მასდარი აფ- ხაზურში ერთნაირი ფორმის მატარებელნი უნდა იყვნენ¹, ზემოაღნიშნულ წარმოებათა ასეთი დაკავშირება სარწმუნო იქნება.

აქ გასარკვევია, ოღონდ, როგორ მოიყარა ერთად თავი -რ, -ნ, -ს აფიქსებმა.

აშხარულ დიალექტში ნაწილობრივ განსხვავებული წარმოებაც იქნა შე- ნიშნული აღნიშნული ფორმისა. იმავე პირობითი კილოს (ან მასდარის) ფორ- მას დაერთვის ვითარების აფიქსი -ნგ კუვინსკის კილოკავში, -შთა—აფსუის კილოკავში.

მაგ.:

- ლარა ღღჟგ'კჰა — კუვ. 23 — მან (ღღდაკ.) თავისი კბილები რათა ღ ჯ რ გ წ ა - რ-ნგ, აენჯღღ ღცეგტ გაი'ღღესოს, გაი'შახელოს (გა ღ ე ს- ვად, გა მ ა ხ ვ ი ღ ე ბ ა დ), მღ. იენ- ჯ უ გ ზ ე წავიდა
- ანი ღცეგტ აჩაგ იღ'გ — კუვ. 12 — ის (აღამ.) წავიდა, რათა ცხენი მოი- ჩ გ-რა-ნგ პაროს (მ ო პ ა რ ე ა დ)

¹ იხ. აქვე, ზემოთ.

ჩარა-ზირაქე უნასია — აფს. 36 — ქეიფის (პურობის) დროს ასე გადაწყვი-
აუტეტუშე უარწყე: „ჩარა- ტეს: „პურობა რომ გათავდება, ერთ
ზირა ნეფლგარაანკ, გააშა- იმათგანს გვაშაპუეი პურობას ვისთეი-
‘ხიეუ ჩარა-ზირა ზზუყარ- საც აწყობდნენ, ცოლად რათა მოუყ-
წყუხ, რუტა აძიგ ტუპიგშთა ვანონ („მისთვის იგი მათ მოყ-
დღე ზაარ-გაარა-შთა“ ვანად“)

ირგოღლე დრეცდოქი — აფს. 36 — გადაწყვიტეს, განიზრახეს რათა ის
ლარა-შთა (ადამ.) მათთან ერთად გაემგზავროს
(გამგზავრებად მათთან ერთად...)

ტუსანსაბგე დლოუ-რა — აფს. 43 — მაშინ ბავშვი მას (დედაკ.) რათა შეე-
შთა დუყან ძინოს, იყო (შეძენად იყო)... და სხვ.

საყურადღებოა, რომ ასეთი წარმოება -რა პლუს ვითარებითი აფიქსი
(კერძოდ, -რა-ნგ) გვხვდება პირაქეთა დიალექტებშიაც.

აფსუის კილოკავში სათანადო შინაარსი ერთხელ მარტოოდენ -ნგ- სუ-
ფიქსის საშუალებითაც იქნა გამოხატული.

მაგ.:

არ აათალაშთა აქტ — აფს. 35 — ჯარი შემოსელით, სოფელი რათა შე-
რეჭა-ნგ-ჰია ეენარუ- ქამოსო (შეკმად), რომ შეესიოდა, ის
ქისაზ, მარს... ჯაწარა (მამაკ.)... თავისი დიდი ვაჟკაცობით,
დტუ ოლაშთა არ ჯარს წინ გადადგომით რომ შეებრძო-
დარუტუჰაგლაშთა დან- ჯარს წინ გადადგომით რომ შეებრძო-
რქმსრააკ არ ირგოღლატ ჯარს წინ გადადგომით რომ შეებრძო-
რუზუამწუშთა ივენჰიგხან ზრუნდებოდა.

როგორც აქედან ჩანს, აშხარული დიალექტის კილოკავები პირაქეთა
დიალექტებში არსებულ -ცე (-რ-ცე) სუფიქსს არ გვიჩვენებენ და ტაპანთურის
-რ-ნგს, -ნგს სუფიქსს იყენებენ, მაგრამ მათთვის უცხო არ არის არც ამ ფორმის
პირაქეთა დიალექტებისათვის დამახასიათებელი პარალელური წარმოება.

იორას ვიტყვი იმაზე, რომ -ზგ — „თვის“-თანდებულთაც შეიძლება გა-
მოიხატოს სათანადო შინაარსი სხვა აფხაზურ დიალექტთა (კერძოდ, პირაქეთა
დიალექტთა) მსგავსად.

მაგ.:

იფა დღეშებტ-ჰია ატა-ქია — კუე. 23 — თავისი შვილი მან (მამაკ.) მოკლავ,
ატი ირუჰჰია-რა-ზგ, სარა ხალხმა ეს რათა არ თქვას, მე თავს
ჩაუსებუბ მოვიკლავ... და სხვ.

აშხარულში მეტად მრავალფეროვნად არის წარმოდგენილი მიზან-პირო-
ბითი კილოს ფორმები. ფსხუელ აშხარელთა მეტყველებაში დადასტურებულ
იქნა ყველა ზემოთ განხილულ შემთხვევაში (და აგრეთვე აწმყოს ინფინიტურ-
ფორმაშიც) -ს- სუფიქსიანი წარმოებები, ამ წარმოებებში ს ცვლის ნ-ს.

მაგ.:

- ნეყიარქ ი ცა-რჯს — ფსხუ, კ. 10 — ვადაწყვეტეს, რათა სასიარულოდ წა-
რჯო¹ რთარქტ სულიყენენ
- ღჯა შჯ-რჯ-ს ღცეატ — ფსხუ, კ. 10 — ის (აღამ.) რათა მას ის (აღამ.) მოეკლა,
წავიდა
- ღჯრჯაატ ი ღჯოს — ფსხუ, კ. 11 — ის (ღელაკ.) მათ მოუვიდა, რათა ისინი
შეჰამოს
- სომკაპიკა ი ზფშააა- — ფსხუ, კ. 11 — წავიდნენ, რათა მოძებნონ სომკაპიკა
ჟა-ს იცეატ
- ღცეატ აზიქია — ფსხუ, კ. 15 — ის (აღამ.) წავიდა ტყეში, რათა ძრო-
ლურჰიას (— ღჯრჯი ჟა-ს) ხები აძოვოს
აბნა

იქვე შეგვხვდა ს „თვის“ თანდებულის ფუძესთანაც:

- ეხა იქიწეატ ნეყიარა — ფსხუ, კ. 15 — დღეს გადიან [სახლიდან] სასიარულოდ
იცა-რა-ჯგ-ს წასასვლელად
- უსა იგოთჯეტ — ფსხუ, კ. 9 — მან (მამაკ.) ასე ვადაწყვეტა, რათა იგი
ღჯშ-რა-ჯგ-ს (აღამ.) მოეკლა

ამ სახეობათა საფუძველზე, რომლებიც მოიპოვება აშხარულ დიალექტში, შეიძლება დავასკვნათ, რომ აშხარულსა და ტაპანთურ დიალექტში გამოყენებული მიზანპირობითი კილოს რთული -ნჯ სუფიქსი შედგება ორი ერთნაირი ფუნქციის მქონე ელემენტისაგან. როგორც ნ, ისე ხ წარმოადგენს ვითარებით (გარდაქცევით) აფიქსებს.

შეიძლება აგრეთვე ვიფიქროთ, რომ პირაქეთა დიალექტებში არსებული რცჯ-სუფიქსის ც ელემენტი (ბზიფ. ც) წარმოადგენს ზემოხსენებული ს სუფიქსის ფონეტიკურ ნაირსახეობას¹.

კ ო ნ ი უ ნ ქ ტ ი ვ ი. პირაქეთა დიალექტებში კონიუნქტივის აფიქსად გამოდის — აა -აჯ — *ჰა-ატ (სტატიკურ ზმნებში -ჯაააჯ), ტაპანთურში -რ-ჰა(ა)ღ || -რჰა(ა)ტ (სტატიკ. ზმნებში -ჯა-რჰა(ა)ღ). პირაქეთა დიალექტების -იჯ და ტაპანთური (-ი)ღ ცნობილი ფინიტობის აფიქსი უნდა იყოს.

აშხარულის კილოკაეებში გავრცელებულია ტაპანთურის მსგავსად -რ-აააჯ ← -რ-ჰაატ (სტატიკ. ზმნებში -ჯა-რააა-აჯ).

მაგ.:

- სჯრჰა-რ-აააჯ! — აფს. 37 — მათ შეჰამონ!
- იჰა-რააჯ! — კუფ. 5 — მან (მამაკ.) ის (რალაც) ჰამოს!

¹ დაწერილებით ამ საკითხების შესახებ იხ. „მიზან-პირობითი კილოს წარმოებისათვის აფხაზურს დიალექტებში“. იბეზიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. II, 1948 წ.

დაასიარპია-რ-ააა¹ —აფს. 36— მით თქვენ (მო)-გითხრან ის (რალაც)
... ჩოჯრანგ² სკიხა-რაააჲ! —კუე. 14— კირნახულად [თუნდ] იყოს!

ეს რთული -რ-აა აფიქსი უნდა უკავშირდებოდეს მყოფად ის (ინფინიტური ფორმის) აფიქსს. საგულისხმოა ამ მხრივ ის გარემოება, რომ სწორედ აშხარულ დიალექტში მყოფადის ინფინიტურ ფორმაში გვაქვს -რა-ს გვერდით რთული -რ-აა².

კუენისკის კილოკავში პირაქეთა დიალექტთა მსგავსად აღნიშნული ფორმა საკმაოდ ხშირად გვხვდება -რ-ს გარეშეც.

მაგ.:

აბზარო უბააჲ! —კუე. 8— შენ (მაჰაკ.) სიკეთე ნახე (გენახოს)!

დუკააჲ-შანე, უბან დლა- —კუე. 8— ის (აღამ.) წავიდეს-და იქ დაჯდეს!

დააშელო, დააშელააჲ! —კუე. 8— ის, ვინც შემოდის, შემოვიდეს!

აბზარა ბგმა- შააჲ! —კუე. 8— შენ (დედაკ.) სიკეთე გქონდეს!

უბრუ ზღვაიუბ, აუბს —კუე. 11— შენ ბერიკაცი ხარ, ასე იდექ! და სხე. უგლააჲ!

საყურადღებოა ის გარემოება, რომ სწორედ კუენისკის კილოკავში მყოფადის ინფინიტური ფორმის აფიქსად შეიძლება მოგვევლინოს იგივე -აა' (< *ჴა) ?.

სტატიკურ ზმნებში კონიუნქტივის წარმოებისას -შა-რაააჲ, -შააჲ აფიქსთა გვერდით შეგვხვდა აგრეთვე -შააჴ:

მაგ.:

უდ სშეკისკ აქე აქტ —კუე. 14— იმ წელიწადს რაც სოფელს მოუნდებოდა (რასაც დახარჯავდა), საქონლად იყოს (თუნდ საქონლად იყოს), კირნახულად (თუნდ კირნახულად) იყოს, ეს ყველაფერი ასლანმა სოფელს მისცა-ასლან იქტ ირგათეჲტ

ერთსა და იმავე ფრაზაში ერთი და იმავე მნიშვნელობით ნახმარ იქნა როგორც სკიშააჴ³, ისე სკიშარააჲტ.

ბ რ ძ ა ნ ე ბ ი თ ი კ ი ლ ო . ბრძანებითი კილოს დადებითი ფორმა ისევე იწარმოება, როგორც სხვა აფხაზურ დიალექტებში⁴.

¹ აფსუსის კილოკავში, როგორც ხეშთ აღნიშნეთ, ტ შეიძლება ზოგჯერ აღარ ისმოდეს (იხ. § 44).

² იხ. აქვე, § 41.

³ წდრ. ბრძანებითი კილოს წარმოება აქვე, ქვემოთ.

⁴ იხ. „გარდამავლობის კატეგორია აფხაზურ ზმნებში“. ენიშკის შოამბე, ტ. XII. 1942 წ. „ძირითად დროთა წარმოებისათვის“. ენიშკის შოამბე, ტ. II. 1938 წ.

მაგ.:

- აქვს ზინგ, იგას! — აფს. 35 — ხორციც მოხარებით წაიღე!
 იზიგ! — აფს. 40 — ის (რალაც) მოხარზე!
 აზინგზჩა იპიატის — აფს. 44 — ცხენის მწყემსის ნათქვამი აკეთეთ!
 ზიგულას!
 შოლა ნაპეკაასტო! — კუვ. 1 — ერთი მუქა ფქვილი მომეცი!
 დაასროლ! — კუვ. 10 — ის (აღამ.) მაშოვინინე (შემაძვინინე, მა-
 პოვინინე)! დასხვ.

სტატიკურ ზმნათა ბრძანებითში იქაც ფუძეს -ზ- აფიქსი ახასიათებს (მომ-
 დინარე სტატიკურ ზმნათა -ზა- სუფიქსიდან?).

მაგ.:

- არასყა ჭიანხა, უტაზ, — აფს. 36 — აქ დარჩი, იჯექ, არ გაინძრე!
 უმწვსუნ!
 უტაზ თენთა! — აფს. 36 — შენ (მამაკ.) იჯექ წყნარად!
 არი პლუგჯე ჭარა — აფს. 36 — ამ რაშზე შენ (მამაკ.) იჯექ!
 ჭიქტაზ!
 უწაბერგჯე! — კუვ. 18 — შენ (მამაკ.) მართალი იყავ!
 შეგვხვდა ტაპანაურის მსგავსად აღნიშნულ ფორმაზე დართული -ტ-ც².

მაგ.:

- სანიანთ დაურიშითიტ. — კუვ. 8 — სანიანთი გაუშვეს: „მოკედი, გაცოცხლ-
 ზღვსუ, ბუზახა, აღუნია
 ბეკიჯე-ტ!“
 დი (იცოცხლე), ქვეყანაზე იყავ!“

უარყოფით ბრძანებითში პირაქეთა დიალექტების მსგავსად ბოლოს მე-
 დამ -ნ- აფიქსი გვესმოდა.

მაგ.:

- უნასიშთა - მ-ლა-ნ! — კუვ. 2 — შენ (მამაკ.) მე არ გამომედევენო!
 აში აბ-მერტ-ნ! — კუვ. 2 — კარს ნუ გააღებ (არ გაალო)!
 აქას იმეუმუნ, პიქია — კუვ. 15 — მას (მამაკ.) შენ (მამაკ.) ცხვარი არ გა-
 ააქმთარგჯე იმეუმუნ-ნ!
 აჩოგჯე სტუმთა-ნ! — აფს. 42 — ცხენიც არ მომცე შენ (მამაკ.)! და-
 სხვ.

¹ ამ ზმნის არა კავხატიურ ფორმაშიც მოხერხდა ბრძანებითის წარმოება, მაგრამ
 პირის ნიშნები შენარჩუნებულ იქნა. მაგ., მახოაჯე ანუ თუ, აბლჯე ანუ თუ! — კუვ. 21 —
 აქლემი „იშოვე“, ვაცი „იშოვე“ შენ (მამაკ.)!

² იხ. ტაპ. § 49, გვ. 176.

ნ ა ტ ვ რ ი თ ი კ ი ლ ო . ნატვრითი კილოს აფიქსად სხვა აფხაზურ-
დიალექტთა მსგავსად აქაც არის -ნდა. მაგ.:

არი ჰახაზენ ჟოჟო¹ —კუვ. 20— ეს ჩენი ბატონი (პატრონი) ნეტავ
აფჯალაგ² დღეს გ-ნდა! აქამდეც (უწინამც) მომკვდარიყო!

მაგრამ ტაპანთურის მსგავსად იგივე ფორმა გვხვდება -რა აფიქს-დარ-
თულიც -ნდა-რა³:

პარს ჰაუმბაკია რება. —კუვ. 14— ჩენი ნახვა არა (ჩვენ უნახავად) მამა-
დახ⁴ ჯო უღ გ-ნდა-რა! შენი სადაა, ნეტავ გაიგებდე (იცოდდე)!

§ 44. ზმნის უარყოფითი ფორმები. ზმნის უარყოფით ფორმათა მაწარ-
მოებელი მ- აფიქსი საერთოდ იმავე წესით გამოიყენება აშხარულშიაც, რა.
წესითაც აფხაზურის სხვა დიალექტებში²: სტატიკური ზმნების როგორც ფი-
ნიტურ, ისე ინფინიტურ ფორმებს იგი სუფიქსად მოუღის და აწმყოში (სტა-
ტიკური ფორმისა) ერთვის ზმნის ფუძეს დროის აფიქსის გარეშე.

მაგ.:

აწმყო

... ანახ³ ზთ აქიქია იგ⁴ ზრ- —კუვ. 23— (ის) სხვა დანარჩენ ძროხებს არა ჰგავს-
ქაფშუგ-მ

სეგ⁵ გზახხ-მ —კუვ. 2— მე ცოცხალი აღარ ვარ

ღგ⁶ ჯა-მ —კუვ. 14— ის (აღამ.) არ არის (არ არსებობს)

აჰ, აკ⁷ გ⁸ გ⁹ სთაგ¹⁰ —აფს. 42— აჰ, რამე (= არაფერი) არ მინდა

სარა ისტი¹¹ -მ, გ¹² სჭუმ —აფს. 43— მე რაც ჩემი არაა, არ ვპამ

ნამყო განუსაზღვრელი

აურთ თააცა¹³ გ¹⁴ რგ¹⁵ —კუვ. 4— მათ შვილები (ოჯახი) არ ჰყავდათ
მამ-ზტ

აჩიანხ¹⁶ ჩა ღგ¹⁷ ჯა-მ¹⁸ ზ¹⁹ —აფს. 35— ცხენის მწყემსი (აღ)არ იყო... და სხვ..

ასევე დინამიკურ ზმნებში სხვა აფხაზურ დიალექტთა მსგავსად იგი მო-
გვევლინება სხვადასხვა დროის ფორმაში⁴.

მაგ.:

აწმყო

სგ²⁰ ზგ²¹ კაძო-მ —კუვ. 12— შენ (დედაკ.) მე ვერ შენკამ

¹ იხ. ტაპ. § 49, გვ. 174.

² ამის შესახებ ჯერ-ჯერობით იხ. ტაპანთ. დიალექტ. § 47, გვ. 157—161.

³ აუსლაუტში ტ-ს დეკარავის შესახებ იხ. აქვე, § 41.

⁴ ამ წესის შესახებ იხ. იგივე ტაპანთ. § 47, გვ. 157 და შემდეგ.

- იტესთო-ტო-მ** —კუფ. 23— მას (რაღაცას) შენ (მამაკ.) არ მოგცემ
- შობ, იყალომ** —კუფ. 23— არა, არ იქნება
- მარს მჰქიტო ჟაჰკა** —აფს. 37— მისზე (რაღაცაზე) რომელიც ზის, [მას] სამი ღერი წვერის მეტი არ აქვს (წვერი „სამ ღერზე მეტს არ წვედება“)
- ხჯიუცკ რაჰა გენად-უ-მ¹**
- საგ²ტ-უ-მ** —აფს. 33— არ ვუღებო

მყოფადი განუსაზღვრ.

- ტოჟი ეგ² უ შოა-მ** —კუფ. 9— ახლა (აწ) არ იქნება
- ღესმრუჟია გ²აჰ²შოა-მ** —აფს. 37— ის (აღამ.) რომ ვერ ვიშოვო („მის უშოვ-ნელად“) არ შეიძლება, არ იქნება
- ტარი სარ² ჰაგ²ზ²უ-უ-შოა-მ** —აფს. 37— მე და შენ ვერ წავალთ
- ისპო იყისუ-მ-წუშა, —ფსხუ (20) — აგ²გ²ჯამ** —რასაც ვამბობ, რომ არ გავაკეთო (რაც არ გავაკეთო, რასაც არ გავაკეთებ) [ისეთი] არაფერია

მყოფადი განსაზღვრ.

- ჟჰიუნუ სგ²უზუჟიალა-რ²-მ** —კუფ. 7— შენ (მამაკ.) ცოლად არ გაგიხდები
- უტ²თა ჰარს იგ²ჰ²უხ-რ²-მ** —აფს. 33— შენს (მამაკ.) ბარკალს ვერ (არ) ვიშოვით
- ბგ²ღლა-რ²-მ** —ფსხუ (6) — შენ (დედაკ.) ის (დედაკ.) არ (ვერ) დაგინახავს

ნამყოფი უსრული

- ღჟ²ჰაჰ²ტ-ჰია გ²ღ²ღ²ჰ²უ-უ** —აფს. 33— მან (აღამ.) იკითხა, მაგრამ ის (მამაკ.) მას (დედაკ.) არ ეუბნებოდა
- ღგ²ღლაჟა-მ-ზ²ტ** —კუფ. 4— ის (აღამ.) არ ღებოდა
- რ²გ²რაბჰია ძქჰია იყარ.** —ფსხუ (10) — მათ (თავიანთ) საქონელს წყალზე (წყლის პირას) არ მიორეკავდნენ
- კადო-მ-გ²-ზ²-ტ**

აორისტი

- იგ²ღ-მ-უ-მტ** —კუფ. 12— მან (დედაკ.) ის (რაღაც) არ ქნა
- საგ²აგ²-მ-ს-ტ, აზაად.** —კუფ. 4— მას არ შეეფხე, ახლოსაც არ მივედი
- ჯიაგ² საგ²-მ-ცემტ**

¹ ფონეტიკური პროცესების შესახებ იხ. აქვე, ზემოთ.

² ტ ბოლოს ფონეტიკურ ნიშანზე დაკარგული.

- ეგ²გ²მ-მ-ჟი¹ აკგ² —აფს. 35— არაფერი (რამეც) არ უშველა მან (რალაცამ) მას (მამაკ.)
- აჭი¹ ბჯაზლა აჭტ¹დაგ²დ²—აფს. 43— ამის გამო მათ ის (აღამ.) არ ვაჩვენეს სე-მე-რბ¹, დაგ²ჯ²ჯ²რგ²მ-თ¹ არც მივეცი
- სა სგ²ლალა დგ²ჯ²მ- —ფსხუ (10)— მე ჩემი თვალით არ ვნახე (არ მინახავს) ბეგ²
- ღანხეგ²ც-მ-ცახ... —აფს. 36— ის (აღამ.) მას (მამაკ.) რომ (როცა) არ გაპყვა...

ნამყო უკვეობითი

- აკი¹ტალ¹ ზწო უოჯ —ფსხუ (1)— კვერცხის დამდები კაცი ჯერ არ ყოფილა.
- ღჯამლაძაც¹ტ

ნამყო უკვეობითი წინ. წარს.

- აბართ აუგ²ჯა ხაბარლა —კუფ. 12— ესენი ორივენი ამბით (ჯადმოცემით) ებადღურან, აქსა ეგ²ემა-მ-ბაც²ტ ერთმანერთს იცნობდნენ, მაგრამ ერთმანერთი ჯერ არ ენახათ... და სხვ.

აქ აღსანიშნავი იქნება მხოლოდ ზოგი ფონეტიკური ხასიათის თავისებურება. ჩვენ დროთა წარმოების განხილვისას აღვნიშნავდით, რომ -ჟა დროის აფიქსი (აწმყოში, ნამყო უსრულში) გარკვეულ შემთხვევებში (ი, უ-სა და თანხმოვანზე დაბოლოებულ ზმნის ფუძეებთან) მარტივდება: ჟა — ა². იგივე პროცესი ძალაში რჩება უარყოფითის წარმოებისასაც. ამის გამო რომელიმე ის კ-ჟა-მ-ისაგან მივიღებთ ისკ-ა-მ-ს („მას მე-არ-ვიჭერ“) და სხვ.

მაგ.:

- აჭუ²დ ითარა²შეი²ა ძარა —კუფ. 11— მის (მამაკ.) კიშკრებს თუ არ თვითონ, აკუშზარი, ზადო²ჯ² გ²ჯ²ზარტ-ა-მ²ტ ვერავენ (ვინმეც) ვერ აღებდა
- დაგ²რდ²რ-ა-მ²ტ —კუფ. 2— მას (აღამ.) ისინი არ იცნობდნენ
- რახი²ლა დგ²ესთი-ა-მ —კუფ. 12— საქონელზე („საქონლით“) არ ვ ი ძ ლ ე-ვი მას (აღამ.), არ ვავეცემ
- იგ² დგ²ასაშია²ა-მ —აფს. 33— ის (აღამ.) კიდევ არ ნელაპარაკებდა (შდრ. მასდარი აშაძრა).
- (ი)გ²ესთი-ა-მ —აფს. 35— არ ვყიდი, არ ვიძლევი
- სგ²ნ²ა-მ —ფსხუ 10— ვერ მივალ... და სხვ.

¹ ფონეტიკური პროცესებისათვის იხ. აქვე, § 41.

² იხ. აქვე, ზემოთ.

ეს პროცესი დამახასიათებელია აშხარული დიალექტისათვის. სხვა დიალექტებში (ვერც პირაქეთა დიალექტებში, ვერც ტაპანთურში) ჩვენ მას ვერ ვადასტურებთ. ერთადერთი გამონაკლისი ამ მხრივ არის ადღრ-რა („ცოდნა“) ზმნა, რომელიც აშხარულის უარყოფითი ფორმების მსგავსად აწარმოებს აწმყოსა და ნამყო უსრულის უარყოფითს: ისუზღღრ-ა-მ — || ისუზღღრ-ჟა-მ („არ ვიცი“); ისუზღღრ-ა-მუზტ — || ისუზღღრ-ჟა-მუზტ („არ ვიცოდი“).

ამ შემთხვევაში აშხარულის სათანადო პროცესის გამოაჩილი უნდა გვქონდეს სხვა აფხაზურ დიალექტებში (კერძოდ, აბჟუურ დიალექტში, სადაც ეს ფორმა ჩვეულებრივია).

ჟა-ს ა-დ გამარტივება, როგორც ეს დროთა წარმოების განხილვასთან დაკავშირებით იყო ნაჩვენები¹, აშხარული დიალექტის კუვისნკის კლოკავს გაუვრცელებია ა-ზე დაბოლოებულ ფუძეებზედაც.

მაგ.:

იფჰის დაგ'ზბა-მ	—კუფ. 26—	ის (მამაკ.) თავის ცოლს ვერ ხედავს
აშიაყაგ' საგ'ნფხ-ა-მ	—კუფ. 9—	წიგნსაც არ (ვერ) ვკითხულობ
კუბან საგ'ზმცვა-მუზტ	—კუფ. 12—	კუბანს არ მივწყუვებოდი
შიარაყარა იცონ. მარა	—ფსხუ, 10—	სანადიროდ მიდიოდნენ, ის (აღამ.) არ დაგ'ვრგა-მუზტ მიჰყავდათ... და სხვ.

აქ თითქოს აწმყოსეული -ჟა- აფიქსის ნაშთიც (ა) აღარ გვაქვს, თუ შე-მორჩენილ ა-ს (დაგ'ზბამ) ფუძისეულ ა-დ მივიჩნევთ (შდრ. აბარა). სხვაგვარი ახსნის შესაძლებლობა იხ. აქვე, § 41.

ტაპანთური დიალექტის მსგავსად გარკვეულ დროთა წარმოებაში (მხედველობაში გვაქვს -ნ სუფიქსით ნაწარმოები ნამყო დროები) მ-ს სუფიქსაციის პარალელურად შეიძლება შეგვხვდეს მ-ს პრეფიქსაციაც.

მაგ.:

ფჰიუს დააფუშთან. აფჰიგ'-	—კუფ. 1—	ის (მამაკ.) ცოლს მოიყვანდა. ქალი-ფა დღეშთან დაგ'ვც-
მ-ააფაზტ		შვილი, რომელსაც მისდევდა (რომელსაც თხოულობდა), მას (მამაკ.) თან არ მიჰყვებოდა

ასეთი რამ მოულოდნელი არც პირაქეთა დიალექტებისათვის არის. დამახასიათებელია იგი ტაპანთურისათვის².

აშხარულ დიალექტში ტაპანთურთან სიახლოვის თვალსაზრისით. ყურადღებას იქცევს ის გარემოება, რომ უარყოფით ფინიტურ ფორმებს პრეფიქსად მიერთვის გ'გ- („კიდევ“) დადასტურებითი ნაწილაკი, ვფიქრობთ, ფინიტობის გამოსახატავად³.

¹ იხ. აქვე, § 41.

² შდრ. ტაპ. § 47, გვ. 159—160.

³ იხ. ტაპ. § 47, გვ. 160—161.

მაგ.:		
უ-გ-სსუშთორემ	—კუფ. 15—	შენ (მამაკ.) არ მოგიშვებ
ღგაჰთაჯემ	—კუფ. 23—	ის (ადამ.) არ გვინდა
მამო, გგემშუდრ	—კუფ. 23—	არა, მან (მამაკ.) [ის (რალაც)] არ მოკლა
სგუშუგჰჩჩე	—აფს. 43—	მე შენ (მამაკ.) არ დაგცინე
ჯოფ ეგგლემთეიდრ	—კუფ. 12—	მან (მამაკ.) მას (დედაკ.) პასუხი არ გასცა
ღგემ წაადრ	—კუფ. 12—	ის (ადამ.) მას (მამაკ.) არ შეეკითხა
აგუპანგტ ღდუშთინ,	—აფს. 31—	საშუალი, შუათანა [ძმა] გაგზავნა მან
აუუგგე გგემშუგჰჩე		(მამაკ.), მანცვერ მომწყსო
მჩელა ემბაკრი,	—ფსხუ (10)—	ლონით (ძალით) ერთმანეთს რომ შე-
ღგრეჟაძაქუშამგტ		კიდებოდნენ, ის (ადამ.) მათ ვერ მოე-
		რეოდა
სარა გგესკიემ	—ფსხუ (29)—	მე არ ვარ... და სხვ. ზემოთ მოყვანილი
		სათანადო მაგალითები.

მაგრამ აღსანიშნავია, რომ პარალელურად საკმაოდ გახშირებულია ზმნის უარყოფითი ფორმები აფხაზურის პირაქეთა დიალექტების მსგავსად გგ-ნაწილაკის გარეშე. ეს უმთავრესად ითქმის კუფინსკის კილოკავზე. ერთი და იმავე მთქმელის ენაში ჩვეულებრივია პარალელური ფორმები ზოგჯერ ერთსა და იმავე ფრაზაშიაც კი. პირაქეთა დიალექტებისათვის დამახასიათებელი წარმოება (-გგ-ს გარეშე) თითქოს უფრო გავრცელებულია მოხუცთა მეტყველებაში. გგ-პრეფიქსიანი ფორმის პარალელურად გვხვდება:

აძ სგამ	—კუფ. 23—	წყალი არ მაქვს
იყალომ	—იქვე —	ის (რალაც.) არ იქნება
ჟან იღემუდრ	—იქვე —	მისმა (მამაკ.) დედამ არ ქნა
დაჰთაჯემ	—იქვე —	ის (ადამ.) ჩვენ არ გვინდა
ხარ ასემ	—იქვე —	არა უშავს („ბრალი არ სცემს“?)
სარა ბგეინაჰ სგდხემ	—იქვე —	მე შენი (დედაკ.) ცოდვა არ მადევს
სარა არი პანა სგლაბ-	—იქვე —	მე ამ ტყეში ვერ ვიცხოვრებ... და სხვ. ¹
ზახუშამ		

ასეთი ფორმები მეტ გავრცელებას პოულობენ ფსხუს როგორც კუფინსკელ, ისე აფსუელ აზნარულთა მეტყველებაში.

¹ თხრობის პროცესს შემსწრე ახალგაზრდები ჩვენს მთქმელს უსწორებდნენ გგ-ნაწილაკით ამ ფორმებს. უნდაო: ხარა ეგასემ; ბგეინაჰ გგსგდხემ, სგგლაბახუშამ...

მაგ.:

აჩოგ რმაძამ	—ფსხუ, 1 —	ნას (მამაკ.) ცხენი არ ჰყავს
აბუჭიუნგჭა სემაძამ	—იქვე —	საგზალი არა მაქვს
იზგმპიედტ	—იქვე —	მან (მამაკ.) ის (რალაც.) ვერ თქვა
სასრუჟია იშოაქუ,	—ფსხუ (10)—	(ის) სასრუჟევა რომ არის, მან (მამაკ.) არ იცის
იზღგრძომ		
ღეზგუმშ(ტ)	—იქვე —	მან (მამაკ.) ის (ადამ.) ვერ მოკლა
ნეჟარა ღემცე	—ფსხუ (34)—	ის (ადამ.) სასიარულოდ არ წავიდა
სმცა სემაძამ	—ფსხუ (29)—	ცეცხლი არ მაქვს
სასტ აჩოგ, სასტ, ავან	—იქვე —	დავარტყი ცხენს, დავარტყი, მაგრამ
იუგგლაზ, იწესტამ		სადაც იდგა, არ იძვრის... და სხვ.

ამას ხელს უნდა უწყობდეს პირაქეთა აფხაზური დიალექტების გავლენა. რა ადგილი უქირავს გ^ვ- ნაწილას ზმნაში?

გ^ვგ^ვ (-აგ^ვგ^ვ) ნაწილას ადგილმდებარეობა ზმნაში ასე განისაზღვრება: იგი დაისმის პირველად არსებული პირის ექსპონენტის შემდეგ: ღე-გ^ვგ^ვყამ, ღე-აგ^ვგ^ვ-საჯემ, ღე-გ^ვგ^ვ-ლატამზტ, ზე-გ^ვგ^ვ-ლბარემ და სხვ. ყურადღებას იქცევს მისი ადგილი ზოგ ჩვენს მაგალითში. ზემოთ მოყვანილი იყო: სარა გ^ვგ^ვ-საკემ —ფსხუ, 29— „მე არა ვარ“. აქ იგი საერთოდ პირის ნიშნების წინ დაისვია. ამ შემთხვევაში კიდევ შეიძლებოდა დაგვეშვა, რომ აქ წინ ი- ივარაუდება (სხვა ზმნების ანალოგიით განვითარებული). შდრ. იშოაქუ—ის, რომ (როგორც) არის¹, მაგრამ შეგვხვდა სხვა უფრო საგულისხმო მაგალითიც:

სა გ^ვგ^ვ-სღენჯითუტამ —კუე. 23— მე მე-ღევის-ქალიშვილი-არ-ვარ

თითქოს მოველოდით: „საგ^ვგ^ვ-სღენჯითუტამ“-ს.

შესაძლოა ანალოგიით ენა აქაც წინ ი პირის აფიქსს ვარაუდობს (*ი-გ^ვ სღენჯითუტამ“).

უარყოფითის წარმოების მხრივ ყურადღება მიიქცია ა უ რ ა („შონა“, რება, წილად ხელომა“) ზმნამ. ღეგ^ვგ^ვრმაუტ—ფსხუ (10)—„მათ ის (ადამ.) ვერ იშოვეს, ვერ ნახეს“, ეწვიქია გ^ვგ^ვმე—ფსხუ 10—„ის (მამაკ.) თავის ძმებს ვერ პოულობს“ და სხვათა გვერდით ფსხუში დადასტურდა შემდეგი წარმოებები:

იფშაან აგ^ვგ^ვგ^ვრ-მა- —ფსხუ 24— ძებნეს რა, ვერაფერი ნახეს მ-უდტ

ჯარგ^ვგ^ვ აგ^ვგ^ვგ^ვღე-მა- —ფსხუ 14— ვერსად (საღმეც) ვერაფერი (რამეც) მ-უდტ ვერ-ნახა მან (მამაკ.)

¹ იხ. ამის შესახებ. ტაბ. § 40, გვ. 125—126

ღგ²გ-შა-მ-უდტ — ფსხუ 14 — ის (აღამ.) მან (მამაკ.) ვერ ნახა

სხვა ფორმებში ჩვენ იგი არ შეგვხვედრია. სისტემატურად ისმოდა საუბრისას სწორედ ამგვარი წარმოება აორისტის ფინიტური ფორმისა. „შა“-აფექსს აფხაზურში აქვს გარკვეული ფუნქცია (შდრ. ისტ.მა-რუცჰახეატ — „შემებრალა“), მაგრამ საფიქრებელი არაა, აქ ეს შა გვექონდეს. მას ჩვენ მხოლოდ უარყოფით წარმოებაში გვიდასტურებდნენ. ამდენადვე უნდა ვიფიქროთ, რომ აშხარულ დიალექტში (მარტო ფსხუს მეტყველებაში?) ამ ზნნამორმაგად გამოხატა უარყოფითობა, ირ-მ-ა-უდტს („არ იშოვეს“) დაუმატა. განმეორებით უარყოფის მ: ირ-მ-ა-მ-უდტ. საგულისხმო ფაქტია, რომ ეს მეორე უარყოფის მ აფიქსი ფუძისეულ ა-სა და უ-ს შორის აღმოჩნდა (შდრ. ირ-ა-უ-იტ — „იშოვეს“).

§ 45. ზნნის კითხვითი ფორმები. აშხარულ დიალექტშიაც ყველა სხვა აფხაზური დიალექტის მსგავსად დადებით კითხვითი ფორმის მაწარმოებლად -შა სუფიქსი გვევლინება. იგი დერთვის სხვადასხვა დროთა ინფინიტურ ფორმებს¹.

მაგ.:

აჟუჟ აქწუბკ ჰარს ჰეჟ — აფს. 36 — ჩვენ მასზე უარეს(ნ)ი ვიყავით? ციზ-შა?

აჟუტ რეცხკ რემციორუ-შა? — აფს. 37 — შენ (მამაკ.) მათზე უარესი ხარ?

აჟუ ტფშო აჯაწა არახ — კუფ. 23 — ასეთი კაცი აქ მოვიდა? დააჯხ-შა?

ჟააჯახგალა-შა? — კუფ. 23 — შენ (მამაკ.) ზევით ამოგიყვანე?

აწლა ჟაქ-გსუზ-შა? — კუფ. 4 — შენ (მამაკ.) ხეს შეეხე? და სხვ.

პირაქეთა დიალექტებში უარყოფით კითხვით ფორმებში კითხვით აფიქსად -ი სუფიქსი გვაქვს. იგი ერთვის ზნნის უარყოფით-ინფინიტურ ფორმებს დროთა მიხედვით. აშხარული დიალექტის კილოკავებში ტაპანთურის მსგავსად² -ის ცვლის იგივე -შა- კითხვითი ნაწილაკი (დადებითი კითხვითი ფორმებისა).

გვაქვს:

... შთა, სარა გ²სტგშ-შა? — აფს. 33 — მერე და, [ის] მე არ მეკუთვინი?

... რუბჟა გ²ყახუ-შა? — აფს. 35 — მათი ნახევარი აღარ არის?

აჟიღჯ... სარს საგ²ჟუ — აფს. 37 — სახლში მე არ ვცხოვრობ („შიგ არ-ნა-შ-შა?“)

¹ იხ. „კითხვითი ფორმები აფხაზურში“. საქართველოს სსრ მეცნ. აკადემიის მოამბე, ტ. III. 1942 წ. გვ. 973.

² იხ. ტაბ. § 50, გვ. 177...

- აზიან რეგბანკპიაზ გ²უ — კუვ. 19 — ერთმანერთს რაც სიტყვა ვუთხარი, არ მდრუ-მა?
- ულაქია გ²კტლსუ-მ-ხუ-მა? — ფსხუ 29 — შენ (მამაკ.) თვალეზი არ ამოგთხარე?
- კრაპპუ-მ-თუ-მა? — იქვე — შენ (მამაკ.) რამეს არ მოგცემ?... დასხე.

თუმცა შეგვხდა -ი თი ნაწარმოები უარყოფითი ფორმაც.
მაგ.,

- სუბჟარა აკუ-მ-ი, იბტახსრ? — კუვ. 23 — შენ (დედაკ.) რომ შემკამო (ეს) არ არის, რაც გსურს (განვიზრებავეს)?

ასეთი წარმოება ფსხუს აშხარულთა მეტყველებში უფრო ხშირია, ალბათ, პირაქეთა დიალექტების გავლენის შედეგად.

მაგ.:

- იიპია, ყალო-მ-ხ-ი? — ფსხუ. კ. 9 — მან (მამაკ.) რაც თქვა, არ ხდებოდა? (აკი ხდებოდა)

- ნართ სასარკუაგ² უი — იქვე — ნართ სასარკუეასაც ეს არ უნდოდა? ითაგ² ა-მ-ი? (უნდოდა არ არის?) და სხე.

-მა-თი ნაწარმოები კითხვითი ფორმები აშხარულის კილოკავებში ყურადღებას იქცევს მახვილის მხრივ. შეინიშნება მახვილის გადაწველები უკანასკნელ მარცვალზე.

მაგ.:

- აპანდი დტუ სი ისუგუქიხუ — კუვ. 2 — დიდ ქვას მე შენგან (მამაკ.) (შემიძლია) ავიღებ?
- უწაწარა, სწაწარა იგრემპიუ-მან? — კუვ. 10 — შენი ვაქკაცობა, ჩემი ვაქკაცობა, არ ამბობენ?
- უბუ-მან, მშოე!? — კუვ. 6 — ხედავ, შენ დათოე!?
- უნაძა-მან? — კუვ. 9; 10 — შენ (მამაკ.) მიღწიე?
- სფა დესთუ-მან? — კუვ. 4 — ჩემს შვილს (გა)გყიდე?
- ბარა ჯიძგალაბანე ბუას- — კუვ. 20 — შენ (დედაკ.) „სათლავზე მდგომ ჯობად წუ-მან“ (ნიშნად)“ გავხდი?
- არი სასტკიე იზიზე-მან? — კუვ. 6; 15 — ეს ჩემთვის მოხარშეთ?
- იწაწა-მან? — აფს. 33 — შენ (მამაკ.) გესმა?
- დღუგა-მან? — აფს. 38 — ის (აღამ.) წაფიყვანე?

აჭარბაფი უბა-მას? — კუფ. 23 — „ორბი“ ნახე?

ბზიე იხ'ჩუ-მას, იმუხ'ჩუ-მას? — აფს. 35 — ის (მამაკ.) მას (რალაცას) კარვად მწყე-
სავს? (თუ) არ მწყემსავს?.. და სხვ.

უნდა აღინიშნოს კი, რომ მახვილის დასმა კითხვითი ელემენტის ა ხმო-
ვანზე არაა გატარებული სისტემატურად არც ზმნათა და არც ზმნის დროთა
მიხედვით. მაგალითად, ერთმა მთქმელმა ჩაგვაწერინა აყაწარა („აკეთება“)
ზმნის შემდეგნაირი კითხვითი ფორმები:

აწმყო:	იუღუწუ-მას (იგ'ჯუოუმწუ-მას)	—	შენ (მამაკ.) მას აკეთებ? (არ აკეთებ?)
ნამყო უსრ.:	იყოუწრ'ზმა	—	„ „ „ აკეთებდი?
მყოფადი ვანუსაზღვრ.:	იყოუწრ'შამა	—	„ „ (ვა)აკეთებ?
„ განსაზღვრ.:	იყოუწარ'ზმა	—	„ „ გააკეთებ?
ნამყო განუსაზღვრ.:	იყოუწრ'ზმა	—	„ „ (ვა)აკეთე?
აორისტი:	იყოუწამას	—	„ „ გააკეთე?
ნამყო უკვეობითი:	იყოუწახ'ამას	—	„ „ უკვე გააკეთე?
„ „ წინ. წარს.:	იყოუწახ'ან'ზმა	—	„ „ უკვე გაგაკეთებინა?

მანც საგულისხმო ფაქტია რიგ შემთხვევებში მახვილის ბოლო მარც-
ვალზე (კითხვით აფიქსზე) დასმა. მას ანალოგია მოგვკოვება აბეჟუ უ-
რი დიალექტის ჯგერდეს თქმაში. ამ თქმის ერთ არსებით თავი-
სებურებას სწორედ ის წარმოადგენს, რომ მახვილი მოუღის ბოლო მარცვალს
-მა კითხვითი აფიქსით ნაწარმოებ ფორმებში.

მაგ., არის:

სცრამს — მივდივარ?
იყასწრამს — მას (რამეს) ვაკეთებ?
ისწრამს — მას (რალაცას) ვკამდი?
ისწამას — ის (რალაც) შევკამე? და სხვ.

აქ კი ამ მოვლენას სისტემატური ხასიათი აქვს.

ზმნის საგარემოებო-კითხვით ფორმებში კითხვითობას გამო-
ხატავს -მა → ფა ელემენტი, რომელიც დაერთვის საგარემოებო აფიქსებს².
აბეჟურ დიალექტში ზმნის ფორმას განმეორებით -ი კითხვითი სუფიქსიც
შეიძლება დაერთოს (მაგ., ჟ-ა-ბა-ცო-ღ — „შენ (მამაკ.) სად მიდინხარ?“). არც
ბზიფურისათვის, არც ტაპანთურისათვის და არც აშხარული დიალექტისათვის
დამახასიათებელი არაა მეორე -ი კითხვითი აფიქსის დართვა. აშხარულშიაც
გვაქვს:

¹ ამ უკანასკნელი რიგის შემთხვევებში -მა სუფიქსი ჩვეულებრივია პირაქეთა დიალექ-
ტებშიაც.

² ამის შესახებ იხ. ავტორის: „კითხვით ფორმათა წარმოებისათვის აფხაზურში“ სა-
ქართველოს სსრ მეცნ. აკადემიის მოამბე, ტ. III, № 9, 1942 წ.

უფსუ- აბს-თოჴე?	— კჴე. 10—	შენი (მამაკ.) სული რაშია?
ჴა-ბს-ყაზ?	— აფს. 44—	შენ (მამაკ.) საღ იყავი?
ჴ-აბს- ნყიო?	— აფს. 37—	შენ (მამაკ.) საღ დაღიხარ?
ართ აბა- აბგა?	— აფს. 35—	შენ (ღედაკ.) ესენი საიღან მოიყვანე
ბუ-შაფა-ა(ა)ნაგა?	— კჴე. 23—	შენ (ღედაკ.) როგორ მოხვედი (საიღან მოხვედი, რამ მოგიყვანა)?
გ-აშეფა- ურ.ა ხიჯა, ჴასსკ—აფს. 33—		როგორ ვენათ ხოჯა, ერთ ცხვარში ათი აზგზია ჴითჴასს შეფა-უსთარა?
უგ ი-შეფა-ყალარა? მუკუბ.—კჴე. 23—		ის როგორ იქნება? ტყუილია.
ჴოჴი აანძარა ი-შეფა- სუბმერდურა?	— კჴე. 23—	აქამომღე შენ (ღედაკ.) მე როგორ არ მიცანი?
გ-აშეფა-ჩაჴუსაპშუშა?	— აფს. 35—	როგორ დაეღსვენოთ?
ჴა- ბა- და-ნაშხიო... ჴა- ბა-დაგჯეოცა?	— კჴე. 21—	შენ (მამაკ.), როღენ-მოწყენიღხარ, რა-ოღენ-ჩაფიქრებულ(ი) ხარ?
ჴა-ბა- და'ხა'ხიო?	—	როღენ ძღიერი ხარ? (სანამღე ძღიერი ხარ?)

მაგრამ თითო-ოროღა შემთხვევაში შესაძღოა -ი(ე) კითხვითობის აფიქს-ღართუღიცი შეგვხვეღეს მსგავსი ფორმები.

მაგ.:

საბაცუშე-ჲ?-იპიან	— აფს. 37—	საღ წავაღ? თქვა მან (მამაკ.)
აზნი ითაზ ალაქას დაბბ.—კჴე. 21—		სახღში რომ ძაღღები იყენენ, ისინი რააჴაზ-ი?

ზოგჯერ ანაღოგიური შინაარსის მქონე ფორმები გვხვეღება ყოვეღგვარი კითხვითობის აფიქსის გარეშეცი.

მაგ.:

რა ცია-იგააუ!	— კჴე. 1—	როღენ ტკბიღია! („ბვერ, ძაღიან-ტკბიღია!")
ზაყაგჯ- უღასუ!	— კჴე. 3—	როღენ-მჩატე ხარ შენ (მამაკ.)!

შღრ. პირაქეთა ღიღექტების: „ზაყა იხააუჴი!“ „ზაყა უღასუჴი“!

ნაცვალსახეღურ-კითხვითი ფორმები ღინამიქურ ჴმნებში იმავე პრინციპით იწარმოება აშხარულში, რაც ცნობიღია აფხაზურის სხვა ღიღექტებიღან: აიღება ჴმნის მიმართებით-ნაცვალსახეღური ინფინიტური ფორმა ღროთა მიხეღვით და ღაერითვის სათანაღო კითხვითი ნაწიღაკები—

ადამიანთა კლასის კითხვისათვის -და, ნივთთა კლასისათვის ტაპანთურში ერთვის -ჲა, და პირაქეთა დიალექტებში -ი || ზი ← ზე-ჲ, აზნარულში ამ შემთხვევაში გაბატონებულია -ი.

მაგ.:

ადამიანთა კლასის კითხვითი ფორმა:

- არი ინჯუგო-და? —კუვ. 9— ამას ვის უელი?
 უზშთ-და? —კუვ. 11— შენ (მამაკ.) ვინ გამოგიშვა?
 ბბლაჳა ზშ-და? —კუვ. 2— გველშაპი ვინ მოკლა?
 იჳპთგრა-და? —კუვ. 4— ზედ ვინ გადაუშვათ?

ნივთთა კლასის კითხვითი ფორმა:

- სტუგუაჳა დაბარი, იდსტუგ-კუვ. 23— ჩემი ამხანაგები რომ (მოვიდნენ) მოვტო-ჲ?
 უბჩა ჰპუთარი უპშრედ-კუვ. 18— შენ (მამაკ.) ფული რომ მოგვეცე, თუ რომ მოგკლათ, რა გირჩენია?
 სარა აკლაგჯ სტგრაზ-აფს. 43— მე სრულებით არ დავთანხმდები. მახუშაამ. უსჳან იყოუწაჳტ-ჲ?
 ირზაჳაშე-ჲ? —აფს. 37— მათ რა ვუყოთ, რა ვუქნათ?
 შთა, იჳაჳარ-ი? —აფს. 33— ახლა, რა ექნათ, რა გაეკეთოთ?
 შთა, იჳაჳახაზ-ი? დჳა-აფს. 33— მერე რაღას იქმოდნენ? მისცეს მას ბრთ(აჳ) რთუჳპა
 (მამაკ.) თავიანთი ქალი

ასევე გამოიხატება კითხვა „რად, რატომ, რისთვის?“

- ურე იზუჳ-ჲ? —კუვ. 20— შენ (მამაკ.) რატომ შეჳამე ის (რალაჳ)?
 უზაშბ-ჲ? —კუვ. 10— შენ (მამაკ.) რად დაბრმავდი?
 უოჳანძარა უზაღხა-ლ-ჲ? —კუვ. 9— აჳამომდე მას (რალაჳს) შენ (მამაკ.) რად შერჩი? და სხვ.¹

¹ ზოგჯერ ასეთი კითხვითი შინაარსის ზმნები კითხვითობის აფიქსის გარეშეც შეიძლება შეგვხვდეს.

მაგ.:

- საყბითია ის ჰიუ შა? —კუვ. 9— შენ (დედაკ.) სადაც მიშეგბ, რა ვთქვა? (სიტყვა-სიტყვით: „რად ვთქვა“)

ბარა უოჳანძარა ბგოზრდაჳან, —კუვ. 12— შენ (დედაკ.) აჳამომდე მზიარულობდი, ახლა რად ტირიო? (სიტყვა-სიტყვით: „რისთვისაც ტირი“).

გარდა ასეთი წარმოებისა, აფხაზურის ყველა დიალექტში გავრცელებულია ამ კითხვით ფორმათა აღწერითი წარმოება: აიღება იგივე მიმართებით-ნაცვალსახელური ფორმა ზმნისა და ერთვის ცალკე არსებული კითხვითი სიტყვები, თუმცა ეს კითხვითი სიტყვები თავისი წარმოშობით იგივე ზემოთ განხილული ზმნური კითხვითი ფორმებია¹.

პირაქეთა დიალექტებში აღმნიშნა კლასის კითხვითი სიტყვებია: დარბან, დღჳჳღღა; ტაპანთურში — დ ზაწია² [ზაწიღა]; აშხარულ დიალექტში ორივე კილოკავისათვის საერთოა — ზაკიღა (დ ზაკიღა). (შეიძლება აგრეთვე ზეფჳჳღღა — კუფ. 23 — „რომელია“, „ვინაა“ და სხვ.).

ნივთთა კლასის კითხვისათვის პირაქეთა დიალექტებში არის ზაკიი || ზაკიჳჳ(ე)ი, (დარბან); ტაპანთურში — ზაწია, ხოლო აშხარულში ორივე კილოკავისათვის საერთოა — ზაკიი³.

მაგ.:

უ ზაკიღა ჟარა? — აფს. 42; კუფ. 10 — შენ (მამაკ.) ვინ ხარ?

მარბი, არი ზაკიღა-ში? — აფს. 42 — ეს ვინ-ღა არის?

ჟაბა ზაკიღა, ჟა — კუფ. 26 — შენი (მამაკ.) მამა ვინაა, შენ ვინ ხარ? უ ზაკიღა?

სიღჳაკიღა სიარა? — კუფ. 21 — ვინ ხართ თქვენ?

აჰაჰა, ზაკიღა-ჰია, — კუფ. 14 — ჰეი, ვინ არის-ო, დაედევნა ის (მამაკ.) დააიშთაღეღტ

არა ზაკიი? — კუფ. 21 — ეს რა არის? და სხვ.

ამისდა მიხედვით შემდეგნაირად იწარმოება აღწერითი კითხვითი ფორმები:

იკაჳცო ზაკიღა-ჰია — კუფ. 14 — ვინც მირეკავს ვინაა?-ო

ზაკი-ჟაჰია-ღა ჟტ — კუფ. 14 — ვინ ხალხია (რა ხალხია) ისინი, რომ მოააიზ?

იყასწახ ზაკიი? — კუფ. 10 — რაც ჯავაკეთე, რაა?

აჟტ იბრჳჳისია (sic!) — აფს. 38 — იმათ რა შეემთხვა?

ზაკიი?

არი ზაკიი სან, რყაბ- — კუფ. 23 — ეს რაა დეღა, რაც უნდა გააკეთო? წუშაა?

¹ იხ. ავტორის: „ზმნის კითხვითი ფორმები აფხაზურში“ — საქართველოს სსრ მეცნ.-აკად. მოამბე ტ. III, № 9, 1942.

² იხ. ტაპ. § 50, გვ. 183.

³ იშვიათად რომ სადღე შეგვხვდეს ზაკიჳჳი: ზაკიჳჳი უფიგთჳჳუ? — აფს. 37 — „რა არის ჯულში რომ გიდევს შენ (მამაკ.)“.

- სიბუჯითო ზაკიი? — კუვ. 25— რასაც მისდევთ, რა არის?
 იბპოლუ ზაკიი? — კუვ. 9— შენ (დედაკ.) რასაც იტყვი, რა არის?
 უხწოუ ზაკიი? — ბაზაქთ. 27— რისთვისაც ტირი შენ (მამაკ.), რა არის?*

როგორც ამ მასალიდან ვეხიდავთ, „რა“ (ანუ ნივთთა) კლასის კითხვითი სიტყვის მიხედვით აშხარული დიალექტი და აფხაზური ენის პირაქეთა დიალექტები ერთიანდებიან. იქაც არის ზაკიი და აქაც— ზაკიი (|| ზაკიჯი). ტაპანთურში არის ზაწიია. თუ სწორია დებულება, რომლის მიხედვითაც ზაწიია სიტყვის ძირი უკავშირდება აკიჯ— „ყოფნა“ ზმნას¹, მაშინ შეიძლება არც ტაპანთური იდგეს ამ მხრივ განკერძოებით. გამოდის, რომ „რა არის“ კითხვითი სიტყვის ფუძედ გამოყენებული ყოფილა აკიჯ (აკიჯა-რა)— „ყოფნა“ ზმნა. კერძოდ, მისი მიმართებით-ნაცვალსახელური ფორმა კითხვითი-ის (ან ტაპანთურში: ჯა-ს) დართვით.

საგულისხმოა, რომ აფხაზურის პირაქეთა დიალექტებში „ვინ“ კლასის კითხვითი სიტყვა ჩვეულებრივ აღარ არის ამ ძირიდან ნაწარმოები (აქ გვაქვს: დარბან— „რომელი (ვინმე)“²; დუზუჯლა— „ვინ, რომელი“, სიტყვა-სიტყვით: „ის (აღამ.)-ვისიც-საქმეა-ვინ“ (ნ. მარი), სიმაგიეროდ აშხარულ დიალექტში, ისევე როგორც ტაპანთურში კითხვითი „ვინ“— სიტყვა მომდინარეობს იმავე აკიჯ— ზმნიდან აღამინათა კითხვის -და ელემენტის დართვით: ზაკიჯა || დუაკიჯა (შდრ. ტაპ. დუზაწიია, ზაწიიჯა). დარბან, დარბან, დუზუჯლა და აშხარულის კილოკავებში იშვიათად თუ სადმე გვხვდება³.

მართალია აშხარული დიალექტის ორივე კილოკავმა ტაპანთურის მსგავსად „ვინ“ კითხვითი სიტყვა ყოფნა ზმნის ფუძიდან აწარმოვა, მაგრამ გარკვეული ხასიათის სხვაობამ მაინც იჩინა თავი.

„ყოფნა“ ზმნის ფუძედ ყველა აფხაზურს დიალექტში გამოყენებულია აკიჯ... მაგ., „ვარ“ საკიუბ (პირაქეთა დიალექტები⁴, აშხარული დიალექტის კუვინსკის კილოკავი), საკიუბ (ტაპანთ. დიალექტი), საკიუტ (აშხარული დიალექტის აფსუის კილოკავი), მაგრამ ამის პარალელურად პირაქეთა დიალექტებსა და აშხარული დიალექტის კუვინსკის კილოკავში გვაქვს აგრეთვე საუბ სახეობაც. ეს ფუძე არ იცის აშხარული დიალექტის აფსუის კილოკავში ისევე, როგორც არ იცის იგი არც ტაპანთურში დიალექტში. პირაქეთა დიალექტებში მისი გამოყენება მეტად შეზღუდულია. იგი გვხვდება მარტოოდენ აწმყო დროის დადებით ფორმაში: საუბ (→ სოუბ), ჭაუბ (→ ჭოუბ)... მაგრამ

¹ იხ. ტაპ. § 50, გვ. 180.

² იხ. ავტორის: „ზმნის კითხვ. ფორმები აფხაზურში“. გვ. 975.

³ უფრო ხშირად მათ კაცი გაიგონებს ფსხუს აშხარულთა მეტყველებაში. ფსხუში დარბან, მაგალითად, გვხვდებოდა შენდგ კონტექსტში: რაკ, ბაშილუჯ ჭინჩი დარბან ხლა აკჯჯ აკჯჯ რმაძან— ფსხუ, კ. 10— ნაბადრო, ყაბალახით, რაც (გინდ) იყო ს, მას (მამაკ.) არაფერი არ ჰქონდა“ ამავე მოქმელთან იგივე ზოგჯერ ჩავიწერავთ შემდეგი ფორმითაც: დარბან ხლა აკჯჯ, დარბან ხლა აკჯჯ, დარბან ხლა აკჯჯ (sic).

აბრი მანიხ დუზუჯლა და— იმედტ— ფსხუ, კ. 10— ეს ვინც მოვიდა, ვინ არისო?— თქვა მან (მამაკ.).

* პირაქეთა დიალექტებში იგი ბუნებრივია ნამყოში— საკიუბ— „ვიყავ“.

არის: საკემ—„არა ვარ“; საკემზტ—„არ ვიყავ“; საკემზ—„ვიყავ“ და სხვ.
 აშხარული დიალექტის კუვინსკის კილოკავში მას გამოყენების ფართო
 ასპარეზი მოუპოვებია. იგი ყველგან შეიძლება იმ ადგილას დაიხვას, სადაც
 მეორე ა-კი- ფუძე გვაქვს¹.

ამიტომაც „ყოფნა“ ზმნაზე დაფუძნებული კითხვითი ნაცვალსახელები
 ნაწარმოებნი ზემოაღნიშნული წესით (იხ. გვ. 192) აშხარული დიალექტის
 კუვინსკის კილოკავში (პარალელურად) იღებს ასეთ სახეს:

ზაფი — ზოფი — ზოა = „რა“, „რა არის“ (შეგვხვედრია „იზაკიზოა“-ც)

ზაფტა — ზოფტა — ზოდა || ღზაფტა || ღზოფტა — || ღზოდა = „ვინ“,
 „ვინ არის?“ და სხვ.

შემდეგ ესენი დაერთვიან ზმნის ინფინიტურ ფორმებს, როგორც ჩვეუ-
 ლებრივი კითხვითი სიტყვა-აფიქსები. ეს გარემოება კითხვით ფორ-
 მათა წარმოებისას მნიშვნელოვან სხვაობას ქმნის აშხარ-
 ულის კუვინსკისა და აფსუის კილოკავთა შორის.

კუვინსკის კილოკავში გვაქვს:

- უზწიჭუო-ზრმა? —კუვ. 5— შენ (მამაკ.) რას სტირი?
 ბარა იყაბწო-ზრმა? —კუვ. 9— შენ (დედაკ.) რას აკეთებ?²
 არრ აფსგ სიზხეა - ფსხუ, კ. 7— ამ მიცვალბულს თავს რომ ადგებართ,
 კაბგლოზგრა? რისთვისა (რატომ)?
 რუქისია - ზაფრ —ფსხუ, კ. 4— შენ (მამაკ.) რა შეგემთხვა?
 იზაფტა? აფუა იზგრ? —კუვ. 14— ვინაა, ეს ვისაც მიაქვს?

შეიძლება აშხარულში შეგვხვედეს კითხვით სიტყვად ღ-ზგტადა, უ-ზგტადა
 მგ.: უარა უზწმორდა, უზგტადა უშეთა? ანსაპი!—კუვ. 11— „შენ (მამაკ.)
 ვინ გამოგზავენა, ვინ ხარ (სადაური ხარ?!), როგორ მოხვედი, მითხარ!“ იგი

¹ ამ მხრივ მეტად საგულისხმო ფორმები დასტურდება აშხარული დიალექტის კუვინ-
 სკის კილოკავში. მაგ.:

- ადგლ იფუნ. იყაზ ხეფფი- —ფსხუ, კ. 1— მან (მამაკ.) მიწა მოთხარა. რაც მოთხარა, რო-
 რაზ, უა ონ გორიცი იყო, ეს იყო
 აბნ ონ... იხვპიაბგტ —ფსხუ, კ. 9— ეს იყო... რისთვისაც ვთქვი...
 დხაააშორზ, მარა აბნი და- —ფსხუ, კ. 9— მან (მამაკ.) ის (აღამ.) რისთვისაც გამოუშვა,
 შარნეს ონ ამას (რადაცას) რათა მოეკლა, (მისთვის) იყო
 აფგ ოუ მხარი სან, დააბრი, —ფსხუ, კ. 6— ... თორემ (ის ფუ არა) დედაჩემი რომ მოვა, შენ
 ულქუშობტ (მამაკ.) შეგკამს... და სხვ.

² იზაფტა-ში ი- ისეთივე წარმოშობისაა, როგორისაც ი-ზაკიზი-ში ი, ან ღზაკიდა-ში
 ღ-. ამის შესახებ იხ. ტაპ., გვ. 125—126.

ტაპანთურშიაც გვხვდება. საფიქრებელია, რომ მას კავშირი არ ჰქონდეს ზემოხსენებულ ზაფხულა კითხვით ნაცვალსახელთან. უ-ზაფხულა-ში ფუძე უნდა იყოს -ჭა, რაც გამოხატავს რალაციის ნაწილად ყოფნას, წარმომდინარეობას. მაგალითად, სოფელზე (თემზე, ხალხზე) იტყვიან: „საჭოკ“ (აფსუა საჭოკ = აფსუელი ვარ“).

ზემოთ ჩვენ განვიხილეთ კითხვითი ფორმები დინამიკურ ზმნებში. სტატიკურ ზმნებში კი, — როცა აღწერთად იწარმოება კითხვითი ფორმები — ყველა აფხაზურ დიალექტში დაცულია ის პრინციპი, რასაც დინამიკურ ზმნებში გავვეცანით: აღებულია ღრთა მიხედვით მიმართებით-ნაცვალსახელური ფორმა ზმნისა და დაერთვის კითხვითი სიტყვები.

მაგ.:

- ზაკინ, რუმ? — აფს. 37 — რაა, რაც არის?
 იმჟანგ-უ ზაკიი? — აფს. 37 — ის (რალაც) რასაც ნიშნავს, რაა?
 იუთაჯ-რ ზაკიი? — აბაზაქთ. 27 — შენ (მამაკ.) რაც გინდა, რაა?
 იუთახტ-უ ზეაფშაჯა? — კუგ. 23 — შენ (მამაკ.) ვინც გინდა, რომელია (როგორია)? და სხვ.

მაგრამ, როგორც უკვე იყო აღნიშნული (გვ. 120), აფხაზურს დიალექტებში სტატიკური ზმნების აწმყოს წარმოებისას ადგილი არა აქვს ერთიანობას.

პირაქეთა დიალექტებში სტატიკურ ზმნათა აწმყოს კითხვით ფორმაში აწმყოსეული სუფიქსი (აწმყოს ინფინიტური ფორმის აფიქსი -უ) მაშინ იქნება წარმოდგენილი, თუ ნივთთა კლასის კითხვაა. მაგ.:

- იყა-უ-ზი || იყა-უ-ი — რა არის?
 იუთახ-უ-ზი || იუთახ-უ-ი — შენ (მამაკ.) რა გინდა?

სამაგიეროდ ადამიანთა („ვინ“) კლასის კითხვით ფორმაში აწმყოსეული -უ აღარ ჩანს. არის:

- იყა-და — „ვინ არის“?
 იუთახ-და — „შენ (მამაკ.) ვინ გინდა“?

ტაპანთურში შებრუნებული ვითარებაა:

- იყა-ა — „რა არის“?
 იუთაჯ-ია — „შენ (მამაკ.) რა გინდა“?

მაგრამ:

- იყ-უ-და — „ვინ არის“?
 იუთაჯ-უ-და — „შენ (მამაკ.) ვინ გინდა“?

აშხარული დიალექტის კილოკავებში ორსავე შემთხვევაში ჩვეულებრივ შეინიშნება აწმყოს სუფიქსის (-უ-ს) უქონლობა.

არის:

- იყე-ა შთა, ახრათ? — ი ყ რ, — აფს. 44 — რა არის მერე სამოთხეში? — რაც არის, აჭირ აკოჯბ ესაა

- ოუთაჲ-ი-შთა? —აფს. 37, კუვ. 23— შენ (მამაკ.) რა გინდა? შენთვის, რომ იუზღუმხარა გ²ჯამ არ გავაკეთო, (ისეთი) არაფერია არა უსნჲ იუმე-ჲ? —კუვ. 9— აქ საქმედ რა გვაქვს შენ (მამაკ.) დამიან¹? —კუვ. 8— ის (რალაც.) რას ნიშნავს, რაა? შირა არს უზშტე (← ... —კუვ. 2— შენ (მამაკ.) აქ რად წევხარ? უზშტა-ჲ)? აჰინგ იჰოენა-და? —აფს. 37— სახლში ვინ სახლობს (არის)? არი დღზახშა-და? ¹ —კუვ. 12— ეს ვისი და არის?

პირაქეთა დიალექტების -ზა ნაწილაკისა (დცეფტ-ზა—წავიდა?, წავიდა განა?) და ტაპანთურის -ი-ს ნაცვლად ² აშხარულ დიალექტში ხშირად ისმის -ჲა (-ია): ეხტე-ჲა (← ეხტა-ჲა)?—დღეს?

ახშამ იყალეფტ ჲა?—(ფსხუ)—ეახშმობის დრო დადგა ა (განა)?

სიაბაცო ჲა?—(ფსხუ)—სად მიდიხართ ა?

(შეიძლება შეგვხედეს ი-ც).

კითხვითი -უ ნაწილაკი ³ აშხარულში ჩვეულებრივ არ გვხვდება. ⁴

კითხვითი სიტყვა პირაქეთა დიალექტებისა იზბან—„რატომ“ აგრეთვე არ ჩანს აშხარულში ⁵ (ისევე როგორც იგი არ ჩანს ტაპანთურში). მის ადგილას გამოიყენება ტაპანთურში გავრცელებული ჲაჲა ⁶, ოღონდ იმ განსხვავებით ტაპანთურისაგან, რომ მას ჩვეულებრივ -ი კითხვითი ელემენტიც ახლავს.

მაგ.:

- სარს დღსურგზხაჲ!—ჲა ჲ ჲ ჲ, —კუვ. 4— ის (აღამ.) მე მომიციდე! რად(აა), შენ დღზუსურგზხაჲჲ?
- ჲაჰშრს თაგზნ, ჲაჰშმფტ-იჰიფფტ... — ისინი უნდა მოგვეკლა და მოგკალით... —რატომაა („შენ რა?“), რისთვისაც უნდა მოგვეკლა ძალღები?
- ჲ ჲ ჲ -ჲ, იუმრს ზათაჲჲ¹ ალაქია? —
- არრ აძ-ღგუ იცრ¹ —კუვ. 23— ეს დიდი წყალი რომ მოდის, რაა (რატომ)? ⁷

¹ სხვაგვარი შემოხვევები იხ. აქვე, გვ. 111.

² იხ. ტაპ. § 50, გვ. 184.

³ იხ. „ხმნის კითხვ. ფორმ. აფხაზურში“.

⁴ შდრ. ... უბახ²-უ?—ფსხუ, კ. 9—შენ (მამაკ.) ის (რალაც) გინახავს?

⁵ ფსხუელ აშხარულთა მეტყველებაში კი შეგვხვედრია (მაგ., ფსხუ, კ. 10).

⁶ იხ. ტაპ. გვ. 178.

⁷ თუმცა შეიძლება შეგვხედეს: ჲაჲა-ც (კუვ. 23).

§ 46. აბსოლუტივი. აბსოლუტივის გაგება აშხარულშიაც შეიძლება მოგვეცეს პირის აფიქსიანმა ზმნის წმინდა ფუძემ (სპეციალური აბსოლუტივის აფიქსის უქონელმა)¹. მაგ.:

- ... რმა დაშოცუბ... —აფს. 33— ის (აღამ.) მის (რაღაც.) თან ქონით რომ მიდიოდა...
- აჟებ ალახუკებ რმა, აჟა—კუვ. 15— იგი (მამაკ.) პატარა ძაღლის ყოლით საგებ რმა დაჩია ქუთაქ აქაჟ... (თან ჰყავდა რა“), ცხერისაც ყოლით იტიახტ (თან ჰყავდა რა“) სხვა სოფელში... (დაჯდა) დასახლდა
- აჟაბ რაფხა დგებლა —კუვ. 2— ისიც (აღამ.) ხალხის წინ დგომით, მერგებ აქ იქებ დათბლემტ წაძლოლით, მთავართან (ბატონთან) შემოვიდა
- ეფხა იჩაგ დაქიტა —ფსხუ, კ. 7— უმცროსი თავის ცხენზე ჯდომით რომ დეშანეაზ მიდიოდა...
- ... ააბა რეჟ აფშოცაქ —კუვ. 23— რეისავე [კამერის] ხორცის ოთხ ტყავში ირთაწს ... აქეთ დააბრთემტ ჩადებით... მისცა მას სოფელმა

აბსოლუტივის მნიშვნელობა აქვს აწმყოს ინფინიტურ ფორმა ს. მაგ.:

- ამაჟი დებქითან. იფგებ —აფს. 44— ის (აღამ.) ტოტზე იჯდა. მას კრისხ ყა² დალაგე რა (მოჰრად“), დაიწყო
- ანდგლ წესა დალაგე —აფს. 41— მიწა ინძრევა რა, დაიწყო (მიწამ „ნძრევიდ“ იწყო)
- ირტეჟ დალაგე —აფს. 37— ისინი მას (რაღაც.) ჰამენ რა, დაიწყეს
- ალგბაჟებებ დგებებ —კუვ. 4— ბერიკაციც სიხარულით (გახარებულად) შინ მობრუნდა.
- ირგვა, ირგვა, ყამხლა—კუვ. 2— იგი (რაღაც) რბენინებით, რბენინებით, დასა-მაცარა, ეფშ დახგვაზ, მათრახის ცემით, მისი (მამაკ.) ძმა სა- დენანაგაღლემტ დაც იყო, იქ მოიყვანა მან [ცხენმა]

აბსოლუტივის მაწარმოებლად აშხარულშიაც გვხვდება -ნგ სუფიქსი პირაქეთა აფხაზური დიალექტების მსგავსად, მაგრამ მისი გამოყენების მხრივ სრულ ერთიანობას არა აქვს ადგილი აშხარულის კილოკავებში. იგი აბსოლუტივის ერთი ძირითადი მაწარმოებელია კუვინსკის კილოკავში, მაშინ როცა აფსუის კილოკავში იგი შედარებით იშვიათად გვხვდება. მას სცვლის ტაპანთურის -შთა სუფიქსი, სახელის ვითარებით-გარდაქცევით ფორმითა მსგავსად¹.

¹ აბსოლუტივის წარმოების შესახებ იხ. ავტორის: „აფხაზური გარდამავალი ზმნის უსუბიექტო ფორმები“—იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება ტ. II, 1948 წ.; ტაპ. § 51.
² იფგებყა მომდინარეობს ფორმისაგან: „იფგყ-უა“. იხ. აქვე, § 41.
³ იხ. აქვე, § 26.

-ნე-თი ნაწარმოები აბსოლუტივის ფორმები:

- ფხუზუნ იზბაზ აჟი აქიკა... — კუფ. 5 — სიზმრად ეს ვნახეო: ქათმები შეწვივით, ბატკნები მოხარაშვიით ჩემთვის მოაქვთ რა (ჩემთვის მოტანით), ექამდი
- ს ც ა-ნე, ჩოკ დიდი ა-ნე — კუფ. 8 — მე წასვლით, დამბანიით (დავიბან და..) მოვალ
- ბბლაჯა შ-ნე, იშტა-ნე — კუფ. 23 — გველეშაბი მოკვლით, წოლით (ძირს იყო რა) ნახა მან (მამაკ.).
- უ ც ა-ნე დააგ! — კუფ 3. — შენ (მამაკ.) წადი და (წასვლით) ზოიყვანე ის (აღამე)!
დაძინებით (ვინც დაიძინებს და) უკეთეს სიზმარს ვინც ნახავს, (ის) შექამს მას (რალაცას)
- ი ც ი-ნე წაპა ფხუზ- — კუფ. 5 — დაძინებით (ვინც დაიძინებს და) ბზრა ზბო იტუშაბ
- უნაპტლა დააუ მხუ-ნე, — აფს. 35 — შენ (მამაკ.) შენი ხელით აულეებლად, აგათ აფტნწალა დააშთხხ-ნე, ხმლის წვერით აღებით ის (რალაც.) აწლა დაარხა! ხეს მოუქნიე (ესროლე)!
- აბანაყა სგათაათგხ- — აფს. 35 — აგე იქ(იდან) ჩემი ხმალი აღებით ნე, სჯა უასს-ნე დაჯუწო- (აილე და) ჩემ თავს ცემით, დარტყმით, არი, კატიშოიპაკ აათგ- (დაარტყი და) თუ მოკვეთ, მსხვილი სითაშაბ ნაწლავი გადმოვარდება... და სხე.¹
- ამგვარი აბსოლუტივები დამახასიათებელია -ნ-სუფიქსით ნაწარმოებ დროებში. მაგ.:
- აგორთა რწკეს ეპა ბზრი — კუფ. 21 — უარაში (ჯოგში) ყველაზე უფრო მიყვარდა რა, ჩემი ხელით გაზრდილი სუსკ რტლან ბატკანი ერია
- ჟოტკე იშობაზ, რუთუქ — კუფ. 2 — ერთ სალამოს რომ იხდნენ, მათ სახლს ნნარტლა შორო-ნე ანათებდა რა, სინათლე... შემოვიდა ნაურკ... ააშეტლედ
- აჯარალა ზახტე რპი ო-ნე — კუფ. 23 — შორიდან ვის სახელსაც იმბობდნენ ანაგოა ირუმბრზ რა, და ახლოს ვერ (არ) ხედავდნენ
- აწაგაგე ღდუცუც(ა). — აფს. 31 — გიჟი გაექცა (წაუვიდა) მას (მამაკ.) ღდუცუცან, ხტმჟიაკ ეელტე-წა-ნე² დაზნნ წაუვიდა და სამი გზა ერთმანეთს განეყოფება (შორდება) რა, მას მიაღწენ

¹ აზიარულ დიალექტში დასტურდება ამ აფიქსის უფრო ძველი, ამოსავალი -ნა სახეობაც. მაგალითად, უახაშოგლო ტარაკ ღტქინა ღტკიახუშაბ-ფსხუ, კ. 13 — „შენ (მამაკ.) შიგ (სახლში) რომ შეხვალ, მას (აღამე.) საწოლზე დაწოლით (ხედ ყოფნით) ეძინება“. და სხვ.

² ეელტსანე — ეელტსუა-ნე.

წწახ აჟაა შტა — კუვ. 12 — ღამე ხალხი უკვე დაწოლილი იყო
რა, მან (მამაკ.) ის (აღამ.) იშოვა,
იშოვა... და სხვ.

ხშირად გვხვდება იგი უარყოფითი აბსოლუტივის ფორმაში.

მაგ.:

უბეჭ უ-მე-რგო-ნე — კუვ. 4 — შენ (მამაკ.) ხმის გაუღებლად აიღე
დაახი!

აჩაქუს... აბლაჟა იუ-მ- — კუვ. 23 — კვიცი გველეშაპის... შეუქმევენებ-
რეტო-ნე აჩაან ააქ! — ლად (კვიცს შენ მას არ აქმევდრა ისე)
რემა მორეკე!

ილხტრხაჰ აკეჯ აანე - — კუვ. 8 — მას (დედაკ.) რაც უყვეს, რისაზე დაუ-
მ-ხო-ნე, დარს ირალჰიედტ — ტოვებლად (დაურჩენლად, გამოუ-
ტოვებლად) მან (დედაკ.) მათ უთხრა

დიჯ-მ-წააჟა-ნე — კუვ. 14 — მის (მამაკ.) შეუკითხავად მან (მა-
კოსთხაჰ ანახიედტ — მაკ.) მუგუხალი აილო

აჩიენ იბერი ანეტ მარს — კუვ. 4 — ყმაწვილის ხმა ესმა მას (მამაკ.) მის
დე-მ-ბო-ნე (აღამ.) დაუნახავად (არ ხედავდა
რა)

ალაქიჟ ინამძო-ნე — კუვ. 20 — ძალღთან მიუღწევლად მაძალმა-
არბა ააქეჟ აჟაჟა — წაილო პური

აძიგეჯ დე-მ-ცო-ნე... — კუვ. 26 — ვინმეს წაუსვლელად... მოიტანე
ააგ [ქაჟაჟაჟა]! — ცხელი პური! და სხვ.

ამ ტიპის აბსოლუტივის წარმოებაში ყურადღება მიიქცია ერთმა გა-
რემრებამ: ერთ-ერთი კუვისსკელი მთქმელი (35 წ.) -ნე-ს ნაცვლად სისტე-
მატურად -ნი-დაბოლოებას ხმაზობდა (სხვა მთქმელთა ენაში არც ს. კუვისსკში
და არც ს. აფსუაში ჩენი იქ მუშაობის დროს ასეთი ფორმა არ შეგვხვედრია) 1..

მაგ.:

ინებჯალი ბზიგეჯ — კუვ. 11 — მისი (მამაკ.) კარგი ამხანაგი (მეგობარი).
დე-ც-ნი დეღტქილეტ — თან ახლდა რა მას (მამაკ.), გაემ-
გზავრა

ლეგაჟიკეჟ თანეკეჟ რყან. — იქვე — ბერიკაცი და დედაბერი იყვნენ. მათ
აჟართ შაკისჰ ხენჯაჟაჟა წა- — სამოცი წელი უსრულდებოდათ
ნი ჯარაგეჯ იმცო-ნი, — რა, არსად არ მიდიოდნენ რა,
ეახაგირა რეკეჟრა-ნი — რკინის ღობე გარშემოვლებულად
იბახონ — ცხოვრობდნენ

1 -ნი-დაბოლოება აბსოლუტივში ყველა მთქმელის ენაში შეიძლება შეგვხვდეს, თუ
მომდევნო სიტყვა ა... ხმოვნით იწყება, მაგრამ ეს ფონეტიკური ნიადახე ხდება: ...ნე ი... — ...ნი-
ო...-ს. რ. აქვე, § 12. ასეთი შემთხვევები აქ არ გვაქვს მხედველობაში.

- აღტგაეი დანდიტლწ, იფჰიგს—იქვე — ბერიკაცი გარეთ რომ გამოვიდა, მისი
 ღეშ-ნრ ღეშ ტ ა-ნრ ღეშტატ ცოლი მოკვლით იღო (ძირს) რა,
 ნახა
- იფჰა ღეშტეშ ა-ნი, ღეშა —იქვე — თავისი ქალიშვილი მან (მამაკ.) ვერ
 თაქა იზზეგ² ელშიზხენ, აბნა მოკლა რა, ტანსაცმელი მთლიანად
 ღელტგალან, ღაუშოთი გახადა, ტყეში წაიყვანა და გაუშვა
- ირჰა რქიერსიგ-ნი აძი —იქვე — ვილაცას თავის ნაბად წახურვით
 ღეცია-ნი ღეშტატ ეძინა რა, დაინახა მან (მამაკ.)
- აჩიგ² აჩიგ² რმა-ნი —კუვ. 11 — ყმაწვილს ცხენიც ჰყავდა რა (თან
 აღტგაეი ღეშნატ ყოლით) მოხუცთან მოვიდა... და სხვ.

ამ მთქმელს მხარი დაუჭირა აღნიშნული ფორმის წარმოებისას ორმა მთქმელმა სოფ. ფსხუდან. მათ ენაშიაც სისტემატურად -ნი დაბოლოებას ვადასტურებდით. მაგ.:

- მარე იჰა აეჯ რაჰა-ნი —ფსხუ, 9 — ის (აღამ.) პირგაღებულად ღგება
 ღეგლოტ
- აძ აჰაჰ მჰა ენ² ღუ, იგ² —იქვე, 9 — წყალი, სადაც უფრო დიდი იყო, თა-
 აჰა მააფ შაა-ნრ, აძღ ვის მეტი არ ჩანდა რა, შიგ ღგებოდა
 ღთაგგლონ ის (აღამ.)
- სეგ² ათა... ააგ ა-ნრ —იქვე, 9 — ჩემი ხმალი... მოიტანე და, აქ რომ
 აბრა მასტგეღღუწარი, სეა მარტყა, თავს მომკვეთს
 ააგნაწირტ
- აბჰარ (sic!) სეშა-ნი —იქვე, 9 — მე იარაღის თან-ქონით რომ მოვსუ-
 საბარი, სუღტრაჰა, სშიეღ ლიყვე, მიცნობ-თქო, შეგეშინა
- აძ ააგ ა-ნი შეღარს² —ფსხუ, კ. 11 — წყლის მოტანით (წყალს მოიტანდა
 სეზყაღწონ და) ის (ღედაკ.) მე ღომს მიკეთებდა
 და სხვ.

ამისდა მიხედვით ჩანს, რომ აშხარული დიალექტისათვის აბსოლუტივი -ნი დაბოლოება უჩვეულო არ არის. ამასთან დაკავშირებით ყურადღებას იქცევს ის ფაქტი, რომ უზიხურს ენაში ზმნისართის (აღვერბის) მაწარმოებლად გამოპყოფენ -ნი სუფიქსს. Mészáros-ი -ის მასში (-ნი) პირის ნიშნად მიიჩნევს¹. და ბოლოს, ზემოაღნიშნულ ფაქტებთან კავშირში უნდა იყოს მეგრულში აბსოლუტივის წარმოებისას გამოვლენილი -ნი სუფიქსი (მიდართუ-ნი).

გარდა ამისა, აშხარულის კილოკავებში შეიძლება აბსოლუტივის მაწარმოებლად შეგვხვდეს -შთა ელემენტი, რომელიც ტაპანთურ დიალექტში აწარმოებს სახელთა ვითარებით-გარდაქცევით ფორმებს, ზმნისართებს, აბსოლუტივს. მაგრამ უნდა აღინიშნოს, რომ მისი გამოყენება საკმაოდ შეზღუდულია კუვინსკის კილოკავეში. კუვინსკის კილოკავეს სახელთა ვითარებით-გარდაქცევით ფორმასა და ზმნისართებში იგი არ ანასათებს. აქ ამ შემთხვევებში გვაქვს

¹ Mészáros I. Die Päkhy-Sprache... 1934, გვ. 58.

ზემოვანხილული -ნგ¹. აფსუის კილოკავს კი ეს -ნგ ამ შემთხვევებშიაც, გამონაკლისებს თუ არ მივიღებთ მხედველობაში, შეუცვლია ტაპანთურისათვის დამახასიათებელი -შთა-თი. აბსოლუტივებში კი, როგორც ვნახეთ, კუვინსკის კილოკავში გაბატონებულია -ნგ, აფსურში კი -ნგ-ც გვხვდება, მაგრამ უფრო ხშირია -შთა (→ შა).

აფსუის კილოკავში -შთა → შა (ტაპანთურის ანალოგიურად) შეიძლება შეგვხვდეს აბსოლუტივის ყოველგვარ ფორმაში: როგორც წმინდა ფუძეზე და ზმნის ინფინიტურ ფუძეზე დართული¹, ისე ზმნის ფინიტურ ფუძეზე დართული.

მაგ.:

არი ისისუ სსსუ სტეჟეგ²—აფს. 33—
ჰარა იუტ³-შთა იუჰიაჰ

ეს საცვალი რომ მაცვია, შენ კუთენილად (შენ გეკუთენის-ად) იტყვი შენ (მამაკ.)

აძეგ⁴, აჰესა დაან-შთა,—იქვე, 37—
სიახშციაჰა ირგსემთან!

ვინმე მოვა-რა, თქვენი დები (არავის) არ მისცეთ!

არ აათლა-შთა აქთ —აფს. 36—
რუჰანგ-ჰია გენარგჰისიაზ,
ჰარან აძეგ⁵ დმეფშემჰია
ჰაწარა -ღეჰ ილა-შთა,
არ დერფჰაგ⁶ლა-შთა,
დანრგმარააკ, არ ირგოლაჰ
რგზგ⁷ჰა მწუ-შთა იგენჰიგზან

ჯარი შემოსვლით სოფელს შესამელად რომ დაესხა, ის სხვათაგან განსხვავებით დიდი ვაჟაკობის ქონით, ჯარს წინააღმდეგობით (პირისპირ დადგომით), რომ შეებრძოლება (შებრძოლებოდა), ჯარს რაც უნდა (უნდოდა), ვერ აკეთებდა რა, ბრუნდებოდა

... მაჰკ დააგ⁸ლუ-შა —აფს. 36—
ირბლჰი

ცოტა წამოდგომით უთხრა მან (დედაკ.) მათ ის (რალაც)

რგწეიალა ჩაგუკ და - —აფს. 37—
ანა-შთა დერგმეტ

მათ უკან ვილაცა მხედარი მოდიოდა რა, დაინახეს

აბარაჰა უგ⁹ლა-შთა —იქვე —
უნაფშერი...

აქ და დექ და (დადგომით) რომ უყურო...

აჰუთ [აჰუჰმაჰია] ირგმ- —აფს. 37—
ფუ-შთა დაახგმეტ არი აჩაჰ

მათ [მგლების] არ შეკმევეინებით მოვიყვანე ეს ცხენი

ისაჰი. უხ¹⁰ფუ მაყუო, ჰაჩ¹¹—იქვე—
ყგ¹²ყო-შთა

მითხარი. შენი (მამაკ.) ოქრო სადაც არის, შენი ფული სადაც არის-რა!

... აფჰიგ¹³ აჯნ¹⁴ დაან- —აფს. 30—
ხუნგ-შთა...

ქალი შინ რჩებოდა-რა...

¹ იხ. ტაპ. § 51, გვ. 185—186.

აწირ აკუპ - შთა ურუჟია - აფს. 37 -
წიალა უკა აბანახ-ხა
აბანარ ათეძაქიჯ

აწირ ანსჰიაპ - შთა ღეზჷაპ - იქვე -

ღეზჷაპ - შთა აწლა - აფს. 35 -
ღეზაგლან ღეზანხ

სომ-შიეკ აქიჯ სომე - აფს. 33 -
სგხუ - შა აქაქაპარი...

ელაპწიაპ - შთა, აალა - აფს. 39 -
გაპ-იპიწ

კუვინსკის კილოკაეში, გეხედება მხოლოდ ზმნის ფინიტურ ფორმაზე დართული (ეს წარმოება კი აბსოლუტივისა ყველაზე ახალი წარმოება უნდა იყოს თვით ტაპანთურში).

მაგ.:

ალგმა ღეტატრპ - შთა, - კუვ. 4 -
ირტაილიოტ

პაკტლსკპ - შთა ააქტაპ - კუვ. 6 -

ჰაბა, სასცაპ - შთა მცა - კუვ. 14 -
ააზგაპ

ჩვეულებრივ ამ ფორმებს აბსოლუტივის ზემოგანხილული - ნე მაწარმოებელიც ერთვის (ეს კი ტაპანთურისათვის აღარაა დამახასიათებელი).

მაგ.:

არა აძ აჩოტე აქიჯ ჰანა - კუვ. 11 -
ძარი, ჰაქაქასფ - შთა -
ნი იპაზიპ

აქა ჰშუკ - შთა-ნე შა-სთა - კუვ. 8 -
ქანე ალაპხეპ

ანარ ამაზარა შარდა იქ - კუვ. 23 -
ნახკპ - შთა-ნე, უორრუგ -
ქარგალარემ

სან, სგბგფშაატ-შთა - კუვ. 23 -
ნე, ბუხიკუპ, საბა სგაფ -
შაატ-შთა-ნე, ღეღტუპ, სა
სწა საფ შიგხეტ-შთანე,
სღუპ. არს იზყეფ?

ეს არის - რა, ახლავე წალი შენ (მა-
მაქ.) იქითენ, იმ სახლში

მას (მამაქ.) ამას ვეტყვი - რა, მოვატ-
ყუებ

მას (ადამ.) ის (მამაქ.) ვერ კლაჯდა
რა (მოუკვლელად), ხესთან დამდგარი
ღარჩა

ასი მანეთი მანეთ დაკლებულად
(დააკლდება რა) რომ ჩამოვარდეს...

ის (რალაქ) ავეურიოთ - რა, დე-
ფქვათ და სხე.

როგორც წესი, იგი (-შთა → შა)
აბსოლუტივისა ყველაზე ახალი წარმოება უნდა იყოს თვით ტაპანთურში).

ის (ადამ.) ყურში ზის - რა, ხნავენ

გავძვრებით - და, შეეკამთ მას
(რალაქ)

მამა, მე წავალ - რა, ცეცხლს მოვი-
ტან... და სხე.

ამ წყლის ნაპირს რომ მივალწევთ, გავ-
ჩერდებით - რა, დავლევთ

კურდღელი მოვკლათ - რა, ერთი
ქიქა სისხლი გამოვეულოთ

ამოდენა ქონებას აიტანს - რა, შენ
არ ავიყვანებენ

ღედა, გიყურებ - რა, შენ პატარა
ხარ, მამას ვუყურებ - რა, დილია, ჩემ
თავს ვუყურებ - რა, დიდი ვარ. ეს ასე
რად არის?

დღცაადტ-შა-ნგ, უბა —კუფ. 9— ის (ადამ.) წავი დეს - რა (და), იქ დაჯ-
დელატაადტ!

სასრუცა დღცრნღ —ფსხუ. კ. 9— სასრუყვა მიდიოდა - რა... წყალში
შთა-ნი... აძღ დუთაგღლონ (ჩა)დგებოდა

აღნიშნული ფაქტი ყურადღებას იქცევს საერთოდ რომელი ფორმის
აფიქსთა ისტორიის თვალსაზრისით.

უარყოფითს აბსოლუტივში ჩვეულებრივია უარყოფის -მ- აფიქსის დართვა
კუფინსკში -ო-ნგ (-ტა-ნგ → ... ა-ნგ) სუფიქსიან აბსოლუტივის ფორმებზე,
ხოლო აფსუურში ამის შესატყვისი -შთა → უ-შთა (-ტა-შთა → -ა-შთა) სუფიქ-
სიან აბსოლუტივის ფორმებზე (ამ ტიპის უარყოფითი აბსოლუტივები პირა-
ქეთა დიალექტებისათვის არ ჩაითვლება დამახასიათებლად). მაგ.,

წარდა უ-მ-ჰო-უ-შთა, —აფს. 35— ბევრი შენ (მამაკ.) არ თქვა-რა
უქნჰიგ-შთა უცაბ! (უთქმელად), გაბრუნდი და წალი! და სხვ.

მაგრამ იქვე (ორსავე კილოკავში) გავრცელებულია სხვა აფხაზურ დია-
ლექტთა მსგავსად მ-კია (ზოგჯერ კუფინსკში მ-კია-ნგ-ც) აფიქსთა დართვა
ზმნის ფუძეზე¹.

მაგ.:

დღს მ-ო უ-კია გრჰშაამ —აფს. 37— იგი (ადამ.) არ ვიპოვო-რა (უპოვ-
ნელად), არ შეიძლება

აძიგღ დღფუ შაღ-შკია...—აფს. 36— ვისმე (შე) უმსგავსებლად (არა
მსგავსად...)

ჰარა ჰაუ-მ-ბა-კია, —კუფ. 14— შენ (მამაკ.) ჩვენ უნახავად, მამაშენი
ჰბა დახჯყო უდგრუნდარა!

ბარა ბღ-მ-წიგჰა-კია —კუფ. 10— შენ (დედაკ.) უტირლად (არ იტი-
რე) რომ გაჩერდე, ჩემი გული გა-
მაგრდება²

ლარა დღ-მ-აადც-კია-ნგ...—კუფ. 9— ის (დედაკ.) ჯერ-მოუსვლე ლად...

არა ლტეს სისჰიუშეიტ —კუფ. 17— მის (დედაკ.) ამბავს (საქმეს) გეტყვით
ტყუილი, რომელსაც არ ურევი-
რა... და სხვ.

საგულისხმოა, რომ უარყოფით აბსოლუტივთა ამ რიგის ფორმებს ბო-
ლოს -კ (-მ-კია-კ) სუფიქსიც ერთვის აშხარულში.

მაგ.:

აჰუღ აჩიგღ დშთაღედტ —კუფ. 2— ეს ბიჭი მას (რადაცას) გამოედენა „ის-
მე-მოუკლავად!“-ო (ის-მე-არ-მოვე-
ლა-რა!-ო)...

¹ იხ. ტაპ. § 51, გვ. 185

² ერთხელ შეგვხვდა მოულოდნელი ფორმა უარყოფითი აბსოლუტივისა საგარემოებო
აფიქსით: აჰუღ და-ნ-ლაშე-მ-კია დანჯახხ...—კუფ. 10—წინათ როცა-არა-ბრმად როცა-იყო..

დღნაშელა, ჩაგ-მ-ღრ-კია-კ—კუე. 2— ის (აღამ.) რომ შემოვიდა, თავუც-
აფსრა მსლაგეტ ნობლად ბრძოლა (ჩხუბი) დაიწყეს...
და სხვ.

ასეთი ფორმები ჩვენ საუბრისას ტაპანთელთაგანაც გავვიგონია.

აბსოლუტივის წარმოებისას ფართო გამოყენებაშია აშხარულ დიალექტ-
ში ტაპანთურის მსგავსად -მაცარა სიტყვა-ნაწილაკი ¹.

დაშელააზუზ-მაცარა —აფს. 36— ის (დედაკ.) ზრდიდა (ხოლმე)-რა
აუუგჯ... დღესჯ მას (მამაკ.), მოკვდა

უაყა ი შიჯნჯრაზ- —აფს. 30— იქ რომ მსახურობდნენ -ხოლმე
მაცარა, აუჰიჯს დქახეუან, ქალი კერავდა, ქსოვდა, კაცი საქონელს
დგსაუან, აჯაწავჯარახი იხჩუნ მწყსიდა

დღუტ-დღუტ-მაცარა, —აფს. 32— მდის-მი დის -რა, მან (აღამ.) სახლი
თქძკ იბწ(ა) დაინახა

დაადა, დაადა, დაანჯ —კუე. 10— ის (აღამ.) მოდის, მოდის-რა, მგზავ-
ყო-მაცარა დაადა ის (აღამ.) მოდის, მოდის-რა, მოდიოდა... და სხვ.

§ 47. -ხ სუფიქსი ზმნაში. „კვლავ“-ის შინაარსის გამოსახატავად აშხა-
რულშიაც -ხ სუფიქსი გვაქვს² სხვა აფხაზურ დიალექტთა მსგავსად. მაგ.:

ბაქჯრ იფჰიჯს ლქუჯ —კუე. 20— ბაქირი თავის ცოლთან მოვიდა და
დაინ დქქჩჩა-ხ-ტ კვლავ-გაიცინა

უოწჯეან, ყომქ ნუჯ-ხ, —კუე. 5— ბოლოს (შემდეგ) კვლავ დიდი ხანი
მალა მაგა-ხ-ტ. აქვთ რომ გავიდა, კვლავ-მოშვიდათ. სო-
იქან. ქიტუქ მარჯჯ-ხ-ტ ფელში წაიღნენ, ქათამი კვლავ-მო-
იპარეს

უაწჯეიანჯ... აბლაჯა აძჯ —კუე. 2— შემდეგაც (ბოლოსაც)-გველშაჰა წყა-
აქჯ-ხ-ტ ლი კვლავ დაიქირა (დააკავა)

ჩიჯეილა-ხ-ჯნ, მანუზ... —აფს. 36— ისინი (ცხენზე) კვლავ-შესხდომით რომ
მიდიოდნენ... და სხვ.

მაგრამ იქვე ტაპანთურის წსგავსად იგი „უკუ“-ს, „უკან“-ის მნიშვნე-
ლობასაც ატარებს³. მაგ.:

სიდა-ხ!-ანჯაჰის, აჩხაქია —კუე. 18— მობრუნდით (უკუ-მოდით)!-ო მან (მა-
მა-ხ-ჯნ, ალაბი ითალა-ხ-ტ მაკ.) რომ თქვა, ფუტკრები უკუ-მო-
ვიდნენ-რა, ჯოხში უკუ-შევიდნენ (შებ-
რუნდნენ)

¹ იხ. ტაპ. § 51, გვ. 186—187.

² ამავე მნიშვნელობით აქაც გვხვდება ზმნაში ათა — ეთა: დ-ეთა-ცა-ხ-ტ—კუე. 14—
„ის (აღამ.) კვლავ წაიდა“, აღაწარა ეთა-წილა-ხ-ტ—კუე. 2—სინათლე შიგ (სახლში)
კვლავ შემოვიდა“, დ-ეთა-აგლახენ...—აფს. 33—ის (აღამ.) კვლავ ადგა რა... ითა-დღ-
ქიალა—აფს. 38—ისინი კვლავ-გაეძარტნენ...

³ იხ. ტაპ. § 52, გვ. 187—189.

- პარს არი ჰალდაჟიერტ. —კუვ. 23— ზენ ეს (დედაკ.) შეგეჰამს. მას (მამაკ.)
დღერგა-ხ!—იყააბტ აუაჰის ჟ კ ა ნ - წააყენინე!—იყვირა ხალხმა
სემციან-ხ-უშეიერტ —კუვ. 4— მე მას (მამაკ.) ჟ კ ა ნ-წამოუეალ (გამო-
ვემცევი)
ანლა შაკაპაზ ნორდერ, —კუვ. 4— ხე რომ წაიქცა გაიგეს, მოვიდნენ და
დამნ, იწადერს-ხ-ტ ჟ კ უ-ჩაასვეს (ისევე ჩაასვეს)
დენაშებლე(ა). დჰადღლ- —ათს. 32— ის (აღამ.) შიგ შევიდა. ჟ კ უ-გამოვიდა
წ-ხ-ნ... რა... და სხე.
- §. 48. სხვადასხვა ნაწილაკები ზმნაში. ზმნის ფუძის მაწარმოებელი
სხვადასხვა ნაწილაკები აშხარულშიაც იმავე სახით გვხვდება, როგორც სხვა
აფხაზურ დიალექტებში. აქ გამოყოფთ და აღნიშნაეთ ზოგ მათგანს, რომ-
ლებიც ან თავიანთი გარეგნული სახით, ან კიდევ მნიშვნელობით ყურადღება
მისაქცევენი არიან სხვა აფხაზურ დიალექტებთან ურთიერთობის თვალსაზრისით.
ე ვ ი დ რ ე¹-ს მნიშვნელობით ზმნაში გვხვდება: -ნაწკ, -(ა)წწკ, -(რ)-წ-
წკ, -წწკ, -წწკჯრა, -წაქჯრა, -(ა)წკა, -წმგჯრა¹...
- სა ხაანჯნჰი-ნაწკ ჟმწკ სენ!—ათს. 36— ჩემს მობრუნებამდე (ე ვ ი დ რ ე-მე-მოვ-
ბრუნდები) შენ (მამაკ.) არ გაინძრე!
აკუბან დაამ-ნაწკ დღლ- —კუვ. 12— კუბანის მოსვლამდე (ვიდრე-მოვიდოდა)
რჯასატ მან (დედაკ.) ის (აღამ.) ისტუმრა
იუს-წწწკ ეგვიციანგ —კუვ. 12— სიკვდილამდე მოკეთებდად დარჩ-
ნენ
დაანხეერტ
სარს დაამჰეუსტ-რ-წწწკ—კუვ. 9— ე ვ ი დ რ ე მე მას (მამაკ.) დაუძახებდე,
ჟან დღლატაზ! მანდ იჯდეს!
უფწწწალა დააკლს-ა-წწწკ—კუვ. 6— შენ ცხვირად მოსვლამდე (ე ვ ი დ რ ე მო-
ვიდოდეს) უნდა შეჰამო შენ (მამაკ.) ის
იუჭარს ათაჯუბ (რალაც)
ჰიჯილა-წწწკ ამაშა —ათს. 41— დაღამებამდე ორმო ამოთხარეს...
რეინ...
- ანთ დაამ-წწწკ... ირს- —ათს. 35— მათ მოსვლამდე... გაამზადეს
ჰაზერტ
სჰამ-წწწკ დღუმაზ! —ათს. 38— ჩემს მოსვლამდე (ე ვ ი დ რ ე მოვალ)
შენ (მამაკ.) ის (აღამ.) გყავდეს!
ალგგაეი დაამხ- —ათს. 29— ბერიკაცის მოსვლამდე...
ნაწწწკრა...
- შაკისა ვეიიხიბა იწწწ- —კუვ. 11— ოცდახუთ წლამდე მთიდან ჩამოუს-
წაქჯრა აშვა დაქიმწანი ვლელად ის (აღამ.) ცხენებს მწყისიდა
აჩაჰის იხჩონ
იყათ შხ-ა-წკა —ფსხუ, კ. 9— სანამ წითელი გახდებოდა (ვიდრე გა-
წითლდებოდა, გაწითლებამდე)
ივილანმწკა (|| ივილანმწკა || ივილანმწკა)—ფსხუ, კ. 7—დაღამებამდე... და სხე.

¹ იხ. ტაბ. § 38, გვ. 118—119; § 48, გვ. 166.

„ყოველ“ - სიტყვის მნიშვნელობა პირაქეთა აფხაზურ დიალექტებში გავრცელებული ცვლჩაძა-ს ნაცვლად გადმოიცემა ტაპანთურის მსგავსად — ფხაძა-თი:

ათჰიჰს აქჰა დნჯა-ფხა- — კუვ. 4 — ძუძუს ყოველ მოწვევაზე ქალი ყვირო-
ძა-გჯე დყაჰან. და¹

„ჯერ კიდევ, ისევ“ ზმნაში გამოიხატება - რკია ნაწილაკით. მაგ.:

სემაგა-რკიოჰ — კუვ. 2 — ჯერ კიდევ ცოცხალი (ჯანმრთელი) ვარ

აქთ წჯია დააძნ იფიჰს — კუვ. 26 — სოფლის ბოლოს მოვიდა ის (აღამ.). თა-
დაგჯმაჰმ. აგიაშითაჰე ვის ცოლს ვერ ხედავს. ქიშკართან მო-
დააძნ, დაგჯმაჰმ. იფიჰ ვიდა, ვერ ხედავს. ასე გაიფიქრა: „ის
ქის აანაგემატ: „დაგჯყახმაჰ“. (აღამ.) აღარ არის“-ო. სახლში შევიდა,
აჯნაქიჰ დენაშილან, — დეტია- ის (აღამ.) ჯერ კიდევ (კვლავ, ისევ)
რკიოჰ ზის

იხთეწუზ რუქთ მაციჰჯა- — აფს. 36 — მათი სოფლიდან, რომლიდანაც გამო-
რა-რუკია-შთა, აჰესა რქმაჰე ვილენენ, ჯერ კიდევ (ისევ) შორს
იყენენ რა, ასე უთხრა მან (მამაკ.) მათ...

ქიემაჰჯე... ჰლუშთა-რკიჰ — აფს. 37 — ახლაც ჯერ კიდევ (კვლავ) მას (დე-
დაკ.) მივსდევთ... და სხვ.

გეგევე - რკია ამ მნიშვნელობით გვხვდება ტაპანთურშიაც².

ტაპანთურის მსგავსად აშხარულშიაც გვაქვს -ჯაცა (-ჟიაცა) ნაწილაკი მნიშვნელობით: „ო დენ, ო ღონ დ, მხოლოდ, მართო“.

მაგ.:

თენგჯე-ჯაცა-ნ ადგელ — კუვ. 5 — მიწა (ქვეყანა) (მართო) - ო დენ ზღვა-
იყო

ისქიანზ იზხეჯე ვსურგლა — კუვ. 2 — ვინც მოვკალ, ყველას გავაცოცხლებ
ხემატ, სუუმშე-ჯაცა-ნ (ავაყენებ), ო ღონ დ ნუ მომკლავ!

აჰ იჯამე წაქა-ჯაცო — აფს. 20 — მთავრის (ბატონის) ქურქი ო დენ წი-
ლი(ა)³

„აკი“-ს მნიშვნელობით პირაქეთა დიალექტებში ზმნის სხვადასხვა ფორ-
მებს ერთვის - ეჟ (მაგ.: დუოჰუჰე — აკი (ხომ) არის ის (აღამ.)“ და სხვ.),
აშხარულში მის ნაცვლად შეგვხვდა: - ტი ნაწილაკი.

დუოჰუჰე-ტი — (ფსხუში გაგონილი) — „ის (აღამ.) აკი (ხომ) არის“?

იგსაჰამ-ტი — „ „ „ — „ვერ კი ვმოულობ მას (რალ.)“!
და სხვ.

¹ შდრ. სახელთგანაც: ხიანა-ფხაძა-კუვ. 2 — „ყოველ-ნეთუშათს“ და სხვ. შდრ. ტაპ. § 48, გვ. 166.

² იხ. ტაპ. § 52, გვ. 189.

³ შდრ. აგრეთვე: აჰიჰ დეჰლუშთი აჯე გჯეჰიჰემატ აჰესა-ჯაცა დააბტ-კუვ. 9 — „მან (დედაკ.) ბიკი სადაც გაუჰეა, მან (ბიკია) არაფერი თქვა, აჰე-ო დენ მობრუნდა“.

VII. ზმნისართები

§ 49. ზმნისართები. ზმნისართების წარმოებისას აზხარულში ხშირად ისეთი ფორმებიც დასტურდება, რომლებიც დამახასიათებელია ტაპანთურისათვის და ისეთიც, რომლებიც—პირაქეთა დიალექტებისათვის.

აღგილის ზმნისართთა წარმოებაში ხშირად გვხვდება-(ა)ზ მიმართულების ელემენტი:

აზარაზ აჩაჲ ქუჲ აქუჲ—კუჲ. 14— აქეთ(კენ) სხვა სოფელში წავიდა ის დცემტ (აღამ.)

...დააკდგლან. არაზგ²—კუჲ. 9— ის (აღამ.) მოადგა (რაღაცას). აქეთაც დენკდგგლემტ ლარაჲ (აქეთკენაც) მიადგა ის (დღედაკ.)

აჲთგ² აზარაზ რყოჲ —კუჲ. 8— ისინიც აქეთ(კენ)... არიან¹

ამ ფორმებს შეიძლება დაერთოს კვლავ -ზა:

ჲუჲთაწიად² ჲუცა აზა —აფს. 37— ახლავე წადი შენ (მამაკ.) აგე იქით- ნაზ-ზა აზანი ათუჲ აქუჲ კენ იმ სახლში

-ზა-ვე გვხვდება სხვა ზმნისართთა ფორმებშიაც:

აფგ²-ზა აჩქითაზ აჩაჲჲ —აფს. 41— ცხენოსანი, რომელიც წინ (პირველად) იჯდა

აწჲჲე იგგლაზ, აფგ²- —აფს. 36— ვინც ბოლოში იდგა. ვინც წინ (თავში) ს²ე იგგლაზ... იდგა...

აჲაა რაფ-ზა დგგლა, —კუჲ. 2— ხალხის წინ დგომით ისიც მთავართან შემოვიდა

აბაჲაჲგ²-ზა იქიგლაშთა—აფს. 37— კლდის ზემოთ (თავზე) იდგა რა ის იბემტ (რაღაც), დაინახა მან (მამაკ.).

აღგილისავე ზმნისართებში ხშირია -ყა თანდებულის გამოყენება:

აზარა-ყა ჲუგლაშთა... —აფს. 37— აქ დადქ შენ (მამაკ.) და..

ბანან-ყა დჲჲინრაჲ —აფს. 35— აგე იქ(ვე) ცხოვრობს ის (აღამ.) იმ აბანი ათუჲ აქუჲ სახლში

აჲა-ყა —კუჲ. 22— იქვე

ქარიმ აჲა-ყა დღტან —აფს. 35— ქერიმი იქვე იჯდა

ჲა-ყა ჲარა ჩენგრა ბე —აფს. 30— იქვე ერთგან ერთ მღიღართან მსა- დაკ იქუჲ ანდგგლემ(დ) ხურად დადგენენ.

ეს უკანასკნელი ფორმები ზოგჯერ წარმოდგენილია თანხმონითი ელემენტის გარეშეც:

არაა ბჲჲიტაზტ! —ფსხუ, კ. 6— აქ(ვე) იჯექ შენ (ქ.)!

¹ ია. აგრეთვე § 33.

- აფეხ¹ ეხ² გეჟეზ აბრაა — ფსხუ, კ. 3 — წინათ სადაც მოთხარა, იქ (აქ) დაიწყო
დალაგან ბერა იფეჟტ რა, ორმო მოთხარა
- ა ბ ნ პ ა ტარო უჟიჟ — ფსხუ, კ. 10 — მან დვე, შენთან (მამაკ.) რისთვისაც
სზნგზგ² უდ ოპ. მოვედი, ისაა
- ა ტ ა ს ც რ ტ — კუე. 10 — იქ მივდივარ
- აერგ² ა ტ ა დ ტ ა ბ ტ — კუე. 2 — ისიც იქვე დაჯდა
- ტა ი შ თ გ წ ი ე — აფს. 39 — მან (მამაკ.) ის (რალაც) იქვე ძირს
დადო.
- ამ აღვილას - ზ ა - ც შეგვხვდა:
სუფბიგსგ² ა ნ ზ ა — აფს. 33 — ჩემი ცოლიც ა გ ე ი ქ დ ვ ა ს
დგტლოტ
- პირაქეთა დიალექტების - ხ ა - ს ა, ერთი მხრივ, და - ყ ა - ს ნაცვლად, მეორე
მხრივ, ტაპანთურის მსგავსად შეიძლება აქაც შევხედეთ - ჯ ა - ს. მაგ.:
- ა ბ ა ა ფ - ჯ ა დ ღ ს ნ — აფს. 36 — „მისი (მამაკ.) მამა უ წ ი ნ (წინ, ადრე)
მოკვდა“ (შდრ. პირაქეთა დიალექტ.
ა ფ ხ ა)
- ჩ ი ზ - წ ა - ჯ ა ¹ დ შ ტ ა - შ თ ა — აფს. 37 — მას (მამაკ.) ეძინა პ ი რ - ქ ვ ე (პირ-
ღალმა, „თ ა ვ ქ ვ ე ი თ“) დაწოლით“
დ ტ ც ა ნ (შდრ. პირაქეთა დიალექტ. წ ა - ყ ა ²).
- ზმნისართთა წარმოებაში ტაპანთურის მსგავსად ხშირი შემთხვევაა ინ-
სტრუმენტალისის - ლ ა სუფიქსის გამოყენება:
- ზ ე ნ ტ ა ლ ა — აფს. 35 — ერთბაშად ³
- რ ე ჯ გ ბ ა - ლ ა ჩ ი გ ზ ი ე — აფს. 37 — მათ წ ი ნ (ით) ცხენოსანი მოდიოდა რა,
დ ზ ა მ ა შ თ ა დ რ ბ ე რ ტ დაინახეს
- ა ძ ¹ ა ყ ა მ ა ზ ა ხ გ - ლ ა — აფს. 43 — წყალი სადაც მოდიოდა, (იქით) კ ე ნ (ით)
დ ე დ ი კ ი ლ ე გაემართა, წავიდა ის (აღამ.)
- ჰ ა შ ი ც უ ჰ პ ა ე ა ფ გ ხ ა - — აფს. 37 — რომ მივდიოდით, ჩ ვ ე ნ წ ი ნ („ჩვენ-
ლ ა ჩ ი ე ე ლ ა მ ა შ თ ა ნ ცხენოსანი მოდიოდა
დ ე თ ა ტ ა ნ ჩ ი ე ე ბ ე რ - მ ტ. — კუე. 4 — ის (აღამ.) შიგ ჩაჯდა და ტანი დაი-
ტ ა წ გ ზ ი ა ნ მ ა უ რ - ლ ა - გ ² ბ ა ნ ა. მერე მ თ ლ ი ა ნ ა დ, ე რ თ ი ა -
დ ნ ა ფ შ ხ ე მ ტ ნ ა დ ¹ ოქროდ იქცა.

¹ თუპუა იქვე გვაქვს: უ უ წ ა ყ ა — (კუე. 10) = „შიგნით“.

² ანალოგიური შეფარდებაა ზმნისართში: უ ჯ - ჯ ა ნ — აფს. — 43 — „მაშინ“ და პირაქ. დია-
ლექტ. უსყან. უ ა ს ყ ა ნ გვხვდება აშხარულშიაც (კუე. 5).

³ აფსუაშივე ამ შემთხვევაში წეიძლება იხმარონ: მ ა რ ა ხ ე ნ ტ ა (აფს. 35), შდრ. პირა-
ქეთა დიალექტ. „მ ა რ ა ხ ე ნ ა კ“.

⁴ პირაქეთა დიალექტებში აქ შეიფერებოდა „ა უ რ ო ხ ო რ ო“. მ ა უ რ ლ ა - ც უ ნ და მომ-
დინარეობდეს ა უ რ ა („სიგარტე“) — სიტყვისაგან.

- ვითარების ზნისართებში გამოყენებულია -ს (ან ტაპანთურის მსგავსად -სა):
- დააგვლან უ-ს იპიჲ — აფს. 39— ის (ადამ.) ადგა და ასე თქვა
- უ ხ ჯაწარა დუ სულუპ—კუფ. 15— ასე დიდი ვაჟაკობა მაქეს (შემიძლია)
- არჩვჯ უ-ს დაბლუშაან—კუფ. 15— ამასაც ისე (ასე) დაწვედა ის (რალაც)
- ა უ-ს ენჯაზარააკ... — აფს. 39— ასე რაკი (როცა) იქნება...
- უ-ს აპიერტ — კუფ. 15— ასე თქვა მან (რალაც.)
- არ-ს შაფაყო..? — კუფ. 23— ასე როგორაა?
- არ-ს იპიერტ — კუფ. 11— ასე თქვა მან (მამაკ.)
- აქიუჯმა ა უ-ს აპიერტ — კუფ. 15— მგელმა ასე თქვა
- რინ ააგვლან უ-სა — კუფ. 15— მათი დედა ადგა და ასე თქვა
მაპიერტ
- ამთ უ-სა აპიერტ — კუფ. 15— გველმა ასე თქვა
- აზიუმსაყ ა უ-სა მანგ — კუფ. 15— ბეჭე ასე ეწერა
- აფიქსთა უ-სა რალ— კუფ. 19— ქალიშვილმა ასე უთხრა მათ
პიერტ
- ბუშაზგუშა ა ბარ-სა — კუფ. 22— შენ (დედაკ.) როგორც წამოგიყვან, ასე ა-
აკიპ
- ა ბან-სა აქტაკ ააუბონგ—კუფ. 10— ასე სოფელს (ერთს) რომ დაინახავდი,
რყან იყო
- ა უ-სა იყეაწი — აფს. 39— ასე გააკეთა მან (მამაკ.) ის (რალაც)
და სხვ.

ზნისართებში ხშირად გამოვლინდება -ნ(გ) სუფიქსი:

- ადღრკან-¹ აჩუნგჯ — კუფ. 4— მეორე დღეს (მეორედ, შემდგომ-
მად დღეს) ეფენდი მიზითში მიდიო-
და. შღრ. პირაქ. დიალექტ.: ადღრკან-
ჩუნ („მეორე დღეს“)
- შუქმთან-ნამაზ აწყა- — კუფ. 15— დილით ლოცვა როცა იქნება...
ლარაკ...
- უ-ს აჯანგალამა დარა — კუფ. 23— შენ (მამაკ.) ამოგიყვანე ძალიან წყნა-
თჯან-ნგ? რად?
- იკერტ უ-ს რან-ნგ ბნაღუ — კუფ. 23— წაეიღნენ მთა დ დიდ ტყეში
აკიპ

¹ იქვე გაგვიგონია აგრეთვე: ადღრკან.

საბჭნლა ბ ზ რ ა-ნ უმაჲ	—კუფ. 21—	საპნით კარგად შენ (მამაკ.) ხელი დაიბანე და..
ისლამ წ ა ხ ზ ბ ე ა-ნ	—კუფ. 15—	ისლამი შუალამისას წამოდგარა...
დნგტლან		
კ ა ზ-ნ ზ დღუღრჩონ	—კუფ. 2—	ის (ღედაკ.) მას (ადამ.) ცალკე აკმეღდა (კვეზავდა)
უ შ თ ა-ნ	—კუფ. 12—	შემდგომად, შემდეგ
ა წ გ ტია-ნ დაჯარვა-	—კუფ. 13—	ბოლოს ამოიყვანეს ბრმა
ლეჲტ ალაში		
ჴო წ გ ტია-ნ	—კუფ. 8—	ბოლოს, მერმე
ზ ა-ნ ზ ჴსანჴაშოტ	—ათს. 44—	შენ (მამაკ.) ერთხელ დაარტყამ მას (რალაც.)
ანჴია-ნ ¹ სტციე	—ათს. 39—	გზად (გზაზე) დავიძინე
ადი-ნ ზ	—ათს. 38—	გარეთ
ჴადღრჴია-ნ-გ ²	—ათს. 44—	შემდგომადაც (შემდეგაც, მერმეც)
ჴედღრჴია-ნ	—ათს. 37—	(მის) შემდეგ
ჴო წ გ ტია-ნ-გ ²	—ათს. 36—	ბოლოს, შემდეგ, მერმე... დასბე.

შეიძლება შეგვხვდეს -შთა → -შა-ც ამ ადგილას (აფსუურში).
მაგ.:

სია ბ ზ ე-შთა რუგო მას	—ათს. 36—	ძალიან ეწყინათ
ჴაწკვიან ჲეჴაგ ² 'ხია ბ ზ ე-	—ათს. 35—	ბოლოს უფრო ძალიან გაწყრა რა
შთა ღუგოზხიკენ...		ის (ადამ.)...
აჩიციაკიბ კარა-შა	—ათს. 38—	მხედრებს შორს (შორიად) აქამეს...
იღღრჩე		

ინტენსივობის -ძა ელემენტიც ერთვის ხოლმე ზმნისართებს:

აჴრ ჴო ეია წოღ ¹ ა-ძა	—ათს. 37—	ისახლავე მოვა
დააჴაშე		

რიც ზმნისართში კუთვნილებითი აფიქსის დართვისას აშხარულის კილო-კივები ხან პირაქეთა დიალექტებს მისდევენ, ხან კიდევ—ტაპანთურს.

„პირდაპირ“ პირაქეთა დიალექტებშია რა აშაან ზ, ტაპანთურში...		
რეჲშა. ეს უკანასკნელი გამოიყენება აშხარულშიაც:		
ანჴია არსა რეჲშა აკუბ	—ათს. 37—	გზასე პირდაპირ არის
ჴანჯე ჴტან... აბლაჯა	—კუფ. 10—	ქვა ილო... გველშაპის დაპირდაპირებით (პირდაპირ)
მაზრე (ა) შაან ზ		

„უფრო“, „მეტად“ პირაქეთა დიალექტების მსგავსად არის: მაჴა → აეჴა → ეჴა

¹ ამაჴან დამახასიათებელი ფორმაა პირაქეთა დიალექტებისათვის. იგი უცხოა ტაპანთურისათვის. ამავე მნიშვნელობით შეგვხვდა „ამჴა“-ც: ამჴა ბანდრთაქია ჴია ჴნჯეჴია ნიფტლჲტ—კუფ. 18—„გზად ორმოცი ყაჩალი შემოხვდა მას (მამაკ.)“.

მაგ.:

- დაჰაგ² იბზროუპ —აფს. 37— ის (რალაც) უფრო კარგია
 დააფსან, აუჲე ეჰან დღ² —აფს. 36— ის (აღამ.) დაილალა რა, ამის მეტად
 ზგ²ცმცახ ალარ გაჰყვა მას (მამაჲ.)
 დეჰაგ² ზიაბეჲშა- —აფს. 35— უფრო(ც) ძლიერად გაწყრა რა...
 დღ²იზიჲენ...
 დეჰან იბანზ... —აფს. 33— ვინც უფრო მდიდარი იყო...
 აუჲე ეჰან აკგ² იმჰიჲშა —აფს. 36— ამის მეტად არაფრის თქმად (მთქმე-
 დენჩ²ეწაწა... ლად) რომ თავი გაიხადა...
 ანჲიარაგ² დეჰან იმერო —აფს. 42— სიარულიც უფრო ადვილია
 აუჲან ავჯგ² ეჰან¹ —კუფ. 21— ეს ორნი (ამ ორში) გონებით (ქუთით)
 აუგ²ლა ეჰანზ... უფრო რომელმაც გადააჰარბა (...მე-
 ტი გახდა)...

ამავე მნიშვნელობით გვგვდება: რგ²ჰაჰა, რწაჰა, წაჰა (შდრ. ტაჰანთ. რგ²ჰა პირაჰეთა დიალექტ. ოწაგ²). მაგ.:

- აჩგ²ბზია მგრზაბაჲ² გ²დჰი —აფს. 42— კარგ ცხენს მირზაბაჰის შესაფერად არ
 ნადღ²რგუჲმ, ტაჰირ რგ²ჰაჰა თელიდნენ, უფრო ტაჰირის შესაფე-
 რქინადღ²რგუჲნ რად თელიდნენ (მას აკუთვნებდნენ)
 აჰა-ჰია იურგლაზ აჩგ², —კუფ. 21— ბატონისად რომ ცხენი წამოაყენე, უფ-
 რგ²ჰაჰან დაჰბანგ² აძირ რო უფროსად ვინცაა, (ისეთ ვისმე)
 იურგ²ბ გადასცემ
 ჯგ²ა იწაჰან ეაწარა —აფს. 36— ორნი უფრო (მეტ) ვაჲკაცობა რო-
 ზლაჰიან ააშგ²ლან... მელთაც ჰქონდათ, შემოვიდნენ რა...
 იწაწარა იწაჰი(ი) წაჰე —აფს. 36— ვაჲკაცობას უფრო-(და) უფრო მოუ-
 იგ²დცალჲ მატა

„შედარებით (უფრო)“, „ნაცვლად“, „მაგიერ“ გაღმოიციემა სიტყვებით: აცკ²ს (შდრ. პირაჰეთ. დიალექტ.), აცკ²გ² (შდრ. ტაჰ. დიალექტ.). მაგ.:

- აკოტუ აცკ²ს აკიტლ² —კუფ. 21— ქათამთან შედარებით კვერცხი უფ-
 ეჰან იგ²ბზლოუპ-ჰია რო ჰქვიანი იაო

¹ შესაძლოა ტაჰანთურის მსგავსად შეგვხედეს რაჰა: ალგ²-ჰია იურგ²ლაზგ² (აჩგ² რაჰან იწაწარა აძირ იურგ²ბ-კუფ. 21— „გლებისად რომ (ცხენი) წამოაყენე უფრო ბოლოს (მდგომ) ვისმე დაჰქვინებ (გადასცემ)“.

ხოგჯერ შეინიშნება რაკუთვნილგებითი აფიქსის (მესამე მრავლობითი პირის ნიშნის) განხოგადებისადმი ტენდენცია (ტაჰანთურის მსგავსად). მაგალითად შეგვხვდა: სიაშ² რეჰან აჰაბეგ²—აფს. 37— „თქვენი უმცროსი (სიტყვა-სიტყვით: „მათი“-უმცროსი) ქეციანი ძმა“. თუმცა შდრ. იქვე: რაშ² ეფ²ბან კაბეგ²—აფს. 37— „მათი ძმა უმცროსი ქე-ციანი“.

VIII. ს ი ნ ტ ა ქ ს ი

§ 50. კავშირები. აქ განვიხილავთ ზოგ მათგანს სხვა დიალექტებთან ურთიერთობის თვალსაზრისით¹.

„მაგრამ“-ის გამომხატველი ახა (ბზიფ. ახა) სიტყვა პირაქეთა დიალექტებისა აშხარულის კილოკავებში არ გვხვდება². გამოიყენება ტაპანთურის მსგავსად აჭასა, რომელიც საკუთრივ აშხარულ ნიადაგზე შეიძლება აჭაჩასა, აჭა(რ)სა-ს სახესაც ატარებდეს. მაგ.:

აბართ ავჯჯა ხაბარლა — კუე. 12 —
ეზადგრან, აჭასა ეგვზამ-
ბაცუბტ

სარ თოურახ გჯისსიჟუ — აფს. 11 —
შამ, სარ სელალა იზაზ
სისსიჟუშა, აჭასა იღლწა
დღღლსიჟუშინ

უხაბარ ჩიჟ იზუშთარა — კუე. 11 —
კარწან ისანჟან, აჭასა
საგჯააანგუბტ

აჭრ იუჟიო აზია ბზიოჟ, — კუე. 23 —
აჭასა...

ესენი ორივენი ამბით (გაგონებით) ერთმანეთს იცნობდნენ, მაგრამ ერთმანეთი ჯერ არ ენახათ

მე ამბავს (ისტორიას), ნაამბობს არ გეტყვით, მე რაც ჩემი თვალთ ვნახე, მას გეტყვით, მაგრამ (ოლონდ) ვინც გარეთ გავა, არ გაუშვათ

შენი (მამაკ.) ამბავი დიდი ხანია მესმოდა, მაგრამ ვერ მოვდიოდით

შენ რომ სიტყვას ამბობ, კარგია, მაგრამ...

სხვა დიალექტთა მსგავსად ამავე მნიშვნელობით დიდ გამოყენებაშია სხვათა სიტყვის ნაწილაკ-დართული ზმნის ნაწყო-განუსაზღვრელის თავისებური ფორმა³. მაგ.:

დაანარფუიტი. დაანარ — კუე. 2 —
ფუშეზტ-ჰია აბლაჟა ააგია-
ხეპტ

...ღჯარგეარნეს დსლა — აფს. 35 —
გაზტ-ჰია აჩანჯხჩა
დღჯზინაპტ

..დღელაჰან. დღელა — აფს. 38 —
ჰაზტ-ჰია ლა ფჰიჟსთა გჯღმუა

აჭუმ იფი ირგმაზ დარა — აფს. 36 —
არგცჰაზტ-ჰია სადაჟა

მან (რაღაცამ) ის (აღამ.) გამოაღვიძა. გამოაღვიძა მაგრამ („გამოაღვიძარა-ო“) გველეშაპი ახლოვდება

... მან (მამაკ.) მისი (აღამ.) შეპატოყება დაიწყო, დაიწყო მაგრამ („დაიწყო-რა-ო“) მეჯინიბე (ცხენის მწყემსი) ვერ მოვიდა

მას (აღამ.) ის (დღედაკ.) მოეწონა (რა). მოეწონა მაგრამ („მოეწონა რა-ო“) მან, ქალიშვილმა არ ქნა

მათ რომ შვილი (ვაჟი) ჰყავდათ, ღარიბები იყვნენ, მაგრამ, (თუ მცა) („ლა-

¹ შდრ. ტაბ. § 55.

² იგი აქა-იქ აჯა-სახით შეიძლება შეენიშნოს მხოლოდ ფსხევლ აშხარელთა მეტყველებაში.

³ იხ. ტაბ. § 55, გვ. 195—196

აკვლურხა-მაცარა ღვრათუნ რიბები იყენენ-რა-ო“) მათხოვრობით ზრდიდნენ
 აჭრ აკუზტ-პია ხიაჯა—აფს. 33— ... მ ა გ რ ა მ (ეს „იყო-რა-ო“) ხოჯამ
 იგ`მქა არ ქნა

ხოჯაჯერ მოსალოდნელ შემთხვევაში სულ არ გვხვდება არავითარი კავ-
 შირი.

მაგ.:

ფპიეს დააგუშაან, აფპიგ- —კუფ. 12— ის (მამაკ.) ცოლს (ქალს) მოიყვანდა,
 სთა ღვზშთან ღაგ`კმამააზტ ქალიშვილი, რომელსაც ის „მისდევა“,
 მას არ მიჰყვებოდა

ზანდაქიკ ააან, ააფანდ —კუფ. 4— „ზანდები“ მოდიოდნენ, ეფენდის ოქროს
 იბ`ანფშ რულ`ჩუშაან, აგაბრა მოიპარავენენ, ლობე დიდი იყო, ვერ
 დგუნ, გ`ზგ`კსამგტ. გადადიოდნენ.

„თორემ“ პირაქეთა დიალექტებშია „მამზარ“ მოუმზარ, აშხარულში—
 „მოუმზარი“:

ჭარს აფვა უგალა, სარს —კუფ. 10— შენ (მამაკ.) უწინ აღი, მე ბოლოს ამი-
 აწგვიან სკანქიგალაპ, აქუა ყვანეთ (ამიყვანთ), თორემ (ეს თუ
 მრუმზარი ასას უქელ`კრშაპ- არა“) შენს თავს მატერიას ამგობინებენ
 შთა, უათარკეკ და ჩაგტოვებენ შიგ (ჩაგავდებენ)

გაგვიგონია იმავე მნიშვნელობით „მაკუმზარი“, „მომკია“ (აფს. 38).

„ან“ გამოიხატება აქაც აა-თი¹:

ილთაგზარი, ჩაგბართაკ—აფს. 42— შენ (მამაკ.) თუ გინდა, რემას მოგცემ,
 უსთუშა, აა ზიგბართაკ ან ძროხის ჯოგს მოგცემ, ან ცხვრის
 უსთუშა, აა აუსაგბართაკ ფარას მოგცემ.. და სხვ.
 უსთუშა

პირაქეთა დიალექტებში გავრცელებულია მა შეგვხვდა ფსხუს აშხარელთა
 მეტყველებაში (აა-ს გვერდით). მაგ.:

„მა ლარა დეტწრი —ფსხუ, კ. 15— „ან ის (დედაკ.) უნდა წავიდეს (შინი-
 აკიგ-ლპიგტ, მა სარა დან), ან მე უნდა წავიდე“-ო, თქვა მან
 სთწრი აკიგ-ლპიგტ (დედაკ.)

კავშირი სხვა აფხაზურ დიალექტთა მსგავსად გამოხატულია ი- (|| ა)-თი:
 ციგ-ა ზიგ-ა —აფს. 35— ხარი-და ძროხა-(და)

¹ იხ. ტაბ. § 55, გვ. 197.

ლარე-ა ჟარე-ა —აფს. 37 — ის (დედაკ.)-და შენ (მამაკ.)-და

ზოგჯერ ა ხმოვანზე დაბოლოებულ ფუძეებში ეს ი → ა აღარ ჩანს, მაგრამ მისი არსებობის კვალი შემორჩენილია ფუძისეული ა-ს ე-დ ცვლილ სახეობაში. მაგ.:

არბე არცნე (← არბე —აფს. 39 — მამალი-და ვარია-და

არცნე; ← არბა-ა არცნა-ა).

ტაპანთურ სახელებში კავშირად გამოყენებული იშთი აქ აღარ გვხვდება¹.

ზნებში კი ჩვეულებრივად ზმნის აბსოლუტივის ფორმა გამოიყენება აღნიშნული ფუნქციით.

§ 51. სხვათა სიტყვა. სხვათა სიტყვისთვის სხვა აფხაზურ დიალექტთა მსგავსად გვაქვს -ჰია:

ქარა უფჰოზ ანუგაზ —კუყ. 1 — შენ (მამაკ.) რომ ცოლი მოიყვანე, მას. ალასფა ლუტ-ჰია ლეკვი შეეძინა-ო.

ტაპანთურში ამ მნიშვნელობით გამოყენებული აა² თითქოს აზნარულში ორ გვხვდება.

§ 52. დადასტურებისა და უარყოფის სიტყვები. დადასტურება-თანხმობისათვის აქაც ტაპანთურის მსგავსად შეიძლება შეგვხვდეს: შთა (→ შა), დააშატ, დააშტპ.³ მაგ.:

ამინათ ბაკუმა? — შთა, —კუყ. 19 — ამინათი ხარ? — პო (მერე), ამინათი ვარ-რა

დააშაშატ-რჰიან —აფს. 38, 43; 37 — კარგი ი-ო („იქნება“, ← „გააკეთებს...“)-ენაღან თქვეს რა, შეთანხმდნენ

დააშტპ. ლასჰიან —აფს. 37 — კარგი (თქო), ვუთხარი მას (დედაკ.)

ეს უკანასკნელი უფრო დამაბასიათებელი ჩანს აფსურისათვის. დააშატ-ფორმაში ჩვეულებრივი მოვლენაა თ-ს მ-დ ცვლა. ამ ნიადაგზე აზნარულში ვი-ღებთ: დამაშატ-ს:

დამაშატ-ჰიე —აფს. 38 — კარგი(ო), თქვა მან (მამაკ.)

დამაშა-რჰიან, დააგ'გ —აფს. 37 — კარგიო, თქვა მან (მამაკ.), უფრო კარგია, ერთად წავალთ

ზოგჯერ გვხვდება პირაქეთა დიალექტების მსგავსად „იზზროუპ“:

იზზროუპ-რჰიან —ფსხუ, კ. 6 — „კარგიო-თქვა (მამაკ.) და დაეთანხმა-დღგლემტ (დათანხმდა)

ჩვენ მიერ ჩაწერილ ტექსტებში მართალია არ გვხვდება, მაგრამ საუბრისას აფსუელთა მეტყველებაში (ზშირად გვესმოდა დადასტურებისათვის ქა-

¹ იხ. ტაპ. § 55, გვ. 196—197.

² იხ. ტაპ. § 56, გვ. 198.

³ იხ. ტაპ. § 57, გვ. 199.

როგორც უკვე აღნიშნული იყო, ერთხელ იგი გავიგონეთ კრასნოვოსტოჩნელი ტაპანთელისაგანაც¹.

უარყოფისთვის გამოიყენება მოპ:

მოპ, იყალრმ —კუე. 23— ა რ ა, არ იქნება (არ შეიძლება).

§. 53. შორისდებულები. მოწოდებისას აქაც გვაქვს შორისდებულო უო (უა):

უო, ისლამ! —კუე. 15— ჰეა, ისლამ!

უო, უარა! —კუე. 15— ჰეა, შენ (მამაკ.):

შეძახილია: აჰაჰაა:

აჰაჰაა, იკაზცო ზაკიო. —კუე. 14— ე ი, მას (რალაცას) ვინც მირეკავს, ე-ნა-ა?

ჰაჰაა ზოგჯერ თანხმობასაც შეიძლება გამოხატავდეს:

იზდგრა აკ აკიუზარი, —ფსხუ. კ. 9— თუ რამე ვიცი, კი ვეტყვი (ჰაიჰაი, რომ ჰაჰაა იუასჰაა ვეტყვი)

მოწოდებისთვის აქაც არის მა:

მა, სახჩი!-იჰიან —კუე. 18— აჰა, ჩემი ფული-ო! და სხე.

აქ ყურადღებას იქცევს აა შორისდებული (ჰ) ე-ის მნიშვნელობით:

ამვა დეშაცოზ. ქიჯჯმა ალ. —კუე. 19— ის (აღამ.) გზაზე რომ მიდიოდა, მგელი ნიჭიტ. აა, ქაჯჯმა, სუუმჰან! შემოხვდა. ჰეი, მგელო, ნუ შექვამ!

დაგეჟ ანნი აბბე რკეჟ. —ფს. 15— მან (რალაც.) ის (აღამ.) წაიყვანა მის აა, სან, არი ისლამ ბზარანჯ (მამაკ.) დედ-მამასთან. ჰეი, დედა, ამ ისლამმა რაც სიკეთე მიყო...

§ 54. შეთანხმება. ხშირი შემთხვევაა სხვა აფხაზურ დიალექტთა მსგავსად აზრობლივი შეთანხმება. მაგ.:

ქკთაკ დაარგალღეტ —კუე. 15— ის (აღამ.) სოფელში (მათში) შევიდა

აქკთა რკეჟ —კუე. 5— სოფელში (სოფელი მათში)

აჟასა რეჟჯე ანაჰა, ლაკ—კუე. 15— ცხერის სუნი (სოფელი მათი-სუნი) მან (რალაც.) რომ იყნოსა, ერთი ძუ ძალდი თავისი შეილებით (ლეკეებით) ამ(ათთან) ცხვართან (სოფელი მათთან) მოვიდა

აჩაან ირააჟტ —კუე. 21— რე მამ გაიგონა (გაიგონეს; არემას „ესმათ“)

ზჯათა ყახემ, იჩაად ალ რ—აფს. 44— ვინც თავად აღარაა, მის ვირს ძაღლი ირჟუჟტ „შექამენ... და სხე.

¹ იხ. ტაბ. § 57. გვ. 199.

IX. ლექსიკა

§ 55. აშხარული დიალექტის ლექსიკური შემადგენლობა. ი. სტალინი ა გვასწავლის, რომ ტერიტორიული დიალექტები ემსახურებიან ხალხის მასებს და აქვთ თავიანთი გრამატიკული წყობა და ძირითადი ლექსიკური ფონდი¹. აშხარულს ლექსიკის მხრივაც, ისე როგორც ფონეტიკური მხარისა და გრამატიკული წყობის მხრივ, მოსალოდნელია ახასიათებდეს ისეთი თავისებურებები, რაც მას გამოჰყოფს სხვა აფხაზურ დიალექტთაგან.

ლექსიკური მარაგი აშხარულსაც საერთოდ, რა თქმა უნდა, ემთხვევა სხვა აფხაზური დიალექტების ლექსიკურ მარაგს, მაგრამ ამავე დროს ადგილი აქვს შეცვლილი სახით ან განსხვავებული მნიშვნელობით სიტყვათა ხმარებას, თავისებურ სიტყვათწარმოებას.

მაგ.:

აჩხა	(შდრ. პირაქეთა აფხაზ. დიალექტ.; ტაპანთ.—ა-შხა)—ფუტკარი
აფსუზ	(" " აფსუძ, — " აფსლატია)—თევზი
აშეიწოა	(" " აშეარფიეწოა)—ციხკრის ვარსკვლავი
აწიუნწოაა	(" " აწიუნწოლალ)—კუჭი (ქათმისა)
ადაჯმაყი	(შდრ. პირაქეთა აფხაზ. დიალექტ. ადალაქია)—კუ
ჩკულამს	(" " " აშეუშეკამს (აბუ.), ასკესკამ (ბზიფ.)—ჯინკველა
ხახან	(" " ახიარხ, ახარხ; ტაპ.—ხან)—ხერხი
აძღლბა	(" " ალბა)—გემი
კაუა	(" " აფარფალჯკ)—პეპელა
ურჯსთა	(" " ნურც; ტაპ.—აძუ ჭაჭესთა)—გალმა
ჭაარჯსთა	(" " აარცი; " —აძუ ჭაჭესთა)—გამოლმა
აკამპულ	(" " ამპულ; " —თოფ)—ბურთი
ატეარა	—საწოლი
ამწაყა	—ეზო
აკეკიგა	—ჩაქუჩი
ციარნა	(წვრილი) ლევი
აპირაცია	მწვანე („მოლის ფერი“)... და სხვ.

შეინიშნება აშხარულშიაც ტაპანთურის მსგავსად ადილური, რუსული და სხვა ენათა ლექსიკის მნიშვნელოვანი გავლენა².

ამ გავლენის შედეგად აშხარული დიალექტის აქტიურ ლექსიკურ ფონდში აღარ არის რიგი საერთო აფხაზური წარმომავლობის სიტყვა.

იყო იმის შემთხვევები, რომ მოხუცები ახერხებდნენ ამგვარ სიტყვათა

¹ ი. სტალინი. მარქსიზმი და ენათმეცნიერების საკითხები. 1951 გვ. 41.

² იხ. აქვე, § 8; § 10; აფხაზური ენის ტაპანთური დიალექტი: § 54 (ადილურ ენათა გზით აშხარულშიც თითქმის ის სიტყვებია შესული, რაც ტაპანთურში, ამიტომაც ცალკე აღარ მიიღეთითებთ).

გახსენებას (მოიგონეს, მაგალითად—აქჰჰარა—„ვღა“, აცა—„სასიმიინდე“ და სხვა), მაგრამ ჩვეულებრივ არც ისინი ხმარობენ აღნიშნულ სიტყვებს და ახალგაზრდებმა ზომ სულაც არ იციან. არ ხმარობენ აგრეთვე სიტყვებს: ატიღლა—„ქვეყანა“, ამაგანა—„ნამგალი“, არაცია—„ბევრი“ და სხვ.

აზნარული დიალექტის ლექსიკა თავისი განსხვავებული ნაწილის მიხედვით ხშირად მიჰყვება ტაპანთური დიალექტისათვის დამახასიათებელ ლექსიკას.

მაგ.:

აძენ(რა)—შემოდგომა (შდრ. პირაქ. დიალექტების—აძენ—ზამთარი)

აღნე(რა)—ზამთარი (შდრ. „ — —ჩააზრათაგალან)

აფხარა—სწავლა („ აფხარა—კითხვა; აწარა—სწავლა) და სხვ.

მაგრამ მინც უნდა აღინიშნოს, რომ ამ მხრივაც იგი უფრო პირაქეთა დიალექტებისათვის დამახასიათებელ ლექსიკურ მარაგს უჭერს მხარს.

მაგ.:

აღინე—ტაპ. აგინე—გარეთ (შდრ. პირაქეთა დიალექტების—აღიე—მინდორი, აღინე—გარეთ)

აფრტრა (აბრტრა) ტაპ. აფსჭარა—ფრენა (შდრ. პირაქ. დიალექტ.—აფრტრა)

აშითრა აყაჭარა—აყვავილება („ „ —აშითრა)

ამათ აშთანწიე—გველი („ —ამათ)

აღხითა .(ა)რტეშაგა—ხორბლის

სანიავებელი („ „ —აღხითა—საცე-
რი) და სხვ.

ლექსიკაში ამდაგვარი სხვაობა შესამჩნევი ხდება თვით აზნარულ კილო-
კათა შორისაც.

მაგ.:

კუვ. აფხ.

აკაშა — ფაძ—პეპელა

არახშენა — არახჩენა—საცეცხლურის ჯაჭვი

აფრტრა — აბრტრა—ფრენა

აცკე — რეეჯ—კაბა (შდრ. ტაპ. რეეჯ)

აფრყაბა — ყარყინ—მაშა

აქიდ — აძეზ—ქა... და სხვ.

ლექსიკაშიაც აფსუის მეტყველება უფრო მეტ საერთოს ამჟღავნებს ტაპანთურთან, ვიდრე კუვინსკის მეტყველება.

აზნარულის ლექსიკის საილუსტრაციოდ ქვე ვურთავთ ძირითადი ლექსიკური ფონდის ნიმუშებს ცალკე ჯგუფებად (სხეულის ნაწილთა, ნათესაობის, ცხოველების, ფერებისა და სხვათა აღმნიშვნელი ლექსიკა).

სხეულის ნაწილთა სახელები

- აწა—თავი ¹
 აწიდა — კისერი
 აწაწიდა — ქელი, კისერი
 აწაუღა — შუბლი (სხვა მთქმელმა: საფეთქელიო)
 აწაწე — თმა
 აწაწეც (გაწიეც) — ერთი ღერი თმა
 აწამს — წარბი
 ლა — თვალი ¹
 ლაცია — ქუთუთო
 აწია — პირი
 აფგნა — ცხვირი
 აბა — ენა
 აფც — კბილი
 აწაფც — უკანა დიდი კბილი
 ალაწე — წანწამი
 აძამა — ლაწვი
 ცელამა — ნიკაპი
 აცელამა — ყბა
 აყარყ — ხორხი
 აწიღეს — ყელი (შიგნით)
 ამახია — მკლავი
 აშახია — წვივი
 აშახიალგა — || აშახია ტატარა — წვივზე რბილი ადგილი .
 ანაპა — ხელი
 აშაცია — თითი (ხელისა)
 აშაცია — თითი (ფეხისა)
 აშამა — მუხლი
 ანაპა — ხელის ფრჩხილი
 აშამა — ფეხის ფრჩხილი
 მაციგა, შაციგა — ცერი (ხელისა, ფეხისა)
 აგითამა, აგითაშა — შუა თითი (ხელისა, ფეხისა)
 ამაციგა, აშაციგა — ნეკი (ხელისა, ფეხისა)
 აწაზ მაცია — არათითი (ორი)
 ამაწაწა — იდაყვი
 აწაწა — მხარი
 აწაწამა — ბეჭი
 აწარყარა — სახსარი
 აწაწა — ილია
 აწარა — გვერდი
 აწარა (|| აწარა) — (ნეკნები), ნეკნი

¹ ზოგადობის ა პრეფიქსი შეიძლება იზმაროს მთქმელმა და შეიძლება არა.

ანგია---მუცელი
 აქიში, აფიში—ტუჩი
 აგყჩიფუგ—მკერდი
 აკკა—ძუძუ
 აძძ—ძუძუს თავი.
 აქატი—ნაწლავი
 აქაქა—თირკმელი
 აგაწია—ღვიძლი
 არამპა—ფილტვი
 (აჭოტეს) ი-ქ ამსა—კუკი (აღამიანისა)
 ავანგზა—ელენთა
 აუნთა—ბარძაყი
 აბლა—წელი
 აშგია—ქუსლი
 აშაპსკრგოწა—ტერფი; ანაპსკრგოწა—ხელის გული
 აყიწყია—ზურგი
 აზითვან—თედო
 აბგნჯან—ქიპი
 აღან—ძარღვი
 აცია—კანი
 აღუმპა—ყური („აღუმპარტული“ || ლუმპარტვი—საყურე)

ნათესაობის აღმნიშვნელი ხიტყვები

აბა—მამა (მიმართვაში: რაბა! დანდა! ატა!)
 ან—დედა (მიმართვაში: სან! მუმა || მამა! ბებია!)
 აბა დტუ—პაპა („ საბადტუ! ატა! პაბადტუ! დანდა!)
 ან დტუ—დიდედა („ —ბებია! მუმა || მამა!)
 ანჯია—დედამთილი, სიდედრი
 აბჯია—მამამთილი, სიმამრი
 აბაეშა—ბიძა (მამით)
 ანშა—ბიძა (დედით)
 ანხშა—დედა
 აბახშა—მამიდა
 ახშაფა—ღისწული
 აჯახშცია რთააცია—დედლაშვილები.
 ათაცა—პატარძალი
 აყცლა—რძალი რძლისთვის.
 ამაპი—სიმე
 აამუჭიგლა—ქვისლი
 აბჯიუნდა—მანლი
 ანჯიუფა—მული
 აბრაა—ცოლისეულნი

აგვია (ჟ აგვიაცია)—გათხოვილი ქალიშვილის ქმრის ოჯახი.
 ანთსა—დედინაცვალ
 აბათსა—მამინაცვალ
 აფათსა (აფჰათსა)—გერი (ვაჟი, ქალი)
 აფითააცია—შვილიშვილები (ვაჟიდან)
 აფითა, აფითჰა—შვილიშვილი (ვაჟისა)
 აფჰალთა, აფჰალთჰა—შვილიშვილი (ქალისა)
 ათააცია—ოჯახი
 აფჰარა—ბიძაშვილები (ერთი გვარისა)...

ცხოველთა სახელები

აზი—ძროხა
 აჰიეს—ხბო
 აზიჰაფ—ორწლიანი ხბო
 ჰიეს-ჰეჰი—ერთწლიანი ხბო
 აციტლ—მოზვერი
 ზიაფხა—პირველად მოგებული ძროხა
 აზიჰა—ბერწი ძროხა
 აზიჰახა—მეორე წელს უხბოდ ნეწველი ძროხა, გურ. ჯაცელი
 აზიხა—მეწველი ძროხა
 აზიჰიჰაჰა—მაკე ძროხა
 აცი—ხარი
 აცი-მლჰჰ—გაუხედნელი ხარი
 აფჰა—წინ მიმავალი ხარი, მეწინავე
 ალახა- - უკან მიმავალი ხარი
 აკამბჰუ || ჰარა—კამეჩი
 აკამბჰუ-ციტლ || ჰარაციტლ—ხარკამეჩი
 აკამბჰუაზი || ჰარაჰი—ფურიკამეჩი
 ჰარაჰიეს—(კამეჩის) ბოტი (აგრეთვე: ჰარა ბატი)
 აზიჰ—ცხენი
 აზიჰეს—კვიცი
 აზიჰაჰა—ვაჟა
 აზიჰან—ჰაკი
 აზი-ამლჰჰ—გაუხედნელი ცხენი
 აზიჰიჰიჰაჰა—მაკე ჰაკი
 ალანჰა—გახედნელი ცხენი
 აზიჰიჰარ—თოხარიკი „
 აზიჰიჰიჰა—ნელა მოარული ცხენი
 ალანჰა—ჩჰარა მოარული ცხენი
 აზიჰჰ—მარბენალი ცხენი
 აყინან—ორწლიანი ცხენი
 აყინანჰი—ძველი (გახედნელი) ცხენი

ნაბღასა—ორი წლის კვიცი
 ატასა—ცხვარი
 აქიაშათ—1-2 წლამდე ცხვარი
 ასგს—ბატკანი
 აღნსგს—ზამთრის ბატკანი
 ათგლ—მამალი ცხვარი
 ათგლ-სგს—მამალი ბატკანი
 ათგლ-ზნგეი —მამალი ცხვარი (ძველი).
 აწაშაბ } — ცხვარი (დედალი)
 ათგ }
 აგდაე (აწასა გდაე)—დოლია (ურქო) ცხვარი
 ჩუპანტასა—თეთრბეწვეიანი ცხვარი
 აღგაატასა—შავი ცხვარი („ადილეური“)
 ჯმა—თხა
 აძგს—თიკანი
 აჯმაჯა—ბერწი თხა
 აჯმაზა—სანამრავლო თხა
 აღნძგს—ზამთრის თიკანი
 აბ—მამალი თხა
 აბგლ—მამალი თხა (უფრო პატარა)
 აჩადალ—ვირი
 აგებე—ჯორი
 აბნაჯმა—ქურციკი
 აპია—ლორი; აპია ქუჩქია—გოკები; აპია კეს—გოკი
 აბნაპია—ტყის ღორი
 ალა—ძალლი
 ალა-მაწურ—მწვეარი ძალლი
 ლაბა—ძალლი (მამალი)
 ლაფს—ძალლი (ძუ)
 ალასტა—ლევი
 ა(გ)გ—კატა
 ა(გ)გ აფა—კატის კნუტი...

ფრინველთა აღმნიშვნელი სიტყვები

აზიწგს—მერცხალი
 აწგს—ბელურა
 აკიტუ—ქათამი
 აქიპგს—წიწილა
 არცნა—ვარი
 აყიართ—კრუხი
 არბა—მამალი
 აყაზ—ბატი

ბაბჭშ—იხვი
 ბაბჭშ-ქიკჭრა—იხვის წიწილები
 თ'ხ'აგ'ად—ინდაური...

მცენარეთა სახელები

ალტია—თხმელა, მურყვამი
 აჯტია—მუხა
 ამულ—ეკალ-ხე, ეკალი
 აწპატია—არყის ხე
 აჟიატია—კოპიტი
 აშაუსტია—(ბზა)
 ხ'ატია—რცხილა
 ასიტია—წიფელი
 აჩაამპა—წყაფი...

წელიწადის დროთა, თვეთა... სახელები¹

ააფუნრა—გაზაფხული
 აფხუნრა—ზაფხული
 აძუნრა—შემოდგომა
 აღუნრა—ზამთარი

ჩელა—იანვარი
 აძძალჭკ—თებერვალი
 ბჟააჰიჭ-ბჟააჩა—მარტი
 ნაძაჩა¹—აპრილი
 არაკვი აგუნჰარამძ—მაისი (საქონლის დაბრუნების თვე)
 შაორა-‘ხიკეკ ამძ—ივნისი
 შაორა-დგუ ამძ—ივლისი
 ბჟახ'შინ'შიარა—აგვისტო (?)

ფერთა სახელები

ყაფშუ—წი თელი
 შაქაქია—თეთრი
 ჯაქ—ყვითელი
 ეაწია—ლურჯი, მწვანე, ცისფერი
 ქიეაწია—შავი
 ჯაბჯა—ყავისფერი
 აჩიეაწია—ლურჯა ცხენი².

¹ საერთოდ თვეთა სახელები მეტად არეულია და კარგად არ იცინა რომელი სახელი რომელ თვეს განეკუთვნება.

² ჩგ-ლარჯ იც—არისო, მაგრამ ვერ თქვეს როგორი ცხენია.

ჩაყირა—მოყაევისფრო (შაეი) ცხენი

აჩაგთხია—ბეეი ფერის ცხენი

გემოს აღმნიშვნელი სიტყვები

აგ^ამა || აჯანარ—გემო

აჭაა—ტკბილი, გემრიელი

„აბლგტ“—ცხარია, „წვეავს“

ეშაბ—მარილის გემო

წაბ—მლაშე

ამმშუ—უმარილო (შდრ. აშარა)

აწიწიწი—მჟავე... და სხვ.

აშხარულთა გვარები (ს. კუეინსკში)

ახაა ¹ (ახბა)	ლ'უსაა (ალ'უს)
ძუაა	დარუმეაა (რუს. Дармилов)
შიენჯააა	ეაა (რუს. Аджиев)
ასიაა (ასიბა)	კელდაა (კ'ელდა) (რუს. Кялда)
ძუბააა (ძუბა) ²	კიაბაბ (კიაბბა)
ლბბლიაა	აგეჭაა (რუს. Кива)
ლაპული	ბნაა (რუს. Аганов)
მაშააა	აჯბაა (აჯბბ) (რუს. Агба)
ბათურბრაა	ფაფაბ
ასიჯააწაა	ლატურსბნაა (ლატურსბნბა)
კაჯაბ (რუს. Кагов)	ლაბბჭაა
აძენაბ (აძენბა)	ჰიატრშაა
ფსჰიაბ (აფსჰიბ)	ქაპაა (ქაპბა)
ნიფაა	ჰიაბაა
მეკაა (მეკბა)	დბგიაა
კიჭეძაა (კიჭეძბა)	თამბიაა
ეიბრაა (ეიბრა)	ხრაბაა
ეკბაბ (ეკბა) (რუს. Екба)	კ'ბცაა
იგივე გვარები გვხვდება	ს. აფსულაშაიყ. გარდა ამისა აქ დამატებით
გვხვდება გვარები:	
მახიაა	ჰიბრბნაა
გობჯაა (რუს. Гожов)	ლამშაბჯაა
ალრეე	გუბბაა
ჩემბაა	ამაბაა (Имаев)
ლარსაა	

¹ გვარები მოცემულია ჩვეულებრივ მრავლობითი ფორმით. ფრჩხილებში ჩასმულია მხოლოდ ერთი ფორმა.

² წინათ ესენი იყვნენ: მარაა.

ძალზე საყურადღებოა ზოგი აქ მოყვანილი გვიარის ფორმა. მთელი რიგი აშხარელთა გვიარების დაბოლოებაში თავს იჩენს ძა ელემენტი. ესენია: ეკძა, კიკეძა, კჯლძა, აკძა. უდაოა, რომ ეს ელემენტი გვიარის მაწარმოებელია. თუ გავითვალისწინებთ იმ გვიარებებს, რომ აფხაზურს ე ფონემა არ გააჩნია და სხვა ვნებიდან შესულ სიტყვებში ე გადადის ა-დ, აშკარა იქნება, რომ აღნიშნულ გვიარებში შემორჩენილია ქართული გვიარის -ძე დაბოლოება. უნდა ყოფილიყო *ეკძე, *კიკეძე, *აკძე, *კჯლძე (შდრ. ქართ. გვიარი კილაძე).

ამ მხრივ მნიშვნელოვანია ის გვიარებები, რომ იმავე გვიარებს აქვს სხვა, აფხაზური -ბა სუფიქსით გაფორმებული ვარიანტებიც. ეს ვარიანტები მხოლოდ რუსულად გამოთქმისას მოეპოებათ აღნიშნულ გვიარებს. შდრ. Екба, Килба, Агба.

ხსენებულ გვიართა დაბოლოებაში -ძე ელემენტის არსებობა საყურადღებო ფაქტია ისტორიულ თვალსაზრისით.

**X. აშხარული დიალექტისა და მისი კილოკაპების აღბილი სხვა
აფხაზურ-აბაზურ დიალექტთა შორის**

§ 56. თავი რომ მოეუყაროთ ზემოთ განხილულ ენობრივ მოვლენებს შეიძლება მივიღეთ შემდეგ დასკვნამდე:

აშხარული მეტყველება წარმოადგენს მეტად რთული შედგენილობის დიალექტურ ერთეულს. მასში გამოიყოფა ორი ძირითადი კილოკავი: კუფინსკისა და აფსუის კილოკავები, რომლებიც მნაშვნელოვნად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან.

ძირითადი თავისებურებანი, რომელთა მიხედვითაც აღნიშნული კილოკავები განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან შემდეგია:

აფსუის კილოკავი

კუფინსკის კილოკავი

1. აფსუის კილოკავში არსებობა წინაენისმიერი შიშინა ლაბიალიზებული სპირანტთა მაგარი სახეობებისა— შიი, ფიი (§ 2).

იმავე შემთხვევებში სხვა აფხაზური დიალექტების (კერძოდ სამხრული დიალექტების, უფრო ზუსტად—ბზიფურის) მსგავსად არსებობა ჩვეულებრივი წინაენისმიერი შიშინა ლაბიალიზებული სპირანტებისა—ში, ფი (§ 2).

2. სახელის ვითარებით-გარდაქცევითი ფორმის მაწარმოებლად -შთა სუფიქსის გამოყენება (§ 26).

სახელის იმავე ფორმის საწარმოებლად -ნჷ სუფიქსის გამოიყენება (§ 26.)

3. რიგი-სტატისტიკური ზმნის აწმყოს ფორმაში -უტ სუფიქსის გამოვლენა (§ 40).

იმავე შემთხვევებში -უჰ სუფიქსის დაცვა (§ 40).

4. ა ხმოვანზე დაბოლოებულს ზმნებში დროის დაბოლოების -ჟა სუფიქსთან შეხვედრისას -უ-ს მიღება (... ა + ჟა = უ) (§ 41).

იმავე შემთხვევებში ო-ს მიღება (... ა + ჟა = ო), მრავალი ფონეტიკური ნაირსახეობებით (§ 41).

აფსუის კილოკავი

5. მრავალი ფონეტიკური ვარიანტის არსებობა დროთა დაბოლოებებში, მაგ.: მყოფადის წარმოებაში თანხმოვანზე და -ჟ, -ჭ ნახევარხმოვნებზე დაბოლოებულ ზმნებში -აშჟ სუფიქსის არსებობა; ფინიტობის -ტ სუფიქსის დაკარგვა ფონეტიკურ ნიადაგზე და მასთან დაკავშირებული რიგი ცვლილებები სუფიქსაციაში და სხვ. (§ 41).

6. ვითარების გარემოების აფიქსად ზმნის ინფინიტურ წარმოებებში -აშჟ. ელემენტის არსებობა (§ 42).

7. მეშველი აკიუბ || აკიუტ — ზმნისა და მისგან ნაწარმოები კითხვითი ზაკიჟდა, ზაკიჟ. სიტყვების არსებობა (§ 45).

8. აბსოლუტივის საწარმოებლად -შთა სუფიქსის ფართოდ გამოყენება (§ 46).

სხვაობა ამავე დროს შეინიშნება ერთი და იმავე პროცესების, გრამატიკული მოვლენების გავრცელების მასშტაბისა და მოცულობის მიხედვითაც, როგორცაა, მაგალითად: ჰა → აა; ჰი → ჯ; დი თი ტი → დ თ ტ; ადგილის გარემოების -აყ-, -აზ- ელემენტთა გამოყენების არე; -ჰიჟ თანდებულის გამოყენების არე და სხვ.

სხვაობას ნაწილობრივ ადგილი აქვს ლექსიკური შედგენილობის მხრივაც.

მიუხედავად ზემოთ აღნიშნული განსხვავებების არსებობისა (აღნიშნული სოფლების—აფსუისა და კუვინსკის—მეტყველებაში), ისინი მაინც ერთ დიალექტად ერთიანდებიან.

კუვინსკის კილოკავი

ანალოგიურს შემთხვევებში დაცვა შედარებით უფრო ერთფეროვანი და უძველესი ფორმებისა (§ 41).

იმავე შემთხვევაში -შჟ ელემენტის არსებობა (§ 42).

ამის გვერდით არსებობა მეშველი აკიუზმნისაც. ამ უკანასკნელი ფუძისა გამოყენების არის გაფართოება აწმყოს გარდასხვა დროებშიაც (მაგ. ონ←, იყო←) და მისგან წარმოება კითხვითი სიტყვებისა — ზაუდა, ზაუი... ამ ნიადაგზე მხოლოდ კუვინსკის მეტყველებისათვის დამახასიათებელი ზმნის რთული კითხვითი ფორმების წარმოება: იყაუწოზოჟ... და სხვ. (§ 45).

-შთა სუფიქსის გამოყენება აბსოლუტივის მხოლოდ განსაზღვრულ შემთხვევებში (ფინიტურ ფუძეზე). დანარჩენ შემთხვევებში აბსოლუტივის აფიქსად -ნჟ სუფიქსის შემონახვა. აბსოლუტივის რთული -შთა-ნჟ სუფიქსის არსებობა (§ 46).

ის ხაერთო ენობრივი მოვლენები, რომელთა მიხედვითაც ეს კილოკავები ერთიანდებიან და უპირისპირდებიან სხვა აფხაზურ დიალექტებს, შემდეგია:

1. დი თი ტი ენა-კბილისმიერი ხშული სამეულის დელაბილიზაციის ტენდენცია და ღ თ ტლ ქცევა (§ 3).
2. სრულხმოვნობის დაცვა საერთოდ, კერძოდ—გაორკეცებულ ფუძეებში (უჭიჭჳა, უძაჳა და სხვ.) (§ 9).
3. ხჳოვანთა დაეჳრობა ან სრული რედუქცია დაფურთგებში (§ 13...)
4. სახელის განსაზღვრული ფორმის წარმოება -ჴ სუფიქსით (§ 23).
5. ჩვენებითი ნაცვალსახელთა და ადგილის და ვითარების ჴმნისართთა რაჳული ფორმების არსებობა: აჳართ, აჳარსა, აბრაჳთა... და სხვ. (§ 27).
6. რაოდენობითი და დანაწევრებითი რიცხვითი სახელების თავისებური ფორმები (§ 28, § 32).
7. ჴიჳ თანდებულის გამოყენების არის გაფართოება (§ 33).
8. უ-სუფიქსის უქონლობა სტატიკური ჴმნის როგორც ადამიანთა კლასის, ისე ნიეთთა კლასის კითხვით ფორმებში აწმყოში (ი-ყა-და, ი-ყე-ჲ) (§ 40).

9. სტატიკურ ჴმნათა ორ ჯგუფად დაყოფა (1. სჳოჳჳ, 2. ისტიჳჳ) და პირველ ჯგუფში აწმყოს სტატიკურ ფორმაში -იჳ ფინიტობის სუფიქსის გამოყენება: სჳ-ყე-აჳ (§ 40).

10. დროის ჴა სუფიქსის ჴი ელემენტის დაკარგვა თანხმოვანზე ან ა-ზე დაბოლოებულ ჴმნებში (დააჳ-ეჳ — დააჳ-ჴეჳ) (§ 41).

11. მყოფადის ინფინიტურ ფორმაში -რაჳჳ, -აჳჳ [-ლაჳჳ]... სუფიქსების გამოყენება სხვა დიალექტების -ლაჳჳ სუფიქსის ნაცვალად (§ 41).

12. პირობითი კილოს მაწარმოებლად -რი სუფიქსის გამოყენება (სხვა დიალექტების -რ, -რა-ს ნაცვალად) (§ 43) და სხვ. ამასთანავე ზოგი თავისებურება ლექსიკურ შემადგენლობაში.

ამავე დროს უნდა აღინიშნოს ის გარემოებაც, რომ მთელი რიგი ამ მოვლენათაგან: დი თი ტი-ს დელაბილიზაცია, ხმოვანთა რედუქცია დიფურთგებში, სახელის განსაზღვრული ფორმა -ჴ სუფიქსით გამოხატული, ჴიჳ თანდებულის ფართოდ გამოყენება, სტატიკურ ჴმნათა ორ ჯგუფად დაყოფა, -ჴა სუფიქსის ჴი ელემენტის დაკარგვა გარკვეულ პოზიციაში და სხვ., როგორც ამას ისტორიულ-შედარებითი იიება არკვევს, შედარებით ახალი მოვლენებია, აშხარული დიალექტის (მისი ორივე კილოკავის) შინაგანი განვითარების ნიადაგზე წარმოქმნილი. ამავე დიალექტში პარალელურად დაცულია მათი ამოსავალი სახეობები. ისე, რომ პროცესი ახალ ენობრივ მოვლენათა საბოლოო დამკვიდრებასა ჯერაც დამთავრებული არ არის.

აშხარული დიალექტისათვის ფორმათა მრავალფეროვნება მეტად დამახასიათებელია. ამ ნიადაგზე ხერხდება ყველა აღნიშნული მოვლენის ისტორიის გათვალისწინება. მოვიგონოთ თუნდაც: ჴი → || აჳ; დი თი ტი → || ღ თ ტ; სჳჳოჳჳ || სჳყეჳჳ; დროთა დაბოლოებები და სხვ.

აშხარული დიალექტის მონაცემები მეტად საყურადღებოა აფხაზური ენის ისტორიული შესწავლისა და მის დიალექტთა ურთიერთობის თვალსაზრისით.

ეს მონაცემები მნიშვნელოვანია ზოგადად ენის განვითარების საკითხებთან დაკავშირებითაც.

როგორც ზემოთ განხილული ნაირნაირი ფორმების ანალიზმა დაგვიჩვენა, შედარებით უფრო ძველი ენობრივი მოვლენები, შედარებით უფრო ახალი და მათი გარდამავალი სახეობები იხმარებიან პირალელურად, თანაარსებობენ და ყველა ისინი საერთოდ გასაგებნი არიან. თანდათან, ხანგრძლივდროის განმავლობაში მათი მომხმარებელი ენობრივი კოლექტივის ორიენტაცია ჩერდება ერთ რომელიმე გარკვეულ სახეობაზე და იგი იქცევა გარკვეული ისტორიული ეპოქისათვის საერთო მონაცემად, მტკიცდება ახალი მოვლენის პოზიციები, ხოლო თანაარსებული ნაირსახეობები, ძველი ამოსავალი სახეობები იქცევიან არქაიზმებად.

ამ თვალსაზრისით აშხარულ დიალექტში ყურადღებას იქცევს ისეთი ფაქტები, რომელთა მიმართაც აღნიშნული ენობრივი კოლექტივის წევრები ავლენენ თავიანთ მიდრეკილებას ასაკისდა მიხედვით. მაგ.:

1. დი თი ტი ხშულები დაცული აქვს აშხარული დიალექტის ორსავე კილოკავში უფროსი თაობის წარმომადგენლებს, მაშინ როცა უმცროსი თაობა მხარს უჭერს მათს დელაბიალიზებულ სახეობებს—დ თ ტ-ს, რასაც ადასტურებს ზემოთ განხილული მასალა (§ 3).

2. უფროსი თაობის მეტყველებაში -ჰზ თანდებულის გვერდით გვხვდება -ყნზ, -ყა, -ან თანდებულებიც, მაშინ, როცა უმცროსი თაობა იჩენს მიდრეკილებას ერთი -ჰზ თანდებულის გაბატონებისაკენ (§ 33).

3. უფროსი თაობის მეტყველებაში დღესაც დაცულია ზმნის უკუქცევის ფორმებში კუთვნილებითი აფიქსი (სჩზსკაბოტ—გვანანობ“), მაშინ როდესაც ახალგაზრდა თაობა აღნიშნულ აფიქსჩამოცილილ ფორმებს ხმარობს (ჩზსკაბოტ) (§ 38).

4. ზმნის უარყოფით-ფინიტური ფორმები -აჯ ნაწილაკის გარეშე (დცომ) გვხვდება აქა-იქ მხოლოდ უფროსი თაობის მეტყველებაში (§ 44) და სხვ.

აქვე საჭიროა აღინიშნოს ის გარემოებაც, რომ უფროსი თაობის მეტყველებაში დაცული სახეობები მხარს უჭერენ პირაქეთა დიალექტებისათვის დამახასიათებელ ფორმებს; რაც თავისი მხრივ გვიძღულებს დავასკვნათ, რომ ამ ახლად წარმოქმნილ მოვლენათა მხრივაც აშხარული დიალექტი ისტორიულად სამხრულ დიალექტებს ეკედლებოდა.

ნაირსახეობათა სიჭრელეს აშხარულში ქმნის არა მხოლოდ ერთიერთმანეთისაგან წარმოქმნილი ვარიანტები, არამედ საკუთრივ აშხარულ ახალწარმოებათა გვერდით არსებობა ად ასხვა დიალექტური ფორმებისაც.

მაგ.:

- | | |
|----|--|
| 1. | სხვადასხვა დიალექტური ფორმები ჩვენებით ნაცვალსახელებსა და სათანადო ზმნისართებში (§ 27) |
| 2. | ზმნის რეფლექსურ წარმოებებში (§ 38) |
| 3. | დროთა დაბოლოებებში (§ 41) |
| 4. | თურმეობითის წარმოებაში (§ 41) |

5. სხვადასხვა დიალექტ. ფორმ. მყოფადის წარმოებაში (§ 41)
6. " " ადგილის საგარემოებო ნაწილაკის გამოყენებაში (§ 42)
7. " " აბსოლუტივის წარმოებაში (§ 46) და სხვ.

აშხარულ დიალექტზე დიდი გავლენა აქვს ტაპანთურ დიალექტს. აშხარელები უშუალო ურთიერთობაში არიან ტაპანთელებთან. ამ მხრივ მნიშვნელოვანია სალიტერატურო ენის გავლენა (რომელსაც საფუძვლად ტაპანთური უძევს).

აღნიშნულ ნიიდაგზე აშხარულმა დიალექტებმა ტაპანთურისაგან შეიძინა მთელი რიგი ენობრივი მოვლენები.

ასეთად ჩვენ მიგვაჩნია:

1. რიგითი რიცხვითი სახელების მიმდებარე წარმოებების გაბატონება (§ 29).
2. ზმნის ფინიტურ-უარყოფით ფორმებში -აგ- ნაწილაკის მონაწილეობა (§ 44).
3. -შთა სუფიქსის გამოყენება აბსოლუტივთა წარმოებაში (§ 46).
4. რიგი საერთო ნაწილაკებისა, თანდებულებისა და სიტყვების არსებობა და სხვ.

ყურადღებას იქცევს აშხარული დიალექტის ტაპანთურთან შეხვედრა უარყოფით-კითხვით წარმოებებში (-შა სუფიქსით); ადგილის საგარემოებო -აჟ ნაწილაკის გამოყენებაში, მაგრამ ეგვევ აჟოქსები გვხვდება სამხრულ დიალექტებშიაც და შესაძლოა აშხარულში ტაპანთურის გავლენას არ მიეწერებოდეს.

ამავე დროს შეინიშნება აფხუის კილოკავის ენობრივი მოვლენებში მეტი შიღრეკლება ტაპანთურის დიალექტის ენობრივი ფაქტებისაკენ (ისევე როგორც კუფინსკის კილოკავის ენობრივი ფაქტთა ერთიანობა სამხრული დიალექტების ფაქტებთან).

აფხუის კილოკავის ფაქტთა ტაპანთური დიალექტის ფაქტებთან ერთიანობის თვალსაზრისით ყურადღებას იქცევს შემდეგი მოვლენები:

1. ტაპანთური დიალექტის მსგავსად სახელის ვითარებით-გარდაქცევითი ფორმების -შთა სუფიქსით წარმოება (§ 26).
2. იმავე -შთა სუფიქსის გამოყენება ტაპანთურის მსგავსად აბსოლუტივის ყველა ფორმაში (§ 46).
3. ა-ზე დაბოლოებულ ზმნებში, ინფინიტურ წარმოებებში სუფიქსური ჟა-ს ნაცვლად უ-ს გამოვლენა (... ა + ჟა → ... უ) და ა ხმოვნის რედუქცია, ტაპანთური დიალექტის მსგავსად (§ 41).
4. კონიუნქტივში -რჷაჷტ სუფიქსის არსებობა (§ 43).
5. მეშველი აჟჷ-ზმნის არ ქონა (§ 45).
6. ნაწილობრივ შეხვედრა ლექსიკური შემადგენლობის მხრივაც და სხვ.

ამავე მიმართულებით საყურადღებო ჩანს აფხუის კილოკავში არსებობა წინაენისმიერი შიშინა ლაბიალიზებული სპირანტების მ ა გ ა რ ი სახეობებისა —

(შაი, უაი) და ტაპანთურ დიალექტში, კერძოდ მის ფსიქ-კრანოვოსტოჩნის კილოკავში, სათანადო შემთხვევებში დელაბიალიზაციის შედეგად შა, უა—სპირანტთა მაგარი სახეობების მიღება.

ზემოთ დასახელებული ფაქტები გეაძლუბენ დავასკვნათ, რომ აშხარული დიალექტის აფსუსის კილოკავი გარკვეულ მიდრეკილებას ამჟღავნებს ტაპანთური დიალექტისადმი, კერძოდ მის ფსიქ-კრანოვოსტოჩნის კილოკავისადმი.

კუვინსკის კილოკავი კი უფრო მკიდრო კავშირს ავლენს სამხრულ (პირაქეთა) დიალექტებთან, რამაც გამოხატულება ჰპოვა შექმდე ფაქტებში:

1. სტატიკური ზმნების ერთ რიგში დაცულია იგივე ფორმა, რაც სამხრულ დიალექტებში: დკჰიჟნ-უჰ (შდრ. აფს. დკჰიჟნ-უტ, ტაპ. დკჰიჟნაჰ || ბ).. (§ 40).

2. აბეჟური (და ნაწილობრივ ბზიფური) დიალექტის მსგავსად აწმყოს ფუძისეული .ჟა სუფიქსი წინამავალ ა-სთან შეხვედრისას იძლევა ო ← ო...-ს (§ 41).

3. ბზიფური დიალექტის მსგავსად ადგილი აქვს ზმნის ფუძისეული ბოლო ა ხმოვნის რედუქციას დროთა გარკვეული სუფიქსების დართვისას (§ 41).

4. კატეგორიული მყოფადის წარმოებისას პარალელურად მეშველი „არის“ ზმნის (აჰჰ, აჰაჰ) გამოყენება (§ 41).

5. ადგილის საგარემოებო ნაწილაკად -ახ-ის გამოყენება (§ 42).

6. კონინქტივის საწარმოებელ სუფიქსად -ააჰტ-ის ხმარება (§ 41)

7. მეშველი აჰჰ ზმნის გამოყენება (§ 45).

8. სახელის ვითარებით-გარდაქცევით ფორმებისა და აბსოლუტივების -ნჟ. სუფიქსით გაფორმება (§ 26, § 45).

9. დამთხვევა ცალკეულ ნაწილაკებსა, ლექსიკასა და სხვა მოვლენებში.

ზემოთ, მართალია, მივუთითეთ აშხარული დიალექტის მოელ რიგ საერთო მოვლენებზე ტაპანთურ დიალექტთან, მივუთითეთ აფსუსის კილოკავის შედარებით უფრო მკიდრო კავშირზე ტაპანთურთან და სხვ., მაგრამ მიუხედავად ამისა აშხარული დიალექტი, არა მარტო ისტორიული, არამედ სტატიკური-ანალიზის თვალსაზრისითაც მთლიანად (როგორც კუვინსკის, ისე აფსუსის კილოკავი) მაინც უფრო ახლო დგას პირაქეთა (სამხრულ) აფხაზურ დიალექტებთან.

ეს მეტი სიახლოვე პირაქეთა დიალექტებთან აშხარულის ორივე კილოკავისა ემყარება შემდეგ ენობრივ ფაქტებს:

1. აშხარულმა დიალექტმა (მით უფრო მისმა აფსუსის კილოკავმა) აქამდე შემოგვინახა, პირაქეთა დიალექტების მსგავსად დო თი ტო ლაბიალიზებული სამეული (და მათი შემდგომი ცვლილებისას გვაძლევს არა იმ შედეგს, რაც მივიღეთ ტაპანთურ დიალექტში) (§ 3).

2. პირაქეთა დიალექტების მსგავსად აშხარულმა დიალექტმა იცის ლაბილიზებული აფრიკატთა მხოლოდ სისინა სახეობები (ძი ცი.წი), ტაპანთურში

კი, როგორც ცნობილია, ერთსა და იმავე შემთხვევებში გვაქვს როგორც სინა ძი ცი წი, ისე შიშინა ჯი ჩი კი.

3. ბაგე-კბილისმიერ სპირანტთა სამეულის — ვ ძ ძ — არსებობა ძირითადი ლექსიკური ფონდის სიტყვებში პირაქეთა დიალექტების მსგავსად აშხარულსაც ახასიათებს, მაშინ როდესაც ტაპანთურ დიალექტში სათანადო შემთხვევებში მოგვეპოება ძ ც წ.

4. ზმნათა ფინიტურ წარმოებებში პირაქეთა დიალექტების მსგავსად აშხარულიც იყენებს ფინიტობის სუფიქსთა მხოლოდ მკვეთრ სახეობებს -პ, -იძ (შდრ. -ბ, -(ი) დ ტაპანთურ დიალექტში)¹.

5. ჰ(ა), ჰი ბგერათა აა-, ჯგ—ბგერებში გადასვლა აშხარულში შეინიშნება პირაქეთა დიალექტების მსგავსად, მაშინ როდესაც ტაპანთურში იგივე ბგერები ცვლილებისას სხვა რეფლექსს—ლ, ლი—გვაძლევენ.

6. ჯგრობით რიცხვით სახელთა წარმოებაში თავს იჩენს აშხარულშიაც -ნტაა → -ნ-ტა სუფიქსი (შდრ. -ნ-ტავ პირაქეთა დიალექტებისა).

7. აშხარულშიაც არსებობს თანდებული -ჰი პირაქეთა დიალექტების მსგავსად (ტაპანთური მას არ იცნობს).

8. სტატიკურ ზმნათა ფინიტური ფორმა აწმყოში გვხვდება დ ოყო-ჟ პ-ის სახითაც.

9. დინამიკურ ზმნათა აწმყოს ფინიტურს ფორმაში იგივე წარმოებაა ჟა → ჟ —სუფიქსით, რაც პირაქეთა დიალექტებში (ტაპანთურში -ჟა → ჟ დღეს სათანადო შემთხვევებში არ ჩანს).

10. ნამყო წინარეწარსულის ინფინიტურ ფორმაში -ც სუფიქსის არსებობა: (ტაპანთურშია-ს).

11. პირობითი კილოს წარმოების მხრივ. შეხვედრა პირაქეთა დიალექტებთან (§ 43).

12. მახვილის ადგილის მიხედვით შეხვედრა აბეჟური დიალექტის ჯგერდულ თქმასთან კითხვით ფორმებში (§ 45).

13. შეხვედრა სხვადასხვა ნაწილაკებსა და ლექსიკაში და სხვ.

ამგვარად, აშხარული დიალექტი წარმოადგენს დამოუკიდებელ დიალექტურ ერთეულს, რომელსაც ახასიათებს რიგი თავისებურება. ამ თავისებურებათაგან ზოგი ძველია და შემოგვინახავს აფხაზურის ძველ საერთო მოვლენებს (მაგ.: ში უ-ის გვერდით სისინა ხი ზი ბგერათა დაცვა, ჰ ჰი, ჯ კი, ყ —ბგერათა დაცვა, სრულზმონობის დაცვა, კაუზატივის წარმოებაში ძველი, მოსალოდნელი სახეობის შემონახვა რიგ ზმნაში (მაგ.—აყა-რ-წარა); დროთა წარმოებაში უფრო ძველი, სრულზმონიანი სახეობების არსებობა; ვითარების გარემოების აფიქსის უფრო ძველი -აში სახეობა, -ნჯ (-ნა...) სუფიქსის გამოყენება სახელისა და ზმნის რიგ წარმოებებში და სხვ).

აღნიშნულ მოვლენათა მიხედვით ცვლილებები განუცდია სხვა დიალექტებს.

¹ უნდა შევნიშნოთ, რომ -პ, -(ი)ძ უცხო არაა არც ტაპანთურისთვის.

სხვა თავისებურებათაგან, რომლებიც აშხარულ დიალექტს ახასიათებს, დიდი წილი წარმოადგენს აშხარული დიალექტის შინაგანი განვითარებით მიღებულ ახალ წარმოებებს.

იგი საერთოდ ემხრობა პირაქეთა დიალექტებს, მიუხედავად ტაპანთურის მასზე ძლიერი გავლენისა.

აშხარული დიალექტის კილოკავები (აფსუისა და კუვინსკისა) მნიშვნელოვნად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან¹. ამავე დროს თვით ამ კილოკავებშიაც შეინიშნება სხვადასხვა დიალექტური ფენები, რაც იწვევს ფორმათა განსაკუთრებულ მრავალფეროვნებას. კერძოდ აფსუის კილოკავში შეინიშნება ერთი ფენა, ტაპანთურ დიალექტთან საერთო.

აშხარული დიალექტის ეს რთული ბუნება აიხსნება მასზე მოლაპარაკე ხალხის ისტორიული წარსულით.

აშხარელები ახლანდელ შათ ხაცხოვრისზე—იენჯუგის სანაპიროებზე—გადასულები არიან მე-19 საუკუნეში კავკასიის ქედის ფერდობებიდან. ეს ტომები მანამდე სახლობდნენ ხაქიფსოუს (ახჩიფსუ), ფსხუს და სხვ. რაიონებში. უდავოა ამ გადასახლებულეებში გვხვდებოდნენ სხვადასხვა აფხაზ ტომთა წარმომადგენლები.

ამ მხრივ საყურადღებოა მოხუცთა გადმოცემები. აშხარელი მოხუცები გვიამბობდნენ, რომ კუვინსკელები გადმოსულნი არიან ხაქიფსოუდან, ფსხუდან, ხოლო აფსუელები (ჩეგირელები)—ნახუ (ნაჰი)-დანო.

ამ გადმოცემათა მიხედვით აფსუელები და კუვინსკელები გადმოსული არიან სხვადასხვა რაიონებიდან. ამასთანავე მოხუცები ხაზს უსვამდნენ იმ გარემოებას, რომ კუვინსკელთა ნაწილი შერეულნი არიან (ჩეგირელებთან) აფსუელებთან. ამ თვალსაზრისით ძალზე საყურადღებოა ენობრივი მონაცემები: საერთო აშხარული მოვლენების გვერდით აფსუის კილოკავში ადგილი აქვს ტაპანთურთან საერთო რიგ მოვლენას. უნდა ვიუქიროთ, რომ აფსუურში წარმოდგენილი იყო თავისებური ტომობრივი მეტყველება (საძების მეტყველება?) რომელიც უახლოვდებოდა ტაპანთური დიალექტის ფსიუ-კრასნოვოსტოჩნის კილოკავს. მიუხედავად ამისა აფსუურ მეტყველებაში ძლევს საერთო აშხარული ენობრივი მოვლენები და ისიც კუვინსკურთან ერთად გვიჩვენებს განვითარების ერთგვარ ტენდენციებს.

¹ ეს სწავობა გადმოჰყვით ფსხუშიაც მცხოვრებ აშხარელებს. ს. აფსუიდან გადმოსულთ ახასიათებთ აფსუურის თავისებურებები, ს. კუვინსკიდან გადმოსულთ, —კუვინსკურის თავისებურებები.

აზნარული ტექსტები

კუვინსკის კილოკავი

1.

ხევახშცია ბყან. აწბრთ ზანგ იტბან იშბბბბბ. მანერგარბ, იყარწაქიუშბ
რ(ღ)პბონ. მბპბბ: „სუზგო ხწფშლა ღეკსერკუსუშბიტ“ - ლკპბბბტ; აგბბბბბბბტ: „იკბბ-
ღტრ ხწფშნე იყასწუშბიტ“ - ლკპბბბტ; ემწბბ: „სუზგო იქბგ ჯგჯბ სწუშბიტ რულ-
ნტყბბბბბ ხწფშნე, რულ-ანტბბბბბგ ლბზნანე“ - ლკპბბბტ.

5

აწბბბ ინერკბბბბ აპბკ ღერუბბბბბბ. აპ ეწბბ ღმგბბტ ფპბბბბბ.
აპ ნყბბბბ ღღღტბბბბ, ღღშბღღტბბბ იფპბბს ახწბბბ ღბლბბბბ. აწრ აბნ
ლახშცბბბბბ ლზბბბბ. ასბბბბბბ ნბბლბბ, აბტ ბბბბბბბბ, ალასფუპბბ ლტწბბბბბბ.
აპგ ღ შბბბბ იზტრკტ: „წბბბბ ბუფპბბს მწუგბბ ლასფბ ლბუტ“ - პბბ. აპ მწმგბბტ
შბბბბ: „სუფპბბს აბბბბბბბ ღტწბბბბბ, სბბბბგ სბბბ სბბსუფპბბბბბბ“.

10

ზბნგ ტბბბბბბ შბბბბ ბბბბბ აბბბ იგბბ. იფპბბს ბბბბბბბ ბწბბ ილბბნ, ღტრ-
პბბბბ: „შბბბბ-ნბბბტ ბასბბ“ - პბბ. მბბბბბბბ, აპბბბ ბტბბბლწბბ. აწრ ზბნგ
ლკსბბბბბბ აბტ ბნბბბწწ იბბბბ, ბრტბბტ, „რბბბბ იყბბბ“ - რპბბბ. ბტრ ასბბბბბ
ბზბბბბბ ბნლბბპბბბ, „სბბბბ სბბბბბბბ“ - ლკპბბბ, ბბბბ ბლბლწბბ.

15

აწბბბბ იღტბბბბ. ბშბბბბბბ ზბნგ აპბკ ღბბბბბბბ. აპ რბბბ ბბბბბბ ბწწწწ. მ-
ბბღღტრბბ, იფპბბს ბწბბგ ღწწწბბბბ. ლახშცბბბბბბგ ბშბბბ, ბბბბბბბბბბგ
მბბბგ ბბბბბბბბ (|| ბბბბბბ), ბნბბბ (|| ბნბბ) ბტბბბ.

ც. ძ. (17 წ.)
ს. კუვინსკი 28. VII. 40 წ.

20

2.

ქბბბ ბყბ. აქბბ ბყბ ბწბბ ბრ ბბბბბბბბ. აწტრბ რკბბ ბმბბბბბ ღბნბბბ.
ზბბბ ბბბბბბბბგ ღბნბბბ. ბმბბბბბბ ბბბბბბბ ბმბბბბ. ღბწმბბ ბხშბნგ-ღბბბბბბბ.
ბბბბბბბბბბგ ბბბბბ, ბხშბბგ, ღგბბბბ ბბბბ ღბშბბლბბ ღტლბბ, ღბშბშბბბბბბ
ბბბ ღბუ ბბბბ. აწრ ბბბბ ღბნბბბბბბბ. ბბბბ ღბხწწწბბბბბ ბბბბ ღბბბბბბბბ
ბბბბბ ღბნბბბბბბბბბ. აწტრბ ღბბბბბ, ღბბბბ ბფშწ აპბგ ღბბბბბბბ ღტბუ ბბბბ
ბბბბ. ბბბბბ ღბბბბ, ბბბბბგ ბბბბბბბ.
ბბბბბ ბბბბბბბბბ ღბბბბბბბ: „წბბბბ ბბბ ბუშტბწ“ ბბბბბბბბ ბბბბბ:
„ბბბბბ ბბბბბ-ღბბბბბბბბბ ბბბბ სბბბ ბსფბბბბბ. აწტრბ სუშტბბბბბ, ბბბბბ
სუგბბ ბბბბბბბ. აწტრბ ბბბბბ-ბფშბ ბბბბბ სტბბ, აწრ ბბბბბ. სუშბბბბბბბ ბბბბ.“

25

30

აჩიენ დგაზწააღტ: „შთა, აჟტროთ იშთფასწრა?“-იჰიან. აღრმბეჟა აჟრ ნაქჰიეღტ (sic!): „დასტუ ეჟჰაია რღჰაილან ღტციოლუჰ. აჟტროთ რღჰაიჰაია აშთგბნე, რღჰაიჰაი ჟუჟოუწოარა ათაჟტჰ.“

5

აჩიენ ღდააღნ, რღჰაიჰაი ჟღწოუწოიღტ. აახშაგტ ღდააღან იბზახაჟრ იღტჰი-
ლაბტ.

რღჰაიჰაი აჩიენ ბბნა შიარასტარა დცეღტ. დანცუშოზ აახშან აჟრე ღღჰაიეღტ: „სანაანწიკ, იწტაიხო აში აბმერტგნ, ანახტო იბთაჟტ, რზტუ!“-იჰიან, აწაფხა-
ჰაიგტ ღღჰაიან, დცატ.

10

აჟრ აჩიენ აჟრ აღრმბეჟა აჟრე ღშეჟანზ ღღტღჯარღტრამშტ, შთა აჟრ
ბჰიჰი იზღაჰიანზ.

აჩიენ ღღნტს აფჰიგსტა ღღჯნაფშორას ღთაჰხეღტ. ინაღჯრტტ აღრმბეჟა
ღბეღტ(!). აღრმბეჟა აჟრე იჰიეღტ: „სნაუბშთგახრი, იბთახგზი, აშანგტ სუბზგ-
ყალაჰ.“ აფჰიგსტა აჟრე ღჰიეღტ: „უშთაჟსტაშთია, აბანე ღტუ სი ისტუჟჰიხე-
უმ?“—ბბბ ბჰნაჰაუ-ლა ბბჰითასრი, ისტუბბუშოტ“-იჰიეღტ.

15

ბბბ ღღხიან, აბანე აარჰიღლბტ. აწტჰიან ჟანწან ღდაღხიეღტ. აჟრე ყიომრაკ
აჩიენ ღღტღჯარღტრამშტ, ჟახნგ ღღჯარჩინ.

აწტჰიან აჩიენ აახშან ფაკ ღღაუნ. აჩიენ დახანაჟუშოზ ამჯა ღტჰიღღ-
რსიტ. ღღეშან ღღაანახზ ასაბნ დწტრინგნ, რჰიღ ღდააგეღტ, „ღჰაანზა“-იჰიან. დააა-
გან, ღღრაახზრ-მაცა ღღღტუხეღტ. ეიჰკ შიეკისაჰიან დნაბტტ.

20

ჟაწწტ ან აღრმბეჟა აჩიენ (იფჰიგს ღაშან) ღღაშორას ითაჰბეღტ. იფჰიგს აჟრე
ღჯჰიეღტ აღრმბეჟა: „ღაჰშეჰ, —იჰიეღტ—ჰნეას, აბტ ნსჰიარას, აბტ აასტჰითა!“ —
იჰიეღტ.

აღრმბეჟა აშიწაბბგრა დანაწაგღღეღტ. დანაწაგღღან, აშოკენ (sic!) ღღნაშაგღა
ჩეჰჰერღტრკიაჰ ჰასრა ანაღეღტ. აღრმბეჟა აშიორას ღღნაკტ: „ბ-ტაკი!“-იჰიან,

25

ღჯანაღტ. ღღნეყაი, იფჰიგს აბ ღღრტგტ. იშინაღგოზ აჩიენ ‘ხიჰე ღღტმწასგნ,
ღღეშან ბჰიეღთეღტ. ბჰიეღთან, აღრმბეჟაგტ ღღრშგტ. აახშაგტ ალაჰიან ღღღღ-
რტჰიეღთან ღღარფსგტ. ჟაწწტან აჩიენ ‘ხიჰეგტე მარტ აანხტეტ. აჩიენ ღტუ ჰაჟა-
ზაშ ბბტრწიეღტ, აჩიენ ‘ხიჰეგტე ბანა‘ხან-ჰაია ბბტრწიეღტ.

30

აჩიენ ღტუ ფჰიგს აგარას ღღტჰიღღ(ღ)ტ, აწაფხაჰიეღტე აჩიენ ააართან, ჰატ-
რინგტ ჩიგტგტ იხანგჰეღტ.

ფჰიგს აგარას იცრზ აჟრე იჰიეღტ: „არინ აპატრონ ხიანა ფხაბა იგანსიე-
ღალა, ახში ნთუეჰიეღტაკ (ნეყათარაკ) უნასრშთამღან, სეღბგანტოლუჰ; იგანსიე-
ღან, აშან ნაჰაჰიეღტაკ, უნასრშთალ, სეგტგბზახგმ“-იჰიეღტ ჰაჟაზანზ. ჟერგტ იჩიგ
ნგბხიან ღღტჰიღღეღტ. დახნინ ხიანეჰ აჰიგ ფჰიგსტაკ ღღწიეღტე ღტჰიტოლუჰ, აჟრ

35

ჩიენეგტე ღღღღტოლუჰ. აშოკენ ჰაჟაზანზ ღღაზწააღტ: „არინ ფჰიგსტა არას ღღტჰი-
ტე(ღ)?“-იჰიან. აჩიენ აჟრე იჰიეღტ: „აჰტო რუბტ ბლასჰაკ ჟაკგნ, გარანთახამ. არინ
აფჰიგსტა აბ ღღაფჰიეღტ, აბლაჰა აწაფხიეღტ-შთა, დაბჟუშოტ. ღღნანტარაკ, აჰტო კა-
კაკ ძე ფშერჰა არანთუშოტ“-იჰიეღტ აჩიენ იღჯღტალაზ.

ჟოწკეიან იზხგუჯ ვლზრბზახხბტ ეფეგჯ დღზლახ. ჟაწკეიან ბანა'ხ'ას დღვსუნ, დღეშტ. აჟა რახტ'ა დღვგლა ეერჯ აჰ იჰეჯ დნთალეიტ. დახ'ათალახ იფჰა გიბჟეანტტჯ ფბეგსუნ დნრთან, ავემშეციაგჯ რუჯნრ მახუნ, იბზახრ იღვქო-ლახეტ.

ფ. დ. (15 წ.)

ს. კუვინსკი 28. VII. 40 წ.

3.

ლჯვაჟეი დღეიან. აჟრ ალგვაჟეი ახი იხ'ჩრნ. აჟუმ ილაბზ მანგეჟეიტ: „მეშეი აჰეუ ბჟუჯ დრმბეჟეაცია სშეიტ“-იჰიეიტ.

10 ალგვაჟეი დეშეცეიოზ დრმბეჟეაკ დაინ, ილაბზ დნფხ'ეიტ. აჟრ აწკეიან დრმბეჟეაკ დაინ, „ჰარგჯ ბჟუჯეშეცია ჰანაძრტ-ჰია, ჰამეშკ“-იჰიეიტ—აჟუმ აწხგჯ სასნგ დაავაპ“-იჰიეიტ. დცახუნ, რჯზაცია იყნიჰიეიტ¹ (sic!), აძი დაამშოეიტ, „უცინე დნაგ!“-ჰია, ეჟეჰიან. დცან, დაამგო დნლაგან, რეიდა², დგქეიერტან³ დნეგონ.

15 „ზაყაგჯ ულასტუ!“-იჰიეიტ აღრმბეჟეა, დაავგლან. აჟუმ აწკეიან ალგვაჟეი დაავგლან, იჰიბტ: „ახიჯანლა აეკ საკჟუპ“-იჰიეიტ. აღრმბეჟეა დაავგლახუნ, აჟუმ იჰიეიტ: „მაჰქაჰ მანუშო!“-იჰიან. ალგვაჟეი ძაძეკ იკუნ, აღრმბეჟეა რეიდა მალე-ცალან, აღრმბეჟეა „იკეხ!“-იჰიეიტ. აჟ'აწკეიან დნამგან, აღრმბეჟეაცია რჰეი დგჯან.

20 აღრმბეჟეაცია მეშეიკ ბნა აარგანგს იცბტ. აჟუმ აწკეიან აღრმბეჟეაცია ალგვაჟეი მარჰიბტ: „ჟარგჯ უცანგ, ბნა ააგ!“ აჟუმ აწკეიან ალგვაჟეი აბნა დცატ. აწლათა მადღეჰიბლტა დნლაგატ. ალგვაჟეი ლასსგ დგჯეჰააჰხტ. დრმბეჟეაკ ალგვაჟეი იჰეიკ დცატ. აღრმბეჟეა დაავგლან, აჟუმ იჰიბტ: „ჰნბა მამთუნახ აწლა გაძიეკ ნეუმგან, უნეჰხ!“-იჰიბტ. ალგვაჟეიგჯ აღრმბეჟეაგჯ მანეცლან მახხტ.

ფ. დ. (15 წ.)

ს. კუვინსკი 29. VII. 40 წ.

4.

თათეიკე ლჯვაჟეიკე რყან. აჟრთ თააცია გჯრჯემამხტ. მეშეიკ ალგვაჟეი აბნა დეშეცლახ, თათე შიითანეკ დნანმან, დელწანატ: „თააცია ზეჰმანტე?—იჰიან. ათათე შიითან აჟე ლჰიეიტ: „უმეიჯრჯონგ უცახ, თააციაგჯ სისჟუპ“-ლჰიეიტ.

30 ალგვაჟეიგჯ დღეგჯრლო აჯნგ დნაახტ. დახ'ახხუ მაციაკ დეყყარანე ფაკ დნალჟუტ. ალგვაჟეიგჯ არკა დგალახტ. ჩბჟეან ნნაძა ათათე ალგვაჟეი იგეჟ ყალწან, იზღურგარან დღვლანტუამხტ არკა. აწეიენ 'ხიეკე მაციაკ დეყყარან ართმაცჟეია ჰრჰეიე-წან, ალგვაჟეი იჟარ იგეჟიტ.

¹ პარალელურად თქვა: ირანიჰიეიტ.

² ჯერ თქვა: რბიდა.

³ პარალელურად ასედაც იყო თქმული: „რეიდა დეჰეიეჟეიწან, დანამგანჟან“

აღტკაცე დახტნძაიოზ იციალიტშოზ ადვჯლ აიხ, აღკჳა დუათრან, „ნტუ“! -
ჰია დრტწაყწა ღეციალიონ არკიენ 'ხიეკ.

მეშაკტ ფოფე (იძანღეკ) ღეშააჟესახ აჩიენ იბერი ანატ, მარს ღეშაბონგ.
ამჷანდ იჯეშინ, დნჷკჷწეკ, დნჷკჷწეკ, აღტკაცე ღეშწაანატ: „არს ზაკიონ იუმოკ,
ამტეკ ზაწიეტ, აჩიენ არტციალიოტ?“—ღეშწაანატ ამჷანდ აღტკაცე.

აღტკაცე დნჷკჷლან: „აწეჲ სა დეჲჲჲ—ჩიეკ—აღკჳა დუათრან. შთა, ირგ -
ციალიოტ“.

ამჷანდ — „სიარს ღესკრეანთ!“—ჩიეკეტ— აღტკაცე — „აწეჲ ღეზესკრეანთე,
სფა დსთრეანთ?“—ჩიეკეტ.

ტოწწეან წეკიენ 'აეკეტ აიხ, აღტკაცე. დნთგწენ, აღტკაცე აწეჲ ეჩიეკეტ:
„სეჲრეანთ, სეჲრეანთ, სეჲციანთეჲ, უმეჲრეანთ!“—ჩიეკეტ.

ტოწწეან აღტკაცე არკიენ ხაე. დეჲლა დეჲრეანატ ამჷანდ. ამჷანდ არკიენ
ღენგეანთ, იგლფა დეჲგარტან, დეშეგარზ არკიენ 'ხიეკ' აწეჲღე ღეციანთგწენ,
ამტინაფთარა დთაღეკ' ღეზეწეშაან, დანეშაან, ამჷანდღე დციანტ.

ა'ხიეკ დნთგწენ, თაკ ღტწალეკეტ; ანთა დგარნ. ზიეკ აან, ათა შანძოზ
არკიენ 'ხიეკგ' ღე დეჲ(ე)ტ.

სეჲეშთა ახი ზტუზ ილხარნგს დანაან, აეკეკ დნანა აჩიენ 'ხიეკ' აეკეკე
დნთსიეკეტ. აფჷიეს აეკეკ დანა-ფანაგ' დნან: „სეჲეარტ, სეჲეარტ(ე)ტ!“ -
ჰია.

ტოწწეან ღეწა დაანინ ალჷიეკეტ; „ჰიანი ყიეანარტხეკეტ, ისიშტ!“—ლჷიან.
ახი რეჲ, იკარეკტ არკეკეტ. აწეჲ ჰეკეკე აანინ, არკიენ ღეზთან ახი-ფს აკა -
ტეჲეიო ატონ. არკიენღე დეჲეკეტ აეჲეჲე.

დახთან ირკეიერ-კეორა დენალავა, ბეჲეჲეგ' იზა ალავეტ. აწერი ნედეკ
არკიენ ღესიონ-სიონ დნლავეტ. აეჲეჲეგ' წაჰეგ' იზა ალავეტ. მფსან, ჯაოა
ინტა, დნთგწეკტ არკიენ. დახთგწეკტ რეკენ ამჷანდ იღერხამ.

აწეჲა ღეშატან აეჲეჲეალავე ანცან, ბნდაქეიე აან, ამჷანდ იხანტე
რღღეწეშეან. აგარა ღეჲენ, გეზეკესანეჲე. „არაბი, იწანთეჲადა? კეღეარა-
'ხიეკეანეგ' ამმეკეტ“. აწეჲე შერჷიონ, არკიენ 'ხიეკ' აანატ. „სა სეკესეკ აეკეღეი-
რა!“—ჩიეკეტ არკიენ.

სეჲიენ 'ხიეკ' დნანტეჲ, „უეკეკეჲი¹—რჷიეკეტ—აწესა არასეკეჲეი იეკეტ
არს ეტენდ, უბეჲე უმეგონგ აანსი!“—რჷიან, დნტრეშთეკეტ.

დნცეკესენ. ანწეჲეი ანეჲა, დეჲააწე დნლავეტ: „რეან² იღეჲ, რეან²
იეკეკეტა!“—ჩიან. აწეჲე ნრაა, ბანდაქეიე „ჰადეგეკეტ“—რჷიან, იეკეღეჲე.

არასეკეჲეი სეჲიენ 'ხიეკ' იეჲე ნრაა, დეჲენ, ამჷანდ ღეზეგ'ეტ. ამჷანდ
არკიენ 'ხიეკ' აწეჲე ეჲეიეკეტ: „სარტ უსფრან, უმცხენ!“—ჩიეკეტ.

მეშაკტ ამჷანდ ჰეჲე-რეჲარს დეკეშეან. არკიენ აწეჲე ეჲეიეკეტ: არ? აწეჲე
ეჲეკესენ! ეჲეკესარი, იკანაქეიეკეტ“—ჩიეკეტ.

1) მესმის: „უეკეკეჲი“.

2) რე-ბეჲეა ამ სიტყვაში ტაბანთურის გავლენას უნდა მიეწერებოდეს:

ამჟანდ ღენცა, აჩიენ აწლა ღენნაკ'გს ანკაპაეტ. აური აწლა აბ'აფშქი-
აწქეალაოზ აკიენ. აარ' აჩიენ აჩასავრამქ აა ზზია ღერზინ; აწლა შიკაპაზ ნერდერ.

აწინ იწლაღერსტ. ყოიომქ ნწუ აქანდ ღაანბტ. ღენააა აშქიენ ღეაზწააეტ: „აწლა
შუა'კსუზმა?“-იპიან. აჩიენ — „საგ'აკ'ემსტ, აზააგიოაგ' სავ'ემქემტ“-იპიემტ.
5 — „იმზინოპ“-იპიემტ აქანდ.

აღერაან აჩიენგ' აქანდ ამაქ'გ'თ ღეკუშთან, აჩიენ შუა აქამიემტ: „ამ-
ბარ¹ უნამშელან! სარს შუეეეეაწილ' სანაბუშატ“-იპიეტ. აჩიენ— „ააქ' სუნა-
შელაო?“-იპიეტ.

აქანდ ღენთქწუ ამბარ ღენაშელემტ. ღინ'ნაშელაზ ღაგ'ანქ გქლან, ხაფშ
10 ძე თანგ. იმაცია ნძანაშენ იმაცია ხ'აფშემეტ. შაწქქიან ღეთატან ჩიეკიაბქემტ.
ააქურლაგ' ღხ'აფშემეტ.

ღეღლწუნ, აქანდ ღანაბა ღენეზა აპიენწიგ' ჩიელერბლგ'ემტ. აქანდ
ღანაბა. ღეაზწააეტ: „არს აპიენწიგ' ზქემქე?— იპიან, — ჩიეძიეძია!“-იპიან. ირ' იგ'უ-
15 მქემტ.

შოწქქიან ჩიეთარაკ ღენაშელა, ჩიე ღქუკ თავქლან. აჩიე აური აპიემტ:
„არს უზანე? აქანდ უბინარი, შარგ' სარგ' ქეაშქე, ქეცანუშა ჯეშაპა-შთა“. აჩიე
20 ბნაჩიენ, აქანდ აწნეკქლან, აჩითარს ითავქლან.

აჩიენ აქუშო იპიემტ: „არს აჩითარს (ა)წაფხს აბ'აწუ?“-იპიან, აჩიე ღაზწა-
აეტ. აჩიე აქუშა აპიემტ: „აქანდ ჩიას'გ'ძიეძიო იქიეპ“-აპიემტ. „შთა, იშთა-

20 აწხიეწა?“-იპიემტ აჩიენ.— „ჩიეძიეძიეშტ“-აპია ჟეცარი, აწუხიეპა“-აპიემტ აჩიე.

აჩიენ ღეცემტ. ღეცან, აწაფხს ახიემეტ. აჩითარსშეგ' ვირტენ, აჩასავრ-
ქიეაგ' ღერუმღენ, არკა ღერციაანტ. აჩიეგ' ბბნაქიე აწაწოთიენ, აბა ღეაანბტ.

ფ. დ. (15 წ.)
ს. კუვინსკი. 30. VII. 40 წ.

25 5.

პიპკეა ბაგაკეა აენაბჯანღიემტ. აქურთ ამალა აენაგა, აქეთა რქიე
ღ'ქერა ეღეღეღეტ. ქიეტწთარაკ აეპე ჩინნ ქიეკქერაკ არ'ღქეტ. აქუშა აკბა
(აჯეჯა) (sic!) იქეარს ჯერ'გბარ'ინანეტ. აბაგა აგქლან აური აპიემტ:

„წაპქ ეაპაბრ იქარაეტ!“-აპიემტ აბაგა. აპიეგ' აგქლან: „აბაგა უნაღერ, აპიან!“-

30 აპიემტ. „სარს=აქემტ აბაგა—სუნაღერ თენგ'ზ-ჯაცან აღერჯლ, აქისა ძეკბეა-
ქინქ აწუღინ. სეფაციაგ' აწიჩიეტ. სარს სარ'თენხეტ“. აური აქეოპ ინაღა, აპიან
წიეწო აწლაგეტ. აბაგ' აწააეტ: „უწიეწიეწოროს?“-აპიან. აპიან აქუშა აპიემტ: „უფა-
ციიქიან არ'თურანს უქერა უნაბაგა, სეფაციაპიან აღერჯლ ანთენგ'ზუხ აძეკბეაქიან

აწლწქიეაგ' ანეღქინს, სეფაციაპიან აწლაბეტ“-აპიემტ აპიან. შოწქქიან აბაგა—
35 „შარს შიეაპაბრ“-აპიან, აქიეკქარაგ' აპიან აქემეტ.

1 აფხაზური ა ც ა რომ შოგაგონე, გიგეს, მაგრამ თითონ აღარ ამბობენ.

ყოწიან ყომე ნწუხ, ამილა მაგანბტ. აქეთ იცან ქითუე მარლტჩუბტ. „ყო-
ქა, არი, რცოან წაპან ფხუხ-ბზია ზბო, იფუშოტ“-რპიეიტ.

რცოა იშეშტან, აპიან ვეშენ, აქითუ აქან, იშტალახტ. აბაგა მფეშენ,
აქუა აპიეიტ: „ფხუნენ იზბან ატი აქეპ (|| ატი რა)—აპიეიტ—სკიეიანენ აქი-
ტუქია იძენ, ასგქია ზინე, ისზარგოა ისტინ“.

5

აპიეიტ ატი აპიეიტ: „სარტე უსყან სითარაში აქე სტან, ასგქია უზარგო
ინეზბან, ისანახენ, „აქიტუ-ფსგ-ე იქარემ“-სპიან, აქიტუგ-ე სე ისტინტ“-
აპიეიტ.

ყოწიან აბაგა აგე წნაქან, იგ-ცნეშეიხტ. დარგ-ე აუტსა ემციეიტ.

ფ. ძ (15 წ.)

10

ს. კუვირისკი. 31. VII. 40 წ.

6.

ბაგატეყან. აქუა მეშეკე ამილა მანაგან, შიარაცარა იღქილეიტ. აძიქე (sic!)

ინინ, ვინაგრად შარდს იმან. ჰანე-გირა დეუგ-ე აქეშეან. აბაგა მქარა ათაქ-
ხეიტ. აგირა იზგქესა-მაცარა იშეგელახ მეშეკე ვანიეიტ. აბაგა აქუა აპიეიტ:
„შაბანცო ამში დეუ?“—„ისტარს გესანქამ“-აპიეიტ ამში.—„შოა, აქუა ბარ-
გუმე? არს ვინაგრადნე გეყო აყოუპ. დარგ-ე სე ისხიანეტ, აუნსა ლ-ციქ-
აქია რემეიტ-შოა, ათარაშილა საგ-თარეულამ. არს აპანე-გირა აქელეუწიარი, ჰქელსე-
შოა, მახატან“-აპიეიტ აბაგა.

15

ამში მკელანწიან, აბაგ-ე იქელსტ. იშეარტონ ამში ამგი(ა) აზნა იყანა-
წეიტ. „ბაგან, ჰშინი!“—აპიეიტ ამში. აბაგა ვინაგრადქია ვანხიან, აფენწა ითა-
ნარტინეტ. „აბუშმ მშიე, უფენწალა მკელსანწეკ იუქარს ათაქუპ“-აპიეიტ
აბაგა.

20

ამში, „სეფენწა მკელსანწეკ ისტუშოტ“ შიპინონ, ავინაგრად ზეტეზ დ-
ანან. ამში დებეტ.

25

„უნახ ბაგან, ასან ზტუ დანეიტ“-აპიეიტ ამში. აბაგა აგელან, აქუა აპიეიტ:
„ზაკიელა იტრე? არს ასან სე ისხიანეტ“-აპიეიტ.

დამძირ დენალაგა, აბაგა აქელწიარი მკელსენ, მახეტ. ამში შარდაცან
(ა)ქან იზაკელესხა იშეკე აბანახსენ, იშეიტ. აბაგაგ-ე იემირა იღქილეიტ.

ფ. ძ. (15 წ.)

30

ს. კუვირისკი. 2. VIII. 40 წ.

7.

კირე აქე კამბეშ-ფსეკ შტან. აქუა ცუბეკ მანაბან, მატონ. ახიანაქე ჰიკი,
ქიჯემკ, მშიე რქიტან. მანაფეშე, აცგიე აქამბეშ-ფსეკ შიანტონ ჯარბეტ.

„აქუა ზაკი-ხ-ნ-ხიე, აქამბეშ-დეუ შტაგინენ იტინ? აქუა ჰარგ-ე ჰანაქა.
აქუა აცეხგ-ე უსან ყომეკ-ე აზენე ქოვეკ მარტსასეკ“-რპიეიტ ანფაგ-ე.

35

5 აპია ცან, აცკვი-ათარა ყანაწიერ; აქიჯგმაგჯ ცან, ჯუთასაყ ვნაგეერ; ამ-
შოგჯ ცან, აბულტა ვნაგან, ირზიგუტ ატუსაქიბ. უოჟია, იცანგ აცკვიტ ვზგარა იგ-
რკლეზარაშიაჰ. აქიჯგმა ფსიესტა იცან, აცკვიტ ვნაგეერ. აჰიე, სმშიე (sic!) აცკვიტ
ანერბა, იშინ, იყარლეტ. აპია აპიე აცკვიტ იკაქიტიეტ, ამში აწლა იკაქიტიეტ,
აქიჯგმაგჯ აერა ატუჰ აწლა იკაქიტიეტ.

აცკვიტ ნი-ვა, აქე აქიშოო „ხიზრ, ხიზრ“—აპირ აწკვაგჯ არსიესირნ. სმშიე

აქიჯგვი ინერბა, „უბუჟმა?—აქიეტ ამში—„ტუსა-შარლა ააგ!“ ნესპარზ, გჯუამეზტ,
ტოჟიან იგვიტ, ჰაჰაჰა“—აჰიეტ.

10 აწკვიან აპია შიან, აწკვიან არსიესირნ. აცკვიტ ინაბა, ჰიენაფე ჯაშან, აფეშ-
ჰიე აპია ახტკიტიზ რქიფალე(ჟ)ტ. აჰიავჯ შიან, ააფეეტ. აცკვიტ შიან, აწლა
იკაქიჯალეეტ. ატუაგჯ აქიჯგვი ამში იშინ, ჩიიაკარკეენ, ააშეეტ. აცკვიტ
შიან, აჯნე ანაბეტ.

გ. დ. (15 წ.)

ს. კუენსი 2. VIII. 40 წ.

15

8.

ლორშია ნხარა დცეეტ. ღორშიე იჰა სანიათ ღორშია აეჟან დაიხიან,
დაქიწიეტ „არა დეზჩან!“—იჰიეტ.

20 ჯბა-ხუთ შიეჟესანდა დავჯშაეტ ღორშია დახტავ. „სანიათ ფჰიესნე ბასე-
მხაჰია!“—იჰინ, სანიათ დეკვლდეალეეტ აეჟან. გჯლმუჰ უა. „სეუშნარკჯ უა
ეფეშ ტუს გჯყასწამ“.

შიეჟესკჰ სყარა წლატ. ღორშია ტოწი-ეფეშ დაიხიეტ. აეჟან დეჟეღლარნეს
დცეეტ. ღორშიე იჰე დნეეტ აეჟან. დეწიეტეეტ. „უწიეტუა ზაკირ?“—იჰიეტ ღორ-
შია.—„სეწიეტუა უა ოჰ—იჰიეტ—სანიათ, უჰჰან, ფჰიესნე სენეჟმხიეჰია!“ დესშან,
აჰიეტ ახტკია საანეტ“—იჰიეტ.

25 ღორშია ტუსა იჰიეტ: „სეჰიკენციაჰია აბაწ?“—იჰიეტ.

—„აჰეტოგჯ აბრახ ანხართაჰ აჰიეტ იყოლჰ“.

„სანიათ „ფჰიესნე სნეუმხიეჰია გჯაჰამ“ ანეღჰიოზ, სჰიკენციაჰია იყანმა?“—
დააბწიაჰიეტ.

30 —„გჯყამეტ—იჰიეტ—ლარე სარე აჰჰანჯან“. „უს ანეყანაჰ, სჰიკენცია
სეზააჰიარ!“—იჰიეტ ღორშია. დცეეტ აეჟან. სჰიკენციაჰია აიშითიუ ღორშიე იჰიეტ.
ღორშია იჰეჰიარ დარციაჰიოტ: „შიცანგ სანიათ დაეჰეგ!“ დარგეეტ. ღორშია
იჰეჰიარ სანიათ ღორთეეტ: „დეჰიანე, სყამეშორაჰიეტ დეშეშე!“—იჰიეტ. დეჰანგ,
დეგგეტ სყამეშორაჰიეტ. ლეშეშეჰიეჰია ეწბან—„დეგჰამან“, ეჰაბა—„დაჰეგჰ“—
იჰიეტ. ეწბე იგჯამეტ. აჰიეტ დეზდერან, ლეშე აწიანე შა სთაჰანე ღორშია
35 იჰიარნეს.

ეწბა უს იჰიეტ ეჰაბან იჰიეტ: „სანიათ დაჰამეშორ-აჰიეტ ტარარ უსეგ,
იჰიეტანე, იჰიეტ დეშეჰამეგჰ! სჰა ჰეგ-შთან, შა სთაჰანე სლაჰეგჰ“—იჰიეტ.
სანიათ დეჰიშითი, „ბეჰეს, ბეზანხან, ადუნა ბეჰიეტ!“—იჰიეტ.

ბეა, ში დატანგ, ღრიშა იქოჯ დაარგედ. აშა სთაქან რეთუშოტ. დაარგან. უეოტ. შთა ღრიშაა უას იბოქედტ: „სანიათ ლში იშაშუას ისტეოიტ“-იპიედტ.

სანიათ აყამგეშარა ღელან. დეშოულან აპკია დერგტეანგ უას შებგეშავგე (სენგ, ალაქიავგე რრკენ იშაარასკონ. იშეშაარასკონ სანიათ დააროუტ. ივგე დაადგედტ აპ. სანიათ ლეშას ფშოდა დაგტყამუტ. აპ იფას ფტოისნგ დაადგედტ. შოჯისსკტ აყარა წედტ. ფა დლოუტ.

5

ათააცია რქოგ ანგუფედ. სანიათი ბზია გედებაბახამ, ლეაწა დალპიედტ: „სანგეფუჰა იშაქექიმ (sic!) დესკრავოტ“-ლპიედტ. „იბალპიო ზაქიო?“-იპიედტ. — „ისანლპიო უდოპ—ლპიედტ—“გედ ზემამ, ეოლა ზემამ ბარას ჰა ბგექინგამუტ(!)“. საბა იქოჯ სტუშოტ, სტეოლე დგებქი აახგუშოტ“-ლპიედტ.

10

ლანბეა, ლეაწა, ჩეოანგ შივგეკ ჩეგეოტრეფედტ. იღქქილან, აბეა იქიენ, იტრან. ლანბეა დგეოპ, ჩეოია შივგე რყოუპ. ად' აქიო ინტ. ფსგრშოტ, აჩეიან

კვრ დერქოტ. აბახსტემა, არყ, აჩალტრ¹ ირგეოტ, აშაქეა ფსაყვრშოტ. ივშედტ აშაქეა. ლანბეა იგტემეოტ. ითაცა „სანიათ დენეყოგეშემგაკია გეტანგ“-იპიედტ.

15

ილეშპიედტ. სანიათ გელმუედტ. ხებტეგგ, ეიანტეგგ (ილეშპიედტ). გელმუედტ. დაგანდემდერხალედტ. დანდემდერხალა, „სფა დეუშახარგე, ფტოისნგ სგეუხეყა-ლარემ“. ლანბეა ლტქიოენ დგეშედტ. ლეფას დანდემუ, „სეუხეყილაპ. არას ად' აქოჯ სტანგ, ჩეგედიანგ, საადეუშოტ“-ლპიან. დგეშანგ. აბეიო ჩითალეტ, ჩეოლგოდტ. ანთ აგეფტ ლანბეა დგელან ჩეოია შივგე აბიგე იხეშპიენ, რქიო იტანტ.

20

ხებშეკისა წედტ. სანიათ აბნა დელან. უასახჩაქ დელბედტ. „აბზარო უბანგდტ“-ლპიან, სალამ რლთედტ, აშასახჩაგგ სალამ აალგმთედტ. სალამ ებგ-როთედტ.

აშასახჩა: „იბტეუშე(ე)შ“-იპიედტ. სანიათ: „პამათაქეა ჰაფსახუშოტ“-ლპიედტ. ირფსახტ. „აშუეს უს დამანინ?“-იპიედტ აბჩა.— „ჩერენრა სტუშოტ, ბეზლ'ულა ცივგეჩა გეტანგ“. ირფსახუნ, სანიათ აშასახჩა დგეშეწანგტ: „ჯეტეეს-ბზია დაბყო, სეჩერგენხუშოტ“-ლპიედტ.— „მუდგე აყარა ბენეყიარი“-იპიან, ადრეს ლგმთედტ.

25

დაალრუნ დგეაციაეფან ახახუნ დეადგეგლეტ დგეჩერგენრეს. ხებშეკისალა დგედგეგლეტ. აშუეს თ დგეშეადგეგლან: ახუშეკისა დანგეარი, სანიათ უასსკ ილთაგუ აყარა დალგმთონ.

30

ახუშეკისა დალგედტ. ღრიშა იდერხტ ლარას დგეშორგემუხ, ფშეაარგ დაადგექილეტ. ღრიშა(ლაბა), ლეაშას, ლანბეა ებდეროუტ იშეფშეააშუას დაბჩერგენგ დაანგტ (სანიათ დეყენხო). აშუეს დგეკეგენგზარ, დგეფტოესთანგ იგტრ-დგრამ. ანთ აანგტ ასასკია. სანიათ დეყადგელან, ფშეაარას იქიო(დაანგტ).

35

აშუეს აჩუნ თურახს რქიორნ. ათურახს დანანლგა, აკე ლპიედტ სანიათ, დგეჩერგენგ დგეშპიედტ. „თურახს სპიუშოტ—ლპიედტ—თურახსნგ ისპიუშე სგლაქეა რულა იბბახ, სგუნინახ თუპ“-ლპიედტ.

„ღებზანი იუპიარგე დეუშოტ“-ლპიედტ. ასასკიაგგ დგეჩერგენგ დგერქი-ედტ: „სეუთსაგგე შიშუნ, შიძა!—ლპიედტ—სარას თურახს სალაგოტ, აშუეს იშა-

1) აქვე ჩამოთვლაში იყო აგრეთვე აჩაში

ცაადა აზნი იზნრუ ღღღღღღღ იგ^არუმ. აშიაქქია რკენგ, აშიაქქია აში ავგში აქი იგტლანგ, იღღღღღ ღღღღღღღღღღღ, დააშეგლო დააშეგლაადტ!^ა.

ილზგრხაზ აკგ^ა აანგმხონგ დარა ირალპიედტ. მანრალპია, აშიაქქია ზენი რყაზ „ჩიეშეგროლია!“-ლპიედტ სანიათ. იღღღღღ ათაენგ მანლაგა ლაბ მემშ, 5 დღრმგედტ, ლბბბბბბგ^ა დღრშგედტ. შოწგქან ლკგლფა აატგლხენ ლკგანგ ირპინგ. ირგ^აენგ ლკვი რქენ. დღზჩჩჩჩჩ ალამანთნ იბედტ. „შოქია იბთაქუ სყარა ბესთეშეშტ“^ა-იპიედტ. „სგზენტა ციკგჩა, საბ იზენტა ციკგჩა, შარარ უზენტა ციკგჩა, აახჩანგ სარა არი სყარა უსთაპ“ ზეუქიო, სყაროპ, დასკუთუშეშე“-ლპიედტ.

ლბბბბგ^ა დღზჩჩჩჩჩგ^ა აადტქიედტ. დაამბტ ლაბ იქოგ. შოქია, ლანგია 10 დღყანდი (|| დღყანტი), ლანგია ლქო დცეუშეშტ, „სბბბბბ იფსენგ ყასწუშეშტ“-ლპიედტ. დცახტ. დცახენ, იფსენგ^ა ყალწიედტ. აქტგ^ა, დყაშაზ, ემზნარაგ^ა ყარწიედტ. ლუქსქია შაყალახგ^ა ლპიედტ სანიათ. „ამზირა ბგმაზაადტ, ბგზახბ. ბგზირაპ!“^ა-რპიედტ.

ა. ხ. (36 წ.).

ს. კუვინსკი. 7. VIII. 40 წ.

9.

ფპიგსფაკი კვიენაკი ბზია ებბბბბ. ქიკ-შეკისა რქი მკიარგშინგ შეკისა 20 ჯეიანდა ბზი შეედბბბბ, აფპიგსფა .ლთააციბ ბქეაქ (ლგქეაქ) დგმროედტ. შეკისკი ბეაქინდა ჩოლრგმზახტ. ლგეიგ ბზია დავ^აბამ. სგილაცია აფპიგსქია ირალპიედტ. ლწაწა დანგყამუზ, ანინგ^ა ლღზირბბბბა კვიენ იქოგ სგილა-ფპიგს დღღღღღღ.

„საყბიშთია, ისპიუშა?“^ა-ლპიედტ.—„შარარ უზგქაა შეკისგქე ბქეაქგ დღმზახტუპ, შარარ უზგქაა სკციბ შხსსიუ“.

სქიენ, დყუღშორიზ, აკგ^ა გღმპიედტ. აქუს აჯაცა დაამბტ.

„იყაბწიედ?“^ა-ლპიედტ. აფპიგს—„აკგ^ა იგ^ასდმწიედტ, აკგ^ა გ^ალსმგრშე- 25 ქედტ“-ლპიედტ.

„იბზიოუპ, ბენგ^ა ბცახ!—ლპიედტ—შოქია ეგ^აწუშამ, ბგ^აშთინუშთან, სწაწა- 30 დაამბუშეშტ—ლპიედტ. სწაწა ჯარ დანცაპ, არა ბნამბ!“

ლწაწა ჯარ დცედტ. დანცა სგილა ფპიგს დნამბტ. შიყა ლკგედტ. ილკენ, 30 სგილა-ფქაუს იღგან, სქიენ იქოგ დცედტ.

შოწგქან „ამისყაგ^ა საგ^ათხ^ამ“^ა-იპიედტ. დაამბტ სგილა-ფპიგს.

„იბბბუშე ზაკირ?“^ა-ლპიედტ.

—„ამისყა მანუხბია დავ^ამთხ^ატ. უა ოპ ისპიუშა“-ლპიედტ.

—„ბცანგ შოქიგგ^ა სგილაცია რქოგ აგირა დღშააკღღღღღღღღღღღ, მპი!“^ა-

35 ლპიედტ.

დაამბტ, დააკღღღღღღღღღღღ. არახგ^ა დღენგ^აღღღღღღღღღღღ ლარა.

—„იუგანშთლხბია აა-შეკისა იპაზჩმბეუზ სბზიბბბბა?“

—„იგ^ასწაწაშთ“-იპიედტ.

— იუწამუშოლაზარ, აჲ' ტანსპიუშოტ—ლპიეატ—ჟანა სულგაეი დემააზარი,

იშეუთავძო, იყაწს! ჰაბზიბარა ჰარწანბურგრა ათაჟუპ—ლპიეატ.

სჟანა აჩთარაჟა' დანიტ, შიპიგუ' შთაჟიეატ. იშთაჟინ, ჟიან დეჯანან. ჯასტ
ყალეატ. ჯასტ ნკალ, აჩთარაჟი ლარან დემაანცკიანე, ალტგაეი დაახტ. და-
ნანან, აჩთარაჟი დენაშეატ. „არა უსნე იუშეი?“—იპიან.—„უსნე ისტმოუ უა
ოუპ: სისცაჟაჟ სჟიეატ, რეჟიან თასტგტლუშეატ, უმაახარა ჯესმან ტოჟან.“

5

დცატ. აჟი სჟანა აჟეს იგამჟეატ.

სდურჯან აჩანე აფიგეს—„აზან სარფსეატ ეიშია ააგარე უცა!“—ლპიეატ.
ეიში' ააგარა დცეატ. დანცა, აგილა-ფიგეს აჟიკეს იჟე დლჟშეატ. აშიაჟე
ლჟლთეატ. იჟანანან აჟანე „ჟიარე იუბრჩჟა“—ლპიან, დაანტ აჟიკენ. აფეშე აჟე
აში აშიან, აფადელ (აჟიენა) დთალეატ.

10

— „ჯას' ანყალანკ სა სენტალუშეატ“—ლპიეატ.

ა'ხაზენ ეაშიააგარე იცან დაახტ. აჩიან ირჩარან ათაჟენ, ჯასტ ყალან,
ილაშცარახან, აჟინარ ითაჟენ, იჟინარ აფადელ ითან, ა'ხაზენგ' ჟიან დთა-
ლეატ. ასარნტე' აერკეატ, ჟიან დთრუპ აჟიკენ.

15

— „იო აჟესნე რუშეი?“—იპიეატ.

— „უსნი ისტმოუ უა ოუპ:“ არშენ იმოუპ აჟიკენ ათი აბლტეჟია

იშოტ.

— „იშეუშორ ზაჟიი?“—იპიეატ.

— „ჟოწიგ თეჟ-ყაწარან სსლაგოტ“—იპიეატ.

— „ჟოჟიანანარა უზანხალეა?“—იპიეატ.

— „ანი აბლტე სშინარი, არი აბლტე სწანთეატ (ისწაშოლოტ)“.

20

ა'ხაზენ იშეატ. შიაყანი იყეაწინ ითეატ, „უს გ'უშახხე, უცა!“—იპიეატ.

ანეიშეატ ააჟეან იგ'სტმტეატ—ლპიეატ—არი შიეისეო ბეჟიკი ჟიარ
უზტეჟია ჯაბან ზბეატ. აჟან ფხე ზბეატ—ლპიეატ. მარან ალტგაეი „იხტერხეატ!“—
იპიეატ.

25

„ფხეზნე იზბან უა ოუპ—ლპიეატ—ეიში-ააჟეანეა გ'აჟან“—დლჟიგლწეატ.
ანეილა-ფიგეს შიაყა ლჟლთან, აჟიკენ იჟე დლჟშეატ. აგილა-ფიგეს ჟეს ლან-

ჟიეატ: „დანფხაჟ, ბზიბარა ანჟანან ან ანანეჟე საყალან აწლა აჟა-დლჟ
აჟეაჟე აჟე ჟოწიგ დცანანტ-შანე, ჟიან დლლატაანტ, სარან აააჟეჟესტორგ-ნწეჟე ჟიან
დლლატან!“

30

ალტგაეი დაახტ. „აჟან ფხე ზბეატ“—ალპიეატ.

— „იზაჟიი?“—იპიეატ.

— „ანან ჟიარგ' სარგ' აჟა-დლჟ აჟეჟ ჰცუშეატ. აჟეაჟე სჟან სემჟანეა სან-
ბზინახე“—ლპიეატ.

35

აჟაჟე ინიტ. ალტგაეი ალპიეატ: „ჟანლა, აჟა ააარშიაშიან (sic!) ააჟეაჟე-
სან!“—ლპიეატ.

ირშიეატ, ირშიეატ, აბზიანეა გ'აჟანფსეატ.

— „უბაასხ!“ — ლპიან, დაბაასხტ ალგაეი. „სარს სკანლანგ მაასგრშეგშე-
უმეტ, ტარს ივიშინ!“ — ლპიეტ.

აწლა შიბაალგრშეგშეგროზ ალარყიჯ დააიფშეგტ. ალგაეი აძიგ დენყიეგონგ
ტრე ლპიეტ აფიეს: „უარს სკშეგნეუშეგნულა, უშეგნბაზლა შარდუ-უზაუსუმოტ.
5 ტოყის აძიგ დენყიეგონგ იზბრეტ — ლპიეტ — არი ინეყიეგოლა ზაკიჯღა? უც-
ქრპ — ლპიეტ.

— „საგ'ცოქაწმ, აძიგ'ღ დენყიეგონგ — იპიეტ — ბა იბპიორტ მრუმზარი“ —
იპიეტ.

— „აძი' დენყიეგონგ იზემბოზარი, ტარს ტააქანლანგ, ჰა აარშეგშეიანგ!“
10 დაბაასთ აფიეს. დაბაასენ, დაატალეეტ აპს 'წყაყიე. ანრ ლეზნბაბარა ტიან-
დტან. ანრ ალგაეი ლარს დეშეგბოზ-ეფშე ანრ დაანლწენ, დეზბრტ.

ალგაეი დააყაატ: „ბარს რყაბწოზოჲ?“ — იპიეტ.

— „ტიარს მანტისპიოზ ეგ-ტიამეტ, ტიარს ციქარა მანყუწაიკ, სარგ'გ.
იყასწუშეტ“ — ლპიეტ. ლარს დენიადან.

მ. ხ. (36 წ.)

ს. კუვინსკი 7. VIII. 40 წ.

10.

მადამერ (ი)ყან (?). ატრე იფეა მარე ემეკერა რემან. ეემეკერან ირგმაზ.
ატრე სკენ: აბა პპრა ბზრე იბრნ, იფა გ'გეზამეტ პპრა, ეეზტციქახეეტ. ეეზტ-
20 ციქახან ეეზამეტ. ატრე მადამერ იყან იფა აქეთ დეტეწენ ჯა ჩენგრაა დან-
გელეტ. ატაან ფშბან-ხუბან შიესა დენბრნ.

დუშენბრზ იფაან დალკეზრტანბტ. ატრე რან თაეიკ დეყან. ათაეი რყაზ
ატრე რგმეი ატასიით იზყალწეეტ: „ტოტგლა აჯგ ტაადღლწერი, აბრან, აყაბ-
25 ლან ატან'ლა უგბლანგ, უქოუმტრხან!“

ანრ ატრე იგ'გამუეტ, დანაადღლწ, იქეზარხეეტ. მცაე იბტეტ. ამცე იბაზ
-ეხცერ სემცაქია!“ — იპინ, დამთალეტ. დემცერზ, იშარდო, იმპკო იგ'სუზდგრამ,

ბნარაქ აქეღ დგლან. დეშაქრზ ფბიქსფა ფშიქაე ატრე იცრზ დააიფტლეტ. და-
ნააფტგლა ეზწაანეტ აჯგა „ზარს ბაბანცო?“, „სარა საბანცო?“

„ატან' უა აბნაქე ეხანგ ტეტ, ატაან სცორტ“ — იპიეტ მარს.

30 დციეტ. ეხა-თეტ აქეღ დენაშეტლეტ. დენაშეტლან, დუშეკენან, ატრე
მარს იწანან, დაანენიქენ, ლარგ'გ მერე იქეღ დააშეტლეტ.

„აბზახანრა ბზარა!“ — ალპიეტ — სარს სდღლწუპ, შარდამწანგ სააშეტლა-
ხტა — ლპიე (sic!) აბზელ'უდ. მარა რეიქ საპანტ-ბეჟე ანწგ, ბლანა ააშეტლეტ-
35 ტოყის ანრ აფბიქსფა ბლანან დყალქეტ-შთა, ებაშეტ, „უწანწარა-სწანწარა“. იგ'რემ-
ბელმან?

ებაშენ მარს ეცკეს იგ'გმნაატ აბლაჯა. ატრე აშთებ'ღ საპანტ-ბეჟე ანწგ
ლარს, ფბიქსფა, დაიხტ. ემცაიეიორტ.

„სწმოცაქია შიარაცარე ოყოჲ. მაპარი, ურშებ“—ლპიერტ.
მარა—„სეზერშის ზაკირ“—იპიერტ.

—„ურზერშის უა რუბ: აშტო ირბააკეჯ ირშებტ. შიარეჯ ურშებ—ლპიერტ—
აფტეხალა სპათელა სწმოცაქია აიპარი, ურშებ—ლპიერტ. დარს ნაპაე რანბეჯა-
რქია სწოხბეჯ, აშრას ყამზარნეს—ლპიერტ ლარას—აძგაბაა ითასუჲსსპა“.

5

შოწებანი ლებეჯე ვეშეა აიპან, ტემგეტ. მანესეს აბეჲეჯე რეკეს მარს ღე-
ბამტ. დანნაპა, ღებრთებტ ფეჲესნუ.
ჯემეჯ ანწე მადეჲეროყან იფეჲაბებტ(!), „იფას ღეზანღეჲიეცალაზ აზებია
ღერშებტ, ღერკებტ“.

„აშუჲ აზებია სცახრა ათახუჲ (|| ათაქუჲ)“—იპიერტ.

10

—„ურცო ზაკირ?“—რპიერტ მფეგაეცია.

—„საბ იუს ციგახებტ, აშუჲ აზებია სცოტ“—იპიერტ.

მფეგაეცია მაპირთებტ აღინებეა ჩო „შსლაეცახ—რპიერტ—შეაბ იქეჲ
უფეჲესგეჯ შიარეჯ.“ მფეწარპიებტ, ათარაშე აქეჲ რღერგლეგეტ. „ურზერარა, სეზერ-
არა“—რპიერტ. იღქეილტოტ შოყეჲ.

15

ირპიაზ მანაბლა, დარს მფეგაეცია აბეჲეაშეცია—„ურცახებტ—რპიერტ—
შეახტო ალა (ეართან) ჯემეჯ ყალტო. არმა ოყო-ლა ამაჲა შემცან, ბლმა უსსა!“—
რპიერტ.

დაადქეილგეტ. ამაჲა ღეჲიეჲ, ღეცოტ. აჯემეჯე აყელგეწაზ ღენაძებტ.
ღეჲეილტოტოშაზ ამაჲა ღეჲეილარა ათაქენ, მარს პრმალა ღეცეტ. ეგეაეცია „არ-
მალა უმცანს!“ ზეზრპიაზ, აბლაჲა აწლაქეჲ იქეაპან, აშუჲ აზებოჲუჲ.

20

მარს აბლაჲა დანნაეალა, ჰაგეჯე შტან აშტო(!) აბლაჲა მარტე(მეშინგ). აპანკი
ააშტგებტ, მარს ღასტ. დანსს, აბლაჲა იზლაქეაპიაზ აფეშეპიქია (აეფეჲია) ფეგ-
წოწოებტ. აფეშეპი ანფეგეწეწეა, აბლაჲა იხეიოხებტ. მანხეიოხა, მაპინწესანუ
მარს ღეჯახებტ. იჩეჲე იფეჲესი აშუწეყა ითანაგასლებტ. აქეჯეიმბახტ. რყამეშეა
მანემბახ, მარს ღეღეჲილგეტ. „არს სეზეიშეაზ აშეს“—იპიან, ღეღეჲილგეტ.

25

ღეშეც(ე)ოზ ჯეჯა ღერნიებტ შენღერლა აეცეა წაპიანგ. აბანსა
აქეტე ააშებონგ რყან. აშუჲ აზებია აჯეჯა ღერზეწააეტ, აზარბენლა მაადღერ-
ბებტ.

30

მარს აზარბენლა იზღერბახ აეცი აშენღერი იშეფეწაპიან იშტგებენ,
„ანი ოჲმა იზეშეპიო აქეტე?“—იპიან, ღერზეწააეტ.

ღეცე (sic!) აქეტე მაადღერბახ აქეჲ. თეჲე ღენაშეგლებტ. (იფეჲეს ღე-
გა(ზ) აბლაჲა ღასტოჲუჲ). დაყნაშეგლაზ თაყე ღეყეებტ. ათაყე ღეჲეჲე „ძა-
სგერეი!“—იპიერტ. ხეშე აპირლთებტ აძე აზებია.

35

—„პან, სარს ძეჲ ისპიაზ, იგეზეშეჲე“—იპიერტ.

—„(აძე), შარდა წებტ აბლაჲა აძე გეჲანათამ“—ლპიერტ. აშუჲ ანგეპია,
მარს—„აბეჯარ ეებტა იზეშეჲე?“—იპიან, ღელწეწააეტ. აძეა აპირლთებტ. „აფეშარ-
პიქეაეჯე აასტო!“—იპიან, აპირლთებტ. ღეცეტ აძე აქეჲ. აფეშარპიქეა ჯებე-ყან.
აჲლა ძაათგებტ, იკუბახან აათგებერნეს ღეშეაქეგეზ, აბლაჲა შე აძეააწენ,
მაპირშათლებტ. მაპირშათლან, ღასენ აწან ჯემეწეებტ. აწენესთა აძე აქეჲ მათეზებტ,
აწან ეებტ. აწე ათაყე ღეჲეი მათეგახტ. ათაყე ჸესა ღეფიებტ: „აქეტეჲე ირპი!“

40

აძე შიბინთხედა. შიშინა'ხინთხაზ ეფუშ აქეთ ირანჰი სარა აჟუდ აწან საშთა-
ლოტ. აწან ესწიედტ—იჰიედტ—სანანახუშთა გ'ესგუდტრამ. სანახუშტ—იჰიედტ.

5 აწან დანშთალედტ. დაადრუტ აწან. ანახ' ეგვიცია რჰეჟ იყან აწან. აწან ას-
პნრთ აჰიართან, აწან დერ'ცინაჟედტ. დანდერ'ცინაჟეა, „სუფიგ'ს დაცუგუგან, დაას-
როჟ!“—დანიჰიედტ დარს.

—„ფადელკ (ჰიუნა) სემფესთა თოჟუ. აჟაა სუტეწაყუჰ ითორუჰ უფიგინს,
უჩიგ' — აჰიედტ. („სუტეწაყუ ითორ აფუშქან აჟუწაყუ ითორჰ უფიგინსი
უჩიგ'დ“).

10 ჟოწუგ'თან, „უჟსე აბანთოჟუ?“—იჰიედტ დარს.
—„სუტესე აშიენდტყიარა აწუგრა ითოჰ—აჰიედტ—ჟათ აწუგრა ეფუშინე ითორჰ“.

ჟოწუგ'თან აწან ჰანეტეჟ რ'ჰიედწინ, ჰანეტეჟლა დანსენ, იყახეჰკია იყალედტ. დცან,
პმწესთა დედუგ'მხტ. აჟუწაყუ ითანზ აჩიგ'ფუშქა დაათგახენ, აჟუგ'ე დედუგ'მხტ. დედუ-
გ'მხენ, იჩინ იფიჰიგ'სუდ აათგახტ. შთა, აშიენდტყიარაგ'ე აათგახტ. აშიენდტყიარა
იწედტგდტ. აფსე აათგახენ, იშედტ.

15 შთა დაბტინა რ'ჰეჟ იფიჰიგ'სგ'ე იჩიგ'გ' იმანე დცედტ. დანცან, დტყან, ფსუდ-
შედტ. დაქინანგახ სყარა ბეჟსტ. „საბ იჰიგ' სცინხედტ“—იჰიედტ., რუბზარა,
რანაჰე ემცინაჟედტ. დედტქილედტ.

20 დედტქილან, დანაა, დანაა, დანანტყიო-მაცარა დანაან. ათაჟე აძე ზინააგახ
ლქეჟ დანდტ. დანანაა ათაჟე ჟესა ლჰიედტ: „აყარანლქია ბეჟბან ეფზინედტ ჟორარ
უჩეჰქია“.

—„სარე იყასწანზ ზაკირ?“

—„ბზიარან ყოჟუწედტ—ლჰიედტ—შეჟესა ჯეჟინხიბუბე ძ'აგ'ჰა'ხითედმხტ—
ლჰიედტ—ჟოჟია ჰან'ხითხედტ. აჟუ აზეჰქია ბეჟ-ყარანლქ უჩეჰზხედტ. ბზიარანი
იჟთაჟუ, ურთუშოდტ“.

25 —„სეგ'ანქიშიამ, სცინხუშოდტ—იჰიედტ—საბ იჰიგ'!“
აჟუჟე ანუჰქია ათაჟე დცედტ აფაშთა იჰიგ'. „შეჟესა ჯეჟინხიბუბე აძ აგ'ჰან-
'ხითედმხტ. ზეზზარალა ჰან'ხითხინახან დეგ'ანამ“.

დარს დანან, ეფზინარან დედგედტ. დედგან, აფაშთა ჟინსი დედჰიედტ: „იჟთაჟინ

(|| იჟთანინ) ბზარანან? — ჟესა იჰიედტ: „ხ'აფუ ჟსთაჰ, ადგ'ელ უსთაჰ“. გ'დ-
30 მუდტ დარს. „ფიჰიგ'სთაჟ დანსტ!“—იჰიედტ.

ანბეჟ ყარალქ რ'ჰეჟ დრგ'ლუფუშენ, ითაგ'ენ აძი დტედთედტ. ჟეგ'ე დტემან იჯ-
ფიჰიგ'სცინაგ'ე იმან, აფუგ'ად იფიჰიგ'სხონ ლქეჟ (იჯუფიჰიგ'სცინაგ'ე) აადგ'ახტ.

დაყანახ აჟეს უნაშთა ყადწიედტ: „საბ იჰიგ' ხეჟუფიჰიგ'სცინა შეჟსანახან, ჟიან

35 შიედშინ ახანბარ რგარანგ'ს“. აჩიცინაჟე იჩიგ'თედრწინ დაბ იჰიგ' ირუშთედტ. დაბ
იჰიგ' ითანლედტ. ითანლან, ემცინაჟედტ. „უჟან ხეჟუფიჰიგ'სცინა აადგ'ედტ“—რჰიან,
დაბ იარჰიედტ.

აჟუჟე ილგ'მჰქია აპცია კტდერხტ. „იბზროჟუ“—ჰია, ირუგ'მჰიედტ. აპცია

სარან ციქაყუზბობო სა სთგ'ედტ. დარა ბზი იბწინ ჟუჟე აზეჰქია ილგ'მჰქია
40 კტდერხტ. იბზროჟუ-იჰიედტ იფან. „სარან აძი' ლანჰა გ'ანაზმედტ, დარა ხეჟუჟე
აადგ'ედტ“.

„იუვიტოტა?“—იპიეიტ.

„ისუვიტოტო უა რა—იპიეიტ—ილაქია თგსხუშოტ“—იპიეიტ. აჩიენ (იფა) დაწკრაზხეიეტ „სტლაქია თგსდარხუშოტ“—იპიეიტ.

დააენ რლაქია თირიგბტ. დაათგმაზხ ეიწწკრაქ დაბეიტ. იფ'რლაქია ავადღებ ითგეიტ. ლა 'ხიქტკგგ' აბეიტ. ავადღებ აქოტ იცან, უაბ რქიტიეიტ ალა 'ხიქტ.

უოწწკიან შარდა მწუან აწუწგ' რლაქია ახ'თარეუზ აერგ' ღვთარეიტ. ალა 'ხიქტ ღვთითარეუზ აბეიტ. ღვთაზეუზ ალა გ'რუმბეიტ.

აწუგს აშთახ ყრმრაკ წეიტ. ასასტ რგონ ხეჯ წაქია. ალა 'ხიქტ ავადღებ იშეიტიტაზ (ი)რუმბონტ, უტო ახეჯე იშეიგვესაზ აფსერშანგს დააქაასტ, კერკრ-

ტონ. კერშორტონ, ალა 'ხიქტ ირზანტ. აძოტ კიანტა ანოთეიტ. დააშთახენ, ავადღებ აქოტ ითანარეუშოტ. ანრ ზლაქია თგხუზ აახიიან, იტიეიტ აქიანტა. აწუასა

აქროთან, ხენტა ინათან, იტიეიტ. ანთ ახეჯე აქიანტა ალ' იახთონ, ანრ ახ'თა-ნარეუშოთ, ირბეიტ. აწუაბ იციეიტ. ავადღებ აქოტ იცან, „ალ'ამთ რყოუპ—რპიან,—

ალ'ამთნე რყოუ (ა)ადღერა ათაწუპ—რპიან, ასას ზტუზ, ითალაზ არაბ უთალა-რი, ასას უსთოტ“—იპიეიტ. არყანლა (აქიბარქიალა) ღვთარეიტ. იღქტიერწაზ

წარბ დანბას, ღვთიტიორ, ღვეააწუ დანალაგა, დააწარგვლახტ. იიწაბტ: „უნა-ძამს, უხყააწუნი“—რპიეიტ.—„სშიან სააწენბეხტ“—იპიეიტ. „აწუა უსნე გ'-მეიტ“—რპიეიტ.

ასას ზტუზ „უარო უთალ!“—იპიეიტ, წაბეუკ ღვეან, მარბ აქიტიეიტ. ღვთარეიტეიტ. ღენბეიტ ალაში იქო. ბლაში დანანეკვლეიტ. „უხაქიდა უარა?“

იპიეიტ—უხლაშიბეა?“

იქიტიზ, იშეყალბ მეტიეიტ.

„უწაბაგალახუშოტ“—იპიეიტ. „არყან (აქიბარქია) უბლა დაწასწაპ (რუმ-ლასწაპ)“—იპიეიტ. გ'გმეიტ.

—„უარბ აფეა უწალა, სარბ აწეწიან სევათეიგალაპ. აწუა მორუმზარი, ასას (ა)ტიეღ'რშაპ-შთა, უაათარეუკ“—იპიეიტ.

იშეიტიბნ ეფეშან აწეწიან დააწარგვლტ (sic!) ბლაში. დაანაწარგვალა მათეუტ შტან (დახ'აწარგვალაზ). მათე ფსენ უეე. აწუაქია (ა)აფეშან. უა იშეაფეშან, დარა მათეუტ აწენ, აწუა მეაფე, იშეაფეშან ჰირიტიანტ გუბ აქიბანტ, აპირაქია ამათ

აფეე იფსნტ იშტბნ აფენაშეიტ. აციბ აწალეიტ ამათ. უოწწკიან ავბაგ' ანახ-ნაშე აფსტ აწალახტ.

აშათეა რენე აპირაქიბ (ი)რემერხტ. ირემერხენ, ანრ ბლაში რლაქია მეხ-ერშტ. მეხ'ერეუზ, აფეა დანლაშიტიეია (sic!) დანტყაზ ბლაშია ექეაწიან, უოყეა ილრახეიტ (ინაშახიხეიტ). დანბზინაწილ'ბ ეფეშან ღვთბინახეიტ რლაქიაგ' აერგ',

დალაგან ბქია ბეაიცია დაბაგ' ღვთლანე იშეიტ. იშენ, აერგ' ღვთახნო,

ღენბ დალაგეიტ.

მ. ხ. (36 წ.)

ს. კუვირისკი. 7. VIII. 1940 წ.

ლგაყიკჷ თაყიკჷ რყან. აჟართ შიკისა ხენჯაყიან წინ¹ ჯარაგ² იმცონი
ეხაგაბრა რჭკურშინი იბზახრ.

აჟრ ალგაყე დღ³ლ-ციქან.

5 ალგაყი ათაყი ტოკტჷ მანშტალახ, ალგაყი იჰყეტ: „ჩკვგ-ციქანჷ
აბჭანჷტ“.

აჟრ ანჰიან, ათაყი—„ტოყინანძარა ჩკვგ-ციქან გ⁴ასკანშპატ. ტოყიან ჟკვგ
ანჭასკანპა, ალღენ სგ⁵ტქიხახრგმ—“ლჰიან, დღღ⁶ლწენ, ჩიგ⁷ლშტ.

10 ალგაყი დანღღლწ, იფჰიგ⁸ს ღშინი, ღშტანნი, ღღმბეტ. აჟრჷ დანღღბა,
„სარს სფენწა არი აჩკვციქან ყახათაჰჷ კიგ⁹სხგ“—იჰიან, იფენწა კვღმბტ.

აჟრჷ აწკვან დწმგ¹⁰ლახენ, ნგა იჰიეტ: „არი სფენწა ჩიფენჭჰიანი დწგ-
ზოტტა, ღშასშრს!“—ჰია.

15 აჟრჷ აწკვან მგ¹¹დ-ყიომჷ ანბეტს, იფჰა ‘ხიკვ¹² დანრფყა, ჩიფენჭჰიანი დწრ-
თატ: „საბა, ფენწა ყიაგია!“—ლჰიან. აჟრჷ ანღლჰია იფჰან ღღმგ¹³მშინი, ღმთათა-
ქია იზხეგ¹⁴ ზღშინხენ, აბნა ღღღგაგალან, დწრშითიტ.

აჟრჷ აფჰიგ¹⁵სფა ‘ხიკვ¹⁶ აბნა ღღშგ¹⁷ლახ ნაჟრჷ აჰ ბანჷ ღღშეშინარს¹⁸ცოზ
ღღმბეტ. აჟრჷ დანბან, „არი აფჰგ¹⁹სფა-ფშეძა სფა ღღმგ²⁰ზგაჰ“—იჰიან, დწნღ-
კლან, რქიღ ღწმგეტ.

აჟრჷ იფჰ ბგ²¹შიკისა ღღშეღრთაზ ჩიგ²²ჩარა დიშთინ, შიკისა ჯეყიხიხა.

20 იგ²³წენძაკ²⁴რა აშვა დწკ²⁵ემწინი, აჩიჰიან იხ²⁶ჩინ.

აჟრჷ აბბა „ფჰიგ²⁷ს ღღუზაგეტ, ტწახ!“—იჰიან, ხკვ ღგ²⁸აყიკია იშთინ,
მარჰიატ. „ტწაჷ ფჰიგ²⁹ს ღღუზაგეტ, უნახ!“—რჰიან.

—ფჰიგ³⁰ს ილზგ³¹ფიალღე, დგ³²ღსთაგ³³მ,“—იჰიან, ღგ³⁴რგ³⁵ზგ³⁶მბეტ.

25 აჟრჷ აწკვან მარს აჟრჷ ატკენ ღგ³⁷ცრაზინი რინაბჯაჷკ ღღყან. ღღზგ³⁸რ-
შითიტ. აჟრჷ რინაბჯა-ბზია ღგ³⁹ღღტალან, მანჰიეტ: „უმნიხკია გ⁴⁰აჟან. ტწაჷ ფჰიგ⁴¹
ღღუზაგეტ“—იჰიან. ატკენ იშინმუაზ, რქიგ⁴² ღწმგეტ.

აჟრჷ ინაქ⁴³პ⁴⁴ რუგენ, იფჰიგ⁴⁵ს ღკ⁴⁶იღ დწმგ⁴⁷ღღეტ. აჟრჷ აცოართან ტატარა

დანღღალა, არს იჰიეტ: „არი ზაკი-ციართან ჯარე? სარს სჩი⁴⁸პა სგ⁴⁹წინი სკია-
ღგ⁵⁰რ სგ⁵¹წინი, სრტა სგ⁵²იზარი, მანს სთენჩიშინ“—იჰიეტ.

30 აჟრჷ ანგაბია, „ტწარს აჟრჷ აყარა ვაწარა ღგ⁵³უ ჟღაზარი, ღ⁵⁴ხიფაგია
დაყუკო აუურღგ⁵⁵რჰ“—ლჰიეტ. აჟრჷ ანღლჰია აჩიგ⁵⁶ენ დწგ⁵⁷ლან, ჩიიგ⁵⁸ჩან, ღღღღლწა
დანანლაგა, იფჰიგ⁵⁹ს ღწ⁶⁰აფშ-ყალ⁶¹ჩენ ზღმგ⁶²აგ⁶³ლხენ (|| ზღმგ⁶⁴აგ⁶⁵ლხენ) ღწ⁶⁶აწა რღთიეტ.
აჟრჷ ანგ⁶⁷ალთა, ღღღღლწენ, აჩიჰიან დრ⁶⁸გ⁶⁹ლაფშოზენ, ჩიგ⁷⁰ბზიაკ არღღმბენ, დწი-
ტან, „ღ⁷¹ხიფაგია დაყუკო აწსურღღრუშატ“—იჰიან, ღღღკ⁷²ილღეტ.

35 ბგ⁷³მძღლა ღ⁷⁴ხიფაგია დაყუკაზ დწღეტ. ღ⁷⁵ხიფაგია ითოძგ აკიშოინი,
ეხაგაბარა რიგ⁷⁶რწინ. აჟრჷ ითარსშეკია მარს მკ⁷⁷ლმზარი ზაძიგ⁷⁸ გ⁷⁹ჩინარტამზტ-

¹ ამ მოქმელისათვის დამახასიათებელია ასეთი ფორმები!

აჲჲჲ ატკიენ ათარაში ივაზჲ მარტგენ, აკადღვი დთაღან, იხოგჲ აჩითარა ითოჯრგგ-
ლატ. მარგჲ აპაჲჲშ დნაშეგლან, ღუშტაღან, ღუტაეოტ.

აშუეკმთა ლ'უხითვაგია დანავგლა, იხოთარა ჩავთ თაგღლან იბჲეტ. „არა
ზჩიჲუ მარა დაბაყო?“—იპიან, აპაჲჲშ დინნაშეგლა, ირპა რქიჯრსთენი აძი ღუტაიანი,
ღუბიეოტ. აჲათ ანგებ, ივრგ ღენაშეგლახენ, იჯეჲშეჲე. „არა აშეკის ხენჯეჲაჲ 5
აძიგჲ ღუგზუგმბანკუტ. არა სთარაშიგჲ აძიგჲ იგზნარტამუტ, სარა სპუჲმზარი.
სარა სთუჲ მათიგღლახ, არა აყარა ვაწარა ზლო, ვაწარანი ილო სსურდგარჲ—
იპიან, აჩიკიენ იტუშიაჲ ირპაზურტ. აჩიკიენ დანადღლუ, „არაბჲ ჲუშეგლ, სარა
სთუჲ მათიგღლახ აჩიკენ!“—იპიან, ავრგ ინაშეგლტ.

მეძკენდა აკგჲ აქამპიონი, ღუარჩო-შაციარა ღემინ. ჲოწკვიან ლ'უხითვაგია 10

აჩიკიენ ღუზუწუჲ: „ჲუბანგია, ჲუშთიენდა?“—იპიან.
აჩიკიენ იპიეჲტ: „ჲუხაბარ რპიო-იხუშთარა კარწიანი ისაჲუან, აჲარსა საგჲ-
ზნააჩუტ. ჲოჲიჲ სუჲჲუგზუგ, ვაწარანი იჲლო სუჲრბარენს, აკიჲჲ—იპიეოტ
აჩიკიენ.

ლ'უხითვაგია—„სარა შეკის ხენჯეჲაჲ სვგწეჲტ, სჩიგჲ აჲჲჲ აყარა ავგწეჲტ. 15
ჲარა ჲიგჲჲ კჲჲჲუჲ, ჲარგჲჲ ჲჲჲჲუჲ, აჲისა საყცო ჲიარა უგჲზენგეჲჲ—
იპიანტ.

ატკიენ—„სუზნიუშიტ, აჲისა ჲიარა უსტკინიზარი“—იპიანტ.
ლ'უხითვაგია მრეჲჲჲ ირტჲუშიგჲ აქატაჲიგჲჲ აარგჲაზურენ, ავგჯავგჲ აეც-
ღჲიოლეჲტ. ხემში ენნუჲა. იფშემშეზხოჲ აჲაჲ ადრმბეჲჲჲჲჲ რჩიჲაჲ რჲი ინა- 20
ძეჲტ.

ადრმბეჲჲჲჲჲჲჲ რჩიჲაჲ მუზხეგჲ ათურცან ა'ხ'აკიაგჲ ლ'უხითვაგია ინაპგლა
იკინ იშეააჲ, ადრმბეჲჲჲჲჲჲჲ ღუგჲჲანი აძი ღჩიგჲენი დარუზგჲეჲტ. დანარუზგჲმა
ლ'უხითვაგია აჩიკიენ აქამპიეჲტ: „არა ა'ხ'აკია ანგელ, სარა ადრმბეჲჲჲჲჲ სიჲსუშიტ“—
იპიან, აჲი ატკიენ იმონი (|| იმუჲენი), „ჲიარჲ ულგგაჲიჲჲ, აჲისა უგგლანაჲჲ!“—
იპიან, ადრმბეჲჲჲჲჲჲჲ ატკიენი ახგგტ. 25

აჩიკიენ იყამა ათგებენ, ადრმბეჲჲჲჲჲ ღუგშენ, იხო ღუგჲიჲტაზგჲჲ ანგაკლეჲტ.
აჩიკიენ აჩიგჲჲ რმანი ალგგაჲი ღუგზუგლ. ლ'უხითვაგია ღუგგორღან „სარა საწკვიალა
სარა სთუჲ ჲუშთიგღლუშიტ“—იპიან, ანდჲჲილეჲტ. იბეჲჲშეზხოჲ ლ'უხითვაგია იკადღვი
აშთალიეჲტ ავგჯავგჲ. ჲამეჲში ჩიუესურმან, აჲჲჲ აწკვიან აჩიკიენ „!...კახრა ათავჲჲჲ—
იპიან, ლ'უხითვაგია აქამპიეჲტ. ლ'უხითვაგია „უტახაზარგჲ. აჩიჲა ივგჲშა-შთა,
უტახაჲ.“—იპიეჲტ. 30

ლ'უხითვაგია აჩიჲა დრგლაფშენ, ა'ხ'აკია არგლუგზენ, ანახტთ აჩიჲა ანახტ

აჩიკიენ ითან, „უტახ!“—იპიან, დაჲჲიჲჲტ.
ათარაში დანთჲჲ, „ჲუჲჲჲ, ატკიენ!“—იპიან, დანჲიგარსტ. 35

—„ჲიარა ჲუშთიენდა, ჲუგჲიენდა, ჲუშაფნა, ანსაჲი!“—იპიან, ლ'უხითვაგია.
ატკიენ ღუგწუჲჲტ.
„—სარა სშეააჲ არა აკიჲჲ: ჲიარა სუჲჲიჲჲჲ, იგუჲჲწიზარი, არა აყალ'გენ
ჲუჲჲიგარი, იუღგარხჲჲ—იპიან, აყალ'გენ იოტ.

ლ'ხიფთაგია ახალ'გენ დანაფშაგ, იფჰან იშვლყალ'გენგზ იდგრბტ. „ჟარან მკრ'ლამკიანი უსგ'მპოუპ. ჟარან კანწარანი იულო ინაუგადარან უთაგზარნი, სუფჰან დანუგანშთანნი, დსუერბაპ“—იჰიან, ლ'ხიფთაგია ი'ხან'კიაგ'გ აჩკიენ ნთან, „უცახ!“—იჰიან, დღღქიფაწახტ.

5 აჩკიენ მძჱ-ყოიმკ დანმეგსენ, დაბა იჩიჰან რჰე დნძახტ. აჟუმ იჩიგზ'ჩა დღე-წაჰტ: „ართ ზჩაგუ იფჰან დანაყო?—იჰიან.

—„აჟუმ იფჰან შიკისკეჰ ბეჰაჰეჰ წანნი დღე'გყახემ. დაყცაგ'გ გ'ვრდგარამ. ფჰიგსკ დნაგან, ჟოგ'გეჰ აპან დენამშოგლუანი ჰარგ'გ დღტ. იფჰიგსგ'გ დღე'გციანყოიმ. ლარგ'გ ფაკ'გ დნლარინ დღგმოუპ“—იჰიანტ აჩიგზ'ჩა.

10 „აჟუმ აპ «უფა დნახტ»-ჰია, გოუჰიარი, გურლ'ადჰიანშანი აშჰირთარი?“—იჰიანტ აჩკიენ.

—„აჟუმ იჰან დნახტი, გოერლ'ადჰიანშანი აბართ ჩინი რჰი[უ] იზხეგ'გ ითნრგზ“—იჰიანტ აჩიგზ'ჩა.

„აჟუმ იფჰან დუბარნი, დუდღერხერმა?“—იჰიანტ აჩკიენ.

15 —„დღე'გსუხდგ'რჰაშაგ“—იჰიანტ აჩიგზ'ჩა.

—„დუშმდგ'რაზარნი, სარან აჟუმ იფჰან სანკეჰ. არი სჩაგ ჟაჰიტიანი, აპ იჰიგ უცან «უფა დნახტ»-ჰია, დაჰი!“—იჰიანტ აჩკიენ.

აჩიგზ'ჩა აჩკიენ იჩიგ დანჰიტიანი, აპა იჰიგ დცანი, „უფა დნახტ, უჩიჰია რჰეჰ დღყოუპ“—იჰიანტ (აჩიგზ'ჩა).

20 აპ აჰგთ ლგეჰციანი ითან ზეზგან იფჰან დნდღერგახტ. აჩკიენ დაყაშ

ფა დღიანუნ დანჰიფიჰტ.

აჟუმ მძჱ ანდგეწი, დაბეჰ აანი ირგაჰიჰტ: „სუფჰიგს ლაბ იჰიგ დღზარაჰ ათაჰგ“—იჰიან, აანი დაბეჰ აჩიგციაგ'გ ათაჩანკაჰიაგ'გ ედღერგალანი. აჩკიენ ინაბჰალი-ბზინაგ'გ დღე'ცერწანი, იღგქილჰტ.

25 მუშა-ყოიმკ დანმეგჰს აჩკიენ ინაბჰალი ბზინა ათაცა დღგლაჰაჰტ. აჟუმ დანღგლაჰა, „არნი აძ' არფგ აჰეჰ ჰანაძარი ჰაჰიანსუ-შთანნი, იჰაზოჰ (sic!)“—იჰიანტ ინაბჰალი ბზინა. აჟაჰიან იზხეგ'გ იღღერგზინენ კ'ახი ადღერგზინენ, აჩკიენ ინაბჰალი ბზინა ათაცა ფჰიგსნი დნაგახერნეს, დლან'ციანზარნეს დნლაგეჰტ. დანა-ლაგა ათაცა ლგსაბრგ'გ დნუღგეჰენ, აძგ ჩანლალერსტ.

30 აჟუმ აწგჰიან აჩკიენ რგზაცა აერგგლანი, „ჰთან'ცა დღე'გყახემ. დღშითანენ, დღღქილახტ. სინეჰ, ჰარან ჰაცესშორბ!“—იჰიანტ ინაბჰალი ბზინა.

იჰით აწგჰიან აპ იჰიან ანახტ, „ჰთან'ცა-შითანი დანჰიგ'გტ“—არჰიან.

აჟუმ აწგჰიან ათაცა დანნერს, ზოგზ'ჩაგ დგეჰისანი, რგმათაჰია რუფსანტ.

აჟუმ აწგჰიან ათაცა ურგს აპ ბაჰაჰ იჰიგ ზოგზ'ჩანნი დნდღეჰტ. აურეს აჰგ'გ

35 აჟუმ (sic!) ათაცა დღზელ'ხიგლანი დღგემდგ'რტ.

აჟუმ აწგჰიან ათაცა ლგწი „არნი სეფჰიგს ლხაბარ ანსერდგ'გ!“—იჰიან, ინაბჰალი ბზინაგ'გ დღე'ცნი, დღღქილჰტ. მუშა-ყოიმკ აშიდანი, აურეს აპ იჰიგ დცეჰტ.

ბჭავ ანასცია აყაილატან თუურან რაჰაჰან დანდქორწიერ. ანასცია იზხაგ (sic!) კაკაკ თუურან ანერჰა, აწვეან პურს აჰ სეზეზხა თეთკა დანზოგ! — იჰან, დანდერგეერ.

„სარან თოურან გესანსიეშამ, სარან სელაა იზბან სისპიეშერ. აჟსა იღელწა დელქსიეშთინ, დეშელო დანხიეგლ!“ — ჰიან, ბალარან ყალწან, ილბან ნლჰიერ. აჟუე ისპიან მცეზარი, აბარ სეშეზელხიეგლო! — ლჰიან, ლქელთა აწელხტ, — ისეზხანგე უტანბელო ბზრა იწკუ აკეჰ“ — ლჰიან.

5

აჟუე აწვეან აჩიერ იფიქს დანხიანგე, ავჯა ირვანნი ლაბ იჰე იცერ.

პ. ჯა.¹ (37 წ.)

ს. კუინისკიდან. (ჩაწერილია 1939 წ. 12 II. ქ. ჩერკესკი).

10

12.

„ეფტოლა უტანბელოჰია ბზრა გყან“-რჰიერ. „აყუბან აძიე დანან. ლქ-ციქაკ ლქიერ“-რჰიერ. „აბარ აჩიანლაგე ლქ-ციქაკ ლქიერ“-რჰიერ.

აბართ ავჯა ხაბარლა ებადერან, აჟსა ეგტანბელოცხტ. ნას აბრჰანთ დარან (რჰამან) რჰისაბან აწიქერ. აჩიან რულანეჟილა იყან ფიქს დანიეგერ. აბარ აყუბან იყან ფიქსტა (ფიქს) დანიეგეშან, აფიქსტა ლქეშთან დანგეცმადან-ანტ.

15

ნას აბარ აფიქსტა დანიეგლან: „აბარ აჩიან რულანეჟილა ჩიქ იყიერ. ჰარან უტანწარა ბზრაზარი, უტან, აჩიე ადღენე ააუგარი, სეუტანე აჟიქერ“ — ლჰიერ.

ანას, აბრიქიე აფიქსტა ლქეცმადეჰ, დციერ აჩი აჰე. აჩი აჰე დციან, აჟუე რანბელო ბზრა დანიერტ. ნას აბარ ფიქს დანიეგანგ დანქიეგერ. აწახ აჟან შტანხანგე დანიერტ. ნას იწელო დანტ. ჰარან ჰანბეშოლა, ჰარან ჰანდგალა

20

ასალან ითიერ. „სარან სედეგერ, სეურგეიოზარი?“ — იჰიერ.

აბარ აჟე ივამე ადეშეგწან, ემან (ა)წეგწან, დანიდელწეგერ. აჟე დანიეგ-ეჰეგტ. დერგეგეერ.

25

„სარან სეგეგან. აბრიქიე უსლა სადერ“.

ნას, „რუთავეზი?“ — იჰიან, დანიეგწადერ.

— „ისთაჟე, აბრიქიე აჩი-ყარან სთაჟეჰ“ — იჰიერ.

„შთა, უმითა აასტო. უჩორტან! — იჰიერ. რმითა რთიერ.“

„ჟორორ უნაშეგლანგ, სარან საანთეგე სეციართაჰე უცანგ, უშტალ!“ — ჰიან, აჰიჰიერ. ანრ დე(ც)ცერ აჩიე ილქჩორანგ.

30

¹ მთქმელი რედაქციის მუშაკი იყო და უხდებოდა ტაჰანთურ დილექტზე წერა. ტაჰანთური დილექტის გავლენა მის ზეტყველებას მოსალოდნელია ვჩინოდეს. მაგ., ამის შედეგი უნდა იყოს ყ ბგერის არსებობა ა - ყ ა ლ' გ - სიტყვაში.

მის ენას თავისებულება ახასიათებს ვითარებით-გარდაქცევით-აბსოლუტივის აფიქსის მზრევაც. როცა სხვა მთქმელთა ენაში (თითო-ოროლა გამონაკლისის გარდა) აღნიშნულ შემთხვევებში გვაქვს -ნე ამ მთქმელთან მუდამ (ფონეტიკური გარეშობა და მიუხედავად) გვაქვს -ნო.

35

აყუბან დაათვწზ დცან, ივნჯყა დეშტანლეიტ. აჟრდ დაყუშტალაზ აჩეჩენ-
ფჰიეს დეშტან. აფჰიეს იშტან, „უდიტლზგადა ჟარან?“-ჰია, დიწწააიტ. დავემა-
შობიტ, ჯოფ ეგ'გლ(ა)მთეიტ.

5 ნას აყუბან დააწყ'ან დედტლწიტ.
„აჩი' ააუგამა?“—იჰიან,
—„ააზგეიტ“—იჰიეიტ.

ანას იშობთა ააშთეფან, იჩი' აააზხუნ, იშა დანლაახეიტ. ანრ ამჰარა დენა-
შეგლეიტ აჩეჩენ. იფჰიეს დეგ'აიშობიტციტ. ილიემათ იგ'ლმჰეიტ.

10 აშევეშთა ენანშობა აჩაჩან იფჰიეს უს (ა)პლჰიოტ: „ჟარან ეგ'ან ჟანდიტლზგა,
ჟანანშეღაბ სარა აბოა ჟანსჰობან, ჟარან აჯღჟოფ გ'სგუმთახტ“. აჟსჰია შეცაზ
ზაკე'ე ეგ'ლემჰიეიტ აჟჟა. აწვეან აჩაჩან იფჰიეს დეფსგეიტ. აჩაჩან იფჰიეს
დანფსგ, აჩაჩან (აარე ი'ხ'ახი დაყ'აზ-ლა ფჰიეს ბზრა დავგ'ეამ) „აბრი აჩი-
ყარა ზესთან იჰე სცაპ, აბრი ფჰიეს დაასგერგაპ“—იჰიეიტ. აყუბან (sic!) დეზცაზ

15 დააარჟიტ. დანაარჟ, აყუბან დეყამეია დენეიტ. აყუბან იფჰიეს დაადიტლწენ,
„ჟეეგია!“—ლჰიეიტ აჩაჩან იზგ. აჰაჰეშ დელზრეგეიეიტ. აყუბან დანაწკე დელ-
რგასიტ. აყუბან დააიტ ივნჯ. ჟოჟ (sic!) დავგ'ლეიტ —„სას დეჟოჟუპ“—იჰიან.
აყუბან აჰაჰეშ დნაშეღან, ისას დერჟიტ. ნაბიეკეღერშეიტ, სალან მეღერ-
'ხეიტ (sic!). ნას აარა ჰეც-ჰეც აჩარე იზყეეფანბ. ჟიჯ-მეშე აჩარე იზყეეფეიტ.

20 აჟანანა დეგ'ემწააიტ. უშთან:
„უსნე იუზშთე, აჟემე?“-ჰია, დეწწააიტ.
—„სარან ბზია სყეიტ“—
—„აჟე გ'ტესემ, უჟეს ზეჰეიტ, საჰი!“—იჰიეიტ.

25 —„სარან ჟარან ჩეჩენ ჟანანე, აფჰიესნე აჟეჟე ჟეყეშთან, სეფჰიეს დეფსგეიტ
(აბრი), ჟოჟე ფჰიეს დესგერგა!“
„შთა, აჟჟა აჰეზარი, აბრი ჟოწიშთა გუმარრა დეჟ ყეიტ, აბრა ჟა აჰისე-
სა მეღერგეჟეიტ, ამეიარრა (sic!) ყარწეშთა“.

30 აყუბან იფჰიეს ჟესა ლეჰიეიტ: „ბარა სარან ბესეფჰიესეჟ, ბესთერნგს იბან-
ჰიაჰე'ე (|| იბასჰიალჰე'ე) 'ხეიტნლა სგბთემა?“
—„იჟესთოაიტ“.

—„აბრი, ჟოწი, ჟეიტალა ბანაჰიელრზ ბეჩეჟეჩა, ამეიარრა ბცა! სარა
აჩეჩენ სესას დენაზეჟეიტ, იზამანნე ბანაჰიელრზ-ეფეშ ბეცაჰიე! აჟჟე დაბეე-
ფსალ'ეხეჟეიტ, სეჟინიეიტ-ჰია, აჰი!“.

35 აჟუმარრა ელგეშბ, აყუბანგ'ე აჩეჩენგ'ე ჯესცია რეზან, აყუბან იჰი
ააბიტ. აშევეშთა აყუბან იფჰიეს აფახ' (ამწყა) დნეყიონ, დებტეიტ. „სარან არ
აყარა აამთან არა სყან, არი დეზახანდა?—იჰიეიტ აყუბან, დეწწააჟეიტ (დეახ-
შრჟე ჯეშოტ, დეფჰიესეჟ გ'დერამ).“

აყუბან უს იჰოაიტ „სა დესახშოჟუპ“—იჰიან. „შთა, არი ჟახშა დასეჟთა-
რიოჟუპ!“

— „იბზროპ, დგუსთაპ“

— „აჩმა (ა)ააპა!“

— „სარა ჩმალი დგგუსთამ—იპიეტ—რახილა დგგუსთიამ, ტარქა სარემ ჰაგაგაცოროპ“.

აკუბან იფპიტს აჩან (sic!) დუთიეტ. აკუბან დჩიუჯუხან, იქოჩრაგჯ და- 5
ქოტიან, აჩიჩენ იპიი იცაეტ. აჩიჩენ მარე იქოთ დგგთანლეეტ, დაჩა ქოთკ აქო
დთანლეეტ. აქოთ ახაბარ ცეეტ, მანი ახბე რქოე „აჩიჩენ ფქოეს დააგეტ—
რპიან. აქოა ჩიეტლეეტ, ათაცაგაცა (sic!) აჩან იჯნჯ დჯრგემ ითაცა.

ამეოარა (sic!) ყარწეეტ, აჩარა დუუ რემან. კუბანჯ (დუუფოტესჯ) ბჯან. 10
ამეოარა ინეღა, კუბან დააქტ.

აქოე აჩიჩენ იჯნჯ დააშეტლეეტ. აამთა ნეეტ იშტალარნეს, ნას აფპიტს 15
დგწოტეეტ. ჩიჩენ უს იპიეტ:— „ბარა უოეთანძარა ბგეტრლან, უოეთა
ბჯწოტეეტ?“—იპიეტ.

— „სარა სეწოტეეტათაეტ“—ლპიეტ.

„იბგეყეო ასსაპ!“—იპიეტ. 15

— „სარა საგემეფეულაშეამ“—ლპიეტ. აჩიჩენ დუშტან, დააგლახტ 20
„ისბდმპიეტა, განქან“—იპიეტ.

„სარა კუბან სეფოტესჯ. კუბან საგემეცამეტ არეყარა ააგანწეტ. მანააგა, 25
სეცეეტ“.

აჩიჩენ მანი ახბე ირალპიეტ აჩიჩენ მახშა: „სემეშ ააგაჯ, კუბან დეფ- 20
პიესჯ“. მანე ახბე ილბეოტოტ აჯნჯლა კუბან იფპიტს: „ჰათაქოა ბრეფეშოპ,
ბაგაპათაცამ“. ფქანჯ დუყარწეეტ ლარა. დჯრგეეტ, აქოტო ანჯრწეეტ, ათა-
ჩანქა ეაწარპიეტ. აჩიჩენ მახშაგჯ დქოეტოეტ, „სახშოა ბრეფეშოპ“—იპიან,
ყუბან იქოე დეგახეეტ. დეაჯეაქტ. კუბან დააჩეტეოენ, აჩიჩენ დთანლახტ. და- 25
ნათეშ: „ეე, ტარა, სჯუეტე?“—იპიეტ. ნას დნეგალან, აჩარე იბჯეეფეეტ კუბან.
აჩიჩენჯ კუბანჯ ახშე-მაშე რეფეშინე იფსნეტე ეაგაცოანჯ მანხეეტ.

პ. ში. (65 წ.)

ს. კუეინსკი.

13.

ხოჯა მახშა ჯაეტ დრგეთეეტ თაცანე. ათაცაგაცოა ანააა, აქანდღრ ნჯე- 30
ცაჯ (აგრეა, აქქჩრა) დღაგანე, ათაცე იტდტოალუშე (თაცაჯა) დბჯგა-
ნე,—ათაცაგაცოა ანეტ. მახშა ლემათილა მარა ჩიეჯრეტ ხოჯა. აქანდღრ
დქოედტოან, ხოჯა დჯრეტ. ხოჯა უსა ირქეპიტ...¹

პ. ში. 65 წლ.

ს. კუეინსკი.

35

¹ დაუმთავრებელია!

14.

ასლან-ჰია ვაწაყ ღჷყან. ფჷიჲეს ღაამგოა-მაცარა შიჷქისა ჯენჯეფი ეიბტჷ
 ღენაძჷტ. (აჷტთ) ინაბჯალიცია აამზენტ: „ასლან ფჷიჲეს ღეზაჷმგო, ჷარა?“—
 5 „ღეზანსგო, აჷტჷ ოუპ: სარა ჯარა მურადჷ სემოუპ, —უს იჷიჲეტ—მურანდჷ
 ისგემო აჷტჷ ოპ: სა სენწარალა რახიჲ ანსცუშიჲეტ“. დასენ რახი-მაცარა ღეჲეტ
 ქლჷ აჷიჲ. აჷტთ აჷიჲ ღცან, აჷტთ რუზი აბჷიჲ აამღჷრჷეტ. აჷტჷ არა ღეღჷქი-
 ლეჲეტ, ბჷანბა-ბჷემშო ღენჯეჲეტ. არახი ბჷენბა-ბჷემშოლა აამცჷეტ. ღახაჷმ
 ინაბჯალიცია აამზენტ, „ასლან ღაამტ“-ჰია. აჷთ ანაამზენა, აჷსა რეჷი-
 10 ეტ: „არახი აამსკან ირჷტან აჷკ, სეჲება სახაამზ, სიშე-ჰია“ (რეჷიჲეტ).
 -ჷოჷიჲ არახიჲ ააჷტჷეტ, ფჷიჲეს ღეჷზანაჷარა ათაჷტჷ. აბრი-ტჷში აფჷიჲეს ფა-
 ტიმიტ ღეჷზანაჷანგს ღაჷარკან ღეჷოუპ“—(რჷიჲეტ).

ამსენ, იცჷტ აჷსყა ინაბჯალიჲჷ ჲერგჷ. ღაარგეტ. ღაარგან, ფშემგ-
 შიჷგ-ხიემშოჷგ ჷეტ. იტბახან ამში ღეღჷქილახტ ასლან. აბარახ აჩან ქლჷ
 აჷიჲ ღცეჲტ. აჷტთჷ აჷიჲ ღახცან ნაბჯალი ღემან. სნაბჯალი ღეზცან არახი
 15 იშარღან. „სენღჯალი, სარა ფჷიჲეს ღაამზან, საამტ ჷორო ჷიჷჷ. ჷარა იჷლ-
 შიანაჷი ჷარე იუღტბ, სარე სუზაამზ, რახიჷ“—„რახიჲ-ჰია ჷანაჷარ,“—ცე-
 ღჷკ რულან—ჷიბან აართეჲტ. ამთან, ღანსენ აამცჷეტ. ინბჯალი ჷეს ჲეჷიჲეტ:
 „ჷოჷიჲ ნეჷიარ სცრტ სარა, სეჷიჲეს ფა ღლრჷრი, ჷარა სენბჯალი, ათაჷცან
 20 ჷიარხიჷშო!“ მარა ღეღჷქილახტ. ღეღჷქილან ჷის ღახცან, ბჷემშოჷკლა ღცეჲტ.
 ღანახტ ჷიჷ ბჷემშოჷკლა.

(ჷეს იშეჷან, იფჷიჲეს ღემგიღჷხეჲეტ). აჷგჷ აამგჷიანე (ამმგონე) ღაამტ
 მარა ღახცან. ღანახენ, ღეშეჷან იფჷიჲეს აჷსა ღიჷიჲეტ: „სარა ჯეჷციან სრუშიჲეტ“.
 —„ჯეჷციან ბრუზარი“, ჯჩა-ჷიჷკ აამიამტ; ჷიჷთ რეჷიღჷქიჷგჷ ინბანტ,
 25 რრჷქიჷგჷ, რეზაშოლჷქიჷგჷ ინბანტ, ზაჷ-ზაჷ ყამიგჷ ირზინბანტ, „სეჷქიჷცია
 ანყალანრაჷ ჷიჷთ ირტუპ“-ჰია, ირგჷლეჲტ აჷთ. ჷიჷთ სენბჯალი, ნამანტ
 იჷსოჲეტ, ათ აჷკჷქიჷცია რეჷიჲიან, რეჷიღჷქიჷ, ჷიჷთ ჷეჷციან ანყალანჷ,
 იშორჷთახრა!“ მარა ღანსენ, ღეღჷქილახტ ღეჷრა ათ ბემჷ იჷიჲ ღცარნეს.

ჷიჷ ღეშეცრტ ჷიანსეჷ ღეგჷიჲე ღენიჲეტ.
 სალან იჷიჲეტ ალგჷიჲე. „უბა ჰიჷეტ!“—ჲეჷიჲეტ. „ალან ბიჷი ჷიბანტ,
 30 ჷეჷიჲე!“-იჷიჲეტ. ჰიან, აგოართახნ ღეჷიჲეტ. ღეჷიჲე, „ჷიბანცო?“—იჷიჲეტ ალგ-
 გჷიჲე.

—„აჷ იჷიჲ სცრტშიჲეტ რახი მანარნეს“.

„ჷიარ ღან-იჷიჲენ. აჷტჷ იჷიჲ იციან აამხო ღეგჷიჲე“—იჷიჲეტ.
 მარა ღანსენ, აჷ იჷიჲ ღცეჲტ. ღახცან, „ჷიბანცო?“-ჰია, აჷჷიჲეჲეტ.—„სანაჲეტ,
 35 რახიღლა სეჷრგენშიჲეტ“-ჰია, ჷეს იჷიჲეტ. „სჩიან ხეჷა“-ჰია, ჲეჷიჲეტ აჷ.
 ჷიჷბჷლა ჩიან იჷიჲეჷიჲე ჲენანაჲეტ. იჷიჲე იჷიღლრგჷ (ა)ართეჲტ. აჷიჲ ჩიან-
 ხეჷარა ღეშეიჲეტ. აჷ იჷიჲეჷიჲე ღემან, შემთა ღამიჷ აფჷიჲე ასლან ეხგენ-
 შოჷ ღეშეიჲეტ. ჩიან ენაჲეჷიჲე, ალგჷქიჷციაჲეტ. „ამამან, იჷიჲე ზეჷიჲე?“-
 43 ჰია, ასლან ღაარშოაჲეტ. ღაამან, აჷ იჷიჲეჷიჲე ღანსენ, ღეშეიჲეტ, იხ ხეჷიჲეტ,
 იჷეჷიჲეტ.

აფაგიულ (sic!) იხან რმან აჰ იქიჲ დცახტ. დახწნეჲ აწიჲან იხვარგვლეღტ. ჟისა ბეჟეჲ-ფაგიულ იშვღტ. აბეჟეჲგვჯ რუხან აწიჲან¹ იხვარგვლეღტ. ჟე ჟი ჟისა ანატრან რმან. ჟი დჟყან.

ჟიჲ ჟისა „შეჟისა ჟეჟი რაყარა დაგჯყახემ“-რუჰირ, ითააცოარაჰიჲ დღჯ-მნაღტ. ჟფჰიჲ ჯფაცო (sic!) ლრჰ. აჯფაცო ილანუხ ტაცო-დღჯუხღტ (sic!) აჰიჲენცო მჟეჰიჲ აცჰასიჲეჲ იშხიმმირაზ, დარა ჯგჰიჲენცო ჟი იცჰღტ. ჟი იხწახ, აჰიჲენცოჰიჲ დღჯწიჲეღტ ჟიჲ. ჰიჲენჯ დიაგჯლან, ჟისა იჰიჲღტ: „ჰარან ჰაუმბანჰია, ჟიჲა დახწყო უდღჯრუნდარა!“ რან ლჰირ მანღტ, „ჰან, ჰიჲა დღჯსტრ-ჰია რუჰ იჰანჰიჲოზ. ჰიჲა დღჯსტრა დღჯზარან... დღჯანურა ათაჟუჰ, აღუნეჲ დღჯიზარი.“—„ეჲ, სეჰიჲენცო, სიგძბ. სიგძცანი“ ჟისა აირანლჰიჲღტ. „ჰადღჯილუშეიჲღტ“-რალჰიჲღტ. „სიგძცანი“-ჰია, დარეინაყიჲეღტ. „ჰაზეღტრ, აჰიჲენ დიაგჯლან, ჩეჟენჯიჲანჯ ჰირთეღტ. დახწყახარაჯჯ (sic!), დღჯანურა ათაჟუჰ“. მასენ, იღჯილღტ აჰიჲენცოჰიჲ. აალრ იხწენ ემჰან, ემწბაგჯ მუსან იხწენ. ჟიჲ ბენჯ მჰიჲანწესან იშეცრხ, აჟიჲ რანბა დღჯნიზ ალჯგაეი, ინიხხტ. „ღანდა, სალამუნ აალღეჰეღტ!“-რჰიჲღტ. „სიჰაბანცო, დანდ-იფსე?“-იჰიჲღტ ანრ. „ჰანჯეიოღტ ჰარგჯ დანდა“-ჰია. „სიჰანჯეიოზარი, ჟიჲა სისჰე სიგყახი“-იჰიჲღტ. აჟიჲ ჟიჲ რყან. ალჯგაეი ჟისა რეჰიჲღტ: „სიზეღტორ ზაჰირ, დანდ-იფსე?“-რეჰიჲღტ.—„ჰარან ან ლემეიათან ჰიშეთან, ჰიჲა დღჯტ. ჰიჲა ჰანშოთუჰ. ინგჰა-აჰაჲ აჰიჲ იუბანდლა?“-რჰიჲღტ.

—„იზორ აჟიჲე აჰიჲე, აბრი-ეფეჰი ჰიჲეღტჰიჲე (sic!) დიაჰილღტ. ჟიჲანცო-ჰია სანიიზწან, „აბრი-ეფეჰი ჰიჲე იქიჲ სეღტრ“-ჰია, ჟისა იჰიჲღტ-იჰიჲღტ. „ჟე აჟიჲარი, აჟიჲე იუჰ. დღჯანუჰ“-ჰია, მარჰიჲღტ. აშეჟემთან ენააშან აჩეიჲეღტ აჰიჲადღტ რუჰიჲეღტ. ყიჲეშელჯეი აფეშენჯ, იხან იშეზრჯლო ახშანმენდა აჰანრმა ინანღჯეღტ.

„ჰეჲ ჟიჲა, ათარანში აჰიჲ ინანღჯეღტა, ზაჰიჲეიჲანდა (ზაჰიჲეიჲა) ჟი მან-იხ?“-იჰიჲღტ.

—„ჰიზაჰიჲე, ჰანთუჲელარ, ურდრჯ(!)“.

—„ჟე ეფეჰი ჟიჲანჯ განანჯელამ“-იჰიჲღტ.

—„ჰანთორუმეღტოზარი“, მასენ, აყალა იფეგჩანჯ ითანღტ. ჟი ეხთანლან, რაბა მჰიჲენ. რანბაგჯ მერე იჰიჲენცო გჯდღტრამ. ჟიჲეჲ მენიჲღტ. მენიჲან, „აჰიჲენცო, სიჰან!“-იჰიჲან, დახწყახ ათქანჯ იღტეღტ რანბა. ინაშანღტ, ჟი ააირტანღტ (sic!), ტაჰეღტ დღჯრჯეღტ აჟიჲათ. ტაჰე ანღჯრჯეღტა, აჟიჲან რეჰიჲღტ: „სიჰანჯეიო, აჰიჲენცოჰიჲე?“-იჰიჲღტ.

—„ჰანჯეიო აჟიჲე აჰიჲე: ჰიჲა ან ლემეიათან ჰიშეთან დღჯტ. დღჯსტრა, დღჯტრა იჰანღტრამ. დღჯზარან აღუნეჲ დღჯიზარგჯ, დღჯსენჯ დღჯახემზარგჯ, აჟიჲე აადღტრა ათახუჰ“-ჰია, რეჰიჲღტ. აჟიჲე ანგრჰია, აჟიჲთ იშეჰეიჲენჯეიჲეღტ იღტრტ.

—„ე, სე სეჰიჲენცო, სიჰანანაგა-გუშა“-ჰია, იჰიჲან, რანბა დღჯწიჲეღტ, ნაჰარჯეიჲეღტ ჟიჲა იჰიჲენცო.

¹ ისმის თითქოს: აწილჯან.

-შთა, სკკიეონცია, უროხა ჩიანქათუშარას სცარას ათახუტუპა“.

—„ჰაბ, ურორ რუშტალან უცი, სა სკუშეიერტ“—იჰიერტ ეჰაბაბ. ჩიანქათუ-

5 შარას დცეერტ. ატუხა ჩიან იქათუშონ, შეკემთა ლამან იყალონ ინლაგა, ჩიანქიერტ-
სიან აჰ იფაგოალგუ ეგრეგუ იცანტ. დახნემ აჩიან აჩიერტუიერტ (sic!). აჰ „აჰაჰან
ჩაიეოლა“-ჰია, დააქემთალეერტ. დერუხ-ძინ იფაგოალ დემშემტ- დანშინაბ, დაბ იქოტ
დცემ იხაგუგ იმანე. დაბ ეგრეჰიერტ: „აჰ, დად-იფსუ, ათ ათეკეგუბაგუგ სა ისშ-

ბერტ“.

ანახ სტუხაქეუ ედუბა დცემ ჩიგუშარა (sic!). დახ-ცახ, ატუხა ჩიან იხ-ჩონ
(sic!) შეკემთა ლამან აჰ იფ აგოალკ დანახიან დემთაქახტ. „ჰაია!“-ჰია, აჩიან
10 აქეიშინანგ დაადქეოერტ. „აჰაჰან“-ჰია დაარგუაყან, დაარგუთალან პკეგ
დემშემტ, იფაგოალგუ დემშემტ. ჯუხა იმან, აჰ იქორ დანატ, „ჰაია, დად-იფსუ,
ბლუნეჰ ახანბნე ისეჯრბან პკეგუ დუშემტ. იშეთაბზიო, დად-იფსუ, ინტულა-
სიერტ—იგანტეერტ—დად-იფსუ, სურეხეს!“-ჰია, დახ-შტან იქიერტ. „დად, მარს
დუშ-რტუ. იხანუშია აჰუჰ აქიპ, ამლემცა იქიშინანგ, ალაგან თაშინანგ, ამცა იწეშინანგ(!),
15 იშა ააგლმეონე უესა დაადქ-ჰია, უარა დუნეჰ რტკანე უხეგანგ“.

ამცა იწარწინ დაქა დალაგეერტ. დანფიშუ, ამცა ქუქე აიიბერტ. „ჰანბა, სა
სცაპ-შთა, მცა ანგა“-იჰიერტ. დაბა დაიგლან, „უმეინ!“—იჰიერტ—ჟე დეჰიუ-ცი-
გადრტუ, უიშეპ, უმეინ ამცაქეუ!“—იჰიერტ.

—„სუგ-დემომ, სარა უოეოიწეოლა ამცა აახგაპ, იჰიან, დცემტ. დანსენ, დახ-
20 ნემჰ ამცა ემეწინანგ დნანქოსიერტ. ამცაგუ ბლაჰა დანეან. აჰუჰ დემჰემწინანგ,
ქოსთხაქ ანახიერტ. ან რეშტან დააგტეერტ, „იხანუგდა, აჰუჰ იხერ?“-
ლჰიერტ.

—„სა სრუპ იხგ“-იჰიან, ჩიანერხანწეერტ (sic!). დააქეიფერტ აჯეგა, დააე-
25 ბაქეერტ. დააქეიფერტ ლეგაბხანა დანქეიფერტ, „აჰან, სარა დასთემქეიშინაჰ (sic!)
ბლუნეჰა დეგუქეიშინაჰ- დემქეიშინაჰ ათახემტ. უორორ უხანწინარი, სა სტემქე-
სუპ“-ლჰიერტ. უნაჰ დემბულ-ღლან, ჟე დაანა-ხიანეერტ. „უნეჰ, სა სანგუო აქიე“-
—„არს ამცა სერგა, სუშინახარა იყარ ბეხეყასწოერტ“. ამცი იგან, დცემტ. ეხ-დ-
გან. აჰ დემთახ ალაგან ამელ დაწარწეერტ, ამცა ადერეკერტ უნაჰ. აჰ ჟან იხე-
შინ დერბლერტ.

30 დანსენ უოეი, აჰ იმლქეიქეიგუგ, ხარენანგუგ, ინალ-ყოთ-ნალ-მან იმანგუგ
ააწინარკენ არახ ანახუშეიერტ. ფჰაქ დემინ აჰ. აფიქსთაგუგ ემეჰ-ეჰაბაბ დემ-
თერტ ფიქსენე. დაადქეიფერტ ჟეო. აქეიენ დააგტლან უეს იჰიერტ- „სიარს არს
ამჰალა სიცლა, სარა იყარ ეხ-სინაჰ, სცოერტ“-იჰიერტ. მარა დცემტ ჟეო იყარს
ენ-ეჰაბან აქიე. დანსენ აჰუჰ აფიქსთა დაამრუნ, ჟახ-ლქათარ (ლქეიშ) დელ-

35 გერტ. დახ-ღლანგ უოეიგ უესა ლქირტ: „იშინაყასწო? უოეი არს ჰინა დააგტ-
ლარი, უსციემუშეი(დ)ტ“. „ხიენწელა (sic!) აანტოლოხარი, სა დესუპ“-ჰია,
უესა ლემიერტ. „აჰუჰ ჟიარს უემჰილა დაგუხეშეუშინამ, ეგრე ეჰაია იხაქორ იყ-
ნანაჰუპ—დალჰიერტ—მარე ეჰაილა დუმინარი, დუგუხეშეუშინამ“,

„დანბსკიასტო?“-ჰია, დღეწაამტ.

„ყოშლგჷაიან დტარი ხშამძა დგაფეგლაშამ“-ლოიეტ.

დენაშეღან, დეჷჰია სანხიან, ლაბ იხა ტეფიქეტ. იხტე მარეე ახშინძა ემს-
ჯტინ. აშქაენ (sic!) „იყარუ ტოჷთი სსლგოეტ“-ჰიანტ, ახს ტუა იფსგეტ. დსსუნ,
ტუჷ დანერშტ, ირთახტ სყარა მულტქიგტ არხიეტ. მათტუნ რტუნ იცანტ. 5

მაბტე დეშეე ირტხძანტ. ტეს მანტრზ ალტგაჷი ატასანჩა იგიართი იქოტ სანტ.
ატუ ტუა რყან. ალტგაჷიეტ კარე ირთაქიეტ. დღღეოიეტრეტ ტეგტ. დარგტ
აღტქილეეტ რუნაქი მანხეეტ. იშაანაჷ რუნტ ადგტლ აქილანტ. დციალიონტ
აძიეტ მადინეტ. უე აციალიაჷტ აქიენციგტ იღერტ (ასლან იფაცია). აციალიაჷტ
დსსუნ ჩოჷტ ბირთან, დტქიტიეტ. „ახაბარ აქტთ იგა, ასლან იფაცია რაბა
ღააროუხტ, იშაანახა!“ აქტთ ათეგუნ მაარქილეეტ. ასლან იფტეგსგტ დამარუხტ,
„ასლან დანხტ“-რჰან ხიემარა ყარწო შეჷესტქნძა... უე აშეჷესჷ აჷო აქტთ
აარტეხტუშაჷგტ, რახიენტტ აქიანაჷტ, ჩაჯრანგტ აქიანარაჷტ, ატუშ იხტეგტ ას-
ლან აქტთ ირტთეეტ. მარგტ ტუ ითეჷ დათახეეტ. 10

მ. ლ. (64 წლ.)

ს. კუენისკი

15.

ტოტოალა ისლანძ-ჰია აძიეტ დტყან. ისლანძ დღეგზილან გოროდყა¹ დტარნტს
აშქია დტეჷცაჷტს აწაბლტრან იბლან მაჷან. აბლტრან მაალნაცან მათტქ, ისლანძ იჩი-
აწტეა ჩანაქინარტსიანტ იბტეტ. „მარაბნ, არი ფს’აწაჷტუჷ. არი აშცა გალასტრეტრეჷ“-
იჰიან, იყამჩტ აჷარტუნ, აშათ ჩანაქიენარშეიეტ ტუყა. მააშტგმხუნ, აქიადტროთ
მთუნაქეე ათოჷტეტ. აშცა მალღეიეტ ამტრბლანტ. ტუახ აშუეშოხტრ აშათ. მარ.
დახტრზ აშათგტ რტცაჷტონ. ტუასა-მაცარან აშჷა ჯბანრ ელგტწანტ დმეტ. ისლანძ
აშჷა აღშაღა დტუშ დლაგეეტ, აშათ აჷან, იშჷა აფტხ ააგტლან დამტუთიანტმ
„არი მაყათატეჷ საგარნტს მატახსრუჷ“. აშათ აფტალი იღტქილეეტ. მერგტ 20

დნჰითაგტლეეტ. იცოჷტ ყიასიჰა დტუჷ აქოტ ინტ. აშათ აწტეა ააშტნანხუნ, აყი-
სიჰა მსტეტ. აყსსიჰა გეჷანარტრტ (sic!) შინტ. „ისლანძ არახ ტუჷ!“-აჰიეტ
აშათ. ისლანძტ დაციეტ. აშათ დუნანტ რქილეეტ. ატუშ აშათ აუნტ დაგტრ
ისლანძ. აშათ აუნტოი (sic!) იქნაშეგლაეტ. აშათ აშათცია აატგმხუნ დტოჷტრეგსუნ
(sic!) დტქიენ-ბჷიანტ დმეტტ. ტუათ ტუყა დლაგან ისლანძ დტარჩეტ. აშათ 30
ტუას მატეტ ისლანძ: „სანრ საბტ რქოტ უგანრ, იუსტრბშეტ. საბა იქოტ ჰტრბი,
ააატმეხტუშა უე რჷ: ატუსა გემტემხუნ, აწიქია აატეტოარგტ გემტემხუნ, აჩან
აატეტოარგტ, გემტემხუნ, აწმა (ანჩა) შიენდტყიარაღა აატეტოაჷ, გემტემხუნ. გემტე-
ხტუშა დტრრა ოტუ!“-აჰიეტ.

¹ ერთმა დამსწრეთაგანმა -ყ- თანდებული არ უნდაო.

დაგეგმე ანუ აბე რქე. „აჲ, სან, არი ისლამ ბზირანე ისზგახაზ ბედროი, ბეფსი იბრუქარენე“-აჰიეიტ. „სანა, არი ისლამ ბზირანა-ღეჟი ისზგახეიტ სარა“.
„იუზგახაზ ზაკირი“, იჰიეიტ. ანა. „აბრი ეფში აწაბლურან სემეგრებლანე

5 სწლგეგეიტ“. ჟეას ანგე ანბაგე დაეგეგორღეიტ. „სარან სუკუეციან ნეუიარი იცან, აჟირ-ეფეში ამცი აბბლგეტ. არიგე ჟეს დანბლუშიან. ჟარან დანგურხეიტ.

ღუნეღენე ბზირანე იჟთაჟი იუზგახსუშია?—ანგეჰია ანა, „სე ისთაჟე ღერო-უჟ“-იჰიეიტ ისლამ. ღერო ააგთეეიტ, აღუნეჟ იჟეუ რგბეჟშია იღერანე. ღეროა ზღგეთაზ: სთაჟან ¹ ანა ხეჟ ააგრგეიზ აღუნეჟ რქეჟ რზეგე რგბეჟშია იღერო ისლამ.

10 ისლამ დან ღელღეჰილახტ. ღეშიანეჟაზ, გეირთაჟე დანაჰილეიტ აჟეა. „ისლამ აგანრთა ღესასუჟ“-რჰიან, ჟეასჟე იზგრშეგეტ. ანისის თაჟან ირზიო აღღთი-ლან, აჰეჟეჟე ანან (sic!) ანჰინათგეტ. აგელან (აგანრთ აღ) ანციანზიეიტ (sic!):

„ეჟე, ჟარან, აგანრთ აღ, სნაშთი სარა! სნაშთირი, სარგე სიგესრგთხაჯეჟ (sic!)
15 ჟარგე უსერგთხაჯეჟ!“ არან აგ-ლან ჟეს აჰიეიტ: „სე იყ(ა)რარ სემოჟე უგანსუშ-თირგე!“—აჟირ აჰანტ აგანრთ-აღ. აჰეჟეჟე აჟეს აჰიეიტ: „ჟო ჟარან რახეჟდა, სენაშ-თი სარა! ჟარან აეგ რქარი ანაჟე პურთოტ. სა სნგერი კანღლა უსერჩან!“ აგანრთ-აღ აანჰანტ ჟოეჟე: „სარან კანღლა სიარ, უსეიარენე“. აჰეჟეჟე: „სარან საგენ-უშთირგე, ჟეას ჟარან, შეგეთან ნამაზ ანყალარაჟ, არ აჰელუშიეიტ-შთენ, აჟეს იყარცუჟეიტ“. აჟეს (აგელან) ირჰან, არ იშეიარცუჟეიანგე, ისლამ აააგეტ, იღერო.

20 ისლამ „არი აეგესისა იენაჰაჟე (არი) სა სხეჰე იზიზემა?“
„იჰიეიტ.-“ჟარე უზგეჰია ანზიეიტ“—რჰიეიტ. ისლამ აეგესისა აღა აგეთეიტ. ირგთხაჯეგეტ. აღაგე იყანა-წეგეტ: აჰეჟეჟე აგეიარენე, აარფსეგეტ.

ისლამ წახე-ბეჟან დეგელან, აჰეჟეჟე შნე იშტაზ ანემა, აგანრთა აჟესახ-
25 ჩაცია პირგეგეგეტ: „სინე!“-იჰიან, აგეიართა აგეგეგეტ. ისლამ აზიეგესანა აგირ იღელწეგეტ, ბეგეგეგეგეტ აჰეჟეჟეგეტ. ანგე ანანეშე, შეგეთან ნამაზ არ აანჰი-ლეგეტ, აჟესანჰეგეტ გერმანუხეტ. არ ანე ანე აზიეგესანა პალერხენ, აფეშეგეტ, აზიეგესანა აჟესა ანგენ—ბეგეგეტ ირგსენეგეტ. „ჰაგერგეიართამ“-რჰიან, აგენანჰეგეტ რგენე იცახტ.

აგოგე იჰიეიტ (sic.): „ჟო ისლამ, არი აჰეჟეჟე აჟესან აფეშიან, ჟარან ანე-
30 ურხეგეტ. ართ პრგე ჰარცუჟეიან, ჟარან ჰანგურხეგეტ. ჟარან ბზიანე იუზანჰეჟეშია, იჟანჰთეჟეიან აანჰი“-რჰიეიტ. „სარან აბნი ასეს ხეგეგეტ აასესთ!“-იჰიეიტ. ღარან აგენეგეთა აცურწახენ ანრთეგეტ.

აჟესან ანაჟე ანგანლოზ, „სეჰეგენ, ტაკე ჟეაღლა, აჟესანჩა დააგეგეთანგ
35 დააჟსერი, ჟეგეგეტ!“—ანჰიეიტ აჟესან. „ეჟე სან! სარა ხეგარენ სისგლო (sic!) ბედროი, სარან სემღენე, ბარა ბანგე, საყეგო კეჟა სბურციარენე!“ ისლამ ანგეტ არი. ისლამ ასენარ ზლაზ ასეს-ხეგეგეტ იკალთ იღარარტთან ანანჰეგეტ იგეტ კეჟა ირციეგეტ.

¹ მთწმელმა მოიგონა მისი აფხაზური სახელწოდებაჟ, მაგრამ გამოთჟეა ასე: აჰეგეცა-
(მღრ. აწიეცა).
² სხეგეჟე შენიშენს „ჩიგესრგთხაჯეჟ“ უნდაღა.

ისლამ (უიას ჯენჯეეთა ვირთან, დინხეიტ.) უიას ჯენჯეეთა იმანგ დააიგეტ. დეშიააჟან ჰეოე დაარკულაღეტ. აგირა აერურა (ათახრან)-ჰეოე აუიას იტეჟეტ. აუიას რუჰეჟენ ანაჰა ლაკ (ლაფსკ) აფაციაგეტ ანანე უეთ აუიას რჰირ აააეტ. აღს უიას იშტანლან აფაცია-ხეჰეჰია კეკა დენარციონ. აუიას ალა-ხეჰეჰი ირგუენე ზაკე აარწოგუეჟეტ. რინ უიას აჰიეტეტ: „სეჰეჰე, ურთეჟე უარ'რეჰეშციოჰე, უმერწოგუენი!“ ალასბა ხეჰეჰე ააგელან უიას აჰიეტეტ: „სან, სარან უოლოგულგლანე ისგლოჰე ბღერრი, სარან ნასგფე-დგუენ ისგლოჰე, სა ვაწარა-დგუ... იბღერრი, ართ

5

ინხეგეტ იკათსანგ, სა სებააზარგენ—აჰიეტეტ. აუიგე ისლამ, ადგერრა ზეზ, ანეტ.

აღანფს (ა)ააგელახენ, აფაციაჰეჰი ანან აღს ზეტეზ იღირ იცახტ. ისლამ აღს დანციგეტ, აღს'ყცახ, აღს ზეტეზ რეჰეჰეჰეოჰეტ. ანან დეღიგლუჰეტ: „იუთაჟეჟე?“— „ისთაჟეჟე უე რჰ, ართ აღსხეჰეჰია ლაკე სთაჟეჰე.“— „ნან, ურგლათჰენ, იუთაჟეჟე ნახო!—იჰიეტეტ. დერგლათჰენ, უე უოლოგულგლა ზლახ აღს ხეჰეჰე ალაგეტ. აუიგე ალახეჰეჰე რეჰე, აუიასაგეტ რეჰე, დანია ჰეჰე აჰეჟე აერურაჰეოე იტეხტ. აერურა ეხტეჰე აჰეჟე აუიათრა აჰეოე კეტუჰე, აყართ აგეჰანრაჰეჰია ანან, უე ითან. უეათ აგეჰ-ჰანრაჰეჰია ირგუენე გეჰეჰეს-ლრაჰე აარან 'უგეჰეჰე აარწოგუეჟეტ. რინ ააგელან, უიასა ააჰიეტეტ: „სეჰეჰე, იუმერწოგუენი, ურთეჟე უარ'-რეჰეშციოჰე!“ „სან, უეათ სარგრეჰეჰე-შეგ. სარან უოლოგულგლან ისგლოჰე: სარან კეტუჰე უეჰე (უეტ) ანგე იკასციოჰე, კერდესერგეჰე, აჰიჰეჟე იკასტეჰე, ძე დესერგეჰე, ან'შე აისმერგერნ, აყარან

10

15

აისმერგერნ. უს ვაწარა-დგუე სგლოჰეჰე—აჰიეტეტ. აუიგე ისლამ ანეტ. აკეტეჟე ან-ცან დანთაჟან, აგასშეთა დეგელან, იჰეჟეჰეტეტ. აუიგე აყართ ზეტეზ აფაჰეს და-

20

დეღლუჰეტ, „იუთაჟეჟე“-ლჰან, დანხეჰეჰეტ.—„ისთაჟეჟე არგეჰეჰე“. „იუთაჟეჟე (sic!) კე!“—ლჰიეტეტ. დერგლათჰენ, უოლოგულგლა ზლახ არგეჰე-ლრა იკეტეტ.

ისლამ იხენ დანეტ. აუიას უოლოგულგლა ზლახ ანეტეტ (sic!), აღს უოლოგულგლა ზლახ ანეტეტ, არგეჰე უოლოგულგლა აღან ანეტეტ. ადგერრაღა ინხეგეტ ანუტ.

25

ა. ში. (75 წ.)
ს. კუვინსკი (29. VII. 40 წ.).

16.

აღან ანანე იჰირ (sic!) იტეჰენ. აცეგეგეტ ინინ უე ანდეთალეეტ. აღს უიას აჰიეტეტ, ანეტელან: „უარან ცეგეჟე, სნაჰეჰეჰეჰეჰეოჰეტ, სნაჰეჰეჰეჰეჰეოჰეტ. არან (ჰანფეჰეჰე) ჰანზერ (არან) ითუშეჰე-მეჰეჰე აგეჟე უანლატეოჰე, უეაგელარგეტ, ირანთ უჰერტ, ივარა-მანრა აჟეფსგლა უჰერტ, სნაჰეჰეჰეჰეჰეოჰეტ, უტეჰეჰეთა თენხეჰე. სარან სტეჰეჰეთაგეტ ბაჰეჰეჰე, ანალაგეტ სარეტ. სარეტეჰეჰეჰე.“

30

აცეგეტ ააგელან უიას აჰეჰეტეტ: „უარან, უოწოგეტ შეჰეჰენ აან არან ჰანხენ იკეტეჟე-ჰესეჰეჰეჰეჰეტ. უეათ ფსგრი, (უარან) ეღლა უთხეჰეტ.“

35

(აჭი) ა'ხაზენ დაადტ აცგვირ ალქე იშეიდბრპიოზ. ა'ხაზენ, სკციქია ფსქედტ, იპიან, სომ-ზექ'ჯ ირგხიუზ სომ-ხიეშოლა ითირტ.

5 იზბახანზ აჩიენე ალქე აცგვირ ეთაადნდახტ. „ჟია, ცვგოე! მცცე უპიორტ. ჟია-რან „ეგ უქორტ“-პია, სრუპიან, იმეცხედეტ“. ჟიოჟი აცგვირ მსპიორტ: „მე(ო) გ'გ'შინსპიამ... ჟიოწიე შებეჟან იჩიე ფსქეშატ, ჟიაად, უქაბჟ ეგ!“ ჟი ყალაბაბქ დაადტ. „სჩიე ზა-რარხორტ“-იპიან, დანსენ ითირტ ფუდნე.

10 იხეხანზ სპში აცგვირ ალქე ედთქენდახტ. ილან ჟიას აპიედტ: „ჟია ცვგოე, მცცე უპიორტ!“—„სარან მცცე გ'გ'სპიამ. ჟიოწიე შებეჟან-აან ყალაბაბქ დეფსუშეი(დ)ტ. აჭი შებეჟან-აან დეფსგრი, ავილაციია აკირტუ შნი ბარგუშეი, აუასან შნი აარგუშეი, ჟია უზვარა უქაბჟ, უთხაჯეკ“—აპიედტ.

ყალაბაბქ ბალანქე იზაბანასუშეიზ დეფშეი, ჟიერე იქვრგან აბალაპ იკვციქ ირტქიერწეი. აციქია ანითი, აჩი მქტურწეი ბბალაპ. აჩიგ'ჯ „ისრანქ იესწუშეი“?— იპიან, ითირტ. მარე იკრ მქსიედეტ ჟიოჟი ბბალაპ. აბახვლრე (იფსკციქ'არა) 1: მალწენ მარს დეგედტ.

15 ა. ში. (75 წლ.)
ს. კუეინსკი (29. VII 40 წ.)

17.

20 მექეყაწაჯკ, ძახეჯკ, რახანყაწაჯკ, იფშეჯკახ აწილა 2 რმამკიე—უტ-ბტშეჯკ ჩერენრა იცქედტ გრროდეტ აქიე. აჭი, აგოროდ ინამძონე ირტქიეილედეტ. ბბანა. აჭიე დარან უნანსოა ყარწედეტ: ჯგსაპათე აძიე დექეფშონგ. ამქიეყაწაჯკ დანსენ დეყენძაქეფშოზ ჯტოეს სურათნე ფპიესფანე დეყეფიედტ, ლარან დემქიენგ. აჭი ჯტოეს სურათნე ამქიე ყეწინ, ირგტლეფა. მარგ'ჯ დეშტლან დტციახტ. აქ'ახუ აძახეჯკ

25 ნრქსიიახტ. დეაგტლედეტ. დეაგტლან, დეშინაფშე-აწეშეიზ აჯტიეს-სურათნე იბედტ. „ჟიბლე, არი ამქიეყაწაჯ იშეყეწი! სარგ'ჯ დტრრა შეიესტრდტრრა!“—იპიან, დესტედტ. დეძახედეტ, დეჯგჩედეტ.

ჟიოჟი აუქე დეშტლან არახანყაწაჯ დეგდედეტ. დეგდედეტ დეშინანს-ანახ, ანრ იბედტ. „ჟიბლე, არი ამქიეყაწაჯ იშეყეწი, არ'-ილსიეტგ'ჯ ბძახეჯე იშე-ლსიეწი, სარგ'ჯ დტრრა შეიესტრე შეიესტრდტრრა!“—იპიან, დელაგან რახან-მაყან, პიენწირან ლზეყეწიდეტ.

30 იფშეჯახან დეგდედეტ. დნანს-ანამაციარან ანრ დეშტედტ. „მარაბი, არი ამქიე. ამქიეყაწაჯ იყედედეტ, არი ილსიეტგ'ჯ ბძახეჯ ილსიედედეტ, არი არახანგ'ჯ არახ-ნაყაწაჯ ილყინგდედეტ. მარაბი, სარგ'ჯ აქე ყანწარა (ა)თაქუპ“. ანციბ დტქიიან-ფსწლქანდედეტ, დეფპიესფანდედეტ.

1 აფსკციქ'არა— ერმე მოიგონა.
2 აბბობდნენ როგორც „აწილა“-ს, ისე—„ყაწილა“-ს.

ჴათ ჴოყიეგ აფუშუკე „ანის სარს ღესტოტუპ“, „ანის სარს ღესტოტუპ“, ღემმარ-კემტ. („შთა ჴოყიე აჴუჴ აჴეს ჰარს ჰამზბემზხემეტ, ღემმარჰკემტ“). აფჰიგსთა ღერგანე იღოტეოღემტ. ენაჴე დაარჴუტ. ჴი აჴანა დააიჰადღერსენ, რგჴესჴია იჴეჴიგზ მარჰიემტ. ამჴიჴეჴაჴე დაავგლან: „აფჴან არი ღეჴახჴაზ სს სრჴჴ, სს ღესტოტუპ“—იჴიემტ. სმხეჴგ: „სს მათი ღესესჴემეტ, სს ღესტოტუპ“, არსზნა-ჴაჴაჴგ: „სს რსზნა-მათიალა ღეზჴრემეტ, სს ღესტოტუპ“, იფუშუკეჴახ: „სს სსჰიან, ფს ღესლემეტ, სს ღესტოტუპ“—იჴიემტ. ჴი აჴანა: აფჰიგსთა არი სს ღესჴიგსთუპ. აჴია შიჰაჴესიორზ, ღესციგმენ. სს ღესტოტუპ“—იჴიემტ. უჴ ღეზჴუგჴენ (ისფორზხემეტ, იზბრემზხემეტ) ღემმარკემ(მ)ტ.

5

ჴოყიეგ¹, „ართ ჰახუგჴგ ღემმარჰკემეტ. გჴჰბ ღჰჴური მჴა (ი)ჰარჰჰჰჰ“-რჰიან იღოტეოღემ, გჴჰბგ ღეროჴენ, რგჴესჴია მარჰიემტ. „არი სს ღესარჴუპ“². ჴემგ ჴეჴა დაარგლაღემტ.

10

ჴოყიეგ ირაჰაბაძახეზ ფადშჰჰ იჴიი იცემტ. აჴუჴემგ ღესტოტუპა ჴეჴიგზ მანმარ-ჰია „სოტ სიჰორ ჴჴუმ, არი სს ღესთანცოჴჴ. ეცგ ძაბარან ღახ-ცხ (|| ღაჴცხ) ღღგ-სრჴუხამ“—იჴიემტ. ჴემგ ღემმარჰკემ ღერგლაღემტ.

15

ჴოყიეგ აჴჴემ აღერრა ჴმამჴიანგ (აფსგ ღესაჴჴაზ) ჴიას იჴიემტ ჴიჴე: „სია-ზხ სიარს, უნასია ჰმმოჴჴი!“ მჴემზემგან, გიარან ღესჴენ მჴაღღესლან, აჴჴემ აფჰიგსთა გემარკჴგ ღაბგან, აჴლა ღანღერგგლემეტ. ჴიჴემ ღაბგან ჴიას იჴიემტ ჴოყიეგ: „სიარს არი ჴამათენ არა იგგლო სემჴერგგ! არი ღეს სინსჰოჴიემეტ მჴერს ჴლახემჴიანე. არი აფჰიგსთანი იზბოჴჴი, აბრი ამჴიგჴაჴე ღესჴერტოჴს-სურათნ იჴემჴემეტ...“ იჴიემტ. ართგ ჴემჴეჴაჴე ღემჴი-ნარგჴჰ-ჰია, ღესგგარემთეტ.

20

ჴოჴემჴიან მარს ალაჰ ღემჴიან, ამჴიგ ჴემჴენსხენ, აგოგ ღათანაჴენ, ამჴიგ მემსლახეტ.

25

ა. ში. (75 წლ.)

ს. კუენისკი. (29. VI. 40)

18.

აჴემტოლა აბუბაჴგრა-ჰია ჴიკენე ღესენ. მან აფსარ ღანსლაგა ჴახოჴე არლ-თეტ: „ჴარს (ი)ჴემჴემ ჴიკენ აზიან-ციჴი მრჴემჴიან, მჴცე უმჴიან, უჴაბერგგზ!-ჰია, მსლჰიეტ. იხფახსზგ—„ანამათნი მჴჴოთო უჴაბერგგზ!“ მანგ ღესჴემეტ ჴოყიან. ჴგ-ჴგნეჴეა არლთემეტ. ანახგ მანსზგ ღეს ღეს ღესჴემეტ მჴემჴი ღეს ღესჴემეტ მჴემჴიანე აჴი არლთემეტ.

30

ჴოყიეგ ართ ირთამამტ. ახგ-ჴგნეჴეა მარლთახ, ილაბან აგოგ ირგასჴან აჴან ბრუნ³. იგემგგგემტ. იშთაჴემჴემგ ჴემჴემეტ, აგოროდ აფხარს ღესარნეს ღღოტეოღემტ. სმჴა ბანღირთაჴია ჴიავგნეჴეა აიფგლემეტ. „ჴიხინ ჰაჴეთარი, ჴიჰაჴ-

35

¹ ხშირად იხმის: ჴოხიგ
² თჴეა აგრეთვე; ღესაჰემოჴჴ.
³ ჴერ თჴეა: ვინთლა.

რქა (sic!) დედღუშოა? — რპიეღტ. „მა, სახირ!“ — იპინ, ალაბან რგმთეღტ. აბან-
დრთაეია რედჰაბან ალაბან ვირჩხეზენ, აჩხა ვთეღრჰპლანგს, ჩხა (sic!) ჳენჯეეია
ვაჳტ. ჳა ჳენჯეეია ბანდრთაეია რყახ ირგქითან... ირფოტჰ მანლაგა, აბან-
დრთაეია არგინეტ. რედჰაბან მამპიეღტ აბუბაქტრ: „მირჯა, ართ ჰადღუშმრგქან!“

- 5 აბუბქტრ დახტორ დღუშითან: „სინამ!“ — ანგჰპან, აჩხაეია ჳედხენ, ალაბი ით-
ლახტ. აბუბაქტრ ალაბან ავან ავინთ ავედჰახენ, ირბალახტ. ალაბან ვირჩხან ახ-
ჩანგ აბუბ გეღტ „ახარჩ-ჰია“, აბუბაქტრ ალაბან ვარგჩხეზენ, აჩხა ხე-ჳენჯეეია
ვთგმეღტ. „მა, ინსახი!“ — იპიეღტ. „ჳარან არი სყაოა იწანბრგუ (იჳოჳ წაბრგუ),
ჳახჩაგე ინსახიარგმ. ჳარან დღენ უხლანხნ, ჰარან ჰთალუშეღტ (|| ჰთალუშეღტ).
10 მეხტეი მქიარგისინგ ბანდრთრა გენჯეეივანამ — რპიეღტ.

აბუბქტრ მან დღუზტრკენ, ბზიარა ნიხილქეღტ (მამდოიღღეღტ).

ა. ჳა. (75 წლ.)

ს. კუენსი (29. VII. 40 წ.)

19.

- 15 ჳმარ დღუშეცალიონ აკიათან მანწნახენ, ნალქეღთ-ნალმას მარუტ. „არი
ბთადღმაჰ იზგჰაჰა!“ — იპინ, გემინგ აგოროდ დცრტ. ბჳაჳ აგოროდ დღნამძღონგ
ბნაჳ აჰეღ დღფხეღტ. აბნაჰეღ ხეჳგანციაჳ ჳგზანგ მარუტ, ჳა ბბნაჰეღ იფხონგ.
აჳტთ აბჳგანციაჳ ინალქეღთ-ნალმას ითგრხთ, იციგრღღტ, მარგგ, დარ-
გგ ბხეგგე იზგეღღე, აგოროდ იყეღტ ბთადღმაჰ იჰეღ, ჳმარ ბთადღმაჰ მემპიეღტ:
20 „არ ეფუშე ნალქეღთ-ნალმას უხანგონ. აბრქეფუშე ავანციაეია ისციგრღღტ“.
ბთადღმაჰ ჳეღთ ავანციაეია მარუნ ითგმქტ.
ბთადღმაჰ აჳტს იპიეღტ ჳოჳეიგ: „ჳოჳეი არ ავანწა იპინზლა ართ აბჳგანცია
თასღღტ. ართ «იგჰანკუმ» (sic!) რპინარი, იშოქანყალარა?“ — ჰია, ქანგანში მგტღტ.
ბთადღმაჰ იფჰან: „საბა, ჳრთ აბჳგანცია მღუშ-ჳენჯეეია ჰალანგ საარე მსგთ! ირ-
25 ლგჩგზ, ირღმღგჩგზ სარან ედღსგრგჰაჰა — ლპიეღტ. მღუშ ჳენჯეეია ჰალანგ იფჰა
მღღღთეღტ ავანცია. იფჰან აჳტთ ავანციაეია მღუშ ჳენჯეეია კერ დღღღტო, მეღმ-
კე(ღ)ტ. ჳაწწიანგ აჳტი აფჰიგსღა ჳასა რანლპიეღტ ჳეღთ აბჳგანცია: „აბრქეფუშე
აგოროდ აჰეღ ბმეჳ დღყოჰა. აბამა დღმფჰანუჰ ამინთ ფჰიგსღა. აჳტჳ ჳენჯეეია
30 ფჰიგსღანგ იღტენგ აერრა, აწლაეია რჰეიგ მანან¹ — წლაჳ აჰეღ კაკეჰ² ბმანგ
იღბეღტ. ანთ აფჰიგსღაეია ირანლპიატ: „აკაკეჰ მსახირი, ისთახტუ, სიგსთაჰ.“

აფჰიგსღაეია იგტრანმემხტ. ლარან შოღლპიან სწლახჩი მანმტ. აკაკეჰ მანმხტ.
იღსანგეღტ: „მან!“ — „იუთანგეი იჳსთუშეიან“ — ლპიეღტ. „ისტაჳტ სგბთოზარი, ბარან

¹ ჳერ თჳვა აწმყოში: მანწო.

² სიტყვა „აკაკეჰ“ არ მოაგონდა. მე შეეახსენე და მერე დამიდასტურა „ჩენც ვამ-
ბობთო“.

ბაქ'გრ მაადრ, ანუ ანუ ანუ. ბაქ'გრ დეკრეტი. „უზნეჩჩაზ სპაი!“-ჰია, ბაქ'გრ-
იფაივს ჟისა ლპიერტ.—„იბანსპიარი დაჟამ. იბანსპიარი, სა სუფსერტ.“—იპიერტ.
აჟუჟე აფჟან აჟაჟ აჟუ.

ივანხანს აჟაჟ სპი დაჟიერტ: „ჟოჟან ჟორორ უჟიერტ'გ სუიერტ ს'ისთაჟჟუ, სი
5 ანსოთ!“-ჰია. აჩიადან ჟისა აჟიერტ ჟოჟიჟ: „დახ'ტის' მუჟიანგარან პანეს, ჟა
ციხიანგ'კ დანერუტ. „ციჟ-ფსლსკ სემოჟუ უსრგხიანს, უნენ!“-იპიან, ა'ხანენ ჟის
იპიერტ. ჟიანს სუიერტ, ჟორორ უჟიერტ ჟიარს უსრგხიანს, უმგაგ'კ დჟუხანს, ჟიარ-
გ'კ უფსტლახანს. ს'ცი-ხიანგ'კ დაადრ¹, ჟიხიანს. ჟიხიანსარი, ურსჟ. ჟოჟაგ'კ უორო
10 უჟიერტ, სა სუიერტ სე ისანხანს-შთანგ, მუჟიანგარან სუიერტ სარან. ჟიარს ს'ცი-ხიანგ'კ
დანერი, „იჩიანხანს“-იპიან (sic!), უგ'კ ხიანგ'კ-შთანგ, ჟიანხანს ურგმუჟანგ. აჟრ
ბაქ'გრ დაანტ. ბაქ'გრ იფაივს ლქიჟ დაინ დეკრეტი, ლარა—„უზნეჩჩაზ სპაი!“-
დალპიერტ.—„იბანსპიარი, სუფსერტ სარან.“ „სუჟ'მრუჟ, უფსტერი, ისანს!“-ლპიერტ.
ბაქ'გრ (დსლაგან) იფაივს ილენიპიარი, დუფსუჟიერტ. დეტინან, ისანსიჟა მანხანს

დაქთარ რუგ'კერტ. ჟა დსლაგარი, აზი' იპიუჟიერტ. იპიანრი, დუფსუჟიერტ. ბაქ'გრ
15 იფაივს: „ბაქ'გრ დუფსტერი, სუენგ იმეჟერტ ირბანრი, აჟიან სუგ'კერიჟ“—ლპიან, აჟნგ
ლრგ'კერტ. ქიანგ-ჩეტჟ ვლრუჟან: „მა!“-ლპიან ალ-ხუქლა, ალენ დალთიერტ.
ალსჟიჟ ინამდონგ არბა დაგერტ აჟანგია. არბა მანგერტ. არბა ანან ალს 'ხ'ტიაზ
აჟიიჟიჟ (sic!) ანანტ. ჟიან ალს დაჟიერტ ჟოჟიჟ: „ჟიარს, არი აჟანგია სარან სეხ'-

ძალა სარენ აანსტლიერტ, ჟიარენ იზუჟენგ? ჟოჟიჟ არბა დაჟიერტ: „არის ჰ'ხანენ
20 დაქთარ იჟერტ. ჟი დაანგარი, აზი' იპიუჟიერტ. იპიანრი, დუფსუჟიერტ. ჟა დანდუჟიანჟ
sic!), სარა სუიერტჟუჟ (sic!), აჟიერტთარა სან'თარკუჟ, საათახუჟიერტ, სერგანსთენ.
არის აჟანგია სემქანრი სუფსუჟიერტ—აჟიერტ არბა—ჟიარს არის ა'ხანენ დუფსტერი,
ბეილიცია სქატიან შარდანგ დაარგარი, (ჟიარს) უთხანგუჟიერტ. სარა ჟა აჟანგია-ჩეთ
სემქანრი, სუფსერტ. არი ჰ'ხანენ ჟოჟიჟ ბუჟალაგ'კ დუფსტენდა, არის აჟანგარა ზლამ.

25 არის ფიჟს-გაჟიერტ (sic!) დანგერტ დუგ'კ ხიანგ'კ-შთანგ, სარა არის იჟბუჟიერტ ძაჟ-აჟან
საგ'კ ნანანს, ჟიანს კიერტჟ სარან ფიჟსციანს ისემიერტ. ჟიერტ აჟიან-კიერტ ირგ'კიანგ.
სე იმუჟსთაჟენგ აჟ ნუჟიარი, აჟიერტ აჟან ითასტლერტ. არის ბაქ'გრ იჟანგ-ზაჟიერტ
(sic!) დანგერტ დუგ'კ ხიანგ'კ-შთანგ. არბა ჟიანს ანანს, ბაქ'გრ იჟანგ ჩანითანანგერტ.
30 იჟანგ'კ იმუჟსთაჟენგ, დაანგერტ: „ისბერჟიჟიჟიჟ?“—იუსტერიჟიერტ. „ისპიანრი,
სუფსტერი, — „უფსანგერტ“, — ლპიერტ—იპიანს!“ „სა სანდუჟსანჟ ბარან ჟაჟალანგ ბუჟას-
წუჟიანს?“—იპიერტ. ბაქ'გრ ჩიარგანწიან, ლანგ აარხიან, იფაივსგ'კ ლებრა იაიკლანგ
დაალგსა დსლაგან, „გ'კსთაჟენგ, გ'კსთაჟენგ! იუმიანხენ!“—ლპიერტ.

ჟიან არბა ბაქ'გრ დაანერგანწიან, აჟელ მანსთიერტ.

- ა. ში. (75 წლ.)
- ს. კუჟინსკი (2. VIII. 40 წ.)

35

1 სხებში გაასწორეს ასე: დაადრ

21.

ფადმაჰ ღუყან ყალმხან. ფადმაჰ ღუყან ყურუმხან. აუტო აუჯა ეჰა აუჯლა ეჰახან, ფადმაჰრა მერე იმანე, ფალთიკლა იწახანგე ფადმახრა იმახემია, უტე ალა აზია ბალრა (ღვაფორ) ყარწუმეტ.

არს აყალმეხ (sic!) ხიჯე ნიშთმეტ აყურუმ იქეჰ. ახიჯე რყარაშეგე ეფუშეჰ, რეფსგლაშეგე ეფუშეჰ, ღუჟრალაგე ეფუშეჰ. „ართ ახიჯე აჰ იჩეჰ, აამბუსთ იჩეჰ, ალგე იჩეჰ ართ ახთე ურ ალა ემლცანი ისზანდერგე!“-ჰია. უოჟე არი აყურუმ ჟეტრა ღუჟ იქისიემეტ (უტე). დაჰამეტორა, გეღდერამ, დამბუსთიტიორა, გეღდერამ, ილგეტიორა, გეღდერამ. უთე უტე (ი)კეტალეფეტ. დარს აჰალა¹ ამტრ. აყურუმ აუტე იკეღთალან, ჯეზა ღემამეია იკადლეი დეოტწეტ. იკადლეი დეოტწენ, ღეშინგე-ყოსო ჟამეჟ-ჰეიენ ღემბემეტ. „არს ზაჰიერ ყურუმ ფადმაჰ, უბანძანაშხიაჟ, უბანძაგე-ჟეიკა?“ ყურუმ ფადმაჰ ჟამეჟ ღემამეიენხა, ჯოფ გემთეფეტ. აყურუმ დანან. იტიართა დტიახტ, ღეჟეტეტ. „არბი, აჰიტუ აწკეს აჰიტალ ეჰა დეჟებულეჟ“-ჰია, აზია-ალა უდ რჰიონ, —არს ღეჟეიენო-ჰია, სეზემეფეიკეჟე?“-იჰიან, აჰეიენ დემდერგახტ.

ყურუმ უოჟეჟ უას იჰიემეტ: „ჟამეჟ, უზანდესტეგო, უსნი იჰამო, აბარს რჰე: 15:

აყალმეხ ხიჯე ადგერგეტრ აჰ, აამბუსთა, ალგე, ართ ახთე ემლცანე ისზანდერგე!-იჰიან. სარს იგესეჟალხამ, ეფუშეჰ. „აუტეჟ იგდარგუმ — იჰიემეტ ყი-ჰეიენ — აუტეჟ ჯოფ ჰაჟე — (ყი-ჰეიენ იჰიორტ უოჟეჟ) — აჰ ყურუმხან, შეჟემთა (ღრა) საბუნლა ბზიან უმბეტეიენგე აჩეჰს ურჟეტორკეჟა, აჰ-ჰია ირგელან, უნაჰე ნენგერჰეიანე

იუბჰ, აამბუსთა-ჰია ირგელან, მენე მანარჰეჟ, ლეგ-ჰია ირგელან, უნაჰე არ-ჰეჟეჟ უტე. უეს ოპ აჩეჰა იშეჟალეჟუტუშია. აჰა-ჰია იურგელან აჩეჰ, რეწაჰჰ 20:

დაჰბანგე ამირ იურკეჰ, აამბუსთა-ჰია იურგელან აჩეგე, აგაჰეიერ ინეჟეჟე ამირ იურკეჰ, ალეგ-ჰია იურგელანგე. რაჰს იწეტორ ამირ იურკეჰ. შთა, უეს ხთანგე ელეგხნე ილეურგახხა. უეჟე ჰეიენ უეს ეჟეჰიემეტ.

უეს აყურუმ ემლგეცეფეტ. აყალმხან იქეჟ იღერგახტ აჩეჰს. 25:

აყალმხან იღერგეტრ, „არს ეხა-უანდერ ჟამენე ირწოჰ, იძახე, (ჟამენი) ისზანდერგე!“ — იჰიან, ეხა-უანდერჰე აყურუმ იჰე¹ ადგერგეტრ.

აყურუმ ყი-ჰეიენ დემდერგახტ: „ყეჟე-ჰეიენ, არს აჰეჟე უოჟეჟ აყალმხან „ეხა-უანდერ ჟამენე ირწოჰ, იძახე!“-იჰიან. დანდერგეტრ. დეჟეჟოფი უტეჟე? — დეჟე-წამეტ. — „იგდარგუმ. აუტეჟ აჯრფგეჟ იჰაჟეჟ“. ყეჟე-ჰეიენ (იჰიორატ ყოჟეს) აყურუმ დემჰიორტ: „უტეჟამი ისურწოემეტ. არწოგრე უთრჰეჟ. იზლანძახუშია რაჟეს!“-ჰია, 30:

აყალმეხ იქეჟ იშთინ¹.

აყურუმ „რაჟეს“-ჰია, იშთინტ აყალმეხ იქეჟ.

¹ როცა შევეყითხე „სხვა სიტყვა თუ იცით კიდეე „აჰალა“-ს ვარდა ამავე მნიშვნელობით მეთქი, მთქმელმა მოიგონა „ა ჰეჰა არ ა“. ახალგაზრდა მთქმელები, რომლებიც ტექსტის ჩაწერას დაესწრენ „აჰეჰიარა“-სიტყვას არ იცნობდნენ.

აყალმებ დემთაქიეცენ, ჰაილ აარგმთეიე: „შარ აყრემ, უხაკია ჩეზლანან-
ყო ითაზ მჷთჷიეიტ, მჷკჷკჷტ. მჷკჷკჷნ, ელბეზლჷყო ითაზ აჩან ირანტ.

აჩან „შეიეგჷნ ხაკია ჰანმჷშეიტ“-რჷიან, სჩანჷკიაჰა ფეცია ზმაზ ანჩ ხაკია
აბჷ ანრაა. რუფაცო იყარუფს(ნ)ეიტ, სიხაკია აჷრ ზარარნე ისხეყანაწეიტ“-იჷიან,
აჯრუ აყრემხან იჷა¹ აადგრგეიტ.

5

აყრემხან ყიე-ჷკიენ დედგმრგახეტ: „შო, ყიე-ჷკიენ, აყალმებ შეიეგჷნ
არი-ჷფეშე ვაბჷმჷახეტ. აჷრ აჯრუფეშეიე?“ — დეზწახეტ. ყიე-ჷკიენგჷ: „უმშინ,
აჷრ აჯრუ ჰანჷ. სარე ისეჷილაციანე შენ შიეჷკე რეჩეჷ რეკიადგრე, რანჯარი
დარე ირანჷზე, ანჩ ბახა-შენდგრ, რაციო შენდგრე აყამე აკეა მეჩანჷა¹ შენდგ-
რეკე გრანჷზე, მახჩაგე (ა)შურჷ, აჷანდგრ მდჷიალ, ბბლგჷნ შურჷ, ჷგჷ
აჷანდგრ მანრტიალ, ცეიეგჷნ შურჷ, აჷჷგჷნ აჷანდგრ მანრტიალ!“ ანახჩაგჷ
ბბლგჷნ აცეიეგჷნ იხეგჷნ აყამეშენდგრ მაჷთარჷიან, აყალმეხან იჷე აყამე
ირგახეიტ. შოეჷ აყალმეხან იჷეტ ირგლალეიტ. ყიე-ჷკიენ იეზციო ირეჷჷოტ:
„შოეჷ არ იურამ. ჰანბეჷლარი, ართ აჷეტ ლაჷი მანეშთალო ისიე!“ — იჷიან,
უნასანე ირეჷყეწან, ალაჷი რე აყალმეიან იჷე იეეიტ.

10

15

ყიე-ჷკიენ რე ალ რეშ-მიაციო აყალმეზ იჷე იეეიტ. აყალმებ იჷეტ „შეო,
აჷაჷიან ჰალ რეიტ“-რჷიან, აყალმეზ რეი (sic!) იეეიტ შეეოგჷ.

აყალმებ დარეზწანაეტ: „სიეჷაიეიე სიარა?“ — „ჰარ აყრემხან ირ ჰარეშოჷ.
ჷეამ აგახეტ“- „შეო ათ აჷეტ რელაჷიან ზეიეგჷ?“ — იჷიეიტ აყალმეხან. — „მჷრან-
თაგენ, მჷჷგეტ“, იჷიეიტ ყიე-ჷკიენ. „იეჷიან, იეშარ ზათაჷე ალაჷიან?“ ყიე-ჷკიენ

20

იჷოტ: „ართ ალაჷიან ზესჷან: სარა სენტიან ჰეჷა სეჷიენ, შეას სეზჷრან. შეო აჷ-
ასა-შარდა ისჩჩო აგარათა (აშარდა) რეწეჷ ეჷან ბჷნ იზბონე, სეჷჷლა ისა-
ზანე სესე რელან. აჷიეგჷნ აან, აჷრ ასეს-ხიეჷ სეჷჷლა ისაზაზ აგეიტ. აჷრ
ანაგეჷრ მჷეჷსთეჷ სარან: „მე, მე, ალაჷიან სიან, არ ასეს აჷიეგჷნ მანე-
მეჷგან!“ — სიან, მჷეჷსთეჷ. იეგმეჷეიტ. სეს აჷიეგჷნ მაგეტ. შოეჷ ებტიან არ
ჰაბეტლან, ილაბზიანხან, ჰეგარეშეგჷნ. სარან სეჷა სანეჷიე ისთაგენ მაჷეჷსთე

25

(sic!), იეგმეიტ. ეჷმენი შეჷ ანე-ჷიე ისეგეტ“- იჷიეიტ.

აყალმებ დაგელან შე სიეჷეტ: „შეჷ ზეიე ალანთი, შეარან აჷეა შეიენ
იჷანს უხჩონე, უესე აჷიეგჷნ მაგან უე ანეჷა „მეჷ, მეჷ“-ჷიე, აჷეჷთიეტ-ჷიე,
აჷრ ითაზ ალაჷიან მანრაჷანე?“ — იჷიეიტ.

30

— „ჰარ ხაკია ჩეზლანანყი ითაზ მანაჷკჷკჷ, ელბეზლჷყო ითაზ აჩან
ირანე, რუფაცო შეფეარსოზ. ჷგჷნ წებრეგზარო, ანჩგჷ. წებრეგზარან ათა-
გჷჷ“ — იჷიეიტ. შეყა იფეჩეგეტ.

35

შოეჷ აყალმებ იჷოტ: „სარან სეჷმნი ახეგზო სიარა — აჷეტ შეამეჷე
იჷამეჷი იბან — ათ სირუმზარი, ტაჷი დედგშეო დეგმრეჷანე?“ — „მა, დეჷ
დეჷთაგზარო“, იმანჩი ირბეტ. აყალმებ შე სიანხეტ: „დედგშეო, დეჷეჷეჷე
აგეჷეჷ დნეანე, ჷეჷკე იმანე დეგმრეჷანე?“ — „მა, ეჷანე ზმოჷ დეჷთაგზა-
რი!“ — იჷიან, ბბლ რეიტ.

¹ ჩეჷნ ენაჷ ძეღლბეჷრად ჰასა-ს ამბობდნენო, შენიშნა მთქმელმა.

ლემპანწი, ლესთორლ, ლეცკე, ლეშინდღეყოარა ინზუგ² ეშეგებგო ლა ლტირაპ, ლა ლთოდქ პეიგა. უოყის ზულ¹ეხა: „არს მუცურს გ²წლამ, სა სთოდრუპ¹. «არს სთოდქ არს ააბბანაგაგა-ჰია» ისპირი, სარს სუგჰია იუხაშაროუპ, ისუგჰიაჟამ“.

5 სულემიან ზულ¹ეხას ლთოდქია რქიე ზემეიკ² დემრგასასტ. იფუზაბანზ სულემიან მარქ ითოდქია რქიე დემგეტ. ეიუ-თოდქ ინადონქ. უოგქ დაუდარგსასუ ათედ პეიგ უოგქ დემმრგასასხინე. უესა მაცარა ათიგუ-თოდქ² დაამელდემტ. უოყის ზულ¹ეხას ლეხნე ლცხრა ათაქუპ. ლარს ლთოდქ უესა დეკენდრტიან, ათრ ლთუქ ააზგან აუგქეიფიფიქია ათოდქ დაშტგრხენ, ზულემხაგ² დემუჯენანზ 10 ნრკან, ზულ¹ეხა ლქიე ლთოდქ ანგგლაზ ილდრგგლახტ. „ზულ¹ეხა, ბარს ანს აყოლა ყაწინე. ან¹ფუ თათსანე, ათრ სენახნე, უეჟლა სუბხაარნეს ჰაისაფუნ იბემინ. სარს ბესთაქნარი, ბეთოდქ² ბარგ² ბეშააზუტუა პბარსა პეიგ² — იპიან, ლთოდქ დემუჯენატია² დემრგახტ. ზულ¹ეხა დწახეტ.

ა. ში. (75 წლ.)

ს. კუვინსკი (3. VIII. 40 წ.)

15

23.

ათუა ზამინ ინგზიქ (sic!) დღყან. ფა ზაწიქ დემიან. ინგზიქყია (ინგზი იფა) ინბდენ. ინგზიქყია აწასა იპიეტ: „სან, სუბუშირტ-შთანე, ბე¹ხიქუპ, სანა სუდუ-შირტ-შთანე, დუდუპ, სა სქა საფუშეხეტ-შთანე, სდუპ. არს ინგყიეა²—ჰია.

20 დან ილპიეტ: „სარა (აწუგტიეს) აწია კეიგქია სრგლოუპ, სა გ²სუდინგზი-თუფამ“—ლპიეტ. „შთა, ბეშეთანაგა²—“ „აბრს უბ სნილ²ჩენ, საიგეტ“ „უოყიანდარა იშეთსუბემრდერ, სარს სალდგ²ალგწენე, ბარს აშციან ბემან, ან დებემან, ანა დებემანე (უოყიანდარაგ²) ინსბემპიეტ²“. დან უეს ლემპიეტ. (დან ილპიეტ): „სანბრაა, სურბს სუგა! დასპიან, იმუეტ (sic!). სარგ² დაანსუგქ, ინგზუგებტ“.

25 — „სარს სალდგ²ალგწენე, ბარს ბანბრაა, ბეთენხაციან ბეზემრბანკია, კგდა ბეზხხაზ საბ იშუესემრდერ, და სა დესშრან, მარს სიშრან!“—უდ აღს იყრან იყემუეტ ინგზიქყია.

30 ეანგზი-დღუ მუქი-ააგარს დციან, დუზლააჟანზ მუა ინგზიქყია დემფტლეეტ. ინგზი-დღუ: „უდ, სუკეიენ, სმრა სანხეტ, უბწახეტ (sic! || წაწარა ულაშიეტ). სარა უსმაქეიენხანე, მუქი-ააგარს უბაზემგარგ² უარა უააჟ (sic!) უყალეტ“ - იპიეტ.

35 უოყის ინგზიქყია იპიეტ: „სან, ათრ იუპირ აზია ბზროუპ, უესა სარს ათრს პქუმ (sic!) ისპიანფუ. სუშრან და უსშრან ათი რპ სარს ისინეთუ. «ათრ ზაკუ» უპირზარი, სან ლანბრაა ყულემრბანზ“.

ინგზი-დღუ უეს იპიეტ: „იფს დემუგტ-ჰია, აწუაქია ათრ ირემპიარაზ, სარა ჩიგსუგუპ“, იპიანე, ჭიადგ² ჩუთუეტ. დამეტ. ინგზიქყია დანახტ დან ლქიე. „სან, ინგზი-დღუ ბემლემეტ. დაგ²ყახემ, დუესუეტ. ბენეხ, ბან, ბან რუენე ბეზუშირტ“ - იპიეტ. დან ილემუეტ. „სენემამ“—ლპიეტ.

¹ სუგებმა ასე გასწორეს: სა ისთოდრუპ.

„სან, «ინგზი დღესგზარგ, ინგზი დღსოუს», ბჰიან, ბნეაჟამ. სარს ბგეიგნაჰ სგდხემ (sic!). სარს არი სბნა სგლაბზახუშამ. აფსღმანქია (აღგაქია) რქე სცახუშოტ“, იჰიან, ინგზიგყია დააგეჟაღ. ინგზიგყია აღგა-ქეთუ დაათალტ-აქგთ გჰაანდ იყენგ ღვტან ფანგ ღენგეხიტ. ინგზიგყია აჰაანდ იჰასაქიე იხრა, აჰაანდ იყენ ღვტან. მგშიაგ ბგე-ჰარღენკ¹ აჰაანდ იყენგ იგგლანდ ინგზიგყია იბგჰტ. „აჰაანდ, ართ აბგე-ჰარღენ ირგზუგიალგა?—“ჰოწიგ მქჰ“ აღღსგრ-გუშოტ“. „სარგგ სრგცღშოაჰ!“-- „მოჰ, იყალრმ. დარე დაარგუშოტ“-იჰიან; ინგ-ზიგყია დეგჰეგრგსტ. ინგზიგყია აწახ იყრე ენანაშა (sic!) დააგგლან, აბგე-ჰარღენკ რგშანგა (|| რგშანხა) აააახიტ. კიანლაგგ აააახიენ, სბნა დცეაღ. სბნა ფგყუგუბ-მიცარა აბგე-ჰარღენ რგშანგა აკუჰზ ფგყგღტ (sic!). ნაახიგლა ინგ-

5

10

ზიგყია მქჰ“ ააგგტ. აქგთ დაყარგლალაზ ინგზიგყია ანი ამქეჟ აააგო იღტუ-ციახან, აჰურამ იბჰაჰსიაჰ აგიარაქია იწინახტ, ათუქქია ფენაიგზიგგტ. აშუეღმთა (sic!) აჰააჰიან ზგეიარს ფენაიგზი, ზგთღგ ენარგსითოზ აჰაანდ იყენ აააღტ.

„აჰაანდ, არი ინგზიგყია არი აქგთ ღვტან! არი დღენგზიოჰ ჰაჰაღტ“— რჰიან, აჰააჰიან აჰაანდ ჰიან აარგოტ—აჰაანდ ჯგუჰფუნ ჰისა ააარუტ:—ნაზიღა-ეგჰა, აჰიან ზჰოზ აჰეფთჰ ფჰიგსკ ღვტან. აჰაანდ ინგზიგყია ჰისა ეგჰიგტ: „ანა-ზიღაეგჰა ღვტან უცანგ, სუხსომკ ღვტაიოჰ, ისნააგბ!“

15

ინგზიგყია ანაზიღაეგჰა ღვტან დცეაღ. ანაზიღაეგჰა ინგზიგყია დაანღკ-ღან, იშენღვტარა დტალწეაღ. ღარს ღვტგცქია ღვტგწარანდ ენგგგ დცეაღ. ინგზიგყია აშენღვტარა ითალწიზ დგჰააარგგტ (sic!) ყარუნ იმზღლა. აშენღვტარა ააშტგზენ ახიღზღღ დასტ. დააკანახტ. ანანაყაჰ აკრუირკ (ენაწიანჰი) აანგსითო. ინგზიგყია აშენღვტარა დაათგუგტ. ნაზიღაეგჰაგგ ღანტ. იღაიგტ: „ჰიენმეჟადახაზ, არს უზაათგწა?“

20

— „საზურინგგ ღვტაიგსუჰ, ბარგგ ბუფაიგსუჰ-ჰია. გეკვზ ბუგყასწაზტ-ჰია ბარს იბჰაჰსაფი, სუბჰარს ბქუმი იბტანხსო, სუბგჰაჰომ სარს!“—იჰიან, აჰი ანაზიღაეგჰა დაანგგღან, აშენღვტარა დტოგრტიან აკრუირკგგ ამათხენ, იზი-ვაჰ ააჰეგგღან აჰაანდ იყენგ ღვტაგგტ. დაყეგგ აქგთ „ჰიარს არი ჰალ-ჰაჰეგტ, დგარგბ!“ იყანტე აჰააჰიან. ინგზიგყია ანაზიღაეგჰა დააშტგზენ, დგ-მანდ აბჰიგ ღვტაგგტ. ღვტაგგ კენ, დანგგღღან, ღვტაგგ კენ, დანგან, დააიგჰა-ეგჰაგგტ. დგშორბაჰურზ აბგ ღვტაგგტ, აშენღვტარაგგ აბი ეგჰთეგტ. ჰოჰიან ჰააჰეგტ აჰაანდ აარგიახტ: „არი ინგზიგყია ღვტაჰათაგგ, აქგთ ღვტან!“—ჰია.

25

30

აჰაანდ ინგზიგყია ეგჰიგტ: „აბრეფთჰ აკიარაქეჟ აფელწიანქია აზრნი აიჰან ჰი ითრუჰ. ჰეგჰ ჰე იჰიან ხწუშოტ. ჰე უცანგ აიჰან ანხნარაჰ, აჰი აიჰიგს აანა-რნი, აბლაჟა იუმრგჰონ (!) აიჰან ანც!“—იჰიან, დგშთგგტ. ინგზიგყია დცეაღ. აიჰანგგ ხწეაღ. აბლაჟა აააღ. აბლაჟა ინგზიგყია დაფღღან აგანბრა (|| ახანბრა) იგენგ, აიჰან აიჰიგსგგ შანცგ, აბლაჟა იმგჰკლა იყენგ, აქგთ აააიგტ. აქგთ ჰიგჰიგტ: „ჰე ჰე, აბლაჟა ჰარგგტოტ!“—რჰიან (იჰიგჰიგტ)—დაათახემ (sic!), იგახ?“—რჰიგტ. ინგზიგყია აბლაჟა აქგთ ითგგან აჰააჰიგგგ იშეგრაბაჰურზ ეგჰიგტ

35

1 სხეებმა თქვეს: ბგე-ჰარღენკ.

ათმჯებენ პბლაჟა იყაბყიფიტ, ნმჭიტ. „არის აყარა ყარკუ-ღუუ ზმონ ღაპთაგჭმ (sic!), ღლტყან არი!“-რპინან. აბჟანდ იშაპაიტ. აბჟანდ ბეჟმანანტყ (ბეჟბ-ჯყ) აანთან, უტახს!“-იპინან, ღააჟმშოტბტ.

5 ინეზიბყია აჟირ აქტო ღაათგწუნ ღანაჟეიტ. ღეშაააჟბს ხეჟ-ჯანცია ააფეღლეიტ. აძეღ ღაპა რმანე, ხეჟ-ჯანცია ღანარცონე ინეზბყია ღაარუნიტტ. „არს იჟია, ღაპა ზმო, ღაბბაკასიცო?“-იპინან, ღარწააბიტ.—„ათურამს ღეჟაკცოტ“.—„იჟია ღეზკასიცო (|| იჟია ღეზკასიცო?)“—იპიფიტ. უა ღეჟანციაჟაბ იპიფიტ: „არს ბეჟთუმანე არს აჯანღა იტინგ იფსანხენ, იგჯათახამ. უა ახეპია ღეჟაკცოტ ათურამს“. ინეზბყია: „არს რბეჟთუმანე სე ისიფსთარი ღრუსიფშოხურჯა?“-იპიფიტ.

10 —„ღრუსიფშოხურჯა, ააპათ!“-რპიფიტ. ბეჟთუმანე რგათეიტ. ღურუსიფშოხურჯა.

15 ინეზბყია უოჟიფგ ღეცოტ. აბჟალა ქეჟე ღეტანლეიტ. აჟირ აქტო აჟიფ ღეა-ბჟეღ ჟერტფეშ ინეზბყ. არს იშაცხებ-ღეჟუ ბეჟ-ძღლეჟ რქიფეღლანე ილაფონე, ინე-ზიბყია იბჟეღ. ინეზბყია იპიფიტ: „უბანძა'ხა'ხიო? სარს ს'ხა'ხიოჟა. შოა, ჟგზანე სარს უსგვაანა!“ (იპიფიტ ინეზბყია). აძღლეჟია ზეშაპირ რქიფეღლან აანეზი-
„უარს უტეფეშ ჟგზა სა ღეჯასთახეჟმ“.—„იუთახეჟუ ზეფეშეღა?“

20 —„სარე ისთაჟუ ინეზბყია-პია აძირ იხაბარ გაჟოტ, უა ღსრუერი, ისთა-ჯეჟა“—იპიფიტ.—„უა სა სრუჟა“—იპიფიტ ინეზბყია.—„(სა) სე ისთაჟუ უარს უოჟა“. ღააჟრუტ ჟგზანე. აჯეჯაგჯ ააჯეზახეიტ. ააჯეზაციანრ იშეცოზ, ინეზიფ ინიხბტ. აანეზი იზინან ჟეაძ ვერშეაჟ ზეთასიოჟა ბურს იმაცირ იწეჟრგეჟა,

25 ღლლეჟემარა, უანსა ინეზბყ ინიფიტ. „უბანძა'ხა'ხიო, უარა?“—„ს'ხა'ხიოჟა“—„პარს უაჟეზახა!“—რპიფიტ.—„სარს ჟეზანრ ისთაჟუ ინეზბყია ჟოჟა“—„ინეზბყია იხეფბ-რ, სარს სრუჟა“—იპიფიტ, უაგჯ ჟგზან ღანარხეიტ. ანეჯეჟგჯ, ააჯეზახანტ-იცეჟტ შვარანგ, ბენა-ღეჟეჟ აჟიფ. უან ქალა ყარწეჟიტ. აფეჟან ზეშეჟეჟ აჟიფ აბურს ზემეჟ იჯაზერგეჟაჟ მაწაჟოუნგ ღაანგერეჟეტ. აშეჟეან ღემაწაჟიტი. რეჟირ ირპ-პაზერტ. ძაკგ ღენძოუნე არგბაკ ღანქიტთანე, იჟიანჯაგჯ ხე-ჯიფეკენ (ძა-ზაწიფ

30 არბა ჩეჯე ჟეაქა-ხეჯეჟ) ღაანტი. „ქერარტა!“-იპინან, კრანთან, იძეჟეტ. იძანს რმეშეჟენ „ქრასეჟა!“-პია, იპინანტი. იმეჟეიტ, „სეჟეზაციან აანარტი, იღსერტოჟა“-პია. აანეჟეჟე, ძა-ზაწიფ არბაჩეჯე იჟიანჯა-ხეჯეჟე ვეცეკ ანლეხენ, ეანეზი-ღეჟუ ღაანეჟეღლან, ღალეჟეშაპაიტ. იპაზერნგ რყაზ რზეჟე ღა-ზაწიფ არბაჩეჯე იძან, აანეზი ღეჟრტლახენ, ღეცახტი. ინეზბყიაგჯ იჯეზაგჯ აახტი. „აქრპარტა!“ ანგრპია, „აბრეფეშ ძა-ზაწიფ აჟარბაჩეჟე (sic!) ღეჟან“-პია, იმეჟეჟეჟინ, გჯემი-ჟეჟეტ. „ჯახ ციჟა სემან, სეჩაზაჯენ ეხან (sic!)¹ სეჟემეწეჟი“-იპიფიტ.

35 ინეზბყია იპიფიტ: „ხარ ასრუმ² (|| იგჯბარგეჟმ), უსგჯ ყალრტ“.
იჯახანს აჩეუნ აძლე იშაპე რქიფეღლან ღაანრეჟეტ იმეწეჟენგ. ანაგჯთ აჯეჯა იცეჟეტ ბბნა შიარანცარი. შეჟეან აჟახთ ანნაძან, ძა-ზაწიფ არბაჩეჟე ღაანტი. „ქრუსერტეღი!“-იპინან, კრეჟრტეჟეტ. უოჟირ „იკრასეჟთბ!“ (sic!)-იპინან, ინეზი-

¹ სხეგბა თეჟეს: ვბრტ.

² სხეგბა თეჟეს: ხარა ვგასემ.

დგუ იმუღეტ. და-ზაწივ არბაჩივ იფიკა კივტკ აალგბენ, ენგზი-დგუ
დკივგვიმეტ. ავივტ რვირ იქან, დცახტ. ანახტ ივგზაცია აახტ. „კრკარკტ!“
— „ახახ მვიახ ცქა სვმან. სვმავი სვტუა სვრმანავენ, სვრმამაწიუი (|| სვგ-
ზვმამაწიუი)“. ინვზივყია ივიმეტ: „უდ-ივშვივ ვალაწივტ, ხარ ასკრვმ.“

იხლახან სჩივ მაწიუივტ ინვზივყია დანხხეტ. ანახტ ავგჯ შიარსცარა
ივგტ. შივქან აწახტვ ანნახ, და-ზაწივ არბაჩივ დანეტ. -წივგვი, წივგვი!“

5

ივიან, დვარვგვიეტ. ავიაცვტ რთან, კრკვტ ირტკივტ. და-ზაწივ ივიმეტ:
„ისკუთახ მსკუპ, კრასკუ!“-ჰია, ივიეტ. აწივ ინვზივყია იმუღეტ, სვგზაცია წივტ
იკრტკარა ათავტუპ, იწვსთოწოპ!“-ივიმეტ. და-ზაწივ დავგწყან, ანთ ირზვგუშ,

იშივიგვიპილწ ევშინვ ინვზივყია დკივიგვიარს მწარდნე ივგწივტ. ინვზივყიაგ
წივ იმუღეტ. და-ზაწივ დანავკლან, ივგწარა დავწივკენ, ანნა დლეგავლიეტ, ბაც-
ტოწილა დვუკ დანვეტ, დავგვარკვიეტ, დავგვარლ ერეტ¹ (sic!). და-ზაწივ არბაჩივ
წივ დვტვგწივტ. აწილა წივშოტხტ, რვტვგვტ პახვრნე ირკუშეახ, რვგზაციაგვ აახტ.
რვტვგვტ რვგთან, ირტკივტ. დარგვტ აწივ იმტანლეეტ. რცივეტ. აწიუქმთა (sic!)
რციანი, დავგვლაქიახტ. „სიაჰ!“-ინვზივყია ივიან, ანნე ივტეტ. დავნგვშ, და-ზა-
წივ დავგვყახვმ. ანრ აწილა დვიმვტვპ აშავ აწივგბენ, აწილაგვ ირკირა და-ზაწივ

10

დცახტ. „სვგზაცია, «ქნივმ» სიპირზარი, პავგზაცირუპ, სინგა! «პავგენვტრემ

15

სიპირზარგვ, სივუნე სიციხ! სარს არრ ალთს დანარგვშ სვგწილაწიუი“—ივიეტ
ინვზივყია. „წიახცკუწი პნივტუშოტ, უფსვრთა პიფსვრთოუპ“-რპიეტ. აწიუქვგვტ
ივგტ. ანრ აწილა ირკირახ აწილა რქივგვლა-მაციარა ივგტ. აწივ¹ აშავპივგვტ ვადგვტ
ითანლეეტ. ავადგვტ აწივ აწილა-დვუ ანხან, დირს არბაჩივ წიახ დვბანსტ. აწილა
წივ იკარცვტ. „არრ არს დთანლეეტ. სარგვტ სთანლეეტ“. ევგხი-ყილაჩქ ზაუ-
რარწ შიანვა ინვზივყია რბლე აწივწივტ, ივგზაცია იღვარკენ, ავადგვტ დთანლეეტ.
ევიგხი-ყილაჩქ ზაურახ ინამდონვ, დვკენანპავტ. ინვზივყია აშავ აწივგვტ
ჩიანწივშოტ წივყა.

20

დვუნიან დვუნი დვნიქილეეტ წიახ, აწივტოთა დენარგვლაწივტ. „და-ზაწივ

25

არბაჩივ ითვტ ზეფუშინვ“-ჰია. დრზწივანეტ. „პარირიპ“-ჰია, ითვტ აადვრბვტ.
დთანლეეტ ივადგვი ინვზივყია. დავადვტლეეტ და-ზაწივ იფვიტქივა ხვგვტ იფში-
ქიანრ, ირბინანე. „წიო, ინვზივყია, წივგვი. წივგვი!“-რპიან, დვდვრწივგვიეტ, აწარალა
ზახტკ რპირწ, აწივ ირვმბრხ. „დბანაუ არრ ტ-ზაწივ არბაჩივ“-? ივიან, დრ-
ზწივანეტ.— „დბანრ ათვტ-ქივ“. დენაშავლეეტ. აწივ უიყივწ, დვგვარს უდწნ რქი-
სიან, დვტსეტ. „არს სა სნანვლა (sic!) ივკრყვტ დანვკლანე, იფს აავტლსვრსითრი,
ისთავწ უპ ოუპ“-ივიან, იფს აავტლვმრსითრ.

30

წიოთიან ინვზივყია აწივ არბაჩივ იფვიტქივა, რმლქივი აახიან, ავადგვტ ახ-
ყახ წივ დანეტ. ივგზაცია ხაბარ დავირდვრტ. „შიანვა აწივშოტ!“ აწივგვტ აწივშოტნი,
„აწივტ აფვიტსქივი ირვიპახახ სინვგხი-დვუ, წივარ დვუტოთი“-, არრ დვგთან, შიანვალა

35

¹ თითქოს უნდა ყოფილიყო: „დავგვარწივტ“.

დღვეგალედრ. ივბახაზ აფჰიგსგ⁶ „ინგზი-ქიფენ უარა დღუფჰიგსუბ“ -- იპინ, უდ
 დღვეგალედრ. იხუბახზ აფჰიგსგ⁶ დგგ⁷რეფ⁸რუბ. სარგ⁹ სსიფეშორუბ, სარს
 დღსტიუბ¹⁰. იპიფედ. აფარა (ახჩა შარდანგ) აბახიპა შარდანი ივარგალედრ. ინგ-
 5 ზიფუფედ იფჰიგსი ფერე აანხედრ უბყა. იფჰიგს უბსა ლპიფედ: „ინგზიფუა, უოფიფ
 აშაბჟა ანარო, უორო უვალ! ურ ბიფემზარი, უორო უვარგალარგმ (sic!) უანგრგ-
 ეუბ, ანრ ამაზარა შარდა ივანხუბ-შთან, უარო უგ¹¹ვარგალარგმ“ (sic!). უდ ინგ-
 ზიფუა რმასიპაკიბან (|| იმეფეიხან) იპუფედ (sic!). აფჰიგს დვარგალედრ დარს
 დანხეფდ უბყა. იფჰიგს უბსა დალპიფედ: „უანხარი, ამალ იყუუუშეა აბრ
 10 რუბ: აბრს ზუფელქ ანაბ აქ¹² ქიფეშინგ, აქ¹³ შიპიპინგ. ავგ¹⁴ელქ ედბასუბ
 უფასიპა (|| უმწყა) დიფგლაბ. აქიფიფა უბქისიარი, ეფხე-ყილჩქ უბანანგბბ,
 აშეიპიპა უბქისიარი, უნვანაგალახუბ“ -- ლპიფედ. აუტე აზიანი დიფალპიან, ლარ-
 გ¹⁵ დვალედრ. ივბახაზ, აშაბჟა აფტ. ინგზიფუა რლა დიფდინ დვალედრ. აუთ
 აუბყა ანგზიპი რზბციპიან ინგზიფიან შიპიფეზ ანგრა, აშაბჟა აფტრუკენ დი-
 თადგრსიხტ. უოფიფ იფჰიგს იშელსიხ ეუპი ზუფელქ აფტ. ავგ¹⁶ელქ ედპარგ-
 გ¹⁷ეუა დეფუნ იფენიგვიპა, ითანგქიპა ათელ-ქიფეშინ დქისიან აუვალა ეფხე
 დიფასხ¹⁸ან, აუვციანგ¹⁹ ეფხე დვბასხტ უბხ. უავგ²⁰ დუნდინე უბქინე აქტ
 დვარგალედრ. უბყა თაფ-რუცკა, ლქიფ დციფდ. „სგქიფენ. უბა, უეფგა!“ --
 ლპიან დღრეფეფედ. „სან, შარდნ საფსრუბ სემალაშინეფდ, ტაქი სრგჰ!“ --
 იპიფედ ინგზიფუა.

20 ათაფი არინ-ხიფქ აალგრგლან დუთახიხედრ. უდ იყენგლაჟე ამციპე-
 ინგზიფუა დლწყადრ: „არი ზიქი სან რყაბწუშა?“ -- „შლარს უზყასწუშა?“ --
 „ნან არ ბუთახიხენი იშეფასგზყაბწო? ჩხირა ჰარსპუბ, ჰარე დსქაძომ“ --
 იპიფედ. -- „უბან დუფსგერ, აძგ სემამ სგზლუზგმაწაშა.“ -- „არი ამ-დღუ იცრ
 25 დიფედ?“ -- „აუთ ჰარს ჰახითუმ ამ²¹ აფარინგ“ -- ლპიფედ. -- „დიფ სიფუფან-ხიფემ?“ --
 „უდ ბლჯაქ ინაბწწო. აძგ ხითინ რანათომ“ -- ლპიფედ. „შთა, არს აქტ

სიფუფანბზახაწა აძ სიფ²²ხითუმეია“? -- „ჰაშეზხან²³ უდ რუბ: მეძქ აქეფ ფიგსუაქ
 ქატიანგ დპთარი, მეძქე ჰახიშეა ძაპნთოტ (← ძე პნათოტ). აუნალია ბხრიპა,
 პყელქა შარდანგ, აქანდგრაქა შარდანი იხმრ ძე შარდა აარგრტ. სარს
 30 სრცკაუბ მექ დიფაგაფრდ ეგ²⁴სგზანმ.“ -- „უფე აბლაჯ²⁵ ამ²⁶ აასიგზეტო²⁷ დიბ-
 ყაწ?“ -- „არი აყაბლლა რყოტ“, უბსა ლპიფედ.

ინგზიფუა ეფჰიპაგ²⁸ დიფხიან დღდღექიფედრ აყაბლლა. დღშეცრხ უარდენქ
 ქიფენქ დქიტინგ, ფჰიგსუაგ²⁹ დქიტინგ დღრინიტ, აფჰიგსუა დღწიფინგ,
 აჩიფენ უარდ იპიპი. „არს შიფყო ანრ დღწიფტო, უარა უარდ უპირტ?“ --
 „ჰარს ჰმეყოტ უდ რ: სარა უოწიფენაგ³⁰ დღუნრობ, უარდ სპირტ, არს დღშე-
 35 ნაძაძაჰა პალ³¹ აბაქიპა, აბლაჯა დ. ქუშეფედ, „სღუნეფ სალგეტ“ -- ლპიან (დღწი-
 ფტოტ). უთ ინგზიფეფ დანტ. „სახშ ბეწიფტინ, სა სგქედრ. ბემიან³² აუბანდღრ
 დაციფედ. აუბანდღრ დყენდღუშაზ ამაქ³³ან³⁴ (აქიპა)³⁵ ინგენ, აფჰიგსუა ყისიპაქ

1 ამ სიტყვებზე თქვა: „აქანმა წამი ჰაბუშეილა-ო.“

აჭარბაევი ირან ანდრ. ან რიფუა აქიანსენ იფშაააჲმდრ, ღეგ^აბანმ. ანთ აფცა-^ახიკეკიან ირპიემდრ: „ჰან, ზეჲგ ბქიანსეზ, ბეზეფშაააჲა ჰარან ჰანზე ღელი-
 რლგუბ. ჰარან ჰანზეზ აბლაჲა ნიშემდრ. ბიიე ვიგ^არლ^აშუშა უსსუპ^ა-ჰია, აჲისა ან
 5 ანრპიემდრ. რან „ნიგ^აბერგუშა“?—ჰია, მაჰიემდრ.—„ნიგ^აბერგუშა“?—„მაბანყო“?—„მაბან
 ანრ აყიასი აქეგ ბქირი, იბბან^ა-რპიემდრ. ჲა იცემდრ. აბლაჲა შნე იშტანგ მაბემდრ.
 აჲარბაეი იგეგ^არლემდრ. მაგენ^აჰიემდრ. „არ რეზ დაბანუ, ღესსიგ^არბან!“—აჰიემდრ.
 აფ^ან^აწეგ^აქეა აჰიგ^არბან დანღერბემდრ ინეზიეყია. „მა, ყიგ^არმან სეზეყალეშა ჲარან,
 სეკეენცია აანზერბან! ჲარან იუთან^ა ბზირანე უზესსეუშაა?—„სე ისეგ^აბბეუშა
 10 უდ რუპ: ყილა რეჲიი ეიაბემ რეჲ სე-მსეზხანბართოუბ (← სა მსეზხანბართოუბ),
 სცახრა ათახეგუშა.“—„ყილა რეჲიი ეიაბემ უზეგ^არნეს ყარეუ სემოუბ, აფატიალი
 ისემამ. ბეგ^არეჲა ათაჲუბ“. ინეზიეყია აქეთ რეჲ დანმბრ. „ინეზიეყია ჲანმბან?—
 „სანმბრ“.

„აჭარბაეი უბანმ?“—„იბემდრ. ჰატიალა, ბეგ^არეჲალა სიასეგ^აცრაარი,
 საგანეუშა.“ აა-კამბეგ^ა იმნე აფშა რეცაქეა გიანე ირგ^ანენ, აქე იყიყიანენ,
 15 აბა რეჲ აფშ-ციაქ ირთაწან, აფშციაქ რეზნაგ^არ დე აა-ციაქ მაამლიანენ
 აქეთ მაამრთემდრ. ინეზიეყია აუთ იმანე აჭარბაეი აქეგ დანმან, აჭარბაეი
 მქეიეჲემდრ. რეგ^არგ^ა დქეიტიაბრ. აჭარბაეი დაგენაგ^ალორ. მამლა მაგანე „ყერა“
 —აჰიარი, ეჲ-რეტე მთო, დე-ქეიი მთო, „ყერა“ აჰიარი, ეჲ-რეტე მთო,
 დე-ქეიი მთო-მაცარა დაგენაგ^არნეს იგ^არანმეა აქეგ დანღემდრ. აჭარბა მემდრ.
 20 „ყერა“ აჰიემდრ. ეჲ გ^არყახემ. ინეზიეყია დაგეიყენ. იმანე აქესირა ათეგ^ანენ,
 რეგ^არგ^ა დაგენაგ^ალემდრ.

აჭარბა ანრ აჲეგ^არეგ^ას ეჲ მანეჲა, ანახ^არეთ აქეა იშეგ^არეჲეჲემგ^ა ანანბ
 იბანამღერენ ბბე მწყა მაანარხემდრ. დარგ^არგ^ა აგ^ანლან, მაჰიემდრ აღუნენ-
 ჲოჲეგ^ა აჭარბა მაჰიემდრ: „ჲანგ^არეჲალამა დანა თენინე?“—„სანგ^არეჲალემდრ“.
 25 „ჲარგ^ა სარგ^ა ჰამეციაკობ. შებერგ^ალა ჰამეციაზიარა ათაჲუბ.“—„(რ)უთანჲ
 ააჰიან!“—ინეზიეყია იპიემდრ. „არ იწეიანან აქე ანახ^არეთ აქეა იგ^არგ^არეჲეჲემგ^ა,
 რეჲეჲემინ?“ ინეზიეყია დეჲხანენ, „სა სეჲუბ“—ჰია, იმპიონგ^ა „აქეიან ირგ^არეჲუბ“—
 იპიემდრ.

„აწაბერე სან!“—ჰია, მანაჰიემდრ. „წაბერე იჲანსპიანარი, ანახ^არეთ აქე
 30 იგ^არეჲამ აბრის სემანე“ აქე აჲუბ“—იპიემდრ. „უმახან სერბან აქე აყიათეუზუბ!—აჰიან,
 რებემდრ. აჭარბა აქე ჰანგ^არენ ამან აბეზ რწან. „ყერა“ აჰიემდრ მაჰიემდრ, ანანბ
 ბნანმენ იპანე ბზირახებრ. იეგ^არგ^ა ათეჲ რქილანენ, მარგ^არგ^ა ჲა სალამ, ჲა-
 ქალამ—აჰიან, იცახებრ.

ში. (75 წლ.)

ს. კუეინსკი (3. VIII. 1940 წ.)

24.

ქ ე თ ფ ა რ ა

ირემლაპიპი ვიძე აბცია, იზემლაპიპი ღარიანი (პრუპ)
 აზი ყაფეშ ატიპრთა პირა იტემ (ამცა)
 თემ-ჟემშეცია აციარე ითახესემტ (ანბი-აეკკა) 5
 ცემელ-დაყა ლალირა ჟალა (ალაჟა)
 აცა აწაყა ას' ბუმეტ (ალგხითა)
 აპ იყამჩე ამვა რქიერსითუპ (ამათ)

ა. ში. (75 წლ.)

ს. კუვინსკი (VIII. 1940 წ.)

10

25.

აზიკენ-ღეღრა ქაქ აახგესემტ. უა ეფში ააზრხესა—ქუპ (რან ღეზაეცაფ-პანუპ). ატუმე აბაეცრთა იზეფხაბუნ ამქეჟ, ატუმე ატა ჩეთე უკიე ითახარი, უბრ-ხიჩე ითახარი, ანრ აძაჟ უგ-ეშუმშიამ, უზამშან ზაკიე?—ანაეცრთე უკიე ითრპ, ღარან აძ რან ღეზაეცაფპანუპ.

15

ა. ში. (75 წლ.)

ს. კუვინსკი (VIII. 1940 წ.)

26.

ათხა ზამინ ლეგაეი ბზია ღეჟან, ღეზბანენ. ბაქერ-პია ფაე ღეჟამან. ბაქერ ტინსა ეფეპიტ: „ბაქერ სარს სანუტსერააკ, არი მლქენე ისემოლუ 20
 რზეგ-ღ ითრ, ახინან იყაწანე მემორქი ითაწანე ათენგ-გზ ალარესი—იპიეტ—
 ატყყა იშეეებერ ითარესი, ააჯანაგალაზ აახხ“!—იპიეტ. მარგ-ღ ღელესემტ.
 ბაქერ იმლქე ათენგ-გზ თერესიტ. აფასტე აახანაგალეეტ. აფას აახიან იჯე-
 ბი ითეფიეტ.

იკბანბნ აზიეგ-ღ: „ტარს ურტეკპახანე ბეჟე იქეჟ უჩენერნე ტა უგელარი, 25
 უწაბერგზ“-პია.

იხთახან აზიეგ-ღ: „არსა ამჯალა უშიცრა არიხე პახერ უანიანე „ტეჟეა!“-
 პ ალი, ტიკემსენ, „ტეჟეა!“—პიეტ.

უთ ახთა-ზიანე აართემტ უა. უთქია მანყემწა, ბაქერ ღრტეკპახემტ. ბაქერ
 ღეტეწენ ლ'ახი¹ (ღალესტან-ეფში) ღეჟან, ბეჟე იქეჟ ჩენერნ ღეგელახტ. 30
 ატუმე აბეჟა ზეჟე ღეგელაზ ყიარღან ააგვარნეს აგროოდ ღეჟან. ბაქერ

¹ იგივე უნდა იყოს, რაც „ზა'ხი“, სხვებმა „ლ'ახი“ ვერ გაიგეს.

იპიედტ: „სარ მღტქინე აფას-გაწიეკ სეშეედტ. მაანანგრ აკ' სეზანგ!“—იპინ, აბნა ედთედტ. აბან' დერე ეწეშა ბნეაქია ჯეხაღიანე დედნიედტ. აღბე ითანე

5 იტტ. მეშ აბნეაქია აღბე ითან ღრტუნე ზადი იმან ცეგოგ-ღრაკ, აცეოგ ღრაკ ამანე. „დაასრებია!“—იპიედტ ბაქტრ იხაზენ.—„იუსრებიაა!“—იპინ. „ახიუდე?“—ანდჰა, „აფასეკ“ იპიედტ. დენაღან, ბაქტრ დაფასელა იხიანედტ. ბაქტრ იხაზენ აცეოგ იმან, აგრროდ იცედტ. აგრროდ დაყუბს ღრ ღრგ-მან. აშუო რქუე კრჯანრნეს იცედტ. ანარა (ანჰახტრა ფშუკ ენცია ზაქ-ზაქ უაქარგა რქან აჩიუა ააქიეგვლეედტ. ასას იტიაზ: „იხიუდე?“—„ანარა ჰახტრხეედტ, ედშია აარგალუშედტ. აპიენათ შარდანე დააფუშედტ. არი აუემსარგალა 10 ჰარესა—მაყარა აპიენათქია, სიარ კრესიპარეცუშედტ. შუე აქიემზარი, აპიენათქია შარდობ, სიე ისიანქიელუშედტ“.

აბრი აცეოგ ზმან იპიედტ: „სიემგიბე სიარს!“ ადშია ანაარგ აპიენათქია-გე იშარდანე დაედტ. ბაქტრ იხაზენგე აცეოგ ბუედშოდტ. აცეოგ აპიენათქია დეაქტ, იდებქინეცალედტ. „არი აბანა-ბზო! ჰარებიაა!“—რპიედტ.—„ისისრე-

15 ხიანა!“ ახი ხე-შიკ ნალ-ყიოთ-ნალ-მანსე ჯენეეეიეიეაბ ითიტ. ბაქტრ იხაზენ „არი ბაქტრ იტუბ—იპინ—ინასტე დაქედტ“—იპინ, ხიბე (ხაზეკრელა) იშოგ-წედტ.

ბაქტრ იხაზენ აგრროდ დანცა, ბაქტრ იხაზენ იტუბეს ბაქტრ დაადანცია- 20 ზიედტ აბზიანბარა. ბაქტრ იმუედტ. დაბა დანია იფედეიუტონე ღეშბერგუბ, ღეშმეზანედტ.

ბაქტრ იხაზენ აფანლა ხანბზანე ირგმან, აქეთ-წეკია დაადარი, ღედუგლონე- 25 შთანე, დაალგინ; ბაქტრ იხაზენ აგიანითა დაადარი, ღედუგლონე-შთა, დაალ-გინ. შოყია ახაზენ დაათეშენ, აქეთ-წეკია დაადან იტუბეს დაგედბან; აგიანითაქიე დაადან, დაგედბან. იგიე ტესა აანაგედტ: „დაგეყახეშ“.

25 აუნაქიე ღენაშეღან, — ღეტინაკიოპ. „არი ზაკი? ბარეე სარეე ხანბ-ზანე იპანაზ, — ბეზმბადედტ, ბაყახემ სპონე, ბეზბოტ!“ იტუბეს ტესა დალ-ქიედტ: „არი ბაქტრ-ჰია ლაკ დაუგან, აკადტეი დოოუპ, სეა საციშორტ, სედეღლწეხრა სელშოიდე“—ჰია.—„ქელა ბეხ-მა?“—„ამომ, სედეგოუპ, ისემბეტ“.—„უე ჰარან ჰანგეპ“—იპიედტ. ახაზენ აქიანთა რტეკე დაადეშედეოდტ: „ტოგან წახე- 30 ბეან ტანლაგანე შეეგმთან-ნამან ჰანე რში. ირშიანე შეეგმთან-ნამან აქიე აფეე ინა-შეღლან სარა სანოზარგე. საბი დეკეზარგე, სეფიბეს ლაკიზარი, ღედენე აპანე თაწანე, აში ირბალან, ღებლქ!“—ჰია, იპიედტ.

აპანე შეეგმთა-ნამანხა ირშიანედტ. ახაზენ „ბაქტრ, შეეგმთა ნამან ჰიანთა-ფხან, ადიგე ღედეკონე, აფეე დაგე!“—ჰია, დედეოდტ. ბაქტრ შეეგმთა-ნამან დაადელან,

35 ეანთა აადვარნეს, აქიანთა რტეკე იქიე ღეშეცონე ანა ანხაციან მანხიალა ჰალან (ქტრა) აარგონე დაადქანსენ, იმაწოტუნ არაზე ჰახტრენ, ბაქტრ დაარეველეედტ. „ბაქტრ ტიადეგან, აღან უიფეშანარი, არაზე ჰახტრეუპ“—რპიედტ. ბაქტრ დანა

ახია ნითახ, იხთახახ ირგუნენ, ბაქერ დააგვან, უკა ანხაცონ მარე ედღოა-
ლან კერმერკონ, ახაენ იფიქეს ღრიაალეკეგერ (sic!) ბაქერ ღეშებლგზ
ზბაჲ—ჰია, აქიაჲია რგძკე იჲე დანატ. აქიაჲია რგძკეა ახაენ იფიქეს დაღკელან,
აჰაჲი დოგეწეგტ.

ბაქერ ჰიაჲია ფხი რმანე ახაენ იჲე დეგეტ. ახაენ დაფეირტ, „არსა 5
აგაკუმ სა იშეჰაჰი, არი ღეშეთანია?“ ახაენ „ბაქერ არახ ჰიაჲ!“—იჰან,
ღენეგგლეგტ. ახაენ იჰიგეტ: „ბაქერ, ჰიაჲ ზაკედა (sic!) ჰა უზაკედა?“—
„საბგე ჰიარს უნეფუნე ლეგეჲი-ბზიკე ასეინ. საბგე დანფსახ, აბ-
რეფეჲი ხ-ახიკე ასეგეტეტ. ახაიკეგე სეციჲანჲია სლანეჲეგეტ—იჰიგეტ.—
ჰორორ უჰეგ სეციჲანჲიზარი,—სეციჲანჲი სარა“. ახაენ ჰიაჲ იჰიგეტ: „ჰიაჲ 10
ჲა ღეშეგხენ, ჲა დოგ-ბზიკეან. აჲეჲ იფს უჲეშეზახარგე, უზიარუჲ. „მამაჲა ჰეჲეგ
ღეთათლახეგტ“—ჰია, აზილი ირჰიონ, სეჰიქესგე ლარს ღეგეგხან, დთაფლახტ.
ჰიარს უციჲან, უზიარო. ფანე უყასწაჲ (უსფახან), მლქეინე სარე ისეგოჲ, უსთაჲ“.
ბაქერ აფარს (sic!) იგეგეტეტ. „სეკთ სეცხეჲეგ(გ)ტ“—იჰან, „უქტე უცე-
ხაზარი. ჰესფს ხეგარე ჲანანგახ, აბრი აჲეგ“—იჰან, ბეჲი აართეგტ, ნალ-

ყიეთ-ნალ-მანგე ჲენეჲეი ეთაჲე აანთეგტ. ბაქერ აბ ღეგეგეგენ, ხანფე
ააგეტეტ, ნალ-ყიეთ-ნალ-მან ააგეტეტ. აჰაჰი უნიგერკარ ბზიროჲ.

ა. ში. (75 წლ)

ს. კუენისკი (VIII. 1940).

27. 1

20

ეღამერკან 2 იშთი აჲანთ ითა.

აჲანთოჲ დაჰაროჲ, აჲანთ ითა დეგებოჲ. აჲანთოჲ აჲანდარს
(რახიგე აჲიკარა) დეცეტ. აჲანთ იფს აკალეგე დჰათახატ. ამარა ჰაჲიკარგ-
წერთა ყიეჲი იფს-ციგან დჰანეტ ეჲეჲანთ იფე იჲეგ. დჰანე ჩეჲეჲი დეტეტ. იტეზა-
ხეჲი, „იოთაჲე ზაკი?“—აიჲია-თხა სთაგეტ—იჰანეტ. დეან აჰიკ იფაჲ დჰანგან,

25

დჰანთატ. დჰანთან, დღეჲეჲეგალატ აფიქესფა. „ყიეჲი იფს უგახე უგეგსეშთირგეჲი.
ღეგელან დეტეტ. აჲანთ ითა ჰაჲიკასერთა რმან. ყიეჲი იფს დეან, ჰესჲა ჰაჲ-
ჲანსთ. აჲათარაჲე დეტეტ ჰესანჲე ჰარგატ. ჰაჲანგან, იშენ „აჲანთ იფს, ჰიარა
ტაკი უცი!“ აჲი ანეგჰია, დეშეტლან, აჲესჲა დეგეგეტ. დეგეგენ დეჲეჲეგელან
(|| დეციჲეგელან || დეგეგეგელან) დეტეტ. დეგეგენ აწლა დეგეგეგეტ. აჲანთოჲ 30
დეგეგეგეტ „საშან დებანე?“—იჰანეტ. დეტეტ თოჲბეჲე აჲიგე დეტეტეტ. დეტეტან,

30

1 აჲეე ვათესეგებთ ვერთად-ერთ ტექსტს ჩაწერილს. ს. აბახაქთიში, თემცა ს. აბახაქთის
მეტყველება კუენისკის კილოვაკისაგან მნიშვნელოვნად განსხვავდება. ემჩნევა მას ტაანთორი
დილაჲეტის უფრო ძლიერი გავლენაც.

2 ტექსტში ეს სახელი აღარ გვხვდება.

დღციატ. ფხზშთე იბატ: „წაშნ წლაშაპტკ ღწწოუპ“ —ჰია (ფხზლა იბატ). აჰამ-
 დარს დღტტქილატ (sic!) დღფშიჰანგს. დღტტქილან, დაგზმრუტ. ხგსკიშია ყალატ.
 ინყალს ყიიე იფს დჰინბტ. დჰინბენ, ჟოჟიგზღ „ისგშასწარა აჰია სთაჟუპ“ —
 5 იპიატ. დცან ყანშიორუ იფჰს დჰინგან, ყიიე იფს დგთათ. დგდღცქილან აჟირ,
 აჩუღსშინრთა ჟინყა იცინბენ, იცეჟიწუტ. იცეჟიწუნ ყიიე იფს ყურმინ ჰამგანს
 დღცატ.

დღცანშთა დღშითგქიგზ (sic!) დაშნ იფსჰს არუხტ. არუხენ, დღწიუ დნლაგახტ.
 აფჰიგსფე ირგან „უზწიუ ზაკირ აჰანშთ? უმწიგჰინ!“ — „საშნ დღშგზ არრ ყიიე
 იფს ბზაგაჟი აჰეგპ-ჰია“ — იპიატ. „დღშგზ!“ — ლჰიატ. ლარს „აჰანშთ, ჟჰათსანტ,
 10 უცეუ!“ — ლჰიატ-ია. ყიიე იფა დღყიშტანლაზ დღაშგდტ. აჰანშთ დღაშგენ, აფჰიგსფა
 დჰათგქილახტ (sic!).

ა. ა. (69 წლ.)

ს. აბაზაქთი (6. VI. 1941 წ.)

აფსუის კილოკავი

28.

ღუთა¹

აქიანბღუთ-“ხიკეიენ ვიარჯიანრია ავისიან ჭიკიენ ვიარჯიანრია (ალულა, თუთენციანგა)	
ღომბი-ღუთ ლათრან	(ჭარჯაყ) 5
აჰ იყამჩან ამზა რქიერსიუ	(მათუ)
აჰ იმესტა რჭურხე ითაიციან გიერღუთი	(აშტიაციან აჯრხეა ¹)
ნქიეთალა-აქიეთალა წუჯია რუსისია	(ყანჯა)
ციმლან-დაყა ლალირან ჳალა	(ალაჯა)
ძუ-დაყა ჰაყიარან (ჰაყიარანში)	(აფუცქია) 10
ვამუეი ყილათარან	(აჰიენაფ)
ძუ-დაყა ცჰა	(ლალირა, ვიბლუ)
აჰ ივამუ წანკა-ჯაცო	(ანაწი)
ხუკ ითას ხუშოყ თნაცუ(ტ)	(აჩილაჰიანრა)
შ. ა. (23 წლ.)	15
(ს. აფსუა)	

29.

თაქიეიკუ ლუგაეიეიკუ კიტუ-ჭიკიენჯ რუმან. ალუგაეიეი ბბნა დანცა, ათაქიეი

აკიტუ-ჩიკიენ ილუმენ, ილზინ. ალუგაეიეი დანახენწიკერა ათაქიეი „იზიმანში!“ — ჰიუ, დანაფეშინან-მაციარა დანლგე(ა). ჟაწუქიან, ალუგაეიეი დანანახ კიტუ-ჩიკიენ ებანაუ?“	20
ანჯაჰია, „იზინენ სანლგე“ — ლჰიეტ. ბბაჰქიეიკუ თუძუთა იყარწეა. თუძუთა იყარწინ, აჯიეკუ კუბუშა აჰიკიერწია. ინუშტანლან ათაქიეი დანანაქიეი, აქი აქიელწუ, ალუგაეიეი დანანათჰია აშაყაქია ააწუეყწეა.	
შ. ა (13 წლ.)	
(ს. აფსუა)	25

30.

ბანაკ ღუყან. აბანა თა-ზაწიეკ ღუემან. იფა ფიეს ღუემანაგუა; ღუემანან, რუწაჰან იფეშინან, რუწაჰან იბზინან. ღუემანაგუა, ღუემანაგუა ჰარან ბრეა ღუესუ. იფეი ითაცეი აანხენ. აწუთ ირუმან, რაბ ჰააფთენხან ალგუ. აენრუცქახა როუნანლა

¹ იგივე ქუთაგა.

რეთძრე იკარგენ იღიქვილენ. ეყრცხაბახ ხუზ-მღღრმან ძღიქვილენ. ეშოცუხმა(!)
 ვარი იცა(ტ), ეყრღმღრაზ. უწყა ჯარა ჩენგრა ბეჟაჲ იქოჲ ანღღღღღ(ა). უწყა
 იწიგნგრაზ-მაცარა აფჰიგ ღღღღღღღღ, ღღღღღღღ, ავანწაგჯ არახი იხჩუნ. არახი
 იჩუგნჩუნ-მაცარა (sic!) აფჰიგ ავანღ დაანხუნეშთა. აჟუა იფჰიგ ავანხუნ სასტ
 ღღღღღღღღ აბანა დანიგ-ჯარა ღღღღ-შთა, ღღღღღღღღ-შთა.

მ. ს. (13 წლ.)

(ს. აფსუა)

31.

10 ტა-რძაჲ, ღღღღღღღღ ღღღღღ. აჟუა ხუჯთაციე რძან, აზადი აფშადი ღღღღღ. აჟუა
 ხაჟუა-წლა რღმან, ასრ-ჟოგჯჯ აჲ ალღააჟუნ. რაბა ააბადი ღღღღღღღ აწღღღღღ
 იხჩარნეს. ღღღღღღღღ, გღღღღღღღ(ტ). აგოზღღღღღღღღ ღღღღღღღ, აჟუგჯჯ ღღღღღღღღ
 რაბა ავგა ღღღღღღღღ. ღღღღღღღღ იზღუზ აელღღღღღღ(ა). იზღუზ აჟარღღღღღ
 რაბა აგოზღღღღღღღ ააბადღ იფშარნეს იღღღღღღღღ. ავგაგჯ ღღღღღღღ(ა). ღღღ-
 ციან, ხემჰიჲ აელღღღღღღ აზინ. აჩიენ ვაგა ჯარაღღღღ(ა). ღღღ იჩა აჟუა-
 15 თინ ღღღღღ(ა). ღღღღღღღ იჩა აჟოგჯ ააჟღ(ა). დანჰაფშოგ იჩა გღღღღღღ, აჟოგჯ
 იღღ(ა). აჟოგჯ აჩიენ იზჰან, აჩიენ ღღღღღღღ, ღღღღღღღღ(ა). ღღღღღღღღ, აჟარ-
 ღღღღღღღღ ააგჯ(ა). აგაგან, აერგჯ ღღღ, ღღღღღღღღ ღღღღღღღღ.

მ. უ. (15 წლ.)

ს. აფსუა. (16. VIII. 40 წ.)

20

32.

ტა-რძიენ, ხიჯა ღღღღღ. ხიჯა ღღღღღღღ(ა). ღღღღღღღღ, ღღღღღღღღ
 ღღღღღღღღ(ა). ღღღღღ, ღღღღღ-მაცარა თეგჯ იღღ(ა). ღღღღღღღღ(ა). ღღღღღღღღღღ,
 ჩღღღღღღღ. აჩღღღ აჟოგ შოგშოგ-ღღღღღღ თან. ჩოგშოგშოგშოგ ღღღღღღღღ. აწღღღღღ
 25 ათღღღღღღღღ აჟ ღღღღღ. იეღღღ იზინი იენაან. დააგღღღღღ, იჟუშან. ხიჯა
 ათღღღღღღღღ აჩღღღღღღ იგჯაღღღღ, ღღღღღღღღღღღღღღღღ(ა). იგჯა ააჟოგან, აჟ
 აგჯა ჰაღღღღღღღღ აჰაგჯაჲ. ინჰაგჯაჲ, ხიჯა აგჯა იღღღღღღღღღღღღღღღღ
 რღღღღღღღღ. ღღღღღღღ, ღღღღღღღღღღ ჰაგჯაჲთე აჟღღღღღ, აჟ რღღღ ჰარღღღღღღ,
 იგჯაჲ. ხიჯა ღღღღღღღ იშტღღღღღღ, რღღღღ იგჯ. უაწღღღღღღ აარგჯ იწღღღღღღ, ღღღღღღღღღ
 30 იშოგჯაღღღ ღღღღღ-ღღღღღ ანახიან, ღღღღღღღღღღ, აჟ ღღღღღ. აარღღღღღღ, აერგჯ ღღღ, ღღღღღღღღ
 ღღღღღღღღღღღღღღღღ.

მ. ა. (12 წლ.)

ს. აფსუა (16. VIII. 40 წ.)

შე-რძინე, ხოჯა მუშეკ აბაზარ დუარინეს დედქილან დაშეცუხ შეთაქ ააარუ. აააარუნ აქათა რმა შოა აბაზარ დურგლალდე(ა). დაყურგლალაზ ზუჯაქ ექ რუხიშუ

იბადე (|| იბე) მანგებზ მარს იშთაგუ აშუყა ვერგლდეშე. ვერგლდეშინ, მარს აბაზარ დურგლალდე. აშუყა შარდარა დჭაჰმდინ, დჭაჰმდინ დჭარგლსხ. დუეჰაბეზ იშთა. „იხიშუ, იხიშუ“ ჰია, იშათეშაზ, იშათეშაზ-მაცარა, იშთა მალგე. ხიაჯან დანჭანხ „მესესსოხ სუე!“—იჰინ ირეჰიდე. აურ აწეჰიან აფჰიეს იხიშაზ ხიაჯან აურ მალჰიდე. „შე ხიაჯა, უშთა გუყახემ. იჰიან დუესესდერხამ“—ლჰიან აფჰიეს. აწეჰიან ხიაჯა დჭაგელან აურ იჰე(ა)ე. „სუეშთა მადესსოხ, სარა იგსუ-ტეგემ რეჰან. იხეგზ. სარს ისეჰესუ აურ აქეჰე-შეთა სარს სუეშთა მადესსოხა დესსოხეჰარეჰე მადე!“—იჰინ. ხიაჯა აურ რეჰიდე. აურ აწეჰიან აფჰიეს დჭაგელან, აურ დეჰე: „შე ხიაჯა, უშთა ჰარს იგჰანუხერემ, აუესა აგზ რყახარე-დარეჰე შეთაქ შეჰთადე.“

5
10

ხიაჯა დჭაგელან „გუსთაგემ“ იჰიდე. იურ აწეჰიანგუ დათაგელახენ აფჰიეს აურ დეჰე: „შე ხიაჯან, შიშთაქ შეჰთაქ შეთაქ ახეჰია“—ლჰიან, მალჰიდე. ხიაჯა დათაგელახენ აურ იჰიდე: „სარს ისინჰინ: სარს სუეშთა მადესსოხ, სუეშთა რყახენარო, სარს გუსთაგემ შიშთაქგუ, ხუეშთაქგუ. სარს ისთაგუ სარს სუეშთა აქეჰე—იჰინ—სუეშთა რყახენარო, სარს დარა გუსთაგემ ისინჰიდე. სარს სტე რყახენარო, მესესსოხ შესა ვეგეჰე“—იჰინ, ხიაჯან დურგლდეხ. დურგლდეხ, დენს-დესსენ, დესდელს. დენსდელს ვეთარეჰიან „მესესსოხ!“—იჰინ. აფჰიეს დათაგელახენ, ვეჰეჰალჰიეს: „შე ხიაჯა, სარს იშესსიდეტი, უშთა გუყახემ, დარა შეთაქ შეჰთაქ“—ლჰიან. აურ აქეჰე-ჰია, ხიაჯან იგუემეჰე „სარს სუეშთა რყახენარო, სარს გუსთაგემ დარა შეთაქგუ. მესესსოხ შესე ვეგეჰე“—იჰინ, ირეჰიდე. ინანს. მანსენ რყარწინანი, მჰაროთ(ა)ე ხიაჯან აუასე-ვეგეჰე. მჰაროთან რმა დაშეცუხ მანჰილ მქოქ აქეჰე დენს(ა)ე. აშუყა ვეჰან იბაზ ზუჯაქ რეჰე დუთან(ა)ე. დაუთალაზ აუასან რმარდინ, იუასაგუ აუეშთა აუასაჰიან ირგლარწი(ა)ე. ირგლარწინ აჰინე ინაჰელახე. ინაშეგლახენ, იშინიქეჰე მალაგ(ა)ე. აურ აწეჰიან იშტალახ. მანშტალახ, ხიაჯან დჭაგელახენ, იუასან იშენ, აშან აუასა-ჰიან ირხეგემენ, დუშტალახ. აშეჰე¹ ენააშინ, ხიაჯან „სცინხანი უეჰიან, ალაჰ დესეჰერახენ, სუეშან

20
25

მადესსოხ“—იჰინ, ირეჰიდე(ა)ე. აურ აწეჰიან შესაჰია რეჰე იც(ა)ე. ირგლდეჰი. ირგლდეჰენ, იუასან გურგლახემ. აურ აწეჰიან ხიაჯან დჭაგელან, აურ იჰი(ა)ე:

30

„ვეგეჰე, სუეშან სიეჰესაჰიან ირში!“—იჰი(ა)ე. აურ აწეჰიან ახეხენ აწაწა დააგელან: „შოა. რყაჰარო, შესაქ შეჰთადე“—იჰიდე. ხიაჯა დააგელან, აურ იჰიან: „გუსთაგემ სარს შეარს უეჰინს“. „აურ აქეჰე-ჰია, იუესთახე უეჰინს აწეჰიდე“—იჰიდე აწაწა. ხიაჯან დააგელან აურ იჰიან: „სარს „გუსთაგემ“—ანგჰიარაჰე,

35

გუსთაგემ სარს სტე აქემზარი, იჰეჰამ?—იჰიდე. აწაწა დეჰთანაგელახენ, აურ

¹ ისინს უჰარო: აშეჰიან.

იპი(ა)ე: „შთა, ჭიკაბი პუკსთაპ“—იპიანე. აური აწუკიანგე ხიაჯაზ დემათაგლახენ: „სარა სეჟასან ჭასტეშთაბახარა, გესტაგემ აკგე, ჭიკაბაგე, ხეფაგე; აქასტუთაპ ჟიბაჟასანკ!“—იპიან, დეგგლე ხიაჯაზ: „ახაზენ დემათაგლახენ, აური იპი(ა)ე: „ააშო-

5 ფურა ხიაჯა, უასანკ აზგია ჟიბაჟასანკ შიფანუსთარა“—პია. აური აკიბეტ-პია გემუე ხიაჯა. „გესტაგემ სარა. იუდგრუღმა უარა, სარა სეჟასან ზეფუა? აქასტუთაპ ჟიბაჟასანკ. აური აკიბეია სეგუეგურემ“—იპი(ა)ე ხიაჯა. იყდენახი ახაზენგე, აჭარი(ა)ე ჟიბაჟასანკ. ატე აქაბაჟასანკგე იმა-შთა, ხიაჯაზ დეღქილ(ა)ე.

10 დაშაიკე აჭაბ ხაბარ-შა, ფიბესთა-ფესე დჭარგუნ დეწარკერნეს. აჭან, დე. დეწარკერნეს იშაიკეზ ხიაჯაზ იბ(ა)ე. ხიაჯაზ დეგგეშადამრკე აფსე. დერგჰიან, „აქაბაჟასანკ სიესთაპ, სარა დაასესით არა აფსე!“—იპიან, დერგჰი(ა)ე. დერგჰიან, დჭარგეაბე. აქაბაჟასანკგე რემათ, აფსე დჭარგეაბენ, დეაჭიგე ფემ-შა. დეაჭიგან, დეღქიეგალ(ა)ე.

15 ფიბესთაე დეყან. ლემაციანა კინაპა-შთა აქეხსუა იკინაპან. აური აქიხერსიახ, აქაბესთა დეაქეუსიან. ხოჯაზ აქაბესთა ფსგე დემეშთა სასრა დელეც(ა)ე. სასრა დაყეპზ ხიაჯაზ იფსე ათარაში აქე დერგგლან აარა დენაშეღ(ა)ე. დენაშეღან, „უტა!“—რპი(ა)ე. „საგეტუმ. სეფიბესგე ანჭა დეგგლოტ“—იპიე ხიაჯა, „აური გეზარგუმ, უფიბეს სა დეაზგადა, უტა უარა—ლპიე“. ლპიან, აქაბესთა დეღელე(ა)ე. დეღელენ „ბჰაე!“ ლპიან, დელეციანე. დელეციან დეგგლე ზემეს. დეაშეღებენ, ალპიე: „დესნაშარა გელეშემ იგე დეგასაშიაიამ“-ლპიან.

20 აწუკიან ხიაჯა აური იპი(ა)ე: „აური დეგგრანშიაიამ იშაქეთუგე, სარა სეკიშარა. ლემაძი ბჰანარი, ლარა დეაშაე“—იპიან, დეღელეშთიხ აქაბესთა. აქაბესთაგე

დეღელენ, ლემაძი დანჰანა, დეაქაპაე. აშ ააკითეა (sic!). უა-აწუკიან დენა-შეღებენ, დეგგლო. დეგგლოტ-შთა, გელეღლპიემ ანი დეშაააკალეკე აქაბეს.

25 აური ხიაჯა იღერ. იღერენ დეადელენ. დენადალენ, დეაბეა იფიბეს. აშ დელან. აური აწუკიან ხიაჯა დენაშეღებენ ატესა ირეაიე: „სითუჰა სეფიბეს დელეშე. სითუჰა დეასესითაბე“—იპიან, დეგგლ(ა)ე ხოჯა. შთა იყარწახი, დეარით(ა)ე რთუჰა. აური აწუკიან ჩიბგე უანდერკგე ჭარგეაბენ რეაიე დეაიგ(ა)ე(ა)

30 ფიბესთა. იპახ(ა)ე(ა) შიკესტკგე ჭიკაბესთაგე. ფა-ქიენე დეარაული. აური აქა-ქიენ ან ძ-ჭანგარა დანცარაე, ხიაჯა ანაბეა ტესა დერგგესან: „უთათე აფსან, უასანკ აფსან, ჟიბაჟასანკ ჟიბაჟასანკ რეფსან, ფსე აფსე ლეზან ლეფან ლეური ლე“—პია, იფსე დერგგესან. ან ილაჭან ანრეშეგე ხიაჯა აური შიეაიე. დეწანტ-პია, გელეაიე. ატესადაცარა ანაბეა დელეღ(ა)ე(ა) ილემიბიე-მაცარა.

ფ. კ. (19 წლ.)
ს. აფსე (19. VIII. 1940 წ.)

ქაწაე ხოჯე ადგე ზენე იშეღანს აქარაე აქარი იშტან ხოჯე დეჰაფ-შელ(ა)ე. დანანაფშობ აწუკიან იგეზა აური აქეაი(ა)ე(ა): „უოქიიფილ-არ

აშუარჯას აქვთ სრმ-შაიჯ აქვთ სომე აგხუ-შა მჭაქაპარი, გჭაშტესხერგმ“-იპინ. ხიჯან იჯუა მქაძი(მ)ე. აჭირ ასაპთ იჯუან ღელღლქუნ, აშუარჯას აქვთ მჭაქაქაქა სომეშაი აქვთ სომე აგხუ-შა. აჭირ ხოჯან მჭაშტესხ. იჯუან ღჭაშაგლახენ, მქაძი(მ)ე(ა): „სანხა მასტთხ,“-იპინ. ხიჯან გჯმქე, „ახინ მასტუთამა?“—იპინ.

„შა (← შთა) იუსტმთაზარი, უნი ასავეთ“—იპინ, მქაძი(მ)ე აქაწა ხიჯა, ხიჯან ღჭაგგლან აჭირ იპაქ: „ასავეთ სეზლანიიშა ასტე ეაქიე სეზჭაგ!“ „სეზჭაგ!“—ღეძაძი დეკან, იჭაგაგე. იჭაგაგან, იცე(მ) ასავეთ. ეეყნჯა, „ისთაქნი?“ ანეკაია, აქაწა აჭირ იპაქა: „ხიჯან სანხა ეჭაგაგათახამ“. აჭირ ნეკაია, ხიჯან ღჭაგგლან: „ჭარან იზბუ, არი ისსიუ სასე სეაქიეგჯე ჭარან იტტე-შთა იუქიპა“—იპინ ხიჯან.

„შთა, სარან გჯსტტემმა?“—იპინ, აქაწა დეაქაქა. ასავეთეჯე „არი აქაწა დეაქაგო. აცეჭიგეგჯე ახეაგჯე ჭარან იტტე ხოჯან“—პა, რპინ, დეარშთეს.

ფ. კ. (19 წლ.)
ს. აფსუა. (19. VIII. 40 წ.)

35.

ჩანხჩაქ დეყან. აჩანხჩა იყან ფა-გაქაქე ღეჩინ. აჭირ აპ იქეჩ ჩან იხჩინ ასქუნჯე. ექეაქე აპ ღეჩინ აჩან რქე ეელეარგარნეს ბზიე იხჩუმან, იმეზჩუმან. დეყანჩა აჩანხჩა დეგჯეყანჯე. აჩან უქილანძაქეჯე (sic!) დეაქეუქეჯე. აჩანქილ, აჩან თასიუთ აქანლაგა ღეჩინიქ აჩანხჩაჩა. აპ დეგეჯეჯე, დეაქე-ქაქაქა დანლაგატ: „ჭარან, სეჩანხჩა, უქემდქატ. უქემდქათ სეჩანქეა არქა რქანჯე რქიპა“—იპინ, დეაქეუქეჯე.

„ჭარან უქეუქეაქა ზეკირ, უჩანქეა ქარანქეა, მრქემქა (|| მოქუნქა) რქემქა გჯეყანქეა?“ იპიქ აჩან ახჩა. აპ „შარდნ იმეკაქიუ აჩანხჩაჩა დესიქე“--იპინ, იჯუაქა ირქაქი. აჩანხჩაჩა დეაქეუქე, იყანა აათეაქენ, დეგლაქა დანლაქე. აჩანხჩაჩა ფეშეჯე-ქანქა ააქეაქე. უაქექიან აპ იტაპანჩა აათეაქენ, ზენე დეაქეს. დეაქეუქეაქა-შთა, აქაქა დევაგლან ღეჩინქე. უაქექიან დეათარქლასიქენ, ფეშეჯე ეთეაქე-ქე. უაქექიან აჩანხჩაჩა აქეჯე იმქეუ-შთა, დეგლაქა დანლაგატ. აპ იჩანანქეუთ დანაქსენ იშთა აქეიქარსიქატ. უაქექიან ექაქეჯე „ხიბქე-შთა დეგეუქეიქენ იჩანხჩაჩა, აპ მქაძი: „შარდა უქიუ-შთა. უქენქიქე-შთა უქეს! უქათაქე უქეუქეარქიუ უთაქეზარი, უარეჯე უაქესქესიქა“—იპინ, აჩანხჩაჩა დანლაქეიქატ, აქეჯე შარდნ იმქეუ დანქენ, აქეჯე დეუქეუქე ღეჩინატ. დეაქეს, ჩანხჩაჩა ქეუქე დეაქეუქეატ.

აქეაქე აქექიქა შარდაშთა აჩან, იჩან იხჩეგჯე იქარქე. აქექეშთა აქეაქე დანქენ დეგლაქან, აჩანქეაქე აქემქეუქე ბექეჯე ზქანჯეჯე დეაქე. აჩანქე აქემქეუქე-ქე. აპ აჭირ აქენაქენ, დეაქეაქეარნეს დანლაგატ-პა, აჩანხჩაჩა დეგჯეაქეაქე. „სარან უქი აქეაქა (sic!) გქესთაქემქე. აქენარა უარო უქეაქეა გქესქიქე. იხჩესან აქეჯე სეაქეაქე რაქეუ“. უქექიან აჩანხჩაჩა დანლაგატ. მქეაქე აქარ აჩანხჩაჩა

დეჩინაქეაქე. დანქეაქეაქენ იტაქექემ ააქეაქეაქეთენ უასიქთ იხჩეაქეუქე დანლაგე:

- „ჟარას ვაწარა დღუ შებულო, ბბნა ჟანცა ამეში ნაპკლა მანგომე, უხდგრტ. აჟრ ჟასიანთ-შთა უსთურტ. ჩჰაბახტუ ჟასიანთ, უწაწარა მანგუმზარი, ს ნფსგ-რააკ, ხემეშე სენშეიენთარაკეჟ იუქათმარი, ჟარუ უბჰბია იბხიანე შარდს მათო-ჟამა“. აჟრ ანგჰბან, მარგე ჟე დღესგე. დღესგენ, დეჟეკენ, ქარამ ბჟაჟ წახ-ქი-
- 5 თანდა დეტან ინეშეიენთაქიქეჟ. იშაჟუ მენსლივა, დრმბეტეჟა ვაკე ზეახ დჰამტ. ანგეიენთაქიქეჟ დჰინე აჟრ იჰიე: „ჟარას ალგეამე-ციქა, ჟაყენდა ბზახ ბზახართა გჰაპაჟმთე, ჟეჟიბ ჟანგუსგ სჰან უნგეიენთაქი სეკაპარნგს“. ქარამ აჟასუა დეტან. ანგეიენთაქი აადაჟე დააგგლან აჟრ იჰიე: „ჰბბა ინგეიენთაქი (sic!) ჟარას ჟამეშტე—იჰიან, დააგგლენ.—მბბა დეჰახემზარგე, იფს ღეჟე“.
- 10 „ჰამსგეჟ“—იჰიან, ადრმბეტეჟა იჩეგ დანქიქეტ. აფჰს ქარამ დაახეკლან, დჰაირხენ. დჰაირხან, იშამვანგენდა დეწეცალენ. იზბახტუხ ადრმბეტეჟა დააყან ქარამ დჰარისტ. იშაყილანდა დეწეცალენ. იჰიანახტუხ ქარამ დააყახენ. ადრმბეტეჟა დააირხენ, რეიდანდა დეწეცალენ. ჟაწეტეან, „მბბანყა, სგეათა აათებენ, სჰე ჟიანსენ, მანგეჟიარო, ქატრშიბბაკ აათგსითაშეტ. აჟრ მაყაშთა უნწარ იუხტეშეტ“—
- 15 იჰიე ადრმბეტეჟა. ქარამ აგათა ანახიან ივს დსგენ, მენანგეჟის აქატრ მათგ-სითგ. ნაპკლა მანახიარნგს დნლაგენ. აჟრ ასაჰათ აჩეგ ააშიბბდენ „უნაპკლა მათემ-ხინგ, აგათ აფგენწალა მათეთხენ აწლა მარახნ!“ — აჰიე აჩეგ. აგათა აფგენწალა მათეთგახენ, აწლა მარარხენ, აწლა იჰ(ა)ნბლაამტ. აჩეგ ბბრა ვიეკე ბ: „ეხენ, აჟუმეთეხეტ. იჰიანახტუხგე აჟეჟ იყეჟენ. იხაჯარუხგე აჟესა იშთეჟე. მბბაგე
- 20 დღესგენ, ივსეგ დაიქიან შეჟეტან-ფხდა ბრე აქეტ რჰანდაჟე აჩეჟე იქიან კაქკე დრეტეტა აქეტ ჰადა დეჟემბრან-შთა, მბბრა ააცეტეგეწა ენლაგარაკე აჟუმეთეხან-შთა, რკენტეჟი აქეგ დნახან, მეჰაჟე შეჟემთს დეშეჟემბარახ აჰ
- 25 იფჰანწბა დჰალბენ. დანჰალბს ასიწამათა¹ რეიელსე. რეიელსან, ილმახეტე. ჟაწეტეან აჰ იფჰაციან ვაწე ირეჟეთენ, ასიწაქია¹ ირმახეზ ზხეყალუტ დეტეთენ. აჰიეჟე რესიანქია ირმახეზ ზხეყალუტ ლასგე-შთა მჰარასეტ. ეჟებბდა იფჰა ილმახეზ იხეყალუტ დერმბეტე შარდს იფჰამჰამტ. ჟაწეტეან ქარამ იჰინტეჟი დეჰინანგ დაადღეღრგან, დეჰეჟელან, დეშეციჰუტ დანრგან, ასიწა დადერფშენ, იხეყალენ. ჟაწეტეან აჰ დეგეჰეკენ, დედერგან იფჰს აჩანგენჩა იფა ქარამ დეჟ იენ. ქარამ იჰინგ აქეჰიქის ციქან, ეგლსეიჰან. აგ ეგლსეიჰახარგე დერგან დეჰინარეტე.
- 30 დეჰინარეტენ, მჰახეტ.
- შეჰეჟე აჰ მალაციან მათესა მალაგენ. ქარამ დციან, აფჰს მათეგე აჩეგ-შეიქიქი-დღუ დქიქთან, იგათაგე ინაპკლა იგეშთა (ქარამ) დრეტალან მათციან
- იგეშამამტ, აშს ირეტენ, აჰ მალაციან იენერჰიბს, ჰალანქ რეტეჟენ. ჟაწეტეან აჰ ჰალანქ მათერეტეჟეჟახ ახტეჟი დანა (ბარქინა) ბლაიქი აართენ. „უნაპკ ბლაურეტეტეჟეჟ“—იჰიენ. დაამრეტეჟეჟარნგს დნლაგეშტ ჰია, დეტგეშმ:ამ. ჩჰიეტეშეხუხგე ინგენშეხუხგე ჰალანქეშთა იგეშამამბეტ. იგეშამამბენ. რეჟე დნამბეტ.

¹ დამწერებმა შენიშნეს: „ასიწა“ კი არა „აციშტიჩა“ უნდაო.

35

ბბა-შთა დაანხნ(ა). ითუძუგ² ექიეჭიოზრუბ, მარს ასისა ბზნ იპიუნ. ატუჲმ ასისა ბზრიგ
იზუდამიუნ² აზუბია აქეთ აქიე აპანშთა ირუგმას ღუდღუდგალახ, ასიი ნრპიარნგს. ასიი
ნრპიუნ² დამიუდგმან ღუკანაქიუნ. დანკანაქიხა ჩიუზ²ჩაშთა ღუკუდღუწუ. აჩიქია შიუდუბ²ჩუზ
აჭანწარა აარილასიუ დლაღუ. ატუჲმ იკანწარა მარილასიუნ² მას გიანგდთა, იჩიუბ-

5 ჩაცია ღრუეპაბან-შთა ღუკუდღუწუ. აჩიუბ²ჩაცია დანრუეპაბახან, აჩი-ბზრიქია ღრუქიტიუ-
მაცარა იკანწარა იწაპი-(ი)წაპი იკუდღუალუ. არ აათასლა-შთა აქეთ რუკანგ-პია
მენარქიქისახ მარა აძიგ² ღუდღუწუქია ქაწარა-ღუუ რლა-შთა არ ღრუტუპა-
გულა-შთა დანრუესრიაქ, არ ირუგბლათ რუგუყამწუ-შთა იკუნპიუხან. იყალუნ
იკანუგ² გიწუიქ არ ღრუტუპაგულა-შთა დანრუესახ²გ.

10 გიამა-²ხიუქ-პია ფპიანსუ-ბზრიადიქ ღუყან. ატუჲმ (ი)ხაბბარ ლაატუნ მარს
ღულუმბუ-შთა. ხანგ, მუშაქ აქიე გიამა-²ხიუქ ძ-ანგარა დაცუან, აძუ აყაათღლხან
ნრუცილა აბნა ალაქიუ² აღგუკუთიი ათაყიი რთა აპ იქიუგ² რყა-შთა, ზკანწარა აათ-
შეზ ღულბუნ². დამიუდღუწუ-შთა აშაქიან იკუნუგ² იძიუდუი-შთა, დამენიუდღუწუ² რყა-
შაქია რულა ღულღურ ატუჲმ შიიპიკუბ. ატუჲყა დეიმლურგან ძუ აათღლხან

15 ღაიიხ.
ატუჲმ გიამა-²ხიუქ ლარს ხ²გლა ღუყანან. ყამი აფანს ბზია იყალწუნ. ჯგუა
იწაპან² ქაწარა ზლაქიას იამუგლან² ყამი აფანს“—რპიან, მალიგპიუნ. ენანშოგლა
მაქუ დამიუდღუწუ-შა ირალპიუ: „სიტია! ატუნსა აქიტიანრთიქია რქიუ სარს სენანგ-
ლაძარი, არი ახ²გ სუზლატიო რძაში. სარს ტაქი ააილგსხური, ახ²ქიან სიუზლასტპიან²
20 სიპათურ ზბაპ“—ლპიან, ანთ ინანშოგლაქიას ილხუშან² მამიტან², აღგუკუთიი ათაყიი
რთა აპ იქიუგ² ზკანწარა აახნუდღუწუ² ღუნუკანათლუ ყამი აფანს ითაგუ-შთა. ატუჲმ
ღუშოგლბუ² გიამა-²ხიუქ დანწყან ახ²ქიანგ² დარბულყან² აქიტიანრთა იზალურგ-
ღან, „უბარს ბზრიან, უტიან!“—ლპიან, სიანბუ დამიუდღუწუ²ან, აყამი აფანს²გ²
მქანსიან, მარილთუ.

25 მათულა ინანშოგლაქიას ატუჲმ სიანბუ-შთა რუგი² მას. მარს დანღიუღლწუხ
ილწყან²ეტ: „ატუჲმ მწუწუქ პარს ქედციანზმა? ატუჲმ გუდუპარუარგმ. ბზია ღუბბუ-
ზარგ², რხერ გულუპარბარგმ. ატუჲმ პარუე პიგელ²ეუი იქიედციო²უე იბპარღურპ“—
რპიან მალიუღლწუხ. მანადღიუღლწუხ, შარდა აჭემსა-შთა აჭიუგუაგ² მელაქანგ²შინ
ან² ღუზლადურგუძამან² უნასია მელყარწანლუ.

30 მამიუქი²ტოუნ, მარპიუნ: „პარს ვარს²ქ მადიექილარა ათაწი, ტარს
ჭიუზან-შთა უპაციდექილარი მამიუდღუწუ“. „მამიუდღუწუ“ ანმარპია, ირუგბლუ ღურ²ც-
დიექილარა-შთა, პალ²ა ენღიუღლწუშოზგ² მამარპიუნ. ატუჲმ აპალ²აქიუ ღურზამან
იღიუქილუ. მანღიუქილა, იმჭიუდეტ ბეაქან ბეჭმუში ეყუმუგდსუზ, „ჭიუჭიუწუ,
ჩიუუსაპმან!“ ანურპიან, ჭიუზანშთა ინანრხიან² „არსყა მამიუდღუწუ² აქეთ რუჭისსაქია
35 ძ-ანგარა ეყამა მანათუ² ჩიუუსაპმუშ²მამიუდღუწუ-შთა?“—ირუდპიუნ. ანთ ატუჲმ იპიან²
ირუგ²ათუზმარახან ტოწუგ²ტიანგ² ბეაქან-ბეჭმუში ე(ა)თამუგდსეტ იეიიღუწუ²ან—
იყიანტუშეშახუ² ექიანსუნ, მანჩიუუსურუშ² მარს (რუგუზა) ბეჭიუნტა იმპქ-შთა
ღანაწუწუ. ატუჲმ მარგაწი²ნი „ბუგუნტა იმპქუ ალაპ დამიუდღუწუ. მამლა დამიუდღუწუ²-
სიუწუ“—რპიან, ატუჲმ მამიუდღუწუ²ან.

მარს იმას ატაკი თჳალანლ-შთა ეგრეჯ იძენ, ანთგზ ილდარგეჩენ. იჩეგე-
ლახენ მანტუხ იმკემსრა ათაგენ. ეყენძამგესსუხ აყარა რეგხაჲ იყარტუ ნეკხან.
გინართაჲ აქუ ღტეორგალარა“ ათაგენჲ. აგინართა ეყენტეილახ ანთ ავჯა გჯრ-
ღტრამეზ, რეგხა ღტრღტრენ, სინბუე მააჲეგეორღან, შტაბეკენ მაანტოკელა.
ირხტრშ. აჩა შტინკენ მაანტოკელან, მჭათუ ტეიი, ტეაჲენამტინაწუჲ იუხმარტ. 5

აჲტეა რეგხა ზყარტუ მავხახ აჲტეა აგინართაჲ დაჲქებან. არახენტა ავჯა
მჭთა რქილახენ იშოტუხ მავქემთა ჯარადჲ მანნაძჲ, შჲა-შთა ინტეარა ათაჲან.
აჲტეა აშჲეგენ ბზია კარს ნეამტრდა, რეგხა აგინართაჲჲ დაჲქეჲხახ დაათ-
სან, აჲტეა ევს ღტრეგტეა (sic!). დანტეაჲ აჲტესა მააჲეგეი: „აჲტეა გ- 10
ბარგუმ, ტეარს სა სჩეგჯ, ტე.რუ ჟჩეგჯ იკე-შთა, არაჲა ტეანხახ, უტინხ, უნტე-
სენ! ილდტე, იმაცესსუ. სა სააჲენამტინაწუჲ უმწესენ, უტინხ თენშთა!“ მააჲეგეიან,
დანჲან, შაჲგლა ღტრეგტეილენ. ღტრეგტეი. ჯარს ბანტეიქთა რჩიან-ბეაჲებჲ (რეგე-
გეორთა) დანნაძჲ, აჩეგინართა ირგლახ ახტეა ალტენ. დანმწასენ, იკენ ჩახტე-

რესიენ, აჩიანგინართა მააჲეგეიან მააღტეიქეაწუ. მააღტეიქეაწუან, მააგეაჲ 15
იკუხ იქეგ. რეგხა უნასთა იხტეგეაწუ: „სარს ატეგხა სეგტელუშთა, ტეარს აჩიანგინართა
ურამტოგელა, არს ბლტეგენ ტეარს ტეჲეიქეიხ!

ძეგრაჲ აახტეუხარი, არს ბლტუ სა უნასტდნარხხალუშთა, აჲტეა ელა უხჩა-
ხუშთა“—ჩიან, აჩიანგინართა იღტეიქეაწუან, ეჲშეარტუხ აჲტეა აჩიანგეორთა ზტეჲ
ეგნტეიქ ღტრარხტემჲ. აწტეიქ იგტლახ დანტეიქეაჲხ ბლტუ. დანტეიქეაჲენ, მარს დანტე- 20
ტიახენ, ატეგხე იგტლახ იქეჲ ღტრნაძუ დანნაღა, დაჲგეხსენ ბლტუ დაჩიანგეაჲენ.
ბლტუ იკენამტეხენ, მანტახ, აჲტეა იანტეა ეჲშ დანტეიტა-შთა დაარხტემჲ. აჲტეგჯ
ღტრესენ, დანგეაჲ ბლტუ ეჲთსტახენ, ტეუტ რახშთა დაანანგენ. აჲტეგჯ ღტრესსენ,
ღტრეგენ, ბლტუ იხტესხტეუხ დანყამლახ, აჩიანგინართა ეჲნარტლახა ალტეაჲეი
ათსეიი რტა ბლტუ იკენ, დანტეიქეიან, აჩიანგინართა იტეგხა მააჲეგტლან, მაარტუ- 25
იკუხაგენ აჩიანგეორთა ღტრელა-შთა დაჲქეიქეაღტლენ აჩიანგეორთა აგინართაჲჲ. რეგხა
დაჲქეიქეჲ აჲტეა აგინართაჲჲ აშტინ იზღტრეშთახგენ იხტრშხენ, დაჲქეიქეხრა ნა-
თაგენ, აჩიანგეორთა ირხტეაჲეი აგინართე რქეიქეაჲ.

მაანხახ ბლტუ დანტეიტა-შთა, რეგხაჲეგენ მარგჯე მააღტეიქეაწუან, იხტეწუენ 30
რეჲტეა მატეგეარარტეა-შთა აჲტესა რეჲგეი: „სარს არს ბლტუ შჲა გესტატემჲ.

სთარს ართ აჩეიქჲ სიქეა-შთა სითლახ. სეგტეზიქეებენ, სეგტეზიქეებენ“—რეჲგეიან 35
ღტრეღტრენ, ღტრეღტრეილახ. ანთ რეგხაჲეა აჲტეა აჩეიქჲ რეგეაშთა მანათლახ, აჲთა-

ქეიქ იჯარშენ რეგხა ღტრეჲახ, დარაჲ გემდ. აჩიანგინართა მაარტეან, იჭანხ“—რეგეიან,
ჩარს-ზინრა ღტრე აჲტრეგეარწუხ, გეაშა-ხიეჲ ზახტეგ ატეჲესტა აჩარს-ზინრა ჲე 35

ღტრეგეი. აჩარს-ზინრაჲე უნასთა აჲტეუშთა ყარწუ: „აჩარს-ზინრა ნეღტეარაჲჲ,
გეაშა-ხიეჲ ჩარს-ზინრა ზტეარწუხ რეჲტეა აძეგ ტეიქეს-შთა ღტრეჲარგარა-შთა“. 40
გეაშა-ხიეჲ აჲტეა გეინანლთა, ილდტრან აჲტეა ჩარს-ზინრა ზტეარწუხ, რეგეა
ღტრეგეიქეაჲ, აჩარს-ზინრა ღტრეგტლალარი, ღტრეგტეს შეგტრანხუშთაჲ, აჲტეა იხ-
აჲჲეგეორტრეგენ. ტეაჲ ემლახ ღტრეგტეი. ღტრეგტეარ რბან, იწტენ, მააჲეგტეორთა აჩარს-
ქ. ლომთათიქ, აშარტული დიღტრეტი 19

ზირაჟუ. აზარბ-ზირა დანაარგლალა ალღუ დღეჟქიტობზ ჯარშაციან, იზწყაჟუ
 ალაღუ. „ალღუ ახაბარ სა გუსინსპიარკჷ. ატუჷ ალღუ ახაბარ ატუჷ ჩარა-ზირა
 ზზუყასიწახ სიუზაღლო მასისარქიარაჷ — იპინ, ატუჷ ტჷა აკგჯ იმპიტ-შთა ეენ-
 ჩაჯუღწა, იჭიზაკია იღვრპიტუ აინანლაგა (!) ატუჷსქია აჯანწარაქია ატუჷყე მანან'ხი-
 ხუ. ეენანან'ხიახა, ტუნანსია-შთა იყარწახ ფიჩხენ, უნსიაჷ ქიკუ ყარწახ. ალგჯაჟიი
 ათაჟიი რფა ალღუ აქიტობაჷ გიაშა-ხიკუ ღგზუგარაშთა ატუჷ ალა წგქია
 ართან ეგმგლსხ.

თ. ლ'. (44 წლ.)

ს. აფსუა. (15. VIII. 40.)

10

37.

ადიჯ ლგაჟიიჷ ხეჯფაციან იმან. ახეჯფაციან იმაზ რეაწუბ ღეჟინ (ღვებენ,
 ღვებჷან). ატუ ალგჯაჟიი ღეჟიზაჷჷხიჷ. ალგჯაჟიი დანეჟიზაჷზხა, იხეჯფაციიჷ

მარუჷქიჯთუ. ატუ რეჟიჷ: „სარა სერმაზაჷოხენ. სეჟსარ აადქე. ტუასიით სიღ-
 ყასწალუშა. სეხეჯუკია რკუე ეწარა ზლო მაჷბე აგოებენტი რაქუ, რეწუბ
 ღეჟიჷ, ღრჯკაჷ. ატუ იჯან ბაჷუბ ახია თანღე. მანაშეჟარახარი, აბნა ღელაღუი.
 სია სიუჯგა სიგზზ ირპიტი, ეწარა სიღლოჷ. უჷ აქიჷ ტუასიით-შთა ისიღღყას-
 წალუ სია სიეჷგა. სა სანფსგრაჷკ, სიარა სიეხეჯეშციჷ ატუთ ჷაჷ-ჷა აყალა
 ალღუ მანეზრქთახ ატუჷ ღმსიითა, ატუჷ აქიჷზარი, ადიჯ ატუჷსა ღანაშთა
 სიანსციჷჷ ირგსიჷთან! ატუ აქიჷ-შთა სიანსციჷჷ შიჷსიითნაშა. სარა სეჟსარაშა.
 სეჟასიითუ სია სიეჷგა ისინსპიუი. სიაშა-რეწუბ-აჯებუჷ სია ღესიბრჩუ,
 ღეზიბალან.“

შთა, ატუთ რაბა დანფსგ იფსეგჯე იყარწახ, იიერჯეკრაგჯ იყარწახ,
 იგჯ ალაგან. აჷიშციჷ შიარაჷცარა იცუ. მანც რაშა ეწუბ, ებებე ღაშეჟახ
 რეჷხეჷჷ მანსციჷჷ ღაშერჯღთილაჷ ადიჯ ალღუ ღქიტია-შთა აყალა მანეჷ-

რეჷფე. ინაეჯერჯუჷ ატუ ასაჷთ აქიჷ „იჷინდა აჷიენ? — იპინ, ღეჷიჷჷ. დან-
 ჷიჷჷ ებებე ღადღეღღუ. დანადღეღღუ, „ტუბ იტუასიით — იჷიენ — იუღრჩახარი,
 ატუასიით სინბა ისიღღყეწალახ სინსციჷჷჷ რეჷჷჷ!“ — „ატუჷჷ ტუსუმა“ — იპინ,
 ღეჷინლახ. ღეჷიჷინლახეზ მანშა-ჷბა ღეჷეგჯღაშთა ღადღეღღეჷ, ალღუ
 მქიტახ (sic!) ღეჷიჷ. დანეჷთა ალღუ ღსენ აყალა იეჷერჷხახ. ტუდღრჩიანგჯ
 საჷთ აყარა მანწე ადიჯ ღადღეჷხტი. დანადღეჷჷ „აჷიენ იჷინდა?“ — ჷიჷ,
 იჷიენ. ტეგჯ, „სარა სეგჯეჷინამა“ — იპინ, ებებე ღადღეღღუ. „ტუბ იტუასიით“ —
 იპინ — უღრჩახარი?“ — იჷიენ. — „ატუჷჷ ტუსუმა?“ ღეთანაშეღახენ, მანშა აგოებ-
 ენტი ღადღეღღეჷხენ, ალღუ მქიტახ ღეჷთახ. აყალა იეჷერჷხახ. ტუდღრჩიან-
 გჯ ხ-საჷთე ანწე იხეჷჷჷჷ ადიჯ მანეჷრქეჷ. „აჷიენ იჷინდა?“ — იპინ,
 ღეჷიჷჷ. — „სა სეჷინრაჷ“ — იპინ, ებებე ღადღეღღუ. „ტუბ იტუასიით იუღრჩახ-
 რი“ — „ატუჷჷ ტუსუმა, ტუჷთაწილაღ ღეჷუზადღღეჷგაჷ“. რეწუბ მანშა ატუგჯ ღეჷ-
 ეგჯღა-შთა ღადღეღღეჷ (sic!), ალღუ მქიტახ ღეჷიჷ.

ეთაირკენკენჰინენ აყალა დაეგრკეფახტ. ახჯახხშვიაკ იხჯთაზ რკეჟა ადიგ² ლჯ²დღღრამ ვაბეჟ. მარა ვაბეჟ ამ'რა ნააშეგ აბნა ღელალახტ. ამარა ქენღღ

დანნი, აჟი ასაპათ აჟეი იჟიეშვიაკ დაათალახტ რკე²ადღეი აჟეი. აჟიენგ ინაშეგ-
ლან, რუხჯახხშვიაკ იჟინახხშვიაკ ირბეჟტ. მანჯრკემბახ, „ართ ჰახხშვიაკ დაბაცა?“
რაჟი. ვაბეჟზ აბნა დალჯახხენ, აჟიენგ დანნაშეგლა, მანშვიაკეი აჰბაცია იბეჟტ. 5
მარგ² მჟამჟჟამტ: „ჰახხშვიაკეი დაბაცა?“—რჰიან.—„სიახხშვიაკეი სარო ისგო-
რჟიჟჟა? სარა სჯა სგოერჟიოჰ. ამ'რა ააშეგრი, აბნა სგლალუიო, სია სიახხშვიაკეი
გ²სგეოერჟიოჰ.“

მაშე-ჰბა დიელ²ლაჟა დლაგეჟტ. აგეიჟიენგ² „უიმიელ²ლან. აჟი ეშხჟ
ჰახხშვიაკეი ჰარხგეშეაარი ეჟ²ლო. ავეშვიაკ ზიეღღრგალე² იღეჟილარნგს. რეჟჟა
აჯაბეჟ „სარგ² სნეჟაშე“—იჰიე. —„ჟარა ჟიყინა გ²ჯამ“—იჰიე, რეჰბახ ღეჟი- 10
ლ²ლ. ღეჟიჟაჟიჟაჟა მბა იჰაქსე ღენაშეგლან, აჯაბეჟ მბა მბჯარჟიე იენეჟი.

დნდიგ²ლწიხენ (sic!), „სანშვიაკეი სიყეჟ, სარგ² სნე²ჟაშე—იჰიე—სიყაზ² იგ²სიახ-
შვიაკეი—იჰიე—სარგ² სიახხშვიაკეი აჟეჟტ“. აჟი იჰიან დრეჟელე. ახჯახხშვიაკ² ეჟეჟ-
შთა იღეჟილეჟტ, იღეჟილან იშეჟუზ-მიცარა ბენადღეჟ მანეჟტ, აბახხეიეგ²
შარდა-შთა, „არაჟა აშეიარახ შარლოჰ—რჰიან აჟიანშვიაკ—ჟარა ჰაეჟბა აჯაბეჟ 15
ანეჟა ჰახხეჟაჟა, ჰარა შეიარახ ჰჟეჟ-შთა მჟაგაჰ“—რჰიან, აჟიანშვიაკ აბნა რლა-
ლეჟტ. აჯაბეჟზ ამცაგ² იყეჟიან დნდტალოჰ. ღეჟიანდტალაზ ართ სანშვიაკეი-
გეჟმბახეი აჟეჟტ რაკეჟმზარი, ჰაწარა ადიგ² რლაჟეიეა მარგეიახხინ“—იჰიან, ვაბეჟზ
ღეჟიეიან ღელეჟილე² იხაზგ (sic!) ზაწიეჟ. დანღეჟილა დაშეიჟუზ ბაჟი-ღეჟუჟ ღეჟელ-

ლან, დანნაჟაჟა, დანაფეჟ ღაჟიეჟ იბეჟტ. ალაჟიეჟე დანგენ, ღელეჟილე². ღენი². 20

დანნი, ხჯეჟ დრემბეჟეა-შა აფსენგ²არა მანღეგლა-შთა ინხჟენ. ინხაჟაზ ირეჟაჰაბ
ადრემბეჟეა არწიეჟიეა დრეჟა-შთა—„ადი დნაჟეჟეჟტ—ჰიან—ზეგეიეა ნამეჟან
ღესიოჰან!“—იჰიან, მანღეჟილეჟტ ადრემბეჟეაჟიეა. ჟადღრჟიანგ² ენადღეჟილა ირეჟ-
ჰაბაზ (ადრემბეჟეაჟიეა) დაწაჟეიეჟენ, „ღესიემჰან, —იჰიეჟტ—აჟეჟტ რეჟეშე აჟიეა
ჩიეჟეიეა ღერრა-ღეჟუ ირეგ²ოჟჰ“—იჰიან, იჟეჟერსეჟხ. მარა ახაბეჟ (sic!) —„სგრ- 25
დ არააჟტ!“—აჟეჟი ირეჟიეჟტ—„მოჟ-მოჟ, აჟი გ²აურეგ²მ.“—„აჟი მანეჟანზარი,
სიარა ახამეგ²ეჟიეა სიგეიოთჟეჟუ ზაჟიი?“—„აჟი ეჟეშეჟ ჰაგეიოთჟეჟუ: ჰარა გ²ხჯეჟ-
ეჟეჟ. დომბეჟეაშთა რეჟა ჟეჟ-ღეჟუ ჰნაჟენ რხეგ². ჟაე-ჟაე ზეგ²რჟიე-შთა ანა-
რეჟეჟა მირა სეიეჟიეა ზეგ²რჟიეჟ ჰაჟეიელხ. ჰახხე ზაწიეჟ ჰაინხეჟტ. აჟი ჰლეჟთან
არი აბაჟი-ღეჟუ იჟალარაჟეგ² ილშ-მიცარა დრეჟლეჟტ.

ჰახხე ზაწიეჟ ჰაინხეჟტ. ეჟეიეჟეგ² ანაროჟეჟა მირა სეიეჟიეა ზეგ²რჟიე ჰლეჟშ-
თარჟიე. აჟი დაჰხეჟეგ²არი, ეჟიჟაშეიეჟეჟ—რჰიან, ვაბეჟზ მანაჰრჟიეჟტ. „აჟი
ჟესეჟიეა?—იჰიან—ჟეჟიეჟიელ²ან აბაჟი სგლანაჟელუშეა წიემელ იღეჟიეა-შთა ისეჟ-
ყისიეჟა!“—იჰიან, მანღეჟიან ეჟეჟ ახჯეჟ დომბეჟეაჟიეა იხეჟარწიე. ინეჟეჟეჟარა აწიეჟელ-

ქია დაახიან, აუპიაგ' აახიან, აბაჯი დეკ'დღეაქ. დენნასკა-ფხაძაგ' წიგმღკ
ბაჯი დალუქუ-მაცარა იზღუფრააქ დაკენგტლუ-მაცარა დეკ'დღეაქ. დანნაჯ-
ლა, ჭინჯე ბაჯი აჯგ'ბა რქიგლა-შთა იბქეტ. აჟი აჟინაქიგ' დსსენ დეღქი-

5 ლეაქ. დანნი აჯგ'შოი ახ'გლა ჩაზგაქ. ინჩაზუქ, დანკვლადუშა ჟაჟუა ანარ-
ოუჟა მირა სკაეთოი ზხურპიუ დეცია-შთა დეღეტ. ვაბეჯ ჰგ'დამიო-შთა
დენაშელეაქ აშოილა. ჩაუწაქ დეშტა-შთა დეცია. ლგ'ბრა ჩაზგაქენ, დამწასტ
ვაბეჯ. „ჰაჟა“—ლჰიან დააჟიგ'წეაქ. დანააჟიგ'წეა ლგ'ბრა აძოქ იმპგ' აქიერაშა-
შთა ლგ'შტახ' დეკ'დღენ.

10 აჟი იკ'დღე ათქე აგ'ბა დალაურხუ-მაცარა დელშგაქ. აუტსა აგ'ტყა-
ზორგ' დეკ'ბუქემიოტი. დანაფსა, მირა სკაეთოი „აჟუგ',—ლჰიან—ჟარ იმეკუ-
ჰიო. სარს სყალა“—ლჰიან, ნება იხტლჰიეაქ.—„მოუ-მოუ, აუტსა გ'აჟინაჟა“—
იჰან. გ'ლუზემიუაქ. „ააშთაქუ?“—ლჰიან, დანწინა მირა სკაეთოი. დანაზწინა,
„ანახადიყინლა ნება სეგ'ბიარო“—„ჟარ იმეკუთაქუ ეფშა-შთა სეშაუღუტყა-
ლარა!“—ლჰიან, ნება იხტლჰიეაქ. ჟაუწეიან ანგ'ზლჰია, დუჟაშთეაქ. დანაჟ-

15 უნთხ (!) „უგიოთქუ ზაქიო?“—ილჰიან, ვაბეჯ დეჟინაბტ.—„სეგიოთქუ აჟი
აქეაქ: ალარუქე ითრ აღრმბეკვაქია ბრგ'სთუშეაქ“.

—„მოუ-მოუ,—ლჰიან—ჟარს უგ'წინამა, იულაჟე, აუტო რეცქე ჟეცარიჟმა,
აუტო ახიამე-ხეიქიქია? ჟარს სარე ანცია-შთა იღუტხა ჰანასეღ აალუქაქ.
აუტო—აარა ვაბეჯ დელწინაბტ ანაროუჟა მირა სკაეთოი—იჩხააჟაშეაქ!“—

20 „აუტო იჩხააჟაშა აჟი აქეაქ: ჟარს სარე ჰანაგ'ქია ებეკ'—შთა ბაჯი ჰანგ'ენ-
გ'ლარააქ, უჰიქია: „აჰან გ'ეწბა რგ'ლა სიააქლა დაბარ დაყსევაგ'ლო“—ჰია-
შთა უჰიქია! ჟინაჰიქარააქ, არს ახეკ' ააქეღლუშო ბაჯი. ინააქეღლარააქ,
სარს აჯნე სნაშეგ'ლახე-შთა ჟარს ჟეყა ჟეჰიანსე-შთა. „აჯნაქე დენაშეგ'-
ლეაქ“—უჰიქ-მაცარა, აჯნაქე ინუეგ'ლაქ!“—„აჟინაჟა“—იჰიან, ვაბეჯ ბაჯი-

25 აქე ადგილასეაქ. აღრმბეკვაქია რეჰაბან დააქლგაქ ბაჯი. დანააქლა „აბა-
ნსყა დეჰინრა“—იჰიან, ვაბეჯ აღრმბეკვა დენეგ'ლეაქ, აჟიგ' ჟეყა დელშგაქ.
იჰაგ'ლახეღუ დეთანაქლახენ, აუტგ' „ამჰოი არსა რეჰაშა აქეაქ“—იჰიან, დენეგ'-
ლეაქ. აუტგ' ჟეყა დელშგაქ. იხეჯხეღუ დეთანაქლახტ ბაჯი. დენააქლა
„საბანკუშეაქ?“—იჰიან, დეჟინაბტ ვაბეჯ—„აბან ათქეაქე უნაშეგ'ლა, აჟეყა

30 დენეგ'ქ მირა სკაეთოი. ახეკ'გ' ილშენ ვაბეჟ ლარეჟ ააადენალეაქ. ინაად-
ხალა. „სარს—იჰიან ვაბეჯ—სისქე ბეგ'უშეაქ, სნა ითქეაქ რეჰა“—იჰიან, აჟი
აქიერაქ. ენაქიერაქ, „სარს დანაგ'გ' ვანსეცაქ სემოუ, აუტო ჟეჰიანაწილ'
ააადენაშეაქ. აუტო ჰაბანაწე(ა)ქ, ააანგ'ე გ'აჟინაჟა, ჰეყეღუ იჰანააგ'არს ათაქუჰ.
აუტო გ'სეჰეაქეაქეაქ“.—„ამაშა—იჰიან—აჰაგ'გ' იბნოჰ, ჰეცეცაქ ჰანეგ'ეგ'-
35 გ'გ'—იჰიანაქ“.

ლანსეცაქია ენაჟა, „აბარს დესწაწოჰ“—ლჰიან, ლანსეცაქია ირანსეიეაქ.
ინრანსე, ლანსეცაქია „იბნე“—რჰიან, ეგ'ეგ'ორღ'ეაქ. აუშეკ'გ' ეცეკ'შთა
ათანანქა იწარაჰიეაქ. ანწარაჰიან, ბუიარა-შთა ირგ'მაზ ახეჯახსეცაქ ათანანქა

40 ანგ'რწე. აუშეკ'გ' აჟი ათანანქა აქიეტა-შთა მჰია რქილენ. აბ იქეგ'—იკ'ქია
რქეგ' ემეც'ტუ, მანა-ყირიქ ანენეყა, აარს ვაბეჯ იკ'დღეაქ ააადეჰიანსეცაქ

მშიაჰე. ინააფეჰასია, „წაბეჭ, ჟაბაყახ?“-რჰიან, ეგეოღრლერტ მსცეიაჰეია. მაშმ ჰბა დაააჩგზღახ. „ჰა ჰაბზირალა ინასტუ აქ' აქტრტ“—იჰიან, აგეებენტრტ ეგეიფეტ. მარს ეაბეჭ-ე იშეიაჰუნს, აგეებენტრტს იგეო ითქვე მაჰბბ იჰიანს აზია აჯახლა. მარს აჯაბეჭ დააგტლან, აურ იჰიეტ: „ჟარა ჟრეჰაბარა საგაფეშერგჰეზ, საშმ აგეებენტრტ სუამეშერკი“. აურ აზია ბეჭსა რყახ აგეებენტრტ აურ იჰიეტ: „ალსჰ იზირაროჰ ჰაშეგაბაბახეზ, თსცაგ-ე თაბაშოა“-იჰიან, დეგეოღრლერტ. აქუჯგ-ე ათაინსეა აქეტახან აეშეაქუს რუფეხალა ჩეჭიე დჰააშოა დერბეტ. ანარ-თუჰა მირა სეიაჰეია აურ ლჰიეტ: „სიარს ეაწარა სეგლაზარი, აბარს აჩუჯ ააბა ათაინსეა სესციანგახჰ, ეაწარა სეგლაზარი, სუესეიერგან!“—„იშეანტუ ზა-ქირ?“—რჰიან, აქეშეია ილწაბეტ რათსეა. „აჟეა იშეანტუ აურ აქე: მარს დეზე

5

10

ქიტრ აჩეზ ხეაბეჭუ. მარს აქეტო ეიბეა ხეიბეც რაჰა გენაძემ“—ლჰიან. — „აჟეა დეზესუმე—აქეშეია 'ბა'ხეია ირჰიან—აურ ჰა დააბბ. აურ რეზლა ბეგეოღრჰიან“—რჰიან, მაშეცუბ დჰაძეტ. დანარჰეიაჰეა, ანართუჰა მირა სეია-ჰეია დექიტა-შოა დებეტ ჩეზშაბე.

..ჰაა!“—იჰიან, მაირეგენჰიან ათაინსეა მაირესტ. აქეტოეიანს ახეჯგ-ე იტელეჰესე. ანართუჰა მირა სეიაჰეია დანტეგეაან, დეგეაშოა დეგეიფეტ აჩეზშაბე აქეტოეიანს აქეტოეს. არახ-ეტ მაანახეზ ახეჯეშეია აჯახსეცეა აჟეტ ათაინსეა ააბდერგალახენ, აჩეიაგ-ე რწარჰახენ, აჰეიშეცეა აჯახსეცეა დეიანსეა ინარხეიეტ ფჰიესშოა. ეაბეჭ „სარს—იჰიან—ანართუჰა მირა სეიაჰეია სლგშოალუშე. დეჯეაზარააქგ-ე დესმრჰეია გაჟაშეაი. ლარს

15

20

სარე ჰარარ ჰამან, ედეაჰწლეტ. დეჯეაზარააქგ-ე სა დესტოეა“—იჰიან. აქე-ციანსეა დრეღუნ, დეგეიფეტ. დეშეცუბ-შეცარა ქეტ დეჟე დანიეტ. აქეტ-დეუ აჯე ჰეჯე აქე დენაშეგეიეტ. დეენაშეგლა ეახეჰაბა დეჰინშოა დე-ბეტ. „სახეა!“—იჰიან, ეაბეჭ, ლეიდა ჩეგეეტ. ლარგ-ე „საშა!“—ლჰიან, მჰე-კილერშე. „ჟაბაყახ, საშა ბზია?“—„საბაყახ, არს ეეშე ანართუჰა ჰეზრჰიუს სარს დესფეიესენ. აჟეა ჩეზშაბე აქეტოეიანს აქეტოეს (sic!) დესტეიეხეტ-დესტეიეხენ, დეაქეტეტ. აურ საარშოალე. აურ აქეტ სახეშ სუტეს შეჯეო. ბა ბეტეს შეფაყო?“—„სა სუტეს საშმ გეწილიამ. სეაწა იჩარს საგაწეი. მარს იბარააქგ-ე დეჰა-ჟეტ ეელეგ-ე დეგეამ. აურ აქეტ სეაწა დეშეჯეო?“—„დებაყო?“—იჰიან, ეაბეჭ დეწახეტ. „ჟეიეიეიან დეაახეო“—ლჰიან. აურ აშეოლჰიუს მარს, ლეაწა წლა-დეუგ-ე რეაშოა დეათლახეტ.

25

30

რეიეიეი დანააძ აწლა აჰაშტეხენ. ეენეყან, ირეაშეიეტ აწლა. მეჰე-შოა აქე აალეეწეარნეს აჟეაშა-შოა. აწლა იწეეტ. ჟეადერჰიან აჰინგ დეეა-შეგლაზ დებეტ. „ეაბეჭ ჟეობანაგა?“—იჰიან, დეგეოღრლერტ. „ჟაბაყახ, ჟაბანეეიუს?“—„არს აქეტ სუტესეია შეჯეო, არს ეეშე ანართუჰა მირა სეია-ჰეია ჰეზრჰიუს სარს დესფეიესენ. ფჰიესშოა დეშეგეგუბ ჩეზშაბე აქეტოეიანს აურ დესტეიეხეტ, დესციეგეტ. აურ საალგშოალეტ, დეეეი სერდერნეს. აურ აქეტ სუტესეია შეჯეო. სეგეჰი, აურ აქესლა უსტეკრაა!“—„აურ აეტესლა სარს გესეჰე-დეიდეიეიეიეიეი. აურ ჰეგეიდეიეიეიეიეი ანახ-ე ეეაჰი აქეტ. აჟეგ-ე ეეა-ჰეგ-ე დეგ-ეარამ. არს აქეტ უნარტლესშოა, ანახ-ე აქეტ აქეტ დეეეიეიეიეიეი

35

40

რქამაა შშილა უნაშებლ, უბაა ღუბუბში (sic!) უბარა უფუბუს მირა სკიაფიიი-
„შთა, სარა სკუფტ“. „უცხ, ჰარგჯ ჰაუტუნდჰ. აყიანსიჰიჰე ჰააჰქანსჰ უბარა უნა-
შებლ, სიეჰციანზიი!“

ღანნაშებლი ბნართუფჰა მირა სკიაფიიი რვიდა ჩააჰალარგსითტ, „უბაბა-
ნაგა?“ — „საბბანაგა, სუბზააჰტ ააჰპაბზ აზია ბეჰქორკიაზაროი!“... „შთა, აჰრ 5
ჰკიზაროი, სარა არი სანზეაზ აჩეზბაბაჰე ასქიბაზ აჯუტუკს ბეჰან-ბეჰმეშა ღტცი-
ზუშა. სარა, აჰრ აჯუტუკს ღანნაჰეჰნარაჰე იბრფშ აჰეჰჰო ააასსურღტრბ. აბჩა-
გჯ იჩაგბზრა აჰყააგაბზ ისსურღტრბ. აჰრ იჩაგ ჰუტუკს ლაჰჰ ღღტანტართამ.
აჰრ აჰეჰ-შთა ჰარა მუხეჰ — ჰიგმუხე ჰაყნტყიუშეა აარა იჩაგბშეჰეჰე საჰბთ-ბეჰან-
ლა ღააბგტუშტ. აჰრ აჰეჰე იუტს შიგყო. უბარა უცახ უმუჰციი რჰეჰ, იბეჰან- 10
ბეჰმეშა ენააწტრაჰე იზზეგჯ ისურჰიბზუბ, აჰრ აბსჰააჰ: „ჰარა აჰჰლ-აჰჰ-ბნზბჰ
ჯანა ჰანციარაჰე მუშეჰ-ჰეჰიბანდა ჰანა რკია ჰაგჯთაღმ“. აჰრ აბსჰააჰ-შთა
ღეჰეჰა. აუტს აჰეჰმზაროი უბარა სარე ჰაგჯსტუშეაი“. „აჰჰ, სტანა-ბზი, სარა
ისთაგჯ-შთა ისინაჰე უბარა უსაუტ. აჰრ აჰეჰე-შთა ისანჰი უბრფშ აჰეჰჰო,
უბჩჩი“ უყუო?“ — „შთა, აჰრ უსაუტ, ბნი იბსურბაჰ. აბარ სხაფშ, აბბარ სხჩჩა, 15
აბბარ სემათაჰეა იზზეგჯ მღტქიშთა ისტმო“.

„უბარა არა აჩაგ-ბზრა აბაბაუგა?“

„ზაჰი იგუბგბანლო?“ — „იბღტრა ათაჰეჰეჰე, ჰამღტქი ატოჰ“. — „შთა, აჰრ
ჰკიზაროი, აჰრ აჩაგ არეფშე აბაჰე აჰეჰე რჰყა რჰაგჯლა-შთა ჩაანჰ რკოჰ. აჰრ აჩან
მეჩააშა-ფხადან იბრფტ. ბეჰქიგჯმაჰე აბღტალოჰ, ანაარტარაჰეაჰეჯ. აჰეჰეჰეაჰეა
ირტაჰეჰე. აუტთ ირეჰტუშთა ააბგტეჰე არი აჩაგ. ბეჰქიგე-შთა (ი)ჰანაწან აუტთ
იბაეჰეაჰეა რეჰე იმტასწაჰეიჰე. აჩაგ ინანარეჰე აუბა ალრასწან აბღტქიგეზალწ.
ენაღტქიგეზალა აჰეჰეჰეაჰეა ააასტეთალან, აბშაჰეჰე ისტეჰეზრბტ. ხშაჰეჰე-შთა იზა-
ანზბ, აჰრ აჰეჰე აუტს შიგყო სჩეჰ“. „შთა, იბზიბრბ აჰრ აჰიზაროი, უნი ჰაემღბან
რუჰეჰეგჯ“. აუტსი იშეჰეჰე, აჰრ აჩაგბშაჰეჰე ასქიბაზ აჯუტუკს ბეჰან-ბეჰმეშა ანჯ- 52
აგჯსუბ, ღტციანბტ. ღანტციანბ, ჰაბეჰეჰე ღააბბტ.

„იყაბწა ზაჰიი?“ — „იჰიგტე. — „იყასწანბი, იზზეგჯ ისურჰიგეჰე. უეჰიბ უბსწოთა
უცხ აუტთ იჩაგბშაჰეჰე იყაბგაზ აჰეჰე, აბაჰე აჰეჰე. იშააბგაზ აჰრ აჰეჰე: ბეჰქიგჯმაჰე
აბაჰე იწოჰ. ჩანგჯეჰე უბაჰე რჰაგჯლოჰ. აჩან აჰან აზან აზიზან აბლოჰ. მეჩააშა — ფხა-
და იბრფტ. აუტთ აჰეჰეჰეაჰეა ირტაჰეჰე. რღუტმრტუტაჰეშთა, აჩაგ ანზანარაჰე 30
აჩაჰეჰე იშაეღტრე აჰანგა! აუტთ იშააბუგუშა აჰრ აჰეჰე: აბეჰქიგჯმაჰე უბჰიბციიგჯე
უტკრტრჩაა-შთა, აუტთ აჰეჰეჰეაჰეა რაგეჰე იმტასწან, წალეჰეა — ღუბგჯე (ი)უტეა,
აჰანაჰე იტეზრჩა-შთა, ალრასწან-შთა, იღსურტმტუ-შთა ააანზეა!“

„შთა, აჰრ უსაუტ, უეჰეჰეჰეიღლან სკაბ მირა სკიაფიიი. შთა, სეჰაჰიბციი სინი,
ჰამბეჰე ჰეჰე შარღა-შთა, აბაჰე აჰეჰე აააგაჰ“. „ზაჰი ირკო?“ — „აუტყა აჰრ 35
აბაჰე-ღუტ აჰეჰე ჩაჰე რწოჰ (|| რწიგტ). აჰრ აჩაგ აბბტან იბრფშე. აჰრ იჩანალოჰ
ბეჰქიგჯმაჰე რწიგტ-შთა ირტაჰეჰეჰე აჩაწეს. აჰამბეჰეჰეა აჰეჰე ბეჰქიგეშთა იმტაჰ-
წარო აჰრ აბაჰანთ აჰეჰე აჩაგ იბრფშე. აჩაგ ანზანარაჰე აწალეჰეა იღრანთა
აააგუშეჰეჰე აჩეჰეს“.

„შთა, აუტთ გჯუტსმ, სინი, აჰამბეჰეჰეიგჯე აააგაჰ, ააჰიბაბ ბეჰქიგეშთა, ააჰიბაბ- 40
შთა აჰამბეჰეჰეა რშენ ირგე, ბეჰქიგეშთა იშთარწაბტ. აჩაგ იბრფშე აბლაგეტ.
აბეჰქიგე იშთარწაჰეაჰე აჰეჰეჰეაჰეაჰე აჰრ ინანაჰეჰეღუტ. ირტუ ალაგე: აუტა

იზერკჷშ აჩაქსსჷ ჟადგედ. ირქმასთა იმპიცია რქოე იგეტ. აჷწყა აჩაქსს
 ხშეგჯე დაღრგზოტ. დარს დანსენ დცეტ, მირა სკაეჷთა ლქოე დენაშეღედ.
 „სარს დახგედ“. მირა: „შთა, იჷრ სკიხარი, ჰაჷტსქა იყალედ. ჰაშეთსტუშთა
 5 ტარაჷ?“ — „ჰაშეცტუშთა აჷრ სკეჷ: ჯემჷქლა ჰადტქალუშთ. სარს სეჷქოცია რქოე
 სკახეჷ-შთა, ბარს ჩაჷდაღვალა-შთა სინე! სემპიცია ჰაჷტრუჷჷ“. „შთა, უნე,
 ჰლაჷჷ — რჷიედ. აჷწყა დლაგან ბზარაშთა რმზგჯე დაარხიედ. დაღტქი-
 ლედ, მირა სკაეჷთაგჯე დრტკუ-შთა. იშთაჷთ დახშა ლქოე დაათან,
 აჯგჯე დაქეტედ, ჷა აშთაჷოგჯე¹ დაარტკლან. იზბახტუშ აქტ აქოგჯე დადტ
 დახშთ აგოტქაჯტგჯე (აჷტუდგჯე) დაქეტედ. ჷა აშთა იყოგჯე აარტკლედ. ეთათ-
 10 დქოლახენ, იშთედტზ იხთახტუშ აქტ აქოგჯე ეთათათალახტ, ეტშან-ჰაბა ლქოე.
 ეტშან-ჰაბაგჯე (აჷტუდგჯე) დაქეტედტ რთახანკა. ტჷყაგჯე ტჷანშთა იყო დაარტკლედ.
 აჷტუტ იზხეგჯე დეცტშთა ეშთანტუშ რუჷტქალა ჩაგჯე დადაშთა დტრბედ. ლარს
 დანნაჷთიგ, დლდტრტ. „დაანედტ“ — ლჷპინ, აგოტუ-დუღ დტრლაჷპოჷ. იზხეგჯე
 იშთინ, ბბნა რლალე. აჩაქსს მირა დხეჷტოტ აჩაქსს ეედრტსტ. აჩაქსს აჷტუდ
 15 დაჷედტ: „სრუნასთა იყუღმუნ, სტუშორტ“ — აჷთე, აჩაქ-ხშაჷკჯე გჯემტრუგჯე,
 დაქედრხეზლა-შთა ეთოქსუტ. აჩაქსს იგოტოტჩა ჩათცანარუან, მირაგჯე
 დშთანქეტოტ აჩაქსსაჷტუშ დასტ გოჷთუტლა. დატქედტ. შთა, აგოტუტ ბბნა რლა-
 ლაზ (აჷთაქა) იზხეგჯე დაალჷტუტ. იზხეგჯე დეცტ-შთა დასენ, ჷაბეგ დაბ ითგ-
 ქა რქოე იცედტ. დქშთაქაგჯე ტჷწყა იყაშთა დენარტქისახტ, ბზახშცოჷგჯე,
 20 ახეჷშცოგჯე ტჷწყა ეტბაბხტ, მირა ლჷანხშოჷკჯე ტჷწყა ილბახტ.

ა. კ. 1 (27 წლ.)
 ს. აუსტა. (16. VIII. 40 წ.)

38.

ჯაჷკა დტყან. აჯაჷა ნეჷარს დტუნ. აჷრ აჯაჷა ტჷა-ტუშთაქა დტემან. ატჷა
 25 იმპო დათალაჷ დტმანანტედტ ანამთ-შა „სჷანნწოკ დტუშაჷ“ — იჷინ, დტმანანტედტ-
 დარს დტეჷთე. შოქისტკ დანნტყთა, „სნტმხტ“ — იჷინ, შთაჷყ ააჷშთგე. შთაჷყა
 ანაჷშთინ დათალჷ დტმანთან ატჷოტსტა დტემლაჷან. დტემლაჷანტ-ჰა, ლა ტჷოტს-
 ტა გჯელმუშ. ატჷოტსტა ენტლმუშ, დტმან, ბბაჷ დტოტგე, ტჷოტსტა ლბბა დტმან-
 ადტყთა. ლბბა დანტან, „სტუჷჷ დაბაჷყო?“ — იჷინ. „უტჷჷ ბბაჷ დტოტაჷ, ლ'არ-
 30 ნანხჯე“ — იჷინ.

აჷრ ტჷწყა დტშთან აშთარსცაჷქა დტრტ. დანტრ, დტზაჷტგჯე რტა ეტჷჷ
 ჷაჷო ბზინა აჷტუდ დტდტე. დანტგგ, დტემან-შატარა ხე-თაჷცინ ლტუ. ტუტ ანაბი-

1 ← ტი აშთა იყოგჯე.
 2 შოქმელი გაიხარდა და მდღმივად ცხოვრობს ს. აუსტაში. მის მეტყველებას ანასიათებს
 35 რივი თავისებურება: შენარჩუნებული აქვს სრული ფორმები დროთა დაბოლოებაში (რის გა-
 ნოჷ დამსწრე ახალგაზრდობა, რომელიც ტექსტის ჩაწერას დავსწრო შენიშვნებს აძლევდა:
 „ჩვენ ასე არ ვამბობთ“) ახდენს დი თი ტი სამეულის დგლბილიხაიას.

ცოი დაალსუზ „ლ'აპე ზმამ-ჰია დ-ტუბ-უნ. ტუგსა უზრტუბ-უი?“—მალჰიე. მენდალ-
 ჰია, „ლ'აპე ბემუემა, შთა“?—ლემაჰიე. „ეიოლაგ-სემე—ლჰიე, —აბაგ-დესტემე—
 ლჰიე. —სბბა სთალუ სეზბანგემენ, ითაგეზ ანდემორუ, ბბაგე საათგეჟ“—ლჰიე.
 „ტი ბკეზბარი 1, ბაბ იგეგ ბესშინი“ — იჰიე ლგანწა. იჰიანი, ლარს, მარს ლგანწა
 მთალუ კგზნშა, ითააიცაიქს ბზუკე ილგკუდწი. დაუემკემსეშაიხ ივარლ (|| ივა- 5
 რლტ). ივარანს 2 აზგჰა ჩიციან-შეიბგეიკე კუზბაიან-შთა ილგკუდწი.
 დაუემკემსეზ აჩიციან შეიბგეიკე ხგხიკეგ-დ ბჰინგ-ჰა-შთა ილგმთე. ტუდ-
 რჰიანი მემეიზეიკე, ჯარე მათეიანს „ჩიეჰაშპან“-რჰიანი. აჩიციანქს ვარანშა ილგ-
 ჩიე. ლარე ათალუი ატინდგ-რ აჰეგ მანანე. ტუდრჰიანი ატრ ბთალუკ-დ ლემდა-
 ჰაი. დანლემდაჰა, გ-ლემუე. ენელმუე, ლგსაბიკე რადი დგემუე. ტუდრჰიანი იდემ- 10
 ქილახ. ვარე მანანამს „ჩიეჰაშპან“—რჰიანი, მათეიანსხ. მენათეიანსხ-დ კარემ-
 თარ. კახ. ენდრჰიანგ-დ ატინდგ-რ აჰეგ ლარს ლთალუი რგაგ ბჰიანი. აჩიციან შეიბგეიკე
 ვარანშე იციანი. ატყუაგ-დ დემთალშაჰახ, გ-ლემუე. ენელმუე, ლგსაბი იჰიეჰახუზ
 ტყუა დგემუე. ტუდრჰიანგ-დ ითადემქილახ. ვარს ენანამ, „კარანბჰეჟ“—რჰიანი,
 მათეიანსხ. მენათეიანსხ, აჩიციან შეიბგეიკეგ-დ ივარანშთა კარარკჰი. ლთალუი 15
 ლარე ატინდგ-რ აჰეგ მათეიანსხ. ატყუაგ-დ დემთალშაჰახ, მანელმუე ლგსაბი
 იხეზახუზ ტყუა დგემუე. დანემუე, „ტუეიბ სა სემშე“—ლჰიანი, ბბნა დგლალე.
 ტუდრჰიანი ლთალუ დემჰიე. დანემჰიე, აჩიციანქს ილგკუდ ჰადრ. „მემიანს და-
 ბსცა?“—ანდრჰიანი, „ლგსაბიციანქს-დ ლემენ. ლარგ-დ ბბნა დგლალახ“—იჰიე. ატემ
 ანდემჰა აჩიციანქს აკენბჰეზენ, ლთალუკ-დ დრგკუშთა ლგანწა იჰი მჰახ. „დემ- 20
 გამან?“—ანდემჰანი, ბბნა მჰალეუბუ ბბნა დგლალახ, ლთააიცაიგ-დ ლემენ“, ლა-
 თალუე ტუგსა ლგანწე მემჰიე. ლარს, ბეზლ-ეხილა ბბნე რლალახ, ტუანსნ-ჩიე დჰა-
 ლრუ. ლარს ატუანსნ-ჩიე „ტუანამათიემქიკე (sic!) სეზჰანგ!“—მალჰიე ატუანსნ-ჩიე.
 ენანამჰა, ლგშამგე: ეჰიემე, ასეი, ეკლემე, ემამე, ემსემე (sic!).
 ილგსაბლმემ ტუე. ლგბარი ილემ ანელმუე (sic!) ითალემ. ლემთათიკე 25
 აალსემლემ ემემეილმენ, ატუანსნ-ჩიე რლთე „მამათეიკე იჰიანგ!“—ლჰიანი. ატუანს-
 ნ-ჩიე ტუგსა მალჰიე: „დუნემდაგ-დ, აბრთლად-დ უსამრტ—ლჰიე—სემემლ-ეხი-
 ლო, უმბანი!“—ლჰიე. —ჩიემ დამტესხ-ჰია-შთა, ატუანრჰიე სეგ!“—ლჰიე. მენ-
 მალჰიანი, დემემ ატუანრჰიე. დაუემგ-დ ახანენ მემჰიე „ჩიემ დამტესხ-დ ატუ-
 საქიან სემემ-ჩიე“ — იჰიე. მანემჰანი, „ამამრტ“—იჰიე. მანემჰანი ატუანქს მემემ- 30
 რგ-ჩიე. იმემემრგ-ჩიე ახანენ იჰიე, ბეზლ-ეხილა ლბა მთალუკ-დ დგემ-
 შთა ახანენ იჰი მათ. ლგანწა მთალუ დგემუეშთა ატემ-დ ლხანენ იჰი (მ)ანამ.
 ენემჰანი მამემ ინარგლემ. (ლარს) ატუანქს ათარკლან მჰამ. მენემჰანი, „მამემ

1 ჯერ ასე თქვა: ტუდრჰიანი.
 2 ← ივარანს.

აჩივ ღადქვიმპილან ახ'კია დარეივიონ დღესგმ. აბუზლ“ხილა „სგმათიჟია სუზჭაგ!“—აუასახჩა მალჰი.—ლემათაქიაგჯ ილზჭაგან, ილსიგლწახ. მანგლ-სიგლწახ, „ბაბაცუშა?“—რჰი.—„სჯაწი იჰი სცაბაშტ“—ლჰი.—ახაზჰნ: „ბაგჯ-სუშორამ!“—იჰი.—სარა ბესრადწიუშიტ“—იჰი.— გჯლმჰუა. „უზჭიადახეტ!“—ლჰიან, გჯლმჰუა, ლჯაწი იჰი (sic) დცახტ.

5.

10. კ. (36 წლ.)

ს. აფსუა. (17. VIII. 40)

39.

აძივ აბბა ითა ჟიასით იზჯყეაწი დანფსაზ: „სა სანფსჯარაჟ ჟიარა აქიას ტჩიჭი ღჯუღმწინა!“ აბბა დანფსჯ ფსჯივ იზჯუღწარნეს, ზიუღუჟი გიადჰი იმან,

10.

აძლუ აჰი იღ. ეყუღავზ ჰიასიჟ ღჯყან. აქიას დანუღბ, ჟიყა გჯმლაღჰ.

ჟიადჯჰიან დჩიბა ძლღუ აჰივ დცახ. ჟიყავჯ ჰიასიჟ ღჯყან. ჟიყა გჯმლაღჰ. იხფახზ აძლღუ აჰივ ღფიტახ. ჟიყავჯ ჰიასიჟ ღჯყან. აჰი (ა)ზუ გჯნჯმღუ, ჟი იშოტაწი იგად იგაზ ილაგარნეს. აქიას დააწიამ: „არ ზაჰი აუღაზი?“.

იჰიან. „არ სბა ღფსჯნ, ფსჯი იზჯყაწარნეს იზლაგარნეს ააზგჰ“—იჰი.—იჰი.—

15.

აქიასავჯ დაავღლან ფს იჰი: „სარავჯ სბა ღფსჯნ, იზლაგარნეს ზიუღუჟი ააზგჰ—იჰი — ისჯამიჰუტ აჰიუღუჟი. ჟიარავჯ სარავჯ ააავაზგჯ იმჩიუტ—

იჰი.—აჰივ ენჯყაზარაჟ ელაჰწაჰ-შოთა აალაგაჰ—იჰი.—ეჰა იმარდახარი,

იზაჰარტჰუ ეჰა ირჯჯაჰ“—იჰი.— ჟიადჯჰიან, „თუღრახ ჰიბჯ-შოთა ევაჰიზ თუღრახლა ჟა აჰთაჰ—იჰი.—აფშუღუჟი გჯ მარ იგარააჰ“—იჰი.—

20.

თოღრახ-ჰიარა ააჰა—აქიას—ღლაღჰ. „ჰარა—იჰი.—აღნან აღჯა ჰინჯ ჰამან. იმატარა-შოთი იგღლან. ჰიტჰუ-ჩიეენჯ ჰამან, აჰინაზნა აჰიტლ აწიჰტ.

ჰაფნჯ ჰან მჰაჰი აჰიტლ აშაანაწახ. აჰიტლ აბაზარ მჰაგან აჰთგან, სბა ასყთ-შა იზესთ, აანაზ-ლაგჯ ართ აჰი-ფუჟი გიადჰი იხიჰაჰ. ათოღრახ-გჯ სლღჰ“—იჰი.— აქიასა.

25

ჟიადჯჰიან აჩიეენჯ ღლაღჰ თოღრახ-ჰიარა. აჩიეენჯ ჟიუჰ იჰი: „ჟიარა-წილა ჟიუფი-შოთა ჰარავჯ ჰიტჰუ-ჩიეენჯ ჰამან, აღჯა ჰიენჯგჯ ჰამან. აჰი აზნა-და აწივ აჰიტლ. აჰორჯყ აზნავჯ აწივ. ჰანფჰივ აჰარჯყ აზნაშოთა ააათჰიუჟი ჰაჰი აჰიტლ-ჰია. ჟიადჯჰიან აშოთ ააჰარტენ აჰიტლ-ჰია ააღჯლაგან, აფშაწა ააფშაწაწინ იჰაფწი. მანჰაფჰი იჰარტენ. მანჰარტენა-არბე არცენ ელჯჰ.

30.

ჟიადჯჰიან ენეაღჰ, არბაჰია აბაზარ იყასტ. აბაზარ იყასტან. ისტ. ისტენ,

ახია აათნგსხზლა ჟინდტრ სხიამ, ჟიგციკგჯ სხიამ, კიათანკჯ სხიამ, აბართ აგოად ჟიფუტოკჯ სხიამ. საადიგქილან საშაამახა სმჟიან სჯციე (სჯციასჯსტ).

სანააჟუშეგ, აგიორლ მაცკლახ ადამანჯი ვლან-შთე აან. აწლა სანაფშეგ აქიაჟე ვიადღეჟე კია-შთი იხბე. აწლა სჯანლან აწიან ააქიგსხზრნეს, აწლა აქიაჟე არჯან-

5 შთი იხბეტ—იჟიე—არჯა სეჟლაჟან, სჯციჟიაგჯ ჟაწჯსეშთინ, აკიათან იწასჟიე.

იწასჟიან, აჟი ადჯჯლ სჯიალიგე. ენესჯიალიან, ხარბეზ ლასწეჟ. ახარბეზ ისაშაიგე „იყალიამან“—ჟია, სანცა ჟიოლანკჯ სჯცენ, ახარბეზ საშაანლაფშაან ნაშაა-ჟიანეჟ ჟასრუტ. ანაშა ანესხეხეჟ ეაკ აათეჟეჟ. აეს ალაჟიი იდეჟიგერცალან, აანანკჯკლემ. ეენანანკჯკლა აე ანედა ფსეჟე—იჟიე—აჯიანჯ ანჯეს—იჟიე. ამჟია

10 სჯრუან, აეიტანლ აათეწეჟ. აეიტანლ ანფსჩეჟ. შიიანეჟ აათეწეჟ. აშაიანეჟ სანანაფხან

„ჟია, კიასა, კიასა რჯცაა უგოად ჟიფუტოკჯ აჩეიენ იგეტ-ჟია, აჟი აშაიანეჟ მანგენ. მარს აქიასაჯჯ (sic!) დანდგელე. ფშეჟეჟე ინაძან აჩეიენ ილაგან, მჟანგან მანა ფსეჟე იხეჟეჟე.

რ. კ. (50 წლ.)

15 ს. აფსუა. (17. VIII. 40 წ.)

40.

ზადიგ ეჟ ხ-ქლაჟ იხიან, იფჟიგს „იხი!“—იჟიან, ილგთე. იფჟიგს ენღლხიგ, „იხიგზარი“—ლჟიან, დაფშან-მაცარა ილგმანაქე. ლანწა დანახ. „აჟე ზიგზარი, მააჟანთ, მააქეჟეჟე-იჟიე. „ჟიარს, აჟე გჯეჟახეჟე“—ლჟიე. „ეგებანცა?“—ანგჟია, „აჯციგ აალგმეჟეჟე, ირანქი. ეენეჩანქ, ხ-ქლაჟ რაჟა გჯანამდე აჯციგ. „აჯციგ აქიეზარი, ჟაჟე მებანეჟე? ჟაჟე აქიეზარი, აჯციგ აბანეჟე?“—იჟიე. იფჟიგს ჟი ალა დანაწეჟე დანაგემციაან.

რ. კ. (50 წლ.)

ს. აფსუა (17. VIII. 40.)

41.

ჟეთი იხნეგჯ ირეჟანნი

ჯიეჟ ჟეჟან. აჯციად აქიი ენეარცეჟე, ხეჯეჟე აქიეტიან-შთა იეარცეჟენ. აძი ანეიდა-ჟიი (sic!) დანქიეტიან, აძი აგეიჟეჟე დანქიეტიან, აძიეჯ აწჯეიჟეჟე დანქიეტიან. აძ აქიი ეეშეიარცეჟეჟე აშეჟთა ჩეჟიეჟე დანარეჟელე. აფეხან აქიეტიან აჩეჟე ჟეჟსა მეჟიე: არი აჯი იქცეჟე (!) აგეიჟი დანქიეტიო მანა: აჯი დანაანსლარა!. აჩეჟე დანაეცეჟე აგეიჟი (მ)ანქიეტიან იჟეჟე შებენ-ან დენაძან, მეჟიე: „აფეხან აქიეტიან «აჯი ჟიანსლა!»—იჟიე“. მეჟიეანტ ანინ. მენმეჟიე, უჟ აგეიჟი (მ)ანქიეტიან მერგჯ უსა

30

იჟიე: „სარს სჯეზარეჟე, სანსლაჟ, აჟესა აწჯეიჟი დანქიეტიო მანაან, ჟეგჯ დანაან-სლარა!“—იჟიე. ანეილფანან აწჯეიჟი დანქიეტიან იჟეჟე დანაძე: „ჟეჟანსლა!“ რჟიეღე.

იპიან, აქაჲ. აცი ამ აქი ინიძან ველთაზან ათინგ'გზ ძეშთა ითაზ იზზევ'გ
 აზიტ. ამი მენააქვ'ვუხ, ჭარბანთჲჲ სამწასნე იშტნახენ აცი აგე. მეშაავუხ ჭა-
 სანჩაჲ იპიან (ა)ანნი აბელ ატიგჷთა იქიტიანი, აძარე ანლაგე. აჭი აბელ აქანკა
 აქუსანჩა ღეწათიანი აქიან აჭი ენაღა, „აქიან ექანსხუზარი, ზიპაჲ—ჰია, დანააქანთ-
 შალი, აზიგჷსანკა ოლე აწასი. ილე ენაწასია, აჭინგ ღიანხ. „სელ' აქწასიანე“—
 იპიან იქიანს ილეაქი. იქიანს დანაწათიანი ოლა აზიგჷსანკა აწელხენ, არი აქიან
 აქუმა არაყიანქანაგ' უზგანხ?—ლქი. აწელხენ აზიგჷსანკა აქიან ით-
 ლარსი. შიქისა ყოიქ ანაქს მედგ'გლხენ. ჭადგ'გინ ქეთი ამიგინსან ტიართა
 რგმაჲ-შთა ანდ'გლ მეგეწათიანუ ჭი იქიტი. ჭი ენგ'გითა, აქეთ აშეგ'გითაზ

5.

ანდ'გლ წესა ანლაგე. ანდ'გლ აწელს აქეთ ფიგორი იცე. ფიგორი ეყვან აბაგა
 აწელსა-შთა ირან. მენერბ აბაგა აქსენ, ირშგ. მენერშ აცია გერხერხს
 ანლაგან, აბეა ვერხ. აბეა ნავერხ, ქეთლაგ' გერხერხსმერსითუხ. აბეა აქვ-
 რხუხ აწარგან ანაგ. აჭი აბეა კიან-ქიან ირშან, ვლეთი იყარწი. ანახ' ანახ
 ჭიანი იშტან ფიგორი ძ-ჭანგარა დამიქტხ ილბან შაპლა დანითასენ იველერხსიან
 მიქე აწელთა ანელქელან, დანგ, ანაგლხ(ქ)ე(სი); აძგ' აათლგან. აბაგა აციან-
 ბეაგ' ილქიქიან ანლაგე. ეყანლაგა ლეთი კელთი იზგ'გელწარხს დანლაგან,
 კელთა გ'გინალმე ლთა. ჭესა დამეყახ-მაციარა ლეთ დელსგ. ლთა დანთგ,
 აქეთ შიგ'გოიანწიგ'გ ანაშა რგინ, ღერგან დეთარწი. დანთარწი იწა გ'გინან-
 შიგ. იმეყახარაიგ'გ ანგ'გე აქიანთსან ანაგ.

10.

15

ჭადგ'გინ მუშეიან აწელ იწა ლე ანანგუ-შთა ზიქი იბე აქეთ აწაგე.
 მენერბ ალ დანქიან, აწა აქიან ანაგ. ანაგან, იფიან აწა. ანთიგ
 აქეთ იზლაბანაქუშაზ რგზანხეაშთი რყა აქეთ რგზარა ჭინდერ, კიათან, იზზე-
 გ' აქყა აათლწ. სარე ისქესიულგ'გ ანაგ'გოთ. ჭეთი იზზეგ'გ ირეგანხი?

20

სი. კ. (50 წლ.)

ს. აფსუა. (17. VIII. 40)

25

42.

რეცქან ჩე-ზხიან იმან. მერზანბქ აქიან არს ონ'გ'გ. დანა ბეგე ტაპირ
 იზზეშთა; ანაგ'გინ მერზანბქ გ'გინანდერგულმ, ტაპირ რეწაპა იქინანდერგულნ.
 „ჭარნი იხიან ტაპირ“—აჭი ანაგ. „ისერხიან“—ანაგან, მერზანბქ გ'გინან.
 „სარს სრეცქანარგ', ანაგ სემანარი, ანდ'გლსე“—იპიან. „ინგ'გ“—იპიან, დემან-
 პა. „ილთაგ'გინარი, ჩე-გინათეჲ უსთეში, ანჩი [ი]ლთაგ'გინარი, ჭარნი ილთაგ'გე
 აყარა, ანჩა უსთეში“.—„ან, აგ'გ გ'გსთაგ'გე აჭი ანაგ-განეგ'გ მედ'გსე. ან-
 ყარაგ'გ მეა იმერო“, იმეყანწარაიგ'გ გ'გინან. ჭადგ'გინ მერზანბქ
 იანგ'გ დანქიტიან აბანარ დეგე ანგ'გ ჭიანთა. დანგან(ქ)ა ბენ-დელსგ'გ დან-
 ლსთა დანანქიანი. აჭი ანაგ იმეყანგ'გ დეგე, აჭი ანანქი დელსთე ჩეგ'გ-
 რეცქან, იცეგ'გინარაგ'გ იცეწანთა ისტეწან, აწაგ დანანქიან ას დელთრა
 დელსთელე, დელსთელე დელსგ. აწაგ ლანქარან. ანაგ „აწაგ სანგ'გ“—იპიან.
 „ანარბი, არი ზეიანდამე“—იბე ანაგ, დეგე, დეგ'გელე. „უზიანგ'გ ჭარან?“—
 იპიან, დანგ'გინ,—„სარა სრეცქან, ანაგ'გ სერდერხან, ანაგ სელანაგ, აწაგ

35.

საშე“ — იპიე. — „შთა, აჟადა ჟაშინზარი, ჟაასჩაფხუნტილ!“ — იპიე. ღეჩხ-
ფხუნტილარნეს დანლაგან აჩეგ ეგგჯეზანგელე (sic!). დანგეზანგელა, დაბბა-
სუნ ღეგეჟ-მატრა დეგეგელან, აჩეგ დეჟიერტიე. დანდეგერტია, იშაპი ანდეჟ-
შაილან, აჩეგ ღეგდენარჟე. დანგედენარჟე, „უხაეგეზარაეკე ჟააჟეასშთა ჟაა-

5 ზინკ სერპის! — იპიე. დეჟიჟისუნ ჟეს იპიე: „ილთაჟდრეგ ჰია, ჩეგ გელუსთუ-
შაჟი!“ — იპიე. — „აჩეგ სელუმთან — იპიე — აჟესა „ჩეგსერეკეჟან, დეჟინ აჩე ააი-
ქისხა-შთა“ ადოგეგ დრუმბიახუნ!“ — იპიე. „აჟეჟე ისჟიეჟ-ჰია ზაჟიი ჟიარო ჟუნან-
ჰელე“ — იპიე. — „აჟი სენანჰო ეკეგ გეჟამ, აჟესა არეკეჟეა აბნე ღალახარი,
აჟაჟეას „მერზაბაჟე“ დეშეჟეჟე ეფეშე-შთა ჰარეჟეშეშთა ჰაჩეგ აჟიეგრეჟეშე“ —

10 ჰიაშთა, არეკეჟეა გეგრგახაშეჟე, აბნე რლაფსაშე“. ჟადერჟიან ტაჰირ იეიგ
აფეშეჟახან, „სარო ტაჰირ სეჟუტ — იპიე — ჟიარეგ ჟინჟიეჟია ჰაჟეგეგეგ ჰალა-
კახან“ — იპიე. ღარო ტაჰირ აღირა რეკეჟენ, აჩეგ ზეიეჟ ნოახ. ნოახეგ-ჰია ღარო „გელ-
თაჟეგ“ — იპიე. აჟი ანგეჟია, ღარო ბაჟა აღირა შეეგეგეგ აჟიეგეგეგ აბნე იჟი (sic!)

15 დეგეგე. იჟეგ (sic!) დეგან დეგრესას მეშეჟეგ ჰიეგეგეგეგ ღეგრჟანწილ დეგმან. ჟადერ-
ჟიან ჩეგეგ ააითახუნ დანელეშეჟე. აჩეგ ანააითა „არო აჩეგ სარე იგესთაჟეგეგ, ჟიარე
ილქინაგრე“ — იპიან, ტაჰირ ნიეჟ აჩეგ. აჩეგ ანგეჟია, ტაჰირეგ დანლაგან ჩეგეგ
ააითე, ითაჟეგ ბეჟარა, ზეგეგ ააითე. ღაითან, ეგმბზირაშთა ეგლეგეგ.

რ. კ. (50 წლ.)
ს. აფსუა. (18. VIII. 40 წ.)

20 43.

ღრეკეჟეაშთა ქიეგეგ იტჰიეგ-ააგან-შა ღეჟან. აჟი ბქიეგ მურანდი-შთა რმან:
ჰარამეგ იტეგეგ იმჰანრა-შთა დახგემსრა-შთა. მეშეჟეგ აბე-ჩიეგ ეჟანაზ აჟეგ აშე-
ჩეგეგეგეგეგ, წიანჟან-ღეჟეგ აბი ღანაგეჟეშთი იბან, ეჟანგეგ. აწია დანლაგან. აბეიი

25 იჟეგ. აწია წია-ყათეშენ, წია-ღეჟენ. აბეჟ ანგეგეგ ღააგეგეგლასიეგ ეგერე გეშეგრეგეგეგ.
ჟადერჟიანა აწია აბეჟა ღანანზე ანახიან აბე აჟანაზ ახგელა დეღეგეგეგ. არო
აწია-ბეჟა ზეიეღ დსანჟეზარი, დესრეგრაზეგ“ — იპიე. საღე დანიეგ. ასან დანიინ,
ღარო აწიეგ იეგეგ ღაფეშეგეგეგ-შე წია-წლაჟ ინჟანშთა აჟი ამეგეგეგეგ, ღაშანჟეზ
ანგედერე. ასან ზეიეგ აწიეგ იჟეგ დეგეგ. აჟი ითეგეგეგ დელე-შთა ასან რლაგელან,

30 ეგრეგეგ დეგემან, იჟეგ აწიაბეჟა აჟი იჟეგ ინგეგეგლან, ნობეგეგ „არო აწიაბეჟა ჟიარე
ჟეწია ანჟეა?“ — იპიან, დეგეგეგ. — „ანჟოტ (II ანჟე) ღარან-წილან“. „უხლახბეიე
ეგერე ანჟეზარი?“ „სარო საზებეიეოტ — იპიეგეგ — ინღერნეს“, „უხლახბეიე“ — იპიან,
დეგეგეგეგეგ. „სუხლახბეიეო აჟი აჟე: სარო ისტეგეგ გელქეჟე. აჟი აბეჟა სი ის-
ტეგეგეგეგ ისტეგეგ. უხრეგრაზერნეს, ისისახრნეს სჟაჟ“. ჟიარო ურეკეჟეა. აჟი

იზღუესიხიხია? — იძიან, დღეწმამ. „სეჰჩღლა სეუზჩჩუნაშა, ჭარუ ურახხანწკა“. „სარს აკლაგჯ სეგრაზხუშაშა, ჭასწან იყოწწაწმამ?“ — „ჭისწანგჯ ალპ ისეკეაწწი, სეჰამე. ახრათ აჩგენ ისიხიხუკ“. — „ჭისწან სარს აკ'სსჰიჰი სეზლარაზხუშაშა“.

— „ჩჰასასჰი! — იძიენ — ჭარუ უზლარაზხუ უზხხუშა“. „სარს უფსენწკვჯჯ უსეზჩჩუნან ჭისჰიარო, იწამიამი აჭრ აწიამეჰა ზეჰიამ?“ — იძიენ. „იზღუესტ“ — იძიენ 5

აჩიკენ რეკვაგჯ. „შთა, იწამიამიარო, სარს ფჰაკ დსემეგტ — იძიენ, — სუფჰან დელასიუტ — იძიენ, — დღდგო, დყარო, დღღლ'არო. აჭრ ლეჰი ლემე, კარაღი-ლუშა, უმპგლა ილქიეუწლარა ათაგჯ, ჭარს დღურჩალიარა ათაგჯ. აჭრ ილქიეუწუ-მიცარა დღურჩალიარო, ჭისწან სეზხხუშა“. „ისიგსიწუშაგჯ, ისიფუშაგჯ სე ისიგსთალუშა“ — იძიენ. — „ჩაწამი“ — იძიან დდღელეჰ აჩიკენ. დანდღელა 10 აჩიკენ-რეკვა, აწაწა დციან, იფჰან დჰამეგე. იფჰან დანჰამეგან, იფჰა დღეშაძმან, დაგჯლ'აჩამეზ, დაგჯუჩამეზ, დაგჯლასიგმზ. „არო ლეჰი სუფჰან“ — ანეჰიან, აჩიკენ

დღეწმამეგტ: „სარს ქანაქალ'ა სეუეუწი, უსეზჩჩე“ — იძიენ. — „აა, სეგჯუწკმჩჩე-უწიწიწიან. სუფჰა არო ლეჰი იზხსჰიან, დღლასიუ ზესჰიან — ჯარგჯ დღეშამამ ლეუს აყყამ, ლენამგჯ დღჯალადღამ, აკგჯ გ'ასლხუმ, ლეშამგჯ ლეუს აყყამ, 15 დაგჯუწმ. დღდგო ზესჰიანგჯ, ლეუს ზლამ დღჯაზღერჰამ. სარს ისთაგშთა

სეუჰა დღეუსთუშა, ჭარს დღეწმამეწი ისმბა ჭისეკტ — იძიენ, — სარს სეუჰან დღეგარან დღმბან, ენარანლშთაგჯ დღმბაშან, ფაშთანშთაგჯ დღმბაშან, ამიგჯ

დღჯღესემერბმე, მამშთა დღსაანგჯ. აწმთ დღრეკციარო ეგჰამგჯ დღდრგთხან- 20 შაშან, დაგჯრაანუშან, აწგსა დღეზრგსემთაზ, დღჯღესემერბმან, აწმთ გიგანპ არგლმეუენ ზალემლა (ციქარან) რხუნ (რგმანგხუნ). აჭრ აწაზლა აწმთ დაგჯღესე-

მერბმე, დაგჯჯჯრგსემთე. სარს დღეუსთუშაზ ჭარს ჭიეწმამეზ (sic!) აჩიკენ, ისმბან. ჭარს დღეუსთუ არო, დღეუსთუზხარო. ჭარგჯ სე უსეკეიგეტ — იძიენ. 25 დანწამერგჯჯ აზგჰიამ ფა-შთა დაარხიან, ფჰამგჯ დღმთე-

ყომე ანელგეს რეგეაციამეჰა რეჰე ვიმბარა რემან, აწმმარაქე დღეა 25

ლარს. ლარგჯ დღმან ჭისწან, საბჩ დღრეკრა-შთა დღყან. აწმე აწმმარე ეყელან აძმან დეკგე ლარს. „მ“ ასესით, ისეზაშა — ლეჰიარნესგჯ დღეუა-შეჰა. ჭადღრჰიან დღდღელწენ ადინგ „ძე-ქანდღრეჰ გგლან, აქანდღრეჰე მ' აათეს-ხეტ“ — ლეჰიან, დანდღელა, აქანდღრეჰ აწიე ლეკიანგესითენ აძე შარდა ლეკე-კათიე, ლარგჯ ძე ლეზიენ დანშეგლან. 30

აწმმარა დანანახ, შარდა მწამთა ფა-ქეიგეკ დღრე. ლეფან-ჩიკენ დღდღე-ხეჰა. დანდღეზხა, ჭიეწმამე ზანბხა ანახიენ აჩიკენ: აწმლაციამეჰა რეჰე-ქანდღრეჰეჰა აწიე აწმმარო, აძე კეათიენ. ჭადღრჰიან მანდღეუგჯ ანბადღეუგჯ აჭრ რეგორთაწუნ 30 - სიბღე. იყარწარს რემდღრეჰეჰა აწმსა რყან. ჭადღრჰიან ამიამეჰა ეღღრეწმანი.

ამეიყა მადრფშოზ შუგსა აარქაჰი: აჲრ აჩიონ ანტმგია (sic!) დანთაზ, მანჯა
 მბე რტუა ზადი მკეუმზ აქ' ყაფნი ჰარამ ზლან". მანჯე მბადლუგჯ... იზგეგჯ
 მალატან მაზიგტ. აჲრ ეფშა მანტაზ აყყარწაზ. მან-ჩიონ აჲრ აალგიალასიჲ:
 5 სასარ რტგეაღია რტე დანტს, ვემბარა რტეაშთა, ტუაჲ აძბა დაკენ, დაადოღ-
 წეშთა, ამ' აშეღტუიუზ, აძგჯ აშეკალთაზ (აალგიალასიახტ). აჲრ ანმარ-
 შია ამეიყა მადრფშოზ აჲტსა აარქაჰი აჲტთ „სიერტარზერი ამ' ახკალთაზ
 ირანსიახერი, აჩიონ აჲტსა ცეჲარა ყუმწანა-შა დეკალანაშე". იგჯარ-
 შიან, იგჯარაზან, დარგჯ აჩიონგჯ დეზარა-შა დეკალან, თააციალგჯ მტგე-
 რლუნ. მბაგჯ უი აწიბჲ იქაზგჯ, რფა-ქიონ რზარახან, აჲტთგჯ რანდტუ-
 10 გჯ რბადლუგჯ მანჯარაზან, აჲრგჯ ხარა ამსხა-შთა დეკალნი.

რ. კ. (50 წლ.)

ს. აფსუა. (18. VIII. 40 წ.)

44.

ხიოჯა-ჰია დეკან. ბბნა დეკან, წლაჲ დეკლან, მბაჲ დტეიტან, იტგეა დ-
 15 ლაგე. აძი მადალა დემჰიქსან. ხიოჯაზ დემტეტ. „ეჲ—იჰიან—ხიოჯა, აჲრ
 მბაჲ იტუჲს, მანფუჲგრაჲ, ტუაშაჲიტო ტუაჲჲტუა-შთა, ტუაშტაშოტ“.

—„ტუარ აჲრ ზდგრეზ, სანფსაშაგჯ იუდგრეგეტ. ისრტმჰიაჲა უგანსეშთა-
 შამ“—„აჲ' მბაჲ მანადლუგტრაჲ, აჲნდგრ მანწა-შთა აბარ აჲაძ ტუანტდ-
 20 ლარაჲ ზანტ ტანტუაჲ, ტუაჲ უფსტე ულწეშოტ. აჲაძ აგეჲჲე ტანნაძარაჲ,
 ტანანსხრაჲ, უფსტე იტლწეშოტ. ტადგრჰიანგჯ ტანნასკანსრაჲ იხფანტუ უფსტე
 იტლწეშა, ტუაჲ უფსრტ“.

„სარ სუფსტეტ“—იჰიან [ხიოჯა] ჩეგტეტეტ. მანჩეგტეტ, აჲნდგრ მაშეწა-
 შიან აჲაძ იტდღღეტ. აჲეგტემაჲეა მჰანმან აჲეგტემალაჲეა ხიოჯა იჩად ირტუ
 მლაგეტ. ეჲ, ზნათ-ყახემ იჩად ალი ირტუეტ“, აჲტსა დეშეშტაზ აჩან-

25 ხჩა დააგანდღღეტ. „ხიოჯა უჩად აჲეგტემალაჲეა ირტუეტ“—იჰიან.—„შთა,
 ზნათ-ყახემ იჩად ალი ირტუეტ. სარ სუფსტეტ“.

— „ტანფსტ, უშაიძეტი!“

დგჯ ზგტგლე დანმგტლა, აჲირტე-ბანალა დგესა-მაცარა დლაგე. აჲუა
 დაჰიგწყახ, აჲტთ დცახტ. „ხიოჯა, ტუაბყახ?“—რჰიან, იწაბეტ ხიოჯა—„სარ
 30 ახრთ სცან“.

„რეე-შთა, ახრთ?“—„რეე აჲრ ტეჲ: აჩანგხჩა მაყარა ცეჲან დგჯეჲამ.
 სეფუჲ-მაცარა საათეცეჲ ახრთ. აჲტ ტეჲტ-შთა, აჩანგხჩა იჰიატან ზეჲეჲლ!“

რ. კ. (50 წლ.)

ს. აფსუა (18. VIII. 40 წ.)

45

ზაყარა-ზწყარა უნას რგმაზი?

ჭიჭა უნას რეზჩუნ. აკადე დაქიადისშთა რეუასაქიე დაარტლაფეზა პზადი დააგტლან, უტსი იჭიე: „უნასკ დასტუთარი, უარი სარტ პ'უნასაქიე ეყარახუშე“.

ანახტე დააგტლახენ, ატესა იჭიე: „სარტ იტესმთუ-შთა, უარტ (ა)დასტუთარი უნასკ, უარუ უუნასაქიე რწყარა ჭიჭბნ ინადტუშე. უტთ აჭიჭა ზაყარა-ზწყარა უნას რგმაზი?“

5

რ. კ. (50 წლ.)

ს. აფსუა (18. VIII. 40 წ.)



ში სთამადა იქეთუნ, აგორფეჯ აარქ ივარფოუპ. ახჯ იზთაგჯლო ახია შადა იენე იკეფეზ-ოუპ, ნას დჯეენ მქკ დენეუიან, დაახტ იფანგ. იფე „შაბანყაზ?“ — ლჰიან, დჯეწაადტ. — „სნეუიადტ აბრან“ — „სუციქია ებაყო?“ — ლჰი — „სუციქია ირჯლამშახტ იკაზეტ“ — იჰიედტ. ნას იფჰიესჯე დჯეიფიფოედტ.

ჰიემშეკ აყარა ფსეჯეფედტ. ნას „ადჯჯლ ზეჯროუპ“ — იჰიედტ. აფეხ ეფეზ აბრაა დლაგან, აჰიარ იფეჯედტ. შიოლქჰია ჰიეზბა რუზნა ახჯ ყანე ი იციერჯემფონ. დჯეიფეტ: „იციერჯეზგარი, ისქმერხპ“ — იჰიანე, დშიედტ. ი ინლქემიფიან, „ადიი დაჰიარ“ (!) — იჰიან. დშიორტ, იზემიიედტ. უს აადჯ აქიტუწარაქე დლიფენ კიტალქ აადხიე(დ)ედტ. აქიტალქ ექეი¹ რთეფწან, დტიედტ აუნჯყა, იფჰიეს ლყუნ. „უზაად, უუს კანე, აქრ ზმუუეტტ შიოფი ლჰიედტ. სთამადა უს იჰიედტ: „სუჯნჯწაყა სჯეედტ“ — იჰიედტ. ნას ეექეი დლოჯშენ, კიტალქ აათეჯხტ. „ბარა აქიტალქ სწიედტ ბბო!“ — იჰიან, აქ ექეიფე აათეჯხტ ილჯარბქედტ. „ადი-რანჯემიან!“ — იჰიედტ — აქიტალქ ზწი დყამლქაიედტ — იჰიედტ — არი ადიი დანანჰიან (!) სურეფედტ. — „იბზროპ, სჰიომ. ; უმჰიან!“ — ლჰიედტ. ნას ილჯემჰიანედტ, ლჯეილა-ფჰიეს ილალჰიედტ, ლჯეილა- გჯ დანჰიადი (ი)ლალჰიედტ. უს მაცარა აჰიენტიარ იდჯრტ, დაჰანედტ. დჯე დჯეედტ სთამადა. აჰიენტიარ დჯეწაადტ: „შარ აბრი ეფეი იყამლი ზანჯე, აქ¹ აზი იუჰიედტ, ისანჰი!“ — იჰიედტ. სთამადა დაციერჯემფან, იშეჯ ექემიედტ. ახჯ 'ნადო იფჰიეს ლჯეირე იშეჯემეა, „აბრი აქიტალქ სქეიფა წაპ-შთა «ისწიედტ»-ჰია, ილასჰაპ. აბრი ილჯეწიანაზარო, აბრი ეფარაგჯ ხქედტ, იპანენხოდტ-ჰია, აბრი აჰადსაბლა ილასჰიედტ. ილჯეწიან(ტ), შიორ დაადქედტ. იზჯეუზ სუჰიეს ლჯეირა-მგარა სქეპ. შარ სუუსასუპ, სჯეუ, უნაპქ სანუპ“ — იჰიედტ.

აბრი ოუპ აფჰიეს ლჯეირაგარა ზეციქო.

ნ. ფ. (66 წლ., გადმოსულია კუინისკიდან).

ფსხუ. (10. VII. 1947 წ.)

2.

ზიჯჯანცია თახრქ იცქედტ. შიეშტაქ დარჯენხქედტ(ტ). ჰიეზბა დარჯენხან, ე კაკაქ ნარჯიედტ(ტ) ზიჯჯე. აქ¹ დარჯეჰისიედტ. დარჯეჰისიან ადიჯჯ სი იზე დანჰიადიჯჯ სი იზეოდტ — რჰიან, ედმარქედტ. ნას ედმარჯიანედტ. ეგრედ

ედტ. ¹ ინფეზე, ადი დიანუანე დჯრბქედტ(დ). „აბნი დიანუანე იპარშიანჰ ჰიეშტაქ სიერჯიან!“ — რჰიედტ. დიადტ, დიარჯედჯელან, აფსშიე დადბქრჰიან: „შარ ჰქეჰიეშტ, მად ჰანუქექენ!“ — რჰიედტ. — „იბზროუპ“ — იჰიან, დლდჯეედტ. უდ ოპ: აბართ აჰიე-შტაქ ჰარან ზიჯჯანცია ჰაყოუპ, დაჰქეუშიარი სქეპ¹ ზიომ, სე იშასაჯეზსიომ სიანქეშაჰათხოზარი — „ჰაქეშაჰათუპ. აქემზარ დ ჰიომ“ — რჰიან, ინაპი დანჯრწიედტ(ტ). ჰიეჯჯ დლალგან, აბას ირჯეშიედტ:

სიანქეილადა?“ — „აბნი სქეპ“ — რჰიან, ადი დჯედჯრბქედტ(დ). ნას ში

¹ პარედლად მომესმა: იდრქემბამერეშიედტ.

ქიასენ) ჰიაჯან ღერფურ ანლაგე(ტ). იციან, იტგრხუნწკარა ღერფურეტ. ღენუნრფუან რმათაქიავგ² აანგმეუნ, აჟინგ დანახტ. იფჰიუს დადამფულან რქუისია ზაჰირ. უზფუანდა?—ჰია, ღემწაიეტ.—„ისტქისიაზ ზღერუჰა,—იჰიეტ—ახრათ სტუან სერფურეტ“—იჰიეტ. აჩადაქის ზტგ ღემგერფუან იფიუს გ²ლმჰიამ (sic!), იფჰიუს ღემგერფუან დანოთო. აჰემ ღარან ივალწან, აწიქტარა დანლაგე(ტ). აჰემ ტქემ ჰიაჯან აჰაქიან შაგერ.

5

6. ქ. (17 წლ., მოსულთა ახალ კუინსკიდან)
ფსხუ (16. VII. 1947 წ.)

5.

ჰიაჯან ჰიანგ ადი¹ ღტუან. აჰემ მჰი-აიგარან ღცე(მ)ტ ჩიადანლა. დანნადან-
წულა ანაჰი ღქიგულან. ღემქიგულან ღსა იფუჰან (|| იფუჰტუან). ჩიანნჩა.
ხიქტქ დაარღველ(ტ). ჰიაჯან, „იუღურ ზაქირ?“—„მქუ ფსყეტ“—იჰიეტ.
„ნას იზაფანფუჰა, უსქიგულო ნაფუჰურ-ან (sic!), ტარან ტაქიჰაჰეტ“—იჰიეტ.
ჰიაჯა დაგტულან, „ტარა, აჰემ ზღერა, იფმღერა გ²ტამ“—იჰიეტ,—ტასყანგ
სანფსუშიაგ² უღერეტ, დაასჰი!“—იჰიან, ღემეტეტ. აჩიანნჩა იჰიარან გ²ღღღერ-
ხამ. ღემეტეტ, „ტარან ტანფსუშია ტანსჰიამ: აბარან ახიან უნწალარი¹, უჩიადან
ხენტა დაამსუშოტ. აწიქიან ტაქიჰანე უფსუშოტ“—იჰიეტ.

10

15

ჰიაჯან ამქემგ² ტქემწან, ღემღქილემტ. ახიანჰ ღანანამან, იჩიადან ამმეტეტ.
ჰიაჯან ჩემეტუნ, ჩემეტუნეტ. იჩიადან იყატან-მაცარა აჰიანგ დაახტ. იფჰიუს აჰიანსა
ლჰიეტ: „იჩიადან ანახტ(ტ), დარან ღემტამ“—ლჰიან, ფჰუბა-ხიბან მშუ ღემეტუნ-
შაგეტ(ტ). აწიქიან აწიქტარა ანლაგეტ ითაქცია. ჰიაჯან რჰიანგ დანან ღემტარ-
ჰიეტ. ღემტარჰიან აწიქტარა ღემწაგულან, იფჰიუს დანანაღღღურ, ღემღემეტ. ღტუ-
ან ღანლაგეტ. „ჰიაჯან დანახტ!“—ლჰიან. ჰიაჯან დაგტულან „ღემჰან, ღემჰი
ჰიან! სარან ახრათ სტუან (|| სტუეტ)“—იჰიან, ღემგ²რგ²ხაბემგ²მ. აწიქიან აჰა-
ქიან ააზხან რჰიო-მაცარა დააბემგ²ეტ, იფუჰემჰან. აჰან დაარტლარწახტ. აჰემ
ტქემ ჰიაჯან ღემსნგ ღემჰააგტულანგ.

20

25

6. ქ (17 წლ., მოსულთა ახალი კუინსკიდან).
ფსხუ. (16. VII. 1947 წ.)

6.

ღემჰემწეცია ტუან. ახან გამიქ ღემგ²მან. დარა ადიამი ფჰიქსცია რგმან.
რახშა-გამიქ აქიანსკა ღემქიან ღემეტურგ²რან. აბემჰემწეცია ეჰიანმსანე იშა-
რანცონ. რახშა ღემჰიან გემჰილამან ღემჰარგ²რან. მემჰიქ აბემჰემწეცია შიარან-
ცარე იეტ. რემჰემწეცია რახშა დააღღღერგ²ან, აქემგ² შიარლამიან ღემარღღ-
გლ(მ)ტ. „ჰანწიფუა,—რჰიეტ—ბიანგ, არან აქემგ² ააღღღეტ“. აფჰიქსცია
იშააღღღეტრან ილემჰიანქცია ღტა მსან ღემღემეტეტ. ღემღემეტეტ, აშოქარა
აგამიქემ ბარემგ², ღემწარეტ. ღემწეცია ანახტ, ინაფშა-აჰემეტ. რახშა ღემგ²რგ²-

30

35

¹ ჰემ თქვა: უნწალარა.

ხამ. აწუჭიან ირუზწააუთ ანლაგეტ. „ჭანშის დაბაცა?—ჭია.—„იჭანდღრამ, აკისკა დეჰიტან—რჰიეეტ—დახკა იგ.ჭანდღრამ—“რჰიეეტ.

მუხკე ექვანმსუნუ იფშაანატ, დეგრმრრუტ. აწუჭიან რაშეწუბა დეღტქილე(ა)ტ,

5 „დახსნტა“—იჭან. დეშინიაზ ამარე ამძი რუფჰა დახნა ლქიუ დნრტ. „შუბბანაგაჟ“—ნელჭან,—„აბარო-ეფში სახშქ დეძბნ, იღტშახხუ გკუსხდღრამ. ისსკრ-დღრრა სთაწუბ. აკტრ ბღტრაზარი, აასაპი!“—იჭიეეტ.—„სარი იზდღრა გკყამ, აშანსა უტანტ აკრუჭან! შუწუჭიან უსწოახწუშატ—ლჰიეეტ.—აშტგ რუმზარი, სან დაანარი, ულწუშატ. აჭიეტტჭიუს კუჭიე ლანჭარი, გწუწამ“.

10 კარგ ილრგქან, აპაქი დუთალეკიან დელწიახგეტ. „სან დაანარი, ალიკი ლესკრჰიუშა, აშან იუანპ“—ლჰიეეტ. დანდლწიახტ, ლან დაანატ. დეშაიამიელოზ,

15 „კუ, არი ზაკი-კუჭიან?“—ლჰიეეტ. „სან, ჟეჭიეკე გკყამ, სარს სრუბ იჭინრ, დარაძეე გდგკყამ“. ნას „სუა ბანლაფში!“—ლჰიეეტ. „ბეგე სლაფშერენ, ლაკი სანბიარი“—ლჰიეეტ. „იბანსიუშატ“—ლჰიან, დალაღრუფში დალაგეტ. აუბან დენსლაგან აბეუჭიამეცია რახშა დეშეარმუზ ილლჰიე(ტ). აჩიენ დახთატსა დეწიეჭიან ნას აჩიენ დაჩიეკრემწუნუ, ლარს ლან დეცახტ. აფიქსტია აჩიენ დაჩიეკრეღახტ. „იუაამ ილპან?“—ლჰიეეტ. „ისანატ, აშანსა ბარგე ბესტ ცეხეუშატ სეჭინგ“—იჭიეეტ.

20 „სუტენწუბ. სან სელბარი, დეგსწესუშამ; აშანსა სელშიეუშატ. ილპირ-გკუსტესუშამ.“—„ბეგელბარემ“—იჭან, დაადტქიეეგაღეტ. დეშაანაზ ლან დელბეტ. ლან „დახნა, ალპ ბეუშეკისა ბერგტარშთლააეტ!“—ლჰიანტ-ჭია, დეგაანენდემიეტ. დეშეცგრბ რუჭტ მაზანგინე ძეკ ტყან. აუბან წლა-დტუე გტლან. ლქანწა აუბანსა იჭიეტ: „არან ბტქიტახტ! სარს აუბაქია აუგან საანეტ“—იჭიეეტ. აუბან დტქიეტრან, აუნტ დაანატ. დემცახა-მეცრა დეგანშთლეეტ. ლარგე აწლა დტქიტან ბეუ-შეკისანდა დეგიტლო, გტმანატ დარან.

25 მეშეკე ფიქსე ქეგარს დაანატ. აძე შაათულგარს აძლამ ლწუყუბიე დანტფეშაა დელბეტ. დენლბან ტტლან, დღტდტალეეტ. ლქა დალაფშია დღტრტეო-შია ყალწან, ლნაბე აგიტრ ალაღწეეტ. ინლაღწა აძლამ დეპიქიხეეტ. დეფრენ, დეღტქილეეტ. აძლამ ლემათაქიეგე (ლეცეეგეჩიეიეგე) ლესიაღწან ლა ლქიეუშია ჩეგყალწან დტქიტეეტ. ბეუ-შეკისა-წუნუ დტუეშთლაზ დაარგანლასიხუნ, აწლაქიე მაანატ. აფიქსე რქიტახტ დახნა ლქიეუ შტრშინ, დერგან იცახტ. აწემარაყარწან, იწიეღალზ დახნა დტუეშინუ დერზანატ. დენთუ-ააფო დაარტალეეტ. აუბაქიან იზაქე გკრდღრამ. აწუჭიან ანშთალან ირუჭეტ. ირუკენ, ააციანოშ ანლაგეტ. ირპანრაკე, გკლუმან.

30 „ბეჭიეტუჭესხა!“—რჰიან, ილშანატ. უოწუჭიან „სუტეკუსუპ“—ლჰიან, დააგტლეეტ. ააღწეშიენ, დახნა ლოუპ. უოწუჭიან დეზტქესიექიან რანლპიო დალაგეტ. იშექუთუგე რანლპიან. აფიქსეგე დაადტლურგან, დერშეტ. რახშან დტუეშე აფიქსეციაგე რუშეტ. დახნა დტემანუ აანხეტ. იბზახუო, ინბერ იღტქილახტ.

7.

სმარა ააციკერგწერთალა ჰააღლ'აქ დტყან, მაჰმუღ-ჰია იტხ'ჟონ. სმარა თასიართალაგ'ჲ ჰააღლ'აქ დტყან, აჰმანდ-ჰია იტხ'ონ. სმარა ააციკერგწერთალა ატყაზ აჰააღლ'ს მაჰმუღ სმარა თასიართალა ატყაზ აჰააღლ'ს იხაბარ აააღლ'ონ. სმარა თასიართალა ატყაზ აჰააღლ'ს აჰმანდ იხაბარ სმარა ააციკერგწერთალა ატყაზ აჰააღლ'ს მაჰმუღ აააღლ'ონ. აჟისა აჰიფჯაგ'ჲ ზანგ'ჲ იგ'ემაბაბბ'აღუტ.

5

ზანგ' აჰმანდ იგიერთუკუტ „ღახ'ტყაზარააკ'გ' არტყარა ზებ'ჯე რჰიო მაჰმუღ ჰააღლ'ს დშაასაჟურა, დღგ'შეზუჟარა!“—ჰია. ართმასუკ აზნა ნუღ ნგ'ახიან, მეჰიან დტქილეტ. მაჰმუღგ'ჲ აჰმანდ იგიერთუკუტ „არტყარა ზებ'ჯე რჰიო აჰააღლ'ს აჰმანდ დშაასაჟურა, დღგ'შეზუჟარა!“—ჰიან. ართმასუკ აზნა ატყია ნგ'ახიან, მეჰიან დტქილეტ.

10

იგ'ბ'ტ დტღერ, ჟოწიფ' დტღერ-მაცა დტშეღერს ართმასუკ ატქინუ აძიღ (ღააა ანუ) დააფტლონ დგაბეტ. დგადღგ'ღან სალ'სმ ატყ'ბ'ტ. შთა, ეგ'ციანზიო ააღაგეტ. მაჰმუღ დშააფტლას დგაზწააეტ: „არ რ'ჟურა, ჟაბანციო სენაბ'ჯალი!“—ჰია.—„სმარა ააციკერგწერთალა ჰააღლ'აქ მაჰმუღ-ჰია იხაბარ საატან, ატგ'ა დგზ-ბარანგ'ს სტურტ“.—„იბზიოპ. ჟართმაც ითრ ზურა?“—იჰიან, მაჰმუღ აააფტლას დგაზწააეტ. აააფტლას იჰიეტ: „სართმაც ითურ ბ'ატუჟა“—ჰია.—„ჟარს ჟართმაც ითურ ზაჟიო?“—იჰიან, ააააზ მაჰმუღ დგაზწააეტ. მაჰმუღ იჰიეტ: „სარგ'გ' სართმაც ითრ ბ'ატუჟა“—ჰია. „შთა, ჟარს ჟართმაცუგ'ჲ, სარს სართმაცუგ'ჲ ატრთურ აანბ'ატუშარააკ, იჰარტსანს!“—იჰიეტ მაჰმუღ.—„იჰურპ'—წთა, იჰიეტ აააფტლას ატაწა. აჰიფჯაგ'ჲ რართმაცუჟია რუტსახენ, დასტუ დახ'აააზლა დტენ-ჰიენ, დტახტ. მაჰმუღ ჟარს დანნასტან (|| დანნასტან) იგ'ღაზგ'მჰააეტ, ართმაც დტამფუშეჟია. ართმაც ინააეტუტ, ატყია აზნანუ იბტ(ა)ტ. ბ'ატუჟ გ'უანმტ.

15

20

„აა, სგ'ამუტ. სართმაც ზგაზ აჰმანდ ატკიენ, აჟისა სარს დღგ'სეზტმ-ღერტ“—იჰიან(ნ), დაატენჰიებენ, დაირშთალახტ. ატაწა მაჰმუღ აართმაც ზგაზუ მაჰმუღ. იგიერთუკუტ დანნასტან, ართმაც აააეტუტენ, დტთამფუშეტ. ბ'ატუჟგ' გ'უანმტ, ნუში-ჟიეფიანმეია.

25

„აა, სგ'ამუტ. სარს დტუჟანბ--სჰიან, აჟისა აარგ'გ' სუეტეტ“—იჰიან-დტენჰიებენ, მაჰმუღ დტშოთლახტ. დტშეღერს-მაცარა დანტუჟიე მაჰმუღ ართმაც გ'ე იტხ'ბ'ჯეია დააფტლონ დგაბეტ(ტ). ააჰჟ(sic!). აარგ'გ' დაახდტლახეტ“—იჰიან დტეგრლ'ეტ. აჰიფჯა აადღგ'ღეტ. „აა, ალბ' დტუზგ'რაზხეტ! სარს უტ'ააპ, სჰიან, ააჟისა ჟარს სუეტეტ“—იჰიეტ მაჰმუღ. აჰმანდგ'ჲ მაჰმუღ ატყიან-ეფუშე-წილ'ან ეგ'ათგ'მთახტ. შთა რნაპ'ჰიან ეგ'ადღერკ'ეტ.

30

„სარს სებ'ჯე მაჰმუღუჟ, სარგ'გ'—აჰმანდუჟ“—არჰიეტ. შთა, აჰმანდ'აციო ეაციანზიეტ: ჟარტ სარტ რუწაჰა ჰააღლ'ს დაადღერა ათანჯოუჟ. მაჰმუღ იჰიეტ: „უნგ' აჰმანდ, არაან იჟარანმეია აჰაკ სუღლ'გ'ნ-ჰია დტყოუჟ, ჩარგ'ნრა ჰააზტან“—ჰია-აჰმანდგ'ჲ—„აეტურ, ჰტაპ“—იჰიან, სუღლ'გ'ნ იჟიე ჩარგ'ნრა იტეტ, სუღლ'გ'ნ ჩარგ'ნ დტათანგ' აანწუტ. კანბ'რისუკ აგ'მან, იტუარგ'ზარა დღგ'ბ'ჟამტ. მაჰმუღ კანბ'რ-

35

1 ჟურ თქვა: დტბარა.

ხჩაუნგ დლზახტ. აჰმდღე კამბიშ-ყე-თგაუნგ დალზახტ. კამბიშ-გაწიჲკ¹ ოპ ირუმო აჰაჯჯაგე. შეჰთს ენააშის, მაჰმუდ აჰამბიშ იხჩარუნეს ითგეცეჲტ. იჲი-ლანდიკა აჰამბიშ იწიგჰაან-მაცა დაგეჲტ. მაჰმუდღე ჰუნგ აწიჲკია ღეშითაგღლაზ-მაცა დაათჰსან ილაბაგე იგეღლუაგე ირგძენ, დანჲილან ანალჲუსლა აჰანცახტ. აჰამბიშ აჰამბიშ (sic!) აზიყე იჲილანდიკ ათგარან დაჰიგენ, იფსრ იმანგ. დან-ჲილან დალაგან, იფხეგ რლაბა-ჰააცან მაჰმუდ აჰამბიშ (sic!) ათგაცოლახტ. აჰამბიშ აჰამბიშ-თიგრა ითგეკეზენ, აჰმდღე დლაბდტლახტ.

„უჲეჰსჲია შიფანუ, აჰმდღე“ — იჰინ, ღეზჲუნანჲტ მაჰმუდ.

20 „ი, მაჰმუდ, სუჲეჰსჲია ურუზჲუნან. იგანლეჲტ, აჰამბიშ აზიყეთგარან ხი-დაჲუდჲაკლა სანგან, აჰ სელგენ იფჰან სლგდტალოჰ. „ჲუარო უჲეჰსჲია შიფანუ, მაჰმუდ“ — იჰინ, აჰმდღე მაჰმუდ ღეზჲუნანჲტ.

15 „სარო სუჲეჰსჲიაგე ჲიარ ჲიარცხე იგეჲციამ. აჰამბიშ ათსუჲთე(ა)ტ-შითან იჰიჲეჲტ, სარგე სუჲტანგ სეციოტ (|| სეციოჰ). ჲიწიგ სეჲრგე სციართაგე სეციუგჲუშიეჲტ“ — „შთა, ჰაჰაჯჯაგე ჰიჲეჰსჲია ანბზიზაიკ, იჰარფსანს! მაჰმუდ, აჰამბიშ აზიყე თგა, აჰ იფჰან ულგდტალახტ, სარგე აჰამბიშ სხჩაჰ, სეგე-ციანაჰ“.

— „იბზიოჰ.— იჰიჲეჲტ მაჰმუდ — აციართე აჲრგე უჲეჰმეზრშთლონე იჲტგა, ბზინან უციანაჰ“.

20 „შთა იშოგრიჰანს ეჲუში აჰმდღე იგეგე ციციართაგე ინგეზიან, კამბიშ-ხჩარო დცი(ა)ტ. აჲისა ღეშოგეღლაზ იგანაჰჲეჰეჲტ- იგეგე ციციართაგე იგანშოლან ეგე-კეგეზგე იგემდღეკია აჰამბიშ აწიჲკია ღეშითაგღლაზ იჲილტ(ტ). მაჰმუდღე „აჰამბიშ აზიყე ითგანგ სანლაგარი, აჰ იფჰან სლგდტალახტ“ — შოგჰიარზ-მაცა, აზიყე იჲილანდიკა დლგა-ჰააცეჲტ. აჰ იფჰაგე ღეგჲანშოლან, იფაგე-იზერ ღეშ-ტან აჰმდღე იჰამბიშ ანცახენ, ღეგჲანაჲტ.

25 „აჲ, მაჰმუდ, სუჲეჰეჲტ, სეჲგე-ჲიჲეჲტ. სეჲრგე სციართაგე ანგე სეგემ-ღეკია, აჰამბიშ (sic!) აწიჲკია სეშითაგღლაზ იჲილტეჲტ“.

30 „სარგე, აჰმდღე, ისეჲუხაზ რეჲიჰაგე ეეციოჰ. აჰ იფჰან ღეჰჰია სანანბანტ-ჰია აჰამბიშ-გოეხა აზიყე ათგარან საუროშეჲტ“. „შთა, ჰაგეჲეჲტ“ — რჰინ, აჰიგე-ჯაგე გეგეჲეჲტ. „შთა, აჲეგე აჰამბიშ ჰარან გჰანეართაჰ, აჰ სელგენ ბზინან ეგე-ჰანსიჲიჲეჲტ. სელგენ იგეგე ჰეკეუში აჲეგეჲინა ითოჯ ანაფეშ შიგენდჲეჲიარ-ღეჲე აკეგ. აჲეგე აარღეგეგენეს ანჲიჲეკეჲტ. აჲისაგე იშაჲიღეკეგეღეჲტ: ეგენა ეილარაჲე აჰმდღე აჲეგეჲინა ღეჰალონე, მაჰმუდღე ბრყან ეგეთონე. ჲიწიჲეჲინ ბრყან აშოენდგე-ეჲარო დჲეჲარგისინე, მაჰმუდ დაათგეგონე. აჲისა იშოგრიჰანს ეჲეჲინგე იჲარწი(ა)ტ. აჰმდღე ბრყან აწიჲკია ეგემანე აჲეგეჲინა ღეჰაღეჲტ. აშოენდჲეჲიარ ბრყან აჲეგეგეგისიტ, ეერგე აშოენდგეჲინა ღეჰათახტ. „აჰან(sic!), მაჰმუდ, უნან, ბრყან აჲეგეგეგისიტ“

35 — იჰიჲეჲტ აჰმდღე. მაჰმუდ დანგან ბრყან, აშოენდგეჲიარ ათგეგეჲ². „აჰმდღე აჲეგეჲინა დათანჲეჲტ, ღეგეჲინ“ — ეჰინ, აშოენდგეჲიარ ეერკიარ-მაცა ღეშეციოგე, ბნეჲე აჲეღ დანანან დაჰეჰანსენ, „ჲუ, საფსეჲეჲტ ფს-სშა“ — იჰინ, დაჰეჰასტ მაჰმუდ. ფს-შოგეშოგე ღეციეჲტ. მაჰმუდ დანგეცია, აჰმდღე აშოენდგეჲიარ დათგეგენ,

40 ¹ ჯეგე მომესმა: კამბიშ-კაწიჲკ.
² თ ც-ს მსგაესი მომესმა.

ბრყან აწუტია იანუჯუქლან, აშიენდუყიარე გუკიან-მაცა დუდუქილეტ. მაჰჰუდ
 დათუშოგუტ, აუისა იშიენდუყიარა გუჯუბბახტი. აჰჰანდ იშიეგუჯუ, იღურუნ დუჯუთა-
 ლეეტ¹. ბაცუკ აფუტუყუნ ადგულ „ცობ, ცობ“—ჰია, დანა-ჰაცა დუჭიან. აჰჰანდ
 იშიენდუყიარა შუაგუკიარახ, „ცობ“—ბუეკ დაანეტ. „ციუტუანდურკ ანუეეტ“—იჰიან,
 დაიუჰიანსტ. „აშიენდუყიარა აციუტუანდურ ანჰისწიანუ, იგუბა“—ჰია, იგუგ დაანგან.
 აუისა ასტრ იბუტეტ. ციუტუანდურკუგუ გუჯუამუტ. მაჰჰუდ ადგულ ბანცალა „ცობ“—
 ჰია, დანსა დანაან. დანაად, აუგუჩიარა დალაგუეტ.

5

„შთა, მაჰჰუდუ, უარუგუტ სარუგუტ ჰაგუემაუენჰ, ჰააღურალა ჰააუუშუჰ.
 ახანუშუ ჰარუშანგ ჰააუენჰიან ჰაშოტუხ!“—იჰიეტ აჰჰანდ.

10

სარუგუტ დაჰან სცან, გუხტან სანახტ.

ა. აუ. (20 წლ. მოუთლაა ძეელი კუინსცილან).

ფსხუ. (14. VII. 47 წ.)

8.

ლუჯაეიკ დუყან. ხუჯუთაციე გუმიან. ზიანგ ალუჯაეიკ იხაუთაციეგუ (sic!) აად-
 ზუგუგან დურუტოალეტ — სიარს, —იჰიეტ ალუჯაეიკ—სარს სუეიეტ, სიარს სიუშად-
 ზახსტუშე სიანთოლ!“ . ალუჯაეიკ იფს დაბან ბხჩა გუეთან, „რუთაუეუ ბლაცაწა, და-
 ლაცუწუწაზგუ, ანსახიხ!“ გუთ აუგუბუგანტრუტუ დაჰბან გუფუშე ახჩრ გუგთან, აუჰუგუგ
 დაჰბა გუფუშე დანუიშოუეტ. უაწუგუიან—გუწუბეგუ. დაჰბან დაბა დააგუგთან ბხჩა,
 ბხჩა დანსუ, იღუგუგუეტ. აგუბუგანტრუტუ დაბა დააგუგთან ბხჩა გუჯუბაციეი იღუგ-
 რუბიეტ. გუწუბიან დაბა ბხჩა ნააგუგთან, „სუა აკულა დასუგუგაბ“—იჰიან, იჩეგუ
 აეიადურ ბაჰეოწუან, დღუქილეტ. დუშეცურბ, ხუჯუბაციე ფსუკ იეაგულანდ დუნარ-
 კისიეეტ. სალანმ რუგახტ. „არს აფსუგ სუგუგუგუგო ზურგ?“—ჰია, დურწიანეტ.
 აგუბაციე აუისა დაანარჰიეეტ: „ბარს ფსუგ იუბრ ჰიანი გუგუენ“—ჰია. „შთა, ზაყა-
 რანბი აუგუდ აფსუგ სიანიანდ გუგუენ?“—სომუი გუგუენ“—ჰია, დაანარჰიეტ.—აუგუდ
 ასრმუი აუგუბი არგუდ აფსუგ ხუანდ დანუშუშეტ.“—„შთა არგუდ აფსუგ დაბხჩა სარს
 ისიგსტოტ, აუისა დაანუიენდ ადგულ დუწაჰსიურწა!“.

15

20

25

ჩიკიენ გუბიან აგუბაციე ადგულან, ახჩაგუტ გუგუენხუნ, აფსუგუტ ადგულ აარუგუნ,
 დუწარწუეტ.

ალუჯაეიკ იხუჯუთაციეგუ ანაადუხან დურწიანეტ: „ბხჩა ისიგსთან დაბუგსი-
 ხეგუ?“—ჰია. დაჰბან ბხჩა დანსუ იშიდურგანუ, გუგუიეტ; აგუბუგანტრუტუ ბხჩა შადგ-
 რუგუბუ, რუგუიეტ. გუგუბიან: „სარს ბხჩა სუგანმსტ, იგუდღუგმურუბიეტ, აუისა
 ფსუკ იუგსტუეტ“—იჰიან, დაბა დუგდღუგლეეტ. „იბურბ, სუთაციან, იყასიწან.
 დაჰბრ აგუბუგანტრუტუ აწუწარს ანუა სიუქილეეტ. უარს ეწუბან, ალან დუბუბურუბიეტ.
 რუოუწაბ აუტუ სუბანუბოტ. სარს სუუსრს აანუეტ. სიარს სიუა სიუმურუუსუნ. დანსუ
 დაბუტუთაუუ ანუალა სიცი სუშადბურ სიანსუკისიანახარუგუ. იბურბ, სუწასიუგუ!
 სიანსუკიეგუბიანახარუგუ, ანუიან ალაფხა სიურუტ“—იჰიან, იღუქიეწუეტ. დაჰბაციან
 აგუგუგუ ანუარა თასიაროთალა იღუქილეეტ. გუგუბაგუტ ანუარა ააციუგუგუგუგუგუთალა
 დღუქილეეტ.

30

35

¹ დ რბილი მესმის ამ სიტყვაში.

მეწბან იჩივ დქიქთა ღეშინგაზ, წლა-ღეჟუ აქივ დააქვასტ. „შეზენ ნანაზ-
 ყასწაპ, შეზენგ-ღ სჩაპ“—ჩიან, ნამაზ ყეფწან. მარტოდაყ აჩივ მადპაილაზ
 აბღეჯრტლან. ბეჭინგტანღ ითაზ აათგენენ, „ისტაპ“—ანგეპიან, მჭანდალა ჩივჭივ
 5 ღეჭანღ ღეღბეტ. არი აჩივჭი დაბარო, ჰადეჩაპ“—ჩიან, დაამეღეშეგეტ.
 აჩივჭი ღეჭანღ სალ-ამ ააგეჩ-ბტ. აჩივჭი სალ-ამ ჰამეგებენ. „ჩიანჩივწი“—ჩიან,
 ღეჩარეზივბეტ. „ჩიანტაღ, ჰადეჩაპ!“—ჩიან, ღეჯრტეგეტ.—„ისგეშო ვეყარანღ გე-
 ჭიანჭიან“—ჩიან, გეჭივრეშან ირტგეტ. ატეგ ანერტა, ემან ყარაღა მადღეგლეგეტ
 ნეჭა ვეკევილარენს, მჭიარაჩეგ-ღ ვეყარანღ გეჭივრეშარენს. შთა, მჭიან რქილეგეტ.
 მახტრი ილეგეტ. ტოწი იკეგეტ. იშეკურზ-მაცა თეგეკ ინანგე(მ)ტ. ათეგ აფეშე
 10 აქივ ვეშარა რგემან, აფეშე აქივ-ღ იწივტენ. ავანცია იჯარეშეგეტ „არო ზეშორ
 (|| ზაყი), რეწივტარაგ-ღ, რეწივტარაგ-ღ გელრპ“—ჩიან, იჯარეშენ, იჩივწიწლ.
 იჩივწიწენ, ინეშეგლეგეტ. ირწიანტ¹.—„არო არასა იბეჟო არო რა: აპ იტაპ ტოკე
 ტეჩაგ-ღ აბივ ღეგეგეტ. (ღეზგაზ) მანააშარააკ აფივტესთა ღეზგაზ ღეშენგ
 დაადღეგლეგებეტ. ატეგ მამანტეუ აბივ-ღ იგ-ღღეგეტ. აფივტესთაგ-ღ ატეგ-ღ
 15 რეგეგ ვეშეგეტ. არი აფეშე აქივ ფეშენჭიანეყე ყივბეჭიი აპ იტაპ დრეკეგეტ. არაბ-ღ
 აფეშე აქივ ფეშენჭიანეყეყივბეჭიი იტსენ მადღეგლეგებეტ. ატარო იბეგეტ-ღ რქივ-ღ
 აპ იტაპ ღეშეფივტესთაზ დაანხეტ.

ალგეგეგ მფე იჭივზა აჩივინ ატეგ ატეგ ნარა, ატესა ირპივტე; „ჰაჭივჯა
 20 პტა აბი დენაშეღლარეჭადტ!“—ჩიან. ალგეგეგ იტაპ რჭიან ღეგეგლეგარა ითაგენ,
 ატესა რჭიან იგ-ღენეშეტ, ალგეგეგ იტაპ ღეგარეკეღლეგეტ. ალგეგეგ იტაპ რჭიანგ-ღ
 დეგემბაბეკია იწეგეგა დთაგეგლა ღენაშეღლან, ატარა აწიყ ღეწილეგეტ. ალგეგეგ
 იტაპ აპ იტაპ შტაღლახტ. აწიყ ვეყარა მანგეჭიანეშე აფივტესთა ღეგეტ ცეწახურ
 ღეჭიარაპსა დლაგეგეტ. ატარა აწიყა რწიან რჭიან ღეჭიან ღეჭიან დანაღღეშეგ
 25 აფივტესთაგ-ღ ფეშეგ რქიანღ იბეტ. ატესა აფივტესთა ღეჭიან მათეკ ავან
 ატარაგენ, ატარაგენგ იღეგლეგეტ. ატეგ ალგეგეგ იტაპ რჭიანგ ვენგებ იყამა
 აათგებენ, ატარაგენგ ვეწივტეტ. აპ ღეჭიან ატეგეგა ითაღლახტ. ავან მადეგეგეგ
 აბლატაპი დარეგ-ღ ღეჭიანგ-ღ იტარაგეტ.“—ჩიან, აპ იტაპიან მანააშეგლა
 აჭივჯაგ-ღ ბეზანგ ვერბან იგეგრღეგეტ. დარეგ-ღ იტან აპ მარპივტეტ. ატეგ-ღ
 30 ღეჭიანგ-ღ. „ნლეკე კარა სგეშარო, აჩივინ ისთან, ღეჭიანგ-ღ ღეგესთან
 ღეჭიანგ-ღ, ითაგეგარეგ-ღ სარა სქეღ დაანხარაადტ!“ ატესა აჩივინ აანხარა
 გ-ღმეგეტ. აფივტეს-
 თაგ-ღ ღენგებინ, ატარაგ-ღ იტარაგ-ღ ინგებინ, რჭიანგ-ღ ვერგ-ღ ღეჭიანგ-ღ.

იშეკურზ-მაცა რჭიანგ ვარეგ აბანანგ აწლა-ღეჟუ აქივ მანნაბან მადეგეგანსტ.
 ფსერეშენ, რეგემან ყარა ვარეგანლასახტ. ალგეგეგ იტაპ ატესან იპივტეტ. „არახივ-ღ
 35 აფივტესთაგ-ღ გეჭიანჭივწი“—ჩიან. აფივტესთაგ-ღ დანღეგლეგეტ. რჭიანგ
 იყამა აათგებენ, აფივტესთა დღეგსერენს ხენა მანღეგეგეგეგ. აბლატაპი აბლატაპი
 ატარაგ-ღ ატარაგ-ღ იპივტეტ: „ჩეჭიანეშეგარა ავანციაკია იტსენგ ზერ-ღეგ
 აბარო აბლატაპი რა. რეგეგეგ-ღ სარეგ რქივტეტ. ივანეგეგეგეგეგ, აბარ!“—ჩიან,
 აბლატაპი აბლატაპივტეტ. ატმლეგეგ-ღ გ-ღსთაგეგ, აფივტესგ-ღ ღეგეტ
 40 ტარაგ-ღ ბეგარანღ ისტეგეგ აბეგეგ ატეგ“—ჩიან, ვერგ-ღ ღეგეტ. ატეგ აპა
 ღეგეტ.

¹ შემდეგ ასე გაასწორა: ირწიანტ.

რგმბახტ. აალტგაეი იფს იფჰიგსგ² არახი-განართაგ² რმანუ რქიუ დჭამხტ. დახ²ა-
ახეხუ ანბა დგბზარკიან. ანბა დანფსტ, აარს დღერგფშეძახტ.

აეჰს სცან, აწიშმარრაგ² სალაფშეჰენ, სარგ² სჭამხტ.

ა. ე. (20 წლ., მოსულია ძველი კუინსკიდან).

ფსხუ (14. VII. 1947 წ.)

5.

9.

ნართთა რთუტრახ

ნართთა ბეჰეჰეშეცია ყინ. ნართ სასრკყია-ჰია დრკლან დრაჰბანრ. რიჰიაჰ
ყსლონ. ნართ სასრკყია-ჰია რყახ დანსენ, ადოუქია რქიუ დცე(მ)ტ. მეჩღლა ემბა-
კერი, დგ²რეაანაჰუშეამეზტ, ჟაშეგბეჰლა დრკ²შეთაღე(ტ). ნას ჩინაჟ უსა იგეგ-
თუჰეტ: დღეშრახტს (sic!) აღრუა. აბჯარგ² აამეხიონი (sic!) დღეშტეტ. „დადა,
მცაჟ-ჰია საამტ“-ჰია, უსე მტეჰიეტ. აღრუა დანააფშეჰე, ადაუა დაატრლან,
„ხანიაჟ რჯაჰუაფ სრუჰიარი, ნას ამც' უთანტ უსუშორიეტ“—იჰიეტ. ნას სოს-
რკყია იღტრტ—დარა რუხ²ძლა დღეშეანწაჰაჰუა—იღტრტ. „იზღრა აჟ ატეზარი,
ჰაჰა იჰასჰიაჰ“—იჰიეტ. ნას რანუხ²აჰა უსა დანწაჰაეტ ადაჰს: „ნართთა-ჰია
რტბანე რჰიო უაჰ ყომა?“—იჰიან, დანწაჰაეტ. დანწაჰაჰა აარს იწალა სასრკყია
აჰრუჰ, აწს ადაჰს აჰეს (sic!) ჯღტრტომ. ნას უს იჰიეტ: ზაანათს ირკ²მოა?“—
აარა სასრკყია იწალა დაატრლან უსა იჰიეტ: „ანწომ დარა ტ²ა სი ისუღტრ-
ტომ, ანალა ირჰიო ისაჰიეტ უაჰეჰლა ჯეზარრუჰ“—იჰიეტ. „ნას დიჰიე რყარ-
წოა?“—იჰიეტ ადაჰს (აღრმბეჰე). ნას სასრკყია უსა მტეჰიეტ: „იეტლოტ,
აჰა დტრჰიეტ. აამთალა ადაჰსჰიეტ დარტე ეღაღციანრ რყან. უსა იგ²რჰიო
ისაჰაეტ (sic!)“—იჰიეტ. „ნას სასრკყია დანწა იუჰწო იღტრტეა?“—ჰია, ადაჰს
დაანწაჰაჰიეტ.—„სა სგლალა დღე²შემეეტ, აწს ირჰიონი ისაჰაჰ იბასოჰ—
იჰიეტ—დანუხ²ტმს (იგეზბეჰლა) მტეშეციაჰა აჰკუეგ² აბანე (ახრა) იტეჰლოტ.
აარს წაჰა დენდტელოტ სენწაჰეშეჰლან, ისიღლშეოზარი“—იჰიანი დტეილოტ.
ნას მტეშეცია ტ²ღე, ჟაჰი აღუენე კრტ²ეზარი, იშეააგეგ²ღტრტსალო დტრტეჰ-
ლოტ“—ჰიანრ, ადაჰს აჰსანა მტეჰიეტ—ნას აჰეგ² დანტრტეჰლა, ნას „სსციანა-
მა?“—ჰია, დანწაჰაჰოეტ“. აჰეგ² აჰინ მტეჰიეტ.

10

15

20

25

„უოჰია, უაჰა დანწაჰი რყეწონი, იჰაჰაჰა?“—ჰია, დანწაჰახტ ადაჰს. ნას უშთან
უს იჰიანტ: „რკყიათან იზლ²ცილიო ამცე მტეწანი, იყაფეხანანძაგ² იღტრტეშე
მეშეციაჰა. ნას აარე იჰეაანტრჰანნი დტელოტ. არტთალა აანკტლანი იჰიო
ითარტეეტ. ნას ანწიგ² იტგ²ლუკრნე ინკ²ჰაჰოტ. ნას „იშეგ²უბო.ჰია სასრკ-
ყია?“—ჰია, ააშეცია დანწაჰაჰაჰა, „უაგ² უანუხ²ტმს (ი)ბზროჰ. უგია ხიქე აანარ-
ფხერტ“—იჰიეტ. უაჰა ჯერტ რუათაძრმეზტ.

30

„ნას აჩან უაჰა იუღტრტეა?“—ჰია, ადაჰს დეგტეანწაჰახეეტ. უეჰეჰანნი მტე-
ჰიეტ აჯლოფ. უოჰია იხუხანს: „უაჰა დანწაჰი რყეწონე იუღტრტეა?“—დნანწაჰახტ.
ნას სასრკყია დტეიეტეტ უოჰია. იგეგ ითეტეტ უოჰია აბანნი დღეშეწეზო დტ-
ლ²ეშეშეა. აჰეგ² დანწიეტეტ. აჰეგ² ადაჰს აარს დტეანწაჰაჰა აარს სასრკყია
იშეანკუ იზღტრტომ. უოჰია სასრკყია უსა აანატეტ: „სასრკყია იუჰწონი
ისაჰაჰ: აღნ-ანნ რტრახიჰია ტეჰინ იკარტადომეზტ“. ნას ადაჰს დაანწაჰაჰაეტ: „ნას

35

40

არახი ირგზია აძი დაბარგო?—იპიერტ. ნას სასრკყია უს დეჰჰიახტ: „ნას სას-
რკყია დღცრანუ-შთანნი აძ აქუ დაჰა ეხ'დუ ივან აჰა მათეშაანი, აძღ ღუთაგჯლონ.
ნას ბეჰან ბეჰემეშა აჰანა იყალუშაი საჰათკლა იყალურან. ნას აწაი (მსიეა!)
დღჯონუ-შთანნი აცჰასიგ რკუიარტაჰი არადგონ. ნას აბანი აცჰასიგრა რათონ,
აოახიგ'ე აჰიჯაგ'ე ირგზერან.ჰია, ჰიანი დეჰჰიეერტ—ჰიანა დანი იყარწო, ირგჰი-ჰია
სღუღეროდმ“—იპიერტ.

5

ნას „დადა, ამცა სტუთარი, სცახან—იპიერტ.—სტეშეციაგ'ე ახ'თა მაკუზარა
ყალაჰ“—იპიერტ.

„ნას ამცაგ'ე ჰსთოდტ, აბანთ იყარწაჰიო სარგ'ე იყაწანი იუსგობრტ“—
იპიერტ აღაჰან—„შთი, იბზროჰ“—იპიერტ (ნართ სასრკყიაგ'ე უდ ითაჯუზ ამი!),
დ'დღვლტ.

10

„შთა, ჰიარან აღანჰ მააჰლუდგარშოი ალა იუსტეშთა, მააჰტეწწა ჯაჰი-მეჰეჰი
მაანუბაზგ'ე ზგ'ე სჯივლწი!—იპიერტ.—ისანარხა!“—იპიერტ. ნართ სასრკყია
დღეგ'ერლ'ანწილ'ან ღვეტ. ნართ სასრკყიაჰალაჰჰ გ'დთან, ამი იმან, უსგ'ე რლ-
შოზ ჯაჰი, ახრა, იბალააკგ'ე იგ'ეღღვეწონ, ავან ღვეგ'ემმ(ტ). ნას დანანან'ლა,
დ'ანწააჰ: „აბას-წილ'ან ყუდწოზმა?“—ჰია, აღაჰან.—„უბანს-წილ'ან ღვეღ'ანი
იყოჰიწანზარი, დეცანი იყოჰიწაძეღტ—იპიერტ.—იწვეთა უმგ'ელაძეღტ“—იპიერტ.
„აჰუღ აქნი ჰალგეღტ“—იპიერტ აღაჰან დააგ'ელან.

15

„ჰიოჰან ჰიალან!“—იპიერტ აღაჰან დააგ'ელა. წაყან რუთგ'ეჰი ილგ'ბააღტ.
აღაჰან ღვეშაანი, აღაჰიჰია ზლა(ციალაიხ აქიათან აარჰუტ. აქიათან ამცი დ'ქიეღ-
წეღ(ტ). იყალუშანანა(sic!) ირშაღტ. ნას იწყალუშან, „ინგ'ნაყუდუღ მაწტომა?“—
იპიან, დ'ანწააღტ. ნართ სასრკყია ნას „იწაგ'ე იყაფშეგ'ეშაზარგ'ე ითაჯენ,
აჯა—სღვეღრა-ჰია, ღვეღან—მაწანჰ“—იპიერტ. ნას არგ'თა აადგან გ'დთეღტ. „სარა
სეა ეღწარაჰან სეგ'ელაჰ, ჰიარე აასქიანე!“—იპიერტ აღაჰან. ნას ნართ სასრკყია
დ'ეკ'ერლ'ანწი (|| დ'ეგ'ერლ'ანწილ'ან) მააშტებნე იჰან ითეღტ. ნას მაჰი იკ'ელ-
ჯე უღ იკ'ანაღტ. „იშ:ფრუბო?“—იპიერტ. დ'ანწააღტ ხარო სასრკყია აღაჰან.
„უაგ'ე ბზროჰ ჰიანგ'ეტუზანგ'ე“—ჰიანე, ჰესა იპიერტ.

25

იხუანაზ იყუდწარანს იგ'ეღღთეღტ აღაჰან „ღცახერი სეღთეგ'ეჰიანჰ“—ჰია.

ჰიოჰან აძი დეჰა ეხ'დუ აქი' დღვეღტ. ნას აღაჰან ღტეგ'ელეღტ აძღ, „აბრან
უ'ანლ!“—იპიან. ნას ივ' აჰა უმბანხა დანგ'ელა, „ჰია ჰიანგ'ელა!“—იპიერტ(ტ). ნას
ნართ სასრკყია ანცია დ'ეგ'ეჰიო დ'ლაგეღტ (იიჰია ყალომზი!): „აღლლაჰ, სა
სტუთაჯუზარი, ბეჰან ბეჰემეშა იყალუშაი აჰანა საჰათკლა იყუწარანს, სუჰიოტ!“—
იპიერტ. ნას, უსგ'ე იბიო ყამლოზი!—აძღ სიე აღლაგეღტ. ნას აღანრა ილიღანი
ენგ'ისე, „შთა, ჰიანგ'ე!“—იპიან, აგ'ეჰიეღტ. ნას აღაჰან დანააღან აცჰასიგ იღვეღან
დ'ლაგეღტ. ნას „ზენე ჰიანგ'ელა!“—იპიერტ ნართ სასრკყია. ნას იწაგ'ე ილიღანი
ენანასე, იზუღემიზუბარტ ეწყალან, „აბრეჰეშოშოთა ჰიანგ'ე!“—იპიერტ. ნას აღაჰი

30

35

ანციე ითაზ ამილა დანან, ავან იზუღემურგეღტ. ნას ჰიან დ'ღლასიეღტ. ნას აღაჰან
იჰეგ'ეტ. „სარან სტანგამზარი, ნართ სასრკყია შიჰიანკიუზ, იზუსგ'ემღვეღრი?—იპი-
ეღტ,—ჰიოჰიანთა ცქ'ა უზღვეღტ ნართ სასრკყია შიჰიანკიუზ. შიჰელა უსმინანზარგ'ე
ჯაშეგ'ებჰილა უსწააღტ—იპიერტ აღაჰან.—ჰიოჰი აჯან სუჰემრბანკია სგ'ანთა აბანს

40

სეტარა ავაქობი იკნაპაუბ, აბნი აავანი, აბრი დაასგეღღუწარი, სვა აავნაწირტ—
იპიეატ. ჟოჟიან ჟესა ზეჰაიპა აბნი იგათა ნაპელა დაბგსარი, ნართ სასარჯეია

ლაშრანნი რყეატ. ღუზააღმთონ ჯარა, აბნი ღაშარნუს ონი, ავა ნართ სასარჯეია
ღეგეზბეღლამინი! ავა იმანი. ინაპელა დაბგსემდეატ. არგთა ააფთჟაანი, არგთალა
იკნი იგეატ. ნას არგთალა იკნი იშენგეგოგ ანუბა (sic!), იფსაბეჰეია ნართ სას- 5
არჯეია იშეჰაქიეზ ადაჟი ივაწყეატ. ჟოჟიანთა ადაჟი ნართ სასარჯეია ღეჰაიპა
ღელაგეატ: „სურგეჰაუბ, არა სეჰეატ. უსგე სეზბანლწოდმ უსსციშინხეა?“—იპიეატ.
ნას ადაჟეჰია აამთაჰა ჰა ჰაბეჰესიხანი, ჟოჟიან ანციე ისგეთან ავაშეჰეჰელა
სეუჰააატე-შთანი სეზეშთა ჯარა ჟარა უშრ' ბეიენ ბბეარ (sic!) სემანი სსაარი- 10
სეუღტეჰ-ჰაი სეიეატ. აბარსალა სეარი უსესანწეაჟეშა უსგე ისღტარი. აბნი
ონ ახრაჰეჰ აბანს იეჰეჟონ-ჰაი, იესს!იანგე. ისღტარი ჯარა ჟეაგე (ახრაჰეჰე)
უსშეშეანი. ამი ჟმანი უგესეზეშე. ნას აეიათანი რმანი ჰეტეჰეს იჰანრეჰეჰე უბა-
ხანუჰ! უსენშტენს სეიეთამზარი ჟეაგე სეზეუღტარი, უგეჰამზარი—იპიეატ.—
ჟოჟიან' აწციან ჟენსეჰეთა, უსეზეშეხა!“—ჰეჰიეატ. ნას აგათ იეჰეღეჰეჰე. იშე- 15
ნეჰაჰ იეს აასენ ივაჰელა ჟნაწიეატ. ნას აძი ირათენ, იციეატ. აჰეჰაარ ანუჰალა,
ნას ჯარა (ადაჟი) დაჰანანაჰილეატ აძე. ნას უსეთანგე აგათალა ღეჰსენ,
იგეიციან აათეჰარაჰა(ტ). ნას იეატეჰეჰე აძი ააჰეღეჰე. ნას ადაჟი იეჰეჰეატ
ნართ სასარჯეია „სეჰეუშე ბლარღტოლაჰ, სეკატეჰ აანეღლანი, წლავ ააჰეჰე-
რშეარი, აჰეაგე რეშეარგე, სეჰეუშე ბლარღტოლაჰ“—იპიეატ(ტ) ადაჟე. ნას ნართ
სასარჯეია: „ჟი აჰე უგეიანსეზეშე?“—ჰაი, ინაპელა ღამწანსანი, არგთალა ღანი- 20
წასენ, აწლე ააჰეჰეჰეჰე. ნას, ნართ სასარჯეია იგეითაჰ, ანი იშრან ბეიენ. ნას
ანი იეჰეზეზეჰეჰე, ასშეა რეჰე ღეეატ, „გეჰრლაროჰ“—იპიან, ღეეატ. ჰა
ჰანბეიეჰე იეჰეზეჰე ადაჟი ააართენხაჰ აძი გეწიე სეზეჰეჰე აეკენ. აგენტა ღესეჰე.
საჰტრატე—იპიეატ. „ჰანეჰეშეჰე?“—რჰიან, აგეშეიე გეაჰე ასლაგეატ. „ჰაეც-
რეჰეჰეჰეჰეჰეჰეჰე, დაჰეზეშეჰეჰეჰეჰეჰე. იზბაჰ აუკ(ეჰე) ბეჰარლა უსმეთაჰეჰე 25
ღეჰეჰეჰეჰე, ჟეშეჰეჰეჰე ღეჰენწანარი. იშეშეხაგე აბარსოუბ—ჰიანი, აგეშეიე
რეჰეჰეჰეჰე.

სარგე ევა სციანი, ებს სააატ.

ჯ. ჰი. (33 წლ, გაღმოსულია ძველი კვირისცილიანი. ორი წლის განმავლობაში ცხოვ-
რობდა ს. აჰანდარაში).
ფსხუ. (19. VII. 1947 წ.)

30

10.

შასრუ აამჰესთა

აამთალა იყალახან ავაწეჰე ჟეწეჰე აწეე ეამბეჰეჰე ნეჰეჰე აჰეჰე შასრუ
აანბესთე (sic!). აამთალა ნეჰეჰეჰე აჰეჰე—ძლახე ღეზეჰე რჰიონი, აჰეტაჰეჰე ღთან- 35
აჰეჰე ღეჰე ღეშეტაჰე ბეიეჰეიე „სალამუნ აალეჰეჰეჰე“—იპიან, შასრუ აამჰესთა
ღენაშეღეჰე, ნეჰეჰეჰე აჰაჰე ასალამ იმეჰეხეჰე, ღეგეჰეჰეწეგეღეგეატ. ნას აძლახე
დააჰეგეღლანი, ასალამგე იმეღეზენ, ასეჰე ილთან ღელტრეტეატ. ნას ნეჰეჰეჰე აჰაჰე
ღეგეიანატ: „სარა აჰ ღეჰეჰეჰე არაჰე სეშეტაჰე, ბა აფსშეა ზეანბეიეა?“—იპიეატ.

ნას აძლამ ჟესა ლჷიერტ: „აჟუკ ღუზნაანს სეჭინაქიერუბ. სარე ისეთორუბ სეჭინგ დანანა, აფსშიე დანჰიარახუ. ჟორუ უქოგ დანენეააკგ² რუთავუზარი, აფსშიე აჟუმბიან! — ჟესა ლჷიერტ — ნას უგიიანანაგოა, კანწარალა ჟეეცხ რლუმშინარატა? — ლჷიერტ.

5 ნას აბნი ავდღურყან ნეყიარე იცარგს (sic!) რუგნორაკტ. „ჟესა ინყალანაკ, სიე სუაჭოჯუა ნეყიარა სიანცრ აჩიენ სიარან სიედღქიესწოტ, სა სეიარდ სიექიწორახგ ისთახუბჰ — ჰია, ჟესა ლჷიერტ. ნაჭიეა აპუზ ჟინაათავგემია დეფუხიადანდ ღუყან. არახი, აჩან რმაჰუზ-ჰია, გ²ყამუზტ. შასრუ ანმჰესთა იმაზ-ჰია გ²ყუყადამუზტ. დეათგმან, აქუთ ღრანაზონრ ღუყან. იზბან უჰიორზარი აამთალა შასრუ ანმჰესთე აბია, აშუცია ილაჟიქიე ითადღრხან, აარან მეჯათან ღუშითან აან ანთ რში¹ ინანლაგა, ღუშო-
10 ანრ აბნა ღულალან, „ჟეაჯან, ჟეახან“ ლემჰიონრ ალჰპ ილგათახ ამჩლა აბრრ აქუთ აქო ღეკტ²ღნაგეერტ. აანა (აქუთ რგ²შეყა) დლაუ(ტ). ნას ღელღუხო დანანლაგა, „ჰაქილა აბანყო ჰაბანანაგა?“ — ჰიანრ, აან დლანწააჟინ, აან იჯღრდუ. რლთადომუზტ. იზბან უჰიარი, დეხეუქე-რეიან, კაშოურა დღღქილა-ჰია, დღეცო-
15 შიორნ.

აბნი აძლამ დანწინაზ, აბნი ბზია დღღბრნ. აამთალა ლარან აბნი ხიქე-ხიქელა ალჰიონ: „სიახანანაგახ, სიეშინაანზ“ — ჰია. აბნი ლჷიე გეაღგაქაადტ. ნას აარან აბნი ლჷი² ოპ ეხ²აშთორხუგ² ააბარგეიარა ნაჭიეა აპი გერგე.

20 ნას აბრრ ეფუშ აჯანწარა რლანზარი, ვაშაურან სუეცვა-ჰია, იგიორთეეკტ. ნას აჯანწარა ართეერტ. „მეღქ აშთურ“ ნეყიარან ჰადღქილარი ოპ² — ჰია, აჩიიარტ გემგ²რხტ აქიჰანრა ააძანანდქე შასრუ ანმჰესთა დღუქიეიტრ-ჰია აჩი რმაძამუზტ. ნას ნაჭიეა აპ ღეაფხ²ერტ. ჩინაკ, იჩიქია რუზნტეკგ² აგიარდ აქიი ააარცეერტ. იქ²აქიქიაგ² აააღეარგ²ერტ. „შთა, შასრუ ანმჰესთა, ჟრგლადუშო, იქ²მათავიო აჩიგ² ექ²“ — ჰია, გეაჭიეერტ. ნას შასრუ ანმჰესთა ანთ აქ²აქიქია დრგეფუენ, იმათა-
25 ვემ-შია იბერტ. ნას აჩიან დრგლადუშოა დანლაგეერტ. ნას რზუგ² რგ²ეცეხ (გეჰა) ეეციაზ ჩე-ზერდანგ² იქ²ერტ. აწგ²ეია დანწასუნ, „აბრრ ისემათავიუბ, ისექინეურ-გორზარი, აბრი სემათავიშიე იზბერტ“ — იჩიეერტ. ნას ნაჭიეა აპ ღეაგ²ჩიეერტ, „აჩიერგ²ა-ღღუქია რულაპ, აქ²აქიქია რულაპ. ჟრთ აჯ უმიანრ, აბრრ რეეციაზ იშეფტუეგ²“ — ჰიანრ გეაჭიეერტ. შასრუ ანმჰესთა ჟეს იჩიეერტ: „სარა აბრრ

30 სემათავიშიე იზბერტ. მექენდი ისურჩი(ტ), ნას სნეყინაგოშია იზბერტ“ — ჰიანრ რჷიეერტ. ნას შასრუ ანმჰესთე იგან, აჭინგ დცეერტ. ანციე ააართახლა „ჟეაჯან, ჟეახან“ — იმჰიონრ აქრაჰიქეწოწონ. ნას აჟუან ნწანაკ ააათავანრ დანქიტიან, აჩიგ² ირგ-ვემარა დანლაგეერტ. აჩიგ² ანლაზ იგიერთეერტ, იშეგემთავიუზ. ნას კიადღრკგ² აძიგ² ღეაჭიეერტ. რქილაციე, რგოლაციე, იშელაქიე გეადღეგანღეერტ რყაწაწ²ლააკგ².
35 ნას აქეაქიარა ნააძან იჩიან აქიადღრ აქიეაწეერტ. დანქიემტაძაქია აქია აანღეკლან, ანრ ეხ²გეაბარგეიან აძლამ ლეგეარდ აქოღ დნეერტ. რჷაკ, ბაშოლუყ-ჰიანრ, აარბან-ზაალაკგ² აქგ² რმაძამ.

ნაჭიეა აპუზ აქ²აქიქია ირტედლო ჰიენაპქელი იზგ²მქა დანქიტიანი აძლამ ლეგ²ანდ დანაწუშოწალეერტ. ნას აძლამ ღელღლყან, „ჟეალა, ჟეალა, ნაჭიეა

აპ! :-ლოპიან, ღეჩეზოლხტ. „არს სუჭიგზა დაახამპ?“ —პიან, — „უგეჯ დაახნეტ“ -
 ლპიან, დაიჩეზოლხტ. ნას დალაგან, ანციე ილგმათლა აჩარადლე ყალწეატ.
 აგილაცია აქეთა თამამდა-ბზია ძიორკყახარი ეგეზლეგეტ. აპისსაგჯ (აძლადცია)
 ირაციანინ ეგეზლეგეტ. „იყალაზი?“ —რპიან, ილაწყაატ ათამამდაცია. „ამათა-
 ლა ნაჭიე აპ სუჭიენაქე ღეშტატ «სალამ აალტექუმ»-პიან, შასოუ აამპსთა
 დაამეგლტ. ნაჭიე აპ აფსშიე გემპიეატ, ასალამგჯ ჯემეღმხეატ, ღეჯკეპ-
 წემგელეატ. სი ისეთიან სუჭიენაქე დანამა სუჯანწეგლან, აფსშიე ასპიეატ,
 «უტა» —სპიან. დესერტეატ. «აჲ, სარს ნაჭიე აპ-ღლეუძაკ სშიტაზ აფსშიე
 ააბიეატ, ბეჯანწეგლან, ღეზურტეატ» —პიანინ, ღეგიაატ. აბორ აჯღლეყან
 «ნეყიარა ჰამცკია» რპიან, აზე ეამერხტ. ნას აქა აბორაქია სიეზეზუზგაზ
 აბორ ზიდგრაზუ ოპ, ებ აქიეეატ ნეყიარა იცარაზს“. აბორ ლპიან აქა
 აღგრა რელთეატ. ნას აქა „იბზიროპ“ —რპიან, აზირა (აჩარაზირა) ალაგეატ.
 ნას ინგპიეატ, აგჯატ „ამყო ალაფხა სიემაზაატ!“ —რპიან, აცილარ რქქინე-
 პიეატ.

5

10

ნას იჩეზორწან ილქიერწეატ. აძლად შასრუ აამპსთა იჩე ილგან აქუა
 ღელპიალეატ. იბაშალეკ, იყამჩე, ნას ჩიეზლეფხახუშაბ შამათაქია, ამპხშე ნარგ-
 ლანი, ააათაქეუშაბ რუზენტაგჯ ახიორჯენ ითაწანინ (|| ინთაწანინ). ჩი ააღლეპია-
 ლეატ. ნას იჩეზორწან ილქიერწეატ. ნას უაქეკ, ჭიანჯეკ, ხანჯეკ ინეყიეატ. ნაჭიე
 აპ დააგლან, აბრან ჰაქიელარი ოპ — იპიეატ. შასრუ აამპსთა იმეუქეატ. იბბან
 უპირხარი, „აქეთ რუპირაქია ხადეკო (იხანა) ჰუმეფაქიულარა“ —პიანგე იმეუქე.
 ნას აჩეგჯ (|| აღერაქიანგჯ) ჭიანჯა, ხანჯა ინეყიეატ. ნას ნაჭიე აპ აჩა აკიადღერ-

15

20

თა ღეზთამტბა დლაგეატ. „ჩეჩეა?“ —პიანინ, დანწყაატ შასრუ აამპსთა
 ნაჭიე აპ. ნას უტაპა აჩააკიადღერთა სულშიხომ-პიე იპიეტ. „ჩეჩეაზე ხამუხ
 (sic!) —პია, იპიეატ. შასრუ აანეპსთა. —აძლად ლქე პანტაზ ულილიან, უიოთა
 აქაპა უშაფოულემშო?“ —პია. ეგაპიეატ. „უთაქეზარგჯ სშე. უაპა აკიადღერთა
 სუხთარემ“ — იპიეატ. ნას შასრუ აამპსთა აჩეა (ა)რყან იჩე ააღპილიან,
 ააფეარტენ, (ნას) ნაჭიე აპ ღეთაქეაპიეატ აკიადღერთა. ნას ღემანე ღელ-
 ქილეატ. შასრუ აამპსთა დანდქელოზ უესაგჯ იგოთეექან, „ამათალა საბ
 ემშეცია ართ თაზერხან რქე ქიელარა სცაპ-პიანინ. ნას ნაჭიე აპ რღემშიეატ.

25

ნას ილემშაბტ-პია, შასრუ აამპსთა, უესაგჯ ამჩ იმან, ანციე ითან, იწაში იუხ-
 რაზე დცოტ. რუქაწახაგჯ ღეგეატ ადაქაქია რქე. ნას აძე ღეუნი რყან, აცა
 ენ. (რამთალა ააბციე იწერწახ აცა). ნას ღეჩეზიწეტ შასრუ აამპსთა. ნაჭიე
 აპჯე დააფეარტეტ. „უოთა აარბახააქეჯ (|| აარბახააქეჯ, აარბახნელააქეჯ)
 უმშიანხენ! პაატ ქიელარა პახანაფუშაან“.

30

ნას შასრუ აამპსთა ამცა ყუაწეატ. აკრი იუეტ. ნიჭიე აპ აკრი
 იქიეაწეატ, ეგროგჯ აკრი იქიეატ. იშტლანე რუფს რშიეატ. ნას აშაბრა
 ენამა, „უოთა სარს სცოტ საბაციე ჩ.შა ზუქხერნეს. აბიჭიან ღელეპ, იმიაციგსპ.
 უმშიან ნაჭიე აპ!“ —პიანინ გემპიეატ.

35

ნას შასრუ აამპსთა ღეჩეზილან, ქლეატ. ააბჯარგჯ ააბიან. ალაპ ღეგთან,
 .ირეააპაბაბ ადაქაქია შასრუ აამპსთა ღეაბქეატ. აქელ იპანღუქაბ ღემაწახ

40

დღახტბან, დღაშტეტ. აბნი ონ ძარა დღეციშორზგ. აგტო რზე დღეშაძრმებტ
 შასრუ სამპესთა. ნას ანი დანტეშ, აჩან, პრახი იღტეშეშეგტ აცჰა სპეშეცარაზუ.
 იჭიხეციე ჯაარცეგტ. ნას სცჰა ენაპეშეცე აჩაჯე: პრუანლა დამწასენ ანკეა აჩიან
 ირგლახ იკტეტ. „სეჭიშა აბრი უკტროპ“—ჰიანი, შასრუ ანმპესთა იჭიშეშეტ
 5 ნაჭიე აპ. ნაჭიეე აპაშ დშიან, აწლა ვიაჭირა დთაღეტ. ნას შასრუ სამპესთა
 აჩე დღეჩეშეწენ, დღეჩეშეშააუა დლაღეტ. ნას იკალთა ახრათჰჰიოხ იბეგტ.
 დღეკენ დათეგეტ. „ხამუხ, იუქისიაზი, უზერშიტე? აჩიან აჩე უკტროპ“—
 იპიეტ. ნას „ჰაშთხალა ადატეჰიან ააეტ. სა სრეგბაშეგტ. აჩიან ატეშეშენ
 იყალააკვლ“! ნას ნაჭიეე აპ აჩე იჭტეტ. ენცებ, ირეგწბაშ დტეტან, დააეტ.
 10 „იყალახი, ჰარა ჰაშეგტ დღეშნი, ჰარახიგტ, ჰიანგტ იხტეკუშეა? შასრუ
 ანმპესთა დღეზარგტ, დღეწისეტ; დღესეზარგტ, დიანე ივაშეგტ უნი, ჰარახი
 იკეცარატტ დეყალარი გათაქტე“.

—დღეშტ(ტ), დღეშსიეტ(ტ), დღეანეტ(ტ) აბბაგტ აბტ ეშეცეაგტ რეში
 იუხტრნეს იღშოინი დყალეტ. უტწაზარი, უიახეს!“ ჰიანი, შასრუ ანმპესთა
 15 (sic!) იქეტეტ ადატე იხტენ. ადატე დტტლან, „უარგტ უიახეს, შასრუ ანმპეს-
 თა!“—ჰია, იქეტეტ ადატე. ატეშეჭიარა შასრუ ანმპესთა იქისიეტ. ნას ანციე
 ითაზლა დეკლუფენე დტტესტ. ადატე იგიი ატეტეშისიან დღეშეტ. ნას შასრუ
 ანმპესთა დანცრზ, ან იღტეშეშეძონი, დშიან-ჰია, დშიან, ნეყებტე აბბაცეა ირთენ-
 ხანი იყან, იღჰილანი იტტეგან, აახიანი, დტტენე ახტ ხტქისიაზ ადატე იქეტ
 20 აწეკენ, ახნა ნყალ „აუტეგტ შაკნი იუეტ“—იპანი, იხიტ. ნას უშთანგტ
 დამწასენ, ადატე დტტლააბ რტქეა სლირი იკეტ. ნას დანააბეტ იჭიშა დღება-
 ძომ ოეიეტ. ადტეჭიანგტ ახტსრა ანყალა, დშიან ჩეგწიახტ. უშთანგტ დეგ-
 თეფშეაახტ. „ხამუხ, იუქისიაზი? აბბაშრახ უნანსშთდომ, აბრი ატქეა უკტრო
 კპ“—ჰიანი, ეტეშეგტ. „ბზროპ“—ჰიანი, ეტეშეგტ ნაჭიე აპ, ატქეიე იმეხტ.
 25 უშთანგტ იმტწეწენ, იცეტ. ნას აჭიეტეკ ზტაშ ადატე დტტეტანი დეგთააეტ

—„საბი, აჩე ატეტანი აააპშთეშ „პრახი ააფხტც!“—ჰია, ატეტ დღეშტ
 შასრუ ანმპესთე ატეტარი, დღეზარგტ დღეშსიეტ, დღესეზარგტ დანე იწაწ
 იუხტატე დტტეყამსტ“—ჰიანი, ადატე ააეტეტ. ნას შასრუ ანმპესთა ააფ-
 წიანი: „დღეშტ(ტ), დღეშსიეტ. დანინი ივაშეგტ იხტეგტ (sic!). უიახეს ადა-
 30 ტე!“—ჰია, იქეტეტ შასრუ ანმპესთა (sic!). ადატე იხტემდღეშანი, „უარ რუიახეს
 შასრუ ანმპესთა!“—ჰია, იჭიშეტ. ენტეტ ნას ახეს ატეშეჭიარი სემაზარი“—
 ჰიანი, დტტესტ. ნას აჭიეტეკ ზტაზგტ დღეშეტ. ნას ანეყებტი იგან, ახნა ში იხეტ.
 „აუტეგტე შიეაჰ“, იპიეტ.

ნას ატქეა იხტემდონი იგენენ, იშთეტტი იცეტ ადატეჰიან რტე. ნას ხტეკ
 35 ზტაშ დტტეტან დააეტ. აუტეგტ ნას „სეგშეცეაგტ შნი, არახიგტ იკეცარანი იყო
 შასრუა დრეტელაზარი, დღეზარგტ დტტინი სეგშეცეაგტ შნი, არახიგტ იკეცარ-
 ანი, დყამლზარი ყალაპ“—იპიეტ ადატე.

„დღეშტ, დღეშსიეტ, ივაშეგტ იუტე. უიახეს ადატე, იულშოზარი!“—იპიეტ
 შასრუ ანმპესთა. ნას ადატე ირტემდღეშანი, „უარ რუიახეს, შასრუ ანმპეს-
 40 თა!“—იპიეტ. ნას ახეს ატეშეჭიარა შასრუ ანმპესთა. იქისიეტ. ნას დტტესტ,
 დღეშე. ნას ანეყებტი იგან, „აუტეგტ ხშეა“—იპანი, იხიტ. ნას ატქეა დამწასენ.
 იკეტ. ნას აჭიშა დღემბრა დლაღეტ შასრუ ანმპესთა. ნას დღეშეაან

„აქ'კია რუმეშთენ“—ჰია, რითეატ. ნას აშთანგ' აქ'კია იციეეატ. ნას ღერჭანგ' ჟეშვან (!) ზეან დაანაგეატ. „აჰაჰა სეაშეციაგ' შნი, ჰარახეგ' კახერ შასრუ ანმპესრი არუზარი, ღეაზარგ' ღეგ'შისტატ, ღესიზარგ' დაანნი იჯაშე იზტურატ ღეჟამლზარი ყალაჰ“—ჰიანრ, კეაეტ ადატან. ნას „ღეგ'ატ, ღეგ'სეზატ, რეშაგ' იურატან ბამთა დაქესეატ. უჯანშარ უიახეს, ადატან!“—ჰიანი, იწეგ'ატ. 5

ნას ადატან იფხეანან აფეგ'მეარა ანგ'ათახ, „ურარგ' უიახეს!“—ჰია, იწეგ'ატ შასრუ ბამპესთა: ახეს აფეგ'მეარან რქოსეა შასრუ ბამპესთა. ნას ანციე ნთახლა ღეკლფეშენ, ადატან ღეგ'ატ. ნას ანაყებან ბაახიან, აშა ბუნა ყაანან, „აქ'გ'ატ ფეშა შანი იწეატ“—ჰიანი, იწეატ.

ნას აქ'კია ღანწასუნ, იკ'ატ. „სეგ'აზა იყალღოზარი, აბარან აქ'კია აბარი 10
ბა (II უიაჰ) არუმეშთენ!“—იწეატ, აჯან ნაჰეაჰ აჰ რლშომ, იციეეატ. ნას ტენა-ღერჭანგ' ხეგ'ან ზეან ადატან ღანქიტან დააქეატ. აქ'გ'ატ უქსა ღეგ'ატ. ნას იფეგ'მეარანგ' დაანნე უჯგ'ატ უქსა ღეგ'ატ. ნას იბეგ'მეარანგ' ადატან დააქეატ. ღეშააქეატ ბამპესთანი აბანთ აქ'გ'ატა ჟანგ'მეარა ღეგ'ატა ანაგ'ატა იწეგ'ატა იგ'ატ-თეატ. ნას აარან ღეშააქეატ ბამპესთა „ღეგ'ატა მარან სეაშეციაგ' ანნი რეგ'ა 15
რეგ'ატაჰ ურატეგ' იწინ, რეგ'ატაჰ იურან რანანაგ'ატა, უიახეს!“—ჰია, ადატან შასრუ ბამპესთა იწეგ'ატ. ურატეგ' ახეს აფეგ'მეარა ადატან რქოსიოტ. აფეგ'ატან (sic!) შასრუ ბამპესთა რანწეგ'ატანი, „აქ'გ'ატაჰ ურატეგ' ადატან, უიახეს!“—იწეატ. ადატან ღეგ'ატ, შასრუ ბამპესთა იგ'ატ აქ'გ'ატეგ'ატ, ღანანაგ'ატან, შასრუ ბამპესთა 20
ანციე ილგ'ატან მწინ იწინ, ღეგ'ატანი მარან ღანგ'ატან ჰარატელა ღეგ'ატ. იგ'ატ აქ'გ'ატეგ'ატანი იწინთა აქ'გ'ატეგ'ატ ანანდაყ-გ. ნას შასრუ ბამპესთა იწეგ'ატ ადატან, „ურატეგ' ახესრა სე ისქ'ატაჰ“—იწეატ.—„აჰ, უიახეს!“—იწეატ

ადატან. ადარა ღეგ'ატეგ'ატ, ანციე ნთახ-ლა ცქ'ა ღეგ'ატენ ღეგ'ატან ადატან 25
შასრუ ბამპესთა. ღანხესან, ცქ'ი იგ'ატეგ'ატანი, ღეგ'ატან. ნას იგ'ატ აქ'გ'ატანი ადატან ღეგ'ატ. ნას ანაყებან ბაახიან, ღეგ'ატ ღეგ'ატეგ'ატან. აშა ბუნა ბაახიეატ. „ურატეგ'ატა სეაშეციაგ' ღეგ'ატ“—ჰიანი, იწეატ. „არარგ' ბეგ'ატან (ბეგ'ატან)-ჰია, იწეატ. ნას აქ'კია ღანწასანი. აქ'გ'ატ (!). „სეგ'ატა, აჰაჰაჰა უიახეს, ურატეგ'ატანი ურატეგ'ატანი, ურატეგ'ატანი მარანაგ'ატეგ'ატ ღეგ'ატ“. ნას იწეატა ღეგ'ატეგ'ატან. „არარ 30
სეგ'ატ ცქ'ი იგ'ატეგ'ატანი ბარან აჩეგ'ატეგ'ატანი“ ნას იგ'ატ ნთეატ. ანანაგ'ატანი ანანან, იწინთა კეგ'ატეგ'ატ. ნას „ურატეგ'ატანი, აქ'გ'ატეგ'ატანი ბარან აქ'კია. ურატეგ'ატანი ბარან ღერატეგ'ატანი ანან-გაწეატ ღერატეგ'ატანი. რაბ ღეგ'ატან, ღეგ'ატანი, ღეგ'ატანი სეაშეციაგ' სანქიტანი სეაშეციაგ'ატ. ურატეგ'ატანი მარანაგ'ატეგ'ატანი ურატეგ'ატანი! ურატეგ'ატანი ურატეგ'ატანი-ჰია, არარ ანანან ღეგ'ატანი. ურატეგ'ატანი სეაშეციაგ'ატეგ'ატანი— 35
იწეატ—ჰიაბაციე ირატეგ'ატანი არანქეა გეგ'ატანი, ანგ'ატეგ'ატანი სეაშეციაგ'ატანი (!) სნეგ'ატეგ'ატანი ჰეგ'ატანი“. შასრუ ბამპესთა აქ'კია კეგ'ატეგ'ატანი ღეგ'ატანი. ღანგ'ატანი ანანანანი რანანან (sic!) „აქ'გ'ატ ალა-გ'ატანი, სეაშეციაგ'ატანი შნი ურატეგ'ატანი სეაშეციაგ'ატანი ურატეგ'ატანი?“—ლწეატ. „სარან სანსეაგ'ატანი სანგ'ატანი იწინთა ანანანანი სეგ'ატეგ'ატანი“. „სარა სეგ'ატანი?“ ნას არატეგ'ატანი-ჰია ღეგ'ატანი, რეგ'ატანი (განან-კარი რან). ნას ანანანან, გეგ'ატანი ანანანან (ატ). ნას შასრუ ბამპესთა ღეგ'ატანი, 40
აღგ'ატანი ღანანანანი იწინთა ანანანანი ანანანანი ღეგ'ატანი. ნას აარან ღეგ'ატანი,

სარს ოსთავუ—აბართ სბაიცია რუმალ, ახ'გ, არაშქია, აბნი ჟარს ისტუ-
თახ აჩე. იზბან-ჰია, უსანწწააჟაზარი, აბართ სბაიცია ირთუნხანზ მმალ ოუპ.

აბნრგ'ღ მალირულნი (იმუშთ ბზინი) ჩიუპ-შთანი იფსანბძეკ'ღ ისთეაქ'მ. საბა,
საბა მაშციხა რში ზლახუშ აჩოლუპ. ჟანა ჟარდ სარდ მავ'ედამბეგეტ, იჯ'წოლ-
გ'ღ ჟარუ ჟრუპ, მამაუგ'ღ ჟარუ ჟრუპ. მან'ნა მამჩეზბეზწა ლქი უსგ'ღ 5
ჰნეგეტ. აუგ'ღ აჩარა ლმური, ლუდომ, ილქითოგ'ღ ჟარუ უდგარ, სარს უნსისა
უზყასწადომ. ნას აბრაბა აზირა უარწაპ, აკამაარა ყალაპ, ნაჭიე მპ, ჰამ,
აბრს აყარა ზელმანზ უთამაბრიოპ—ჰია, იუქიერწაპ (იუღერწაპ)“. ნას ინრეგეტ.
„შასოლ ამბბსთა აქ'აზუ ჟარო უტუპ—ჰიანი, ისტეღემწან, აბრი აპა დამაჯ'ლა
სტუჰამდომ“ ჰიანი, შასოლ ამბბსთა ღმეგეგეტ ნაჭიე მპ. არახი რუმანი აძლამ 10
ლუგარე აქი ინეგეტ. ნას „სუგარე აქი იჩეზბესწაპ აჟამ ნეყარს იც'ზ ემბგი
იზჭიანნი მამეტ“—ლმანი, აჟამ ემბგლეგეტ. „უ რუხაბარ ზაპან აჟამბიქია
ატემ ქეტქიეგ'ღ ემბგეტ. ნას ნაჭიე მპ მეგ'ღ აადეა-შია აკამანდა იყუდწო რა-
ლაგეტ. არახი დერმეტ არარაქე მათეგ'ზ აყარა. ნას აძლამ ანციე ილგმთახ-
ლა არარს-ზირა ყალწეგეტ. ნას ირხეგეტ, ირნეგეტ, აკამაარა (ამაარა) ყა- 15
ლეგეტ. ნას „ნაჭიე მპ, უთამაარი ოპ“—ჰია, ღქიერწეგეტ. ნაჭიე მპ დანჯიქი

(ღეიამიანი დანაქიქი) შასოლ ამბბსთ ღზლ'ჰიან აზი იჯ'შათლუბტ. იქ'აძ
ყაწანი ღეყაზნი! ნას ინ'ნეგეტ, „აქ'აზუ ჟარუ უტუპ“—ჰია. ნას შასრუ ამბბსთა
ჯანწარე მეგთან, იფხენშიან მამ იზგ'მეტ. ნას ღქილანი, ღეიამიან დლაგეტ. ნას
იხიერთა აშამ ღქიანწეგეტ. ნას „ამამე, რყალაზნი?“—რჰიანი, აჟამ ღერ'გეტ ნას 20
ათამამდაქია ავოშიტარს ზღერაზ, აჟამ-ბზიქია გყან, ახა [← ახუ] ალაჩეგეტ—
ჰია, მლაგეტ. ნას აუგ'ღ აამაქი: ღ დანამბ (sic!) გ'ღრუმღერძაქია თამამდა-ხი-
ქე ჩიუ ღქიქიანი „რყალაზნი?“—ჰია, დარღლახეზლეგეტ აჟამ. „ღწ, სენასკ'ა-
სკ'ა!“—იჰიანი, დენღეჯანქეგეტ. „ზაქიეზი, შასრუ ამბბსთა, „სუმაპ მელ-ხიუქე
ალაგეტ“—ჰია, აჟამ უქიემბაწა, უზგ'მთხაშომ?“—იჰიანი, ნამბესალა ახან [← ახუ] 25
ალხანი მამეგარესინ. იჩაგ'ღ დქიქიანი დეგეტ. „ჰამეტ, ისტ'ზი—იჰიანი, შასრუ
ამბბსთა—სჩა აახეგარი-ომ ჟიქიან-წილ“!—იქიეგეტ. ნას იჩა აარგან დქი-
ტან ჟესუ [← ჟესა] უნსისა ეღწეგეტ: „სამამანქე რუშახ აჩიქიეგ'ღ, არახიეგ'ღ
ეგქიერსიანი ათქიქიანი რყალამეტ ავეგ'ღ რგლეგსითანი, ავეგ'ღ რგლეგმამაშანი.
სუფსტა, სანხან, აუგ'ღ დხეგელა ეღწესქიეგეტ“—იჰიანი, ღმეშოლეგეტ. 30

ჟიუქეგეტ მეზაქე ამამამდა დანც'აზლა ხნა-ხემეშოლა ღმეგეტ. აუგ'ღ
აყარალა ათამამდა-ხიუქი იჩაგ'ღ ღელისანი ინეყიონ. ნას დნეგ(ტ). ხნა-ხემეშოლა
დანეყია ღმეგ'ქეგეტ. ამამამდა ღზლანზ აჩეგ'ღ აჩაგ'მართა ივარესინი თუფ
აქეგ'ღ დანღეგლეგეტ. ნას ღჩეგ'მწეგ'ღ, ათეგ'ღ დანქიემანი, ღმეშოლნი ივარემეგეტ.
ნას ათეგ'ღ დანქელეგ'ღ. გიღ-ჰისის რღტალანი, იყიყია რუმუმ იმეგ'ღტალაზ 35
იბემსყა დანქელეგ'მანი დამეგ'მსტ შასრუ ამბბსთა. ნას ამამამდა-ხიუქე
იქიეგ'ღ ღმეგ'ღ: „ბელაქია ანციე ითეგ'მამეტ, არს სუგ'მან ბემბამრე?“—იქიეგეტ.
იჰიანი, ნამეგ'ღი მამეგ'მანი, მამეგ'მსტ ახუ. ამისსაქია ახეს-ბეგ'ღ რამარნი. აქ
იქიერთომეტ მარეგ'ღ იჰიანქეგ'ღ. ნას აღერჭიანგ'ღ შასრუ ამბბსთა იქი მ-
ქიეგ'ღმანი დემეგ'მსტ. აღერჭიანგ'ღ, „არს სქიქი იტრ, არს სუგ'მან ბემბა- 40

ძრეა?—იპინ, ახა აქიეხინი დააკურსიტ. ნას შასრუ ამპუსთა იფხეაშეიტ: „არი სუხეაბჟა ხე დაგო დუჯზარუძ“—იპიეიტ. ნას იჯაქი იტაბ აფჰიტს დუგიააიტ.

„ჰარს ჰია აკრე ილანი დაამბო^რ ძუშუშუმა, ახესგ-ბეე უმიჰაძირეა?—ლჰიეიტ. ნას
 5 ხარს უსკ^ვ იდგონან, შასრუ ამპუსთა დანი, დეშეფხესაბ. „სიფეშირე, აფხე
 ატფე ზურხესა ათფე დაკეშოა შასრუ ამპუსთი არუზარი ყალაპ“—იპიეიტ.
 აფხე ამთაქიე შასრუ ამპუსთა იჩიე დაქიტანი დაადღლწანწეკ ათჰამადა იჩიე
 ახწარესიბე აჩეფთარათიე იჩიე ნეფან, აჩეფთართა ინეჯარესიენ, „სალამუნ
 ალქეჟემ“-ჰიანი, დენეადღეღეიტ.—„ჰე, ალქეჟემ სალამ შასრუ ამპუსთა (sic!)
 10 არე ატფე ზურხესა ათფე დაკეშოა ჰარუ ურუბმა?“—იპიეიტ.—„საკეზარე
 ყალაპ, რულრაზი?“—იპიეიტ შასრუ ამპუსთა. „ჰიალი!“—იპინ, ათფე ექი
 დენეადღეიტ. ნას აშტი იხეაშეიტ. ჰოჯა დტოპ, ჰოწიე დტოპ აბრბახნელააკ^ვ
 აკეზარაკ ეჰაიძომ ბთჰამადა. დერე^ვ შასრუ ამპუსთა იფხეაშენ, რუღეაქიე
 რენე იქეფთომი. ნას რასარაკ^ვ ანთეწი; „დად იფსე, ახწემელ ჰმინზარი, უსრ-
 15 თალანი ჰეაარემუტ. ჰოქიან (აბნან) ჰორუ უჰეე სნეანი აბნი შეამენე (|| შეამ-
 ელს) იფხეაძანი, აბნი ახე დაალხნი იქესარესიეხე^ვ უსრთალანი ჰეაარაზეს-
 (|| ჰეაარაზენ-ოჰ)“. ჰოქიან ანციე იჰელეწა ანეი ჰმოლუ. ამჩ იწეაჟეაზ
 (sic!) ჰეადეია რეა ანეუჰეა^ვ ჰეადეიარა სეყანი, ჩეუსერბაძრემუტ. სა სუბარი,
 20 სა უსქეიღელიანი (|| უსეიღელიანი) ურუჰე-ჰეა, სეიონ. უმჩ ინამეო ჰენეყალააკ,
 ატეგარა რა იუსთაჰეა ახნ^ვ რნ სესტახ^ვ, აქე ჰეა^ვ ურციენხეიტ. ანციეაჟე-
 შოპ-იპიეიტ. ნას სარს სესქესიან^რ სვალა იჰსჰიარემა, მჰალა ისაან იჰსჰი-
 არემა რუთაქეა?“—იპიეიტ ათჰამადა.—„უჰალუ უსესესიან^{აზ} ისრუჰიარი-
 ჰეანი, შასრუ ამპუსთა დეჰიეიტ.

„შო, სარე იუბ^რ—ათჰამადა-იბეი იპიეიტ—სა სენარელანი, ბეჰიეკ შეა-
 25 რსცარა ბეიტ.—ჰეაეცე^რ სეიეჰეა ახსამდრაზ შეაქ ჰქინაგაღეიტ. ჰეა-
 ე^რ სეიეჰეა ჩე-ჰეაბეიე ჰთანაგაღეიტ. ნას ჰხორე^ვ ჰხდგრემ ჰეოჰ-ჰეა,
 ჰე^რ. ჰანათესა ჰეჰეა ჰეაყა. ჰეა ჰეიანი სეიეჰეა აგართა ააგეიან ლეკ
 აა(ტ). ჰეჰეი (← ჰეჰეი) აქეზააპ—იპიეიტ. ნას აქეაჰე ალს აშტინახენ,
 აჰეაყა ათფე აქეე ინანაგეიტ. აჰსახ^ჩ დაადღლწენ, არი ლა-მეშეაზ აჰსა
 30 ნეუართს რანათახა არე ებანაგეი?—იპინ, ლაბეკ აშტეხნი, აქებეჰე ნწეარუნ-
 აბრა ითეფეიტ.

ნას ჰეიე^რ სეიეჰეა ათენე^ვ (|| აძე მაშენა) ჰაღეიტ. აძე მაშენა ჰახ-
 35 ბლაჰე აფსე აჰეწეაყა ჰთანაგაღეიტ. ჰეა ჰახენთანაგაღეა, აჰეა ინე^რ, იბახნ
 რეანი. ამთალა იფსე ითანაგაღეანი. ჰეა ჰეიენ^რ სეიეჰეა აძიი სარე ჰეასეჰეა-
 იპიეიტ. ნას ამთალა ფეა-ციქ^რ ინისას ათა შეააგოზ აბნი სეჰეესე ითს
 ასენრეჰ^ვ აცრასწეიტ. ნას ამეა ანაკი (← ანაკ) ირუჰემეციო-მანცარა იგარფ
 დაბთლა^ვ ითს აცრასწეიტ. ნას ირუჰემეციო აქეთ ბლე ალაგეიტ. ნას.

1 პარალელურად თქვა აგრეთვე: ჰეაარაზეს.

იხეზბლან აკეშქიან აფსუზ შენი მეფაყეფეტ. ნას ათეენგულ ალაფსაზგ (ი)ყალფეტ; აგაქიი ააქიფუსაზგ (ი)ყალფეტ. აბართ აფიფიქსსიე იუბრგ სარგგ აგაქიი-ქა ააქიფუსაზგ კარგლასიეფეტ. ნას სა სეგგლან სეფსააქა აგაქიი სანეანი სეშაააზ აბართ აფიფიქსსიეფეტ აბრან ისეფსააქა. ნას აბარი ათეფ იუბრ აქე, აბრან ააქიან, აბარი ათეფ ყაქიფეტ. რუქო-ქიანი აქეგ კამაქაქეტ. აფსუზ სკან ისურაქონ ტაქა ჩეს (|| ჩას) კამაქაქეტ. ნას ამცა აქილა კაქიფეტ.

5

აბარი სარს ათქამადა-ხექი იუბრ ანციე ისეფთინ, ამე სეშან. ნას ჩანე მც)ცა ფსააარს ს(ე)ლქიეფეტ. ხი-ლქუ აქე სექიანი სეშეფსაზ-შეცარა აბნა აწა-ყაქიი (ქეკე აქე) ლაქაქ ააზბეტ. ნას სეგი ითასეტ „სეჭო აძე სექისიო-ზარგ სეაქეფეტ-ოპ. სეაბანის სააბანზარგ, მცაქ აქილა ააზგაპ-ქიანი, სთა-

10

ლეფეტ. სენეცონ აკეშქიი ლაქა-ლქუ ბე-წლაქ ექექინი მარს ამცა დექიშანი დეან, იხეგ იქაქი იქეაქიან. ალაქი ლქიან. სენე სეგგ(ე)ლქიეფეტ. ნას სეფანი სეგგეფთადომეტ, ნას იჩა ააფსურტენ, სექიანი, სეგგეფეტ. ნას კიასთხა-ლქუ ააღქეზგალეფეტ. ნას აჩე იფანი ინააქეფა, კიასთხა აცრან, ალაქა ილქეა ითასეტ. შე ითასენგ სეგგლქოდომეტ. სეგგლქონ ამცა სეშანი სეშააქა აკეშქიი აქე საასქანანი, ან ილქეა ითასა აქეასთხა იქე ბლა-შეცარა ალაქი დანარეფეტ აქეაქ. „ქუ. არი ზეა-ქეაქი?“—იქიან, დანარეფეტ. ნას დანარეფე, იჩი ინააქეფეტ. „რეალაზი, ან ს(ე)ჩე ზეონი აბრი [← აბარ] ააიზ

15

20

ლქეშესლა?“—იქიეფეტ. ნას იქეაქი ინააქეფა, კიასთხე გეაბექი იბეტ. „არი ზეო ლქეშესლა, დანარეფეტ?“—იქიან, იქე ააქეფეტ. ნას აწლაქა რეზნ-ტაგ იქეფეტ. ნას ალქეანგ ებგეაქეცლა იქი ეფეფეაბეტ. წლაგ რეგ ეფეფლანი აფსუზი აააქეფეტ. ნას დ(ე)ნეაქეფეფენ, იჩე აძე დქი-ტოპ. „ქუ, არს ტობანაქე.—იქიეფეტ—ქე აქილა ებგეაქეაქე?“ ნას „ლადი, უქი, ტეასურეფეფი, ურცქასსეფეტ. „მცაქ სთანის სააქე“. ნას ამცე უთაქეზარი, ს(ე)ჩე ებგეაქეაქე—ქა, სეაქეფეტ. ტაქა ისექეაქეფეფი სააქეფენი აქეწა სენ-ქეაქეფეტ სეშეგგან. ამცაქ სეჩეაქეფეფი აქეწი სეშეგგან ააბეაქეფენ აა ლა-განქე აასეწეაქეფლანი დქეფეტ. ნას სებლქ(ე) სანადაქე აქეწი სეწეწა სლა-გეფეტ. ნას იჩი რსა მცარა ალაქი დანარეფეტ.

ნას ცქ ა სეშქეზარენ აჩეგ იფანი ალაგენ ითას აშეშის აასეწეწეზგ რიზინ დანეტ. ტადორეანგ სეშეგგან სლაგეფეტ. ტადორეანგ აჩე დე-თანარეფეფეტ. ტადორეანგ აჩეგ იფანი, ცქ დქეცქეა სეზაურეფეფი?—იქიან, აშეშის [ქ] აასეწეწეზგ რიზინ, დეფთაბეტ. ტადორეანგ სეშეგგან სლაგეფეტ. აჩეგ სენაქე-მცარა აქეწი სეწეწა სლაგეფეტ. აჩე ააქეფლანი ტესა აქეფეტ: „ტაქა დანარეფეფი, შთა, ტეაქეწი!“—აქიეფეტ(აჩე). ნას სეგგლ-ლქი აქეწი სააქეწენ, მარს აჩე „სა ტეაქექი, სეშეგგან სეშეგგან სენაქეფა-სენეგგან, კიასთხეგ ააქეგ, ებგეაქე აქეაქ“—აქიეფეტ აჩე. ნას სეგგლქონ აჩე სენაქიანი კიასთხეგ ააქეგენი, „აბართ აფიფიქსსიე რქის სააქე“—იქიეფეტ. ნას იყარწალაქე აფსუზ-შეშა სეგგლქონ-მცარა სე-დრეზინაქეფეტ. ნას ანციე აჩეგ ანსეფთა სეგგ (!) სანაბანა ნეციარს ქე-ლარა სეწ-მცარა აბართ რახი, ჩეგ იუბრ რანეტაქე აბარი აჩე ანსრუ,

25

30

35

40

აასეცეტ. აბარი სარე რუბო აქეაქე (sic!) ხე-ლაგანქე აშეშის აასეწენ, ალაქი

რხებეჯ. აბართ ისჰონ იჟაპანს სა სვანლა სპქსიანგედ—იჟიედტ ათჰამადა-ხიგ-
 კე—აბართგე ულგჰჰალი იჟარტი, უჯანარა იჩგაგე აცუეუწაჰ—ჰიანი, აბნანა უიარო
 უჰეგ სეზნგანგე უე რჰ. ნას ზინგეუგა-გაწოგე უიასეზუეწაგერი, უმჰიჰა უქიესწოტ.
 5 უანგე ატუესქია უემოჰ, უეგე იზღერეგე—იჰიან, დედექილეგე ათჰამადა. ნას
 ანცეე ითახლა ათჰამადა-ხიგეი დექიგლან აზი, აჩან ააეცეგე ირაცეანის აბარი

შასოუ აამჰესთა ფადარკას (sic!) ითარანი. მარს დანდქე (|| დანაანდქე) იფ-
 ჰცესცეა უესა დარჰიედტ შასოუ აამჰესთა: „აბარი დეზეკან უორო უზოუჰ (უზუ-
 ნოლ) არახე, აჩან უათარახე. ინე რამაჰეცოლუჰ. იუმეჰენ, აბნის უჩე უეჰეიტო
 10 „სო—ჰიანი, ააჰი! ზანაჰე მამ იეუშეტ, ავან არახე რეჰილა შაეუგონი ინიღერ-
 ძაჰ, იჩე უითარი-ჰალაჰ, უსგე ფადარკა უიითაძეცეა უიშეგდომ. იზბან
 უჯინოზარი; უარს უჩეენოჰ, აჩეზნოაჰ უმაზარი ზაჰა-ხეუეშე უანაანჰ უოგეჰელა
 უნეხეგე. ნას შასოუ აამჰესთა დეგეგრანაფეა დეკოლუჰ. ნას ათჰამადა არახე,
 აჩან იზააეცეგე. „აბართ ფადარკას უარს იუმაზააჰე!“—იჰიედტ. მამ იკეგე
 შასოუ აამჰესთა, „იზადომ,—იჰიედტ—უარუ უთჰამადლოჰ, არახე ზეაჰ-ჰიან, ზენ
 15 სეჰამდეგე. სარს სეზანაჰ აბუგეზლ ანგე-ოლუ—იჰიედტ. უზბეგე. სეახეგე“—იჰიედტ
 „ნას აე უმგარი, აგარუ უქესუთედომ უმაწიად“—იჰიედტ ათჰამადა. ნას შასოუ
 აამჰესთა დეჩეზელან, „ზბირალა ჰამაბაჰაჰე!“—იჰიან, დედექილეგე. აკერ დანნას-
 კან ათჰამადა რქიეჰეოტე შასოუ აამჰესთა: „უოოგეზარი, უაეგეჰი!—იჰიედტ—
 20 რუთაჰეზლაჰეგე აე უმგეცეა სეშეგდომ“—იჰიედტ. „ნას უაჰა აე სეუთაჰეა უმ-
 უანზარი, ეხგჰიოგე უეზაროჰ, ავან სარს სეჩეგე უარს იუსთოტ, უჩე სო“—
 იჰიედტ. ნას ათჰამადა დეგეაჰე. აბან აეცეოჰე იზანსეჰე უარო უზნრუჰ, იზე-
 უმგეჰე?“—იჰიედტ. „ურთგე უარო იუმაზააჰე! სარს, უეგის დელეჰეზარი, უჩე
 25 სეჰელაჰაჰე“—იჰიედტ. ნას ათჰამადა იჰიეჰე დედეკეჰეშეჰე სჩე აეიდეგრ, აქიეჰენი,
 საწოუ აამჰესთა იჩის აქესიეწა, შასოუ აამჰესთა იეიადგერგე სჩი აქესიეწა.
 აქესიეწანი არახე ააზიგე!—იჰიედტ. ნას სჩე-ადეჰე უმერზარგე ახერ უბეგე,
 იუმაზააჰე!—იჰიან, დეჩეზეჰეჰე დეჰეშეგე. ნას შასოუ აამჰესთა დეგეგრანა-
 წეა დეჰელა დანაანჰე დე(ქ)იგლან იეარეჰე ეცეგე ეჰაგე ირაცეანის არახე
 აჩან იმანი აჰინგე დნეგე. ნასგე უსგე უნასიჰე ეამეწანაზი ნაჰიეჰე აჰ იჰე! არა-
 30 ხეგე, აჩანგე ანეკეა რეწენი იზარეზნო, უან ნაჰიეჰე აჰ იჰე დნეგე. ქიეჰე, ქიეჰე
 აჩარან-ზირა იდექიერეგე. ნას აჰეაჰეილარაგე, ანასეიეგე ეეჰეგან. აჩარან-ზირა
 რეჰეგეგე. ასასეიე ირეჰეიანგე ირეგეგე. ათჰამადაცეიე ირეჰეიანგე
 ირეგეგე. აძლაბ ილეჰეიანგე ილეგეგე. ნას აამთეჰე ანეჰეჰენის აძლაბ ემბარეჰე
 შასოუ აამჰესთა დეჰეგეგე ფეჰენე დეაეგეზარეჰე (|| დეაეგეგე). ნას ნაჰიეჰე
 35 აჰეგე აეგე იეჰეგეშეჰე აჰეა ეჰე დეეღერეჰეაჰე. ნას ზეაჰე ჰეჰენის არახე
 ააჰეკანგე, აჩან ააჰეკანგე შასოუ აამჰესთა შიანეჰე ეჰე ეეღერეჰეაჰე(ტ). ნას
 აჰეა (— აჰე) ეჰე დეუდეგრეჰეაჰე ამალ სემოუჰ, არახე სემოუჰ—ჰიანი, უჩეჰეგე-
 გარი, იეჰეჰელოზ შასოუ აამჰესთა იჰეგე ეეღერეჰეაჰე რეჰელანაზ აამთალა თეარეჰეჰე.

გ. ჰი. (33 წლ., გადმოსულია ძველი კუინისკიდან. ორი წლის განმეღობაში ცხოვ-
 რობდა ს. ავანდარაში).

ცაშოტ“—იპიედტ. იცეგრტ ნას კრჭჳარა ანთ. აციქოა რუდამწყიქოა ამეზხუნ, რუწკეა აწყეგრშოან, ადვჯლ რწგრწეედტ, „აპოვ-პოა“—ყეგრწეედტ. აღვჯლ კვსიოუნ, აციქოა რწწანაყეედტ. „აბტლ“ ააზიგ, აბტლ!“ პოა, იპიედტ. ავტლარე იცეგრტ აბტლ ბავარა. დარს დაამანძეჯ მარს აციქოავჯ აჯმეპიქოავჯ ეტლემწანი რბო დცეედტ.

5

ანთ დააიუნ, აბელლა ადვჯლ რეყეედტ, აციქოა რწწანაყბ ჯჯრშან.

ნას ათაყე შიეშთან დეშოაამაზ ალტგაეი ლასი დანშტოაზ დარიქისიედტ. „არა ზაჳეჯ, ჳირს უშეფანშტო?“—ლპიედტ. მარს იპიედტ: „სემმგრჭწესუნ (sic!), აღანპ ბხეი იბანპ აძო დაასტქისიან სელე ირბზრახოტ“—იპიედტ. „დღეშაყეაზ?“—

10

ლპიან, დანწყაედტ.—„პალა ტაკეჯ რქეუნ, სჯმეპიქოა იბწოტ აბრაას დეჳიოტ“ (sic!)—პოა, ილტმპიედტ. „წუჯმეპიქოავჯ გჯყამ, იგან დცეედტ. აპალ'ე რქეოზგჯ სასტ სკეუნ.—ლპიედტ—ჳედეჳედტ,—ლპიედტ—უეგლ!“—ლპიან, დეალტრეგლემ(რ). ფშოარტ მადღეკალეედტ ავჯკავჯ. იშაამაზ აბტლლი იყანპ მარტქისიოი(ტ). „იყასიწრ-ზაჳედ?“—რპიან, ირანწყაედტ. „აბრბა ანციო ბზი იბაზ, აძო დააპანქისიან, პალა

15

ტაკეჯ, ჯჯმა ტაკეჯ რწანი პანციქოავჯ მარგჯ ადვჯლ კვსიოუნ, რწწანაყეედტ“—რპიედტ. ათაყეი ალტგაეი რპიედტ: „პა პაზტაზ აცეკპ, სიედეედტ“—რპიედტ. აციქოა ზტჯგჯ ალტგაეიავჯ, ათაყეჯ ეცტლან, სომეპიქოა იბჯფშოაჳან იცეედტ. სომეპიქოა ღეშეკრბ ბეჯწიციან დრტქისიოი. ბეჯკეჯ დციან დწწავგლემ(ტ). პპოპი-პოა ყედეწეედტ. „იყასილან ზაჳედ?“—ანტრპოა, არს ბბაჳე საბ ითუნხარა ბეჯიოუპ, იეჯსათეედტ—იპიედტ.—„შაყა სეზანაზიგ!“—იპიედტ. შაყა აგარე იცეგრტ აბეჯჯ

20

წაკეავჯ. დარს აამანძეჯ აბეჯწიკვჯ იყეცინ, დცეედტ სომეპიქოაზ. ბეჯწიკვჯ, ააციქეჯ აჯმეპიქოავჯ რწანი (sic!) აპ იქეჯ დენთალებტ. ათაყეჯ, ალტგაეიგ ზ. ააციქეჯ ზტჯგჯ ეცინ იშოაჳან ბეჯეჯე წაკეა ბბაჳე აშაყა შანწადტრეგლოზ ჳოა მადეკისიეედტ. „იყასიწრ ზოჳედ?“—რპიედტ.—„აძეჯ ჯჯმა ტაკეჯ, ააციქეჯ

25

იმან რანან, არს ბბაჳე მადი ითუნხარან, იეჯსათეედტ“ პოა, დანტპეპოა, „შაყა იბეწწარეგლოტ“—რპიედტ. „პა პაზტაზ მრპ, სიედეედტ. სიწიქოა აბო (|| აბაყო)?“—რპიედტ.—„ჳოა იპიედტ“—რპიედტ. „იეჯჯყამ. პაპტქოა ზგაზ იეგრტ სიწიქოა“—რპიედტ. ნას რწწაყეიავჯ კარფსან, მარტშოალეედტ. სომეპიქოა იქიან დანედტ. დეჯრმრეუტ. ეგან სციან, ებტა სეადტ.

დ. ჟ. (44 წლ., გადროსულია 1933 წ. ძველი კუენისკიდან)

ფსხუ. (22. VII. 1947).

12.

წაწაყ დეყან ჳეედტ, წაწა ნეყოავჯკ. მლქეი გჯდრპადამეჯტ მარს, იწიგ იქოა-

35

დგრი აეიქეზხარი. ნას აჳედტ დენჯეიო დეშოდტეიზ აბნაქეჯ აბშ ათჯკრპიქეჯ საბნწიწი (წიეჳე) ბეჯე მადედტ. აწკეან აწლა დწალეედტ. დანწლან საბი-ქეიუნ 'ხიქეჯ დაათეებტ. ნას მარს თაპციო გჯემადამეჯტ (წაწა-მწან მარს). ნას ასაბნ მაჳეჯ იფჳიგს დღწანადეედტ. იფჳიგს დანიგან, დღემთეედტ ასაბნ. ნას ასაბნ იფჳიგს ჳოკა-ჳოწიეჯ დღწააზრ-მეცარა დღდღუხეედტ. დანდღუხა აშეიუნ (sic!) „რახი სჯმა-ზაედტ“—პოა, მბბა დღწააზან ეგმპიედტ. მბბი „ჳე ბარგჳმა?“—იპიან, დსუნ, რა-ხიე იბჯმრპადტ. რაახი რწან აწიეუნ, აშეა ცარე ითა ხ ე(ტ). აშეა დანტან, იეჯზა-

ცოა ვიელფუზგ-ფხაძავგ შიარსცარა-ჰია იცრნ, მარს დღვკრგამგზ(ტ). აჩიენ
 დრგჰიონ, „სეზიგა, შიარსცარა სიახცრ!“-ჰია. ნას ჟოვკჱ ვიელფუზ-ანნ მსლირა
 ააშტგმხენ, რაჟუვალა ჩეკარსიანგ, აჩიენ დციეგტ. დახცან ხია-დღუნე დნგჰიგ-
 ლეგტ. დახნგჰიგელაზ, ახთა აშაპახნგლა ძე-დღუნე (|| მორენ)¹ დნნგჟეშეგლეგტ.
 ნას აჟუაჟა ტენგუჟეთა რჩეჰან დაინი იბეგტ. ნას ჟოვკჱ-ფხაძა ივზნაცოა აჟუთ
 აჩიენა რნე იცონ ეგვრზეკამგზ(ტ). მარს ახთავიგეღ დღმგჰიგელაზ ჩაჟუდშოიტი.
 აჩაბლა ჩაგჰიგდრგსი(ტ). ნას აჩამმლკჱ მსწას(ტ), რფეგტ, ჩააშრტ, იგმტ, აგნ
 აბრ' იენ ჩაააღმრფიან. ჩეგვკანიმრუჟტ. ჩეგვკანიმრიოტ(sic!) აგნ მარე იხვდ-
 თაგვზლა აჩიი იგვზეკამეგტ. მარე ჩეგ ეგნათავგზლა ნარცილა დაჩაა ქუთჱ
 რუნლა დავგტ. დახავგზ რკვადღვი ფშეძანგ ბზახანშა ბზია რგჰანე აჩეგფან-
 თაგვ ბზინე იგვლანე დღნჰისიეგჟ. ნას დააჩავგუენ, იჩეგ აჩეგფანოთაჟე
 ალირა კვარგსი(ტ). ნას დავგენჰენ, მარს რგჰანე დნამეგლეგტ. დ(გ)ტგტჱ ტია.
 (ნას) რანი ჟეგჰისსეე რყან. ინაშეღლან, ინაპგ რეგტ. ნას ანთ ააგენჰეგზენ,
 აჩიენ იხვჰია რეგეგჰეგტ. დამთენხა-შია ჰამეე რძე მსკი-შია დჟეეგტ-ჰია რე-
 გიგჰეგტ. რეგეგჰიან, ნას რანი დარეგ ეგენგანშახტ? „მსკიზარი დღმეფა-
 დგრუშა“-რჰიან. მან ჟესა ლჰეეგტ: „აფსგჰიანეჟ სეძიეძიორ სტან—ლჰეეგტ.—
 სეძიეძიორ სეშეშტან სესაბნ დენასკავანე ჟა დენგშტასწეგტ—ლჰეეგტ. ნას დახ-
 შტასწაზ ახშ (აჟარბაჟი)² დააშტნახტ. დააშტნახენ, დამი იციეგტ. ნას რბაჟი-
 ლა ახშ დახავგზ, აჟეგ მსცახთა პნახარი, ნას ჟასყან სეკეიენ მრუჟ—ლჰეეგტ,
 ამამმზარი ჟასყან-აან დგვსეკეიენამ—ლჰეეგტ, ნას აჟეგჰისსეეცოა იგდაყენ ამ

5
10
15
20

რფხანი ნთანე „შ უქეძართოტ“-ჰიან, ჩეგდღვრტლუშეეგტ-შთან, იხვკლუჟეშეშე-
 ეგტ. ნას ჟესა იყარწეგტ. მარს ჩეგვრტლან, აძეეითარს დანნლაგა, მანგე იგაახ-
 შიკავგე აგვში აჟიორ იხვკლუშეეგტ. აწეკიან ასინახთა რბეგტ. ასინახთა ანერბა
 ირგემჩონე: „პჰეკიენ მსკიგვ“-რჰიან, იჰეგჰიეგტ ახვკეგვ. ნას პჰეკიენ დენინ
 „იყასიწა ზაკიორ?“—იჰეგტ.—„იყაპწინი, სა უსფრუჟ. აბარსა უსაბნენ ახშ უს-
 ცოაგეგტ.—ლჰეეგტ—ჟოჟიან ალპ უსზანგვაბტ, სა უსტრუჟ“—ლჰეეგტ მან. „შთა
 სებტეზარი, საბბგეცოცახა, სებტუჟ“-იჰეგტ. აჟეგ იჰინ, ანრ აჩამმლკჱ-ბზია
 დღეგჰიგტანგე აღირა ფნაწიან იცოცახ(ტ). მარს დაჩაა ჩეგ-ბზია-იხვკეგჱ აამაჟენ
 დღეზახანზ აბა იჰეგვგე დ(ცი)რ, დაზრგეგ მან ლჰეგვგე დანდა ავთოტგჱ აჟესა
 დრბეგანგ დყალგტ.

25
30

6. ფს. (40 წლ., გადმოსულია კუიენსკიდან. ორი წელი გაუტარებია ბზიფელბში).
 ფსხუ. (22. VII. 1947).

13.

ეიგტ აჰაჱ ბზია დღყან. აჟნსა აჟეგ დღმმანახეგტ (sic!). აჟეგ დღფსან
 დლაგეგტ. დღფსან დანნლაგა, ხეგფაციორ რმან. იხვგფაციე რმაზ ჟასინთნი ჟესა
 ირზეგეგეგტ. ყინსიჰაჱ იყან, „ნეეიარს სიანცრ, აჟეგ აყისიჰახნგლა სიგმცან!“-

35

¹ „ამშენ“-არ ვიციო, თქვა.
² ამბრა—არ ვიციო, თქვა.
³ აჟარბაჟი-ს ჩვენ არ ვამბობთო, თქვა.

პიანგ. უასრითნ ირზუეწეფეტ. ღარს დღესგ(ტ). ღარს დანღესგ აწგჷიან იფე-
 აპბა ნუეიარს დღდგქილეატ. სურალაგ(ღ) (ადუნენა სურალაგ(ღ) ეამეღდგ(ტ)).
 ჯარგ(ღ) აქგ(ღ) გ(ღ)ანსჷმუა¹. ნას უაწგჷიან „საბ გეზნაბაზ აზ(ღ)ლა სუნათშეგ(ღ)-
 იპაბ, დცეატ აუნან“. აყისსიპაჷე დწალეატ. აყისსიპაჷე დან(ღ)წალაზ გიავარს-
 5 დღუნე ღუნთათშეგ(ტ). აუნას შარდანი რთან რბგ(ტ). აზი შარდანი ითან
 იბგ(ტ). ნას „სცაპ უჷყა, რყო ზაბაპ“-იპან, დთალეატ. დან(ღ)წალაზ თქტეჷ
 ქ(ღ)ალაშა იყაწანგ იგ(ღ)ლოუპ. ჳისია აზნაბა აჷე იზი იჯავუპ. აშეგლასა ყაწანი

იგ(ღ)ლოუპ. აჩეიენ პ(ღ)ალა დაგ(ღ)რნ. დააჩეზ(ღ)ეწუნ კრ(ღ)ააბიეატ. კრ(ღ)ააბიან პ(ღ)არა
 დ(ღ)ლაგეატ. კრ(ღ)ააბო დგ(ღ)იბ(ღ)ს ჩეგ(ღ)კე ბ(ღ)აბა-დღუგ(ღ) იჯარუნგ დაათშეწალეატ.
 10 „დ(ღ)წიორ—დღმთაშრნგ(ღ) სარს სეგეარათაჷი ააქილაზ ზაკიგ(ღ)ა?“—ლ(ღ)იეატ. ნას
 აჩეიენ დღლშგ(ღ)ეტ. დღლშგ(ღ)ენ, დგ(ღ)ეგ(ღ)აჷენ, დან(ღ)ააბ(ღ)ლა დცაბ(ღ)ტ ლარს, იჩეგ(ღ) ლჩი-
 ქე ირ(ღ)ლალწან. ას აჩეიენ გეშეწბ გეყაზ გეშეგ(ღ)აბა დგ(ღ)აზღმთაჷთას (sic!) დაა-
 რშთალეატ. სურალაგ(ღ) ეგემგ(ღ)დეატ. დგ(ღ)გემბ(ღ)უა(ტ). „ას საბა გეზ(ღ)აბაზ სიგ(ღ)-

ცან-პია, აყისსიპა იზ(ღ)გ(ღ)აბაზ აზ(ღ)ლა დგ(ღ)ქინაგალაზარი“—იპან, დაარ(ღ)ტ. დან(ღ)წაზ,
 15 უაგ(ღ) პ(ღ)არაბი შარდანი ითან რბგ(ტ). აქგ(ღ)ისია კნაპან აჯიგ(ღ)ან-პია აააშა აშოლსა
 იყაწანან რგ(ღ)ლან. ნას ან რჩეიენ (უაგ(ღ)ე) დააჩეზ(ღ)ეწუნ აკრ(ღ)აბარა დ(ღ)ლაგეატ.
 ას დგ(ღ)წინალაგ(ღ)ო-ეფშა აბ(ღ)აბა-დღუ დაარ(ღ)ტ. არწი(ღ)ა-პია დგ(ღ)ეგ(ღ)არს დ(ღ)აქილეატ.
 „იშეწიორ—იშთაშრნგ(ღ) სარა სჷე აააზ ზაკიგ(ღ)ა?“—ლ(ღ)იეატ. დღლშგ(ღ)ეტ აუტგ(ღ)ე
 20 (აუტგ(ღ)ე აჩეიენგ(ღ)ე) აუტგ(ღ)ე იჩაგ(ღ)ე აალხიან, ლტ(ღ)ჷე ირ(ღ)ლალწეატ. ლარგ(ღ)ე ღჯენ-
 პიენ დცაბ(ღ)ტ.

უწოწგ(ღ)იან უტ რეშე-ეშბაძეკ დჯან, ჳაბეჷ-„ხიგ(ღ)ე-პიანე რ(ღ)დმე. ნას „არო
 სეაშეციაჷა აჯგ(ღ)ა აბაბ(ღ)ა?“—იპან, დღდგ(ღ)ილეატ. სურალაგ(ღ)ე გეგ(ღ)ბ(ღ)დეატ
 აუტგ(ღ)ე. ჯარგ(ღ)ე გეშეციაჷა გ(ღ)ან(ღ)ამ. ნას „არო აყისსიპაჷე სცაპ“—იპიეატ.
 დაადგ(ღ)ილეატ. დააბ(ღ)ტ აყისსიპაჷე. დან(ღ)წნათეშეგ(ღ)ე, გეშეცია რჩეგ(ღ)ა გეგ(ღ)ათეატ.
 25 ნას აუტ(ღ)ე ანგეათა, „არო ენ(ღ)ტ(ღ)ე არაყა“ კეპ“—იპან, დ(ღ)ე(ღ)თალეატ. დან(ღ)წ-
 თალაზ აუტგ(ღ)ე, აჷ იზი იკნაპანგ, აშეგლასა ყაწანი რგ(ღ)ლანგ დნ(ღ)ქისიეატ. ნას
 სუნასია გ(ღ)ანაბიეატ. დენასკანგ ქუსტეკ აჷგ(ღ)ე დანაეატეატ. დშაგ(ღ)ეატ(ღ)ე აბ(ღ)აბა-
 დღუ დაარ(ღ)ტ. იტეგ(ღ)ე ლ(ღ)აბ(ღ)ე ან, ღარს დგ(ღ)გ(ღ)ლმბ(ღ)ეატ. ნას დანღლმბ(ღ)ე დჯენ-
 30 პიენ, დცაბ(ღ)ტ. ლარს დან(ღ)ადგ(ღ)ილა, აჯაბაა „ხიგ(ღ)ე დ(ღ)ეწუნ, ლგ(ღ)შთ(ღ)ალა დენალგ(ღ)-

თალეატ. დღლ(ღ)გ(ღ)მ(ღ)რნ, ლგ(ღ)შთ(ღ)ალა დგ(ღ)ლანგ დ(ღ)ე(ღ)ც(ღ)რნ. დშეც(ღ)რ, დომბეჷგ(ღ)ეკ
 დგ(ღ)ანგ(ღ)ეატ. იგ(ღ)ეკ ჳლ(ღ)ეან, აცეჷ ჳლ(ღ)დანგ. აცეჷ აჯტა შაყა შიპაჷეა რწანგ დ(ღ)-
 პილაჷეან. ან რდომბ(ღ)ეჷგ(ღ)ე ანგ(ღ)ლა აჯ(ღ)ლა დც(ღ)არი, კანგ(ღ)ეა აააბიონ-შა იტონ.
 არგ(ღ)ლა აწგ(ღ)ეალა დანარი, აპ(ღ) ააბიანი რზიან, ღარს დღესსანწკ(ღ)ა იგ(ღ)ეკ ჳლ(ღ)ეანგ
 აცეჷ ჳლ(ღ)დან. აუტგ(ღ)ე იგ(ღ)შან (უტგ(ღ)ა დჯაზუშეან. უტგ(ღ)ა დაანხონ). აუტგ(ღ)ა ააზაბ
 35 რქაზწაზ აუტგ(ღ)ე ბ(ღ)აბა-დღუ ლ(ღ)კეიენ. ნას ჳაბეჷ-„ხიგ(ღ)ეკ დაარ(ღ)წააბ(ღ)ე ადომბ(ღ)ეჷგ(ღ)ე, „უა-
 ბ(ღ)ცო?“—იპან, ნას „აბარს ლ(ღ)ჷე სც(ღ)რ(ღ)“—იპან, გ(ღ)ეპიეატ.

ნას „აუტყა უც(ღ)რ(ღ)არი,—ჷგ(ღ)მჷიეკ ჳეან,—აბარს ალო უმ(ღ)ან, აბარგ(ღ)ლა უც(ღ)!—
 იპიეატ—უნაბ(ღ)ე ულაგ(ღ)არი, მაშა ზღუეჷეშეა ბელ(ღ)-„ხიგ(ღ)ეკ უმ(ღ)ააბ(ღ)ე—

¹ ტ სრულებით არ იმის. შეინიშნება მხოლოდ ოდნავი ხნეა.

იპიედრ.—უნადო უნლაგარი, ამაშა ააფინი (sic!) უნთატანი—იპიედრ—უბეკ რგა—
 იპიედრ.—აბურსა იყოფინარი, ლლაქა ცაქრპ, ჴრძაქშეიედრ—იპიედრ.—აბურსა
 ანყოფინარაჲ, ლჩუ უძაქში ადგრნუ იკჯქუშეიედრ—იპიედრ.—ლლაქაჲ უძაქში
 რდგრნუ იმეუშეიედრ—იპიედრ. იჩეზიტ-ჰიანუ ამაშა უთატანი, უგრბურბუშეიედრ.
 უბსა ხბნტა იუუუუშეიედრ-იპიედრ.—უბსა ანყოფინარაჲ, ლარგჯ დაადჯლუშეიედრ. 5
 ამაშა უთატანი, ულზურბრ ჰეგვა ლემედრ. უთ იხბნტახაზ რკუ და-
 დჯლუშეიედრ უნლაქბბარაჲ, ამც-ჰიანუ—უბეკჯეგე?—ჰიანუ, აჩე ლეშეიედრ. ალა-
 ქიბ, ამც ზესიპორე, სუზნოფორე, სუზნოგერციოჲ?—ჰიანუ, ილშუშეიედრ. დანჯლუ-
 რაჲ, ალაქიგჯ გჯეშეიედრ. აჩეგჯ გჯეკჯუშეიედრ, ლარგჯ დენაზღლანუ ბეჯან-
 ბეგეშეიედრ დჯცოშეიედრ. დანნცოარაჲ (sic!) (|| დანცოარაჲ), უბარს უბსაჲ 10
 ააუოტუნე, დამუნე, აცო აჯეხნუ დაჰიშანუ უჰიგნაბეკლა დანჯლ. უნთალ აგაშთა!
 უნთალარაჲ აჰილკ ააუოფასუშეიედრ. ნას ანრ აეკ იუკუ ალაქიბ ინარგთ! ნას
 უბარს უნაშეკლუშეიედრ. უბანაშეკლო ტარაჲ დჯქინა (sic!) დჯცოაუშეიედრ. ნას
 ლებრა აანკლან, ახა-მეცა რეაგელო, უბსა ლებრა დადჯეუშობალუშეიედრ ბაღ-
 ნე. უბ ინადჯეუშობალარაჲ უყინ-კანგა აახიანუ, უბალჯანდგელანუ, უბალჯსა-მიცარა 15
 ულცოგემიონუ, წყატირ ლუფეში ადგჯლ იშტასუშეიედრ, ჰარაკტირ ლუფეში აზესიან
 დანასუშეიედრ. დჯცოგეშეიედრ დჯალუშეიედრ. უბლცოგემიონუ დჯეი!—იპიედრ.
 ნას აბურსა დჯეშეიედრ¹, დჯეფოტ. იცეკანუ დანჯეშეიედრ, დანგაჲ აწეჯინან,
 „უბაშეიედრ, უბარს სუტუბ უბარტი ინაფუნანს², სუემუნე: უბარტი ინაფუნანს
 უბარს სუემუფიჰესუ!“—ლიედრ. ნას ლცოაქიბ რლყიყანუ დაადჯეასტ ლეშრან. 20
 ნას დაადჯეარტლედრ. ლარგჯ ლებრან ააბეშეიედრ. ლარს ბეჰ-ჰიემეცო ლეშან,
 ლეჰინე დჯეჰიემეცო უბადგენა-ხუკე ლეშან, აბეღა ემბადგარან ლეშეიედრ ლ-
 რეგ. ნას აბეადგენალა ლეჰიემეცო ლებე-ჰიემეცო აალეგედრ. „ამეჰი დსორუტ“—
 ჰი. ნას აბეემარა ყარეშეიედრ. რეჰემარაქე რეჰეშანარაქე დანნაადგა (sic!).
 ნას ცექა აჯაბბან ლებან დეგჯეამუნან ლარა, „სარს უოჲიბ სეცოა“—ლიედრ. 25
 აწაფხან დაარლოედრ. „დჯექეინე აბარს რეოგჯ, აბანან რეოგჯ უბარს იტტუპ—
 ლეჰინ—არს აბეუნან აშე დარტნე, უთამეშეიედრ!“—ლიედრ. „იზორაჲ“—იპინან,
 დჯეგეცოედრ. დანნცო (sic!) აწეჯინან, „არს აბეუნანჰი რეო ზბაჲ“—იპინან, აწაფხან
 აარტიტ. ეფე-აარტიტე ლომბეჰეკ დჯეაჰიანუ ფსიხილა დთან. ადომბეჰეკ
 დაადგლან „ძე-ქრუშეიედრ აასურგე!“—იპიედრ. აბეჰ ანჯეჰი აბე-უეჲე აზნა ძე 30

¹ ამაზე შენიშნა: „დჯეშეიედრ, აბა დჯეფასტოკო“

² სხვა მთქმელმა კუვისკიდან ახლადნოსულმა ასე შეუსწორა: „უბარტი ინაფუნანს“

ნას უწაწკიან ვაბეჯ 'ხებეჯ აჭადგენ ირჰიაციემეტ, „სუფჰიკს დესციგემეტ აბანსა“-იჰიან.—„დღემგანზარგ“ ჰარა უდ ლსყარა მერე გ-გჰანამ. მერე ზმან ლა ლკემ. ლარა დანდემგან, ჰარა დეგ-ჰანააგადამ“—რაჰემეტ. ვაბეჯ 'ხებეჯ „ჯა დესრუხანზარი“—იჰიან, დღემგანლეღეტ. დეგ-რინამოუხეტ.

5 ნ. ფ. (44 წლ., გადმოსულია სოფ. კუენისკიდან).
ფსხუ. (22. VII. 1947).

14.

„სა სსყარა 'ხ-ს'ხია დეკომასო!“

10 ფჰიკეს დეჰან. ფა-გაწოკ დღემან. ლფა-გაწოკ იღმან ჰი-ზზია-‘ხებეჯ რანან. აზ-ზზია-‘ხებეჯი რანან მემო-ფხ-ძაგ-ჯ აძჰი იგორნ. ძ'არგ-ზინუ, იკობანგ მერეჯკ-ანუ დანდემგან. დანანდემგარაჰ, აწეგა აანკელან, რუთძ-ფხ-ალა დააგელანუ, დააშტგინუ, დსუშოღუნუ ათძი მანდემგან. ათძი ანთ-ალა ასარე ნამძსკიანუ დმ-
15 წისნუ იგზინ. უწაწკიან დან უგსა ლემჰონ: „სან, სა სსყარა 'ხ-ს'ხია დეკომასო!“—ჰიანუ.—„უნ დღემგან(ტ), უსა უმჰანი—ლჰემეტ—უა უეცკ-გს მესა ი-ხ-ს'ხიოგ-ჯ აგაჰი რემეტ“—ლჰემეტ. ნას მემო-ფხ-ძაგ-ჯ დანი დარემ უგსა ედ-
ბერჰიონ. ნას „სტკ-გს ეჰა ი-ხ-ს'ხიო დღემანწეგ-ჯ სკალუმეტ“—იჰიან, დღემ-
განლეღეტ.

დღემგან დემოცრზ ლგაჰეჰი ინაჰეჰიანუ, იჰაჰეგ-ჯ ჰინემკიანუ ააციჰეჰი
20 წაჰინგ იჰაზ დეკალიონ, დენგ-დღემგან. დენგ-დღემგან, „სალ-მ ალ-ქუმ!“—
იჰემეტ, —„მა, ალ-ქუმ სალ-მ“—იჰიან, იჰე-გაწოკ ააღმემგან. იჰე-გ, მერე-
ჯ დემემეტაზ აუგო დენჰანწემგან. ნას მარგ-ჯ აციოლარა დნალაგატ. ნას ას მარა
25 დეკალიონ დემაჰეგ-ჯ შებენ უალემეტ. შებენ ანყალა, იჰემეს კლათ ლგაგე-
‘ხიათ¹ იჰემგანუ აფერ-ფერ-ჰია დეზზონ ლანემ იჰემ დანაჰე აშებენ. ნას ლანაგ-
ჯ რეჰეჰი ააწემგან. ნას დაატლემეტ უანსე აჰე შემემგან აცაგო
30 შელას ააჰემან, დალემეტ. დანალგა აუგო რემგან აჩემ დანიგანლასემეტ. ნას
„ათაჰი, —იჰემეტ—აბნაჰი კემენე ლემანს—იჰემეტ, —ბენე დააწენ
დააგ.“—იჰემეტ. იჰე-გ, მარგ-ჯ იემემეტაზ ირზმეტემზ ანემი შასი-ფენწალა
(sic!)² დენჰინსენ, დააგემეტ, რემელენ. დანალგა დაალერტლემეტ, აიჰე
დაჰემელენ. უწაწკიან ალგაჰი მალ-მალა იჰემწაჰე იფეც აცკლახან აჰე
35 ჰიჰეარწეჰი ააციგლემხეტ. მარმალაგ-ჯ შელასა მჰანსთე იფეც აცკლახან აც-
კლემხეტ. ნას აჰეჰა აჰემგან, „იჰა!“ ჰიანუ, აჰემ დანიემეტ. აჩემ რ-ჰიან
სიჰემან იჰან, იჰარა გ-ემემეტ. ნას მანემუ, „ათაჰი, უან-ღემგან!—იჰემეტ.—
ჯარა ჰიჰეჰი ნემგან“—იჰემეტ. —„იზნიჰ“—ლჰიან, აკლათ დთალერტეტ.
აკლათ ლგაგე-‘ხითე დაჰემგანლემგან. ნას ლარგ-ჯ აფერ-ფერ-ჰია დეზზონ
40 ლემგანანგ დენდემგან. დემანემან წლაჰ აწაჰა დნწალემეტ. დანწალა
იმე ნემარუნ, აწლა მანემ დანემგანლემეტ, დენწალემეტ. ლემგან-‘ხითა დალას-
ხემეტ. ნას უწაწკიან დაემგან. „დაბ-ცა?“—ლჰიან, დან-აემგან,

¹ სხეჰეჰი თჰემ: ლგაგე-‘ხითა.

² სხეჰეჰი თჰემ: შაცი-ფენწალა.

(← ვიძე) აარხიეძე, ვიად' აარხიეძე, ნთუ'ხო აარხიეძე, სემჩკაგ' აარხიეძე, ჟოსგ' აარხიეძე, ჩმენვ' აარხიეძე. ჟუთა იშექუთუგ' მააფლასანგ', აჭოთათსანგ', ეფლგ'! — რპიან, აფჰიესუ-ფედა 'ხიეკ' ილგ'თან, დარგ' იციეძე აჭომარრა.

ნას აფჰიესუა 'ხიეკ' ღწოეშა, ილგ'ფლგ'მა ღწეც'ან, აწგ'რაქია აანტ. „ბეზწოეშა ზაქიი, იყაბწა ზაქიი?“ — რპიეძე. — „იყასწახი, აბარს გ'კ'ნხეღელგ'ამ — ლპიეძე. ეფლასანს მაასტანგ, დარა აჭომარრაბ' იციეძე“ — ლპიეძე. „პარე ეფლანგ'ეძე ჟოთაწოალა — რპიეძე აწგ'რაქია. — ბარს ბცა აჭეპარრა“ — რპიეძე. დღეიგ'რლ'წოთა აფჰიესუა 'ხიეკ' დღვ'ნავგ'ლეძე. ნას ანდ'გ'ლ რწალწაქიაბ აბე-ჭომეჭიქია რქე დციეძე. ავ'ს ახტ'ნ, დანთაფუშე, ახ'აწუ აწნა თანგ, არახნს თანგ, ლთაჩანკა აჩაქიფე. მეუე ითაწანს ითანგ ლჩიგ'უ'ხიგ' ღტთანგ, მაათგანგ ლარგ'ე ჩაააჭიგ'ჩანგ ღებ'გ'მეცარანგ, ათაჩანკა დენანქიტან, აჭეპარრა დციეძე. აჭეპარრა დახ'ნეგ'ხ აწაქია ლფგ'ლეძე. „ლპი, ალაპ მაასი ზაქიეღა?“ — რპიან, აბიგ' ღღვ'კმდგ'რხტ. აჩანგ შიგ'სიანდა დააპ'ს აწათქე დოთან.

ახ'ქია აალტრგ'პლონ. მაალტრგ'პლო ახ'ქიან ლანფსაგ'ე, ლანფსა-ლფჰაგ'ე ირყსისონ. ლარს ლქიენ დღვ'გრღვ'რამგ'ხ(ტ).

აჭილფუახ ათაჩანკა ააფწაპიანგ' დანგ'ხა დ'ლაგ'ეძე. „ბემციან!“ — რპიან, ავ'ს იგ'ლმეძე. ლანფსა ლ'ფჰალა ლარს დ'აიხტ აჭიანგ'. დწეააქიანს აწწაა ღება-შამპე ალ'ანგ'ყაიკ ილგ'სიესიტ (sic!). ილგ'სიესიტენ, ილციეძე, იგ'ლმეამეხტ. აჭიანგ' დანაამ ჩაალტრგ'ლანგ'ხ, ღმთათქია იშექუთუგ' ემ'ათგ'ლგ'ხ ითალწახტ. ღკ'ანტრ'ეჭი ილსიგ'ხ აალსტ'ლწახგ'ხ, დაატ'ლახტ. ლანფსე ღლგ'ჰე ლარგ'ე მათახ(ტ). მენაამ, „ეწ'თა პარს მათანგ' ბბანდა — რპიეძე, — ალ'ამთყ ათაჩანკა დ'ქიტან, ახ'ქია აალტრგ'პლონგ' დენგ'ან, დააქეძე. ბარს დღვ'გ'მეამეძე“ — რპიეძე. — ღებამეამე მგ'ძე აპ'კ იმტ'გ'ხტ. „არს ზეშამბ' აწყალო ფჰიესნგ' დამ-გ'უშა“ — იპიეძე. აბამეამე რპიანგ' დაადქ'სლეძე აპ. აფჰიეს ენლბა, ღფჰანწოალა დანლბიან, ღშამპქიანს პიესფალე იციღ'ღ'ანგ' აქელა ცქ'ანგ' ილციეძე. ღფ-ჰაფსა დანლბიან, აჭო დწალღეძე. აპ დაამტ. ღფჰან-წოალა ღმამგ' აახსანგ' „მანგ'ყალოზარი(ი)“ — იპიან, დაფმირტ აპ. მანგ'ყალოზარი, დეგ'ფიან. იგ'ანგ'ყამ-ლეძე. აფჰიესუა 'ხიეკ' ააჭო დახ'წეაგ'ხ ატგ'ი-ტგ'ი-პიანგ', აჭო დანს(ტ). „არს ზაქიი, არაყა რწაქუ?“ — იპიან, დახ'წაადტ აპ. — „ქიტუპ, რწაქუ“ — ლპიეძე. ჟოწგ'რ-ანგ'ე დეფთანსეხტ. აპ აჭო ამტ'გ'ხნე დენწიანწაფეშ(ტ). დახ'ნწიანწაფეშენგ' ფჰიესსუა 'ხიეკ'ე დანგ'აწეძე. „არს ზაქიეღე?“ — იპიან, დამეხიან, დაფშეგ'ე ღშამპ'გ', „აბამეამე მანგ'ყალოზარი“ — იპიან. მანგ'ყალებე ღშამპ'ე აბამეამე. ნას „ფჰიესნგ' დეგ'უშა“ — იპიეძე. ნას ათაყააყაიკა ჩიედღვ'რგ'ალანწეკ'ა ლარგ'ე ღმთათქია

ათგ'ხნე ჩაალჭიგ'ჩეძე. აპ ათსყააყაიკე იმანგ' დაამტ. ათსყა ღვ'რგ'რ ინანღაგა, ლანფსა „სარს სფჰაგ'ე დღვ'ცხაადტ. ღწახ-გ'წიეჭ' დწეააჭიგ'ჩეა? — ლპიან, ლარს ღფჰაგ'ე დაალჭიგ'ჩეძე. ალსა სანგა ფსარდგ'ე აახიანგ', ღმლორს ინთანწეფე. ნას დენალტ'გ'ლწეფე. დრეშან იშეც'რ, ათსყა აფსჰაი მანწანგ'ალა, „ათსყა 'ხიეკ' ამორრა დექ'ე — ლპიეძე. — სიააქიანს 'ხიეკ'ე ღლა აფშანგ' ნთაპრგ'სკ' — ლპიან, მაამქიანღვ'რსენ, ათსყა 'ხიეკ'ე დღვ'მანგ', აფსჰაიანგ'ლა აწარანგ' დნგ'ალგა-ლეძე. დახ'ანგ'ალგ'ალაზ „ფჩიარტლს (sic!) 'ხიეკ'ე ჩიანქიანგ'“ — ლპიეძე. ნას

ათსყა ღვ'რგ'რ ინანღაგა, ლანფსა „სარს სფჰაგ'ე დღვ'ცხაადტ. ღწახ-გ'წიეჭ' დწეააჭიგ'ჩეა? — ლპიან, ლარს ღფჰაგ'ე დაალჭიგ'ჩეძე. ალსა სანგა ფსარდგ'ე აახიანგ', ღმლორს ინთანწეფე. ნას დენალტ'გ'ლწეფე. დრეშან იშეც'რ, ათსყა აფსჰაი მანწანგ'ალა, „ათსყა 'ხიეკ' ამორრა დექ'ე — ლპიეძე. — სიააქიანს 'ხიეკ'ე ღლა აფშანგ' ნთაპრგ'სკ' — ლპიან, მაამქიანღვ'რსენ, ათსყა 'ხიეკ'ე დღვ'მანგ', აფსჰაიანგ'ლა აწარანგ' დნგ'ალგა-ლეძე. დახ'ანგ'ალგ'ალაზ „ფჩიარტლს (sic!) 'ხიეკ'ე ჩიანქიანგ'“ — ლპიეძე. ნას

5
10
20
25
30

ათაცა 'ხიჲქე ჩააალრტლიერტ. ნას ლარს ალასს სსგა ფსარდ ლემალრე ითაჲ
ათაცა 'ხიჲქე იოგმბადჲკია აძე ანთჲვაჲქიჲ აფსარდ წალწყერტ. ათაცა 'ხიჲქე ღე-
ნაგანე ღენლაჲჲთასუნ, აფსარდ ღეჲჲნალჲქერტ, ღელშგერტ. ლგმთაჲქიჲგ² ლარჲ
დაასოღლწინე ღდაახტ ათაჩანჲკაჲქიჲ „ბჲჲჲჲა იბჲცჲჲ დაბანცაჲ?“—არჲიერტ.—„სგჲჲჲა

5 დცაჲჲტ“—ლჲიერტ. ღღგ²გ²რჲჲემღერტ.

„ათაცა 'ხიჲქე ლჲკიჲჲჲ“—ჲიანე, ღენაჲქიჲრტანე, ღრგჲე იცჲერტ. ღნარგან ლჲთ-
გარა ანყალა აჲთაჲქიჲ ეხ²ეღეჲზოჲ, ჲიასან²ჩა 'ხიჲქეჲ აფსგჲია ღენანე ღემჲააჲჲჲჲჲ,
ანრ აფსარდ ღახ²ნალჲგეჲჲ აჲჲე სრინანე (|| წარჲენანე) ღრტ. ნას ღარს აჲთასან²ჩა
'ხიჲქე ღააჲგ²ღწიერტ. ღააჲქიჲრგგლანე ღერჲჲჲჲო ღალაჲერტ. ღერჲჲჲო ღანანლაგა

10 „ღიჲ, ღიჲ—აჲია, აჲიერტ—გაბაჲ 'ხიჲქე სელჲქერტ. ღიჲრტა, ღიჲრტა გაბჲჲაჲქიჲნა
სელჲქერტ—ლჲჲიანე აჲგ²ღ ღაჲჲო ღალაგეერტ აწარჲენა. ნას ათაცე იოჯრგ²რჲ ღახ²ჲიენანჲ
აბჲ² ანლან ილღერტ. „სერღერტუშერტ“—ლჲიან, ღშიან „იბჲჲეთნე, არახ²ღაბჲიგა“—
ლჲიერტ. არახ² ღაადღერტგარან, აწარჲენა ღააიბჲენე ილწიახეერტ, „ჲოწჲქიჲიან იბჲგ-
თოტ“—ლჲჲიან, ღღღჲან, ღარგ² ღღღერტუჯშოგერტ. ღარს ღანღღღღღ აწარჲენა

15 აახანე აჲჲქი ითალერგსიერტ. ნას აჲჲქი ეხ²ნთალერგსიჲჲ ირაჲნარსიხეერტ. აჲვა
თგენე, ეხ²ნეკალფსახ ფჲიეს-იბაჲკ ღღღა 'ხიჲქე ლგ²ცნე ღემჲააჲჲჲჲჲ ანრ ალა-ხიჲქე
აჲვაჲქიჲ იქჲჲჲჲჲჲიონე ეხ²ნეღალალჲ ანრ აფგ²ში ღააჲქენსიღღღღღ აჲგ²ღ არაჲნა. აჲგ²ღ
არაჲნან ათაჲე 'ხიჲქე ღააჲქელანე ჲაჲვა ჩოჲე ნათან აფგ²ში ღაჲჲაჲ არაჲნან ღა-
მღლხტ ღალ. ღააგანე შიენღეჲიარა-ღღღ გგღან ჲია ინთალერგსიერტ. ნას მემჲიჲქ.

20 აჲგ²ღ აჲჲიჲიჲიჲე რ²ცნე აჲ²ჲჲჲჲჲ იშაჲსახ, აჲ²ჲჲჲჲჲ ტრანჲ ათაჲე ლგ²ჲიენე იჲიანასი-
გერტ. ათაჲე 'ხიჲქე ღააჲტგენე აშოენღეჲიარა ინთალერგსიერტ. ღააჲფგ²ენგ²ჲიერტ აშჲ-
ქიენციჲიჲა (sic!) აჲ ღენაჲლახ „ჲჲჲჲჲჲჲ, ჲჲჲჲჲჲჲ!“—არჲიან. ათაჲე 'ხიჲქე
„სიჲჲჲჲჲჲჲ გ²გ²ჲემეერტ“—ლჲიერტ. „იგ²გ²ჲემეერტ“ ლჲჲიანტ-ჲიანე, ილშჲჲჲჲჲ „იშე-
ფჲჲჲჲჲ იშეჲემბრ!“—არჲიერტ.—არაჲა ღააჲჲიენასიერტ“—არჲიან. ნას ათაჲე 'ხიჲქე

25 „სიენასჲჲჲჲჲ!“—ლჲიერტ. იშაჲჲჲჲჲგ² ინალერგსკან აშოენღეჲიარა ღააგ²ტენე
აჲ²ჲჲჲჲჲ ღაათგლხტ. აჲ²ჲჲჲჲჲ ღაათგლხტჲ ჲ²გღა ითალღახტ. ნას ირგ²ჲი-მაჲარა
ათაჲე 'ხიჲქე აჲ²ჲჲჲჲჲ აულგშოგერტ. აჲ ღგ²ჲიან ღანინ ღაშტგღფაჲგ(ტ). ღანანშტგღ-
ფა, არე არას იყახჲჲჲ ღღღმერგჲჲჲიანე იგ²გ²ჲურგ²მ“—იჲიან, ათაჲე 'ხიჲქე-
ღღღღღღღღღღღ. ათაჲე 'ხიჲქე ილგ²მჲჲ ღალაგეერტ. აჲ „იგ²გ²ჲურგ²მ, —იჲიერტ— ღღღღ-
მერგჲჲჲჲჲჲჲ“—იჲიერტ. იმჲჲჲჲჲ ღანანლაგა, ღააგ²გ²ტენე, ღააილერგ²ბეერტ აფჲჲიღღღღღ-

30 ფშაჲა-ხიჲქე. ნას ღანგღან „ფჲიესნე ღღღმგ²ჲიჲა გ²გ²ჲურგ²მ“—იჲიერტ. ნას ღღღ-
გ²გ²ღერტ ფჲიესნე. ღანგღან აფსარგ² ფჲიესნი იგოჲ ლა შოლაჲიჲგ²გ², აჲჲე ᦶაბჲე-
'ხიჲქე ღღღღღღღღღღღ, აჲგ²ღ ღღღღღღღღღღღგ²გ², ღღღღღღღღღღღ, იშაჲჲჲჲჲგ² ღალჲი-
ერტ. ღანღღღღღ ღენაშგღღღღ, აჲგ²ღ იფჲიეს გაბაჲგ² ღაადღღღღღღ, გიჲ-ჩაბ-მღღღღ²კ²
35 აახანე, იფჲიეს ლგ²ჲიჲაჲჲჲჲჲ აჲჲიჲჲჲჲჲ ინერგ²ღღღღღღღღღღღ. არაჲიჲაგ² ღენარგ²სუნ, ინ-
ღღღღღღღღღღღ. ნას ლარგ² ღააჲჲიჲჲჲჲჲიანე, ღრგ²მე იცჲერტ. ღარგ² იფჲიესი, ღარგ²

ინხ² იბჲახო ღაატლახტ.

6. ფ. (44 წლ., გაღმოსულია კუვინიციიდან).
ფხჲუ. (24. VII. 1947.)

რუქასაქიე ირგლეფიე. „სუქიამით სიუქასაქიე ირქაპ ჯარე“—იპიე. — „იქან-
 რი, დაჰსინბე“—რპიე. აუთე. აქიე იმტლან რქიე. დანნაია დეგ-
 ლან იქიამით იმგე. იმენ, ამნ ყითეკ რეფქში დახგე. დაანე დეშტლანბ
 5 დარგ. აშეკთე დაამიე. დანაამი, „სუქიამით დასესითე, ისმანე სცაბ“—
 იპიე. „იქიამით ჰიე“—რპიან, ინგენ, იქიამით გეყახე. ნას „გესეჰმინზმა,
 სუქიამით სიუქასაქიე ილსეგრქიე—იპიე. — „იქან სესით!“—იპიე. ინარგ-
 ლაღე. აქიამი. დაარეჰმენ, ყითეკ რეჰიშიე ამნ რემან. „სუქიამით ზქან
 აბართ აყითეკ რანე“—იპიან, იეგე. ნას აყითეკ აბირთიე. აყითეკ რმან
 10 დეშააქიე ფიესთა-ფსე დარგენ. დაარქესიეჰეჰე დანაარქესიე, „სეყითეკ
 სესთაბ, სეჰსე დაასესით!“—იპიე. — „იზრაჰ“—რპიან, აყითეკ რმენბ.
 რეჰსე დრეჰენბ. დრემენბ დემინბ აქიე თეძე აქიე დნეგე.
 კარტეკე დაარენ, ლეჰდე დაქეფიე. ლარგე აცაბესრაჰე დნეგეღე.
 ჰისესანი რყა აქიე ეზგან რდრენბონ. დენაშეღეჰეჰეჰე. ჯასგა-ხიეკე იენ
 ილმდგრქიე დეჰელაპან ფიესთა ‘ხიეკე ლეჰე ინთეგრესიე.

15 „ფიესე დაზგენ, აცაბესრაჰე დ(ე)გელოპ“—იპიე. აპისესა ‘ხიეკე „და-
 ბყო, დაბყო“—რპიან, ინეფენგე. „დესიშე, დესიშე (sic!) ჯარა, ფსესთა
 დანხე!“—იპიე. ეფენგე ინგენ ინაღდენბეღე. „ბაა, აფე!“—რპიან,
 ლეჰე ინაღე დაქაბა(ტ). დანაქაბა აფენანლე დაანე. „დაჰსინბე ფიესე
 20 დქაბა“—რპიე. „დემენკაპონ? დესიშეზაპ“—იპიე. „დეჰამშეღე, ლარს
 დქაბა“—რპიე. „დესიშეჰეჰე, ლარს დემენკაპონ? დესიშე ლეჰე ჯასგა
 თოპ“—იპიან, დაფენან, ფიესთა ლეჰე ჯასგა აათენბ. „სეჰსე დესიშე
 ბარს ბანე. —იპიან—ბეჰეჰეჰეჰე“—იპიან, ფიესენბ დეგენბ. დანეგენბ
 ფა დლრე. ძაგარს დცონ ლარს, დარს აგარა დნაფენლგრტლან, აგარასი
 25 იპიან: „სეჰეჰეჰეჰე სთე-იპიე, აქიე ათ ახი ყითეკ—იპიე, — აყითეკ
 რენბ აფსე—იპიე, სეჰსე ლენბ სეზა-იპიე, — სეზა-ლთა სეჰეჰეჰეჰე“—იპიე.
 უსა ასი იპიან-მაცარა აგარე ირესენ. იფიესე აქიე ლეჰე დანენ, დეჰეჰეჰეჰე.

6. ფ. (44 წლ., გადმოსულია კუინსკიდან).

ესნუ. (24. VII. 47 წ.).

Проф. К. В. ЛОМТАТИДЗЕ

АШХАРСКИЙ ДИАЛЕКТ И ЕГО МЕСТО СРЕДИ ДРУГИХ АБХАЗСКО-АБАЗИНСКИХ ДИАЛЕКТОВ

(Резюме)

Речь абазин, живущих на Северном Кавказе в долинах рек Кубани, Кумы, Большого и Малого Зеленчука, образует два, сильно отличающихся друг от друга, диалекта: тапантский и ашхарский.

Как нам удалось выяснить, тапантский диалект, по ряду языковых особенностей¹, противопоставляется другим абхазско-абазинским диалектам, занимаемая среди них обособленное место. Поэтому его следует считать самым обособленным диалектом среди других абхазско-абазинских диалектов. Но, поскольку основа языка изменяется медленно, тапантский диалект сохранил вместе с другими абхазско-абазинскими диалектами единый грамматический строй и основной словарный фонд.

Ашхарский диалект проявляет еще большую близость к южно-абхазским диалектам. Это вполне понятно, ибо ашхарцы на теперешнее местожительство — в долину Зеленчука — спустились со склонов Кавказского хребта в XIX в., в то время как (вопреки указаниям специальной литературы) по выявленным нами языковым данным, тапантцы находились в близком общении с адыгскими племенами еще задолго до XVII века.

Абхазско-абазинские диалекты по характерным языковым признакам следует разделить на две группы: 1. тапантский, с одной стороны, и 2. ашхарский, бзыбский, абжуйский, — с другой стороны.

Большинство абазин составляют тапантцы, живущие компактной массой в Черкесской АО, а также на берегу р. Кумы недалеко от г. Кисловодска.

Ашхарцы живут в Черкесской АО на берегу рек Большого и Малого Зеленчука, в аулах Кувиинском (который недавно разделился на Старо-Кувиинский и Ново-Кувиинский, по ашхарски Хъвжвы), Аусуа (бывш. Шаги-реевский) и Абазакт (бывш. Егибоковский²).

¹ По этому вопросу см. нашу монографию „Тапантский диалект абхазского языка“ с текстами. Тбилиси, 1944 г., на грузинском языке (резюме на русском языке).

² Абзины разбросанно живут и в Адыгейской АО, и также в Кабардинской АССР.

Аул Апсуа расположен в нескольких километрах от аула Кувинского, неподалеку от которого находится аул Абазакт, где абазинцы живут вместе с кабардинцами (черкесами).

Тапаятцы и ашхарцы имеют общее название *абаза*; по абазински ашхарцы называются ашхаруа (ашхъар[а]уа), что значит „горец“. Это название указывает, что они раньше были жителями гор. Ашхарцы себя называют также апсуа, т. е. абхаз.

Абазинам лишь при Советской власти представилась возможность создания письменности на родном языке. Письменность создана на основе русской графики. В основу литературного языка положен тапаятский диалект. Выходит газета, издаются учебники и т. д.

Основная масса ашхарцев живет в аулах Кувинском и Апсуа. Несмотря на то, что указанные поселения расположены близко друг от друга, речь ашхарцев этих аулов в значительной степени расходится между собой, распадаясь на два сильно отличающихся друг от друга говора — кувинский и апсуйский. Смешанный характер носит речь ашхарцев сел. Абазакт.

Приблизительно 20—25 лет тому назад часть ашхарцев (около 60 дворов) переселилась из аулов Кувинского и Апсуа в Грузинскую ССР в горное село Псху (Гудаутского р. Абхазской АССР). Они и здесь сохранили особенности, характерные для речи аулов Кувинского и Апсуа. Следует отметить, что речь ашхарцев Псху испытывает влияние южных абхазских диалектов.

Данная работа ставит своей целью по возможности полнее выявить особенности ашхарского диалекта и его говоров; рассмотреть эти особенности во взаимоотношении с особенностями других абхазско-абазинских диалектов и говоров, определив тем самым место ашхарского диалекта и его говоров среди других абхазско-абазинских диалектов, а также уяснить одновременно историю той или иной особенности.

В специальной литературе мало что известно относительно ашхарского диалекта.

Кое-что в этом отношении читатель может найти в наших работах сравнительного характера, как напр.: „Об одной фонетической закономерности в абхазско-абазинских диалектах“—Известия АН Груз. ССР, 1942 (на русском языке), „Тапаятский диалект абхазского языка с текстами“. Тбилиси, 1944 г. (на грузинском языке, резюме—на русском языке), „К образованию условно-целевого наклонения в абхазских диалектах“—Иберийско-кавказское языковедение, т. II, 1948 г. (на грузинском языке, резюме—на русск. языке), „К образованию отрицательных форм глагола в абхазско-абазинских диалектах“—Иберийско-кавказское языковедение, т. V, 1953 г. (на грузин. языке, резюме—на русск. языке) и др.

Г. Сердюченко в статье „Об абазинских диалектах“ (в сборнике „Памяти акад. Н. Я. Марра“, 1936 г.) пытается указать на особенности ашхарского диалекта по сравнению с тапантамским диалектом, но при этом у него остались совершенно незамеченными все существенные морфологические и др. особенности данной речи, а те особенности, на которые он указывает (в основном в фонетике и словаре), лишены достоверности.

Даже при рассмотрении фонетической системы ашхарского диалекта им упущены из виду самые существенные факты. Не говоря уже о наличии наряду с лабиализованными *dv tʷ tʷ* и делабиализованных *d t tʷ* в апсуйском говоре, с одной стороны, и наряду с делабиализованными *d t tʷ* и лабиализованных *dv tʷ tʷ* в кувинском говоре, с другой стороны (что связано с речью разных поколений, и что остается совершенно незамеченным у Г. Сердюченко), он даже не замечает наличия особых твердых шипящих лабиализованных спирантов *ʃv*, *ʒv* (точнее *ʃʷv* *ʒʷv*) в апсуйском говоре ашхарского диалекта.

Г. Сердюченко в 1949 г. вторично печатает ту же статью с некоторыми добавлениями о фонетических и лексических расхождениях между этими диалектами в сборнике „Языки Северного Кавказа и Дагестана“ (т. 2) под другим заглавием — „Словарные расхождения в диалектах абазинского языка (с параллелями из абхазского)“. И эта работа является ярким примером, характерным для „исследовательской практики“ Г. Сердюченко. Г. Сердюченко здесь присваивает положения других авторов. Еще в январе 1941 года на сессии Отделения языка и литературы АН СССР в г. Ленинграде нами был прочитан доклад о закономерностях звуковых соответствий между тапантамским и другими абхазско-абазинскими (ашхарским, бзыбским, абжуйским) диалектами. В докладе устанавливалось соответствие в определенных случаях между *v f fʷ* ашхарско-бзыбско-абжуйского диалектов и *dz ɟ ɟʷ* тапантамского диалекта. Эта работа была опубликована на русском языке в 1942 г. (в Известиях АН Груз. ССР, т. III, вып. 8, стр. 862—868). Но Г. Сердюченко упорно замалчивает факт установления вышеуказанного соответствия.

Продолжая работать по методу „опросов учителей“, Г. Сердюченко при указании на лексические расхождения между упомянутыми диалектами допускает грубейшую ошибку.

Какую ценность представляет материал, приведенный Г. Сердюченко в упомянутой статье, легко можно убедиться на следующем примере.

Не поняв сущности соответствия между *dv tʷ tʷ* ашхарского и абжуйских диалектов и *dʒv ɟʷ ɟʷ* тапантамского диалекта, Г. Сердюченко в качестве соответствия тапантамскому аджвджвара в ашхарском — параллельно с аджвджвара (?) приводит и „адвдвара“ — „стирать, мыть“ (см. стр. 13); слова „адвдвара“ („мыть, стирать“) не знает ни один из абхазско-абазинских

диалектов. Здесь Г. Сердюченко путает соответствие между вторичным: *дже* тапантского диалекта и *де* ашхарского диалекта с исходным *дэв* (*дже*) и *де* абхазско-абазинских диалектов.

* * *

Материалом для нашего исследования служат только те записи, которые сделаны нами в 1939, 1940, 1941, 1947 годах в аулах Кувинском, Апсуа, Абазакт и Псху (ибо другого материала вообще не имеется: наука повиче не располагает даже образцом ашхарской речи, который был бы опубликован и давал бы представление об этом диалекте).

Большая часть записанных нами на месте текстов печатается здесь же. Тексты публикуются с сохранением всех особенностей, которые были замечены у каждого сказителя¹.

Ашхарский диалект со своими говорами дает весьма ценный материал для изучения истории абхазско-абазинского языка.

Данные ашхарского диалекта характеризуются исключительной пестротой, что в большинстве случаев дает возможность проследить историю того или иного явления.

Наблюдаются сильные расхождения между апсуйским и кувинским говорами ашхарского диалекта. Наиболее существенные из них следующие:

В апсуйском говоре:

1. Наличие твердых переднеязычных лабиализованных спирантов — *шэв*, *жэв*² — вместо *шв*, *жв* других диалектов (в частности — бзыбского). Напр.: *ашшэв* «дверь», *ашшэвкьа* «книга, письмо»... *алыгажэв* «старик», *жэваба* — «десять»... (подробнее см. § 2).

2. Наличие для обстоятельственной формы имен суффикса —шта: *тыдзы-ццта* «в качестве дома» и т. д. (см. § 26).

3. Появление в ряде статических глаголов в настоящем времени (па-

В кувинском говоре:

1. В тех-же случаях, подобно другим диалектам (в частности бзыбскому), наличие обычных нетвердых *шв*, *жв*: *ашшв* «дверь», *ашшвкьа* «книга, письмо»... *алыгажв* «старик», *жваба* «десять»...

2. Наличие для той-же формы имен суффикса *ны* (← || -на) *па-ны* «в качестве сына, сыном»

3. Сохранение в указанных случаях, подобно абжуйскому и бзыб-

¹ Пользуясь случаем, мы приносим глубокую благодарность всем организациям и лицам, которые оказали нам содействие в работе на месте. Не можем с признательностью не отметить исключительно теплое отношения к нашей работе со стороны жителей указанных аулов, а в частности, аула Апсуа, где колхозники с большим интересом следя за нашей работой по изучению их родной речи и охотно предлагали свои услуги при написании реальных их живой речи.

² В данном случае вняком з передаем твердость звука.

параллельно -уп) суффикса -упт, в отличие от всех других абхазско-абзисских диалектов. Напр.: имичт-упт «то мало (есть)», дыутив-упт «он (чел.) тебе (мужч.) принадлежит» и т. д. (подробнее см. § 40).

4. В глаголах, основа которых оканчивается на *a* в настоящем, прошедшем несовершенном и будущем II временах (наряду с более полными, исходными разновидностями) как, напр., ирфа-уейт «они едят, кушают то», иуаслва-уан «я тебе [муж], говорил то» и т. д.) из... *a + ya* на основе редукции и слияния гласных получается *y*: ирбу «то, что они видят», ргы-сф-у-м «я не ем того (кат. вещей)», ирф-уйт «они едят, кушают то (кат. вещей), икъялц-ун «она делала то»... ихлву-итт «он (мужч.) наверное скажет то» (см. § 41).

5. В будущем II-ом в глаголах, основа которых оканчивается на согласный звук или полугласные *й*, *у* [параллельно окончаниям -ушейт, -уашт, -уаш(а)] с выпадением суффиксального полугласного *y* получается окончание -ашт, -аш(а), напр.: сцах-ашт «я (наверное опять) пойду», дглай-аш «он (чел.) наверное придет» и т. д. (см. § 41).

скому диалектам, суффикса -упт (см. § 40).

4. В тех же условиях в настоящем и прошедшем несовершенном временах (наряду с более полными, исходными разновидностями) из... *a + ya* на основе ассимиляции и слияния гласных получается \bar{o} \bar{o} (в настоящем времени в финитных образованиях вместе с тем редуцируется и гласный элемент, -й — суффикса финитности -йт): бабац \bar{o} «куда ты (жен.) идешь?», и дыквал-о-т «они отправляются, направляются», салаготт «я начинаю то (кл. вещей)»; сйбаб-о-н «они видели друг друга», ишырф-о-з «как они ели то»... дышц-о-з «как они шли» и т. д.

Здесь же, как и в южных диалектах, наблюдается ряд других разновидностей: ... *a + ya* → ... *o + ya*.
... *a + yo*, *o + yo* → ... *oa* и т. д. (подробнее см. § 41).

5. В тех же случаях в кувинском говоре обычны окончания -ушейт, -ушт, -уша, напр.: дыас-ушт «он (чел.) наверное умрет», санаайх-уша «... когда я приду (олять, обратно)», сыйцвайх-ушейт «я от него (мужч.) вопреки его желанию обратно уйду и приду» и т. д. (см. § 41).

6. Широкое распространение имеет процесс утраты в глагольных формах окончания финитного суффикса $-m$ (особенно в аористе), напр. дысьмей (\leftarrow дысьмейт) „я его (чел.) имею“ (точнее: „он у меня имеется“), дглайаш (\leftarrow дглайашт) „он (чел.) наверно придет“, илзвн (\leftarrow илзвнт) „на сварила то“..., илзр (\leftarrow илзрт) „он (муж.) узнал то“..., иштыйнсей (\leftarrow иштыйнсейт) „он (мужч.) положил внизу то“... и т. д.

В результате утраты суффиксального $-m$ в аористе зарождаются новые процессы изменения гласных; образуются новые разновидности финитных форм аориста в глаголах, основа которых оканчивается на a , как напр.: ибей, ибѐ, ибе, ибийѐ, ибие, ибийѝа, ибѝа, ибиа...; все они восходят к форме ибейт „он (мужч.) увидел то“... и т. д. (подробнее см. § 41).

7. Обстоятельственная частица образа действия представлена обычно с огласовкой, в виде *аш*: д-аш-ывавз „как он (чел.) спал“, й аш-па-кly? „как (есть) то?“ (см. § 42).

8. В качестве вспомогательного глагола есть используется лишь акл-уш (*акlyш*) и образованные от него в просительные слова закльыда... „кто?“, закльви — „что?“

6. В тех же случаях (за редким исключением) обычно сохраняется суффиксальное $-m$ и более полные, древние глагольные формы (подробнее см. § 41).

7. В тех же случаях подобно другим диалектам¹ употребляется *ш*: д-ш-ыцваз — „как он (чел.) спал“ и т. д.

8. Наряду с акл-уш имеется и вспомогательный глагол *ашуш* („есть“). Расширение сферы применения данного глагола помимо настоящего и в других временах (как, напр., он „был“ и т. д.) и образование от него вопросительных слов-частиц *зауда*, *дауда* „кто?“, *зауи* \rightarrow *зой* „что?“ и т. д.

На основе этих последних образование сложных, — специфических только для кувинского говора, —

¹ В редких случаях *аш* можно услышать и в южных диалектах

вопросительных форм глагола: *икъ-абцозой* „что ты (женщ.) делаешь?“, *уццъуозой* „чего ты (мужч.) плачешь?“ и т. д. (см. § 45).

9. Употребление суффикса *-цта* → *И ша* для образования всех деспричастных форм.

9. Употребление суффикса *-цта* (→ *-ца*) только в ограниченных случаях (в финитных основах).

Использование обычно суффикса *-ны*, а также сложного суффикса *-цта-ны* (→ *-ца-ны*) вместо *-цта* (→ *-ца*) см. § 46.

Расхождение между данными говорами наблюдается также и по распространению тех или иных языковых явлений, имеющих место в обоих поднаречьях (как, напр., процессы перехода *gla* → *aa*, *gla* → *ω* (см. § 4); *dw* *tw* *tiv* → *d* *t* *ti* (см. § 3); использование обстоятельственных элементов *-акъ*, *-ахъ* (см. § 42); использование послелога *-шлы* (см. § 33) и т. д. Расхождение в некоторой степени наблюдается и в словаре (см. § 55).

Несмотря на значительные расхождения, имеющиеся между апсуйским и кувинским говорами, их следует все-таки объединить в один, ашхарский диалект, что обусловлено наличием общих черт, характерных для этих говоров, и по которым они противопоставляются другим абхазско-абазинским диалектам.

Общие для обоих говоров явления, по которым они объединяются в один диалект и одновременно противопоставляются другим абхазско-абазинским диалектам, следующие:

1. Процесс перехода переднеязычных смычных *dw tw mlw* в *d t ml* т. е. делабилизация *dw tw mlw*. Процесс делабилизации *dw tw mlw*, как показывают материалы обоих диалектов (см. тексты), наблюдается как в кувинском, так и в апсуйском говорах вопреки высказанному в спец. литературе мнению о наличии делабилизированных разновидностей *dw tw mlw* якобы в одном лишь в кувинском говоре (см. выше). Делабилизированные разновидности этих фонем в апсуйском говоре характерны только для речи молодого поколения, а педелабилизированные их разновидности сохранились в речи старшего поколения и в кувинском говоре (подробнее см. § 3).

2. Сохранение полногласия вообще (амашына „море“, амала „голод“ и т. д.), а в частности, в удвоенных основах: *ухъwмъlwa* „(по)кричи!“, *атшъдъwдъwвара* „купаться“ и т. д. (см. § 9, § 21)

3. Редукция (частичная или полная) в комплексах гласных: *ар' ахъацlа* (← *ари ахъацlа*) „этот мужчина“, *ау' амахъw* (← *ауи амахъw*) „эта ветка“.

амгв' азна (— амгва азна) „полный живот“. Широкое распространение это явление имеет в глагольных формах: напр.: икъыйцлейтI (— икъайцлейтI) „он (мужч.) сделал то“, икъьумцозари (— икъаумцозари) „если ты (мужч.) не (по)веришь“ и т. д. см. § 13).

4. Образование новой определенной формы имени с помощью суффикса -з: ахъвспа-з „нож (определ.)“, агъвны-з „дом (опред.)“, хъабжы-з „паршивый (с паршой на голове) (опред.)“ и т. д. (см. § 23).

5. Наличие сложных форм указательных местоимений и наречий: абруей, абруят, аурт, аурса, абраут, абукъа и т. д. (см. § 27).

6. Наличие своеобразных форм числительных; в частности сохранение союзной частицы и в обоих членах сложносоставных числительных: уаа шежвей шьджей „22 человека“; появление показателя категории человека во всех составных частях сложных числительных: уаа шежваши хьши „23 человека“; расширение сферы распространения в числительных слова уаа „люди“ и т. д. (см. § 28).

Появление своеобразных форм в разделительных числительных: кIакI-акI „по одному“ (кат. вещей), дзвдзвдзв „по одному“ (катег. чел.) и т. д. (см. § 32).

7. Употребление послелога -шы с обобщенной функцией (см. § 32).

8. Отсутствие суффиксального у в местоименно-вопросительных формах статических глаголов как в категории человека, так и в категории вещей: икъада „кто (есть)?“ икъей „что (есть)?“ (ср. иное положение вещей в других диалектах см. § 40).

9. Разделение статических глаголов на две группы: 1. ськъоупI „я существую, емь“ и 2. дыстивупI „он (чел.) принадлежит мне“ и образование в первой группе статических глаголов финитной формы настоящего времени при помощи суффикса -итI: ськъе-йтI „я емь, существую“, исьме-йтI „я имею то...“, истахь-итI „я хочу то (мне хочется то)“, дышне-йтI „он (чел.) живет (находится) в доме“ и т. д. (подробнее см. § 40).

10. Выпадение у из временного суффикса -уа в основах динамических глаголов, с исходом на й, у или на согласные звуки, напр., сьздыр-а (← сьздыр-уа) „тот, который знает меня“, дыгъхIаш-а-м (— дыгъхIаш-уа-м) „не убьем мы его (чел.)“, сьпс-ейтI (← сьпс-уейтI) „я умираю“, даай-ейтI (— даай-уейтI) „он (чел.) идет, придет“, даай-ан (← даай-уан) „он (чел.) шел“ и т. д. (подробнее см. § 41).

11. Наличие своеобразных инфинитных форм будущего I-го с суффиксами -раа(kl), -аакI, -лаакI и т. п. вместо -лакI, -лагь других диалектов (подробнее см. § 41).

12. Наличие в условном наклонении суффикса -ри вместо -ра → р других диалектов (см. § 43).

13. Общность словаря и различных словообразовательных аффиксов и т. д.

При изучении вопроса в историческом аспекте становится очевидным, что большинство из этих явлений нового происхождения. Таковы, напр., делабиализация *de tв tlv*, расширение сферы употребления послелого *-шv*, выпадение в определенных позициях суффиксального *y* и т. д.

Наличие в ашхарском диалекте ряда разновидностей того или иного явления вызывает интерес и с точки зрения общего языкознания. Как показывает анализ речи ашхарцев, старые (исходные), новые и переходные между ними разновидности того или иного языкового явления встречаются параллельно даже в речи одного и того-же села и они являются общепонятными. Постепенно в языковом коллективе получает распространение одна из этих разновидностей; укрепляются позиции этой, новой разновидности а другие исходные формы, существующие наряду с ней, вытесняются.

В этом отношении обращает на себя внимание дифференциация применительно к возрастному подразделению членов языкового коллектива.

Напр.:

Звуки *de tв tlv* в ашхарском диалекте повные сохранились в речи старшего поколения, тогда как их делабиализованные виды (*d t tl*) характерны только для речи младшего поколения.

В речи старшего поколения наряду с послелогом *шv* встречаются и послелог *-квнv*, *-кввv*, *-авхv*, тогда как среди младшего поколения проявляется тенденция во всех этих случаях использовать лишь послелог *шv*. (см. § 33).

В речи старшего поколения частица возвратной формы (*тш*) выступает вместе с притяжательным элементом (напр., *с-тшvскvаботv* „купаю“ и т. д.), тогда как младшее поколение не употребляет вместе с *тш* притяжательной частицы (напр., *тшvскvаботv*) и т. д. (см. § 38).

Новые фонетические разновидности в окончании финитного образования аориста (см. выше) в апсуйском говоре наблюдаются именно в речи молодого поколения.

Отрицательные формы глагола без частицы *-ав-* (в финитном образовании) попадают в речь старшего поколения (см. § 44) и т. д.

Вместе с тем обращает на себя внимание то обстоятельство, что все более древние формы, сохранившиеся в речи старшего поколения, сходны с формами южных абхазских диалектов.

Обилие вариаций языковых особенностей ашхарского диалекта в ряде случаев объясняется смешением разных диалектальных форм (с одной стороны, тапантского и, с другой стороны, южных диалектов). Разные диалектальные формы наблюдаются, напр., в указательных местоимениях и наречиях (см. § 27), рефлексивных образованиях глаголов (§ 38), окончаниях глаголов (см. § 41), деепричастиях (§ 46) и т. д.

Тапантский диалект оказывает большое влияние на ашхарский диалект (через школы, прессу...). В результате этого в ашхарскую речь проник ряд явлений, характерных для тапантского диалекта. Таковыми нам представляются: образование порядковых числительных (§ 29), образование отрицательных форм глагола с помощью префикса *-аь* (§ 44), будущего категорического при помощи вспомогательного глагола *агахъуп!*... (§ 41), деспричастных форм с суффиксом *-цта* и т. д., а также ряд частиц и слов.

Наряду с этим замечается очевидная общность ряда языковых фактов апсуйского говора с фактами тапантского диалекта, равно как—ряда языковых фактов кувинского говора с фактами южных диалектов.

С точки зрения общности фактов апсуйского говора и тапантского диалекта заслуживают внимания следующие явления:

Образование обстоятельственно-превратительных форм имени с помощью суффикса *-цта* в апсуйском говоре (§ 26); появление того же суффикса во всех видах деспричастий (§ 46).

Использование *у* в определенных случаях вместо временного суффикса *уа* (§ 41).

Наличие в форме сослагательного накл. окончания *-рйаитл* (§ 43).

Отсутствие вспомогательного глагола *-ауп!* („есть“), а также некоторые совпадения в словаре.

С этой же точки зрения привлекает внимание наличие в апсуйском говоре твердых разновидностей переднеязычных шипящих лабиализованных спирантов (шъв: ашъв „дверь“, жъв: ажъв „старый“) и наличие в тех же случаях твердых *ш*, *ж* (аш „дверь“, аж „старый“) при делябиализации спирантов *шв*, *жв* в псыж-красновосточном говоре тапантского диалекта.

Вышеуказанные факты заставляют думать, что апсуйский говор ашхарского диалекта находится в определенной связи с тапантским диалектом, в частности, с его псыж-красновосточным говором.

А кувинский говор обнаруживает более тесную связь с южными диалектами, что выражается в следующих фактах:

В одном ряде статических глаголов (напр. *дычккъивъ-уп!* „он мальчик есть“) сохраняется также суффиксация, что и в южных диалектах (§ 40).

Временной суффикс *-уа* на основе фонетических изменений дает (в определенных случаях) *б*, *о* и др. рефлексy, известные из южных диалектов, в частности, в абжуйском диалекте (§ 41).

Подобно бзыбскому диалекту редуцируется исходный гласный (*а*) глагольных основ при встрече его с финитным суффиксом *-и*)тл: *ихъитл* „он (муж.) сказал то“ и т. д. (§ 41).

Для образования будущего категорического употребляется вспомогательный глагол *ауп!* || *акъуп!* „есть“ (§ 41).

Подобно южным диалектам используется обстоятельственная частица места *-axъ* (§ 42).

В сослагательном наклонении, как и в южных диалектах, появляется суффикс *-aaymI* (§ 41).

Наряду с *аклупI* имеется вспомогательный глагол *aynI* „есть“ (§ 45).

Подобно южным диалектам обстоятельственно-превратительные формы имени, а также наречия и деспричастия образуются при помощи суффикса *-ны*.

Имеются общие с южными диалектами частицы, слова и т. д.

Выше мы указали на наличие ряда общих черт между ашхарским и тапантским диалектами; указали на более тесную связь абжуйского говора с тапантским диалектом (особенно с его псыж-красновосточным говором), показали в ряде случаев и общие тенденции развития обоих диалектов, но как в историческом аспекте, так и в плане систематического анализа, ашхарский диалект всецело, т. е. как его кувинский, так и апсуйский говоры, следует считать более близко стоящим к южным диалектам (абжуйскому и бзыбскому).

Общими у ашхарского диалекта (его обоих говоров) с южными диалектами являются следующие черты:

1. Ашхарский диалект (тем более его апсуйский говор) повные сохранил нам—подобно южным диалектам—переднеязычные троечные смычные *дв тв тлв*. И при дальнейшем изменении в ашхарском и тапантском диалектах они дают различные рефлексy: ср. в тапантском **дв*, **тв*, **тлв*—*дзв* || *джв*, *цв* || *чв*, *плв* || *члв*; в ашхарском *дв*, *тв*, *тлв*→*д*, *т*, *тl* (§ 3).

2. Троечные губно-зубные спиранты *в*, *ф*, *фl* подобно южным диалектам, имеются и в основном словарном фонде ашхарского диалекта вместо *дз*, *ц*, *цl* (в тех же случаях) тапантского диалекта (§ 6).

3. Подобно южным диалектам ашхарский диалект знает только свистящие лабиализованные переднеязычные аффрикаты *дзв*, *цв*, *цлв*, тогда как в тапантском диалекте параллельно имеются и *джв*, *чв*, *члв*.

4. Подобно южным диалектам, в ашхарском диалекте в финитных образованиях глагола применяются только абруптивные *-nI*, *-mI*, тогда как в тапантском диалекте в тех же случаях наряду с *-nI*, *-mI* сохранились исходные звонкие суффиксальные согласные *-б*, *-д* (§ 41).

5. В ашхарском диалекте наподобие южных диалектов фонемы *l*, *lv*, изменяясь, дают *ал* || *л*, *ш*, а не *лз*, *лв*, как это имеет место в тапантском диалекте (§ 4).

6. При образовании кратных числительных—подобно суффиксу *-ntam* южных диалектов используется сложный суффикс *-ntlva*. Тапантский диалект не знает такого суффикса (§ 30).

7. Употребление послелога *шы*. Этого послелога нет в тапантском диалекте (§ 33).

8. Финитные образования статических глаголов в настоящем времени подобно южным диалектам имеют окончание *-ул*, вместо *-п* || *-б* тапантского диалекта (§ 40).

9. Как и в южных диалектах, в ашхарском диалекте в финитных образованиях настоящего времени динамических глаголов сохраняется суффиксальное *-уа* (|| *-у*). В тапантском диалекте в упомянутых случаях *-уа* (→ || *-у*) отсутствует; ср. ашхарск. *х|алфа-уейт* → || *х|алфуйт* || *х|алфот* — и тапантск. *х|алф-ит* (|| *д*) «она нас (съ)ест» (§ 41).

10. В давнопрошедшем времени—как и в южных диалектах—имеется суффикс *ц* вместо *с* тапантского диалекта (§ 41).

11. Условное наклонение образуется по типу южных диалектов (§ 43).

12. По месту ударения в вопросительных формах глагола ашхарский диалект совпадает с джгердинским говором абжуйского диалекта (§ 45).

13. Помимо общего основного словарного фонда, имеется ряд общих частиц и слов с южными диалектами и т. д.

Как видно из вышесказанного, у ашхарского диалекта выявляется общность с южными диалектами по существенным моментам фонетической системы и грамматического строя.

Как было отмечено выше, ашхарцы переселились из южных склонов Кавказского хребта в долину Зеленчука. Предание говорит, что кувицы и апсуйцы переселились из разных местностей юга, в частности, кувицы переселились из Ахчипсоу и Псху, а апсуйцы из—Наку. Вместе с тем старики (ашхарцы) указывали на то, что часть кувицев смешалась с апсуйцами.

Эти сведения заслуживают внимания с точки зрения языковых особенностей, наблюдаемых в речи апсуйцев и кувицев. Разные слов в речи апсуйцев,—о них говорилось выше,—с своей стороны, подтверждают правильность данных сведений.

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
სარედ.-საგამომც. საბჭოს დადგენილებით

*

რედაქტორი არნ. ჩიქობავა

ტექნიკური ა. თოდუა
კორექტორები: დ. ნათიშვილი
ო. გიორგაძე
განმმხეცი ნ. ავალიანი

ვალუა წარმოებას 24.9.53. ხელნაწ. დასაბეჭდად 21. 4. 54. ქალაქდ.
ზომა 70×108^{1/8}, კალაქდ. ფურც. 11,0. საბეჭდ. ფურც. 30,1.
სააქტორო 23,00. სააღრ.-საგამომც. ფურც. 23,27.
შეკ. 1161. უე 01478. ტირაჟი 1000

ფასი 14 მან.

ყდა 1 მან.

15 მან.

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობის სტამბა
თბილისი, ა. წერეთლის ქ. 3/5